നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

ദുകനിപാത-ടീകാ

൧. പഠമപണ്ണാസകം

൧. കമ്മകാരണവഗ്ഗോ

൧. വജ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൧. ദുകനിപാതസ്സ പഠമേ **പഹാരസാധനത്ഥ**ന്തി ദണ്ഡപ്പഹാരസ്സ സുഖസിദ്ധിഅത്ഥം. കഞ്ജിതോ നിബ്ബത്തം കഞ്ജിയം, ആരനാലം, യം ബിലങ്ഗന്തിപി വുച്ചതി, തം യത്ഥ സിഞ്ചതി, സാ കഞ്ജിയഉക്ഖലികാ ബിലങ്ഗഥാലികാ, തംസദിസം കാരണം **ബിലങ്ഗഥാലികം. സീസകടാഹം ഉപ്പാടേത്വാ**തി അയോഗുളപ്പവേസപ്പമാണം ഛിദ്ദം കത്വാ. **സങ്ഖമുണ്ഡകമ്മകാരണ**ന്തി സങ്ഖം വിയ മുണ്ഡകരണം കമ്മകാരണം. **രാഹുമുഖകമ്മകാരണ**ന്തി രാഹുമുഖഗതസൂരിയസദിസകമ്മകാരണം.

ജോതിമാലികന്തി ജോതിമാലവന്തം കമ്മകാരണം. **ഹത്ഥപജ്ജോതിക**ന്തി ഹത്ഥസ്സ പജ്ജോതനകമ്മകാരണം. **ഏരകവത്തകമ്മകാരണ**ന്തി ഏരകവത്തസദിസേ സരീരതോ ചമ്മവത്തേ ഉപ്പാടനകമ്മകാരണം. **ചീരകവാസികകമ്മകാരണ**ന്തി സരീരതോ ഉപ്പാടിതവത്തചീരകേഹി നിവാസാപനകമ്മകാരണം. തം കരോന്താ യഥാ ഗീവതോ പട്ഠായ വദ്ധേ കന്തിത്വാ കടിയം ഠപേന്തി, ഏവം ഗോപ്ഫകതോ പട്ഠായ കന്തിത്വാപി കടിയമേവ ഠപേന്തി. അട്ഠകഥായം പന ''കടിതോ പട്ഠായ കന്തിത്വാ ഗോപ്ഫകേസു ഠപേന്തീ''തി വുത്തം. **ഏണേയ്യകകമ്മകാരണ**ന്തി ഏണിമിഗസദിസകമ്മകാരണം. **അയവലയാനി ദത്വാ**തി അയവലയാനി പടിമുഞ്ചിത്വാ. **അയസൂലാനി കോട്ടേന്തീ**തി കപ്പരജണ്ണുകകോടീസു അയസൂലാനി പവേസേന്തി. **ത**ന്തി തം തഥാകതകമ്മകാരണം സത്തം.

ബളിസമംസികന്തി ബലിസേഹി മംസുപ്പാടനകമ്മകാരണം. **കഹാപണിക**ന്തി കഹാപണമത്തസോ ഛിന്ദനകമ്മകാരണം. **കോട്ടേന്തീ**തി ഛിന്ദന്തി. **ഖാരാപതച്ഛിക**ന്തി തച്ഛേത്വാ ഖാരാപസിഞ്ചനകമ്മകാരണം. **പലിഘപരിവത്തിക**ന്തി പലിഘസ്സ വിയ പരിവത്തനകമ്മകാരണം. **ഏകാബദ്ധം കരോന്തി** അയസൂലസ്സ കോട്ടനേന. **പലാലപീഠക**ന്തി പലാലപീഠസ്സ വിയ സരീരസ്സ സംവേല്ലനകമ്മകാരണം. **കാരണികാ**തി ഘാതനകാരകാ. **പലാലവട്ടിം വിയ കത്വാ**തി യഥാ പലാലപീഠം കരോന്താ പലാലം വട്ടിം കത്വാ സംവേല്ലനവസേന പുന വേഠേന്തി, ഏവം കരോന്തീതി അത്ഥോ. **ഛാതകസുനഖേഹീ**തി ഖുദ്ദകേഹി കോലേയ്യകസുനഖേഹി. തേ ഹി ബലവന്താ ജവയോഗാ സൂരാ ച ഹോന്തി. **സഹസ്സഭണ്ഡിക**ന്തി സഹസ്സത്ഥവികം.

യാഹന്തി യം അഹം. **യ**ന്തി ച കാരണവചനം. തേനാഹ **“യേന അഹ”**ന്തി. **ഛിന്നമൂലകേ**തി തണ്ഹാമൂലസ്സ ഉച്ഛിന്നത്താ സഞ്ഛിന്നമൂലകേ.

വജ്ജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പധാനസുത്തവണ്ണനാ

൨. ദുതിയേ **ഉഭതോബ്യൂള്ഹസങ്ഗാമപ്പവേസനസദിസ**ന്തി യുദ്ധത്ഥായ ഉഭതോരാസികതചതുരങ്ഗിനിസേനാമജ്ഝപ്പവേസനസദിസം. **ദാനഞ്ച യുദ്ധഞ്ച സമാനമാഹൂ**തി എത്ഥ കഥം പനിദമുഭയം സമാനം? ജീവിതവിനാസഭീരുകോ ഹി യുജ്ഝിതും ന സക്കോതി, ഭോഗക്ഖയഭീരുകോ ദാനം ദാതും ന സക്കോതി. “ജീവിതഞ്ച രക്ഖിസ്സാമി, യുജ്ഝിസ്സാമീ”തി ഹി വദന്തോ ന യുജ്ഝതി, ജീവിതേ പന ആലയം വിസ്സജ്ജേത്വാ “ഹത്ഥപാദാദിച്ഛേദോ വാ ഹോതു മരണം വാ, ഗണ്ഹിസ്സാമേതം ഇസ്സരിയ”ന്തി ഉസ്സഹന്തോവ യുജ്ഝതി . “ഭോഗേ ച രക്ഖിസ്സാമി, ദാനഞ്ച ദസ്സാമീ”തി വദന്തോപി ന ദദാതി, ഭോഗേസു പന ആലയം പിസ്സജ്ജേത്വാ “മഹാദാനം ദസ്സാമീ”തി ഉസ്സഹന്തോവ ദേതി. എവം ദാനഞ്ച യുദ്ധഞ്ച സമം ഹോതി. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - **അപ്പാപി സന്താ ബഹുകേ ജിനന്തി,** യഥാ ച യുദ്ധേ അപ്പകാപി വീരപുരിസാ ബഹുകേ ഭീരുപുരിസേ ജിനന്തി, എവം സദ്ധാദിസമ്പന്നോ അപ്പകമ്പി ദാനം ദദന്തോ ബഹുവിധം ലോഭദോസഇസ്സാമച്ഛരിയദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിഭേദം തപ്പടിപക്ഖം അഭിഭവതി, ബഹുഞ്ച ദാനവിപാകം അധിഗച്ഛതി. എവമ്പി ദാനഞ്ച യുദ്ധഞ്ച സമാനം. തേനാഹ **“അപ്പമ്പി ചേ സദ്ദഹാനോ ദദാതി, തേനേവ സോ ഹോതി സുഖീ പരത്ഥാ”**തി.

അഗാരസ്സ ഹിതം കസിഗോരക്ഖാദി അഗാരിയം, തം നത്ഥി എത്ഥാതി **അനഗാരിയം,** പബ്ബജ്ജാതി ആഹ **“അഗാരസ്സ…പേ॰… അനഗാരിയം പബ്ബജ്ജ”**ന്തി. **സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗത്ഥായാ**തി എത്ഥ ചത്താരോ ഉപധീ - കാമുപധി, ഖന്ധുപധി, കിലേസുപധി, അഭിസങ്ഖാരുപധീതി. കാമാപി ഹി “യം പഞ്ച കാമഗുണേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം കാമാനം അസ്സാദോ”തി (അ॰ നി॰ ൻ.൱ർ) എവം വുത്തസ്സ സുഖസ്സ, തദസ്സാദനിമിത്തസ്സ വാ ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ ഉപധീയതി എത്ഥ സുഖന്തി ഇമിനാ വചനത്ഥേന “ഉപധീ”തി വുച്ചന്തി. ഖന്ധാപി ഖന്ധമൂലകസ്സ ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ, കിലേസാപി അപായദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ, അഭിസങ്ഖാരാപി ഭവദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ “ഉപധീ”തി വുച്ചന്തി. സബ്ബേസം ഉപധീനം പടിനിസ്സഗ്ഗോ പഹാനം എത്ഥാതി സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗം, നിബ്ബാനം. തേനാഹ **“സബ്ബേസം ഖന്ധൂപധി…പേ॰… നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥായാ”**തി.

പധാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തപനീയസുത്തവണ്ണനാ

൩. തതിയേ **തപനീയാ**തി എത്ഥ കത്തുഅത്ഥേ അനീയ-സദ്ദോതി ആഹ **“തപന്തീതി തപനീയാ”**തി. **തപന്തീ**തി വിബാധേന്തി, വിഹേഠേന്തീതി അത്ഥോ. തപനം വാ ദുക്ഖം, ദിട്ഠേ ചേവ ധമ്മേ അഭിസമ്പരായഞ്ച തസ്സ ഉപ്പാദനേന ചേവ അനുബലപ്പദാനേന ച ഹിതാതി **തപനീയാ**. അഥ വാ തപന്തി തേനാതി തപനം, അനുതാപോ, വിപ്പടിസാരോതി അത്ഥോ. തസ്സ ഹേതുഭാവതോ

ഹിതാതി **തപനീയാ. അനുസോചതീ**തി വിപ്പടിസാരീ ഹുത്വാ കതാകതം അനുഗമ്മ സോചതി. സോചനഞ്ഹി കതത്താ ച ഹോതി അകതത്താ ച. തഥാ ചേവ പാളിയം വിഭത്തം. നന്ദയക്ഖാദീനം വത്ഥൂനി പാകടാനീതി താനി അദസ്സേത്വാ ദേഭാതികവത്ഥും ദസ്സേന്തോ **"തേ കിരാ"**തി ആദിമാഹ. തത്ഥ **തേ**തി ദേ ഭാതരോ. **പുന കിം മഗ്ഗസീ**തി പുന കിം ഇച്ഛസി.

തപനീയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉപഞ്ഞാതസുത്തവണ്ണനാ

൫. പഞ്ചമേ **ഇമഞ്ഹി ധമ്മദ്വയ**ന്തി കുസലേസു ധമ്മേസു അസന്തുട്ഠിതാ, പധാനസ്മിം അനോസക്കനസങ്ഖാതം ധമ്മദ്വയം. **ഇമിനാ**തി ''അസന്തുട്ഠിതാ കുസലേസു ധമ്മേസൂ''തി വചനേന. **ഇമം ദീപേതീ**തി ''യാവ സോ ഉപ്പജ്ജതി, ന താവാഹം സന്തുട്ഠോ അഹോസി''ന്തി ഏത്തം പരിയന്തം കത്വാ വക്ഖമാനത്ഥം ദീപേതി. **പധാനസ്മി**ന്തി വീരിയാരമ്ഭേ. **ഇമമത്ഥ**ന്തി ''പധാനസ്മിഞ്ചാ''തിആദിനാ വുത്തമത്ഥം. വീരിയപ്പവാഹേ വത്തമാനേ അന്തരാ ഏവ പടിഗമനം നിവത്തനം പടിവാനം, തദസ്സ അത്ഥീതി പടിവാനീ, ന പടിവാനീ അപ്പടിവാനീ, തസ്സ ഭാവോ **അപ്പടിവാനിതാ,** അനോസക്കനാതി ആഹ **"അപ്പടിവാനിതാതി അപ്പടിക്കമനാ അനോസക്കനാ"**തി. തത്ഥ **അനോസക്കനാ**തി അപ്പടിനിവത്തി.

ആഗമനീയപടിപദാതി സമഥവിപസ്സനാസങ്ഖാതാ പുബ്ബഭാഗപടിപത്തി. സാ ഹി ആഗച്ഛന്തി വിസേസമധിഗച്ഛന്തി ഏതായ, ആഗച്ഛതി വാ വിസേസാധിഗമോ ഏതായാതി ആഗമനീയാ, സാ ഏവ പടിപജ്ജിതബ്ബതോ പടിപദാതി ആഗമനീയപടിപദാ. **അപ്പടിവാനപധാന**ന്തി ഓസക്കനാരഹിതപ്പധാനം, അന്തരാ അനോസക്കിത്വാ കതവീരിയന്തി അത്ഥോ.

ഉപഞ്ഞാതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ

൬. ഛട്ഠേ സംയോജനാനം ഹിതാ പച്ചയഭാവേനാതി **സംയോജനിയാ,** തേഭൂമകാ ധമ്മാ. തേനാഹ **"ദസന്നം സംയോജനാന"**ന്തിആദി. സംയോജനിയേ ധമ്മേ അസ്സാദതോ അനുപസ്സതി സീലേനാതി അസ്സാദാനുപസ്സീ, തസ്സ ഭാവോ **അസ്സാദാനുപസ്സിതാ. നിബ്ബിദാനുപസ്സിതാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഉക്കണ്ഠനവസേനാ**തി സംയോജനിയേസു തേഭൂമകധമ്മേസു നിബ്ബിന്ദനവസേന. ജനനം **ജാതി,** ഖന്ധാനം പാതുഭാവോതി ആഹ **"ജാതിയാതി ഖന്ധനിബ്ബത്തിതോ"**തി, ഖന്ധാനം തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ അപരാപരം നിബ്ബത്തിതോതി അത്ഥോ. **ഖന്ധപരിപാകോ** ഏകഭവപരിയാപന്നാനം ഖന്ധാനം പുരാണഭാവോ. ഏകഭവപരിയാപന്നജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധവിച്ഛേദവസേന ഖന്ധാനം ഭേദോ ഇധ മരണന്തി ആഹ **"മരണേനാതി ഖന്ധഭേദതോ"**തി. **അന്തോനിജ്ഝാനം** ചിത്തസന്താപോ. **പരിദേവോ** നാമ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ വാചാവിപ്പലാപോ. സോ ച സോകസമുട്ഠാനോതി ആഹ **"തന്നിസ്സിതലാലപ്പിതലക്ഖണേഹി പരിദേവേഹീ"**തി. **ലാലപ്പിതം** വാചാവിപ്പലാപോ, സോ ച അത്ഥതോ സദ്ദോയേവ.

ദുക്ഖന്തി ഇധ കായികം ദുക്ഖം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"കായപടിപീളനദുക്ഖേഹീ"**തി. **മനോവിഘാതദോമനസ്സേഹീ**തി മനസോ വിഘാതകരേഹി ദോമനസ്സേഹി. ബ്യാപാദസമ്പയോഗേന മനസോ വിഹനനരസഞ്ഹി ദോമനസ്സം. ഭുസോ ആയാസോ **ഉപായാസോ** യഥാ "ഭുസമാദാനം ഉപാദാന"ന്തി, സോ ച അത്ഥതോ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ അധിമത്തചേതോദുക്ഖപ്പഭാവിതോ ദോസോയേവ. കായചിത്താനഞ്ഹി ആയാസനവസേന ദോസസ്സേവ പവത്തിആകാരോ ഉപായാസോതി വുച്ചതി സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നോ. തം ചുദ്ദസഹി അകുസലചേതസികേഹി അഞ്ഞോ ഏകോ ചേതസികധമ്മോതി ഏകേ. യം വിസാദോതി ച വദന്തി.

സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കണ്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൭. സത്തമേ യഥാ "കണ്ഹാ ഗാവീ"തിആദീസു കാളവണ്ണേന സമന്നാഗതാ "കണ്ഹാ"തി വുച്ചതി, ന ഏവം കാളവണ്ണതായ ധമ്മാ "കണ്ഹാ"തി വുച്ചന്തി, അഥ ഖോ കണ്ഹാഭിജാതിനിബ്ബത്തിഹേതുതോ അപ്പഭസ്സരഭാവകരണതോ വാ "കണ്ഹാ"തി വുച്ചന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"ന കാളവണ്ണതായാ"**തിആദിമാഹ. **കണ്ഹതായാ**തി കണ്ഹാഭിജാതിതായ. **കണ്ഹാഭിജാതീ**തി ച അപായാ വുച്ചന്തി മനുസ്സേസു ച ദോഭഗ്ഗിയം. **സരസേനാ**തി സഭാവേന. ന ഹിരീയതി ന ലജ്ജതീതി അഹിരികോ, പുഗ്ഗലോ, ചിത്തം, തം സമ്പയുത്തധമ്മസമുദായോ വാ. തസ്സ ഭാവോ അഹിരിക്കന്തി വത്തബ്ബേ ഏകസ്സ ക-കാരസ്സ ലോപം കത്വാ **അഹിരിക**ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **"അഹിരികന്തി അഹിരികഭാവോ"**തി. ന ഓത്തപ്പതീതി അനോത്താപീ, പുഗ്ഗലോ, യഥാവുത്തധമ്മസമുദായോ വാ, **തസ്സ** ഭാവോ **അനോത്തപ്പ**ന്തി ആഹ **"അനോത്താപിഭാവോ"**തി.

കണ്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സുക്കസുത്തവണ്ണനാ

൮. അട്ഠമേ "സുക്കം വത്ഥ"ന്തിആദീസു വിയ ന വണ്ണസുക്കതായ ധമ്മാനം സുക്കതാ, അഥ ഖോ സുക്കാഭിജാതിഹേതുതോ പഭസ്സരഭാവകരണതോ ചാതി ദസ്സേന്തോ **"ന വണ്ണസുക്കതായാ"**തിആദിമാഹ. **സുക്കതായാ**തി സുക്കാഭിജാതിതായ. ഹിരീ പാപധമ്മേ ഗൂഥം വിയ പസ്സന്തീ ജിഗുച്ഛതീതി ആഹ **"പാപതോ ജിഗുച്ഛനലക്ഖണാ ഹിരീ"**തി. ഓത്തപ്പം തേ ഉണ്ഹം വിയ പസ്സന്തം തതോ ഭായതീതി വുത്തം **"ഭായനലക്ഖണം ഓതപ്പ"**ന്തി. ഇദഞ്ച ഹിരോത്തപ്പം അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയോഗീ പാപതോ വിമുഖഭൂതഞ്ച, തസ്മാ നേസം ഇദം നാനാകരണം - അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ ഹിരീ, ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം. അത്താധിപതി ഹിരീ, ലോകാധിപതി ഓതപ്പം. ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ ഹിരീ, ഭയസഭാവസണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം. സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ ഹിരീ, വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പന്തി.

തത്ഥ അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനം ഹിരിം ചതൂഹി കാരണേഹി സമുട്ഠാപേതി ജാതിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ, വയം, സൂരഭാവം, ബാഹുസച്ചം പച്ചവേക്ഖിത്വാ. കഥം? "പാപകരണം നാമേതം ന ജാതിസമ്പന്നാനം കമ്മം, ഹീനജച്ചാനം കേവട്ടാദീനം കമ്മം, മാദിസസ്സ ജാതിസമ്പന്നസ്സ ഇദം കാതും ന യുത്ത"ന്തി

ഏവം താവ ജാതിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ “പാപകരണം നാമേതം ദഹരേഹി കത്തബ്ബം കമ്മം, മാദിസസ്സ വയേ ഠിതസ്സ ഇദം കാതും ന യുത്ത”ന്തി ഏവം വയം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ “പാപകരണം നാമേതം ദുബ്ബലജാതികാനം കമ്മം, മാദിസസ്സ സൂരഭാവസമ്പന്നസ്സ ഇദം കാതും ന യുത്ത”ന്തി ഏവം സൂരഭാവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. തഥാ “പാപകമ്മം നാമേതം അന്ധബാലാനം കമ്മം, ന പണ്ഡിതാനം, മാദിസസ്സ പണ്ഡിതസ്സ ബഹുസ്സുതസ്സ ഇദം കാതും ന യുത്ത”ന്തി ഏവം ബാഹുസച്ചം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പാപം അകരോന്തോ ഹിരിം സമുട്ഠാപേതി. ഏവം അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനം ഹിരിം ചതൂഹി കാരണേഹി സമുട്ഠാപേതി, സമുട്ഠാപേന്തോ ച ഹിരിം നിസ്സായ പാപകമ്മം ന കരോതി.

കഥം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം? “സചേ ത്വം പാപകമ്മം കരിസ്സസി, ചതൂസു പരിസാസു ഗരഹപ്പത്തോ ഭവിസ്സസി, തതോ തം സീലവന്തോ സബ്രഹ്മചാരീ വിവജ്ജിസ്സന്തീ”തി പച്ചവേക്ഖിത്വാ ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം നിസ്സായ പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏവം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം.

കഥം അത്താധിപതി ഹിരീ? ഇധേകച്ചോ കുലപുത്തോ അത്താനം അധിപതിം ജേട്ഠകം കത്വാ “മാദിസസ്സ സദ്ധാപബ്ബജിതസ്സ ബഹുസ്സുതസ്സ ധുതധരസ്സ ന യുത്തം പാപകമ്മം കാതു”ന്തി പാപം ന കരോതി. ഏവം അത്താധിപതി ഹിരീ. തേനാഹ ഭഗവാ “സോ അത്താനംയേവ അധിപതിം കരിത്വാ അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതി, സാവജ്ജം പജഹതി, അനവജ്ജം ഭാവേതി, സുദ്ധം അത്താനം പരിഹരതീ”തി (അം॰ നി॰ ന.ർം).

കഥം ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം? ഇധേകച്ചോ കുലപുത്തോ ലോകം അധിപതിം ജേട്ഠകം കത്വാ “സചേ ഖോ ത്വം പാപകമ്മം കരേയ്യാസി, സബ്രഹ്മചാരിനോ താവ തം ജാനിസ്സന്തി, മഹിദ്ധികാ മഹാനുഭാവാ ലോകേ ച സമണബ്രാഹ്മണാ ദേവതാ ച, തസ്മാ തേ ന യുത്തം പാപം കാതു”ന്തി പാപകമ്മം ന കരോതി. യഥാഹ - “മഹാ ഖോ പനായം ലോകസന്നിവാസോ, മഹന്തസ്മിം ഖോ പന ലോകസന്നിവാസേ സന്തി സമണബ്രാഹ്മണാ ഇദ്ധിമന്തോ ദിബ്ബചക്ഖുകാ പരചിത്തവിദുനോ. തേ ദൂരതോപി പസ്സന്തി, ആസന്നാപി ന ദിസ്സന്തി, ചേതസാപി ചിത്തം ജാനന്തി, തേപി മം ഏവം ജാനിസ്സന്തി ‘പസ്സഥ, ഭോ, ഇമം കുലപുത്തം, സദ്ധാ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ സമാനോ വോകിണ്ണോ വിഹരതി പാപകേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ’തി. സന്തി ദേവതാ ഇദ്ധിമന്തിനിയോ ദിബ്ബചക്ഖുകാ പരചിത്തവിദുനിയോ, താ ദൂരതോപി പസ്സന്തി, ആസന്നാപി ന ദിസ്സന്തി, ചേതസാപി ചിത്തം ജാനന്തി, താപി മം ജാനിസ്സന്തി ‘പസ്സഥ, ഭോ, ഇമം കുലപുത്തം, സദ്ധാ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ സമാനോ വോകിണ്ണോ വിഹരതി പാപകേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ’തി…പേ॰… സോ ലോകംയേവ അധിപതിം കരിത്വാ അകുസലം…പേ॰… പരിഹരതീ”തി. ഏവം ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം.

ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാതി ഏത്ഥ **ലജ്ജാ**തി ലജ്ജനാകാരോ, തേന സഭാവേന സണ്ഠിതാ ഹിരീ. **ഭയ**ന്തി അപായഭയം, തേന സഭാവേന സണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം. തദുഭയം പാപപരിവജ്ജനേ പാകടം ഹോതി. തത്ഥ യഥാ ദ്വീസു

അയോഗുളേസു ഏകോ സീതലോ ഭവേയ്യ ഗൂഥമക്ഖിതോ, ഏകോ ഉണ്ഹോ ആദിത്തോ. തേസു യഥാ സീതലം ഗൂഥമക്ഖിതത്താ ജിഗുച്ഛന്തോ വിഞ്ഞുജാതികോ ന ഗണ്ഹാതി, ഇതരം ഡാഹഭയേന. ഏവം പണ്ഡിതോ ലജ്ജായ ജിഗുച്ഛന്തോ പാപം ന കരോതി, ഓത്തപ്പേന അപായഭയഭീതോ പാപം ന കരോതി, ഏവം **ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ ഹിരീ, ഭയസഭാവസണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം**.

കഥം സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ ഹിരീ, വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം? ഏകച്ചോ ഹി ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, സത്ഥുമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, ദായജ്ജമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, സബ്രഹ്മചാരിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാതി ഏവം ചതൂഹി കാരണേഹി തത്ഥ ഗാരവേന സപ്പതിസ്സവലക്ഖണം ഹിരിം സമുട്ഠാപേത്വാ പാപം ന കരോതി. ഏകച്ചോ അത്താനുവാദഭയം, പരാനുവാദഭയം, ദണ്ഡഭയം, ദുഗ്ഗതിഭയന്തി ഏവം ചതൂഹി കാരണേഹി വജ്ജതോ ഭായന്തോ വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം പച്ചുപട്ഠാപേത്വാ പാപകമ്മം ന കരോതി. ഏത്ഥ ച അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാദിതാ ഹിരോത്തപ്പാനം തത്ഥ തത്ഥ പാകടഭാവേന വുത്താ, ന പന നേസം കദാചി അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയോഗോ. ന ഹി ലജ്ജനം നിബ്ഭയം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം അത്ഥീതി. ഏവമേത്ഥ വിത്ഥാരതോ അത്ഥവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ.

സുക്കസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ചരിയസുത്തവണ്ണനാ

൯. നവമേ **ലോകന്തി** സത്തലോകം. **സന്ധാരേന്തീതി** ആചാരസന്ധാരണവസേന ധാരേന്തി. **ഠപേന്തീതി** മരിയാദായം ഠപേന്തി. **രക്ഖന്തീതി** ആചാരസന്ധാരണേന മരിയാദായം ഠപേത്വാ രക്ഖന്തി. **ഗരുചിത്തീകാരവസേന ന പഞ്ഞായേഥാതി** ഗരും കത്വാ ചിത്തേ കരണവസേന ന പഞ്ഞായേഥ, അയമാചാരോ ന ലബ്ഭേയ്യ. **മാതുച്ഛാതി** വാതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ. തേന മാതുലാനീതി വാ ആചരിയഭരിയാതി വാ ഗരൂനം ദാരാതി വാതി ഇമേ സങ്ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ മാതു ഭഗിനീ **മാതുച്ഛാ**. മാതുലഭരിയാ **മാതുലാനീ. ഗരൂനം ദാരാ** മഹാപിതുചൂളപിതുജേട്ഠഭാതുആദീനം ഗരുട്ഠാനിയാനം ഭരിയാ. **യഥാ അജേളകാതി**ആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ അജേളകാദയോ തിരച്ഛാനാ ഹിരോത്തപ്പരഹിതാ മാതാതി സഞ്ഞം അകത്വാ ഭിന്നമരിയാദാ സബ്ബത്ഥ സമ്ഭേദേന വത്തന്തി, ഏവമയം മനുസ്സലോകോ യദി ലോകപാലധമ്മാ ന ഭവേയ്യും, സബ്ബത്ഥ സമ്ഭേദേന വത്തേയ്യ. യസ്മാ പനിമേ ലോകപാലകധമ്മാ ലോകം പാലേന്തി, തസ്മാ നത്ഥി സമ്ഭേദോതി.

ചരിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വസ്സൂപനായികസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. ദസമേ **അപഞ്ഞത്താതി** അനനുഞ്ഞാതാ, അവിഹിതാ വാ. **വസ്സേതി** വസ്സാരത്തം സന്ധായ വദതി, **ഉതുവസ്സേതി** ഹേമന്തം സന്ധായ. **ഏകിന്ദ്രിയം ജീവം വിഹേഠേന്താതി** രുക്ഖലതാദീസു ജീവസഞ്ഞിതായ ഏവമാഹംസു.

ഏകിന്ദ്രിയന്തി ച കായിന്ദ്രിയം അത്ഥീതി മഞ്ഞമാനാ വദന്തി. **സങ്ഘാതം ആപാദേന്താ**തി വിനാസം ആപാദേന്താ. **സംകസായിസ്സന്തീ**തി അപ്പോസ്സുക്കാ നിബദ്ധവാസം വസിസ്സന്തി. **അപരജ്ജുഗതായ ആസാള്ഹിയാ ഉപഗന്തബ്ബാ**തി എത്ഥ അപരജ്ജു ഗതായ അസ്സാതി അപരജ്ജുഗതാ, തസ്സാ അപരജ്ജുഗതായ അതിക്കന്തായ, അപരസ്മിം ദിവസേതി അത്ഥോ, തസ്മാ ആസാള്ഹിപുണ്ണമായ അനന്തരേ പാടിപദദിവസേ ഉപഗന്തബ്ബാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **മാസഗതായ ആസാള്ഹിയാ ഉപഗന്തബ്ബാ**തി മാസോ ഗതായ അസ്സാതി മാസഗതാ, തസ്സാ മാസഗതായ അതിക്കന്തായ, മാസേ പരിപുണ്ണേതി അത്ഥോ. തസ്മാ ആസാള്ഹിപുണ്ണമതോ പരായ പുണ്ണമായ അനന്തരേ പാടിപദദിവസേ ഉപഗന്തബ്ബാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

വസ്സൂപനായികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കമ്മകാരണവഗ്ഗവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അധികരണവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൧. ദുതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ അപ്പടിസങ്ഖാനേ ന കമ്പതീതി **പടിസങ്ഖാനബലം,** ഉപപരിക്ഖനപഞ്ഞായേതം നാമം. വീരിയസീസേന സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ ഭാവേന്തസ്സ ഉപ്പന്നം ബലം **ഭാവനാബലം**. വീരിയുപത്ഥമ്ഭേന ഹി കുസലഭാവനാ ബലവതീ ഥിരാ ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ ഉപ്പന്നാ ബലവതീ കുസലഭാവനാ ബലവന്തോ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാതിപി വുച്ചന്തി. അത്ഥതോ വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസീസേന സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ ഹോന്തി. വുത്തമ്പി ചേതം - ''തത്ഥ കതമം ഭാവനാബലം? യാ കുസലാനം ധമ്മാനം ആസേവനാ ഭാവനാ ബഹുലീകമ്മം, ഇദം വുച്ചതി ഭാവനാബലം. സത്തപി ബോജ്ഝങ്ഗാ ഭാവനാബല''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൫൧).

അകമ്പിയട്ഠേനാതി പടിപക്ഖേഹി അകമ്പനീയട്ഠേന. **ദുരഭിഭവനട്ഠേനാ**തി ദുരഭിഭവനീയട്ഠേന. **അനജ്ഝോമദ്ദനട്ഠേനാ**തി അധിഭവിത്വാ അനവമദ്ദനട്ഠേന. **ഏതാനീ**തി ഏതാനി യഥാവുത്താനി ദ്വേപി ബലാനി. **ഏതദഗ്ഗം നാഗത**ന്തി ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, ദ്വിന്നം ബലാനം യദിദം ഭാവനാബല''ന്തി ഏവമേത്ഥ ഏതദഗ്ഗം നാഗതന്തി അത്ഥോ.

൧൨. ദുതിയേ വിവേകം നിസ്സിതന്തി **വിവേകനിസ്സിതം,** യഥാ വാ വിവേകവസേന പവത്തം ഝാനം ''വിവേകജ''ന്തി വുത്തം, ഏവം വിവേകവസേന പവത്തോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ''വിവേകനിസ്സിതോ''തി ദട്ഠബ്ബോ. നിസ്സയട്ഠോ ച വിപസ്സനാമഗ്ഗാനം വസേന മഗ്ഗഫലാനം വേദിതബ്ബോ, അസതിപി വാ പുബ്ബാപരഭാവേ ''പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി ഏത്ഥ പച്ചയേന സമുപ്പാദനം വിയ അവിനാഭാവിധമ്മബ്യാപാരാ നിസ്സയനഭാവനാ സമ്ഭവന്തീതി. ''തദങ്ഗസമുച്ഛേദനിസ്സരണവിവേകനിസ്സിത''ന്തി വത്വാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതസ്സ അവചനം ''സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതീ''തിആദിനാ ഇധ ഭാവേതബ്ബാനം സമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം വുത്തത്താ. ഭാവിതബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഹി സച്ഛികാതബ്ബാ ബലബോജ്ഝങ്ഗാ, തേസം കിച്ചം പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകോ. **അജ്ഝാസയതോ**തി ''നിബ്ബാനം സച്ഛികരിസ്സാമീ''തി പവത്തഅജ്ഝാസയതോ. യദിപി ഹി വിപസ്സനാക്ഖണേ സങ്ഖാരാരമ്മണം ചിത്തം, സങ്ഖാരേസു പന ആദീനവം ദിസ്വാ തപ്പടിപക്ഖേ നിബ്ബാനേ നിന്നതായ അജ്ഝാസയതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതോ ഹോതി ഉണ്ഹാഭിഭൂതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സീതനിന്നചിത്തതാ വിയ.

''പഞ്ചവിധവിവേകനിസ്സിതമ്പീതി ഏകേ''തി വത്വാ തത്ഥ യഥാവുത്തവിവേകത്തയതോ അഞ്ഞം വിവേകദ്വയം ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതും **''തേ ഹീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഝാനക്ഖണേ താവ കിച്ചതോ വിക്ഖമ്ഭനവിവേകനിസ്സിതം, വിപസ്സനാക്ഖണേ അജ്ഝാസയതോ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതം ഭാവേതീതി വത്തബ്ബം ''ഏവാഹം അനുത്തരം വിമോക്ഖം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമീ''തി തത്ഥ നിന്നജ്ഝാസയതായ. തേനാഹ **''തസ്മാ തേസം മതേനാ''**തിആദി. ഹേട്ഠാ കസിണജ്ഝാനഗ്ഗഹണേന ആരുപ്പാനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം, തസ്മാ ''ഏതേസം ഝാനാന''ന്തി ഇമിനാപി തേസം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പഹാനവിനയോ വിയ വിരാഗനിരോധാപി ഇധാധിപ്പേതവിവേകേന അത്ഥതോ നിബ്ബിസിട്ഠാ, തസ്മാ വുത്തം **''ഏസ നയോ**

വിരാഗനിസ്സിതന്തിആദീസൂ”തി. തേനാഹ “**വിവേകത്ഥാ ഏവ ഹി വിരാഗാദയോ**”തി.

വോസ്സഗ്ഗ-സദ്ദോ പരിച്ചാഗത്ഥോ പക്ഖന്ദനത്ഥോ ചാതി വോസ്സഗ്ഗസ്സ ദുവിധതാ വുത്താ. വോസ്സജ്ജനഞ്ഹി പഹാനം വിസ്സട്ഠഭാവേന നിരോധനപക്ഖന്ദനമ്പി ച . തസ്മാ വിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗവസേന മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദവസേന പടിപക്ഖസ്സ പഹാനം വോസ്സഗ്ഗോ, തഥാ വിപസ്സനാക്ഖണേ തന്നിന്നഭാവേന, മഗ്ഗക്ഖണേ ആരമ്മണകരണേന വിസ്സട്ഠസഭാവതാ വോസ്സഗ്ഗോതി വേദിതബ്ബം. തേനേവാഹ “**തത്ഥ പരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗോ**”തിആദി. **അയം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി** അയം മിസ്സകവസേന വുത്തോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. **യഥാവുത്തേന പകാരേനാ**തി തദങ്ഗപ്പഹാനസമുച്ഛേദപ്പഹാനപ്പകാരേന തന്നിന്നതദാരമ്മണപ്പകാരേന ച. പുബ്ബേ വോസ്സഗ്ഗവചനസ്സേവ അത്ഥസ്സ വുത്തത്താ ആഹ “**സകലേന വചനേനാ**”തി. **പരിണമന്ത**ന്തി വിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗതന്നിന്നപ്പകാരേന പരിണമന്തം. **പരിണത**ന്തി മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദതദാരമ്മണപ്പകാരേന പരിണതം. പരിണാമോ നാമ ഇധ പരിപാകോതി ആഹ “**പരിപച്ചന്തം പരിപക്കഞ്ചാ**”തി. പരിപാകോ ച ആസേവനലാഭേന ലദ്ധസാമത്ഥിയസ്സ കിലേസേ പരിച്ചജിതും നിബ്ബാനം പക്ഖന്ദിതും തിക്ഖവിസദഭാവോ. തേനാഹ “**അയഞ്ഹീ**”തിആദി. **ഏസ നയോ**തി യ്വായം നയോ ‘‘വിവേകനിസ്സിത’’ന്തിആദിനാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗേ വുത്തോ, സേസേസു ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീസുപി ഏസേവ നയോ, ഏവം തത്ഥ നേതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

‘‘വിവേകനിസ്സിത’’ന്തിആദീസു ലബ്ഭമാനമത്ഥം സാമഞ്ഞതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഇധാധിപ്പേതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ “**ഇധ പനാ**”തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സബ്ബസങ്ഖതേഹീ**തി സബ്ബേഹി പച്ചയസമുപ്പന്നധമ്മേഹി. **സബ്ബേസ**ന്തി സങ്ഖതധമ്മാനം. **വിവേകം ആരമ്മണം കത്വാ**തി നിബ്ബാനസങ്ഖാതം വിവേകം ആരമ്മണം കത്വാ. **തഞ്ച ഖോ**തി തദേവ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം.

൧൩. തതിയേ **ചിത്തേകഗ്ഗത്ഥായാ**തി ചിത്തസമാധാനത്ഥായ, ദിട്ഠധമ്മേ സുഖവിഹാരായാതി അത്ഥോ. ചിത്തേകഗ്ഗതാസീസേന ഹി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരോ വുത്തോ. സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവാനം വസേന ഹേതം വുത്തം. തേ ഹി സമാപജ്ജിത്വാ ‘‘ഏകഗ്ഗചിത്താ സുഖം ദിവസം വിഹരിസ്സാമാ’’തി ഇച്ചേവ കസിണപരികമ്മം കത്വാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേന്തി. **വിപസ്സനാപാദകത്ഥായാ**തിആദീസു പന സേക്ഖപുഥുജ്ജനാ ‘‘സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ സമാഹിതേന ചിത്തേന വിപസ്സാമാ’’തി നിബ്ബത്തേന്താ വിപസ്സനാപാദകത്ഥായ ഭാവേന്തി.

യേ പന അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ ‘‘ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൭; സം॰ നി॰ ൨.൭൦; ൫.൮൩൪, ൮൪൨) വുത്തനയാ അഭിഞ്ഞായോ പത്ഥേന്താ നിബ്ബത്തേന്തി, തേ **അഭിഞ്ഞാപാദകത്ഥായ** ഭാവേന്തി. യേ അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ നിരോധസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ ‘‘സത്താഹം അചിത്താ ഹുത്വാ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിരോധം നിബ്ബാനം പത്വാ സുഖം വിഹരിസ്സാമാ’’തി നിബ്ബത്തേന്തി, തേ **നിരോധപാദകത്ഥായ** ഭാവേന്തി. യേ പന അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ

"അപരിഹീനജ്ഝാനാ ബ്രഹ്മലോകേ ഉപ്പജ്ജിസ്സാമാ"തി നിബ്ബത്തേന്തി, തേ **ഭവവിസേസത്ഥായ** ഭാവേന്തി.

യുത്തം താവ ചിത്തേകഗ്ഗതായ ഭവവിസേസത്ഥതാ വിയ വിപസ്സനാപാദകത്ഥതാപി ചതുക്കജ്ഝാനസാധാരണാതി തേസം വസേന "ചത്താരി ഝാനാനീ"തി വചനം, അഭിഞ്ഞാപാദകത്ഥതാ പന നിരോധപാദകത്ഥതാ ച ചതുത്ഥസ്സേവ ഝാനസ്സ ആവേണികാ, സാ കഥം ചതുക്കജ്ഝാനസാധാരണാ വുത്താതി? പരമ്പരാധിട്ഠാനഭാവതോ. പദട്ഠാനപദട്ഠാനമ്പി ഹി പദട്ഠാനന്തി വുച്ചതി കാരണകാരണന്തി യഥാ "തിണേഹി ഭത്തം സിദ്ധ"ന്തി.

൧൮. ചതുത്ഥേ **സസകസ്സ ഉപ്പതനം വിയ ഹോതീ**തി പഥവിജിഗുച്ഛനസസകസ്സ ഉപ്പതനം വിയ ഹോതി. തത്ഥായം അത്ഥസല്ലാപികാ ഉപമാ - പഥവീ കിര സസകം ആഹ - "ഹേ സസകാ"തി. സസകോ ആഹ - "കോ ഏസോ"തി. കസ്മാ മമേവ ഉപരി സബ്ബഇരിയാപഥേ കപ്പേന്തോ ഉച്ചാരപസ്സാവം കരോന്തോ മം ന ജാനാസീതി? സുട്ഠു തയാ അഹം ദിട്ഠോ, മയാ അക്കന്തട്ഠാനഞ്ഹി അങ്ഗുലഗ്ഗേഹി ഫുട്ഠട്ഠാനം വിയ ഹോതി, വിസ്സട്ഠഉദകം അപ്പമത്തകം, കരീസം കടകഫലമത്തം, ഹത്ഥിഅസ്സാദീഹി പന അക്കന്തട്ഠാനമ്പി മഹന്തം, പസ്സാവോപി നേസം ഘടമത്തോ, ഉച്ചാരോപി പച്ഛിമത്തോ ഹോതി, അലം മയ്ഹം തയാതി ഉപ്പതിത്വാ അഞ്ഞസ്മിം ഠാനേ പതിതോ. തതോ നം പഥവീ ആഹ - "അഹോ ദൂരം ഗതോപി നനു മയ്ഹംയേവ ഉപരി പതിതോസീ"തി? സോ പുന തം ജിഗുച്ഛന്തോ ഉപ്പതിത്വാ അഞ്ഞത്ഥ പതിതോ. ഏവം വസ്സസഹസ്സമ്പി ഉപ്പതിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ പതമാനോ സസകോ നേവ പഥവിയാ അന്തം പാപുണിതും സക്കോതി. **ന കോടി**ന്തി ന പുബ്ബകോടിം. **ഇതരേസ**ന്തി വിപഞ്ചിതഞ്ഞുനേയ്യപദപരമാനം.

൧൯. പഞ്ചമേ സമഥേഹി അധികരീയതി വൂപസമ്മതീതി അധികരണം, അട്ഠാരസ ഭേദകരവത്ഥൂനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നോ വിവാദോയേവ **വിവാദാധികരണം**. "ഇധ ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും അനുവദന്തി സീലവിപത്തിയാ വാ"തിആദിനാ (ചൂളവ॰ ൨൧൫) ചതസ്സോ വിപത്തിയോ നിസ്സായ ഉപ്പന്നോ അനുവാദോയേവ **അനുവാദാധികരണം**. പഞ്ചപി ആപത്തിക്ഖന്ധാ **ആപത്താധികരണം**. "സത്തപി ആപത്തിക്ഖന്ധാ ആപത്താധികരണ"ന്തി (ചൂളവ॰ ൨൧൫) വചനതോ ആപത്തിയേവ **ആപത്താധികരണം**. "യാ സങ്ഘസ്സ കിച്ചയതാ കരണീയതാ അപലോകനകമ്മം ഞത്തികമ്മം ഞത്തിദുതിയകമ്മം ഞത്തിചതുത്ഥകമ്മ"ന്തി (ചൂളവ॰ ൨൧൫) ഏവമാഗതം ചതുബ്ബിധം സങ്ഘകിച്ചം **കിച്ചാധികരണ**ന്തി വേദിതബ്ബം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

൨൦. ഛട്ഠേ **അപാകടനാമോ**തി "സേലോ, കൂടദന്തോ"തിആദിനാ അനഭിഞ്ഞാതോ. **യേന വാ കാരണേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി ഇദം കരണവചനം. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി കിരിയാകാരണം, ന കരണം വിയ കിരിയത്ഥോ, തസ്മാ നാനപ്പകാരഗുണവിസേസാധിഗമത്ഥാ ഇധ ഉപസങ്കമനകിരിയാതി "അന്നേന വസതി, അജ്ഝേനേന വസതീ"തിആദീസു വിയ ഹേതുഅത്ഥമേവേതം കരണവചനം യുത്തം, ന കരണത്ഥം തസ്സ അയുജ്ജമാനത്താതി വുത്തം "യേന വാ കാരണേനാ"തി. അവിഭാഗതോ സതതം പവത്തിതനിരതിസയസാദുവിപുലാമതരസസദ്ധമ്മഫലതായ സാദുഫലനിച്ചഫലിതമഹാരുക്ഖേന ഭഗവാ ഉപമിതോ.

സാദുഫലൂപഭോഗാധിപ്പായഗ്ഗഹണേനേവ ഹി രുക്ഖസ്സ സാദുഫലതാ ഗഹിതാതി. **ഉപസങ്കമീ**തി ഉപസങ്കന്തോ. സമ്പത്തകാമതായ ഹി കിഞ്ചി ഠാനം ഗച്ഛന്തോ തംതംപദേസാതിക്കമേനേന ഉപസങ്കമി, ഉപസങ്കന്തോതി ച വത്തബ്ബതം ലഭതി. തേനാഹ **"ഗതോതി വുത്തം ഹോതീ"**തി, ഉപഗതോതി അത്ഥോ. **ഉപസങ്കമിത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോതി ആഹ **"ഉപസങ്കമനപരിയോസാനദീപന"**ന്തി. **തതോ**തി യം ഠാനം പത്തോ "ഉപസങ്കമീ"തി വുത്തോ, തതോ ഉപഗതട്ഠാനതോ.

യഥാ ഖമനീയാദീനി പുച്ഛന്തോതി യഥാ ഭഗവാ "കച്ചി തേ, ബ്രാഹ്മണ, ഖമനീയം, കച്ചി യാപനീയ"ന്തിആദിനാ ഖമനീയാദീനി പുച്ഛന്തോ തേന ബ്രാഹ്മണേന സദ്ധിം സമപ്പവത്തമോദോ അഹോസി പുബ്ബഭാസിതായ, ഏവം സോപി ബ്രാഹ്മണോ തദനുകരണേന ഭഗവതാ സദ്ധിം സമപ്പവത്തമോദോ അഹോസീതി യോജനാ. തം പന സമപ്പവത്തമോദതം ഉപമായ ദസ്സേതും **"സീതോദകം വിയാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമ്മോദിത**ന്തി സംസന്ദിതം. **ഏകീഭാവ**ന്തി സമ്മോദനകിരിയായ സമാനതം. **ഖമനീയ**ന്തി "ഇദം ചതുചക്കം നവദ്വാരം സരീരയന്തം ദുക്ഖബഹുലതായ സഭാവതോ ദുസ്സഹം, കച്ചി ഖമിതും സക്കുണേയ്യ"ന്തി പുച്ഛതി. **യാപനീയ**ന്തി ആഹാരാദിപ്പടിബദ്ധവുത്തികം ചിരപ്പബന്ധസങ്ഖാതായ യാപനായ കച്ചി യാപേതും സക്കുണേയ്യം. സീസരോഗാദിആബാധാഭാവേന **കച്ചി അപ്പാബാധം**. ദുക്ഖജീവികാഭാവേന **കച്ചി അപ്പാതങ്കം**. തംതംകിച്ചകരണേ ഉട്ഠാനസുഖതായ **കച്ചി ലഹുട്ഠാനം**. തദനുരൂപബലയോഗതോ **കച്ചി ബലം** . സുഖവിഹാരസമ്ഭവേന **കച്ചി ഫാസുവിഹാരോ** അത്ഥീതി സബ്ബത്ഥ കച്ചി-സദ്ദം യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ബലപ്പത്താ പീതി **പീതിയേവ**. തരുണപീതി **പാമോജ്ജം**. സമ്മോദം ജനേതി കരോതീതി സമ്മോദനികം, തദേവ **സമ്മോദനീയം**. സമ്മോദിതബ്ബതോ സമ്മോദനീയന്തി ഇമം പന അത്ഥം ദസ്സേതും **"സമ്മോദിതും യുത്തഭാവതോ"**തി ആഹ. **സരിതബ്ബഭാവതോ**തി അനുസ്സരിതബ്ബഭാവതോ. "സരണീയ"ന്തി വത്തബ്ബേ ദീഘം കത്വാ **"സാരണീയ"**ന്തി വുത്തം. **സുയ്യമാനസുഖതോ**തി ആപാഥഗതമധുരതം ആഹ, **അനുസ്സരിയമാനസുഖതോ**തി വിമദ്ദരമണീയതം. **ബ്യഞ്ജനപരിസുദ്ധതായാ**തി സഭാവനിരുത്തിഭാവേന തസ്സാ കഥായ വചനചാതുരിയമാഹ. **അത്ഥപരിസുദ്ധതായാ**തി അത്ഥസ്സ നിരുപക്കിലേസതം. **അനേകേഹി പരിയായേഹീ**തി അനേകേഹി കാരണേഹി.

അതിദൂരഅച്ചാസന്നപ്പടിക്ഖേപേന നാതിദൂരം നച്ചാസന്നം നാമ ഗഹിതം, തം പന അവകംസതോ ഉഭിന്നം പസാരിതഹത്ഥാസങ്ഘട്ടനേന ദട്ഠബ്ബം. **ഗീവം പസാരേത്വാ**തി ഗീവം പരിവട്ടനവസേന പസാരേത്വാ.

ഏതദവോചാതി ഏതം "കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, ഹേതൂ"തിആദിപുച്ഛാവചനം അവോച. തേനേവ "ഏതദവോചാ"തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ **ദുവിധാ ഹി പുച്ഛാ**തിആദിനാ പുച്ഛാവിഭാഗം ദസ്സേതി. തത്ഥ അഗാരേ നിയുത്തോ അഗാരികോ, തസ്സ പുച്ഛാ **അഗാരികപുച്ഛാ**. അഗാരികതോ അഞ്ഞോ അനഗാരികോ പബ്ബജ്ജൂപഗതോ, തസ്സ പുച്ഛാ **അനഗാരികപുച്ഛാ**. കിഞ്ചാപി അഞ്ഞത്ഥ "ജനകോ ഹേതു, പഗ്ഗാഹകോ പച്ചയോ. അസാധാരണോ ഹേതു, സാധാരണോ പച്ചയോ. സഭാഗോ ഹേതു, അസഭാഗോ പച്ചയോ. പുബ്ബകാലികോ ഹേതു, സഹപവത്തോ പച്ചയോ"തിആദിനാ ഹേതുപച്ചയാ

വിഭജ്ജ വുച്ചന്തി. ഇധ പന "ചത്താരോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാഭൂതാ ഹേതു ചത്താരോ മഹാഭൂതാ പച്ചയോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ പഞ്ഞാപനായാ"തിആദീസു (മം നിം ൩.൮൬) വിയ ഹേതുപച്ചയസദ്ദാ സമാനത്ഥാതി ദസ്സേന്തോ **"ഉഭയമ്പേതം കാരണവേവചനമേവാ"**തി ആഹ. **വിസമചരിയാ**തി ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ.

അഭിക്കന്താതി അതിക്കന്താ, വിഗതാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഖയേ ദിസ്സതീ"**തി. തഥാ ഹി "നിക്ഖന്തോ പഠമോ യാമോ"തി ഉപരി വുത്തം. **അഭിക്കന്തതരോ**തി അതിവിയ കന്തതരോ മനോരമോ, താദിസോ ച സുന്ദരോ ഭദ്ദകോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"സുന്ദരേ ദിസ്സതീ"**തി. **കോ**തി ദേവനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബാദീസു കോ കതമോ? **മേ**തി മമ. **പാദാനീ**തി പാദേ. **ഇദ്ധിയാ**തി ഇമായ ഏവരൂപായ ദേവിദ്ധിയാ. **യസസാ**തി ഇമിനാ ഏദിസേന പരിവാരേന പരിച്ഛേദേന ച. **ജലന്തി** വിജ്ജോതമാനോ. **അഭിക്കന്തേനാ**തി അതിവിയ കന്തേന കമനീയേന അഭിരൂപേന. **വണ്ണേനാ**തി ഛവിവണ്ണേന സരീരവണ്ണനിഭായ. **സബ്ബാ ഓഭാസയം ദിസാ**തി ദസ ദിസാ പഭാസേന്തോ, ചന്ദോ വിയ സൂരിയോ വിയ ച ഏകോഭാസം ഏകാലോകം കരോന്തോതി ഗാഥായ അത്ഥോ. **അഭിരൂപേ**തി ഉളാരരൂപേ സമ്പന്നരൂപേ.

"ചോരോ, ചോരോ; സപ്പോ, സപ്പോ"തിആദീസു **ഭയേ ആമേഡിതം**. "വിജ്ഝ, വിജ്ഝ; പഹര, പഹരാ"തിആദീസു **കോധേ**. "സാധു, സാധൂ"തിആദീസു (മം നിം ൩.൨൭.സം നിം ൨.൧൨൭; ൩.൩൫; ൫.൧൦൮൫) **പസംസായം**. "ഗച്ഛ, ഗച്ഛ; ലുനാഹി, ലുനാഹീ"തിആദീസു **തുരിതേ**. "ആഗച്ഛ, ആഗച്ഛാ"തിആദീസു **കോതൂഹലേ**. "ബുദ്ധോ, ബുദ്ധോതി ചിന്തേന്തോ"തിആദീസു (ബും വം ൨.ൻ൪) **അച്ഛരേ**. "അഭിക്കമഥായസ്മന്തോ, അഭിക്കമഥായസ്മന്തോ"തിആദീസു **ഹാസേ**. "കഹം ഏകപുത്തക, കഹം ഏകപുത്തകാ"തിആദീസു (മം നിം ൨.൩൫൩; സം നിം ൨.൬൩) **സോകേ**. "അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ"ന്തിആദീസു (ഉദാം ൨൦; ദീം നിം ൩.൩൦൫; ചൂളവം ൩൩൨) **പസാദേ**. **ച**-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ. തേന ഗരഹാഅസമ്മാനാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ "പാപോ, പാപോ"തിആദീസു **ഗരഹായം**. "അഭിരൂപക, അഭിരൂപകാ"തിആദീസു **അസമ്മാനേ** ദട്ഠബ്ബം.

നയിദം ആമേഡിതവസേന ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തം, അഥ ഖോ അത്ഥദ്വയവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. "അഭിക്കന്ത"ന്തി വചനം അപേക്ഖിത്വാ നപുംസകവസേന വുത്തം, തം പന ഭഗവതോ വചനം ധമ്മസ്സ ദേസനാതി കത്വാ തഥാ വുത്തം **"ഭോതോ ഗോതമസ്സ ധമ്മദേസനാ"**തി. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. **ദോസനാസനതോ**തി രാഗാദികിലേസവിധമനതോ. **ഗുണാധിഗമനതോ**തി സീലാദിഗുണാനം സമ്പാപനതോ. യേ ഗുണേ ദേസനാ അധിഗമേതി, തേസു പധാനഭൂതേ താവ ദസ്സേതും **"സദ്ധാജനനതോ പഞ്ഞാജനനതോ"**തി വുത്തം. സദ്ധാപമുഖാ ഹി ലോകിയാ ഗുണാ, പഞ്ഞാപമുഖാ ലോകുത്തരാ .

സീലാദിഅത്ഥസമ്പത്തിയാ **സാത്ഥതോ,** സഭാവനിരുത്തിസമ്പത്തിയാ **സബ്യഞ്ജനതോ**. സുവിഞ്ഞേയ്യസദ്ദപ്പയോഗതായ **ഉത്താനപദതോ,** സണ്ഹസുഖുമഭാവേന ദുവിഞ്ഞേയ്യത്ഥതായ **ഗമ്ഭീരത്ഥതോ**. സിനിദ്ധമുദുമധുരസദ്ദപ്പയോഗതായ **കണ്ണസുഖതോ,** വിപുലവിസുദ്ധപേമനീയത്ഥതായ **ഹദയങ്ഗമതോ**. മാനാതിമാനവിധമനേന

അനത്തുക്കംസനതോ, ഥമ്ഭസാരമ്ഭനിമ്മദ്ദനേന **അപരവമ്ഭനതോ**. ഹിതാധിപ്പായപ്പവത്തിയാ പരേസം രാഗപരിളാഹാദിവൂപസമനേന **കരുണാസീതലതോ,** കിലേസന്ധകാരവിധമനേന **പഞ്ഞാവദാതതോ**. കരവീകരുതമഞ്ജുതായ **ആപാഥരമണീയതോ,** പുബ്ബാപരാവിരുദ്ധസുവിസുദ്ധത്ഥതായ **വിമദ്ദക്ഖമതോ**. ആപാഥരമണീയതായ **ഏവം സുയ്യമാനസുഖതോ,** വിമദ്ദക്ഖമതായ ഹിതജ്ഝാസയപ്പവത്തിതതായ ച **വീമംസിയമാനഹിതതോ** . **ഏവമാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സംസാരചക്കനിവത്തനതോ, സദ്ധമ്മചക്കപ്പവത്തനതോ, മിച്ഛാവാദവിഗമനതോ, സമ്മാവാദപതിട്ഠാപനതോ, അകുസലമൂലസമുദ്ധരണതോ, കുസലമൂലസംരോപനതോ, അപായദ്വാരപിധാനതോ, സഗ്ഗമോക്ഖദ്വാരവിവരണതോ, പരിയുട്ഠാനവൂപസമനതോ, അനുസയസമുഗ്ഘാതനതോതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അധോമുഖട്ഠപിതന്തി കേനചി അധോമുഖം ഠപിതം. **ഹേട്ഠാമുഖജാത**ന്തി സഭാവേനേവ ഹേട്ഠാമുഖജാതം. **ഉപരിമുഖ**ന്തി ഉദ്ധംമുഖം. **ഉഗ്ഘാടേയ്യാ**തി വിവടം കരേയ്യ. **ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ**തി "പുരത്ഥാഭിമുഖോ ഉത്തരാഭിമുഖോ വാ ഗച്ഛാ"തിആദീനി അവത്വാ ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ "നിസ്സന്ദേഹം ഏസ മഗ്ഗോ, ഏവം ഗച്ഛേയ്യാ"തി വദേയ്യ. **കാളപക്ഖചാതുദ്ദസീ**തി കാളപക്ഖേ ചാതുദ്ദസീ.

നിക്കുജ്ജിതം ആധേയ്യസ്സ അനാധാരഭൂതം ഭാജനം ആധാരഭാവാപാദനവസേന **ഉക്കുജ്ജേയ്യ**. ഹേട്ഠാമുഖജാതതായ **സദ്ധമ്മവിമുഖം,** അധോമുഖഠപിതതായ **അസദ്ധമ്മേ പതിത**ന്തി ഏവം പദദ്വയം യഥാരഹം യോജേതബ്ബം, ന യഥാസങ്ഖ്യം. കാമം കാമച്ഛന്ദാദയോപി പടിച്ഛാദകാ നീവരണഭാവതോ, മിച്ഛാദിട്ഠി പന സവിസേസം പടിച്ഛാദികാ സത്തേ മിച്ഛാഭിനിവേസനവസേനാതി ആഹ **"മിച്ഛാദിട്ഠിഗഹനപടിച്ഛന്ന"**ന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ "മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജം വദാമീ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൩൧൦). സബ്ബോ അപായഗാമിമഗ്ഗോ **കുമ്മഗ്ഗോ** "കുച്ഛിതോ മഗ്ഗോ"തി കത്വാ. സമ്മാദിട്ഠിആദീനം ഉജുപടിപക്ഖതായ മിച്ഛാദിട്ഠിആദയോ അട്ഠ മിച്ഛത്തധമ്മാ **മിച്ഛാമഗ്ഗോ**. തേനേവ ഹി തദുഭയപ്പടിപക്ഖതം സന്ധായ **"സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗം ആവികരോന്തേനാ"**തി വുത്തം. സപ്പിആദിസന്നിസ്സയോ പദീപോ ന തഥാ ഉജ്ജലോ, യഥാ തേലസന്നിസ്സയോതി **തേലപജ്ജോതഗ്ഗഹണം. ഏതേഹി പരിയായേഹീ**തി ഏതേഹി നിക്കുജ്ജിതുക്കുജ്ജനപ്പടിച്ഛന്നവിവരണാദിഉപമോപമിതബ്ബാകാരേഹി.

പസന്നകാരന്തി പസന്നേഹി കാതബ്ബം സക്കാരം. **സരണ**ന്തി പടിസരണം. തേനാഹ **"പരായണ"**ന്തി. പരായണഭാവോ ച അനത്ഥനിസേധനേന അത്ഥസമ്പടിപാദനേന ച ഹോതീതി ആഹ **"അഘസ്സ, താതാ, ഹിതസ്സ ച വിധാതാ"**തി. **അഘസ്സാ**തി ദുക്ഖതോതി വദന്തി, പാപതോതി പന അത്ഥോ യുത്തോ. നിസ്സക്കേ ചേതം സാമിവചനം. ഏത്ഥ ച നായം ഗമി-സദ്ദോ നീ-സദ്ദാദയോ വിയ ദ്വികമ്മകോ, തസ്മാ യഥാ "അജം ഗാമം നേതീ"തി വുച്ചതി, ഏവം "ഭഗവന്തം സരണം ഗച്ഛാമീ"തി വത്തും ന സക്കാ. "സരണന്തി ഗച്ഛാമീ"തി പന വത്തബ്ബം. ഇതി-സദ്ദോ ചേത്ഥ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ. തസ്സ ചായമത്ഥോ - ഗമനഞ്ച തദധിപ്പായേന ഭജനം ജാനനം വാതി ദസ്സേന്തോ **"ഇതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭജാമീ**തിആദീസു പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമം പച്ഛിമം അത്ഥവചനം. **ഭജനം** വാ സരണാധിപ്പായേന

ഉപസങ്കമനം. **സേവനം** സന്തികാവചരതാ. **പയിരുപാസനം** വത്തപ്പടിവത്തകരണേന ഉപട്ഠാനന്തി ഏവം സബ്ബഥാപി അനഞ്ഞസരണതംയേവ ദീപേതി. ''ഗച്ഛാമീ''തി പദസ്സ ബുജ്ഝാമീതി അയമത്ഥോ കഥം ലബ്ഭതീതി ആഹ **"യേസം ഹീ"**തിആദി.

അധിഗതമഗ്ഗേ സച്ഛികതനിരോധേതി പദദ്വയേനപി ഫലട്ഠാ ഏവ ദസ്സിതാ, ന മഗ്ഗട്ഠാതി തേ ദസ്സേന്തോ **"യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ ചാ"**തി ആഹ. നനു ച കല്യാണപുഥുജ്ജനോപി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജതീതി വുച്ചതീതി? കിഞ്ചാപി വുച്ചതി, നിപ്പരിയായേന പന മഗ്ഗട്ഠാ ഏവ തഥാ വത്തബ്ബാ, ന ഇതരേ സമ്മത്തനിയാമോക്കമനാഭാവതോ. തഥാ ഹി തേ ഏവ വുത്താ **"അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീ"**തി. സമ്മത്തനിയാമോക്കമനേന ഹി അപായവിനിമുത്തിസമ്ഭവോ. **അക്ഖായതീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ. തേന ''യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪) സുത്തപദം സങ്ഗണ്ഹാതി, **"വിത്ഥാരോ"**തി വാ ഇമിനാ. ഏത്ഥ ച അരിയമഗ്ഗോ നിയ്യാനികതായ, നിബ്ബാനം തസ്സ തദത്ഥസിദ്ധിഹേതുതായാതി ഉഭയമേവ നിപ്പരിയായേന ധമ്മോതി വുത്തോ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആരമ്മണപച്ചയഭൂതം ലഭിത്വാ അരിയമഗ്ഗോ തദത്ഥസിദ്ധിയാ സംവത്തതി, തഥാപി യസ്മാ അരിയഫലാനം ''തായ സദ്ധായ അവൂപസന്തായാ''തിആദിവചനതോ മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നാനം കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനകിച്ചതായ നിയ്യാനാനുഗുണതായ നിയ്യാനപരിയോസാനതായ ച. പരിയത്തിധമ്മസ്സ പന നിയ്യാനികധമ്മസമധിഗമഹേതുതായാതി ഇമിനാ പരിയായേന വുത്തനയേന ധമ്മഭാവോ ലബ്ഭതി ഏവ. സ്വായമത്ഥോ പാഠാരുള്ഹോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"ന കേവല"**ന്തിആദിമാഹ.

കാമരാഗോ ഭവരാഗോതി ഏവമാദിഭേദോ സബ്ബോപി രാഗോ വിരജ്ജതി പഹീയതി ഏതേനാതി **രാഗവിരാഗോ**തി **മഗ്ഗോ കഥിതോ**. ഏജാസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ അന്തോനിജ്ഝാനലക്ഖണസ്സ സോകസ്സ ച തദുപ്പത്തിയം സബ്ബസോ പരിക്ഖീണത്താ **അനേജമസോകന്തി ഫലം കഥിതം. അപ്പടികൂല**ന്തി അവിരോധദീപനതോ കേനചി അവിരുദ്ധം, ഇട്ഠം പണീതന്തി വാ അത്ഥോ. പഗുണരൂപേന പവത്തിതത്താ, പകട്ഠഗുണവിഭാവനതോ വാ **പഗുണം**. സബ്ബധമ്മക്ഖന്ധാ കഥിതാതി യോജനാ.

ദിട്ഠിസീലസങ്ഘാതേനാതി ''യായം ദിട്ഠി അരിയാ നിയ്യാനികാ നിയ്യാതി തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ, തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാ ദിട്ഠിസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൪, ൩൫൬; മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨; ൩.൫൪; അ॰ നി॰ ൬.൧൨; പരി॰ ൨൭൪) ഏവം വുത്തായ ദിട്ഠിയാ, ''യാനി താനി സീലാനി അഖണ്ഡാനി അച്ഛിദ്ദാനി അസബലാനി അകമ്മാസാനി ഭുജിസ്സാനി വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനി അപരാമട്ഠാനി സമാധിസംവത്തനികാനി, തഥാരൂപേഹി സീലേഹി സീലസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൪; മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨; ൩.൫൪; അ॰ നി॰ ൬.൧൨; പരി॰ ൨൭൪) ച ഏവം വുത്താനം സീലാനഞ്ച സംഹതഭാവേന, ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. **സംഹതോ**തി ഘടിതോ, സമേതോതി അത്ഥോ. അരിയപുഗ്ഗലാ ഹി യത്ഥ കത്ഥചി ദൂരേ ഠിതാപി അത്തനോ ഗുണസാമഗ്ഗിയാ സംഹതാ ഏവ. **അട്ഠ ച പുഗ്ഗല ധമ്മദസാ തേ**തി തേ പുരിസയുഗവസേന ചത്താരോപി പുഗ്ഗലവസേന അട്ഠേവ

അരിയധമ്മസ്സ പച്ചക്ഖദസ്സാവിതായ ധമ്മദസാ. തീണി വത്ഥൂനി സരണന്തി ഗമനേന തിക്ഖത്തും ഗമനേന ച **തീണി സരണഗമനാനി**. **പടിവേദേസീ**തി അത്തനോ ഹദയഗതം വാചായ പവേദേസി.

സരണഗമനസ്സ വിസയപ്പഭേദഫലസംകിലേസഭേദാനം വിയ കത്തുവിഭാവനാ തത്ഥ കോസല്ലായ ഹോതീതി സരണഗമനേസു അത്ഥകോസല്ലത്ഥം **"സരണം, സരണഗമനം, യോ ച സരണം ഗച്ഛതി, സരണഗമനപ്പഭേദോ, സരണഗമനഫലം, സംകിലേസോ, ഭേദോതി അയം വിധി വേദിതബ്ബോ"**തി വുത്തം തേന വിനാ സരണഗമനസ്സേവ അസമ്ഭവതോ. കസ്മാ പനേത്ഥ വോദാനം ന ഗഹിതം, നനു വോദാനവിഭാവനാപി തത്ഥ കോസല്ലായ ഹോതീതി? സച്ചമേതം, തം പന സംകിലേസഗ്ഗഹണേന അത്ഥതോ ദീപിതം ഹോതീതി ന ഗഹിതം. യാനി ഹി നേസം സംകിലേസകാരണാനി അഞ്ഞാണാദീനി, തേസം സബ്ബേന സബ്ബം അനുപ്പന്നാനം അനുപ്പാദനേന, ഉപ്പന്നാനഞ്ച പഹാനേന വോദാനം ഹോതീതി.

ഹിംസത്ഥസ്സ ധാതുസദ്ദസ്സ വസേനേതം പദം ദട്ഠബ്ബന്തി **"ഹിംസതീതി സരണ"**ന്തി വത്വാ തം പന ഹിംസനം കേസം, കഥം, കസ്സ വാതി ചോദനം സോധേന്തോ **"സരണഗതാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭയ**ന്തി വട്ടഭയം. **സന്താസ**ന്തി ചിത്തുത്രാസം. തേനേവ ചേതസികദുക്ഖസ്സ ഗഹിതത്താ **ദുക്ഖ**ന്തി കായികം ദുക്ഖം. **ദുഗ്ഗതിപരികിലേസ**ന്തി ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നം സബ്ബമ്പി ദുക്ഖം. തയിദം സബ്ബം പരതോ **ഫലകഥായ** ആവി ഭവിസ്സതി. **ഏത**ന്തി സരണന്തി പദം. ഏവം അവിസേസതോ സരണസദ്ദസ്സ പദത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിസേസതോ ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **ഹിതേ പവത്തനേനാ**തി "സമ്പന്നസീലാ, ഭിക്ഖവേ, വിഹരഥാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൬൪, ൬൯) അത്ഥേ നിയോജനേന. **അഹിതാ നിവത്തനേനാ**തി "പാണാതിപാതസ്സ ഖോ പാപകോ വിപാകോ അഭിസമ്പരായ"ന്തിആദിനാ ആദീനവദസ്സനാദിമുഖേന അനത്ഥതോ നിവത്തനേന. **ഭയം ഹിംസതീ**തി ഹിതാഹിതേസു അപ്പവത്തിപ്പവത്തിഹേതുകം ബ്യസനം അപ്പവത്തികരണേന വിനാസേതി ബുദ്ധോ. **ഭവകന്താരാ ഉത്താരണേന** മഗ്ഗസങ്ഖാതോ ധമ്മോ. ഇതരോ അസ്സാസദാനേന സത്താനം ഭയം ഹിംസതീതി യോജനാ. **കാരാന**ന്തി ദാനവസേന പൂജാവസേന ച ഉപനീതാനം സക്കാരാനം. **വിപുലഫലപ്പടിലാഭകരണേന** സത്താനം ഭയം ഹിംസതി സങ്ഘോ അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ഇമിനാപി പരിയായേനാ**തി ഇമിനാപി വിഭജിത്വാ വുത്തേന കാരണേന.

"സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ, സ്വാക്ഖാതോ ധമ്മോ, സുപ്പടിപന്നോ സങ്ഘോ"തി ഏവം പവത്തോ തത്ഥ രതനത്തയേ പസാദോ തപ്പസാദോ, തദേവ രത്തനത്തയം ഗരു ഏതസ്സാതി തഗ്ഗരു, തബ്ഭാവോ തഗ്ഗരുതാ, തപ്പസാദോ ച തഗ്ഗരുതാ ച തപ്പസാദതഗ്ഗരുതാ. താഹി **തപ്പസാദതഗ്ഗരുതാഹി**. വിധുതദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസമ്മോഹഅസ്സദ്ധിയാദിതായ **വിഹതകിലേസോ**. തദേവ രതനത്തയം പരായണം ഗതി താണം ലേണന്തി ഏവം പവത്തിയാ **തപ്പരായണതാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ സരണഗമനം** സരണന്തി ഗച്ഛതി ഏതേനാതി. **തംസമങ്ഗീ**തി തേന യഥാവുത്തചിത്തുപ്പാദേന സമന്നാഗതോ. **ഏവം ഉപേതീ**തി ഏവം ഭജതി സേവതി പയിരുപാസതി, ഏവം വാ ജാനാതി ബുജ്ഝതീതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച പസാദഗ്ഗഹണേന ലോകിയസരണഗമനമാഹ. തഞ്ഹി പസാദപ്പധാനം. ഗരുതാഗഹണേന ലോകുത്തരം. അരിയാ ഹി

രതനത്തയഗുണാഭിഞ്ഞതായ പാസാണച്ഛത്തം പിയ ഗരും കത്വാ പസ്സന്തി, തസ്മാ തപ്പസാദേന വിക്ഖമ്ഭനവസേന വിഹതകിലേസോ, തഗ്ഗരുതായ സമുച്ഛേദവസേനാതി യോജേതബ്ബം അഗാരവകരണഹേതൂനം സമുച്ഛിന്ദനതോ. തപ്പരായണതാ പനേത്ഥ തഗ്ഗതികതാതി തായ ചതുബ്ബിധമ്പി വക്ഖമാനം സരണഗമനം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. അവിസേസേന വാ പസാദഗരുതാ ജോതിതാതി പസാദഗ്ഗഹണേന അവേച്ചപ്പസാദസ്സ ഇതരസ്സ ച ഗഹണം, തഥാ ഗരുതാഗഹണേനാതി ഉഭയേനപി ഉഭയം സരണഗമനം യോജേതബ്ബം.

മഗ്ഗക്ഖണേ ഇജ്ഝതീതി യോജനാ. **നിബ്ബാനാരമ്മണം ഹുത്വാ**തി ഏതേന അത്ഥതോ ചതുസച്ചാധിഗമോ ഏവ ലോകുത്തരസരണഗമനന്തി ദസ്സേതി. തത്ഥ ഹി നിബ്ബാനധമ്മോ സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന, മഗ്ഗധമ്മോ ഭാവനാഭിസമയവസേന പടിവിജ്ഝിയമാനോയേവ സരണഗമനത്ഥം സാധേതി, ബുദ്ധഗുണാ പന സാവകഗോചരഭൂതാ പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന, തഥാ അരിയസങ്ഘഗുണാ. തേനാഹ **"കിച്ചതോ സകലേപി രതനത്തയേ ഇജ്ഝതീ"**തി. ഇജ്ഝന്തഞ്ച സഹേവ ഇജ്ഝതി, ന ലോകിയം വിയ പടിപാടിയാ അസമ്മോഹപ്പടിവേധേന പടിവിദ്ധത്താതി അധിപ്പായോ. യേ പന വദന്തി "ന സരണഗമനം നിബ്ബാനാരമ്മണം ഹുത്വാ പവത്തതി, മഗ്ഗസ്സ അധിഗതത്താ പന അധിഗതമേവ ഹോതി ഏകച്ചാനം തേവിജ്ജാദീനം ലോകിയവിജ്ജാദയോ വിയാ"തി, തേസം ലോകിയമേവ സരണഗമനം സിയാ, ന ലോകുത്തരം, തഞ്ച അയുത്തം ദുവിധസ്സപി ഇച്ഛിതബ്ബത്താ.

തന്തി ലോകിയസരണഗമനം. **സദ്ധാപടിലാഭോ** "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ"തിആദിനാ. **സദ്ധാമൂലികാ**തി യഥാവുത്തസദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമാ. **സമ്മാദിട്ഠി** ബുദ്ധസുബുദ്ധതം, ധമ്മസുധമ്മതം, സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിഞ്ച ലോകിയാവബോധവസേനേവ സമ്മാ ഞായേന ദസ്സനതോ. **സദ്ധാമൂലികാ ച സമ്മാദിട്ഠീ**തി ഏതേന സദ്ധൂപനിസ്സയാ യഥാവുത്തലക്ഖണാ പഞ്ഞാ ലോകിയസരണഗമനന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ദിട്ഠിജുകമ്മന്തി വുച്ചതീ"**തി. ദിട്ഠിയേവ അത്തനോ പച്ചയേഹി ഉജു കരീയതീതി കത്വാ , ദിട്ഠി വാ ഉജു കരീയതി ഏതേനാതി **ദിട്ഠിജുകമ്മം,** തഥാപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ. ഏവഞ്ച കത്വാ "തപ്പരായണതാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ"തി ഇദഞ്ച വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി, സദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമസമ്മാദിട്ഠിഗ്ഗഹണം പന ചിത്തുപ്പാദസ്സ തപ്പധാനതായാതി ദട്ഠബ്ബം. **സദ്ധാപടിലാഭോ**തി ഇമിനാ മാതാദീഹി ഉസ്സാഹിതദാരകാദീനം വിയ ഞാണവിപ്പയുത്തം സരണഗമനം ദസ്സേതി, **സമ്മാദിട്ഠീ**തി ഇമിനാ ഞാണസമ്പയുത്തം സരണഗമനം.

തയിദം ലോകിയം സരണഗമനം. അത്താ സന്നിയ്യാതീയതി അപ്പീയതി പരിച്ചജീയതി ഏതേനാതി **അത്തസന്നിയ്യാതനം,** യഥാവുത്തം ദിട്ഠിജുകമ്മം. തം രതനത്തയം പരായണം പടിസരണം ഏതസ്സാതി തപ്പരായണോ, പുഗ്ഗലോ ചിത്തുപ്പാദോ വാ, തസ്സ ഭാവോ **തപ്പരായണതാ,** യഥാവുത്തം ദിട്ഠിജുകമ്മമേവ. സരണന്തി അധിപ്പായേന സിസ്സഭാവം അന്തേവാസികഭാവം ഉപഗച്ഛതി ഏതേനാതി **സിസ്സഭാവൂപഗമനം**. സരണഗമനാധിപ്പായേനേവ പണിപതതി ഏതേനാതി **പണിപാതോ**. സബ്ബത്ഥ യഥാവുത്തദിട്ഠിജുകമ്മവസേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്തപരിച്ചജന**ന്തി സംസാരദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥം അത്തനോ അത്തഭാവസ്സ പരിച്ചജനം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ബുദ്ധാദീനംയേവാ**തി അവധാരണം അത്തസന്നിയ്യാതനാദീസുപി തത്ഥ തത്ഥ വത്തബ്ബം. ഏവഞ്ഹി തദഞ്ഞനിവത്തനം കതം ഹോതി.

ഏവം അത്തസന്നിയ്യാതനാദീനി ഏകേന പകാരേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അപരേഹിപി പകാരേഹി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തേന പരിയായന്തരേഹിപി അത്തസന്നിയ്യാതനം കതമേവ ഹോതി അത്ഥസ്സ അഭിന്നത്താതി ദസ്സേതി. **ആളവകാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സാതാഗിരിഹേമവതാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. നനു ചേതേ ആളവകാദയോ മഗ്ഗേനേവ ആഗതസരണഗമനാ, കഥം തേസം തപ്പരായണതാസരണഗമനം വുത്തന്തി? മഗ്ഗേനാഗതസരണഗമനേഹിപി "സോ അഹം വിചരിസ്സാമി...പേ॰... സുധമ്മതം (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൯൪). തേ മയം വിചരിസ്സാമ, ഗാമാ ഗാമം നഗാ നഗം...പേ॰... സുധമ്മത"ന്തി (സു॰ നി॰ ൧൮൨) ച തേഹി തപ്പരായണതാകാരസ്സ പവേദിതത്താ തഥാ വുത്തം.

സോ പനേസ ഞാതി...പേ॰... വസേനാതി ഏത്ഥ ഞാതിവസേന, ഭയവസേന, ആചരിയവസേന, ദക്ഖിണേയ്യവസേനാതി പച്ചേകം "വസേനാ"തി പദം യോജേതബ്ബം. തത്ഥ **ഞാതിവസേനാ**തി ഞാതിഭാവവസേന. ഏവം സേസേസുപി . **ദക്ഖിണേയ്യപണിപാതേനാ**തി ദക്ഖിണേയ്യതാഹേതുകേന പണിപതനേനാതി അത്ഥോ. **ഇതരേഹീ**തി ഞാതിഭാവാദിവസപ്പവത്തേഹി തീഹി പണിപാതേഹി. **ഇതരേഹീ**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"തസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. **വന്ദതീ**തി പണിപാതസ്സ ലക്ഖണവചനം . **ഏവരൂപ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികം സന്ധായ വദതി. സമ്പരായികഞ്ഹി നിയ്യാനികം വാ അനിയ്യാനികം വാ അനുസാസനിം പച്ചാസീസന്തോ ദക്ഖിണേയ്യപണിപാതമേവ കരോതീതി അധിപ്പായോ. **സരണഗമനപ്പഭേദോ**തി സരണഗമനവിഭാഗോ.

അരിയമഗ്ഗോ ഏവ ലോകുത്തരം സരണഗമനന്തി ആഹ **"ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി വിപാകഫല"**ന്തി. **സബ്ബദുക്ഖക്ഖയോ**തി സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ. **ഏത**ന്തി "ചത്താരി അരിയസച്ചാനി, സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതീ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൯൦) ഏവം വുത്തം അരിയസച്ചാനം ദസ്സനം.

നിച്ചതോ അനുപഗമനാദിവസേനാതി നിച്ചന്തി അഗ്ഗഹണാദിവസേന. **അട്ഠാന**ന്തി ഹേതുപ്പടിക്ഖേപോ. **അനവകാസോ**തി പച്ചയപ്പടിക്ഖേപോ. ഉഭയേനപി കാരണമേവ പടിക്ഖിപതി. **യ**ന്തി യേന കാരണേന. **ദിട്ഠിസമ്പന്നോ**തി മഗ്ഗദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ സോതാപന്നോ. **കഞ്ചി സങ്ഖാര**ന്തി ചതുഭൂമകേസു സങ്ഖതസങ്ഖാരേസു ഏകസങ്ഖാരമ്പി. **നിച്ചതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ**തി നിച്ചോതി ഗണ്ഹേയ്യ. **സുഖതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ**തി "ഏകന്തസുഖീ അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൭൬, ൭൯) ഏവം അത്തദിട്ഠിവസേന സുഖതോ ഗാഹം സന്ധായേതം വുത്തം. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തചിത്തേന പന അരിയസാവകോ പരിളാഹവൂപസമനത്ഥം മത്തഹത്ഥിപരിതാസിതോ വിയ ചോക്ഖബ്രാഹ്മണോ ഉക്കാരഭൂമിം കഞ്ചി സങ്ഖാരം സുഖതോ ഉപഗച്ഛതി. അത്തവാരേ കസിണാദിപഞ്ഞത്തിസങ്ഗഹത്ഥം "സങ്ഖാര"ന്തി അവത്വാ **"കഞ്ചി ധമ്മ"**ന്തി വുത്തം. ഇമേസുപി ഠാനേസു ചതുഭൂമകവസേനേവ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ തേഭൂമകവസേനേവ വാ. യം യഞ്ഹി പുഥുജ്ജനോ ഗാഹവസേന ഗണ്ഹാതി, തതോ തതോ അരിയസാവകോ ഗാഹം വിനിവേഠേതി.

മാതരന്തിആദീസു ജനികാ **മാതാ,** ജനകോ **പിതാ,** മനുസ്സഭൂതോ ഖീണാസവോ **അരഹാ**തി അധിപ്പേതോ. കിം പന അരിയസാവകോ അഞ്ഞം ജീവിതാ വോരോപേയ്യാതി? ഏതമ്പി അട്ഠാനം, പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ പന മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം അരിയഭാവസ്സ ച ഫലദസ്സനത്ഥം ഏവം വുത്തം. **പദുട്ഠചിത്തോ**തി വധകചിത്തേന പദുട്ഠചിത്തോ. **ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യാ**തി ജീവമാനകസരീരേ ഖുദ്ദകമക്ഖികായ പിവനമത്തമ്പി ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യ. **സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യാ**തി സമാനസംവാസകം സമാനസീമായം ഠിതം സങ്ഘം "കമ്മേന ഉദ്ദേസേന വോഹരന്തോ അനുസ്സാവനേന സലാകഗ്ഗാഹേനാ"തി (പരി॰ ൪൫൮) ഏവം വുത്തേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി ഭിന്ദേയ്യ. **അഞ്ഞം സത്ഥാര**ന്തി അഞ്ഞം തിത്ഥകരം "അയം മേ സത്ഥാ"തി ഏവം ഗണ്ഹേയ്യാതി **നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ**തി അത്ഥോ.

ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായന്തി തേ ബുദ്ധം സരണം ഗതാ തന്നിമിത്തം അപായം ന ഗമിസ്സന്തി, ദേവകായം പന പരിപൂരേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **ദസഹി ഠാനേഹീ**തി ദസഹി കാരണേഹി. **അധിഗണ്ഹന്തീ**തി അധിഭവന്തി.

വേലാമസുത്താദിവസേനാതി ഏത്ഥ "കരീസസ്സ ചതുത്ഥഭാഗപ്പമാണാനം ചതുരാസീതിസഹസ്സസങ്ഖാനം സുവണ്ണപാതിരൂപിയപാതികംസപാതീനം യഥാക്കമം രൂപിയസുവണ്ണഹിരഞ്ഞപൂരാനം സബ്ബാലങ്കാരപ്പടിമണ്ഡിതാനം ചതുരാസീതിയാ ഹത്ഥിസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ അസ്സസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ രഥസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ ധേനുസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ കഞ്ഞാസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ പല്ലങ്കസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ വത്ഥകോടിസഹസ്സാനം, അപരിമാണസ്സ ച ഖജ്ജഭോജ്ജാദിഭേദസ്സ ആഹാരസ്സ പരിച്ചജനവസേന സത്തമാസാധികാനി സത്ത സംവച്ഛരാനി നിരന്തരം പവത്തവേലാമമഹാദാനതോ ഏകസ്സ സോതാപന്നസ്സ ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലതരം. തതോ സതം സോതാപന്നാനം ദിന്നദാനതോ ഏകസ്സ സകദാഗാമിനോ, തതോ ഏകസ്സ അനാഗാമിനോ, തതോ ഏകസ്സ അരഹതോ, തതോ ഏകസ്സ പച്ചേകബുദ്ധസ്സ, തതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ, തതോ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലതരം, തതോ ചാതുദ്ദിസം സങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ വിഹാരകരണം, തതോ സരണഗമനം മഹപ്ഫലതര"ന്തി ഇമമത്ഥം പകാസേന്തസ്സ **വേലാമസുത്തസ്സ** (അ॰ നി॰ ൯.൨൦) വസേന. വുത്തഞ്ഹേതം "യം, ഗഹപതി, വേലാമോ ബ്രാഹ്മണോ ദാനം അദാസി മഹാദാനം, യോ ഏകം ദിട്ഠിസമ്പന്നം ഭോജേയ്യ, ഇദം തതോ മഹപ്ഫലതര"ന്തിആദി (അ॰ നി॰ ൯.൨൦). **വേലാമസുത്താദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന **അഗ്ഗപ്പസാദസുത്താ**ദീനം (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഞ്ഞാണം വത്ഥുത്തയസ്സ ഗുണാനം അജാനനം തത്ഥ സമ്മോഹോ, "ബുദ്ധോ നു ഖോ, ന നു ഖോ"തിആദിനാ വിചികിച്ഛാ **സംസയോ. മിച്ഛാഞാണം** തസ്സ ഗുണാനം അഗുണഭാവപരികപ്പനേന വിപരീതഗ്ഗാഹോ. **ആദി**-സദ്ദേന അനാദരാഗാരവാദീനം സങ്ഗഹോ. **ന മഹാജുതിക**ന്തി ന ഉജ്ജലം, അപരിസുദ്ധം അപരിയോദാതന്തി അത്ഥോ. **ന മഹാവിപ്ഫാര**ന്തി അനുളാരം. **സാവജ്ജോ**തി ദിട്ഠിതണ്ഹാദിവസേന സദോസോ. ലോകിയം സരണഗമനം സിക്ഖാസമാദാനം വിയ അഗ്ഗഹിതകാലപരിച്ഛേദം ജീവിതപരിയന്തമേവ ഹോതി, തസ്മാ തസ്സ ഖന്ധഭേദേന ഭേദോതി ആഹ **"അനവജ്ജോ കാലകിരിയായാ"**തി. **സോ**തി അനവജ്ജോ സരണഗമനഭേദോ. സതിപി അനവജ്ജത്തേ ഇട്ഠഫലോപി ന

ഹോതീതി ആഹ **"അഫലോ"**തി. കസ്മാ? **അവിപാകത്താ**. ന ഹി തം അകുസലന്തി.

കോ ഉപാസകോതി സരൂപപുച്ഛാ, തസ്മാ ''കിംലക്ഖണോ ഉപാസകോ''തി വുത്തം ഹോതി. **കസ്മാ**തി ഹേതുപുച്ഛാ. തേന കേന പവത്തിനിമിത്തേന ഉപാസകസദ്ദോ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ നിരുള്ഹോതി ദസ്സേതി . തേനാഹ **"കസ്മാ ഉപാസകോതി വുച്ചതീ"**തി. സദ്ദസ്സ അഭിധേയ്യോ പവത്തിനിമിത്തം തദത്ഥസ്സ തബ്ഭാവകാരണം. **കിമസ്സ സീല**ന്തി കീദിസം അസ്സ ഉപാസകസ്സ സീലം, കിത്തകേന സീലേനായം സീലസമ്പന്നോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. **കോ ആജീവോ**തി കോ അസ്സ സമ്മാആജീവോ? സോ പന മിച്ഛാജീവസ്സ പരിവജ്ജനേന ഹോതീതി സോപി വിഭജീയതീതി. **കാ വിപത്തീ**തി കാ സീലസ്സ, ആജീവസ്സ വാ വിപത്തി. അനന്തരസ്സ ഹി വിധി വാ പടിസേധോ വാതി. **കാ സമ്പതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

യോ കോചീതി ഖത്തിയാദീസു യോ കോചി. തേന സരണഗമനമേവേത്ഥ കാരണം, ന ജാതിആദിവിസേസോതി ദസ്സേതി. **ഉപാസനതോ**തി തേനേവ സരണഗമനേന തത്ഥ ച സക്കച്ചകിരിയായ ആദരഗാരവബഹുമാനാദിയോഗേന പയിരുപാസനതോ. **വേരമണിയോ**തി വേരം വുച്ചതി പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യം, തസ്സ മണനതോ ഹനനതോ വിനാസനതോ വേരമണിയോ, പഞ്ച വിരതിയോ വിരതിപ്പധാനത്താ തസ്സ സീലസ്സ. തേനേവാഹ **"പടിവിരതോ ഹോതീ"**തി.

മിച്ഛാവണിജ്ജാതി ന സമ്മാവണിജ്ജാ അയുത്തവണിജ്ജാ അസാരുപ്പവണിജ്ജാ. **പഹായാ**തി അകരണേനേവ പജഹിത്വാ. **ധമ്മേനാ**തി ധമ്മതോ അനപേതേന. തേന അഞ്ഞമ്പി അധമ്മികം ജീവികം പടിക്ഖിപതി. **സമേനാ**തി അവിസമേന. തേന കായവിസമാദിദുച്ചരിതം വജ്ജേത്വാ കായസമാദിനാ സുചരിതേന ആജീവം ദസ്സേതി. **സത്ഥവണിജ്ജാ**തി ആയുധഭണ്ഡം കത്വാ വാ കാരേത്വാ വാ യഥാകതം വാ പടിലഭിത്വാ തസ്സ വിക്കയോ. **സത്തവണിജ്ജാ**തി മനുസ്സവിക്കയോ. **മംസവണിജ്ജാ**തി സൂനകാരാദയോ വിയ മിഗസൂകരാദികേ പോസേത്വാ മംസം സമ്പാദേത്വാ വിക്കയോ. **മജ്ജവണിജ്ജാ**തി യം കിഞ്ചി മജ്ജം യോജേത്വാ തസ്സ വിക്കയോ. **വിസവണിജ്ജാ**തി വിസം യോജേത്വാ വിസം ഗഹേത്വാ വാ തസ്സ വിക്കയോ. തത്ഥ സത്ഥവണിജ്ജാ പരോപരോധനിമിത്തതായ അകരണീയാ വുത്താ. സത്തവണിജ്ജാ അഭുജിസ്സഭാവകരണതോ, മംസവിസവണിജ്ജാ വധഹേതുതോ, മജ്ജവണിജ്ജാ പമാദട്ഠാനതോ.

തസ്സേവാതി പഞ്ചവേരമണിലക്ഖണസ്സ സീലസ്സ ചേവ പഞ്ചമിച്ഛാവണിജ്ജാലക്ഖണസ്സ ആജീവസ്സ ച. **വിപത്തീ**തി ഭേദോ പകോപോ ച. **യായാ**തി യായ പടിപത്തിയാ. **ചണ്ഡാലോ**തി ഉപാസകചണ്ഡാലോ. **മല**ന്തി ഉപാസകമലം. **പടികുട്ഠോ**തി ഉപാസകനിഹീനോ. ബുദ്ധാദീസു കമ്മകമ്മഫലേസു ച സദ്ധാവിപരിയായോ അസ്സദ്ധിയം മിച്ഛാധിമോക്ഖോ, യഥാവുത്തേന അസ്സദ്ധിയേന സമന്നാഗതോ **അസ്സദ്ധോ**. യഥാവുത്തസീലവിപത്തിആജീവവിപത്തിവസേന **ദുസ്സീലോ**. ''ഇമിനാ ദിട്ഠാദിനാ ഇദം നാമ മങ്ഗലം ഹോതീ''തി - ഏവം ബാലജനപരികപ്പിതകോതൂഹലസങ്ഖാതേന ദിട്ഠസുതമുതമങ്ഗലേന സമന്നാഗതോ **കോതൂഹലമങ്ഗലികോ. മങ്ഗലം പച്ചേതീ**തി ദിട്ഠമങ്ഗലാദിഭേദം

മങ്ഗലമേവ പത്തിയായതി. **നോ കമ്മ**ന്തി കമ്മസ്സകതം നോ പത്തിയായതി. **ഇതോ ബഹിദ്ധാ**തി ഇതോ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസാസനതോ ബഹിദ്ധാ ബാഹിരകസമയേ. **ദക്ഖിണേയ്യം പരിയേസതീ**തി ദുപ്പടിപന്നം ദക്ഖിണാരഹസഞ്ഞീ ഗവേസതി. **പുബ്ബകാരം കരോതീ**തി ദാനമാനനാദികം കുസലകിരിയം പഠമതരം കരോതി. ഏത്ഥ ച ദക്ഖിണേയ്യപരിയേസനപുബ്ബകാരേ ഏകം കത്വാ പഞ്ച ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ.

വിപത്തിയം വുത്തവിപരിയായേന **സമ്പത്തി** വേദിതബ്ബാ. അയം പന വിസേസോ - ചതുന്നമ്പി പരിസാനം രതിജനനട്ഠേന ഉപാസകോവ രതനം **ഉപാസകരതനം**. ഗുണസോഭാകിത്തിസദ്ദസുഗന്ധതാഹി ഉപാസകോവ പദുമം **ഉപാസകപദുമം**. തഥാ **ഉപാസകപുണ്ഡരീകോ**.

ആദിമ്ഹീതി ആദിഅത്ഥേ. **കോടിയ**ന്തി പരിയന്തകോടിയം. **വിഹാരഗ്ഗേനാ**തി ഓവരകകോട്ഠാസേന, ''ഇമസ്മിം ഗബ്ഭേ വസന്താനം ഇദം നാമ ഫലം പാപുണാതീ''തിആദിനാ തം തം വസനട്ഠാനകോട്ഠാസേനാതി അത്ഥോ. **അജ്ജത**ന്തി അജ്ജ ഇച്ചേവ അത്ഥോ.

പാണേഹി ഉപേതന്തി ഇമിനാ തസ്സ സരണഗമനസ്സ ആപാണകോടികതം ദസ്സേന്തോ **"യാവ മേ ജീവിതം പവത്തതീ"**തിആദീനി വത്വാ പുന ജീവിതേനപി തം വത്ഥുത്തയം പടിപൂജേന്തോ സരണഗമനം രക്ഖാമീതി ഉപ്പന്നം തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ അധിപ്പായം വിഭാവേന്തോ **"അഹഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. **പാണേഹി ഉപേത**ന്തി ഹി യാവ മേ പാണാ ധരന്തി, താവ സരണം ഉപേതം. ഉപേന്തോ ച ന വാചാമത്തേന ന ഏകവാരം ചിത്തുപ്പാദമത്തേന, അഥ ഖോ പാണാനം പരിച്ചജനവസേനപി യാവജീവം ഉപേതന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൭-൧൮. സത്തമേ **ജാണുസ്സോണീ**തി നേതം തസ്സ മാതാപിതൂഹി കതം നാമം, അപിച ഖോ ഠാനന്തരപ്പടിലാഭലദ്ധന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ജാണുസ്സോണീതി ഠാനന്തരം കിരാ"**തിആദി. **ഏകം ഠാനന്തര**ന്തി ഏകം പുരോഹിതട്ഠാനം. ഉണ്ഹീസആദികകുധഭണ്ഡേഹി സദ്ധിം ലദ്ധം തഥാ ചസ്സ രഞ്ഞാ ദിന്നന്തി വദന്തി. തേനാഹ **"രഞ്ഞോ സന്തികേ ച ലദ്ധജാണുസ്സോണിസക്കാരത്താ"**തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ. അട്ഠമനവമേസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

൨൦-൨൧. ദസമേ **ദുന്നിക്ഖിത്ത**ന്തി ദുട്ഠു നിക്ഖിത്തം പദപച്ചാഭട്ഠം കത്വാ മനസി ഠപിതം. പജ്ജതി ഞായതി അത്ഥോ ഏതേനാതി **പദം,** അത്ഥം ബ്യഞ്ജയതി പകാസേതീതി **ബ്യഞ്ജനം,** പദമേവ. തേനേവാഹ **"ഉപ്പടിപാടിയാ… പേ… ബ്യഞ്ജനന്തി വുച്ചതീ"**തി. പദസമുദായബ്യതിരേകേന വിസും പാളി നാമ നത്ഥീതി ആഹ **"ഉഭയമേതം പാളിയാവ നാമ"**ന്തി. പകട്ഠാനഞ്ഹി വചനപ്പബന്ധാനം ആളിയേവ പാളീതി വുച്ചതി. സേസമേത്ഥ ഏകാദസമഞ്ച ഉത്താനത്ഥമേവ.

അധികരണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ബാലവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൨-൨൪. തതിയസ്സ പഠമദുതിയതതിയാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

൨൫. ചതുത്ഥേ **നേതബ്ബോ**തി അഞ്ഞതോ ആഹരിത്വാ ബോധേതബ്ബോ, ഞാപേതബ്ബോതി അത്ഥോ.

൨൭. ഛട്ഠേ **നോ ചേപി പടിച്ഛാദേത്വാ കരോന്തീ**തി പാണാതിപാതാദീനി കരോന്തോ സചേപി അപ്പടിച്ഛാദേത്വാ കരോന്തി. **പടിച്ഛന്നമേവാ**തി വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിതബ്ബഭാവതോ പടിച്ഛാദനാരഹത്താ പടിച്ഛന്നമേവാതി വുച്ചതി. അവീചിആദയോ പദേസവിസേസാ തത്ഥൂപപന്നാ സത്താ ച നിരയഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി ആഹ **"നിരയോതി സഹോകാസകാ ഖന്ധാ"**തി. തിരച്ഛാനയോനി നാമ വിസും പദേസവിസേസോ നത്ഥീതി ആഹ **"തിരച്ഛാനയോനിയം ഖന്ധാവ ലബ്ഭന്തീ"**തി.

൨൯. ദസമേ അത്ഥോ ഫലം തദധീനവുത്തിതായ വസോ ഏതസ്സാതി **അത്ഥവസോ,** ഹേതൂതി ആഹ **"അത്ഥവസേതി കാരണാനീ"**തി. **അരഞ്ഞവനപത്ഥാനീ**തി അരഞ്ഞലക്ഖണപ്പത്താനി വനപത്ഥാനി. വനപത്ഥ-സദ്ദോ ഹി സണ്ഡഭൂതേ രുക്ഖസമൂഹേപി വത്തതീതി അരഞ്ഞഗ്ഗഹണം. വനീയതി വിവേകകാമേഹി ഭജീയതി, വനുതേ വാ തേ അത്തസമ്പത്തിയാ വസനത്ഥായ യാചന്തോ വിയ ഹോതീതി വനം, പതിട്ഠഹന്തി ഏത്ഥ വിവേകകാമാ യഥാധിപ്പേതവിസേസാധിഗമേനാതി പത്ഥം, വനേസു പത്ഥം ഗഹനട്ഠാനേ സേനാസനം **വനപത്ഥം. കിഞ്ചാപീ**തി അനുജാനനസമ്ഭാവനത്ഥേ നിപാതോ. കിം അനുജാനാതി? നിപ്പരിയായതോ അരഞ്ഞഭാവം ഗാമതോ ബഹി അരഞ്ഞന്തി. തേനാഹ **"നിപ്പരിയായേനാ"**തിആദി. കിം സമ്ഭാവേതി? ആരഞ്ഞകങ്ഗനിപ്ഫാദകത്തം. യഞ്ഹി ആരഞ്ഞകങ്ഗനിപ്ഫാദകം, തം വിസേസതോ അരഞ്ഞന്തി വത്തബ്ബന്തി. തേനാഹ **"യം തം പഞ്ചധനുസതിക"**ന്തിആദി. **നിക്ഖമിത്വാ ബഹി ഇന്ദഖീലാ**തി ഇന്ദഖീലതോ ബഹി നിക്ഖമിത്വാ, തതോ ബഹി പട്ഠായാതി അത്ഥോ. **ബഹി ഇന്ദഖീലാ**തി വാ യത്ഥ ദ്വേ തീണി ഇന്ദഖീലാനി, തത്ഥ ബഹിദ്ധാ ഇന്ദഖീലതോ പട്ഠായ. യത്ഥ തം നത്ഥി, തദരഹട്ഠാനതോ പട്ഠായാതി വദന്തി. **ഗാമന്ത**ന്തി ഗാമസമീപം. **അനുപചാരട്ഠാന**ന്തി നിച്ചകിച്ചവസേന ന ഉപചരിതബ്ബട്ഠാനം. തേനാഹ **"യത്ഥ ന കസീയതി ന വപീയതീ"**തി.

അത്തനോ ച ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരന്തി ഏതേന സത്ഥാ അത്തനോ വിവേകാഭിരതിം പകാസേതി. തത്ഥ ദിട്ഠധമ്മോ നാമ അയം പച്ചക്ഖോ അത്തഭാവോ, സുഖവിഹാരോ നാമ ചതുന്നം ഇരിയാപഥവിഹാരാനം ഫാസുതാ. ഏകകസ്സ ഹി അരഞ്ഞേ അന്തമസോ ഉച്ചാരവസ്സാവകിച്ചം ഉപാദായ സബ്ബേ ഇരിയാപഥാ ഫാസുകാ ഹോന്തി, തസ്മാ ദിട്ഠധമ്മേ സുഖവിഹാരം **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാര**ന്തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

പച്ഛിമഞ്ച ജനതം അനുകമ്പമാനോതി കഥം അരഞ്ഞവാസേന പച്ഛിമാ ജനതാ അനുകമ്പിതാ ഹോതി? സദ്ധാപബ്ബജിതാ ഹി കുലപുത്താ ഭഗവതോ അരഞ്ഞവാസം ദിസ്വാ "ഭഗവാപി നാമ അരഞ്ഞസേനാസനാനി ന മുഞ്ചതി, യസ്സ നേവത്ഥി പരിഞ്ഞാതബ്ബം ന പഹാതബ്ബം ന ഭാവേതബ്ബം ന

സച്ഛികാതബ്ബം, കിമങ്ഗം പന മയ''ന്തി ചിന്തേത്വാ തത്ഥ വസിതബ്ബമേവ മഞ്ഞിസ്സന്തി, ഏവം ഖിപ്പമേവ ദുക്ഖസ്സന്തകരാ ഭവിസ്സന്തി. ഏവം പച്ഛിമാ ജനതാ അനുകമ്പിതാ ഹോതി. ഏതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പച്ഛിമേ മമ സാവകേ അനുകമ്പന്തോ"**തി.

൩൨. ഏകാദസമേ വിജ്ജം ഭജന്തീതി **വിജ്ജാഭാഗിയാ,** വിജ്ജാഭാഗേ വിജ്ജാകോട്ഠാസേ വത്തന്തീതിപി **വിജ്ജാഭാഗിയാ. പദം പച്ഛിന്ദതീ**തി മഗ്ഗചിത്തസ്സ പതിട്ഠം ഉപച്ഛിന്ദതി, മഗ്ഗചിത്തം പതിട്ഠാപേതും ന ദേതീതി അത്ഥോ. **ഉബ്ബട്ടേത്വാ**തി സമുച്ഛേദവസേന സമൂലം ഉദ്ധരിത്വാ. **അട്ഠസു ഠാനേസൂ**തി ബുദ്ധാദീസു അട്ഠസു ഠാനേസു. **രാഗസ്സ ഖയവിരാഗേനാ**തി രാഗസ്സ ഖയസങ്ഖാതേന വിരാഗേന, രാഗസ്സ അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനേനാതി വുത്തം ഹോതി.

ബാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സമചിത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൩. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ ഭവന്തി എത്ഥ പതിട്ഠഹന്തീതി ഭൂമി, അസപ്പുരിസാനം ഭൂമി **അസപ്പുരിസഭൂമി. സപ്പുരിസഭൂമിയമ്പി** ഏസേവ നയോ. കതം ന ജാനാതീതി **അകതഞ്ഞൂ,** അസമത്ഥസമാസോയം ഗമകത്താ ''അസൂരിയപസ്സാ''തിആദീസു വിയ. തേനാഹ **''കതം ന ജാനാതീ''**തി. **അകതവേദീതി** എത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പാകടം കത്വാ ന ജാനാതീതി** ''ഇദഞ്ചിദഞ്ച മയ്ഹം ഇമിനാ കത''ന്തി സങ്ഘമജ്ഝഗണമജ്ഝാദീസു പാകടം കത്വാ ന ജാനാതി, ന പകാസേതീതി വുത്തം ഹോതി. **ഉപഞ്ഞാതന്തി** ഥോമനാവസേന ഉപഗന്ത്വാ ഞാതം. തേനാഹ **''വണ്ണിത''**ന്തിആദി.

൩൪. ദുതിയേ വസ്സസതപരിമാണമായു അസ്സാതി **വസ്സസതായുകോ,** വസ്സസതായുകതഞ്ച വസ്സസതായുകകാലേ ജാതസ്സേവ ഹോതി, നാഞ്ഞസ്സാതി ആഹ **''വസ്സസതായുകകാലേ ജാതോ''**തി. വസ്സസതം ജീവതി സീലേനാതി **വസ്സസതജീവീ. വസ്സസതന്തി** ച അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം. തേനാഹ **''സകലം വസ്സസതം ജീവന്തോ''**തി. മാതാപിതൂനം മാതാവ ബഹൂപകാരതരാതി തസ്സായേവ പധാനഭാവേന പടികാതബ്ബത്താ ദക്ഖിണം അംസകൂടം വദന്തി. **ഹദയലോഹിതം പായേത്വാ**തി ഖീരം സന്ധായ വദതി. ലോഹിതഞ്ഹി ഖീരഭാവേന പരിണാമം ഗച്ഛതി. **ത്യാസ്സാ**തി തേ അസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

൩൫. തതിയേ **തേനുപസങ്കമീ**തി എത്ഥ യേനാധിപ്പായേന സോ ബ്രാഹ്മണോ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമി, തം പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും **''സോ ഹി ബ്രാഹ്മണോ''**തിആദിമാഹ. **വിരജ്ഝനപഞ്ഹ**ന്തി യം പഞ്ഹം പുട്ഠോ വിരജ്ഝിത്വാ കഥേസി, അവിപരീതം കത്വാ സമ്പാദേതും ന സക്കോതി, താദിസം പഞ്ഹന്തി അത്ഥോ. **ഉഭതോകോടികം പഞ്ഹ**ന്തി ഉഭോഹി കോടീഹി യുത്തം പഞ്ഹം. ''കിംവാദീ ഭവം ഗോതമോ''തി ഹി പുട്ഠോ ''കിരിയവാദിമ്ഹീ''തി വാ വദേയ്യ ''അകിരിയവാദിമ്ഹീ''തി വാ, തസ്മാ ഇമസ്സ പഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേ ''കിരിയവാദിമ്ഹീ''തി ഏകാ കോടി, ''അകിരിയവാദിമ്ഹീ''തി ദുതിയാതി കോടിദ്വയയുത്തോ അയം പഞ്ഹോ. **ഉഗ്ഗിലിതു**ന്തി ദ്വേ കോടിയോ മോചേത്വാ കഥേതും അസക്കോന്തോ ബഹി നീഹരിതും അത്ഥതോ അപനേതും ന സക്ഖിസ്സതി. ദ്വേ കോടിയോ മോചേന്തോ ഹി തം ബഹി നീഹരതി നാമ. **നിഗ്ഗിലിതു**ന്തി പുച്ഛായ ദോസം ദത്വാ ഹാരേതും അസക്കോന്തോ പവേസേതും ന സക്ഖിസ്സതി. തത്ഥ ദോസം ദത്വാ ഹാരേന്തോ ഹി ഗിലിത്വാ വിയ അദസ്സനം ഗമേന്തോ പവേസേതി നാമ. **കിംലദ്ധികോ**തി കിംദിട്ഠികോ. വദന്തി ഏതേനാതി വാദോ, ദിട്ഠി. കോ വാദോ ഏതസ്സാതി **കിംവാദീ. കിമക്ഖായീ**തി കിമഭിധായീ, കീദിസീ ധമ്മകഥാ. തേനാഹ **''കിം നാമ...പേ॰... പുച്ഛതീ''**തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

൩൬. ചതുത്ഥേ ദക്ഖിണം അരഹന്തീതി **ദക്ഖിണേയ്യാ**. ആഹുനം വുച്ചതി ദാനം, തം അരഹന്തീതി **ആഹുനേയ്യാ**.

൩൭. പഞ്ചമേ കഥമയം മിഗാരമാതാ നാമ ജാതാതി ആഹ **''സാ ഹീ''**തിആദി. **സബ്ബജേട്ഠകസ്സ പുത്തസ്സാ**തി അത്തനോ പുത്തേസു സബ്ബപഠമം ജാതസ്സ പുത്തസ്സ. **അയ്യകസേട്ഠിനോവ സമാനനാമകത്താ**തി മിഗാരസേട്ഠിനാ ഏവ

സദിസനാമകത്താ. തസ്സാ കിര സബ്ബജേട്ഠസ്സ പുത്തസ്സ നാമഗ്ഗഹണദിവസേ അയ്യകസ്സ മിഗാരസേട്ഠിസ്സേവ നാമം അകംസു. **അനിബദ്ധവാസോ ഹുത്വാതി** ഏകസ്മിംയേവ വിഹാരേ നിബദ്ധവാസോ അഹുത്വാ. **ധുവപരിഭോഗാനീ**തി നിയതപരിഭോഗാനി. നനു ഭഗവാ കദാചി ചാരികമ്പി പക്കമതി, കഥം താനി സേനാസനാനി ധുവപരിഭോഗേന പരിഭുഞ്ജീതി ആഹ **"ഉതുവസ്സം ചാരികം ചരിത്വാപീ"**തിആദി. തത്ഥ **ഉതുവസ്സ**ന്തി ഹേമന്തഗിമ്ഹേ സന്ധായ വദതി. **മഗ്ഗം ഠപേത്വാതി** ഥേരസ്സ ആഗമനമഗ്ഗം ഠപേത്വാ. **ഉണ്ഹവലാഹകാതി** ഉണ്ഹഉതുനോ പച്ചയഭൂതമേഘമാലാസമുട്ഠാപകാ ദേവപുത്താ. തേസം കിര തഥാചിത്തുപ്പാദസമകാലമേവ യഥിച്ഛിതം ഠാനം ഉണ്ഹം ഫരമാനാ, വലാഹകമാലാ നാതിബഹലാ ഇതോ ചിതോ നഭം ഛാദേന്തീ വിധാവതി. ഏസ നയോ **സീതവലാഹകവസ്സവലാഹകാസു. അബ്ഭവലാഹകാ** പന ദേവതാ സീതുണ്ഹവസ്സേഹി വിനാ കേവലം അബ്ഭപടലസ്സേവ സമുട്ഠാപകാ വേദിതബ്ബാ. കേവലം വാ വാതസ്സേവ, തേനേവ ദേവതാ വാതവലാഹകാ.

ഏത്ഥ ച യം വസ്സാനേ ച സിസിരേ ച അബ്ഭം ഉപ്പജ്ജതി, തം ഉതുസമുട്ഠാനം പാകതികമേവ. യം പന അബ്ഭമ്ഹിയേവ അതിഅബ്ഭം സത്താഹമ്പി ചന്ദസൂരിയേ ഛാദേത്വാ ഏകന്ധകാരം കരോതി, യഞ്ച ചിത്തവേസാഖമാസേസു അബ്ഭം, തം ദേവതാനുഭാവേന ഉപ്പന്നം അബ്ഭന്തി വേദിതബ്ബം. യോ ച തസ്മിം തസ്മിം ഉതുമ്ഹി ഉത്തരദക്ഖിണാദിപകതിവാതോ ഹോതി, അയം ഉതുസമുട്ഠാനോ. വാതേപി വനരുക്ഖക്ഖന്ധാദിപ്പദാലനോ അതിവാതോ നാമ അത്ഥി. അയഞ്ചേവ, യോ ച അഞ്ഞോപി അകാലവാതോ, അയഞ്ച ദേവതാനുഭാവേന നിബ്ബത്തോ. യം ഗിമ്ഹാനേ ഉണ്ഹം, തം ഉതുസമുട്ഠാനികം പാകതിമേവ. യം പന ഉണ്ഹേപി അതിഉണ്ഹം സീതകാലേ ച ഉപ്പന്നം ഉണ്ഹം, തം ദേവതാനുഭാവേന നിബ്ബത്തം. യം വസ്സാനേ ച ഹേമന്തേ ച സീതം ഹോതി, തം ഉതുസമുട്ഠാനമേവ. യം പന സീതേപി അതിസീതം, ഗിമ്ഹേ ച ഉപ്പന്നം സീതം, തം ദേവതാനുഭാവേന നിബ്ബത്തം. യം വസ്സികേ ചത്താരോ മാസേ വസ്സം, തം ഉതുസമുട്ഠാനമേവ, യം പന വസ്സേയേവ അതിവസ്സം, യഞ്ച ചിത്തവേസാഖമാസേസു വസ്സം, തം ദേവതാനുഭാവേന നിബ്ബത്തം.

തത്രിദം വത്ഥു - ഏകോ കിര വസ്സവലാഹകദേവപുത്തോ തഗരകൂടവാസിഖീണാസവത്ഥേരസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ വന്ദിത്വാ അട്ഠാസി. ഥേരോ - ''കോസി ത്വ''ന്തി പുച്ഛി. അഹം, ഭന്തേ, വസ്സവലാഹകോ ദേവപുത്തോതി . തുമ്ഹാകം കിര ചിത്തേന ദേവോ വസ്സതീതി? ആമ, ഭന്തേതി. പസ്സിതുകാമാ മയന്തി. തേമിസ്സഥ, ഭന്തേതി. മേഘസീസം വാ ഗജ്ജിതം വാ ന പഞ്ഞായതി, കഥം തേമിസ്സാമാതി? ഭന്തേ, അമ്ഹാകം ചിത്തേന ദേവോ വസ്സതി, തുമ്ഹേ പണ്ണസാലം പവിസഥാതി. സാധു ദേവപുത്താതി പാദേ ധോവിത്വാ പണ്ണസാലം പാവിസി. ദേവപുത്തോ തസ്മിം പവിസന്തേയേവ ഏകം ഗീതം ഗായിത്വാ ഹത്ഥം ഉക്ഖിപി, സമന്താ തിയോജനട്ഠാനം ഏകമേഘം അഹോസി. ഥേരോ അഡ്ഢതിന്തോ പണ്ണസാലം പവിട്ഠോതി.

കാമം ഹേട്ഠാ വുത്താപി ദേവതാ ചാതുമഹാരാജികാവ, താ പന തേന തേന വിസേസേന വത്വാ ഇദാനി തദഞ്ഞേ പഠമഭൂമികേ കാമാവചരദേവേ സാമഞ്ഞതോ ഗണ്ഹന്തോ **"ചാതുമഹാരാജികാ"**തി ആഹ. ധതരട്ഠവിരൂള്ഹകവിരൂപക്ഖകുവേരസങ്ഖാതാ ചത്താരോ മഹാരാജാനോ ഏതേസന്തി **ചാതുമഹാരാജികാ,** തേ സിനേരുസ്സ പബ്ബതസ്സ വേമജ്ഝേ ഹോന്തി.

തേസു പബ്ബതട്ഠകാപി അത്ഥി ആകാസട്ഠകാപി. തേസം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം പത്താ. ഖിഡ്ഡാപദോസികാ മനോപദോസികാ ചന്ദിമാ ദേവപുത്തോ സൂരിയോ ദേവപുത്തോതി ഏതേ സബ്ബേപി ചാതുമഹാരാജികദേവലോകട്ഠാ ഏവ.

താവതിംസാതി താവതിംസാനം ദേവാനം നാമം, തേപി അത്ഥി പബ്ബതട്ഠകാ, അത്ഥി ആകാസട്ഠകാ, തേസം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം പത്താ. തഥാ **യാമാ**ദീനം. ഏകദേവലോകേപി ഹി ദേവാനം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം അപ്പത്താ നാമ നത്ഥി. തത്ഥ മഘേന മാണവേന സദ്ധിം മചലഗാമേ കാലം കത്വാ തേത്തിംസ സഹപുഞ്ഞകാരിനോ ഏത്ഥ നിബ്ബത്താതി തം സഹചാരിതം ഠാനം തേത്തിംസം, തദേവ താവതിംസം, തം നിവാസോ ഏതേസന്തി താവതിംസാതി വദന്തി. യസ്മാ പന സേസചക്കവാളേസുപി ഛകാമാവചരദേവലോകാ അത്ഥി. വുത്തമ്പി ചേതം "സഹസ്സം ചാതുമഹാരാജികാനം സഹസ്സം താവതിംസാന"ന്തി (അം॰ നി॰ ൩.൮൧). തസ്മാ നാമപണ്ണത്തിയേവേസാ തസ്സ ദേവലോകസ്സാതി വേദിതബ്ബോ. ദുക്ഖതോ യാതാ അപയാതാതി **യാമാ**. അത്തനോ സിരിസമ്പത്തിയാ തുസം ഇതാ ഗതാതി **തുസിതാ**. നിമ്മാനേ രതി ഏതേസന്തി **നിമ്മാനരതിനോ**. **വസവത്തീ ദേവതാ**തി പരനിമ്മിതവസവത്തിനോ ദേവാ. പരനിമ്മിതേസു ഭോഗേസു വസം വത്തേന്തീതി **പരനിമ്മിതവസവത്തിനോ**.

ബ്രൂഹിതോ പരിവുദ്ധോ തേഹി തേഹി ഝാനാദീഹി വിസിട്ഠേഹി ഗുണേഹീതി ബ്രഹ്മാ. വണ്ണവന്തതായ ചേവ ദീഘായുകതായ ച ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീഹി മഹന്തോ ബ്രഹ്മാതി **മഹാബ്രഹ്മാ**. തസ്സ പരിസായം ഭവാ പരിചാരികാതി **ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാ**. തസ്സേവ പുരോഹിതട്ഠാനേ ഠിതാതി **ബ്രഹ്മപുരോഹിതാ**. ആഭസ്സരേഹി പരിത്താ ആഭാ ഏതേസന്തി **പരിത്താഭാ**. അപ്പമാണാ ആഭാ ഏതേസന്തി **അപ്പമാണാഭാ**. ദീപികായ അച്ചി വിയ ഏതേസം സരീരതോ ആഭാ ഛിജ്ജിത്വാ ഛിജ്ജിത്വാ പതന്തീ വിയ സരതി വിസ്സരതീതി **ആഭസ്സരാ,** യഥാവുത്തപ്പഭായ ആഭാസനസീലാ വാ **ആഭസ്സരാ.** **സുഭാ**തി സോഭനാ പഭാ. **സുഭാ**തി ഹി ഏകഗ്ഘനാ നിച്ചലാ സരീരാഭാ വുച്ചതി , സാ പരിത്താ സുഭാ ഏതേസന്തി **പരിത്തസുഭാ**. അപ്പമാണാ സുഭാ ഏതേസന്തി **അപ്പമാണസുഭാ**. സുഭേന ഓകിണ്ണാ വികിണ്ണാ, സുഭേന സരീരപ്പഭാവണ്ണേന ഏകഗ്ഘനാ സുവണ്ണമഞ്ജൂസായ ഠപിതസമ്പജ്ജലിതകഞ്ചനപിണ്ഡസസ്സിരികാതി **സുഭകിണ്ണാ**. തത്ഥ സോഭനായ പഭായ കിണ്ണാ സുഭാകിണ്ണാതി വത്തബ്ബേ ഭാ-സദ്ദസ്സ രസ്സത്തം അന്തിമ ണ-കാരസ്സ ഹ-കാരഞ്ച കത്വാ **"സുഭകിണ്ഹാ"**തി വുത്തം. വിപുലഫലാ വേഹപ്ഫലാ. **വിപുലഫലാ**തി ച വിപുലസന്തസുഖവണ്ണാദിഫലാ. അപ്പകേന കാലേന അത്തനോ ഠാനം ന വിജഹന്തീതി **അവിഹാ**. കേനചി ന തപനീയാതി **അതപ്പാ**. അകിച്ഛേന സുഖേന പസ്സിതബ്ബാ മനുഞ്ഞരൂപതായാതി **സുദസ്സാ**. സുപരിസുദ്ധദസ്സനതായ സമ്മാ പസ്സന്തി സീലേനാതി **സുദസ്സീ**. ഉക്കട്ഠസമ്പത്തീഹി യോഗതോ നത്ഥി ഏതേസം കനിട്ഠാ സമ്പത്തീതി **അകനിട്ഠാ**.

കായസക്ഖീഹീതി നാമകായേന ദേസനായ സമ്പടിച്ഛനവസേന സക്ഖിഭൂതേഹി. **ഹലാഹല**ന്തി കോലാഹലം. **മഹഗ്ഗതചിത്തേനാ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനപാദകേന അഭിഞ്ഞാചിത്തേന.

നനു ച “അജ്ഝത്തന്തി കാമഭവോ, ബഹിദ്ധാതി രൂപാരൂപഭവോ”തി ച അയുത്തമേതം? യസ്മിഞ്ഹി ഭവേ സത്താ ബഹുതരം കാലം വസന്തി, സോ നേസം അജ്ഝത്തം. യസ്മിഞ്ച അപ്പതരം കാലം വസന്തി, സോ നേസം ബഹിദ്ധാതി വത്തും യുത്തം. രൂപാരൂപഭവേ ച സത്താ ചിരതരം വസന്തി, അപ്പതരം കാമഭവേ, തസ്മാ “അജ്ഝത്തന്തി കാമഭവോ, ബഹിദ്ധാതി രൂപാരൂപഭവോ”തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ **“കിഞ്ചാപീ”**തിആദി. **ചതുത്ഥമേവ കോട്ഠാസ**ന്തി വിവട്ടട്ഠായിസങ്ഖാതം ചതുത്ഥം അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പം. **ഇതരേസൂ**തി സംവട്ടസംവട്ടട്ഠായിവിവട്ടസങ്ഖാതേസു തീസു അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പേസു. **ആലയോ**തി സങ്ഗോ. **പത്ഥനാ**തി “കഥം നാമ തത്രൂപപന്നാ ഭവിസ്സാമാ”തി അഭിപത്ഥനാ. **അഭിലാസോ**തി തത്രൂപപജ്ജിതുകാമതാ. **തസ്മാ**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം നിഗമേതി.

ഏത്ഥായം അധിപ്പായോ - കസ്സചിപി കിലേസസ്സ അവിക്ഖമ്ഭിതത്താ കേനചിപി പകാരേന വിക്ഖമ്ഭനമത്തേനപി അവിമുത്തോ കാമഭവോ അജ്ഝത്തഗ്ഗഹണസ്സ അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തഗ്ഗാഹസ്സ വിസേസപച്ചയോതി അജ്ഝത്തം നാമ. തത്ഥ ബന്ധനം അജ്ഝത്തസംയോജനം, തേന സംയുത്തോ **അജ്ഝത്തസംയോജനോ**. തബ്ബിപരിയായതോ **ബഹിദ്ധാസംയോജനോ**തി.

ഛന്ദരാഗവസേനേവ അജ്ഝത്തസംയോജനം ബഹിദ്ധാസംയോജനഞ്ച പുഗ്ഗലം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഓരമ്ഭാഗിയഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനവസേനപി ദസ്സേതും **“ഓരമ്ഭാഗിയാനി വാ”**തിആദിമാഹ. ഓരം വുച്ചതി കാമധാതു, പടിസന്ധിയാ പച്ചയഭാവേന തം ഓരം ഭജന്തീതി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി**. തത്ഥ ച കമ്മുനാ വിപാകം സത്തേന ച ദുക്ഖം സംയോജേന്തീതി **സംയോജനാനി,** സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസകാമരാഗപടിഘാ. ഉദ്ധം വുച്ചതി രൂപാരൂപധാതു, വുത്തനയേനേതം ഉദ്ധം ഭജന്തീതി **ഉദ്ധമ്ഭാഗിയാനി,** സംയോജനാനി. രൂപരാഗാരൂപരാഗമാനുദ്ധച്ചാവിജ്ജാ. അഥ വാ ഓരമ്ഭാഗോ വുച്ചതി കാമധാതു രൂപാരൂപഭവതോ ഹേട്ഠാഭൂതത്താ, തത്രൂപപത്തിയാ പച്ചയഭാവതോ ഓരമ്ഭാഗസ്സ ഹിതാനീതി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി** യഥാ “വച്ഛായോഗോ ദുഹകോ”തി. ഉദ്ധമ്ഭാഗോ നാമ മഹഗ്ഗതഭാവോ, തസ്സ ഹിതാനി **ഉദ്ധമ്ഭാഗിയാനി**. പാദേസു ബദ്ധപാസാണോ വിയ പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി ഹേട്ഠാ ആകഡ്ഢമാനാകാരാനി ഹോന്തി. ഹത്ഥേഹി ഗഹിതരുക്ഖസാഖാ വിയ പഞ്ചുദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി ഉപരി ആകഡ്ഢമാനാകാരാനി. യേസഞ്ഹി സക്കായദിട്ഠിആദീനി അപ്പഹീനാനി, തേ ഭവഗ്ഗേപി നിബ്ബത്തേ ഏതാനി ആകഡ്ഢിത്വാ കാമഭവേയേവ പാതേന്തി, തസ്മാ ഏതാനി പഞ്ച ഗച്ഛന്തം വാരേന്തി, ഗതം പുന ആനേന്തി. രൂപരാഗാദീനി പഞ്ച ഗച്ഛന്തം ന വാരേന്തി, ആഗന്തും പന ന ദേന്തി.

അസമുച്ഛിന്നേസു ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനേസു ലദ്ധപച്ചയേസു ഉദ്ധമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി അഗണനൂപഗാനി ഹോന്തീതി ലബ്ഭമാനാനമ്പി പുഥുജ്ജനാനം വസേന അവിഭജിത്വാ അരിയാനം യോഗവസേന വിഭജിതുകാമോ **“ഉഭയമ്പി ചേത”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വട്ടനിസ്സിതമഹാജനസ്സാ**തി പുഥുജ്ജനേ സന്ധായ വദതി. **ദ്വേധാ പരിച്ഛിന്നോ**തി കാമസുഗതിരൂപാരൂപഭവവസേന ദ്വീഹി പകാരേഹി പരിച്ഛിന്നോ.

വച്ഛകസാലോപമം ഉത്താനത്ഥമേവ. ഓപമ്മസംസന്ദനേ പന കസ്സചി കിലേസസ്സ അവിക്ഖമ്ഭിതത്താ, കഥഞ്ചിപി അവിമുത്തോ കാമഭവോ അജ്ഝത്തഗ്ഗഹണസ്സ വിസേസപച്ചയത്താ, ഇമേസം സത്താനം അബ്ഭന്തരട്ഠേന **അന്തോ** നാമ. രൂപാരൂപഭവോ തബ്ബിപരിയായതോ **ബഹി** നാമ. തഥാ ഹി യസ്സ ഓരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി അപ്പഹീനാനി, സോ അജ്ഝത്തസംയോജനോ വുത്തോ. യസ്സ താനി പഹീനാനി, സോ ബഹിദ്ധാസംയോജനോ. തസ്മാ അന്തോ അസമുച്ഛിന്നബന്ധനതായ ബഹി ച പവത്തമാനഭവങ്ഗസന്താനതായ **അന്തോബദ്ധോ ബഹിസയിതോ** നാമ. നിരന്തരപ്പവത്തഭവങ്ഗസന്താനവസേന ഹി സയിതവോഹാരോ. കാമം നേസം ബഹിബന്ധനമ്പി അസമുച്ഛിന്നം, അന്തോബന്ധനസ്സ പന മൂലതായ ഏവം വുത്തം. തേനാഹ **"സംയോജനം പന തേസം കാമാവചരൂപനിബദ്ധമേവാ"**തി. ഇമിനാ നയേന സേസത്തയേപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്താവതാ ച കിരാതി കിര-സദ്ദോ അരുചിസംസൂചനത്ഥോ. തേനേത്ഥ ആചരിയവാദസ്സ അത്തനോ അരുച്ചനഭാവം ദീപേതി. "സീലവാ"തി അനാമട്ഠവിസേസസാമഞ്ഞതോ സീലസങ്ഖേപേന ഗഹിതം, തഞ്ച ചതുബ്ബിധന്തി ആചരിയത്ഥേരോ **"ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം ഉദ്ദിസിത്വാ"**തി ആഹ. **തത്ഥാതി** ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേസു. **ജേട്ഠകസീലന്തി** പധാനസീലം. **ഉഭയത്ഥാതി** ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേസു, നിദ്ദേസേ വിയ ഉദ്ദേസേപി പാതിമോക്ഖസംവരോവ ഥേരേന വുത്തോ "സീലവാ"തി വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. സീലഗ്ഗഹണഞ്ഹി പാളിയം പാതിമോക്ഖസംവരവസേനേവ ആഗതം. തേനാഹ **"പാതിമോക്ഖസംവരോയേവാ"**തിആദി. തത്ഥ അവധാരണേന ഇതരേസം തിണ്ണം ഏകദേസേന പാതിമോക്ഖന്തോഗധഭാവം ദീപേതി. തഥാ ഹി അനോലോകിയോലോകനേ ആജീവഹേതു ച സിക്ഖാപദവീതിക്കമേ ഗിലാനപച്ചയസ്സ അപച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗേ ച ആപത്തി വിഹിതാതി. **തീണീതി** ഇന്ദ്രിയസംവരസീലാദീനി. **സീലന്തി വുത്തട്ഠാനം നാമ അത്ഥീതി** സീലപരിയായേന തേസം കത്ഥചി സുത്തേ ഗഹിതട്ഠാനം നാമ കിം അത്ഥി യഥാ "പാതിമോക്ഖസംവരോ"തി? ആചരിയസ്സ സമ്മുഖതായ അപ്പടിക്ഖിപന്തോ ഉപചാരേന പുച്ഛന്തോ വിയ വദതി. തേനാഹ **"അനനുജാനന്തോ"**തി. **ഛദ്വാരരക്ഖാമത്തകമേവാതി** തസ്സ സല്ലഹുകഭാവമാഹ ചിത്താധിട്ഠാനഭാവമത്തേന പടിപാകതികഭാവാപത്തിതോ. ഇതരദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **പച്ചയുപ്പത്തിമത്തകന്തി** ഫലേന ഹേതും ദസ്സേതി. ഉപ്പാദനഹേതുകാ ഹി പച്ചയാനം ഉപ്പത്തി. **ഇദമത്ഥന്തി** ഇദം പയോജനം ഇമസ്സ പച്ചയസ്സ പരിഭുഞ്ജനേതി അധിപ്പായോ. **നിപ്പരിയായേനാതി** ഇമിനാ ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി തീണി പധാനസ്സ സീലസ്സ പരിപാലനവസേന പവത്തിയാ പരിയായസീലാനി നാമാതി ദസ്സേതി. ഇദാനി പാതിമോക്ഖസംവരസ്സേവ പധാനഭാവം ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച ഉപമായ വിഭാവേതും **"യസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സോ** പാതിമോക്ഖസംവരോ. **സേസാനി** ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി.

പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോതി യോ ഹി നം പാതി രക്ഖതി, തം മോക്ഖേതി മോചേതി ആപായികാദീഹി ദുക്ഖേഹീതി പാതിമോക്ഖന്തി ലദ്ധനാമേന സിക്ഖാപദസീലേന പിഹിതകായവചീദ്വാരോ. സോ പന യസ്മാ ഏവംഭൂതോ തേന സമന്നാഗതോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"പാതിമോക്ഖസംവരേന സമന്നാഗതോ"**തി.

അപരോ നയോ - കിലേസാനം ബലവഭാവതോ, പാപകിരിയായ ച സുകരഭാവതോ, പുഞ്ഞകിരിയായ ച ദുക്കരഭാവതോ ബഹുക്ഖത്തും അപായേസു പതനസീലോതി പാതീ, പുഥുജ്ജനോ. അനിച്ചതായ വാ ഭവാദീസു കമ്മവേഗക്ഖിത്തോ ഘടിയന്തം വിയ അനവട്ഠാനേന പരിബ്ഭമനതോ ഗമനതോ ഗമനസീലോതി പാതീ, മരണവസേന തമ്ഹി തമ്ഹി സത്തനികായേ അത്തഭാവസ്സ പാതനസീലോ വാ പാതീ, സത്തസന്താനോ, ചിത്തമേവ വാ. തം പാതിം സംസാരദുക്ഖതോ മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. ചിത്തസ്സ ഹി വിമോക്ഖേന സത്തോ വിമുത്തോതി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹി ''ചിത്തവോദാനാ വിസുജ്ഝന്തീ''തി, ''അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുത്ത''ന്തി (മഹാവ॰ ൨൮) ച.

അഥ വാ അവിജ്ജാദിനാ ഹേതുനാ സംസാരേ പതതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി പാതി, ''അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാനം സന്ധാവതം സംസരത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪) ഹി വുത്തം, തസ്സ പാതിനോ സത്തസ്സ തണ്ഹാദിസംകിലേസത്തയതോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖോ**. ''കണ്ഠേകാളോ''തിആദീനം വിയസ്സ സമാസസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ പാതേതി വിനിപാതേതി ദുക്ഖേതി പാതി, ചിത്തം. വുത്തഞ്ഹി -

> ''ചിത്തേന നീയതേ ലോകോ, ചിത്തേന പരികസ്സതീ''തി; (സം॰ നി॰ ൧.൬൨);

തസ്സ പാതിനോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖോ**. പതതി വാ ഏതേന അപായദുക്ഖേ സംസാരദുക്ഖേ ചാതി പാതി, തണ്ഹാദിസംകിലേസോ. വുത്തഞ്ഹി -

> ''തണ്ഹാ ജനേഹി പുരിസം, (സം॰ നി॰ ൧.൫൫-൫൭) തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ''തി (ഇതിവു॰ ൧൫, ൧൦൫; അ॰ നി॰ ൪.൯) ച ആദി;

തതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖോ**.

അഥ വാ പതതി ഏത്ഥാതി പാതി, ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി. വുത്തഞ്ഹി -

> ''ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ, ഛസു കുബ്ബതി സന്ഥവ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൭൦; സു॰ നി॰ ൧൭൧);

തതോ ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനസങ്ഖാതതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖോ**.

അഥ വാ പാതോ വിനിപാതോ അസ്സ അത്ഥീതി പാതീ, സംസാരോ. തതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖോ**.

അഥ വാ സബ്ബലോകാധിപതിഭാവതോ ധമ്മിസ്സരോ ഭഗവാ ''പതീ''തി വുച്ചതി, മുച്ചതി ഏതേനാതി മോക്ഖോ, പതിനോ മോക്ഖോ പതിമോക്ഖോ തേന പഞ്ഞത്തത്താതി, പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖോ**. സബ്ബഗുണാനം

വാ മൂലഭാവതോ ഉത്തമട്ഠേന പതി ച സോ യഥാവുത്തട്ഠേന മോക്ഖോ ചാതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖോ**. തഥാ ഹി വുത്തം "പാതിമോക്ഖന്തി ആദിമേതം മുഖമേതം പമുഖമേത"ന്തി (മഹാവ॰ ൧൩൫) വിത്ഥാരോ.

അഥ വാ പ-ഇതി പകാരേ, അതീതി അച്ചന്തത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ പകാരേഹി അച്ചന്തം മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖോ**. ഇദഞ്ഹി സീലം സയം തദങ്ഗവസേന, സമാധിസഹിതം പഞ്ഞാസഹിതഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവസേന, സമുച്ഛേദവസേന ച അച്ചന്തം മോക്ഖേതി മോചേതീതി **പാതിമോക്ഖോ**. പതി പതി മോക്ഖോതി വാ പതിമോക്ഖോ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ വീതിക്കമദോസതോ പച്ചേകം മോക്ഖോതി അത്ഥോ. പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖോ**. മോക്ഖോ വാ നിബ്ബാനം, തസ്സ മോക്ഖസ്സ പതിബിമ്ബഭൂതോതി പതിമോക്ഖോ. സീലസംവരോ ഹി സൂരിയസ്സ അരുണുഗ്ഗമനം വിയ നിബ്ബാനസ്സ ഉദയഭൂതോ തപ്പടിഭാഗോ വിയ യഥാരഹം കിലേസനിബ്ബാപനതോ പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖംയേവ **പാതിമോക്ഖം**.

അഥ വാ മോക്ഖം പതി വത്തതി, മോക്ഖാഭിമുഖന്തി വാ പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖമേവ **പാതിമോക്ഖ**ന്തി ഏവമേത്ഥ പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ആചാരഗോചരസമ്പന്നോതി കായികവാചസികഅവീതിക്കമസങ്ഖാതേന ആചാരേന, നവേസിയാദിഗോചരതാദിസങ്ഖാതേന ഗോചരേന സമ്പന്നോ, സമ്പന്നആചാരഗോചരോതി അത്ഥോ. **അപ്പമത്തകേസൂ**തി പരിത്തകേസു അനാപത്തിഗമനീയേസു. "ദുക്കടദുബ്ഭാസിതമത്തേസൂ"തി അപരേ. **വജ്ജേസൂ**തി ഗാരയ്ഹേസു. തേ പന ഏകന്തതോ അകുസലസഭാവാ ഹോന്തീതി ആഹ **"അകുസലധമ്മേസൂ"**തി. **ഭയദസ്സീ**തി ഭയതോ ദസ്സനസീലോ, പരമാണുമത്തമ്പി വജ്ജം സിനേരുപ്പമാണം വിയ കത്വാ ഭായനസീലോ. **സമ്മാ ആദിയിത്വാ**തി സമ്മദേവ സക്കച്ചം സബ്ബസോവ ആദിയിത്വാ. **സിക്ഖാപദേസൂ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മന്തി സമുദായതോ അവയവനിദ്ധാരണം ദസ്സേന്തോ **"സിക്ഖാപദേസു തം തം സിക്ഖാപദം സമാദിയിത്വാ സിക്ഖതീ"**തി അത്ഥമാഹ, സിക്ഖാപദമേവ ഹി സമാദാതബ്ബം സിക്ഖിതബ്ബഞ്ചാതി അധിപ്പായോ. **യം കിഞ്ചി സിക്ഖാപദേസൂ**തി സിക്ഖാകോട്ഠാസേസു
മൂലപഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിസബ്ബത്ഥപഞ്ഞത്തിപദേസപഞ്ഞത്തിആദിഭേദം യം കിഞ്ചി സിക്ഖിതബ്ബം. യം പടിപജ്ജിതബ്ബം പൂരേതബ്ബം സീലം, തം പന ദ്വാരവസേന ദുവിധമേവാതി ആഹ **"കായികം വാ വാചസികം വാ"**തി. ഇമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ **സിക്ഖാപദേസൂ**തി ആധാരേ ഭുമ്മം സിക്ഖാഭാഗേസു കസ്സചി വിസും അഗ്ഗഹണതോ. തേനാഹ **"തം സബ്ബ"**ന്തി.

അഞ്ഞതരം ദേവഘടന്തി അഞ്ഞതരം ദേവനികായം. **ആഗാമീ ഹോതീ**തി പടിസന്ധിവസേന ആഗമനസീലോ ഹോതി. **ആഗന്താ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഇമിനാ അങ്ഗേനാ**തി ഇമിനാ കാരണേന.

സുക്ഖവിപസ്സകോ യേഭുയ്യേന ചതുധാതുവവത്ഥാനമുഖേന കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസീ ഹോതീതി ആഹ **"സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ ധാതുകമ്മട്ഠാനികഭിക്ഖുനോ"**തി. വുത്തമേവത്ഥം സമ്പിണ്ഡേത്വാ നിഗമേന്തോ **"പഠമേന അങ്ഗേനാ"**തിആദിമാഹ.

ചിത്തസ്സ സുഖുമഭാവോ ഇധ സുഖമത്തഭാവമാപന്നേന ദട്ഠബ്ബോതി ആഹ **"സബ്ബാപി ഹി താ"**തിആദി. **തന്തിവസേനാ**തി കേവലം തന്തിട്ഠപനവസേന, ന പന ഥേരസ്സ കസ്സചി മഗ്ഗസ്സ വാ ഫലസ്സ വാ ഉപ്പാദനത്ഥായ, നാപി സമ്മാപടിപത്തിയം യോജനത്ഥായാതി അധിപ്പായോ.

൩൮൨. ഛട്ഠേ **മഹാകച്ചാനോ**തി ഗിഹികാലേ ഉജ്ജേനിരഞ്ഞോ പുരോഹിതപുത്തോ അഭിരൂപോ ദസ്സനീയോ പാസാദികോ സുവണ്ണവണ്ണോ ച. വരണാ നാമ രുക്ഖോ, തസ്സ അവിദൂരേ ഭവത്താ നഗരമ്പി വരണസദ്ദേന വുച്ചതീതി ആഹ **"വരണാ നാമ ഏകം നഗര"**ന്തി. ദ്വന്ദപദസ്സ പച്ചേകം അഭിസമ്ബന്ധോ ഹോതീതി ഹേതുസദ്ദം പച്ചേകം യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"കാമരാഗാഭിനിവേസഹേതൂ"**തിആദിമാഹ. ഹേതുസദ്ദേന സമ്ബന്ധേ സതി യോ അത്ഥോ സമ്ഭവതി, തം ദസ്സേതും **"ഇദം വുത്തം ഹോതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കാമരാഗേന അഭിനിവിട്ഠത്താ**തി ഏതേന കാമരാഗാഭിനിവേസഹേതൂതി ഇമസ്സ അത്ഥം ദീപേതി, തഥാ **വിനിബദ്ധത്താ**തിആദീഹി കാമരാഗവിനിബദ്ധഹേതൂതിആദീനം. **തതോ മുഖോ**തി തദഭിമുഖോ. **മാന**ന്തി ആള്ഹകാദിമാനഭണ്ഡം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

൩൮൩. സത്തമേ **മധുരായ**ന്തി ഉത്തരമധുരായം. **ഗുന്ദാവനേ**തി കണ്ഹഗുന്ദാവനേ, കാളപിപ്പലിവനേതി അത്ഥോ. **ജരാജിണ്ണേ**തി ജരായ ജിണ്ണേ, ന ബ്യാധിആദീനം വസേന ജിണ്ണസദിസേ നാപി അകാലികേന ജരായ അഭിഭൂതേ. **വയോവുദ്ധേ**തി ജിണ്ണത്താ ഏവ ചസ്സ വയോവുദ്ധിപ്പത്തിയാ വുദ്ധേന സീലാദിവുദ്ധിയാ. **ജാതിമഹല്ലകേ**തി ജാതിയാ മഹന്തതായ ചിരരത്തതായ മഹല്ലകേ, ന ഭോഗപരിവാരാദീഹീതി അത്ഥോ. **അദ്ധഗതേ**തി ഏത്ഥ **അദ്ധ**-സദ്ദോ ദീഘകാലവാചീതി ആഹ **"ദീഘകാലദ്ധാനം അതിക്കന്തേ"**തി. **വയോ**തി പുരിമപദലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ആഹ **"പച്ഛിമവയ"**ന്തി, വസ്സസതസ്സ തതിയകോട്ഠാസസങ്ഖാതം പച്ഛിമവയം അനുപ്പത്തേതി അത്ഥോ.

ഭവതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി **ഭൂമി,** കാരണന്തി ആഹ **"യേന കാരണേനാ"**തിആദി. **പരിപക്കോ**തി പരിണതോ, വുദ്ധിഭാവം പത്തോതി അത്ഥോ. **മോഘജിണ്ണോ**തി അന്തോ ഥിരകരണാനം ധമ്മാനം അഭാവേന തുച്ഛജിണ്ണോ നാമ. ബാലദാരകോപി ദഹരോതി വുച്ചതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"യുവാ"**തി വുത്തം. അതിക്കന്തപഠമവയാ ഏവ സത്താ സഭാവേന പലിതസിരാ ഹോന്തീതി പഠമവയേ ഠിതഭാവം ദസ്സേതും **"സുസുകാളകേസോ"**തി വുത്തം. **ഭദ്രേനാ**തി ലദ്ധകേന. ഏകച്ചോ ഹി ദഹരോപി സമാനോ കാണോ വാ ഹോതി കുണിആദീനം വാ അഞ്ഞതരോ, സോ ന ഭദ്രേന യോബ്ബനേന സമന്നാഗതോ നാമ ഹോതി. യോ പന അഭിരൂപോ ഹോതി ദസ്സനീയോ പാസാദികോ സബ്ബസമ്പത്തിസമ്പന്നോ യം യദേവ അലങ്കാരപരിഹാരം ഇച്ഛതി, തേന തേന അലങ്കതോ ദേവപുത്തോ വിയ ചരതി, അയം ഭദ്രേന യോബ്ബനേന സമന്നാഗതോ നാമ ഹോതി. തേനേവാഹ **"യേന യോബ്ബനേന സമന്നാഗതോ"**തിആദി.

യമ്ഹി സച്ചഞ്ച ധമ്മോ ചാതി യമ്ഹി പുഗ്ഗലേ സോളസഹാകാരേഹി പടിവിദ്ധത്താ ചതുബ്ബിധം സച്ചം, ഞാണേന സച്ഛികതത്താ നവവിധലോകുത്തരധമ്മോ ച അത്ഥി. **അഹിംസാ**തി ദേസനാമത്തമേതം, യമ്ഹി പന ചതുബ്ബിധാപി അപ്പമഞ്ഞാഭാവനാ അത്ഥീതി അത്ഥോ. **സംയമോ ദമോ**തി സീലഞ്ചേവ ഇന്ദ്രിയസംവരോ ച. **വന്തമലോ**തി മഗ്ഗഞാണേന

നീഹടമലോ. **ധീരോ**തി ധിതിസമ്പന്നോ. **ഥേരോ**തി സോ ഇമേഹി ഥിരഭാവകാരണേഹി സമന്നാഗതത്താ ഥേരോതി പവുച്ചതീതി അത്ഥോ.

൪൦. അട്ഠമേ **"ചോരാ ബലവന്തോ ഹോന്തീ"**തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ യേഹി കാരണേഹി തേ ബലവന്തോ ഹോന്തി, തേസം സബ്ഭാവം ദസ്സേന്തോ **"പക്ഖസമ്പന്നാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നിവാസട്ഠാനസമ്പന്നതാ** ഗിരിദുഗ്ഗാദിസബ്ഭാവതോ. **അതിയാതു**ന്തി അന്തോ യാതും, ഗന്തും പവിസിതുന്തി അത്ഥോ. തം പന അന്തോപവിസനം കേനചി കാരണേന ബഹിഗതസ്സ ഹോതീതി ആഹ **"ബഹിദ്ധാ ജനപദചാരികം ചരിത്വാ"**തിആദി. **നിയ്യാതു**ന്തി ബഹി നിക്ഖമിതും. തഞ്ച ബഹിനിക്ഖമനം ബഹിദ്ധാകരണീയേ സതി സമ്ഭവതീതി ആഹ **"ചോരാ ജനപദം വിലുമ്പന്തീ"**തിആദി. **അനുസഞ്ഞാതു**ന്തി അനുസഞ്ചരിതും. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

൪൧. നവമേ **മിച്ഛാപടിപത്താധികരണഹേതൂ**തി എത്ഥ **അധി**-സദ്ദോ അനത്ഥകോതി ആഹ **"മിച്ഛാപടിപത്തിയാ കരണഹേതൂ"**തി. **ന ആരാധകോ**തി ന സമ്പാദകോ ന പരിപൂരകോ. ഞായതി പടിവിജ്ഝനവസേന നിബ്ബാനം ഗച്ഛതീതി ഞായോ, സോ എവ തംസമങ്ഗിനം വട്ടദുക്ഖപാതതോ ധാരണട്ഠേന ധമ്മോതി **ഞായോ ധമ്മോ,** അരിയമഗ്ഗോ. സോ പനേത്ഥ സഹ വിപസ്സനായ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"സഹവിപസ്സനകം മഗ്ഗ"**ന്തി. **ആരാധനം** നാമ സംസിദ്ധി, സാ പന യസ്മാ സമ്പാദനേന പരിപൂരണേന ഇച്ഛിതാ, തസ്മാ വുത്തം **"സമ്പാദേതും പൂരേതു"**ന്തി.

൪൨. ദസമേ **ദുഗ്ഗഹിതേഹീ**തി അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച ദുട്ഠു ഗഹിതേഹി, ഊനാധികവിപരീതപദപച്ചാഭട്ഠാദിവസേന വിലോമേത്വാ ഗഹിതേഹീതി അത്ഥോ. **ഉപ്പടിപാടിയാ ഗഹിതേഹീ**തി ഇദം പന നിദസ്സനമത്തം ദുഗ്ഗഹസ്സ ഊനാധികാദിവസേനപി സമ്ഭവതോ. തേനേവാഹ **"അത്തനോ ദുഗ്ഗഹിതസുത്തന്താനംയേവ അത്ഥഞ്ച പാളിഞ്ച ഉത്തരിതരം കത്വാ ദസ്സേന്തീ"**തി.

സമചിത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പരിസവഗ്ഗവണ്ണനാ

ൎ൬. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **ഉദ്ധച്ചേന സമന്നാഗതാ**തി അകപ്പിയേ കപ്പിയസഞ്ഞിതായ, കപ്പിയേ അകപ്പിയസഞ്ഞിതായ, അവജ്ജേ വജ്ജസഞ്ഞിതായ, വജ്ജേ അവജ്ജസഞ്ഞിതായ ഉദ്ധച്ചപ്പകതികാ. യേ ഹി വിനയേ അപകതഞ്ഞുനോ സംകിലേസവോദാനിയേസു ധമ്മേസു ന കുസലാ സകിഞ്ചനകാരിനോ വിപ്പടിസാരബഹുലാ, തേസം അനുപ്പന്നഞ്ച ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നഞ്ച ഭിയ്യോഭാവം വേപുല്ലം ആപജ്ജതി. സാരാഭാവേന തുച്ഛത്താ നളോ വിയാതി **നളോ,** മാനോതി ആഹ **"ഉന്നളാതി ഉഗ്ഗതനളാ"**തി. തേനാഹ **"ഉട്ഠിതതുച്ഛമാനാ"**തി. മാനോ ഹി സേയ്യസ്സ സേയ്യോതി സദിസോതി ച പവത്തിയാ വിസേസതോ തുച്ഛോ. **ചാപല്ലേനാ**തി ചപലഭാവേന, തണ്ഹാലോലുപ്പേനാതി അത്ഥോ. **മുഖരാ**തി മുഖേന ഫരുസാ, ഫരുസവാദിനോതി അത്ഥോ.

വികിണ്ണവാചാതി വിസ്സട്ഠവചനാ സമ്ഫപ്പലാപിതായ അപരിയന്തവചനാ. തേനാഹ **"അസംയതവചനാ"**തിആദി. **വിസ്സട്ഠസതിനോ**തി സതിവിരഹിതാ. പച്ചയവേകല്ലേന വിജ്ജമാനായപി സതിയാ സതികിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ ഏവം വുത്താ. ന സമ്പജാനന്തീതി **അസമ്പജാനാ,** തംയോഗനിവത്തിയം ചായം അകാരോ "അഹേതുകാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൨), അഭിക്ഖുകോ ആവാസോ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൩൬) വിയാതി ആഹ **"നിപ്പഞ്ഞാ"**തി, പഞ്ഞാരഹിതാതി അത്ഥോ. പാളിയം **വിബ്ഭന്തചിത്താ**തി ഉബ്ഭന്തചിത്താ. സമാധിവിരഹേന ലദ്ധോകാസേന ഉദ്ധച്ചേന തേസം സമാധിവിരഹാനം ചിത്തം നാനാരമ്മണേസു പരിബ്ഭമതി വനമക്കടോ വിയ വനസാഖാസു. **പാകതിന്ദ്രിയാ**തി സംവരാഭാവേന ഗിഹികാലേ വിയ വിവടഇന്ദ്രിയാ. തേനാഹ **"പകതിയാ ഠിതേഹീ"**തിആദി. **വിവടേഹീ**തി അസംവുതേഹി.

ൎൎ. ദുതിയേ **ഭണ്ഡനം വുച്ചതി കലഹസ്സ പുബ്ബഭാഗോ**തി കലഹസ്സ ഹേതുഭൂതാ പരിഭാസാ തംസദിസീ ച അനിട്ഠകിരിയാ ഭണ്ഡനം നാമ. **കലഹജാതാ**തി ഹത്ഥപരാമാസാദിവസേന മത്ഥകപ്പത്തോ കലഹോ ജാതോ ഏതേസന്തി കലഹജാതാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **വിരുദ്ധവാദ**ന്തി "അയം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ"തിആദിനാ വിരുദ്ധവാദഭൂതം വിവാദം. മുഖസന്നിസ്സിതതായ വാചാ ഇധ "മുഖ"ന്തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"ദുബ്ഭാസിതാ വാചാ മുഖസത്തിയോതി വുച്ചന്തീ"**തി. ചതുബ്ബിധമ്പി സങ്ഘകമ്മം സീമാപരിച്ഛിന്നേഹി പകതത്തേഹി ഭിക്ഖൂഹി ഏകതോ കത്തബ്ബത്താ **ഏകകമ്മം** നാമ. പഞ്ചവിധോപി പാതിമോക്ഖുദ്ദേസോ ഏകതോ ഉദ്ദിസിതബ്ബത്താ **ഏകുദ്ദേസോ** നാമ. പഞ്ഞത്തം പന സിക്ഖാപദം സബ്ബേഹിപി ലജ്ജീപുഗ്ഗലേഹി സമം സിക്ഖിതബ്ബഭാവതോ **സമസിക്ഖതാ** നാമ . പാളിയം **ഖീരോദകീഭൂതാ**തി യഥാ ഖീരഞ്ച ഉദകഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസന്ദതി, വിസും ന ഹോതി, ഏകത്തം വിയ ഉപേതി. സതിപി ഹി ഉഭയേസം കലാപാനം പരമത്ഥതോ ഭേദേ പചുരജനേഹി പന ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തം ഖീരോദകം സമോദിതം അച്ചന്തമേവ സംസട്ഠം വിയ ഹുത്വാ തിട്ഠതി, ഏവം സാമഗ്ഗിവസേന ഏകത്തൂപഗതചിത്തുപ്പാദാ വിയാതി ഖീരോദകീഭൂതാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **മേത്താചക്ഖൂഹീ**തി മേത്താചിത്തം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ ഓലോകനചക്ഖൂഹി. താനി ഹി പിയഭാവദീപനതോ "പിയചക്ഖൂനീ"തി വുച്ചന്തി.

൪൩. തതിയേ **അഗ്ഗവതീ**തി എത്ഥ **അഗ്ഗ**-സദ്ദോ ഉത്തമപരിയായോ, തേന വിസിട്ഠസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, വിസിട്ഠായ വാ പടിപത്തിയാ ഗഹണം ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"അഗ്ഗവതീതി ഉത്തമപുഗ്ഗലവതീ"**തിആദി. അവിഗതതണ്ഹതായ തം തം പരിക്ഖാരജാതം ബഹും ലന്തി ആദിയന്തീതി ബഹുലാ, ബഹുലാ ഏവ **ബാഹുലികാ** യഥാ "വേനയികോ"തി (അം॰ നി॰ ൮.൧൧; പാരാ॰ ൮; മ॰ നി॰ ൧.൨൪൬). തേ പന യസ്മാ പച്ചയബഹുഭാവായ യുത്തപ്പയുത്താ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **"ചീവരാദിബാഹുല്ലായ പടിപന്നാ"**തി. സിക്ഖായ ആദരഗാരവാഭാവതോ സിഥിലം അദള്ഹം ഗണ്ഹന്തീതി **സാഥലികാ**തി വുത്തം. **സിഥില**ന്തി ച ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ, സിഥിലസദ്ദേന വാ സമാനത്ഥസ്സ സാഥലസദ്ദസ്സ വസേന സാഥലികാതി പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **അവഗമനട്ഠേനാ**തി അധോഗമനട്ഠേന, ഓരമ്ഭാഗിയഭാവേനാതി അത്ഥോ. **ഉപധിവിവേകേ**തി സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗതായ ഉപധിവിവിത്തേ. **ഓരോപിതധുരാ**തി ഉജ്ഝിതുസ്സാഹാ. **ദുവിധമ്പി വീരിയ**ന്തി കായികം ചേതസികഞ്ച വീരിയം.

൪൫. ചതുത്ഥേ **ഇദം ദുക്ഖ**ന്തി ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ പച്ചക്ഖതോ അഗ്ഗഹിതഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ഏത്തകമേവ ദുക്ഖ**ന്തി തസ്സ പരിച്ഛിജ്ജ അഗ്ഗഹിതഭാവദസ്സനത്ഥം. **ഇതോ ഉദ്ധം ദുക്ഖം നത്ഥീ**തി അനവസേസേത്വാ അഗ്ഗഹിതഭാവദസ്സനത്ഥം. **യഥാസഭാവതോ നപ്പജാനന്തീ**തി സരസലക്ഖണപ്പടിവേധേന അസമ്മോഹതോ നപ്പടിവിജ്ഝന്തി. അസമ്മോഹപടിവേധോ ച യഥാ തസ്മിം ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ ദുക്ഖസ്സ രൂപാദിപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തി. **അച്ചന്തക്ഖയോ**തി അച്ചന്തക്ഖയനിമിത്തം നിബ്ബാനം. **അസമുപ്പത്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. യം നിബ്ബാനം മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയട്ഠേന കാരണഭൂതം ആഗമ്മ തദുഭയമ്പി നിരുജ്ഝതി, തം തേസം അസമുപ്പത്തി നിബ്ബാനം ദുക്ഖനിരോധോതി വുച്ചതി.

൪൭. പഞ്ചമേ വിസേസനസ്സ പരനിപാതേന **"പരിസാകസടോ"**തി വുത്തന്തി ആഹ **"കസടപരിസാ"**തിആദി. "കസടപരിസാ"തി ഹി വത്തബ്ബേ "പരിസാകസടോ"തി വുത്തം. **പരിസാമണ്ഡോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

൪൮. ഛട്ഠേ **ഗമ്ഭീരാ**തി അഗാധാ ദുക്ഖോഗാള്ഹാ. **പാളിവസേനാ**തി ഇമിനാ യോ ധമ്മപടിസമ്ഭിദായ വിസയോ ഗമ്ഭീരഭാവോ, തമാഹ. ധമ്മപ്പടിവേധസ്സ ഹി ദുക്കരഭാവതോ ധമ്മസ്സ പാളിയാ ദുക്ഖോഗാള്ഹതായ ഗമ്ഭീരഭാവോ. **"പാളിവസേന ഗമ്ഭീരാ"**തി വത്വാ **"സല്ലസുത്തസദിസാ"**തി വുത്തം തസ്സ "അനിമിത്തമനഞ്ഞാത"ന്തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൫൭൯) പാളിവസേന ഗമ്ഭീരതായ ലബ്ഭനതോ. തഥാ ഹി തത്ഥ താ ഗാഥാ ദുവിഞ്ഞേയ്യരൂപാ തിട്ഠന്തി. ദുവിഞ്ഞേയ്യഞ്ഹി ഞാണേന ദുക്ഖോഗാള്ഹന്തി കത്വാ "ഗമ്ഭീര"ന്തി വുച്ചതി. പുബ്ബാപരമ്പേത്ഥ കാസഞ്ചി ഗാഥാനം ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ ദുക്ഖോഗാള്ഹമേവ, തസ്മാ തം "പാളിവസേന ഗമ്ഭീരാ"തി വുത്തം. ഇമിനാവ നയേന **"അത്ഥവസേന ഗമ്ഭീരാ"**തി ഏത്ഥാപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **മഹാവേദല്ലസുത്തസ്സ** (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൯ ആദയോ) അത്ഥവസേന ഗമ്ഭീരതാ സുവിഞ്ഞേയ്യാവ. ലോകം ഉത്തരതീതി ലോകുത്തരോ, നവവിധോ അപ്പമാണധമ്മോ. സോ അത്ഥഭൂതോ ഏതേസം അത്ഥീതി **ലോകുത്തരാ**. തേനാഹ **"ലോകുത്തരഅത്ഥദീപകാ"**തി.

സത്തസുഞ്ഞം ധമ്മമത്തമേവാതി സത്തേന അത്തനാ സുഞ്ഞം കേവലം ധമ്മമത്തമേവ. **ഉഗ്ഗഹേതബ്ബം പരിയാപുണിതബ്ബ**ന്തി ലിങ്ഗവചനവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **"ഉഗ്ഗഹേതബ്ബേ ച പരിയാപുണിതബ്ബേ ചാ"**തി. കവിനോ കമ്മം കവിതാ. യം പനസ്സ കമ്മം, തം തേന കതന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **"കവിതാതി കവീഹി കതാ"**തി. **ഇതര**ന്തി കാവേയ്യാതി പദം, കാബ്യന്തി വുത്തം ഹോതി. **കാബ്യ**ന്തി ച കവിനാ വുത്തന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി. **വിചിത്രഅക്ഖരാ**തി വിചിത്താകാരക്ഖരാ വിഞ്ഞാപനീയാ. **സാസനതോ ബഹിഭൂതാ**തി ന സാസനാവചരാ. **തേസം സാവകേഹീ**തി ബുദ്ധാനം സാവകാതി അപഞ്ഞാതാനം യേസം കേസഞ്ചി സാവകേഹി. **ന ചേവ അഞ്ഞമഞ്ഞം പടിപുച്ഛന്തീ**തി യേ വാചേന്തി, യേ ച സുണന്തി, തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം അത്ഥാദിം നപ്പടിപുച്ഛന്തി, കേവലം വാചനസവനമത്തേനേവ പരിതുട്ഠാ ഹോന്തി. **ചാരികം ന വിചരന്തീ**തി അസുകസ്മിം ഠാനേ അത്ഥാദിം ജാനന്താ അത്ഥീതി പുച്ഛനത്ഥായ ചാരികം ന ഗച്ഛന്തി താദിസസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അഭാവതോ തസ്സ ച പുബ്ബാപരവിരോധതോ. **കഥം രോപേതബ്ബ**ന്തി കേന പകാരേന നിക്ഖിപിതബ്ബം. അത്ഥോ നാമ സഭാവതോ അനുസന്ധിതോ സമ്ബന്ധതോ പുബ്ബാപരതോ ആദിപരിയോസാനതോ ച ഞാതോ സമ്മാഞാതോ ഹോതീതി ആഹ **"കോ അത്ഥോ"**തിആദി. **അനുത്താനീകത**ന്തി അക്ഖരസന്നിവേസാദിനാ അനുത്താനീകതം. **കങ്ഖായാ**തി സംസയസ്സ.

ൻ. സത്തമേ കിലേസേഹീ ആമസിതബ്ബതോ ആമിസം, ചത്താരോ പച്ചയാ. തദേവ ഗരു ഗരുകാതബ്ബം ഏതേസം, ന ധമ്മോതി **ആമിസഗരൂ**. തേനാഹ **"ലോകുത്തരധമ്മം ലാമകതോ ഗഹേത്വാ ഠിതപരിസാ"**തി. ഉഭതോ ഭാഗതോ വിമുത്തോതി **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ. ദ്വീഹി ഭാഗേഹി** ദ്വേ വാരേ വിമുത്തോ. **പഞ്ഞായ വിമുത്തോ**തി സമഥസന്നിസ്സയേന വിനാ അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞായ വിമുത്തോ. തേനാഹ **"സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവോ"**തി . **കായേനാ**തി നാമകായേന. **ഝാനഫസ്സം ഫുസിത്വാ**തി അട്ഠസമാപത്തിസഞ്ഞിതം ഝാനഫസ്സം അധിഗമവസേന ഫുസിത്വാ. പച്ഛാ നിരോധം നിബ്ബാനം യഥാ ആലോചിതം നാമകായേന സച്ഛികരോതീതി **കായസക്ഖീ**. ന തു വിമുത്തോ ഏകച്ചാനം ആസവാനം അപരിക്ഖീണത്താ. **ദിട്ഠന്തം പത്തോ**തി ദിട്ഠസ്സ അന്തോ അനന്തരോ കാലോ ദിട്ഠന്തോ, ദസ്സനസങ്ഖാതസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരം പത്തോതി അത്ഥോ. പഠമഫലതോ പട്ഠായ ഹി യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗാ ദിട്ഠിപ്പത്തോ. തേനാഹ **"ഇമേ ദ്വേപി ഛസു ഠാനേസു ലബ്ഭന്തീ"**തി.

സദ്ദഹന്തോ വിമുത്തോതി ഏതേന സബ്ബഥാ അവിമുത്തസ്സ സദ്ധാമത്തേന വിമുത്തഭാവദസ്സനേന സദ്ധാവിമുത്തസ്സ സേക്ഖഭാവമേവ വിഭാവേതി. **സദ്ധാവിമുത്തോ**തി വാ സദ്ധായ അവിമുത്തോതി അത്ഥോ. **ഛസു ഠാനേസൂ**തി പഠമഫലതോ പട്ഠായ ഛസു ഠാനേസു. **ധമ്മം അനുസ്സരതീ**തി പഠമമഗ്ഗപഞ്ഞാസങ്ഖാതം ധമ്മം അനുസ്സരതി. **സദ്ധം അനുസ്സരതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഉഭോപി ഹേതേ സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠായേവ. **ഇമം കസ്മാ ഗണ്ഹന്തീ**തി ഏവം ഏകന്തപാസംസേസു അരിയേസു ഗയ്ഹമാനേസു ഇമം ഏകന്തനിന്ദിതം ലാമകം ദുസ്സീലം കസ്മാ ഗണ്ഹന്തി. സബ്ബേസു സബ്ബതാ സദിസേസു ലബ്ഭമാനോപി വിസേസോ ന പഞ്ഞായതി, വിസഭാഗേ പന സതി ഏവ പഞ്ഞായതി പടഭാവേന വിയ ചിത്തപടസ്സാതി ആഹ **"ഏകച്ചേസു പനാ"**തിആദി. **ഗന്ഥിതാ**തി അവബദ്ധാ. **മുച്ഛിതാ**തി മുച്ഛം സമ്മോഹം ആപന്നാ.

ഛന്ദരാഗഅപകഡ്ഢനായാതി ഛന്ദരാഗസ്സ അപനയനത്ഥം. **നിസ്സരണപഞ്ഞായാ**തി തതോ നിസ്സരണാവഹായ പഞ്ഞായ വിരഹിതാ.

പഞ്ഞാധുരേനാതി വിപസ്സനാഭിനിവേസേന. **അഭിനിവിട്ഠോ**തി വിപസ്സനാമഗ്ഗം ഓതിണ്ണോ. **തസ്മിം ഖണേ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ. **ധമ്മാനുസാരീ നാമ** പഞ്ഞാസങ്ഖാതേന ധമ്മേന അരിയമഗ്ഗസോതസ്സ അനുസ്സരണതോ. **കായസക്ഖീ നാമ** നാമകായേന സച്ഛികാതബ്ബസ്സ നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികരണതോ. വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദാനം വസേന **ദ്വിക്ഖത്തും**. അരൂപജ്ഝാനേഹി രൂപകായതോ, അഗ്ഗമഗ്ഗേന സേസകായതോതി **ദ്വീഹി ഭാഗേഹി** നിസ്സക്കവചനഞ്ചേതം. ദിട്ഠന്തം പത്തോ, ദിട്ഠത്താ വാ പത്തോതി **ദിട്ഠിപ്പത്തോ**. തത്ഥ **ദിട്ഠന്തം പത്തോ**തി ദസ്സനസങ്ഖാതസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരം പത്തോതി അത്ഥോ. **ദിട്ഠത്താ**തി ചതുസച്ചദസ്സനസങ്ഖാതായ പഞ്ഞായ നിരോധസ്സ ദിട്ഠത്താ. ഝാനഫസ്സരഹിതായ സാതിസയായ പഞ്ഞായ ഏവ വിമുത്തോതി **പഞ്ഞാവിമുത്തോ**. സേസം വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൮. അട്ഠമേ ന സമാതി **വിസമാ**. കായകമ്മാദീനം വിസമത്താ തതോ ഏവ തത്ഥ പക്ഖലനം സുലഭന്തി ആഹ **"സപക്ഖലനട്ഠേനാ"**തി. **നിപ്പക്ഖലനട്ഠേനാ**തി പക്ഖലനാഭാവേന. **ഉദ്ധമ്മാനീ**തി ധമ്മതോ അപേതാനി. **ഉബ്ബിനയാനീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

൯. നവമേ **അധമ്മികാ**തി അധമ്മേ നിയുത്താ. തേനാഹ **"നിദ്ധമ്മാ"**തി, ധമ്മരഹിതാതി അത്ഥോ.

൧൦. ദസമേ **ഗണ്ഹന്തീ**തി പവത്തേന്തി. **ന ചേവ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഞ്ഞാപേന്തീ**തി മൂലതോ പട്ഠായ തം അധികരണം യഥാ വൂപസമ്മതി, ഏവം അഞ്ഞമഞ്ഞം ഇതരീതരേ ന സമ്മാ ജാനാപേന്തി. സഞ്ഞാപനത്ഥം സന്നിപാതേ സതി തത്ഥ യുത്തപത്തകരണേന സഞ്ഞത്തിയാ ഭവിതബ്ബം, തേ പന സഞ്ഞാപനത്ഥം ന സന്നിപതന്തി. **ന പേക്ഖാപേന്തീ**തി തം അധികരണം മൂലതോ പട്ഠായ അഞ്ഞമഞ്ഞം ന പേക്ഖാപേന്തി. അസഞ്ഞത്തിയേവ അത്തനാ ഗഹിതപക്ഖസ്സ ബലം ഏതേസന്തി **അസഞ്ഞത്തിബലാ. ന തഥാ മന്തേന്തീ**തി സന്ദിട്ഠിപരാമാസിആധാനഗ്ഗാഹിദുപ്പടിനിസ്സഗ്ഗിഭാവേന തഥാ ന മന്തേന്തി. തേനാഹ **"ഥാമസാ"**തിആദി. **ഉത്താനത്ഥോയേവ** കണ്ഹപക്ഖേ വുത്തപ്പടിപക്ഖേന ഗഹേതബ്ബത്താ.

പരിസവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൨. ദുതിയപണ്ണാസകം

(൩) ൧. പുഗ്ഗലവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൧. ദുതിയപണ്ണാസകസ്സ പഠമേ ഹിതഗ്ഗഹണേന മേത്താ വുത്താ ഹോതി, ന കരുണാ, അനുകമ്പാഗഹണേന പന കരുണാതി **ചക്കവത്തിനാ സദ്ധിം ഗഹിതത്താ "ലോകാനുകമ്പായാ"തി ന വുത്തം**. നിപ്പരിയായതോ ലോകാനുകമ്പാ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാധീനാതി. **ദ്വേതി** മനുസ്സദേവസമ്പത്തിവസേന ദ്വേ സമ്പത്തിയോ. താ ദ്വേ, നിബ്ബാനസമ്പത്തി ചാതി **തിസ്സോ**.

൩൨. ദുതിയേ ബഹുസോ ലോകേ ന ചിണ്ണാ ന പവത്താ മനുസ്സാതി **ആചിണ്ണമനുസ്സാ**. കദാചിദേവ ഹി നേസം ലോകേ നിബ്ബത്തി അഭൂതപുബ്ബാ ഭൂതാതി **അബ്ഭുതമനുസ്സാ**.

൩൩. തതിയേ **ദസസു ചക്കവാളസഹസ്സേസു അനുതാപം കരോതി** തസ്സ ഏകബുദ്ധഖേത്തഭാവതോ.

൩൪. ചതുത്ഥേ **ഥൂപസ്സ യുത്താതി** ധാതുയോ പക്ഖിപിത്വാ ഥൂപകരണസ്സ യുത്താ.

൩൫. പഞ്ചമേ **അത്തനോ ആനുഭാവേനാതി** സയമ്ഭുഞാണേന. **ബുദ്ധാതി** ബുദ്ധവന്തോ.

൩൬. ഛട്ഠേ **പഹീനത്താ ന ഭായതീതി** അത്തസിനേഹാഭാവതോ ന ഭായതി. സക്കായദിട്ഠിഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം, അത്തസിനേഹസ്സ പടിഘസ്സ തദേകട്ഠസമ്മോഹസ്സ ച വസേന ഭായനം ഹോതീതി തേസമ്പി പഹീനത്താ ന ഭായതി, അഞ്ഞഥാ സോതാപന്നാദീനം അഭയേന ഭവിതബ്ബം സിയാ. **സക്കായദിട്ഠിയാ ബലവത്താതി** ഏത്ഥ അഹംകാരസമ്മോഹനതാദീനമ്പി ബലവത്താതി വത്തബ്ബം.

൩൭. സത്തമേ **അസ്സാജാനീയോതി** ലിഖന്തി, **ഉസഭാജാനീയോതി** പന പാഠോതി.

൩൮. നവമേ **തത്ഥാതി** അന്തരാപണേ. **ഏകോതി** ദ്വീസു കിന്നരേസു ഏകോ. അമ്ബിലികാഫലഞ്ച അദ്ദസാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **അമ്ബിലികാഫലന്തി** തിന്തിണീഫലന്തി വദന്തി, ചതുരമ്ബിലന്തി അപരേ. **ദ്വേ അത്ഥേതി** പാളിയം വുത്തേ ദ്വേ അത്ഥേ.

൩൯. ദസമേ യഥാആരദ്ധേ കിച്ചേ വത്തമാനേ അന്തരാ ഏവ പടിഗമനം പടിവാനം, നത്ഥി ഏതസ്സ പടിവാനന്തി **അപ്പടിവാനോ**. തത്ഥ അസംകോചപ്പത്തോ. തേനാഹ **"അനുക്കണ്ഠിതോ"**തിആദി.

൪൦. ഏകാദസമേ **സന്നിവാസന്തി** സഹവാസം. യഥാ അസപ്പുരിസാ സഹ വസന്താ അഞ്ഞമഞ്ഞം അഗാരവേന അനാദരിയം കരോന്തി, തപ്പടിക്ഖേപേന സപ്പുരിസാനം സഗാരവപ്പടിപത്തിദസ്സനപരമിദം സുത്തം ദട്ഠബ്ബം.

൪൧. ദ്വാദസമേ **ദ്വീസുപി പക്ഖേസൂതി** വിവാദാപന്നാനം ഭിക്ഖൂനം ദ്വീസുപി പക്ഖേസു. **സംസരമാനാതി** പവത്തമാനാ. **ദിട്ഠിപളാസോതി**

ദിട്ഠിസന്നിസ്സയോ പളാസോ യുഗഗ്ഗാഹോ. **ആഘാതേന്തോ**തി ആഹനന്തോ ബാധേന്തോ. **അനഭിരാധനവസേനാ**തി യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ തദഞ്ഞേസഞ്ച അത്ഥസ്സ അനഭിരാധനവസേന. **സബ്ബമേത**ന്തി വചീസംസാരോതി സബ്ബമേതം. അത്തനോ ചിത്തേ പരിസായ ച ചിത്തേതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

പുഗ്ഗലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൭) ൨. സുഖവഗ്ഗവണ്ണനാ

൬൫. ദുതിയസ്സ പഠമേ **സബ്ബകാമനിപ്ഫത്തിമൂലകം സുഖന്തി** അനവസേസഉപഭോഗപരിഭോഗവത്ഥുനിപ്ഫത്തിഹേതുകം കാമസുഖം. **പബ്ബജ്ജാമൂലകം സുഖന്തി** പബ്ബജ്ജാഹേതുകം പവിവേകസുഖം.

൬൬. ദുതിയേ **കാമേ**തി പഞ്ച കാമഗുണേ, സബ്ബേപി വാ തേഭൂമകേ ധമ്മേ. വുത്തഞ്ഹേതം ''സബ്ബേപി തേഭൂമകാ ധമ്മാ കമനീയട്ഠേന കാമാ''തി (മഹാനി॰ ൧). **നേക്ഖമ്മം വുച്ചതി പബ്ബജ്ജാ** ഘരബന്ധനതോ നിക്ഖന്തത്താ. നിബ്ബാനമേവ വാ -

> ''പബ്ബജ്ജാ പഠമം ഝാനം, നിബ്ബാനഞ്ച വിപസ്സനാ;
> സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ, നേക്ഖമ്മന്തി പവുച്ചരേ''തി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൧൦൯) -

ഹി വുത്തം.

൬൭. തതിയേ ഉപധീ വുച്ചന്തി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ, തന്നിസ്സിതം സുഖം **ഉപധിസുഖം**. തപ്പടിപക്ഖതോ **നിരുപധിസുഖം ലോകുത്തരസുഖം**.

൬൮. ചതുത്ഥേ വട്ടപരിയാപന്നം സുഖം **വട്ടസുഖം**. നിബ്ബാനാരമ്മണം സുഖം **വിവട്ടസുഖം**.

൬൯. പഞ്ചമേ **സംകിലേസ**ന്തി സംകിലിട്ഠം. തേനാഹ **''വട്ടഗാമിസുഖ''**ന്തി. **വിവട്ടസുഖ**ന്തി മഗ്ഗഫലസഹഗതം സുഖം.

൭൦. ഛട്ഠേ അരിയാനമേവ സുഖം **അരിയസുഖം,** അരിയഞ്ച തം സുഖഞ്ചാതിപി **അരിയസുഖം**. അനരിയാനമേവ സുഖം **അനരിയസുഖം**. അനരിയഞ്ച തം സുഖഞ്ചാതിപി **അനരിയസുഖം**.

൭൧. സത്തമേ **ത**ന്തി ചേതസികസുഖം.

൭൨. അട്ഠമേ സഹ പീതിയാ വത്തതീതി **സപ്പീതികം,** പീതിസഹഗതം സുഖം. സഭാവതോ വിരാഗതോ ച നത്ഥി ഏതസ്സ പീതീതി **നിപ്പീതികം സുഖം**. അട്ഠകഥായം പനേത്ഥ ഝാനസുഖമേവ ഉദ്ധടം, തഥാ ച ''ലോകിയസപ്പീതികസുഖതോ ലോകിയനിപ്പീതികസുഖം അഗ്ഗ''ന്തി വുത്തം. ലോകിയനിപ്പീതികമ്പി ഹി അഗ്ഗം ലബ്ഭതേവാതി ഭൂമന്തരം ഭിന്ദിത്വാ അഗ്ഗഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

൭൩. നവമേ സാതസഭാവമേവ സുഖം **സാതസുഖം,** ന ഉപേക്ഖാസുഖം വിയ അസാതസഭാവം. കാമഞ്ചേത്ഥ കായവിഞ്ഞാണസഹഗതമ്പി സാതസുഖമേവ, അട്ഠകഥായം പന ''തീസു ഝാനേസു സുഖ''ന്തേവ വുത്തം.

൭൪. ദസമേ സമാധിസമ്പയുത്തം സുഖം **സമാധിസുഖം**. ന സമാധിസമ്പയുത്തം സുഖം **അസമാധിസുഖം**.

൨൫. ഏകാദസമേ സുത്തന്തകഥാ ഏസാതി **“സപ്പീതികം ഝാനദ്വയ”**ന്തി വുത്തം.

൨൬. തേരസമേ രൂപജ്ഝാനം രൂപം ഉത്തരപദലോപേന, തം ആരമ്മണം ഏതസ്സാതി **രൂപാരമ്മണം**. ചതുത്ഥജ്ഝാനഗ്ഗഹണം പന യദസ്സ പടിയോഗീ, തേന സമാനയോഗക്ഖമദസ്സനപരം. **യം കിഞ്ചി രൂപ**ന്തി യം കിഞ്ചി രുപ്പനലക്ഖണം രൂപം. തപ്പടിക്ഖേപേന **അരൂപം** വേദിതബ്ബം.

സുഖവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൮) ൩. സനിമിത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ

൭൮-൭൯. തതിയസ്സ പഠമേ നിമീയതി ഏത്ഥ ഫലം അവസേസപച്ചയേഹി പക്ഖിപീയതി വിയാതി **നിമിത്തം,** കാരണന്തി ആഹ **“സനിമിത്താതി സകാരണാ”**തി. **ദുതിയാദീസൂ**തി ദുതിയസുത്താദീസു. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ നിദാനാദിപദാനമ്പി കാരണപരിയായമേവ ദീപേതി. നിദദാതി ഫലന്തി **നിദാനം,** ഹിനോതി ഫലം പതിട്ഠാതി ഏതേനാതി **ഹേതു,** സങ്ഖരോതി ഫലന്തി **സങ്ഖാരോ,** പടിച്ച ഏതസ്മാ ഫലം ഏതീതി **പച്ചയോ,** രുപ്പതി നിരുപ്പതി ഫലം ഏത്ഥാതി **രൂപ**ന്തി ഏവം നിദാനാദിപദാനമ്പി ഹേതുപരിയായതാ വേദിതബ്ബാ.

൮൪. സത്തമേ **പച്ചയഭൂതായാ**തി സഹജാതാദിപച്ചയഭൂതായ.

൮൭. ദസമേ സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതോതി സങ്ഖതോ, സങ്ഖതോ ധമ്മോ ആരമ്മണം ഏതേസന്തി **സങ്ഖതാരമ്മണാ. മഗ്ഗക്ഖണേ ന ഹോന്തി നാമ** പഹീയന്തീതി കത്വാ. **നാഹേസു**ന്തി ഏത്ഥ “വുച്ചന്തീ”തി അജ്ഝാഹരിതബ്ബം. **യാവ അരഹത്താ ദേസനാ ദേസിതാ** തംതംസുത്തപരിയോസാനേ “ന ഹോന്തീ”തി വുത്തത്താ.

സനിമിത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൯) ൪. ധമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ

൮൮. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **ഫലസമാധീ**തി ചതൂസുപി അരിയഫലേസു സമാധി. തഥാ **ഫലപഞ്ഞാ** വേദിതബ്ബാ.

൮൯. ദുതിയേ സമ്പയുത്തധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി **പഗ്ഗാഹോ**. ന വിക്ഖിപതീതി **അവിക്ഖേപോ**.

൯൦. തതിയേ നമനട്ഠേന **നാമം**. രുപ്പനട്ഠേന **രൂപം**. സമ്മസനചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ **"ചത്താരോ അരൂപക്ഖന്ധാ"**ത്വേവ വുത്തം. തേനാഹ **"ധമ്മ-കോട്ഠാസപരിച്ഛേദഞാണം നാമ കഥിത"**ന്തി.

൯൧. ചതുത്ഥേ വിജാനനട്ഠേന **വിജ്ജാ**. വിമുച്ചനട്ഠേന **വിമുത്തി**.

൯൨. പഞ്ചമേ ഭവോ നാമ സസ്സതം സദാ ഭാവതോ, സസ്സതവസേന ഉപ്പജ്ജനദിട്ഠി **ഭവദിട്ഠി**. വിഭവോ നാമ ഉച്ഛേദോ വിനാസനട്ഠേന, വിഭവവസേന ഉപ്പജ്ജനദിട്ഠി **വിഭവദിട്ഠി. ഉത്താനത്ഥാനേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

൯൫. അട്ഠമേ ദുക്ഖം വചോ ഏതസ്മിം വിപ്പടികൂലഗാഹിമ്ഹി വിപച്ചനീകസാതേ അനാദരേ പുഗ്ഗലേതി ദുബ്ബചോ, തസ്സ കമ്മം ദോവചസ്സം, തസ്സ ദുബ്ബചസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അനാദരിയവസേന പവത്താ ചേതനാ. തസ്സ ഭാവോ **ദോവചസ്സതാ. തസ്സ ഭാവോ**തി ച തസ്സ യഥാവുത്തസ്സ ദോവചസ്സസ്സ അത്ഥിഭാവോ, അത്ഥതോ ദോവചസ്സമേവ. വിത്ഥാരതോ പനേസാ "തത്ഥ കതമാ ദോവചസ്സതാ? സഹധമ്മികേ വുച്ചമാനേ ദോവചസ്സായ"ന്തി **അഭിധമ്മേ** ആഗതാ. സാ അത്ഥതോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ ഹോതി. ചതുന്നം വാ ഖന്ധാനം ഏതേനാകാരേന പവത്താനം ഏതം അധിവചനന്തി വദന്തി.

പാപയോഗതോ പാപാ അസ്സദ്ധാദയോ പുഗ്ഗലാ ഏതസ്സ മിത്താതി പാപമിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **പാപമിത്തതാ**. വിത്ഥാരതോ പനേസാ "തത്ഥ കതമാ പാപമിത്തതാ? യേ തേ പുഗ്ഗലാ അസ്സദ്ധാ ദുസ്സീലാ അപ്പസ്സുതാ മച്ഛരിനോ ദുപ്പഞ്ഞാ. യാ തേസം സേവനാ നിസേവനാ സംസേവനാ ഭജനാ സമ്ഭജനാ ഭത്തി സമ്ഭത്തി തംസമ്പവങ്കതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൩൩) ഏവം ആഗതാ. സാപി അത്ഥതോ ദോവചസ്സതാ വിയ ദട്ഠബ്ബാ. യായ ഹി ചേതനായ പുഗ്ഗലോ പാപസമ്പവങ്കോ നാമ ഹോതി, സാ ചേതനാ ചത്താരോപി വാ അരൂപിനോ ഖന്ധാ തദാകാരപ്പവത്താ **പാപമിത്തതാ**.

൯൬. നവമേ സുഖം വചോ ഏതസ്മിം പദക്ഖിണഗാഹിമ്ഹി അനുലോമസാതേ സാദരേ പുഗ്ഗലേതി **സുബ്ബചോ**തിആദിനാ, കല്യാണാ സദ്ധാദയോ പുഗ്ഗലാ ഏതസ്സ മിത്താതി **കല്യാണമിത്തോ**തിആദിനാ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൯൭. ദസമേ പഥവീധാതുആദയോ സുഖധാതുകാമധാതുആദയോ ച ഏതാസ്വേവ അന്തോഗധാതി ഏതാസു കോസല്ലേ ദസ്സിതേ താസുപി കോസല്ലം ദസ്സിതമേവ ഹോതീതി **"അട്ഠാരസ ധാതുയോ"**തി വുത്തം. **ധാതൂതി ജാനനന്തി** ഇമിനാ അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം സഭാവപരിച്ഛേദികാ

സവനധാരണസമ്മസനപ്പടിവേധപഞ്ഞാ വുത്താ. തത്ഥ ധാതൂനം സവനധാരണപഞ്ഞാ സുതമയാ, ഇതരാ ഭാവനാമയാ. തത്ഥാപി സമ്മസനപഞ്ഞാ ലോകിയാ . വിപസ്സനാ ഹി സാ, ഇതരാ ലോകുത്തരാ. ലക്ഖണാദിവസേന അനിച്ചാദിവസേന ച മനസികരണം മനസികാരോ, തത്ഥ കോസല്ലം **മനസികാരകുസലതാ**. അട്ഠാരസന്നംയേവ ധാതൂനം സമ്മസനപ്പടിവേധപച്ചവേക്ഖണപഞ്ഞാ മനസികാരകുസലതാ, സാ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനവസേന തിധാ ഭിന്നാ. തഥാ ഹി സമ്മസനപഞ്ഞാ തസ്സാ ആദി, പടിവേധപഞ്ഞാ മജ്ഝേ, പച്ചവേക്ഖണപഞ്ഞാ പരിയോസാനം.

൯൫. ഏകാദസമേ ആപത്തിയോവ ആപത്തിക്ഖന്ധാ. താ പന അന്തരാപത്തീനം അഗ്ഗഹണേന പഞ്ച, താസം ഗഹണേന സത്ത ഹോന്തീതി ആഹ **''പഞ്ചന്നഞ്ച സത്തന്നഞ്ച ആപത്തിക്ഖന്ധാന''**ന്തി. **ജാനന**ന്തി ''ഇമാ ആപത്തിയോ, ഏത്തകാ ആപത്തിയോ, ഏവഞ്ച താസം ആപജ്ജനം ഹോതീ''തി ജാനനം. ഏവം തിപ്പകാരേന ജാനനപഞ്ഞാ ഹി ആപത്തികുസലതാ നാമ. ആപത്തിതോ വുട്ഠാപനപ്പയോഗതായ കമ്മഭൂതാ വാചാ കമ്മവാചാ, തഥാഭൂതാ അനുസ്സാവനവാചാ. ''ഇമായ കമ്മവാചായ ഇതോ ആപത്തിതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, ഹോന്തഞ്ച പഠമേ, തതിയേ വാ അനുസ്സാവനേ യ്യ-കാരം പത്തേ, 'സംവരിസ്സാമീ'തി വാ പദേ പരിയോസിതേ ഹോതീ''തി ഏവം തം തം ആപത്തീഹി വുട്ഠാനപരിച്ഛേദജാനനപഞ്ഞാ **ആപത്തിവുട്ഠാനകുസലതാ. വുട്ഠാന**ന്തി ച യഥാപന്നായ ആപത്തിയാ യഥാ തഥാ അനന്തരായതാപാദനം. ഏവം വുട്ഠാനഗ്ഗഹണേനേവ ദേസനായപി സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി.

ധമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൦) ൬. ബാലവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൩. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **അനാഗതം ഭാരം വഹതീ**തി അത്തനോ അസമ്പത്തം ഭാരം വഹതി. അഥേരോവ സമാനോ ഥേരേഹി വഹിതബ്ബം ബീജനഗ്ഗാഹധമ്മജ്ഝേസനാദിഭാരം വഹതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അട്ഠകഥായം** (മഹാവ॰ അട്ഠ॰ ൧൬൩-൧൬൮) പന യസ്മാ സമ്മജ്ജനാദിനവവിധം പുബ്ബകിച്ചം ആണത്തേനേവ കാതബ്ബം, പാതിമോക്ഖഞ്ച ആണത്തേനേവ ഉദ്ദിസിതബ്ബം, തസ്മാ തം സബ്ബം വിനാ ആണത്തിയാ കരോന്തോ അനാഗതം ഭാരം വഹതി നാമാതി ദസ്സേതും **"സമ്മജ്ജനീ പദീപോ"**തിആദി വുത്തം. യഞ്ഹി "അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, ഉപോസഥാഗാരം സമ്മജ്ജിതു"ന്തിആദിനാ നയേന **പാളിയം** ആഗതം. അട്ഠകഥാസു ച -

"സമ്മജ്ജനീ പദീപോ ച, ഉദകം ആസനേന ച;
ഉപോസഥസ്സ ഏതാനി, 'പുബ്ബകരണ'ന്തി വുച്ചതി.

"ഛന്ദപാരിസുദ്ധിഉതുക്ഖാനം, ഭിക്ഖുഗണനാ ച ഓവാദോ;
ഉപോസഥസ്സ ഏതാനി, 'പുബ്ബകിച്ച'ന്തി വുച്ചതീ"തി. (മഹാവ॰ അട്ഠ ൧൬൮) -

ഏവം ദ്വീഹി നാമേഹി നവവിധം പുബ്ബകിച്ചം ദസ്സിതം, തം അകത്വാ ഉപോസഥം കാതും ന വട്ടതി. തസ്മാ "അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, ഥേരേന ഭിക്ഖുനാ നവം ഭിക്ഖും ആണാപേതു"ന്തി വചനതോ ഥേരേന ആണത്തേന അഗിലാനേന ഭിക്ഖുനാ ഉപോസഥാഗാരം സമ്മജ്ജിതബ്ബം, പാനീയം പരിഭോജനീയം ഉപട്ഠപേതബ്ബം, ആസനം പഞ്ഞാപേതബ്ബം, പദീപോ കാതബ്ബോ, അകരോന്തോ ദുക്കടം ആപജ്ജതി.

ഥേരേനപി പതിരൂപം ഞത്വാ ആണാപേതബ്ബം, ആണാപേന്തേനപി യം കിഞ്ചി കമ്മം കരോന്തോ വാ സദാ കാലമേവ ഏകോ വാ ഭാരനിത്ഥരണകോ വാ സരഭാണകധമ്മകഥികാദീസു വാ അഞ്ഞതരോ ന ഉപോസഥാഗാരസമ്മജ്ജനത്ഥം ആണാപേതബ്ബോ, അവസേസാ പന വാരേന ആണാപേതബ്ബാ. സചേ ആണത്തോ സമ്മജ്ജനിം താവകാലികമ്പി ന ലഭതി, സാഖാഭങ്ഗം കപ്പിയം കാരേത്വാ സമ്മജ്ജിതബ്ബം, തമ്പി അലഭന്തസ്സ ലദ്ധകപ്പിയം ഹോതി. പദീപകരണേപി വുത്തനയേനേവ ആണാപേതബ്ബോ, ആണാപേന്തേന ച "അമുകസ്മിം നാമ ഓകാസേ തേലം വാ കപല്ലികാ വാ അത്ഥി, തം ഗഹേത്വാ കരോഹീ"തി വത്തബ്ബോ. സചേ തേലാദീനി നത്ഥി, പരിയേസിതബ്ബാനി. പരിയേസിത്വാ അലഭന്തസ്സ ലദ്ധകപ്പിയം ഹോതി. അപി ച കപാലേ അഗ്ഗി ജാലേതബ്ബോ. ആസനപഞ്ഞാപനാണത്തിയമ്പി വുത്തനയേനേവ ആണാപേതബ്ബോ, ആണത്തേന ച സചേ ഉപോസഥാഗാരേ ആസനാനി നത്ഥി, സങ്ഘികാവാസതോ ആഹരിത്വാ പഞ്ഞാപേത്വാ പുന ആഹരിതബ്ബാനി, ആസനേസു അസതി കടസാരകേപി തട്ടികായോപി പഞ്ഞാപേതും വട്ടതി, താസുപി അസതി സാഖാഭങ്ഗാനി കപ്പിയം കാരേത്വാ പഞ്ഞാപേതബ്ബാനി. കപ്പിയകാരകം അലഭന്തസ്സ ലദ്ധകപ്പിയം ഹോതി.

ഛന്ദപാരിസുദ്ധീതി ഏത്ഥ ഉപോസഥകരണത്ഥം സന്നിപതിതേ സങ്ഘേ ബഹി ഉപോസഥം കത്വാ ആഗതേന സന്നിപാതട്ഠാനം ഗന്ത്വാ കായസാമഗ്ഗിം

അദേന്തേന ഛന്ദോ ദാതബ്ബോ. യോപി ഗിലാനോ വാ കിച്ചപ്പസുതോ വാ, തേന പാരിസുദ്ധിം ദേന്തേന ഛന്ദോ ദാതബ്ബോ. കഥം ദാതബ്ബോ? ഏകസ്സ ഭിക്ഖുനോ സന്തികേ "ഛന്ദം ദമ്മി, ഛന്ദം മേ ഹര, ഛന്ദം മേ ആരോചേഹീ"തി അയമത്ഥോ കായേന വാ വാചായ വാ ഉഭയേന വാ വിഞ്ഞാപേതബ്ബോ. ഏവം ദിന്നോ ഹോതി ഛന്ദോ. അകതൂപോസഥേന പന ഗിലാനേന വാ കിച്ചപ്പസുതേന വാ പാരിസുദ്ധി ദാതബ്ബാ. കഥം ദാതബ്ബാ? ഏകസ്സ ഭിക്ഖുനോ സന്തികേ "പാരിസുദ്ധിം ദമ്മി, പാരിസുദ്ധിം മേ ഹര, പാരിസുദ്ധിം മേ ആരോചേഹീ"തി അയമത്ഥോ കായേന വാ വാചായ വാ ഉഭയേന വാ വിഞ്ഞാപേതബ്ബോ. ഏവം ദിന്നാ ഹോതി പാരിസുദ്ധി. തം പന ദേന്തേന ഛന്ദോപി ദാതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - "അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, തദഹുപോസഥേ പാരിസുദ്ധിം ദേന്തേന ഛന്ദമ്പി ദാതും, സന്തി സങ്ഘസ്സ കരണീയ"ന്തി. തത്ഥ പാരിസുദ്ധിദാനം സങ്ഘസ്സപി അത്തനോപി ഉപോസഥകരണം സമ്പാദേതി, ന അവസേസം സങ്ഘകിച്ചം. ഛന്ദദാനം സങ്ഘസ്സേവ ഉപോസഥകരണഞ്ച സേസകിച്ചഞ്ച സമ്പാദേതി, അത്തനോ പന ഉപോസഥോ അകതോയേവ ഹോതി, തസ്മാ പാരിസുദ്ധിം ദേന്തേന ഛന്ദോപി ദാതബ്ബോ.

ഉതുക്ഖാനന്തി "ഹേമന്താദീനം ഉതൂനം ഏത്തകം അതിക്കന്തം, ഏത്തകം അവസിട്ഠ"ന്തി ഏവം ഉതൂനം ആചിക്ഖനം. **ഭിക്ഖുഗണനാ**തി "ഏത്തകാ ഭിക്ഖൂ ഉപോസഥഗ്ഗേ സന്നിപതിതാ"തി ഭിക്ഖൂനം ഗണനാ. ഇദമ്പി ഉഭയം കത്വാവ ഉപോസഥോ കാതബ്ബോ. **ഓവാദോ**തി ഭിക്ഖുനോവാദോ. ന ഹി ഭിക്ഖൂനീഹി യാചിതം ഓവാദം അനാരോചേത്വാ ഉപോസഥം കാതും വട്ടതി. ഭിക്ഖുനിയോ ഹി "സ്വേ ഉപോസഥോ"തി ആഗന്ത്വാ "അയം ഉപോസഥോ ചാതുദ്ദസോ, പന്നരസോ"തി പുച്ഛിത്വാ പുന ഉപോസഥദിവസേ ആഗന്ത്വാ "ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ, അയ്യ, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ പാദേ വന്ദതി, ഓവാദൂപസങ്കമനഞ്ച യാചതി, ലഭതു കിര, അയ്യ, ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ ഓവാദൂപസങ്കമന"ന്തി ഏവം ഓവാദം യാചന്തി. തം ഠപേത്വാ ബാലഗിലാനഗമിയേ അഞ്ഞോ സചേപി ആരഞ്ഞകോ ഹോതി, അപ്പടിഗ്ഗഹേതും ന ലഭതി, തസ്മാ യേന സോ പടിഗ്ഗഹിതോ, തേന ഭിക്ഖുനാ ഉപോസഥഗ്ഗേ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസകോ ഭിക്ഖു ഏവം വത്തബ്ബോ "ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ, ഭന്തേ, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ പാദേ വന്ദതി, ഓവാദൂപസങ്കമനഞ്ച യാചതി, ലഭതു കിര, ഭന്തേ, ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ ഓവാദൂപസങ്കമന"ന്തി.

പാതിമോക്ഖുദ്ദേസകേന വത്തബ്ബം - "അത്ഥി കോചി ഭിക്ഖു ഭിക്ഖുനോവാദകോ സമ്മതോ"തി. സചേ ഹോതി കോചി ഭിക്ഖു ഭിക്ഖുനോവാദകോ സമ്മതോ, തതോ തേന സോ വത്തബ്ബോ - "ഇത്ഥന്നാമകോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖുനോവാദകോ സമ്മതോ, തം ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ ഉപസങ്കമതൂ"തി. സചേ നത്ഥി, തതോ തേന പുച്ഛിതബ്ബം - "കോ ആയസ്മാ ഉസ്സഹതി ഭിക്ഖുനിയോ ഓവദിതു"ന്തി. സചേ കോചി ഉസ്സഹതി, സോപി ച അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതോ, തം തത്ഥേവ സമ്മന്നിത്വാ ഓവാദപ്പടിഗ്ഗാഹകോ വത്തബ്ബോ - "ഇത്ഥന്നാമോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖുനോവാദകോ സമ്മതോ, തം ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ ഉപസങ്കമതൂ"തി. സചേ പന ന കോചി ഉസ്സഹതി, പാതിമോക്ഖുദ്ദേസകേന വത്തബ്ബം - "നത്ഥി കോചി ഭിക്ഖു ഭിക്ഖുനോവാദകോ സമ്മതോ, പാസാദികേന ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ സമ്പാദേതൂ"തി. ഏത്താവതാ ഹി സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതം സകലം സാസനം

ആരോചിതം ഹോതി. തേന ഭിക്ഖുനാ ''സാധൂ''തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ പാടിപദേ ഭിക്ഖുനീനം ആരോചേതബ്ബം. പാതിമോക്ഖമ്പി ''ന, ഭിക്ഖവേ, അനജ്ഝിട്ഠേന പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസിതബ്ബം, യോ ഉദ്ദിസേയ്യ, ആപത്തി ദുക്കടസ്സാ''തി വചനതോ അനാണത്തേന ന ഉദ്ദിസിതബ്ബം. ''ഥേരാധേയ്യം പാതിമോക്ഖ''ന്തി ഹി വചനതോ സങ്ഘത്ഥേരോ വാ പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസേയ്യ , ''അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, യോ തത്ഥ ഭിക്ഖു ബ്യത്തോ പടിബലോ, തസ്സാധേയ്യം പാതിമോക്ഖ''ന്തി വചനതോ നവകതരോ വാ ഥേരേന ആണത്തോ. ദുതിയാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

൧൦൪. ഏകാദസമേ **ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബം കുക്കുച്ചായതീ**തി ന കുക്കുച്ചായിതും യുത്തകം കുക്കുച്ചായതി. സൂകരമംസം ലഭിത്വാ ''അച്ഛമംസ''ന്തി കുക്കുച്ചായതി, ''സൂകരമംസ''ന്തി ജാനന്തോപി ''അച്ഛമംസ''ന്തി കുക്കുച്ചായതി, ന പരിഭുഞ്ജതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏവം മിഗമംസം ''ദീപിമംസ''ന്തി, കാലേ സന്തേയേവ ''കാലോ നത്ഥീ''തി, അപ്പവാരേത്വാ ''പവാരിതോമ്ഹീ''തി, പത്തേ രജസ്മിം അപതിതേയേവ ''പതിത''ന്തി, അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ മച്ഛമംസേ അകതേയേവ ''മം ഉദ്ദിസ്സ കത''ന്തി കുക്കുച്ചായതി. **കുക്കുച്ചായിതബ്ബം ന കുക്കുച്ചായതീ**തി കുക്കുച്ചായിതും യുത്തം ന കുക്കുച്ചായതി. അച്ഛമംസം ലഭിത്വാ ''സൂകരമംസ''ന്തി ന കുക്കുച്ചായതി, ''അച്ഛമംസ''ന്തി ജാനന്തോപി ''സൂകരമംസ''ന്തി ന കുക്കുച്ചായതി, മദ്ദിത്വാ വീതിക്കമതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏവം ദീപിമംസം മിഗമംസന്തി...പേ॰... അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ മച്ഛമംസേ കതേ ''മം ഉദ്ദിസ്സ കത''ന്തി ന കുക്കുച്ചായതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അട്ഠകഥായം പന ''ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബന്തി സങ്ഘഭോഗസ്സ അപട്ഠപനം അവിചാരണം ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബം നാമ, തം കുക്കുച്ചായതി. കുക്കുച്ചായിതബ്ബന്തി തസ്സേവ പട്ഠപനം വിചാരണം, തം ന കുക്കുച്ചായതീ''തി ഏത്തകമേവ വുത്തം. തത്ഥ **സങ്ഘഭോഗസ്സാ**തി സങ്ഘസ്സ ചതുപച്ചയപരിഭോഗത്ഥായ ദിന്നഖേത്തവത്ഥുതളാകാദികസ്സ, തതോ ഉപ്പന്നധഞ്ഞഹിരഞ്ഞാദികസ്സ ച സങ്ഘസ്സ ഭോഗസ്സ. **അപട്ഠപന**ന്തി അസംവിദഹനം. തേനാഹ **''അവിചാരണ''**ന്തി. **തസ്സേവാ**തി യഥാവുത്തസ്സേവ സങ്ഘഭോഗസ്സ.

ബാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൩. തതിയപണ്ണാസകം

(൧൧) ൧. ആസാദുപ്പജഹവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൧൯. തതിയപണ്ണാസകസ്സ പഠമേ ദുക്ഖേന പജഹിതബ്ബാതി **ദുപ്പജഹാ. ദുച്ചജാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ദിന്നം ആസാനം ദുച്ചജഭാവോ കഥം ജാനിതബ്ബോതി പഠമം താവ ലാഭാസായ ദുച്ചജഭാവം വിഭാവേതി **"ലാഭാസായാ"**തിആദിനാ. **ഉഭതോബ്യൂള്ഹ**ന്തി യുദ്ധത്ഥായ ഉഭതോ സന്നിപതിതം. **പക്ഖന്ദന്തീ**തി അനുപ്പവിസന്തി. **ജീവിതാസായ ദുപ്പജഹത്താ**തിആദിനാ ജീവിതാസായ ദുച്ചജഭാവം വിഭാവേതി.

൧൨൦. ദുതിയേ **ദുല്ലഭാ**തി ന സുലഭാ. **ഇണം ദേമീതി സഞ്ഞം കരോതീ**തി ഏവം സഞ്ഞം കരോന്തോ വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച "പുബ്ബകാരീതി പഠമം ഉപകാരസ്സ കാരകോ. കതഞ്ഞൂ കതവേദീതി തേന കതം ഞത്വാ പച്ഛാ കാരകോ. തേസു പുബ്ബകാരീ 'ഇണം ദേമീ'തി സഞ്ഞം കരോതി, പച്ഛാ കാരകോ 'ഇണം ജീരാപേമീ'തി സഞ്ഞം കരോതീ"തി ഏത്തകമേവ ഇധ വുത്തം. പുഗ്ഗലപണ്ണത്തിസംവണ്ണനായം (പു॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൮൨) പന -

> "പുബ്ബകാരീതി പഠമമേവ കാരകോ. കതവേദീതി കതം വേദേതി, വിദിതം പാകടം കരോതി. തേ അഗാരിയാനഗാരിയേഹി ദീപേതബ്ബാ. അഗാരികേസു ഹി മാതാപിതരോ പുബ്ബകാരിനോ നാമ, പുത്തധീതരോ പന മാതാപിതരോ പടിജഗ്ഗന്താ അഭിവാദനാദീനി തേസം കുരുമാനാ കതവേദിനോ നാമ. അനഗാരിയേസു ആചരിയുപജ്ഝായാ പുബ്ബകാരിനോ നാമ, അന്തേവാസികസദ്ധിവിഹാരികാ ആചരിയുപജ്ഝായേ പടിജഗ്ഗന്താ അഭിവാദനാദീനി ച തേസം കുരുമാനാ കതവേദിനോ നാമ. തേസം ആവിഭാവത്ഥായ ഉപജ്ഝായപോസകസോണത്ഥേരാദീനം വത്ഥൂനി കഥേതബ്ബാനി.
>
> "അപരോ നയോ - പരേന അകതേയേവ ഉപകാരേ അത്തനി കതം ഉപകാരം അനപേക്ഖിത്വാ കാരകോ പുബ്ബകാരീ, സേയ്യഥാപി മാതാപിതരോ ചേവ ആചരിയുപജ്ഝായാ ച. സോ ദുല്ലഭോ സത്താനം തണ്ഹാഭിഭൂതത്താ. പരേന കതസ്സ ഉപകാരസ്സ അനുരൂപപ്പവത്തിം അത്തനി കതം ഉപകാരം ഉപകാരതോ ജാനന്തോ വേദിയന്തോ കതഞ്ഞുകതവേദീ സേയ്യഥാപി മാതാപിതുആചരിയുപജ്ഝായേസു സമ്മാപടിപന്നോ. സോപി ദുല്ലഭോ സത്താനം അവിജ്ജാഭിഭൂതത്താ. അപിച അകാരണവച്ഛലോ പുബ്ബകാരീ, സകാരണവച്ഛലോ കതഞ്ഞുകതവേദീ. 'കരിസ്സതി മേ'തി ഏവമാദികാരണനിരപേക്ഖകിരിയോ പുബ്ബകാരീ, 'കരിസ്സതി മേ'തി ഏവമാദികാരണസാപേക്ഖകിരിയോ കതഞ്ഞുകതവേദീ. തമോജോതിപരായണോ പുബ്ബകാരീ, ജോതിജോതിപരായണോ കതഞ്ഞുകതവേദീ. ദേസേതാ പുബ്ബകാരീ, പടിപജ്ജിതാ കതഞ്ഞുകതവേദീ. സദേവകേ ലോകേ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പുബ്ബകാരീ, അരിയസാവകോ കതഞ്ഞുകതവേദീ"തി വുത്തം.

തത്ഥ കാരണേന വിനാ പവത്തഹിതചിത്തോ **അകാരണവച്ഛലോ**. അനാഗതമ്ഹി പയോജനം അപേക്ഖമാനോ "കരിസ്സതി മേ"തിആദിനാ ചിത്തേന പഠമം ഗഹിതം താദിസം കതം ഉപാദായ കതഞ്ഞൂ ഏവ നാമ

ഹോതി, ന പുബ്ബകാരീതി അധിപ്പായേന **"കരിസ്സതി മേതി ഏവമാദികാരണസാപേക്ഖകിരിയോ കതഞ്ഞുകതവേദീ"**തി വുത്തം. **തമോജോതിപരായണോ** പുഞ്ഞഫലാനി അനുപജീവന്തോ ഏവ പുഞ്ഞാനി കരോതീതി **"പുബ്ബകാരീ"**തി വുത്തോ. പുഞ്ഞഫലം ഉപജീവന്തോ ഹി കതഞ്ഞുപക്ഖേ തിട്ഠതി.

൧൩൩. തതിയേ **തിത്തോ**തി സുഹിതോ പരിയോസിതോ നിട്ഠിതകിച്ചതായ നിരുസ്സുക്കോ. ഗുണപാരിപൂരിയാ ഹി പരിപുണ്ണോ യാവദത്ഥോ ഇധ തിത്തോ വുത്തോ. **തപ്പേതാ**തി അഞ്ഞേസമ്പി തിത്തികരോ. **പച്ചേകബുദ്ധോ ച തഥാഗതസാവകോ ച ഖീണാസവോ തിത്തോ**തി ഏത്ഥ പച്ചേകബുദ്ധോ നവലോകുത്തരധമ്മേഹി സയം തിത്തോ പരിപുണ്ണോ, അഞ്ഞം പന തപ്പേതും ന സക്കോതി. തസ്സ ഹി ധമ്മകഥായ അഭിസമയോ ന ഹോതി, സാവകാനം പന ധമ്മകഥായ അപരിമാണാനം ദേവമനുസ്സാനം അഭിസമയോ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി യസ്മാ തേ ധമ്മം ദേസേന്താ ന അത്തനോ വചനം കത്വാ കഥേന്തി, ബുദ്ധാനം വചനം കത്വാ കഥേന്തി, സോതും നിസിന്നപരിസാപി - "അയം ഭിക്ഖു ന അത്തനാ പടിവിദ്ധം ധമ്മം കഥേതീ"തി ചിത്തീകാരം കരോതി. ഇതി സോ ചിത്തീകാരോ ബുദ്ധാനംയേവ ഹോതി. ഏവം തത്ഥ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോവ തപ്പേതാ നാമ. യഥാ ഹി "അസുകസ്സ നാമ ഇദഞ്ചിദഞ്ച ദേഥാ"തി രഞ്ഞാ ആണത്തേ കിഞ്ചാപി ആനേത്വാ ദേന്തി, അഥ ഖോ രാജാവ തത്ഥ ദായകോ. യേഹിപി ലദ്ധം ഹോതി, തേ "രഞ്ഞാ അമ്ഹാകം ഠാനന്തരം ദിന്നം, ഇസ്സരിയവിഭവോ ദിന്നോ"ത്വേവ ഗണ്ഹന്തി, ന "രാജപുരിസേഹീ"തി ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം.

൧൩൪. ചതുത്ഥേ **ദുത്തപ്പയാ**തി അതപ്പയാ, ന സക്കാ കേനചി തപ്പേതും. യോ ഹി ഉപട്ഠാകകുലം വാ ഞാതികുലം വാ നിസ്സായ വസമാനോ ചീവരേ ജിണ്ണേ തേഹി ദിന്നം ചീവരം നിക്ഖിപതി, ന പരിഭുഞ്ജതി . പുനപ്പുനം ദിന്നമ്പി ഗഹേത്വാ നിക്ഖിപതേവ. യോ ച തേനേവ നയേന ലദ്ധം ലദ്ധം വിസ്സജ്ജേതി, പരസ്സ ദേതി, പുനപ്പുനം ലദ്ധമ്പി തഥേവ കരോതി. ഇമേ ദ്വേ പുഗ്ഗലാ സകടേഹിപി പച്ചയേ ഉപനേന്തേന തപ്പേതും ന സക്കാതി ദുത്തപ്പയാ.

൧൩൫. പഞ്ചമേ **ന വിസ്സജ്ജേതീ**തി അത്തനോ അകത്വാ പരസ്സ ന ദേതി, അതിരേകേ പന സതി ന നിക്ഖിപതി, പരസ്സ ദേതി. തേനേവാഹ **"സബ്ബംയേവ പരേസം ന ദേതീ"**തിആദി. ഇദം വുത്തം ഹോതി "യോ ഭിക്ഖു ഉപട്ഠാകകുലാ വാ ഞാതികുലാ വാ ജിണ്ണചീവരോ സാടകം ലഭിത്വാ ചീവരം കത്വാ പരിഭുഞ്ജതി ന നിക്ഖിപതി, അഗ്ഗളം ദത്വാ പാരുപന്തോപി പുനപി ദിയ്യമാനേ സഹസാ നപ്പടിഗ്ഗണ്ഹാതി. യോ ച ലദ്ധം ലദ്ധം അത്തനാ പരിഭുഞ്ജതി, പരേസം ന ദേതി. ഇമേ ദ്വേപി സുഖേന സക്കാ തപ്പേതുന്തി സുതപ്പയാ"തി.

൧൩൬-൧൩൭. ഛട്ഠസത്തമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

ആസാദുപ്പജഹവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൮) ൮. ആയാചനവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൩൧. സദ്ധോ ഭിക്ഖൂതി സദ്ധായ സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു. യോ ഭിക്ഖു സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനേഹി സദിസഭാവം പത്ഥേതി, സോ യേഹി ഗുണേഹി സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതാ, തേ ഗുണേ അത്തനോ അഭികങ്ഖേയ്യാതി ആഹ **"യാദിസോ സാരിപുത്തത്ഥേരോ പഞ്ഞായാ"**തിആദി. **ഇതോ ഉത്തരി പത്ഥേന്തോ മിച്ഛാ പത്ഥേയ്യാ**തി സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാനം യേ പഞ്ഞാദയോ ഗുണാ ഉപലബ്ഭന്തി, തതോ ഉത്തരി പത്ഥേന്തോ മിച്ഛാ പത്ഥേയ്യ. അഗ്ഗസാവകഗുണപരമാ ഹി സാവകഗുണമരിയാദാ. തേസം സാവകഗുണാനം യദിദം അഗ്ഗസാവകഗുണാ, ന തതോ പരം സാവകഗുണാ നാമ അത്ഥി. തേനേവാഹ **"യം നത്ഥി, തസ്സ പത്ഥിതത്താ"**തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

൧൩൫. പഞ്ചമേ യസ്സ ഗുണാ ഖതാ ഉപഹതാ ച, സോ **ഖതോ ഉപഹതോ** നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ഗുണാനം ഖതത്താ"**തിആദി. **ഖതത്താ**തി ഛിന്നത്താ. **ഉപഹതത്താ**തി നട്ഠത്താ. തേനാഹ **"ഛിന്നഗുണം നട്ഠഗുണന്തി അത്ഥോ"**തി. അപുഞ്ഞസ്സ പസവോ നാമ അത്ഥതോ പടിലാഭോതി ആഹ **"പസവതീതി പടിലഭതീ"**തി, അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. **അനനുപവിസിത്വാ**തി ഞാണേന അനോഗാഹേത്വാ. സേസമേത്ഥ ഛട്ഠാദീനി ച സുവിഞ്ഞേയ്യാനേവ.

ആയാചനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൪൯) ൯. ദാനവഗ്ഗവണ്ണനാ

൪൮൧. തതിയസ്സ പഠമേ ദീയതീതി **ദാനം,** ദേയ്യധമ്മസ്സേതം അധിവചനം. ദീയതി അനേനാതി വാ **ദാനം,** പരിച്ചാഗചേതനായേതം അധിവചനം. അയം ദുവിധോപി അത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **"ദിയ്യനകവസേന ദാനാനീ"**തിആദി. തത്ഥ **ദിയ്യനകവസേനാ**തി ദാതബ്ബവസേന. **അമതപത്തിപടിപദ**ന്തി അമതപ്പത്തിഹേതുഭൂതം സമ്മാപടിപദം.

൪൮൨-൪൯൦. ദുതിയാദീനി ച സുവിഞ്ഞേയ്യാനേവ.

ദാനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൪) ൪. സന്ഥാരവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൫൨. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ ആമിസസ്സ ച ധമ്മസ്സ ച അലാഭേന അത്തനോ പരസ്സ ച അന്തരേ സമ്ഭവന്തസ്സ ഛിദ്ദസ്സ വിവരസ്സ ഭേദസ്സ സന്ഥരണം പിദഹനം സങ്ഗണ്ഹനം സന്ഥാരോ. അയഞ്ഹി ലോകസന്നിവാസോ അലബ്ഭമാനേന ആമിസേന ധമ്മേന ചാതി ദ്വീഹി ഛിദ്ദോ. തസ്സ തം ഛിദ്ദം യഥാ ന പഞ്ഞായതി , ഏവം പീഠസ്സ വിയ പച്ചത്ഥരണേന ആമിസേന ധമ്മേന ച സന്ഥരണം സങ്ഗണ്ഹനം സന്ഥാരോതി വുച്ചതി. ഏത്ഥ ച ആമിസേന സങ്ഗഹോ **ആമിസസന്ഥാരോ** നാമ. തം കരോന്തേന മാതാപിതൂനം ഭിക്ഖുഗതികസ്സ വേയ്യാവച്ചകരസ്സ രഞ്ഞോ ചോരാനഞ്ച അഗ്ഗം അഗ്ഗഹേത്വാപി ദാതും വട്ടതി. ആമസിത്വാ ദിന്നേഹി രാജാനോ ച ചോരാ ച അനത്ഥമ്പി കരോന്തി, ജീവിതക്ഖയമ്പി പാപേന്തി. അനാമസിത്വാ ദിന്നേന അത്തമനാ ഹോന്തി, ചോരനാഗവത്ഥുആദീനി ചേത്ഥ വത്ഥൂനി കഥേതബ്ബാനി. താനി സമന്തപാസാദികായ **വിനയട്ഠകഥായം** (പാരാ॰ ൧൮൫) വിത്ഥാരിതാനി. സക്കച്ചം ഉദ്ദേസദാനം പാളിവണ്ണനാ ധമ്മകഥാകഥനന്തി ഏവം ധമ്മേന സങ്ഗഹോ **ധമ്മസന്ഥാരോ** നാമ.

൧൫൩-൧൬൨. ദുതിയാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സന്ഥാരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൦) ൧. സമാപത്തിവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൩൧. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ ‘‘ഇതോ പുബ്ബേ പരികമ്മം പവത്തം, ഇതോ പരം ഭവങ്ഗം മജ്ഝേ സമാപത്തീ’’തി ഏവം സഹ പരികമ്മേന അപ്പനാപരിച്ഛേദപ്പജാനനാ പഞ്ഞാ **സമാപത്തികുസലതാ**. വുട്ഠാനേ കുസലഭാവോ **വുട്ഠാനകുസലതാ**. പഗേവ വുട്ഠാനപരിച്ഛേദകഞാണന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൧൩൨. ദുതിയേ ഉജുനോ ഭാവോ **അജ്ജവം,** അജിമ്ഹതാ അകുടിലതാ അവങ്കതാതി അത്ഥോ. **അഭിധമ്മേപി** (ധ॰ സ॰ ൧൩൪൯) വുത്തം - ‘‘തത്ഥ കതമോ അജ്ജവോ? യാ അജ്ജവതാ അജിമ്ഹതാ അകുടിലതാ അവങ്കതാ, അയം വുച്ചതി അജ്ജവോ’’തി. **അനജ്ജവഞ്ച** അജ്ജവപ്പടിക്ഖേപേന വേദിതബ്ബം. ഗോമുത്തവങ്കതാ, ചന്ദലേഖാവങ്കതാ, നങ്ഗലകോടിവങ്കതാതി ഹി തയോ അനജ്ജവാ. ഏകച്ചോ ഹി ഭിക്ഖു പഠമവയേ മജ്ഝിമ-പച്ഛിമവയേ ച ഏകവീസതിയാ അനേസനാസു ഛസു ച അഗോചരേസു ചരതി, അയം ഗോമുത്തവങ്കതാ നാമ, ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ പടിപത്തിയാ വങ്കഭാവതോ. ഏകോ പഠമവയേ പച്ഛിമവയേ ച ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം പൂരേതി, ലജ്ജീ കുക്കുച്ചകോ സിക്ഖാകാമോ ഹോതി, മജ്ഝിമവയേ പുരിമസദിസോ, അയം ചന്ദലേഖാവങ്കതാ നാമ, പടിപത്തിയാ മജ്ഝട്ഠാനേ വങ്കഭാവാപത്തിതോ. ഏകോ പഠമവയേപി മജ്ഝിമവയേപി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം പൂരേതി, ലജ്ജീ കുക്കുച്ചകോ സിക്ഖാകാമോ ഹോതി, പച്ഛിമവയേ പുരിമസദിസോ, അയം നങ്ഗലകോടിവങ്കതാ നാമ, പരിയോസാനേ വങ്കഭാവാപത്തിതോ. ഏകോ സബ്ബമേതം വങ്കതം പഹായ തീസു വയേസു പേസലോ ലജ്ജീ കുക്കുച്ചകോ സിക്ഖാകാമോ ഹോതി, തസ്സ യോ സോ ഉജുഭാവോ, ഇദം അജ്ജവം നാമ, സബ്ബത്ഥ ഉജുഭാവസിദ്ധിതോ.

മദ്ദവന്തി ഏത്ഥ ‘‘ലജ്ജവ’’ന്തിപി പഠന്തി. ഏവം പനേത്ഥ അത്ഥോ - ‘‘തത്ഥ കതമോ ലജ്ജവോ? യോ ഹിരീയതി ഹിരീയിതബ്ബേന ഹിരീയതി പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ, അയം വുച്ചതി ലജ്ജവോ’’തി ഏവം വുത്തോ ലജ്ജിഭാവോ ലജ്ജവം നാമ. ഇദം പനേത്ഥ നിബ്ബചനം - ലജ്ജതീതി ലജ്ജോ, ഹിരിമാ, തസ്സ ഭാവോ **ലജ്ജവം,** ഹിരീതി അത്ഥോ. ലജ്ജാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ലജ്ജീ യഥാ ‘‘മാലീ മായീ’’തി, തസ്സ ഭാവോ ലജ്ജിഭാവോ, സാ ഏവ ലജ്ജാ.

൧൩൩. തതിയേ **അധിവാസനഖന്തീ**തി ഏത്ഥ അധിവാസനം വുച്ചതി ഖമനം. തഞ്ഹി പരേസം ദുക്കടം ദുരുത്തഞ്ച പടിവിരോധാകരണേന അത്തനോ ഉപരി ആരോപേത്വാ വാസനതോ ‘‘അധിവാസന’’ന്തി വുച്ചതി. അധിവാസനലക്ഖണാ ഖന്തി അധിവാസനഖന്തി. സുചിസീലതാ **സോരച്ചം**. സാ ഹി സോഭനകമ്മരതതാ. സുട്ഠു വാ പാപതോ ഓരതഭാവോ വിരതതാതി ആഹ **‘‘സുരതഭാവോ’’**തി. തേനേവ **അഭിധമ്മേപി** (ധ॰ സ॰ ൧൩൪൫) -

> ‘‘തത്ഥ കതമം സോരച്ചം? യോ കായികോ അവീതിക്കമോ വാചസികോ അവീതിക്കമോ കായികവാചസികോ അവീതിക്കമോ, ഇദം വുച്ചതി സോരച്ചം, സബ്ബോപി സീലസംവരോ സോരച്ച’’ന്തി - ആഗതോ.

൫൩൭. ചതുത്ഥേ സഖിലോ വുച്ചതി സണ്ഹവാചോ, തസ്സ ഭാവോ **സാഖല്യം,** സണ്ഹവാചതാ. തേനാഹ **"സണ്ഹവാചാവസേന സമ്മോദമാനഭാവോ"**തി. സണ്ഹവാചാവസേന ഹി സമ്മോദമാനസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഭാവോ നാമ സണ്ഹവാചതാ. തേനേവ **അഭിധമ്മേ** (ധ॰ സ॰ ൧൩൪൪) -

> "തത്ഥ കതമം സാഖല്യം? യാ സാ വാചാ അണ്ഡകാ കക്കസാ പരകടുകാ പരാഭിസജ്ജനീ കോധസാമന്താ അസമാധിസംവത്തനികാ, തഥാരൂപിം വാചം പഹായ യാ സാ വാചാ നേലാ കണ്ണസുഖാ പേമനീയാ ഹദയങ്ഗമാ പോരീ ബഹുജനകന്താ ബഹുജനമനാപാ, തഥാരൂപിം വാചം ഭാസിതാ ഹോതി, യാ തത്ഥ സണ്ഹവാചതാ സഖിലവാചതാ അഫരുസവാചതാ, ഇദം വുച്ചതി സാഖല്യ"ന്തി വുത്തം.

തത്ഥ **അണ്ഡകാ**തി സദോസേ സവണേ രുക്ഖേ നിയ്യാസപിണ്ഡോ, അഹിച്ഛത്താദീനി വാ ഉട്ഠിതാനി അണ്ഡകാനീതി വദന്തി, ഫേഗ്ഗുരുക്ഖസ്സ പന കുഥിതസ്സ അണ്ഡാനി വിയ ഉട്ഠിതാ ചുണ്ണപിണ്ഡിയോ വാ ഗണ്ഠിയോ വാ അണ്ഡകാ. ഇധ പന ബ്യാപജ്ജനകക്കസാദിസഭാവതോ കണ്ടകപ്പടിഭാഗേന വാചാ അണ്ഡകാതി വുത്താ. പദുമനാളം വിയ സോതം ഘംസയമാനാ പവിസന്തീ **കക്കസാ** ദട്ഠബ്ബാ. കോധേന നിബ്ബത്താ തസ്സ പരിവാരഭൂതാ **കോധസാമന്താ**. പുരേ സംവഡ്ഢനാരീ **പോരീ**. സാ വിയ സുകുമാരാ മുദുകാ വാചാ പോരീ വിയാതി പോരീ. **സണ്ഹവാചതാ**തിആദിനാ തം വാചം പവത്തമാനം ദസ്സേതി.

൫൩൮. പഞ്ചമേ **"അവിഹിംസാതി കരുണാപുബ്ബഭാഗോ"**തി എത്തകമേവ ഇധ വുത്തം, ദീഘനികായട്ഠകഥായ **സങ്ഗീതിസുത്തവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൪) പന "അവിഹിംസാതി കരുണാപി കരുണാപുബ്ബഭാഗോപീ"തി വുത്തം. **അഭിധമ്മേപി** (വിഭ॰ ൯൧൦) "തത്ഥ കതമാ അവിഹിംസാ? യാ സത്തേസു കരുണാ കരുണായനാ കരുണായിതത്തം കരുണാചേതോവിമുത്തി, അയം വുച്ചതി അവിഹിംസാ"തി ആഗതം. എത്ഥാപി ഹി യാ കാചി കരുണാ "കരുണാ"തി വുത്താ, കരുണാചേതോവിമുത്തി പന അപ്പനാപ്പത്താവ.

സുചിസദ്ദതോ ഭാവേ യകാരം ഇകാരസ്സ ച ഉകാരാദേസം കത്വാ അയം നിദ്ദേസോതി ആഹ **"സോചബ്യം സുചിഭാവോ"**തി. എത്ഥ ച **സോചബ്യ**ന്തി സീലവസേന സുചിഭാവോതി വുത്തം. ദീഘനികായട്ഠകഥായ **സങ്ഗീതിസുത്തവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൪) പന "സോചേയ്യന്തി മേത്തായ ച മേത്താപുബ്ബഭാഗസ്സ ച വസേന സുചിഭാവോ"തി വുത്തം. തേനേവ **അഭിധമ്മേപി** "തത്ഥ കതമം സോചബ്യം? യാ സത്തേസു മേത്തി മേത്തായനാ മേത്തായിതത്തം മേത്താചേതോവിമുത്തി, ഇദം വുച്ചതി സോചബ്യ"ന്തി നിദ്ദേസോ കതോ. എത്ഥാപി ഹി "മേത്തീ"തിആദിനാ യാ കാചി മേത്താ വുത്താ, മേത്താചേതോവിമുത്തി പന അപ്പനാപ്പത്താവ.

൫൩൯-൫൪൫. ഛട്ഠസത്തമഅട്ഠമാനി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനേവ.

൫൪൮. നവമേ കാമം സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവോപി ബലട്ഠോ ഏവ, പടിപക്ഖേഹി പന അകമ്പനീയതം സാതിസയം ബലട്ഠോതി വുത്തം **"മുട്ഠസ്സച്ചേ അകമ്പനേനാ"**തിആദി.

൧൨. ദസമേ പച്ചനീകധമ്മസമനതോ **സമഥോ,** സമാധീതി ആഹ **"സമഥോതി ചിത്തേകഗ്ഗതാ"**തി. അനിച്ചാദിനാ വിവിധേനാകാരേന ദസ്സനതോ പസ്സനതോ **വിപസ്സനാ,** പഞ്ഞാതി ആഹ **"സങ്ഖാരപരിഗ്ഗാഹകഞാണ"**ന്തി.

൧൩. ഏകാദസമേ **ദുസ്സീല്യ**ന്തി സമാദിന്നസ്സ സീലസ്സ ഭേദകരോ വീതിക്കമോ. **ദിട്ഠിവിപത്തീ**തി "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനയപ്പവത്തായ സമ്മാദിട്ഠിയാ ദൂസികാ മിച്ഛാദിട്ഠീതി ആഹ **"ദിട്ഠിവിപത്തീതി മിച്ഛാദിട്ഠീ"**തി.

൧൪. ദ്വാദസമേ **സീലസമ്പദാ**തി സബ്ബഭാഗതോ തസ്സ അനൂനതാപത്തി പരിപുണ്ണഭാവോ സീലസമ്പദാ. പരിപൂരണത്ഥോ ഹേത്ഥ സമ്പദാസദ്ദോ. തേനേവാഹ **"പരിപുണ്ണസീലതാ"**തി. **ദിട്ഠിസമ്പദാ**തി അത്ഥികദിട്ഠിആദിസമ്മാദിട്ഠിപാരിപൂരിഭാവേന പവത്തം ഞാണം. തഞ്ച കമ്മസ്സകതാസമ്മാദിട്ഠിആദിവസേന പഞ്ചവിധം ഹോതീതി ആഹ **"തേന കമ്മസ്സകതാ"**തി.

൧൫. തേരസമേ **സീലവിസുദ്ധീ**തി വിസുദ്ധിം പാപേതും സമത്ഥം സീലം, ചിത്തവിസുദ്ധിആദിഉപരിവിസുദ്ധിയാ പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥം വിസുദ്ധസീലന്തി വുത്തം ഹോതി. സുവിസുദ്ധമേവ ഹി സീലം തസ്സാ പദട്ഠാനം ഹോതി. തേനാഹ **"സീലവിസുദ്ധീഹി വിസുദ്ധിസമ്പാപകം സീല"**ന്തി. ഏത്ഥാപി **വിസുദ്ധിസമ്പാപക**ന്തി ചിത്തവിസുദ്ധിആദിഉപരിവിസുദ്ധിയാ സമ്പാപകന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അഭിധമ്മേ** (ധ॰ സ॰ ൧൩൭൮) പനായം "തത്ഥ കതമാ സീലവിസുദ്ധി? കായികോ അവീതിക്കമോ വാചസികോ അവീതിക്കമോ കായികവാചസികോ അവീതിക്കമോ, അയം വുച്ചതി സീലവിസുദ്ധീ"തി ഏവം വിഭത്താ.

ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി വിസുദ്ധിം പാപേതും സമത്ഥം ദസ്സനഞാണം ദസ്സനവിസുദ്ധി, പരമത്ഥവിസുദ്ധിം നിബ്ബാനഞ്ച പാപേതും ഉപനേതും സമത്ഥം കമ്മസ്സകതഞാണാദി സമ്മാദസ്സനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"വിസുദ്ധിസമ്പാപികാ... പേ॰... പഞ്ചവിധാപി വാ സമ്മാദിട്ഠീ"**തി. ഏത്ഥാപി **വിസുദ്ധിസമ്പാപികാ**തി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ ദസ്സനനിബ്ബാനസങ്ഖാതായ പരമത്ഥവിസുദ്ധിയാ ച സമ്പാപികാതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അഭിധമ്മേ** (ധ॰ സ॰ ൧൩൭൯) പനായം "തത്ഥ കതമാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി? കമ്മസ്സകതഞാണം, സച്ചാനുലോമികം ഞാണം, മഗ്ഗസ്സ മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണം, ഫലസമങ്ഗിസ്സ ഞാണ"ന്തി ഏവം വുത്തം.

ഏത്ഥ ച ഇദം അകുസലകമ്മം നോ സകം, ഇദം പന കമ്മം സകന്തി ഏവം ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച കമ്മസ്സകതജാനനഞാണം **കമ്മസ്സകതഞാണം**. തിവിധദുച്ചരിതഞ്ഹി അത്തനാ കതമ്പി പരേന കതമ്പി നോ സകകമ്മം നാമ ഹോതി അത്ഥഭഞ്ജനതോ, സുചരിതം സകകമ്മം നാമ അത്ഥജനനതോ. വിപസ്സനാഞാണം പന വചീസച്ചഞ്ച അനുലോമേതി, പരമത്ഥസച്ചഞ്ച ന വിലോമേതീതി **സച്ചാനുലോമികഞാണ**ന്തി വുത്തം. വിപസ്സനാഞാണഞ്ഹി ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝനത്ഥം ആരമ്ഭകാലേ "അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ"തി പവത്തം വചീസച്ചഞ്ച അനുലോമേതി, തഥേവ പടിവിജ്ഝനതോ പരമത്ഥസച്ചം നിബ്ബാനഞ്ച ന വിലോമേതി ന വിരാധേതി ഏകന്തേനേവ സമ്പാപനതോ.

൧൭൭. ചുദ്ദസമേ **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി പഠമമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി വുത്താ. **യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാന**ന്തി തംസമ്പയുത്തമേവ വീരിയം. തേനേവ **ദീഘനികായട്ഠകഥായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ၃.၃၆၀) "ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി ഞാണദസ്സനം കഥിതം. യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാനന്തി തംസമ്പയുത്തമേവ വീരിയ"ന്തി വുത്തം. ഏത്ഥ ഹി **ഞാണദസ്സന**ന്തി ഞാണഭൂതം ദസ്സനം. തേന ദസ്സനമഗ്ഗം വദതി. **തംസമ്പയുത്തമേവ വീരിയ**ന്തി പഠമമഗ്ഗസമ്പയുത്തവീരിയമാഹ. അപിച **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി സബ്ബാപി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി. **യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാന**ന്തി തംസമ്പയുത്തമേവ വീരിയം. തേനേവ **ദീഘനികായട്ഠകഥായം** "അപിച പുരിമപദേന ചതുമഗ്ഗഞാണം, പച്ഛിമപദേന തംസമ്പയുത്തം വീരിയ"ന്തി വുത്തം.

അഥ വാ **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി കമ്മസ്സകതഞാണാദിസങ്ഖാതാ സബ്ബാപി സമ്മാദിട്ഠി വുത്താ. **യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാന**ന്തി യോ ചേതസികോ വീരിയാരമ്ഭോ…പേ॰… സമ്മാവായാമോതി. അയമേവ പാളിയാ സമേതി. അഭിധമ്മേ ഹി "ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ഖോ പനാതി യാ പഞ്ഞാ പജാനനാ…പേ॰… അമോഹോ ധമ്മവിചയോ സമ്മാദിട്ഠി. യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാനന്തി യോ ചേതസികോ വീരിയാരമ്ഭോ…പേ॰… സമ്മാവായാമോ"തി ഏവമയം ദുകോ വിഭത്തോ. തേനേവ **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൭൪) "യാ പഞ്ഞാ പജാനനാതിആദീഹി ഹേട്ഠാ വുത്താനി കമ്മസ്സകതഞാണാദീനേവ ചത്താരി ഞാണാനി വിഭത്താനി. 'യോ ചേതസികോ വീരിയാരമ്ഭോ'തിആദീഹി പദേഹി നിദ്ദിട്ഠം വീരിയം ഗഹിതം പഞ്ഞായ ലോകിയട്ഠാനേ ലോകിയം, ലോകുത്തരട്ഠാനേ ലോകുത്തര"ന്തി വുത്തം.

ഇധാപി വിസുദ്ധിസമ്പാപികാ ചതുമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി, പഞ്ചവിധാപി വാ സമ്മാദിട്ഠി ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി അധിപ്പായേന **"ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി വിസുദ്ധിസമ്പാപികാ സമ്മാദിട്ഠിയേവാ"**തി വുത്തം. **ഹേട്ഠിമമഗ്ഗസമ്പയുത്തം വീരിയ**ന്തി ഇദം പന "യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാനന്തി പഠമമഗ്ഗസമ്പയുത്തം വീരിയന്തി വുത്ത"ന്തി അധിപ്പായേന വദതി. ഏത്ഥ ച തംതംഭാണകാനം മതഭേദേനായം വണ്ണനാഭേദോതി ന അട്ഠകഥാവചനാനം അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധോ സങ്കിതബ്ബോ. അഥ യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാനന്തി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗസമ്പയുത്തമേവ വീരിയം കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ **"തഞ്ഹി തസ്സാ ദിട്ഠിയാ അനുരൂപത്താ"**തിആദി. തത്ഥ **തസ്സാ ദിട്ഠിയാ**തി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗസമ്പയുത്തായ ദിട്ഠിയാ. **യഥാദിട്ഠിസ്സാ**തി അനുരൂപദിട്ഠിസ്സ കല്യാണദിട്ഠിസ്സ നിബ്ബത്തിതപ്പകാരദിട്ഠിസ്സ വാ നിബ്ബത്തേതബ്ബപധാനാനുരൂപദിട്ഠിസ്സ യഥാദിട്ഠിപ്പവത്തകിരിയസ്സ വാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥം സംവണ്ണയന്തി.

൧൭൮. പന്നരസമേ സമത്തം തുസ്സനം തിത്തി സന്തുട്ഠി, നത്ഥി ഏതസ്സ സന്തുട്ഠീതി അസന്തുട്ഠി, അസന്തുട്ഠിസ്സ ഭാവോ **അസന്തുട്ഠിതാ**. യാ കുസലാനം ധമ്മാനം ഭാവനായ അസന്തുട്ഠസ്സ ഭിയ്യോകമ്യതാ, തസ്സാ ഏതം അധിവചനം. തായ ഹി സമങ്ഗിഭൂതോ പുഗ്ഗലോ സീലം പൂരേത്വാ ഝാനം ഉപ്പാദേതി, ഝാനം ലഭിത്വാ വിപസ്സനം ആരഭതി, ആരദ്ധവിപസ്സകോ അരഹത്തം അഗ്ഗഹേത്വാ അന്തരാ വോസാനം നാപജ്ജതി, "അലമേത്താവതാ കതമേത്താവതാ"തി സങ്കോചം ന പാപുണാതി. തേനാഹ **"അഞ്ഞത്ര അരഹത്തമഗ്ഗാ കുസലേസു ധമ്മേസു അസന്തുട്ഠിഭാവോ"**തി. തത്ര **അഞ്ഞത്ര അരഹത്തമഗ്ഗാ**തി അരഹത്തമഗ്ഗസമ്പത്തം വിനാതി അത്ഥോ. "അപ്പടിവാനിതാ

ച പധാനസ്മി''ന്തി ഇദം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവാതി ന വിഭത്തം.

൧൩൫. സോളസമേ മുട്ഠാ നട്ഠാ സതി ഏതസ്സാതി മുട്ഠസ്സതി, തസ്സ ഭാവോ **മുട്ഠസ്സച്ചന്തി** ആഹ **"മുട്ഠസ്സച്ചന്തി മുട്ഠസ്സതിഭാവോ"**തി. **മുട്ഠസ്സതിഭാവോതി** ച സതിപ്പടിപക്ഖോ ധമ്മോ, ന സതിയാ അഭാവമത്തം. **അസമ്പജഞ്ഞന്തി** ''തത്ഥ കതമം അസമ്പജഞ്ഞം? യം അഞ്ഞാണം അദസ്സനം...പേ॰... അവിജ്ജാലങ്ഗീ മോഹോ അകുസലമൂല''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൯൦) ഏവം വുത്താ അവിജ്ജായേവ. തഥാ ഹി വിജ്ജാപടിപക്ഖോ അവിജ്ജാ വിജ്ജായ പഹാതബ്ബതോ, ഏവം സമ്പജഞ്ഞപ്പടിപക്ഖോ അസമ്പജഞ്ഞം . യസ്മാ പന സമ്പജഞ്ഞപ്പടിപക്ഖേ സതി തസ്സ വസേന ഞാണസ്സ അഭാവോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"അഞ്ഞാണഭാവോ"**തി.

൧൩൬. സത്തരസമേ **അപിലാപനലക്ഖണാ സതീ**തി ഉദകേ ലാബു വിയ യേന ചിത്തം ആരമ്മണേ പിലവിത്വാ വിയ തിട്ഠതി, ന ഓഗാഹതി, തം പിലാപനം. ന പിലാപനം അപിലാപനം, തം ലക്ഖണം സഭാവോ ഏതിസ്സാതി അപിലാപനലക്ഖണാ.

സമാപത്തിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൫. കോധപേയ്യാലം

൫൮൫. ഇതോ പരേസു കോധവഗ്ഗാദീസു **ഉപനന്ധനലക്ഖണോ**തി കുജ്ഝനവസേന ''അക്കോച്ഛി മം അവധി മ''ന്തിആദിനാ (ധം॰ പ॰ ൩, ൪) ചിത്തപരിയോനന്ധനലക്ഖണോ. പുബ്ബകാലികം കോധം ഉപനയ്ഹതി ബന്ധതി, കുജ്ഝനാകാരം പബന്ധതി ഘടേതി. ആഘാതവത്ഥുനാ ചിത്തം ബന്ധന്തീ വിയ ഹോതീതി അപരകാലോ കോധോ ഉപനാഹോ. സുട്ഠു കതം കാരണം ഉപകാരോ സുകതകാരണം, തസ്സ പുബ്ബകാരിതാലക്ഖണസ്സ ഗുണസ്സ മക്ഖനം ഉദകപുഞ്ഛനിയാ വിയ സരീരാനുഗതസ്സ ഉദകസ്സ പുഞ്ഛനം വിനാസനം ലക്ഖണമേതസ്സാതി **സുകതകരണമക്ഖനലക്ഖണോ**. തഥാ ഹി സോ പരേസം ഗുണാനം മക്ഖനട്ഠേന മക്ഖോതി വുച്ചതി. ബഹുസ്സുതേപി പുഗ്ഗലേ അജ്ഝോത്ഥരിംസു, ''ഈദിസസ്സ ച ബഹുസ്സുതസ്സ അനിയതാ ഗഹിതാ, തവ ച മമ ച കോ വിസേസോ''തിആദിനാ നയേന ഉപ്പജ്ജമാനോ യുഗഗ്ഗാഹീ പലാസോതി ആഹ **''യുഗഗ്ഗാഹലക്ഖണോ പലാസോ''**തി. തത്ഥ യുഗഗ്ഗാഹോ നാമ സമധുരഗ്ഗാഹോ, അസമമ്പി അത്തനാ സമം കത്വാ ഗണ്ഹനം. പലാസതീതി **പലാസോ,** പരേസം ഗുണേ ഡംസിത്വാ ദന്തേഹി വിയ ഛിന്ദിത്വാ അത്തനോ ഗുണേഹി സമേ കരോതീതി അത്ഥോ.

ഉസൂയനലക്ഖണാതി പരേസം സക്കാരാദീനി ഖിയ്യനലക്ഖണാ. മച്ഛേരസ്സ ഭാവോ **മച്ഛരിയം**. തഞ്ച ആവാസമച്ഛരിയാദിവസേന പഞ്ചവിധന്തി ആഹ **''പഞ്ചമച്ഛേരഭാവോ മച്ഛരിയ''**ന്തി. **മച്ഛരായനലക്ഖണ**ന്തി അത്തനോ സമ്പത്തിയാ പരേഹി സാധാരണഭാവേ അസഹനലക്ഖണം. **കതപ്പടിച്ഛാദനലക്ഖണാ**തി കതപാപപ്പടിച്ഛാദനലക്ഖണാ. കേരാടികഭാവേന ഉപ്പജ്ജമാനം സാഠേയ്യന്തി ആഹ **''കേരാടികലക്ഖണം സാഠേയ്യ''**ന്തി. അഞ്ഞഥാ അത്തനോ പവേദനപുഗ്ഗലോ കേരാടികോ നേകതികവാണിജോതി വദന്തി. കേരാടികോ ഹി പുഗ്ഗലോ ആനന്ദമച്ഛോ വിയ ഹോതി.

൫൮൭. **യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ ഏവം നിരയേ**തി യഥാ ആഭതം കഞ്ചി ആഹരിത്വാ ഠപിതോ, ഏവം അത്തനോ കമ്മുനാ നിക്ഖിത്തോ നിരയേ ഠപിതോയേവാതി അത്ഥോ.

൨. അകുസലപേയ്യാലം

൫൯൫-൨൦൦. ദുക്ഖസ്സ വഡ്ഢി ഏതേസന്തി **ദുക്ഖവഡ്ഢികാ**. യേ ഹി ദുക്ഖം വഡ്ഢേന്തി, പുനപ്പുനം ഉപ്പാദേന്തി, ദുക്ഖസ്സ വഡ്ഢി തേസം അത്ഥീതി ഏവം വുത്തം. **സുഖവഡ്ഢികാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

൩. വിനയപേയ്യാലം

൨൦൧. അത്ഥവസേതി വുദ്ധിവിസേസേ ആനിസംസവിസേസേ. തേസം പന സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തികാരണത്താ ആഹ **"ദ്വേ കാരണാനി സന്ധായാ"**തി. അത്ഥോയേവ വാ **അത്ഥവസോ,** ദ്വേ അത്ഥേ ദ്വേ കാരണാനീതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ അത്ഥോ ഫലം തദധീനവുത്തിതായ വസോ ഏതസ്സാതി **അത്ഥവസോ,** കാരണന്തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ "അനഭിജ്ഝാ ധമ്മപദ"ന്തി വുത്തേ അനഭിജ്ഝാ ഏകോ ധമ്മകോട്ഠാസോതി അത്ഥോ ഹോതി. ഏവമിധാപി **സിക്ഖാപദ**ന്തി സിക്ഖാകോട്ഠാസോ സിക്ഖായ ഏകോ പദേസോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോതി ആഹ **"സിക്ഖാപദം പഞ്ഞത്തന്തി സിക്ഖാകോട്ഠാസോ ഠപിതോ"**തി.

സങ്ഘസുട്ഠു നാമ സങ്ഘസ്സ സുട്ഠുഭാവോ "സുട്ഠു ദേവാ"തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൩൯) ആഗതട്ഠാനേ വിയ "സുട്ഠു, ഭന്തേ"തി വചനസമ്പടിച്ഛനഭാവോ. തേനാഹ **"സങ്ഘസുട്ഠുതായാതി സങ്ഘസ്സ സുട്ഠുഭാവായാ"**തിആദി. **ദുമ്മങ്കൂനം പുഗ്ഗലാനം നിഗ്ഗഹായാ**തി ദുമ്മങ്കൂ നാമ ദുസ്സീലപുഗ്ഗലാ. യേ മങ്കുതം ആപാദിയമാനാപി ദുക്ഖേന ആപജ്ജന്തി, വീതിക്കമം കരോന്താ വാ കത്വാ വാ ന ലജ്ജന്തി, തേസം നിഗ്ഗഹത്ഥായ. തേ ഹി സിക്ഖാപദേ അസതി "കിം തുമ്ഹേഹി ദിട്ഠം, കിം സുതം, കിം അമ്ഹേഹി കതം, കതരസ്മിം വത്ഥുസ്മിം കതമം ആപത്തിം രോപേത്വാ അമ്ഹേ നിഗ്ഗണ്ഹഥാ"തി സങ്ഘം വിഹേഠേസ്സന്തി, സിക്ഖാപദേ പന സതി തേസം സങ്ഘോ സിക്ഖാപദം ദസ്സേത്വാ ധമ്മേന വിനയേന സത്ഥുസാസനേന നിഗ്ഗഹേസ്സതി. തേന വുത്തം "ദുമ്മങ്കൂനം പുഗ്ഗലാനം നിഗ്ഗഹായാ"തി.

പേസലാനം ഭിക്ഖൂനം ഫാസുവിഹാരായാതി പേസലാനം പിയസീലാനം ഭിക്ഖൂനം ഫാസുവിഹാരത്ഥായ. പിയസീലാ ഹി ഭിക്ഖൂ കത്തബ്ബാകത്തബ്ബം സാവജ്ജാനവജ്ജം വേലം മരിയാദം അജാനന്താ സിക്ഖത്തയപാരിപൂരിയാ ഘടമാനാ കിലമന്തി, ഉബ്ബാള്ഹാ ഹോന്തി, കത്തബ്ബാകത്തബ്ബം പന സാവജ്ജാനവജ്ജം വേലം മരിയാദഞ്ച ഞത്വാ സിക്ഖത്തയപാരിപൂരിയാ ഘടേന്താ ന കിലമന്തി, ന ഉബ്ബാള്ഹാ ഹോന്തി. തേന തേസം സിക്ഖാപദപ്പഞ്ഞാപനാ ഫാസുവിഹാരായ സംവത്തതി. യോ വാ ദുമ്മങ്കൂനം പുഗ്ഗലാനം നിഗ്ഗഹോ, സ്വേവ ഏതേസം ഫാസുവിഹാരോ. ദുസ്സീലപുഗ്ഗലേ നിസ്സായ ഹി ഉപോസഥോ ന തിട്ഠതി, പവാരണാ ന തിട്ഠതി, സങ്ഘകമ്മാനി നപ്പവത്തന്തി, സാമഗ്ഗീ ന ഹോതി, ഭിക്ഖൂ അനേകഗ്ഗാ ഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാകമ്മട്ഠാനാദീനി അനുയുഞ്ജിതും ന സക്കോന്തി. ദുസ്സീലേസു പന നിഗ്ഗഹിതേസു സബ്ബോപി അയം ഉപദ്ദവോ ന ഹോതി, തതോ പേസലാ ഭിക്ഖൂ ഫാസു വിഹരന്തി. ഏവം "പേസലാനം ഭിക്ഖൂനം ഫാസുവിഹാരായാ"തി ഏത്ഥ ദ്വിധാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

"ന വോ അഹം, ചുന്ദ, ദിട്ഠധമ്മികാനംയേവ ആസവാനം സംവരായ ധമ്മം ദേസേമീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൨) ഏത്ഥ വിവാദമൂലഭൂതാ കിലേസാ ആസവാതി ആഗതാ.

"യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യം, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;

തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ”തി. (അം നിം ർ.ന്ദ്ര) -

എത്ഥ തേഭൂമകം കമ്മം അവസേസാ ച അകുസലാ ധമ്മാ. ഇധ പന പരൂപവാദവിപ്പടിസാരവധബന്ധനാദയോ ചേവ അപായദുക്ഖഭൂതാ ച നാനപ്പകാരാ ഉപദ്ദവാ ആസവാതി ആഹ - **“ദിട്ഠധമ്മേ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വീതിക്കമപച്ചയാ പടിലദ്ധബ്ബാന”**ന്തിആദി. യദി ഹി ഭഗവാ സിക്ഖാപദം ന പഞ്ഞാപേയ്യ, തതോ അസദ്ധമ്മപ്പടിസേവനഅദിന്നാദാനപാണാതിപാതാദിഹേതു യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും പരൂപവാദാദയോ ദിട്ഠധമ്മികാ നാനപ്പകാരാ അനത്ഥാ, യേ ച തന്നിമിത്തമേവ നിരയാദീസു നിബ്ബത്തസ്സ പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണാദിവസേന മഹാദുക്ഖാനുഭവനപ്പകാരാ അനത്ഥാ, തേ സന്ധായ ഇദം വുത്തം **“ദിട്ഠധമ്മികാനം ആസവാനം സംവരായ സമ്പരായികാനം ആസവാനം പടിഘാതായാ”**തി. ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി പച്ചക്ഖോ അത്തഭാവോ, തത്ഥ ഭവാ **ദിട്ഠധമ്മികാ**. സമ്പരേതബ്ബതോ പേച്ച ഗന്തബ്ബതോ സമ്പരായോ, പരലോകോ, തത്ഥ ഭവാ **സമ്പരായികാ**.

അകുസലവേരാനന്തി പാണാതിപാതാദിപഞ്ചദുച്ചരിതാനം. താനി വേരകാരണത്താ “വേരാനീ”തി വുച്ചന്തി, പുഗ്ഗലേസു പന ഉപ്പജ്ജമാനാനി വേരാനി. **തേ ഏവ വാ ദുക്ഖധമ്മാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്താ വധബന്ധനാദയോ. **തേസം പക്ഖുപച്ഛേദനത്ഥായാ**തി തേസം പാപിച്ഛാനം പക്ഖുപച്ഛേദായ ഗണഭോജനസദിസം സിക്ഖാപദം പഞ്ഞത്തം. **പണ്ഡിതമനുസ്സാന**ന്തി ലോകിയപരിക്ഖകജനാനം. തേ ഹി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ സതി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിം ഞത്വാ വാ യഥാപഞ്ഞത്തം പടിപജ്ജമാനേ ഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ വാ - “യാനി വത ലോകേ മഹാജനസ്സ രജ്ജനദുസ്സനമുയ്ഹനട്ഠാനാനി, തേഹി ഇമേ സമണാ സക്യപുത്തിയാ ആരകാ വിഹരന്തി, ദുക്കരം വത കരോന്തി, ഭാരിയം വത കരോന്തീ”തി പസാദം ആപജ്ജന്തി വിനയപിടകേ പോത്ഥകം ദിസ്വാ മിച്ഛാദിട്ഠികതവേദിബ്രാഹ്മണോ വിയ. **ഉപരൂപരിപസാദഭാവായാ**തി ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പസാദുപ്പാദനത്ഥം. യേപി ഹി സാസനേ പസന്നാ കുലപുത്താ, തേപി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിം വാ ഞത്വാ യഥാപഞ്ഞത്തം പടിപജ്ജമാനേ ഭിക്ഖൂ വാ ദിസ്വാ “അഹോ, അയ്യാ, ദുക്കരകാരിനോ, യേ യാവജീവം ഏകഭത്തം ബ്രഹ്മചരിയം വിനയസംവരം അനുപാലേന്തീ”തി ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പസീദന്തി.

സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതത്ഥന്തി പരിയത്തിസദ്ധമ്മോ, പടിപത്തിസദ്ധമ്മോ, അധിഗമസദ്ധമ്മോതി തിവിധസ്സപി സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതത്ഥം. തത്ഥ പിടകത്തയസങ്ഗഹിതം സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം **പരിയത്തിസദ്ധമ്മോ** നാമ. തേരസ ധുതഗുണാ, ചുദ്ദസ ഖന്ധകവത്താനി, ദ്വേഅസീതി മഹാവത്താനി, സീലസമാധിവിപസ്സനാതി അയം **പടിപത്തിസദ്ധമ്മോ** നാമ. ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ ചത്താരി ച സാമഞ്ഞഫലാനി നിബ്ബാനഞ്ചാതി അയം **അധിഗമസദ്ധമ്മോ** നാമ. സോ സബ്ബോ യസ്മാ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ സതി ഭിക്ഖൂ സിക്ഖാപദഞ്ച തസ്സ വിഭങ്ഗഞ്ച തദത്ഥജോതനത്ഥം അഞ്ഞഞ്ച ബുദ്ധവചനം പരിയാപുണന്തി, യഥാപഞ്ഞത്തഞ്ച പടിപജ്ജമാനാ പടിപത്തിം പൂരേത്വാ പടിപത്തിയാ അധിഗന്തബ്ബം ലോകുത്തരധമ്മം അധിഗച്ഛന്തി, തസ്മാ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ ചിരട്ഠിതികോ ഹോതി.

പഞ്ചവിധസ്സപി വിനയസ്സാതി തദങ്ഗവിനയാദിവസേന പഞ്ചപ്പകാരസ്സ വിനയസ്സ. **വിനയട്ഠകഥായം** (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൩൯) പന സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ സതി സംവരവിനയോ ച പഹാനവിനയോ ച സമഥവിനയോ ച പഞ്ഞത്തിവിനയോ ചാതി ചതുബ്ബിധോപി വിനയോ അനുഗ്ഗഹിതോ ഹോതി ഉപത്ഥമ്ഭിതോ സുപത്ഥമ്ഭിതോ. തേന വുത്തം **"വിനയാനുഗ്ഗഹായാ"**തി. തത്ഥ **സംവരവിനയോ**തി സീലസംവരോ, സതിസംവരോ, ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി പഞ്ചവിധോപി സംവരോ യഥാസകം സംവരിതബ്ബാനം വിനേതബ്ബാനഞ്ച കായദുച്ചരിതാദീനം സംവരണതോ സംവരോ, വിനയനതോ വിനയോതി വുച്ചതി. **പഹാനവിനയോ**തി തദങ്ഗപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം, നിസ്സരണപ്പഹാനന്തി പഞ്ചവിധമ്പി പഹാനം യസ്മാ ചാഗട്ഠേന പഹാനം, വിനയനട്ഠേന വിനയോ, തസ്മാ പഹാനവിനയോതി വുച്ചതി. **സമഥവിനയോ**തി സത്ത അധികരണസമഥാ. **പഞ്ഞത്തിവിനയോ**തി സിക്ഖാപദമേവ. സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ ഹി വിജ്ജമാനായ ഏവ സിക്ഖാപദസമ്ഭവതോ സിക്ഖാപദസങ്ഖാതോ പഞ്ഞത്തിവിനയോതി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ അനുഗ്ഗഹിതോ ഹോതി.

൧൦൨-൧൩. ഭിക്ഖൂനം പഞ്ചാതി നിദാനപാരാജികസങ്ഘാദിസേസാനിയതവിത്ഥാരുദ്ദേസവസേന പഞ്ച ഭിക്ഖൂനം ഉദ്ദേസാ. **ഭിക്ഖുനീനം ചത്താരോ**തി ഭിക്ഖൂനം വുത്തേസു അനിയതുദ്ദേസം ഠപേത്വാ അവസേസാ ചത്താരോ.

ഏഹിഭിക്ഖൂപസമ്പദാതി "ഏഹി ഭിക്ഖൂ"തി വചനമത്തേന പഞ്ഞത്തഉപസമ്പദാ. ഭഗവാ ഹി ഏഹിഭിക്ഖുഭാവായ ഉപനിസ്സയസമ്പന്നം പുഗ്ഗലം ദിസ്വാ രത്തപംസുകൂലന്തരതോ സുവണ്ണവണ്ണം ദക്ഖിണഹത്ഥം നീഹരിത്വാ ബ്രഹ്മഘോസം നിച്ഛാരേന്തോ "ഏഹി ഭിക്ഖു, ചര ബ്രഹ്മചരിയം സമ്മാ ദുക്ഖസ്സ അന്തകിരിയായാ"തി വദതി. തസ്സ സഹേവ ഭഗവതോ വചനേന ഗിഹിലിങ്ഗം അന്തരധായതി, പബ്ബജ്ജാ ച ഉപസമ്പദാ ച രുഹതി, ഭണ്ഡു കാസാവവസനോ ഹോതി - ഏകം നിവാസേത്വാ ഏകം പാരുപിത്വാ ഏകം അംസേ ഠപേത്വാ വാമഅംസകൂടേ ആസത്തനീലുപ്പലവണ്ണമത്തികാപത്തോ.

> "തിചീവരഞ്ച പത്തോ ച, വാസി സൂചി ച ബന്ധനം;
> പരിസ്സാവനേന അട്ഠേതേ, യുത്തയോഗസ്സ ഭിക്ഖുനോ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൨൫; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൯൪; ൧.൩൯൪; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪.൨൯൬; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൪൫ പദഭാജനീയവണ്ണനാ; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.അവിദൂരേനിദാനകഥാ; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൧൭.അവിദൂരേനിദാനകഥാ; ജാ॰ അട്ഠ॰ ൨.അവിദൂരേനിദാനകഥാ; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧൦൩) -

ഏവം വുത്തേഹി അട്ഠഹി പരിക്ഖാരേഹി സരീരേ പടിമുക്കേഹിയേവ വസ്സസതികത്ഥേരോ വിയ ഇരിയാപഥസമ്പന്നോ ബുദ്ധാചരിയകോ ബുദ്ധുപജ്ഝായകോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധം വന്ദമാനോയേവ തിട്ഠതി.

സരണഗമനൂപസമ്പദാതി "ബുദ്ധം സരണം ഗച്ഛാമീ"തിആദിനാ നയേന തിക്ഖത്തും വാചം ഭിന്ദിത്വാ വുത്തേഹി തീഹി സരണഗമനേഹി അനുഞ്ഞാതഉപസമ്പദാ. **ഓവാദൂപസമ്പദാ**തി ഓവാദപ്പടിഗ്ഗഹണഉപസമ്പദാ. സാ

ച ‘‘തസ്മാതിഹ തേ, കസ്സപ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം ‘തിബ്ബം മേ ഹിരോത്തപ്പം, പച്ചുപട്ഠിതം ഭവിസ്സതി ഥേരേസു നവേസു മജ്ഝിമേസൂ’തി. ഏവഞ്ഹി തേ, കസ്സപ, സിക്ഖിതബ്ബം. തസ്മാതിഹ തേ, കസ്സപ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം ‘യം കിഞ്ചി ധമ്മം സുണിസ്സാമി കുസലൂപസംഹിതം, സബ്ബം തം അട്ഠിം കത്വാ മനസി കരിത്വാ സബ്ബചേതസാ സമന്നാഹരിത്വാ ഓഹിതസോതോ ധമ്മം സുണിസ്സാമീ’തി, ഏവഞ്ഹി തേ, കസ്സപ, സിക്ഖിതബ്ബം. തസ്മാതിഹ തേ, കസ്സപ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം ‘സാതസഹഗതാ ച മേ കായഗതാസതി ന വിജഹിസ്സതീ’തി, ഏവഞ്ഹി തേ, കസ്സപ, സിക്ഖിതബ്ബ’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) ഇമിനാ ഓവാദപ്പടിഗ്ഗഹണേന മഹാകസ്സപത്ഥേരസ്സ അനുഞ്ഞാതഉപസമ്പദാ.

പഞ്ഹബ്യാകരണൂപസമ്പദാ നാമ സോപാകസ്സ അനുഞ്ഞാതഉപസമ്പദാ. ഭഗവാ കിര പുബ്ബാരാമേ അനുചങ്കമന്തം സോപാകസാമണേരം ‘‘ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാതി വാ, സോപാക, രൂപസഞ്ഞാതി വാ ഇമേ ധമ്മാ നാനത്ഥാ നാനാബ്യഞ്ജനാ, ഉദാഹു ഏകത്ഥാ ബ്യഞ്ജനമേവ നാന’’ന്തി ദസ അസുഭനിസ്സിതേ പഞ്ഹേ പുച്ഛി. സോ ബ്യാകാസി. ഭഗവാ തസ്സ സാധുകാരം ദത്വാ ‘‘കതിവസ്സോസി, ത്വം സോപാകാ’’തി പുച്ഛി. സത്തവസ്സോഹം ഭഗവാതി. സോപാക, ത്വം മമ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സദ്ധിം സംസന്ദിത്വാ പഞ്ഹേ ബ്യാകാസീതി ആരദ്ധചിത്തോ ഉപസമ്പദം അനുജാനി. അയം പഞ്ഹബ്യാകരണൂപസമ്പദാ.

ഞത്തിചതുത്ഥഉപസമ്പദാ നാമ ഭിക്ഖൂനം ഏതരഹി ഉപസമ്പദാ. **ഗരുധമ്മൂപസമ്പദാ**തി ഗരുധമ്മപ്പടിഗ്ഗഹണേന ഉപസമ്പദാ. സാ ച മഹാപജാപതിയാ അട്ഠഗരുധമ്മപ്പടിഗ്ഗഹണേന അനുഞ്ഞാതാ . **ഉഭതോസങ്ഘേ ഉപസമ്പദാ** നാമ ഭിക്ഖുനിയാ ഭിക്ഖുനിസങ്ഘതോ ഞത്തിചതുത്ഥേന, ഭിക്ഖുസങ്ഘതോ ഞത്തിചതുത്ഥേനാതി ഇമേഹി ദ്വീഹി കമ്മേഹി അനുഞ്ഞാതാ അട്ഠവാചികൂപസമ്പദാ. **ദൂതേന ഉപസമ്പദാ** നാമ അഡ്ഢകാസിയാ ഗണികായ അനുഞ്ഞാതാ ഉപസമ്പദാ.

ഞത്തികമ്മം നവ ഠാനാനി ഗച്ഛതീതി കതമാനി നവ ഠാനാനി ഗച്ഛതി? ഓസാരണം, നിസ്സാരണം, ഉപോസഥോ, പവാരണാ, സമ്മുതി, ദാനം, പടിഗ്ഗഹം, പച്ചുക്കഡ്ഢനം, കമ്മലക്ഖണഞ്ഞേവ നവമന്തി ഏവം വുത്താനി നവ ഠാനാനി ഗച്ഛതി. തത്ഥ ‘‘സുണാതു മേ, ഭന്തേ, സങ്ഘോ, ഇത്ഥന്നാമോ ഇത്ഥന്നാമസ്സ ആയസ്മതോ ഉപസമ്പദാപേക്ഖോ, അനുസിട്ഠോ സോ മയാ, യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, ഇത്ഥന്നാമോ ആഗച്ഛേയ്യ, ആഗച്ഛാഹീതി വത്തബ്ബോ’’തി (മഹാവ॰ ൧൨൬) ഏവം ഉപസമ്പദാപേക്ഖസ്സ ഓസാരണാ **ഓസാരണാ** നാമ.

‘‘സുണന്തു മേ, ആയസ്മന്താ, അയം ഇത്ഥന്നാമോ ഭിക്ഖു ധമ്മകഥികോ, ഇമസ്സ നേവ സുത്തം ആഗച്ഛതി, നോ സുത്തവിഭങ്ഗോ, സോ അത്ഥം അസല്ലക്ഖേത്വാ ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ അത്ഥം പടിബാഹതി. യദായസ്മന്താനം പത്തകല്ലം, ഇത്ഥന്നാമം ഭിക്ഖും വുട്ഠാപേത്വാ അവസേസാ ഇമം അധികരണം വൂപസമേയ്യാമാ’’തി ഏവം ഉബ്ബാഹികവിനിച്ഛയേ ധമ്മകഥികസ്സ ഭിക്ഖുനോ നിസ്സാരണാ **നിസ്സാരണാ** നാമ.

‘‘സുണാതു മേ, ഭന്തേ, സങ്ഘോ, അജ്ജുപോസഥോ പന്നരസോ. യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, സങ്ഘോ ഉപോസഥം കരേയ്യാ’’തി ഏവം

ഉപോസഥകമ്മവസേന ഠപിതാ ഞത്തി **ഉപോസഥോ** നാമ.

“സുണാതു മേ, ഭന്തേ, സങ്ഘോ, അജ്ജ പവാരണാ പന്നരസീ. യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, സങ്ഘോ പവാരേയ്യാ”തി ഏവം പവാരണാകമ്മവസേന ഠപിതാ ഞത്തി **പവാരണാ** നാമ.

“സുണാതു മേ, ഭന്തേ, സങ്ഘോ, ഇത്ഥന്നാമോ ഇത്ഥന്നാമസ്സ ആയസ്മതോ ഉപസമ്പദാപേക്ഖോ. യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, അഹം ഇത്ഥന്നാമം അനുസാസേയ്യ”ന്തി, “യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, ഇത്ഥന്നാമോ ഇത്ഥന്നാമം അനുസാസേയ്യാ”തി, “യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, അഹം ഇത്ഥന്നാമം അന്തരായികേ ധമ്മേ പുച്ഛേയ്യ”ന്തി, “യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, ഇത്ഥന്നാമോ ഇത്ഥന്നാമം അന്തരായികേ ധമ്മേ പുച്ഛേയ്യാ”തി, “യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, അഹം ഇത്ഥന്നാമം വിനയം പുച്ഛേയ്യ”ന്തി, “യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, ഇത്ഥന്നാമോ ഇത്ഥന്നാമം വിനയം പുച്ഛേയ്യാ”തി, “യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, അഹം ഇത്ഥന്നാമേന വിനയം പുട്ഠോ വിസ്സജ്ജേയ്യ”ന്തി, “യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, ഇത്ഥന്നാമോ ഇത്ഥന്നാമേന വിനയം പുട്ഠോ വിസ്സജ്ജേയ്യാ”തി ഏവം അത്താനം വാ പരം വാ സമ്മന്നിതും ഠപിതാ ഞത്തി **സമ്മുതി** നാമ.

“സുണാതു മേ, ഭന്തേ, സങ്ഘോ, ഇദം ചീവരം ഇത്ഥന്നാമസ്സ ഭിക്ഖുനോ നിസ്സഗ്ഗിയം സങ്ഘസ്സ നിസ്സട്ഠം. യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, സങ്ഘോ ഇമം ചീവരം ഇത്ഥന്നാമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദദേയ്യാ”തി, “യദായസ്മന്താനം പത്തകല്ലം, ആയസ്മന്താ ഇമം ചീവരം ഇത്ഥന്നാമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദദേയ്യു”ന്തി ഏവം നിസ്സട്ഠചീവരപത്താദീനം ദാനം **ദാനം** നാമ.

“സുണാതു മേ, ഭന്തേ, സങ്ഘോ, അയം ഇത്ഥന്നാമോ ഭിക്ഖു ആപത്തിം സരതി വിവരതി ഉത്താനിം കരോതി ദേസേതി. യദി സങ്ഘസ്സ പത്തകല്ലം, അഹം ഇത്ഥന്നാമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ആപത്തിം പടിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ”ന്തി, “യദായസ്മന്താനം പത്തകല്ലം, അഹം ഇത്ഥന്നാമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ആപതിം പടിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ”ന്തി, തേന വത്തബ്ബോ “പസ്സസീ”തി? ആമ പസ്സാമീതി. “ആയതിം സംവരേയ്യാസീ”തി ഏവം ആപത്തിപ്പടിഗ്ഗഹോ **പടിഗ്ഗഹോ** നാമ.

“സുണന്തു മേ, ആയസ്മന്താ ആവാസികാ, യദായസ്മന്താനം പത്തകല്ലം, ഇദാനി ഉപോസഥം കരേയ്യാമ, പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസേയ്യാമ, ആഗമേ കാലേ പവാരേയ്യാമാ”തി, തേ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ ഭണ്ഡനകാരകാ കലഹകാരകാ സങ്ഘേ അധികരണകാരകാ തം കാലം അനുവസേയ്യും, ആവാസികേന ഭിക്ഖുനാ ബ്യത്തേന പടിബലേന ആവാസികാ ഭിക്ഖൂ ഞാപേതബ്ബാ “സുണന്തു മേ, ആയസ്മന്താ ആവാസികാ, യദായസ്മന്താനം പത്തകല്ലം, ഇദാനി ഉപോസഥം കരേയ്യാമ, പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസേയ്യാമ, ആഗമേ ജുണ്ഹേ പവാരേയ്യാമാ”തി ഏവം കതാ പവാരണാ **പച്ചുക്കഡ്ഢനാ** നാമ.

സബ്ബേഹേവ ഏകജ്ഝം സന്നിപതിതബ്ബം, സന്നിപതിത്വാ ബ്യത്തേന ഭിക്ഖുനാ പടിബലേന സങ്ഘോ ഞാപേതബ്ബോ “സുണാതു മേ, ഭന്തേ, സങ്ഘോ, അമ്ഹാകം ഭണ്ഡനജാതാനം കലഹജാതാനം വിവാദാപന്നാനം വിഹരതം ബഹു അസ്സാമണകം അജ്ഝാചിണ്ണം ഭാസിതപരിക്കന്തം. സചേ മയം ഇമാഹി ആപത്തീഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം കാരേസ്സാമ, സിയാപി തം അധികരണം കക്ഖളത്തായ വാളത്തായ ഭേദായ സംവത്തേയ്യ. യദി സങ്ഘസ്സ

പത്തകല്ലം, സങ്ഘോ ഇമം അധികരണം തിണവത്ഥാരകേന വൂപസമേയ്യ ഠപേത്വാ ഥുല്ലവജ്ജം, ഠപേത്വാ ഗിഹിപടിസംയുത്ത''ന്തി ഏവം തിണവത്ഥാരകസമഥേ കതാ സബ്ബപഠമാ സബ്ബസങ്ഗാഹികഞത്തി **കമ്മലക്ഖണം** നാമ.

ഞത്തിദുതിയം കമ്മം സത്ത ഠാനാനി ഗച്ഛതീതി കതമാനി സത്ത ഠാനാനി ഗച്ഛതി? ഓസാരണം , നിസ്സാരണം, സമ്മുതി, ദാനം, ഉദ്ധരണം, ദേസനം, കമ്മലക്ഖണഞ്ഞേവ സത്തമന്തി ഏവം വുത്താനി സത്ത ഠാനാനി ഗച്ഛതി. തത്ഥ വഡ്ഢസ്സ ലിച്ഛവിനോ പത്തനിക്കുജ്ജനവസേന ഖന്ധകേ വുത്താ **നിസ്സാരണാ,** തസ്സേവ പത്തഉക്കുജ്ജനവസേന വുത്താ **ഓസാരണാ** ച വേദിതബ്ബാ.
സീമാസമ്മുതി തിചീവരേന അവിപ്പവാസസമ്മുതി സന്ഥതസമ്മുതി ഭത്തുദ്ദേസകസേനാസനഗ്ഗാഹാപകഭണ്ഡാഗാരിക- ചീവരപ്പടിഗ്ഗാഹക-ചീവരഭാജക-യാഗുഭാജക-ഫലഭാജക-ഖജ്ജഭാജക-അപ്പമത്തകവിസ്സജ്ജക- സാടിയഗ്ഗാഹാപക-പത്തഗ്ഗാഹാപക-ആരാമികപേസക-സാമണേരപേസകസമ്മുതീതി ഏതാസം സമ്മുതീനം വസേന **സമ്മുതി** വേദിതബ്ബാ.
കഠിനചീവരദാനമതകചീവരദാനവസേന **ദാനം** വേദിതബ്ബം.
കഠിനുദ്ധാരണവസേന **ഉദ്ധാരോ** വേദിതബ്ബോ.
കുടിവത്ഥുവിഹാരവത്ഥുദേസനാവസേന **ദേസനാ** വേദിതബ്ബാ. യാ പന തിണവത്ഥാരകസമഥേ സബ്ബസങ്ഗാഹികഞത്തിഞ്ച ഏകേകസ്മിം പക്ഖേ ഏകേകം ഞത്തിഞ്ചാതി തിസ്സോപി ഞത്തിയോ ഠപേത്വാ പുന ഏകസ്മിം പക്ഖേ ഏകാ, ഏകസ്മിം പക്ഖേ ഏകാതി ദ്വേപി ഞത്തിദുതിയകമ്മവാചാ വുത്താ. താസം വസേന **കമ്മലക്ഖണം** വേദിതബ്ബം.

ഞത്തിചതുത്ഥകമ്മം സത്ത ഠാനാനി ഗച്ഛതീതി കതമാനി സത്ത ഠാനാനി ഗച്ഛതി? ഓസാരണം, നിസ്സാരണം, സമ്മുതി, ദാനം, നിഗ്ഗഹം, സമനുഭാസനം, കമ്മലക്ഖണഞ്ഞേവ സത്തമന്തി ഏവം വുത്താനി സത്ത ഠാനാനി ഗച്ഛതി. തത്ഥ തജ്ജനീയകമ്മാദീനം സത്തന്നം കമ്മാനം വസേന **നിസ്സാരണാ,** തേസംയേവ ച കമ്മാനം പടിപ്പസ്സമ്ഭനവസേന **ഓസാരണാ** വേദിതബ്ബാ.
ഭിക്ഖുനോവാദകസമ്മുതിവസേന **സമ്മുതി** വേദിതബ്ബാ.
പരിവാസദാനമാനത്തദാനവസേന **ദാനം** വേദിതബ്ബം.
മൂലായപടികസ്സനകമ്മവസേന **നിഗ്ഗഹോ** വേദിതബ്ബോ. ഉക്ഖിത്താനുവത്തകാ, അട്ഠ യാവതതിയകാ, അരിട്ഠോ, ചണ്ഡകാളീ ച ഇമേതേ യാവതതിയകാതി ഇമാസം ഏകാദസന്നം സമനുഭാസനാനം വസേന **സമനുഭാസനാ** വേദിതബ്ബാ.
ഉപസമ്പദകമ്മഅബ്ഭാനകമ്മവസേന **കമ്മലക്ഖണം** വേദിതബ്ബം.

ധമ്മസമ്മുഖതാതിആദീസു യേന ധമ്മേന, യേന വിനയേന, യേന സത്ഥുസാസനേന സങ്ഘോ കമ്മം കരോതി, അയം **ധമ്മസമ്മുഖതാ, വിനയസമ്മുഖതാ, സത്ഥുസാസനസമ്മുഖതാ**. തത്ഥ **ധമ്മോ**തി ഭൂതവത്ഥു. **വിനയോ**തി ചോദനാ ചേവ സാരണാ ച. **സത്ഥുസാസനം** നാമ ഞത്തിസമ്പദാ ചേവ അനുസാവനസമ്പദാ ച. യാവതികാ ഭിക്ഖൂ കമ്മപ്പത്താ, തേ ആഗതാ ഹോന്തി, ഛന്ദാരഹാനം ഛന്ദോ ആഹടോ ഹോതി, സമ്മുഖീഭൂതാ നപ്പടിക്കോസന്തി, അയം **സങ്ഘസമ്മുഖതാ**. യസ്സ സങ്ഘോ കമ്മം കരോതി, തസ്സ സമ്മുഖീഭാവോ **പുഗ്ഗലസമ്മുഖതാ**. സേസമേത്ഥ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

ദുകനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

തികനിപാത-ടീകാ

൧. പഠമപണ്ണാസകം

൧. ബാലവഗ്ഗോ

൧. ഭയസുത്തവണ്ണനാ

൧. തികനിപാതസ്സ പഠമേ **ഭയ**ന്തി ഭീതി ചേതസോ ബ്യധോതി ആഹ **"ചിത്തുത്രാസോ"**തി. **ഉപദ്ദവോ**തി അന്തരായോ. തസ്സ പന വിക്ഖേപകാരണത്താ വുത്തം **"അനേകഗ്ഗതാകാരോ"**തി. **ഉപസഗ്ഗോ**തി ഉപസജ്ജനം, ദേവതോപപീളാദിനാ അപ്പടികാരവിഘാതാപത്തി. സാ പന യസ്മാ പടികാരാഭാവേന വിഹഞ്ഞമാനസ്സ കിഞ്ചി കാതും അസമത്ഥസ്സ ഓസീദനകാരണം, തസ്മാ വുത്തം **"തത്ഥ തത്ഥ ലഗ്ഗനാകാരോ"**തി. **യഥാവുത്തേ ദിവസേ അനാഗച്ഛന്തേസൂ**തി വഞ്ചേത്വാ ആഗന്തും നിയമിതദിവസേ അനാഗച്ഛന്തേസു. **ദ്വാരേ അഗ്ഗിം ദത്വാ**തി ബഹി അനിക്ഖമനത്ഥായ ദ്വാരേ അഗ്ഗിം ദത്വാ.

നളേഹി ഛന്നപടിച്ഛന്നാതി നളേഹി തിണച്ഛദനസങ്ഖേപേന ഉപരി ഛാദേത്വാ തേഹിയേവ ദാരുകുടികനിയാമേന പരിതോപി ഛാദിതാ. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ തിണേഹി ഛന്നതം സേസസമ്ഭാരാനം രുക്ഖമയതഞ്ച അതിദിസതി.

വിധവപുത്തേതി അന്തഭാവോപലക്ഖണം. തേ ഹി നിപ്പിതികാ അവിനീതാ അസംയതാ യം കിഞ്ചി കാരിനോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ഭയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ലക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ

൨. ദുതിയേ ലക്ഖീയതി ബാലോ അയന്തി ഞായതി ഏതേനാതി ലക്ഖണം, കമ്മം ലക്ഖണമേതസ്സാതി **കമ്മലക്ഖണോ**തി ആഹ **"കായദ്വാരാദിപവത്തം കമ്മ"**ന്തിആദി. അപദീയന്തി ദോസാ ഏതേന രക്ഖീയന്തി, ലൂയന്തി ഛിജ്ജന്തി വാതി അപദാനം, സത്താനം സമ്മാ, മിച്ഛാ വാ പവത്തപ്പയോഗോ. തേന സോഭതീതി **അപദാനസോഭനീ** . തേനാഹ **"പഞ്ഞാ നാമാ"**തിആദി. **അത്തനോ ചരിതേനേവാ**തി അത്തനോ ചരിയായ ഏവ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ലക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. ചിന്തീസുത്താദിവണ്ണനാ

൩-൪. തതിയേ **ഏതേഹീ**തി ദുച്ചിന്തിതചിന്തിതാദീഹി. ഏതേന ലക്ഖണസദ്ദസ്സ സരണത്ഥതമാഹ. **താനേവാ**തി ലക്ഖണാനി ഏവ. **അസ്സാ**തി ബാലസ്സ. ബാലോ അയന്തി നിമീയതി സഞ്ജാനീയതി ഏതേഹീതി **ബാലനിമിത്താനി**. അപദാനം വുച്ചതി, വിഖ്യാതം കമ്മം, ദുച്ചിന്തിതചിന്തിതാദീനി ച ബാലേ വിഖ്യാതാനി അസാധാരണഭാവേന. തസ്മാ **"ബാലസ്സ അപദാനാനീ"**തി. അഭിജ്ഝാദീഹി ദുട്ഠം ദൂസിതം ചിന്തിതം ദുച്ചിന്തിതം, തം ചിന്തേതീതി **ദുച്ചിന്തിതചിന്തീ**. ലോഭാദീഹി ദുട്ഠം ഭാസിതം മുസാവാദാദിം ഭാസതീതി **ദുബ്ഭാസിതഭാസീ**. തേസംയേവ വസേന കത്തബ്ബതോ ദുക്കടകമ്മം പാണാതിപാതാദിം കരോതീതി **ദുക്കടകമ്മകാരീ**. തേനാഹ

“ചിന്തയന്തോ”തിആദി. **വുത്താനുസാരേനാതി** ‘‘ബാലോ അയ’’ന്തിആദിനാ വുത്തസ്സ അത്ഥവചനസ്സ ‘‘പണ്ഡിതോ അയന്തി ഏതേഹി ലക്ഖീയതീ’’തിആദിനാ അനുസ്സരണേന. **മനോസുചരിതാദീനം വസേനാതി** ‘‘ചിന്തയന്തോ അനഭിജ്ഝാബ്യാപാദസമ്മാദസ്സനവസേന സുചിന്തിതമേവ ചിന്തേതീ’’തിആദിനാ മനോസുചരിതാദീനം തിണ്ണം സുചരിതാനം വസേന യോജേതബ്ബാനി. ചതുത്ഥം വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവ.

ചിന്തീസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. അയോനിസോസുത്താദിവണ്ണനാ

൫-൬. പഞ്ചമേ **കതി നു ഖോ അനുസ്സതിട്ഠാനാനീ**തിആദി ഛക്കേ ആവി ഭവിസ്സതീതി. **ഏവം ചിന്തിത**ന്തി അയോനിസോ ചിന്തിതം. **അപഞ്ഹമേവ പഞ്ഹന്തി കഥേസീ**തി അപഞ്ഹമേവ പഞ്ഹോ അയന്തി മഞ്ഞമാനോ വിസ്സജ്ജേസി. **ദസവിധം ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിം അപരിഹാപേത്വാതി** -

> ‘‘സിഥിലം ധനിതഞ്ച ദീഘരസ്സം, ഗരുകം ലഹുകഞ്ച നിഗ്ഗഹീതം;
> സമ്ബന്ധം വവത്ഥിതം വിമുത്തം, ദസധാ ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയാ
> പഭേദോ’’തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൯൦; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൯൧; പരി॰ അട്ഠ॰ ൪൮൫; വി॰ സങ്ഗ॰ അട്ഠ॰ ൨൫൨) -

ഏവം വുത്തം ദസവിധം ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിം അപരിഹാപേത്വാ.

തത്ഥ ഠാനകരണാനി സിഥിലാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം അക്ഖരം **സിഥിലം,** താനിയേവ ധനിതാനി അസിഥിലാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം അക്ഖരം **ധനിതം**. ദ്വിമത്തകാലം **ദീഘം,** ഏകമത്തകാലം **രസ്സം. ഗരുക**ന്തി ദീഘമേവ, യം വാ ‘‘ആയസ്മതോ ബുദ്ധരക്ഖിതത്ഥേരസ്സാ’’തി സംയോഗപരം കത്വാ വുച്ചതി, **ലഹുക**ന്തി രസ്സമേവ, യം വാ ‘‘ആയസ്മതോ ബുദ്ധരക്ഖിതഥേരസ്സാ’’തി ഏവം വിസംയോഗപരം കത്വാ വുച്ചതി. **നിഗ്ഗഹീത**ന്തി യം കരണാനി നിഗ്ഗഹേത്വാ അവിസ്സജ്ജേത്വാ അവിവടേന മുഖേന സാനുനാസികം കത്വാ വത്തബ്ബം. **സമ്ബന്ധ**ന്തി യം പരപദേന സമ്ബന്ധിത്വാ ‘‘തുണ്ഹസ്സാ’’തി വുച്ചതി. **വവത്ഥിത**ന്തി യം പരപദേന അസമ്ബന്ധം കത്വാ വിച്ഛിന്ദിത്വാ ‘‘തുണ്ഹീ അസ്സാ’’തി വുച്ചതി. **വിമുത്ത**ന്തി യം കരണാനി അനിഗ്ഗഹേത്വാ വിസ്സജ്ജേത്വാ വിവടേന മുഖേന സാനുനാസികം അകത്വാ വുച്ചതി. **ദസധാ ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയാ പഭേദോ**തി ഏവം സിഥിലാദിവസേന ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയാ അക്ഖരുപ്പാദകചിത്തസ്സ ദസപ്പകാരേന പഭേദോ. സബ്ബാനി ഹി അക്ഖരാനി ചിത്തസമുട്ഠാനാനി യഥാധിപ്പേതത്ഥബ്യഞ്ജനതോ ബ്യഞ്ജനാനി ച.

“അട്ഠാനം ഖോ ഏതം, ആവുസോ സാരിപുത്താ”തിആദി പഞ്ചകേ ആവി ഭവിസ്സതി. **“കതി നു ഖോ, ആനന്ദ, അനുസ്സതിട്ഠാനാനീ”**തിആദി പന ഛക്കേ ആവി ഭവിസ്സതി. ഛട്ഠാദീസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

അയോനിസോസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രഥകാരവഗ്ഗോ

൧. ഞാതസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. ദുതിയസ്സ പഠമേ ഞാതോയേവ പഞ്ഞാതോതി ആഹ **“ഞാതോ പഞ്ഞാതോ”**തി. കസ്സ അനനുലോമികേതി ആഹ **“സാസനസ്സാ”**തി, സാസനസ്സ അനനുലോമികേ അപ്പതിരൂപേതി അത്ഥോ. ഇദാനി അനനുലോമികസദ്ദസ്സ നിബ്ബചനം ദസ്സേന്തോ **“ന അനുലോമേതീതി അനനുലോമിക”**ന്തി ആഹ . **സാസനസ്സാ**തി വാ സാസനന്തി അത്ഥോ. സാസനം ന അനുലോമേതീതി അനനുലോമികന്തി എവമേത്ഥ സമ്ബന്ധോ ദട്ഠബ്ബോ. **സഭാഗവിസഭാഗ**ന്തി ലിങ്ഗതോ സഭാഗവിസഭാഗം. **“വിയപുഗ്ഗലേ”തി ആഹാ**തി ലിങ്ഗസഭാഗേഹി അവിസേസേത്വാ ആഹ. **ഉമ്മാദം പാപുണീ**തി സോ കിര സീലം അധിട്ഠായ പിഹിതദ്വാരഗബ്ഭേ സയനപിട്ഠേ നിസീദിത്വാ ഭരിയം ആരബ്ഭ മേത്തം ഭാവേന്തോ മേത്താമുഖേന ഉപ്പന്നേന രാഗേന അന്ധീകതോ ഭരിയായ സന്തികം ഗന്തുകാമോ ദ്വാരം അസല്ലക്ഖേത്വാ ഭിത്തിം ഭിന്ദിത്വാപി നിക്ഖമിതുകാമതായ ഭിത്തിം പഹരന്തോ സബ്ബരത്തിം ഭിത്തിയുദ്ധമകാസി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഞാതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സാരണീയസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. ദുതിയേ **ചതുപാരിസുദ്ധിസീലമ്പി പബ്ബജ്ജാനിസ്സിതമേവാ**തി ഇമിനാ പബ്ബജ്ജൂപഗതസമനന്തരമേവ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലമ്പി സമാദിന്നമേവ ഹോതീതി ദസ്സേതി. **മഗ്ഗസന്നിസ്സിതാനേവ ഹോന്തീ**തി മഗ്ഗാധിഗമത്ഥായ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ കസിണപരികമ്മാദീനി മഗ്ഗസന്നിസ്സിതാനേവ ഹോന്തി, തസ്മാ മഗ്ഗഗ്ഗഹണേനേവ തേസമ്പി ഗഹണം വേദിതബ്ബം, തേഹി വിനാ മഗ്ഗാധിഗമസ്സ അസമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ.

അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന അസമ്മോഹപ്പടിവേധസ്സ സിഖാപത്തത്താ മഗ്ഗധമ്മേസു വിയ ഫലധമ്മേസുപി സാതിസയോ അസമ്മോഹോതി **“സയം അഭിഞ്ഞാ”**തി വുത്തം, സാമം ജാനിത്വാതി അത്ഥോ. തഥാ ജാനനാ പനസ്സ സച്ഛികരണം അത്തപച്ചക്ഖകിരിയാതി **“സച്ഛികത്വാ”**തി വുത്തം. തേനാഹ **“അത്തനാവ അഭിവിസിട്ഠായ പഞ്ഞായ പച്ചക്ഖം കത്വാ”**തി. തഥാ സച്ഛികിരിയാ ചസ്സ അത്തനി പടിലാഭോതി ‘‘ഉപസമ്പജ്ജാ’’തി വുത്തന്തി ആഹ ‘‘പടിലഭിത്വാ’’തി.

സാരണീയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആസംസസുത്തവണ്ണനാ

൧൩. തതിയേ **സന്തോ**തി എത്ഥ **സന്ത**-സദ്ദോ ‘‘ദീഘം സന്തസ്സ യോജന’’ന്തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൬൦) കിലന്തഭാവേ ആഗതോ. ‘‘അയഞ്ച വിതക്കോ, അയഞ്ച വിചാരോ സന്തോ ഹോന്തി സമിതാ’’തിആദീസു (വിഭ॰ ൫൭൬) നിരുദ്ധഭാവേ. ‘‘അധിഗതോ ഖോ മ്യായം ധമ്മോ, ഗമ്ഭീരോ ദുദ്ദസോ ദുരനുബോധോ സന്തോ പണീതോ’’തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭-൮) സന്തഞാണഗോചരതായം.

“ഉപസന്തസ്സ സദാ സതിമതോ”തിആദീസു (ഉദാ° ൨൭) കിലേസവൂപസമേ. “സന്തോ ഹവേ സബ്ഭി പവേദയന്തീ”തിആദീസു (ധ° പ° ൧൫൧) സാധൂസു. “പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, മഹാചോരാ സന്തോ സംവിജ്ജമാനാ”തിആദീസു (പാരാ° ൧൯൫) അത്ഥിഭാവേ. ഇധാപി അത്ഥിഭാവേയേവാതി ആഹ **“സന്തോതി അത്ഥി ഉപലബ്ഭന്തീ”**തി. തത്ഥ **അത്ഥീ**തി ലോകസങ്കേതവസേന സംവിജ്ജന്തി. അത്ഥിഭാവോ ഹേത്ഥ പുഗ്ഗലസമ്ബന്ധേന വുത്തത്താ ലോകസമഞ്ഞാവസേനേവ വേദിതബ്ബോ, ന പരമത്ഥവസേന. അത്ഥീതി ചേതം നിപാതപദം ദട്ഠബ്ബം “അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ”തിആദീസു (മ° നി° ൧.൧൧൦) വിയ.

സംവിജ്ജമാനാതി ഉപലബ്ഭമാനാ. യഞ്ഹി സംവിജ്ജതി, തം ഉപലബ്ഭതി. തേനാഹ **“സംവിജ്ജമാനാതി തസ്സേവ വേവചന”**ന്തി. **അനാസോ**തി പത്ഥനാരഹിതോ. തേനാഹ **“അപത്ഥനോ”**തി. ആസംസതി പത്ഥേതീതി **ആസംസോ**. വേണുവേത്താദിവിലീവേഹി സുപ്പാദിഭാജനകാരകാ **വിലീവകാരകാ**. മിഗമച്ഛാദീനം നിസാദനതോ **നേസാദാ,** മാഗവികമച്ഛബന്ധാദയോ. രഥേസു ചമ്മേന നഹനകരണതോ **രഥകാരാ** , ധമ്മകാരാ. പുഇതി കരീസസ്സ നാമം, തം കുസേന്തി അപനേന്തീതി **പുക്കുസാ,** പുപ്ഫച്ഛഡ്ഡകാ.

ദുബ്ബണ്ണോതി വിരൂപോ. **ഓകോടിമകോ**തി ആരോഹാഭാവേന ഹേട്ഠിമകോ, രസ്സകായോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“ലകുണ്ഡകോ”**തി. ലകു വിയ ഘടികാ വിയ ഡേതി പവത്തതീതി ഹി **ലകുണ്ഡകോ,** രസ്സോ. കണതി നിമീലതീതി **കാണോ**. തം പനസ്സ നിമീലനം ഏകേന അക്ഖിനാ ദ്വീഹിപി ചാതി ആഹ **“ഏകക്ഖികാണോ വാ ഉഭയക്ഖികാണോ വാ”**തി. കുണനം കുണോ, ഹത്ഥവേകല്ലം. തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **കുണീ. ഖഞ്ജോ** വുച്ചതി പാദവികലോ. ഹേട്ഠിമകായസങ്ഖാതോ സരീരസ്സ പക്ഖോ പദേസോ ഹതോ അസ്സാതി **പക്ഖഹതോ**. തേനാഹ **“പീഠസപ്പീ”**തി. പദീപേ പദീപനേ ഏതബ്ബം നേതബ്ബന്തി **പദീപേയ്യം,** തേലാദിഉപകരണം.

ആസം ന കരോതീതി രജ്ജാഭിസേകേ കനിട്ഠോ പത്ഥനം ന കരോതി ജേട്ഠേ സതി കനിട്ഠസ്സ അനധികാരത്താ. അഭിസേകം അരഹതീതി അഭിസേകാരഹോ, **ന അഭിസേകാരഹോ** കാണകുണിആദിദോസസമന്നാഗതോ.

സീലസ്സ ദുട്ഠു നാമ നത്ഥി, തസ്മാ അഭാവത്ഥോ ഇധ ദു-സദ്ദോതി ആഹ **“നിസ്സീലോ”**തി. “പാപം പാപേന സുകര”ന്തിആദീസു (ഉദാ° ൪൮; ചൂളവ° ൩൪൩) വിയ പാപ-സദ്ദോ നിഹീനപരിയായോതി ആഹ **“ലാമകധമ്മോ”**തി. സീലവിപത്തിയാ വാ **ദുസ്സീലോ**. ദിട്ഠിവിപത്തിയാ **പാപധമ്മോ**. കായവാചാസംവരഭേദേന വാ **ദുസ്സീലോ,** മനോസംവരഭേദേന, സതിസംവരാദിഭേദേന വാ **പാപധമ്മോ**. അസുദ്ധപ്പയോഗതായ **ദുസ്സീലോ,** അസുദ്ധാസയതായ **പാപധമ്മോ**. കുസലസീലവിരഹേന **ദുസ്സീലോ,** അകുസലസീലസമന്നാഗമേന **പാപധമ്മോ. അസുചീഹീ**തി അപരിസുദ്ധേഹി. **സങ്കാഹി സരിതബ്ബസമാചാരോ**തി “ഇമസ്സ മഞ്ഞേ ഇദം കമ്മ”ന്തി ഏവം പരേഹി സങ്കായ സരിതബ്ബസമാചാരോ. തേനാഹ **“കിഞ്ചിദേവാ”**തിആദി. **അത്തനായേവ വാ സങ്കാഹി സരിതബ്ബസമാചാരോ**തി ഏതേനപി കമ്മസാധനതംയേവ സങ്കസ്സരസദ്ദസ്സ ദസ്സേതി. അത്തനോ സങ്കായ പരേസം സമാചാരകിരിയം സരതി ആസങ്കതി വിധാവതീതിപി **സങ്കസ്സരസമാചാരോ**തി

ഏവമേത്ഥ കത്തുസാധനതാപി ദട്ഠബ്ബാ. തസ്സ ഹി ദ്വേ തയോ ജനേ കഥേന്തേ ദിസ്വാ "മമ ദോസം മഞ്ഞേ കഥേന്തീ"തി തേസം സമാചാരം സങ്കായ സരതി ധാവതി.

ഏവംപടിഞ്ഞോതി സലാകഗ്ഗഹണാദീസു "കിത്തകാ വിഹാരേ സമണാ"തി ഗണനായ ആരദ്ധായ "അഹമ്പി സമണോ, അഹമ്പി സമണോ"തി പടിഞ്ഞം ദത്വാ സലാകഗ്ഗഹണാദീനി കരോതീതി സമണോ അഹന്തി ഏവംസമണപ്പടിഞ്ഞോ. **സുമ്ഭകപത്തധരേ**തി മത്തികാപത്തധരേ. **പൂതിനാ കമ്മേനാ**തി സംകിലിട്ഠകമ്മേന, നിഗ്ഗുണതായ വാ ഗുണസാരവിരഹിതത്താ **അന്തോപൂതി**. കസമ്ബുകചവരോ ജാതോ സഞ്ജാതോ അസ്സാതി **കസമ്ബുജാതോ**തി ആഹ **"സഞ്ജാതരാഗാദികചവരോ"**തി. അഥ വാ കസമ്ബു വുച്ചതി തിന്തകുണപകസടം ഉദകം, ഇമസ്മിഞ്ച സാസനേ ദുസ്സീലോ നാമ ജിഗുച്ഛനീയത്താ തിന്തകുണപഉദകസദിസോ, തസ്മാ കസമ്ബു വിയ ജാതോതി **കസമ്ബുജാതോ. ലോകുത്തരധമ്മഉപനിസ്സയസ്സ നത്ഥിതായാ**തി യത്ഥ പതിട്ഠിതേന സക്കാ ഭവേയ്യ അരഹത്തം ലദ്ധും, തസ്സാ പതിട്ഠായ ഭിന്നത്താ വുത്തം. **മഹാസീലസ്മിം പരിപൂരകാരിതായാ**തി യത്ഥ പതിട്ഠിതേന സക്കാ ഭവേയ്യ അരഹത്തം പാപുണിതും, തസ്മിം പരിപൂരകാരിതായ.

ആസംസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചക്കവത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൧൪. ചതുത്ഥേ **ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹീ**തി ദാനപിയവചനഅത്ഥചരിയാസമാനത്തതാസങ്ഖാതേഹി ചതൂഹി സങ്ഗഹകാരണേഹി. **ചക്കം വത്തേതീ**തി ആണാചക്കം പവത്തേതി. **ചക്ക**ന്തി വാ ഇധ രതനചക്കം വേദിതബ്ബം. അയഞ്ഹി ചക്കസദ്ദോ സമ്പത്തിയം, ലക്ഖണേ, രഥങ്ഗേ, ഇരിയാപഥേ, ദാനേ, രതനധമ്മഖുരചക്കാദീസു ച ദിസ്സതി. "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാന"ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൩൧) ഹി സമ്പത്തിയം ദിസ്സതി. "പാദതലേസു ചക്കാനി ജാതാനീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൫; ൩.൨൦൪) ഏത്ഥ ലക്ഖണേ. "ചക്കംവ വഹതോ പദ"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൧) ഏത്ഥ രഥങ്ഗേ. "ചതുചക്കം നവദ്വാര"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൯) ഏത്ഥ ഇരിയാപഥേ. "ദദം ഭുഞ്ജ മാ ച പമാദോ, ചക്കം വത്തയ സബ്ബപാണിന"ന്തി (ജാ॰ ൧.൭.൧൪൯) ഏത്ഥ ദാനേ. "ദിബ്ബം ചക്കരതനം പാതുരഹോസീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൪൩) ഏത്ഥ രതനചക്കേ. "മയാ പവത്തിതം ചക്ക"ന്തി (സു॰ നി॰ ൫൬൨) ഏത്ഥ ധമ്മചക്കേ. "ഇച്ഛാഹതസ്സ പോസസ്സ, ചക്കം ഭമതി മത്ഥകേ"തി (ജാ॰ ൧.൧.൧൦൪) ഏത്ഥ ഖുരചക്കേ. "ഖുരപരിയന്തേന ചക്കേനാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൬) ഏത്ഥ പഹരണചക്കേ. "അസനിവിചക്ക"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൬൧) ഏത്ഥ അസനിമണ്ഡലേ. ഇധ പനായം രതനചക്കേ ദട്ഠബ്ബോ.

കിത്താവതാ പനായം ചക്കവത്തീ നാമ ഹോതി? ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുലമത്തമ്പി ചക്കരതനം ആകാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ പവത്തതി. സബ്ബചക്കവത്തീനഞ്ഹി നിസിന്നാസനതോ ഉട്ഠഹിത്വാ ചക്കരതനസമീപം ഗന്ത്വാ ഹത്ഥിസോണ്ഡസദിസപനാളിം സുവണ്ണഭിങ്ഗാരം ഉക്ഖിപിത്വാ ഉദകേന അബ്ഭുക്കിരിത്വാ "അഭിവിജിനാതു ഭവം ചക്കരതന"ന്തി വചനസമനന്തരമേവ

വേഹാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ ചക്കരതനം പവത്തതീതി. യസ്സ പവത്തിസമകാലമേവ, സോ രാജാ ചക്കവത്തീ നാമ ഹോതി.

ധമ്മോതി ദസകുസലകമ്മപഥധമ്മോ, ദസവിധം വാ ചക്കവത്തിവത്തം. ദസവിധേ വാ കുസലധമ്മേ അഗരഹിതേ വാ രാജധമ്മേ നിയുത്തോതി **ധമ്മികോ**. തേന ച ധമ്മേന സകലലോകം രഞ്ജേതീതി **ധമ്മരാജാ**. ധമ്മേന വാ ലദ്ധരജ്ജത്താ **ധമ്മരാജാ**. ചക്കവത്തീഹി ധമ്മേന ഞായേന രജ്ജം അധിഗച്ഛതി, ന അധമ്മേന. **ദസവിധേന ചക്കവത്തിവത്തേനാ**തി ദസപ്പഭേദേന ചക്കവത്തീനം വത്തേന.

കിം പന തം ദസവിധം ചക്കവത്തിവത്തന്തി? വുച്ചതേ -

> ''കതമം പന തം, ദേവ, അരിയം ചക്കവത്തിവത്തന്തി? തേന ഹി ത്വം, താത, ധമ്മംയേവ നിസ്സായ ധമ്മം സക്കരോന്തോ ധമ്മം ഗരും കരോന്തോ ധമ്മം മാനേന്തോ ധമ്മം പൂജേന്തോ ധമ്മം അപചായമാനോ ധമ്മദ്ധജോ ധമ്മകേതു ധമ്മാധിപതേയ്യോ ധമ്മികം രക്ഖാവരണഗുത്തിം സംവിദഹസ്സു അന്തോജനസ്മിം ബലകായസ്മിം ഖത്തിയേസു അനുയന്തേസു ബ്രാഹ്മണഗഹപതികേസു നേഗമജാനപദേസു സമണബ്രാഹ്മണേസു മിഗപക്ഖീസു. മാ ച തേ, താത, വിജിതേ അധമ്മകാരോ പവത്തിത്ഥ. യേ ച തേ, താത, വിജിതേ അധനാ അസ്സു, തേസഞ്ച ധനമനുപ്പദേയ്യാസി. യേ ച തേ, താത, വിജിതേ സമണബ്രാഹ്മണാ മദപ്പമാദാ പടിവിരതാ ഖന്തിസോരച്ചേ നിവിട്ഠാ ഏകമത്താനം ദമേന്തി, ഏകമത്താനം സമേന്തി, ഏകമത്താനം പരിനിബ്ബാപേന്തി. തേ കാലേന കാലം ഉപസങ്കമിത്വാ പരിപുച്ഛേയ്യാസി പരിഗ്ഗണ്ഹേയ്യാസി - 'കിം, ഭന്തേ, കുസലം കിം അകുസലം, കിം സാവജ്ജം കിം അനവജ്ജം, കിം സേവിതബ്ബം കിം ന സേവിതബ്ബം, കിം മേ കരിയമാനം ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ അസ്സ, കിം വാ പന മേ കരിയമാനം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ അസ്സാ'തി. തേസം സുത്വാ യം അകുസലം, തം അഭിനിവജ്ജേയ്യാസി, യം കുസലം, തം സമാദായ വത്തേയ്യാസി. ഇദം ഖോ, താത, തം അരിയം ചക്കവത്തിവത്ത''ന്തി -

ഏവം **ചക്കവത്തിസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൪) ആഗതനയേന അന്തോജനസ്മിം ബലകായേ ഏകം, ഖത്തിയേസു ഏകം, അനുയന്തേസു ഏകം, ബ്രാഹ്മണഗഹപതികേസു ഏകം, നേഗമജാനപദേസു ഏകം, സമണബ്രാഹ്മണേസു ഏകം, മിഗപക്ഖീസു ഏകം, അധമ്മകാരപ്പടിക്ഖേപോ ഏകം, അധനാനം ധനാനുപ്പദാനം ഏകം, സമണബ്രാഹ്മണേ ഉപസങ്കമിത്വാ പഞ്ഹപുച്ഛനം ഏകന്തി ഏവമേവം തം ചക്കവത്തിവത്തം ദസവിധം ഹോതി. ഗഹപതികേ പന പക്ഖിജാതേ ച വിസും കത്വാ ഗണ്ഹന്തസ്സ ദ്വാദസവിധം ഹോതി.

അഞ്ഞഥാ വത്തിതും അദേന്തോ സോ ധമ്മോ അധിട്ഠാനം ഏതസ്സാതി തദധിട്ഠാനം. തേന **തദധിട്ഠാനേന ചേതസാ. സക്കരോന്തോ**തി ആദരകിരിയാവസേന കരോന്തോ. തേനാഹ **''യഥാ''**തിആദി. **ഗരും കരോന്തോ**തി പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരുകരണവസേന ഗരും കരോന്തോ. തേനേവാഹ **''തസ്മിം ഗാരവുപ്പത്തിയാ''**തി. **ധമ്മാധിപതിഭൂതാഗതഭാവേനാ**തി ഇമിനാ യഥാവുത്തധമ്മസ്സ ജേട്ഠകഭാവേന പുരിമതരം അത്തഭാവേസു സക്കച്ചം സമുപചിതഭാവം ദസ്സേതി. **ധമ്മവസേനേവ ച സബ്ബകിരിയാനം കരണേനാ**തി

ഏതേന ഠാനനിസജ്ജാദീസു യഥാവുത്തധമ്മനിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവം ദസ്സേതി. **അസ്സാതി** രക്ഖാവരണഗുത്തിയാ. **പരം രക്ഖന്തോതി** അഞ്ഞം ദിട്ഠധമ്മികാദിഅനത്ഥതോ രക്ഖന്തോ. തേനേവ പരരക്ഖസാധനേന ഖന്തിആദിഗുണേന അത്താനം തതോ ഏവ രക്ഖതി. **മേത്തചിത്തതാതി** മേത്തചിത്തതായ. **നിവാസനപാരുപനഗേഹാദീനി** സീതുണ്ഹാദിപ്പടിബാഹനേന **ആവരണം**.

അന്തോജനസ്മിന്തി അബ്ഭന്തരഭൂതേ പുത്തദാരാദിജനേ. **സീലസംവരേ പതിട്ഠാപേന്തോതി** ഇമിനാ രക്ഖം ദസ്സേതി. **വത്ഥഗന്ധമാലാദീനി ചസ്സ ദദമാനോതി** ഇമിനാ ആവരണം, ഇതരേന ഗുത്തിം. **സമ്പദാനേനപീതി** **പി**-സദ്ദേന സീലസംവരേസു പതിട്ഠാപനാദീനം സമ്പിണ്ഡേതി. ഏസ നയോ പരേസുപി പി-സദ്ദഗ്ഗഹണേ. നിഗമോ നിവാസോ ഏതേസന്തി **നേഗമാ**. ഏവം **ജാനപദാതി** ആഹ **"തഥാ നിഗമവാസിനോ"**തിആദിനാ.

രക്ഖാവരണഗുത്തിയാ കായകമ്മാദീസു സംവിദഹനം ഠപനം നാമ തദുപദേസോയേവാതി വുത്തം **"കഥേത്വാ"**തി. **ഏതേസൂതി** പാളിയം വുത്തേസു സമണാദീസു. **പടിവത്തേതും ന സക്കാ** ഖീണാനം കിലേസാനം പുന അനുപ്പജ്ജനതോ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചക്കവത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സചേതനസുത്തവണ്ണനാ

൧൫. പഞ്ചമേ ഇസയോ പതന്തി സന്നിപതന്തി ഏത്ഥാതി **ഇസിപതനന്തി** ആഹ **"ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസങ്ഖാതാന"**ന്തിആദി. **സബ്ബൂപകരണാനി സജ്ജേത്വാതി** സബ്ബാനി രുക്ഖസ്സ ഛേദനതച്ഛനാദിസാധനാനി ഉപകരണാനി രഞ്ഞാ ആണത്തദിവസേയേവ സജ്ജേത്വാ. നാനാ കരീയതി ഏതേനാതി **നാനാകരണം,** നാനാഭാവോതി ആഹ **"നാനത്ത"**ന്തി. **നേസന്തി** സരലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ആഹ **"ന ഏസ"**ന്തി. തഥാ **അത്ഥേസന്തി** ഏത്ഥാപീതി ആഹ **"അത്ഥി ഏസ"**ന്തി. പവത്തനത്ഥം അഭിസങ്ഖരണം **അഭിസങ്ഖാരോ,** തസ്സ **ഗതി** വേഗസാ പവത്തി. തം സന്ധായാഹ **"പയോഗസ്സ ഗമന"**ന്തി.

സഗണ്ഡാതി ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകഗണ്ഡാ. തേനാഹ **"ഉണ്ണതോണതട്ഠാനയുത്താ"**തി. **സകസാവാതി** സകസടാ. തേനാഹ **"പൂതിസാരേനാ"**തിആദി. **ഏവം ഗുണപതനേന പതിതാതി** യഥാ തം ചക്കം നാഭിഅരനേമീനം സദോസതായ ന പതിട്ഠാസി, ഏവമേകച്ചേ പുഗ്ഗലാ കായവങ്കാദിവസേന സദോസതായ ഗുണപതനേന പതിതാ സകട്ഠാനേ ന തിട്ഠന്തി. ഏത്ഥ ച ഫരുസവാചാദയോപി അപായഗമനീയാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേനേവ പഹീയന്തീതി ദട്ഠബ്ബാ.

സചേതനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അപണ്ണകസുത്തവണ്ണനാ

൧൬. ഛട്ഠേ വിരജ്ഝനകിരിയാ നാമ പച്ഛാ സമാദാതബ്ബതായ അപണ്ണകപ്പയോഗസമാദാനാ വിയ ഹോതി, അവിരജ്ഝനകിരിയാ പന പച്ഛാ അസമാദാതബ്ബതായ അനൂനാതി തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ അപണ്ണകോ, തസ്സ ഭാവോ

അപണ്ണകതാതി ആഹ **"അപണ്ണകപടിപദന്തി അവിരദ്ധപടിപദ"**ന്തിആദി. യസ്മാ സാ അധിപ്പേതത്ഥസാധനേന ഏകംസികാ വട്ടതോ നിയ്യാനാവഹാ, തത്ഥ ച യുത്തിയുത്താ അസാരാപഗതാ അവിരുദ്ധതായ അപച്ചനീകാ അനുലോമികാ അനുധമ്മഭൂതാ ച, തസ്മാ വുത്തം **"ഏകംസപടിപദ"**ന്തിആദി. **ന തക്കഗ്ഗാഹേന വാ നയഗ്ഗാഹേന വാ**തി തക്കഗ്ഗാഹേന വാ പടിപന്നോ ന ഹോതി നയഗ്ഗാഹേന വാ അപണ്ണകപടിപദം പടിപന്നോ. തത്ഥ **തക്കഗ്ഗാഹേന വാ**തി ആചരിയം അലഭിത്വാ "ഏവം മേ സുഗതി, നിബ്ബാനം വാ ഭവിസ്സതീ"തി അത്തനോ തക്കഗ്ഗഹണമത്തേന. **നയഗ്ഗാഹേനാ**തി പച്ചക്ഖതോ അദിസ്വാ നയതോ അനുമാനതോ ഗഹണേന. **ഏവം ഗഹേത്വാ പടിപന്നോ**തി തക്കമത്തേന, നയഗ്ഗാഹേന വാ പടിപന്നോ. പണ്ഡിതസത്ഥവാഹോ വിയ സമ്പത്തീഹി ന പരിഹായതീതി യോജനാ.

യം സന്ധായ വുത്തന്തി പരിഹാനഞ്ച അപരിഹാനഞ്ച സന്ധായ **ജാതകേ** (ജാ॰ ൧.൧.൧) വുത്തം. അയം പനേത്ഥ ഗാഥായ അത്ഥയോജനാ - **അപണ്ണകം ഠാനം** അവിരദ്ധകാരണം നിയ്യാനികകാരണം **ഏകേ** ബോധിസത്തപ്പമുഖാ പണ്ഡിതമനുസ്സാ ഗണ്ഹിംസു. യേ പന തേ ബാലസത്ഥവാഹപുത്തപ്പമുഖാ **തക്കികാ ആഹു, തേ ദുതിയം** സാപരാധം അനേകംസികം ഠാനം അനിയ്യാനികം കാരണം അഗ്ഗഹേസും, തേ കണ്ഹപടിപദം പടിപന്നാ. തത്ഥ സുക്കപടിപദാ അപരിഹാനിപടിപദാ, കണ്ഹപടിപദാ പരിഹാനിപടിപദാ, തസ്മാ യേ സുക്കപടിപദം പടിപന്നാ, തേ അപരിഹീനാ സോത്ഥിഭാവം പത്താ. യേ പന കണ്ഹപടിപദം പടിപന്നാ, തേ പരിഹീനാ അനയബ്യസനം ആപന്നാതി ഇമമത്ഥം ഭഗവാ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ഗഹപതിനോ വത്വാ ഉത്തരി ഇദമാഹ **"ഏതദഞ്ഞായ മേധാവീ, തം ഗണ്ഹേ യദപണ്ണക"**ന്തി.

തത്ഥ **ഏതദഞ്ഞായ മേധാവീ**തി മേധാതി ലദ്ധനാമായ വിസുദ്ധായ ഉത്തമായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ കുലപുത്തോ ഏതം അപണ്ണകം ഠാനം ദുതിയഞ്ചാതി ദ്വീസു അതക്കഗ്ഗാഹതക്കഗ്ഗാഹസങ്ഖാതേസു ഠാനേസു ഗുണദോസം വുദ്ധിഹാനിം അത്ഥാനത്ഥം ഞത്വാതി അത്ഥോ. **തം ഗണ്ഹേ യദപണ്ണക**ന്തി യം അപണ്ണകം ഏകംസികം സുക്കപടിപദാഅപരിഹാനിയപടിപദാസങ്ഖാതം നിയ്യാനികകാരണം, തദേവ ഗണ്ഹേയ്യ. കസ്മാ? ഏകംസികാദിഭാവതോയേവ. ഇതരം പന ന ഗണ്ഹേയ്യ. കസ്മാ? അനേകംസികാദിഭാവതോയേവ.

യവന്തി തായ സത്താ അമിസ്സിതാപി സമാനജാതിതായ മിസ്സിതാ വിയ ഹോന്തീതി **യോനി**. സാ പന അത്ഥതോ അണ്ഡാദിഉപ്പത്തിട്ഠാനവിസിട്ഠോ ഖന്ധാനം ഭാഗസോ പവത്തിവിസേസോതി ആഹ **"ഖന്ധകോട്ഠാസോ യോനി നാമാ"**തി. **കാരണം യോനി നാമ,** യോനീതി തം തം ഫലം അനുപചിതഞാണസമ്ഭാരേഹി ദുരവഗാധഭേദതായ മിസ്സിതം വിയ ഹോതീതി. യതോ ഏകത്തനയേന സോ ഏവായന്തി ബാലാനം മിച്ഛാഗാഹോ. **പസ്സാവമഗ്ഗോ യോനി നാമ** യവന്തി തായ സത്താ യോനിസമ്ബന്ധേന മിസ്സിതാ ഹോന്തീതി. **പഗ്ഗഹിതാ** അനുട്ഠാനേന, പുനപ്പുനം ആസേവനായ **പരിപുണ്ണാ**.

"ചക്ഖുതോപീ"തിആദിമ്ഹി പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവീഥീസു തദനുഗതമനോവിഞ്ഞാണവീഥീസു ച കിഞ്ചാപി കുസലാദീനം പവത്തി അത്ഥി, കാമാസവാദയോ ഏവ പന വണതോ യൂസം വിയ പഗ്ഘരനകഅസുചിഭാവേന സന്ദന്തി, തസ്മാ തേ ഏവ **"ആസവാ"**തി വുച്ചന്തി. തത്ഥ ഹി പഗ്ഘരനകഅസുചിമ്ഹി ആസവസദ്ദോ നിരുള്ഹോതി. **ധമ്മതോ**

യാവ ഗോത്രഭൂതി തതോ പരം മഗ്ഗഫലേസു അപ്പവത്തനതോ വുത്തം. ഏതേ ഹി ആരമ്മണകരണവസേന ധമ്മേ ഗച്ഛന്താ തതോ പരം ന ഗച്ഛന്തി. നനു തതോ പരം ഭവങ്ഗാദീനിപി ഗച്ഛന്തീതി ചേ? ന, തേസമ്പി പുബ്ബേ ആലമ്ബിതേസു ലോകിയധമ്മേസു സാസവഭാവേന അന്തോഗധത്താ തതോ പരതാഭാവതോ. ഏത്ഥ ച ഗോത്രഭുവചനേന ഗോത്രഭുവോദാനഫലസമാപത്തിപുരേചാരികപരികമ്മാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. പഠമമഗ്ഗപുരേചാരികമേവ വാ ഗോത്രഭു അവധിനിദസ്സനഭാവേന ഗഹിതം, തതോ പരം പന മഗ്ഗഫലസമാനതായ അഞ്ഞേസു മഗ്ഗേസു മഗ്ഗവീഥിയം സമാപത്തിവീഥിയം നിരോധാനന്തരഞ്ച പവത്തമാനേസു ഫലേസു നിബ്ബാനേ ച ആസവാനം പവത്തി നിവാരിതാതി വേദിതബ്ബം. **സവന്തീ**തി ഗച്ഛന്തി, ആരമ്മണകരണവസേന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അവധിഅത്ഥോ ആ-കാരോ, അവധി ച മരിയാദാഭിവിധിഭേദതോ ദുവിധോ. തത്ഥ മരിയാദം കിരിയം ബഹി കത്വാ പവത്തതി യഥാ "ആപാടലീപുത്തം വുട്ഠോ ദേവോ"തി. അഭിവിധി പന കിരിയം ബ്യാപേത്വാ പവത്തതി യഥാ "ആഭവഗ്ഗം ഭഗവതോ യസോ പവത്തതീ"തി. അഭിവിധിഅത്ഥോ ചായമാ-കാരോ ഇധ ഗഹിതോതി വുത്തം **"അന്തോകരണത്ഥോ"**തി.

മദിരാദയോതി **ആദി**-സദ്ദേന സിന്ധവകാദമ്ബരികാപോതികാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചിരപാരിവാസിയട്ഠോ** ചിരപരിവുട്ഠതാ പുരാണഭാവോ. **അവിജ്ജാ നാഹോസീതിആദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന "പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി ഭവതണ്ഹായാ"തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൨) ഇദം **സുത്തം** സങ്ഗഹിതം. അവിജ്ജാസവഭവാസവാനം ചിരപരിവുട്ഠതായ ദസ്സിതായ തബ്ഭാവഭാവിനോ കാമാസവസ്സ ചിരപരിവുട്ഠതാ ദസ്സിതാവ ഹോതി. അഞ്ഞേസു ച യഥാവുത്തേ ധമ്മേ ഓകാസഞ്ച ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനേസു മാനാദീസു വിജ്ജമാനേസു അത്തത്തനിയാദിഗ്ഗാഹവസേന അഭിബ്യാപനം മദകരണവസേന ആസവസദിസതാ ച ഏതേസംയേവ, ന അഞ്ഞേസന്തി ഏതേസ്വേവ ആസവസദ്ദോ നിരുള്ഹോതി ദട്ഠബ്ബോ. **ആയതം** അനാദികാലികത്താ. **പസവന്തീ**തി ഫലന്തി. ന ഹി കിഞ്ചി സംസാരദുക്ഖം അത്ഥി, യം ആസവേഹി വിനാ ഉപ്പജ്ജേയ്യ. **പുരിമാനി ചേത്ഥാ**തി ഏതേസു ചതൂസു അത്ഥവികപ്പേസു പുരിമാനി തീണി. **യത്ഥാ**തി യേസു സുത്താഭിധമ്മപ്പദേസേസു. **തത്ഥ യുജ്ജന്തി** കിലേസേസുയേവ യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥത്തയസ്സ സമ്ഭവതോ. **പച്ഛിമം കമ്മേപീ**തി പച്ഛിമം "ആയതം വാ സംസാരദുക്ഖം സവന്തി പസവന്തീ"തി വുത്തനിബ്ബചനം കമ്മേപി യുജ്ജതി ദുക്ഖപ്പസവനസ്സ കിലേസകമ്മസാധാരണത്താ.

ദിട്ഠധമ്മാ വുച്ചന്തി പച്ചക്ഖഭൂതാ ഖന്ധാ, ദിട്ഠധമ്മേ ഭവാ **ദിട്ഠധമ്മികാ. വിവാദമൂലഭൂതാ**തി വിവാദസ്സ മൂലകാരണഭൂതാ കോധൂപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയമായാസാഠേയ്യഥമ്ഭസാരമ്ഭമാനാതിമാനാ. **യേന ദേവൂപപത്യസ്സാ**തി യേന കമ്മകിലേസപ്പകാരേന ആസവേന ദേവേസു ഉപപത്തി നിബ്ബത്തി അസ്സ മയ്ഹന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ** ആകാസചാരീ അസ്സന്തി വിഭത്തിം വിപരിണാമേത്വാ യോജേതബ്ബം. ഏത്ഥ ച യക്ഖഗന്ധബ്ബവിനിമുത്താ സബ്ബാ ദേവതാ ദേവഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ. നളോ വുച്ചതി മൂലം, തസ്മാ **വിനളീകതാ**തി വിഗതനളാ വിഗതമൂലാ കതാതി അത്ഥോ. **അവസേസാ ച അകുസലാ ധമ്മാ**തി അകുസലകമ്മതോ അവസേസാ അകുസലാ ധമ്മാ ആസവാതി ആഗതാതി സമ്ബന്ധോ.

പടിഘാതായാതി പടിസേധനായ. **പരൂപവാദ…പേ॰… ഉപദ്ദവാതി** ഇദം യദി ഭഗവാ സിക്ഖാപദം ന പഞ്ഞാപേയ്യ, തതോ അസദ്ധമ്മപ്പടിസേവനഅദിന്നാദാനപാണാതിപാതാദിഹേതു യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും പരൂപവാദാദയോ ദിട്ഠധമ്മികാ നാനപ്പകാരാ അനത്ഥാ, യേ ച തന്നിമിത്തമേവ നിരയാദീസു നിബ്ബത്തസ്സ പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണാദിവസേന മഹാദുക്ഖാനുഭവാദിപ്പകാരാ അനത്ഥാ, തേ സന്ധായ വുത്തം.

തേ പനേതേതി ഏതേ കാമരാഗാദികിലേസതേഭൂമകകമ്മപരൂപവാദാദിഉപ്പദ്ദവപ്പകാരാ ആസവാ. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം വിനയാദിപാളിപ്പദേസേ. **യഥാ**തി യേന ദുവിധാദിപ്പകാരേന അവസേസേസു ച സുത്തന്തേസു തിധാ ആഗതാതി സമ്ബന്ധോ. നിരയം ഗമേന്തീതി **നിരയഗാമിനിയാ. ഛക്കനിപാതേ**തി ഛക്കനിപാതേ ആഹുനേയ്യസുത്തേ (അം॰ നി॰ ൬.൫൮). തത്ഥ ഹി ആസവാ ഛധാ ആഗതാ.

സരസഭേദോതി ഖണികനിരോധോ. **ഖീണാകാരോ**തി അച്ചന്തായ ഖീണതാ. ആസവാ ഖീയന്തി പഹീയന്തി ഏതേനാതി **ആസവക്ഖയോ,** മഗ്ഗോ. ആസവാനം ഖയന്തേ ഉപ്പജ്ജനതോ **ആസവക്ഖയോ,** ഫലം. ആസവക്ഖയേന പത്തബ്ബതോ ആസവാ ഖീയന്തി ഏത്ഥാതി **ആസവക്ഖയോ,** നിബ്ബാനം. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൬൭-ഒന്റം) വിത്ഥാരിതോ, തസ്മാ തത്ഥ, തം സംവണ്ണനായ ച വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

തഥാതി ഇമിനാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വിത്ഥാരിതതം ഉപസംഹരതി. കുസലപ്പവത്തിം ആവരന്തി നിവാരേന്തീതി **ആവരണീയാ. പുരിമപ്പവത്തിവസേനാ**തി നിദ്ദോക്കമനതോ പുബ്ബേ കമ്മട്ഠാനസ്സ പവത്തിവസേന. **ഠപേത്വാ**തി ഹത്ഥഗതം കിഞ്ചി ഠപേന്തോ വിയ കമ്മട്ഠാനം സതിസമ്പജഞ്ഞവസേന ഠപേത്വാ കമ്മട്ഠാനമേവ മനസികരോന്തോ നിദ്ദം ഓക്കമതി, ഝാനസമാപന്നോ വിയ യഥാപരിച്ഛിന്നേനേവ കാലേന പബുജ്ഝമാനോ കമ്മട്ഠാനം ഠപിതട്ഠാനേ ഗണ്ഹന്തോയേവ പബുജ്ഝതി നാമ. തേന വുത്തം **"തസ്മാ…പേ॰… നാമ ഹോതീ"**തി. **മൂലകമ്മട്ഠാനേ**തി ആദിതോ പട്ഠായ പരിഹരിയമാനകമ്മട്ഠാനേ. **പരിഗ്ഗഹകമ്മട്ഠാനവസേനാ**തി സയനം ഉപഗച്ഛന്തേന പരിഗ്ഗഹമാനകമ്മട്ഠാനമനസികാരവസേന. സോ പന ധാതുമനസികാരവസേന ഇച്ഛിതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"അയം ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

അപണ്ണകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അത്തബ്യാബാധസുത്തവണ്ണനാ

൧൭. സത്തമേ ബ്യാബാധനം ദുക്ഖാപനന്തി ആഹ **"അത്തബ്യാബാധായാതി അത്തദുക്ഖായാ"**തി. മഗ്ഗഫലചിത്തുപ്പാദാപി കായസുചരിതാദിസങ്ഗഹോ ഏവാതി ആഹ **"അവാരിതാനേവാ"**തി.

അത്തബ്യാബാധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദേവലോകസുത്തവണ്ണനാ

൮൮. അട്ഠമേ **ഇതീതി പദസന്ധിബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതാതി** പുരിമപദാനം പച്ഛിമപദേഹി അത്ഥതോ സഹിതതായ ബ്യഞ്ജനാനം വാക്യാനം സിലിട്ഠതായ ദീപനേ നിപാതോ.

ദേവലോകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമപാപണികസുത്തവണ്ണനാ

൮൯. നവമേ **ഉഗ്ഘാടേത്വാതി** ആസനദ്വാരഞ്ചേവ ഭണ്ഡപസിബ്ബകേ ച വിവരിത്വാ. **നാധിട്ഠാതീതി** തം തം കയവിക്കയേ അത്തനാ വോയോഗം നാപജ്ജതി. **ദിവാകാലേതി** മജ്ഝന്ഹികസമയേ. **അസ്സാമികോ ഹോതി** തീസുപി കാലേസു ലദ്ധബ്ബലാഭസ്സ അലഭനതോ. അപതിവാതാബാധം **രത്തിട്ഠാനം**. ഛായുദകസമ്പന്നം **ദിവാട്ഠാനം. വിപസ്സനാപി വട്ടതി** വിപസ്സനാകമ്മികോയേവ. തേനപി ഹി നവധാ ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖത്തം ആപാദേന്തേന സമാധിനിമിത്തം ഗഹേതബ്ബം, വിപസ്സനാനിമിത്തം സമാഹിതാകാരസല്ലക്ഖണായ.

പഠമപാപണികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയപാപണികസുത്തവണ്ണനാ

൯൦. ദസമേ **വിസിട്ഠധുരോതി** വിസിട്ഠധുരസമ്പഗ്ഗാഹോ വീരിയസമ്പന്നോ. ഞാണവീരിയായത്താ ഹി അത്ഥസിദ്ധിയോ. തേനാഹ **"ഉത്തമധുരോ"**തിആദി. **വിക്കായികഭണ്ഡന്തി** വിക്കയേതബ്ബഭണ്ഡം. **നിക്ഖിത്തധനേനാതി** നിദഹിത്വാ ഠപിതധനവസേന. **വളഞ്ജനകവസേനാതി** ദിവസേ ദിവസേ ദാനൂപഭോഗവസേന വളഞ്ജിതബ്ബധനവസേന. **ഉപഭോഗപരിഭോഗഭണ്ഡേനാതി** ഉപഭോഗപരിഭോഗൂപകരണേന. **നിപതന്തീതി** നിപാതേന്തി, അത്തനോ ധനഗ്ഗഹേന നിപാതവുത്തികേ കരോന്തി. തേനാഹ **"നിമന്തേന്തീ"**തി.

ഞാണഥാമേനാതി ഞാണസ്സ ഥിരഭാവേന. **ഞാണപരക്കമേനാതി** ഞാണസഹിതേന വീരിയേന. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥഭേദഞ്ഹി യേന സുതേന ഇജ്ഝതി, തം സുതം നാമ. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ദസ്സേന്തോ **"ഏകനികായ…പേ॰… ബഹുസ്സുതാ"**തി ആഹ. **ആഗതോതി** സുപ്പവത്തിഭാവേന സ്വാഗതോ. തേനാഹ **"പഗുണോ പവത്തിതോ"**തി. അഭിധമ്മേ ആഗതാ കുസലാദിക്ഖന്ധാദിഭേദഭിന്നാ ധമ്മാ സുത്തന്തപിടകേപി ഓതരന്തീതി **"ധമ്മധരാതി സുത്തന്തപിടകധരാ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. ന ഹി ആഭിധമ്മികഭാവേന വിനാ നിപ്പരിയായതോ സുത്തന്തപിടകഞ്ഞുതാ സമ്ഭവതി. **ദ്വേമാതികാധരാതി** ഭിക്ഖുഭിക്ഖുനിമാതികാവസേന ദ്വേമാതികാധരാതി വദന്തി, "വിനയാഭിധമ്മമാതികാധരാ"തി യുത്തം. **പരിപുച്ഛതീതി** സബ്ബഭാഗേന പുച്ഛിതബ്ബം പുച്ഛതി. തേനാഹ **"അത്ഥാനത്ഥം കാരണാകാരണം പുച്ഛതീ"**തി. **പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി** വിചാരേതി.

ന ഏവം അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോതി ഏവം ദേസനാനുക്കമേന അത്ഥോ ന ഗഹേതബ്ബോ. അഞ്ഞോ ഹി ദേസനാക്കമോ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന പവത്തനതോ, അഞ്ഞോ പടിപത്തിക്കമോ. **ഹേട്ഠിമേന വാ പരിച്ഛേദോതി** സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതേസു തീസു ഭാഗേസു കത്ഥചി ഹേട്ഠിമനയേന ദേസനായ പരിച്ഛേദം വേദിതബ്ബം സീലേന, കത്ഥചി ഉപരിമേന ഭാഗേന

പഞ്ഞായ, കത്ഥചി ദ്വീഹിപി ഭാഗേഹി സീലപഞ്ഞാവസേന. ഇധ പന സുത്തേ ഉപരിമേന ഭാഗേന പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോതി വത്വാ തം ദസ്സേന്തോ **“തസ്മാ”**തിആദിമാഹ. യസ്മാ വാ ഭഗവാ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന പഠമം കല്യാണമിത്തം ദസ്സേന്തോ അരഹത്തം പവേദേത്വാ ‘‘തയിദം അരഹത്തം ഇമായ ആരദ്ധവീരിയതായ ഹോതീ’’തി ദസ്സേന്തോ വീരിയാരമ്ഭം പവേദേത്വാ ‘‘സ്വായം വീരിയാരമ്ഭോ ഇമിനാ കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സയേന ഭവതീ’’തി ദസ്സേന്തോ നിസ്സയസമ്പത്തിം പവേദേതി ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനിദസ്സനാനുരൂപന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ദുതിയപാപണികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രഥകാരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പുഗ്ഗലവഗ്ഗോ

൧. സമിദ്ധസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. തതിയസ്സ പഠമേ **രുച്ചതീ**തി കായസക്ഖിആദീസു പുഗ്ഗലേസു അതിവിയ സുന്ദരതരപണീതതരഭാവേന തേ ചിത്തസ്സ അഭിരുചിഉപ്പാദകോ കതമോതി പുച്ഛതി. **സദ്ധിന്ദ്രിയം ധുരം അഹോസി** സദ്ധാധുരം മഗ്ഗവുട്ഠാനന്തി കത്വാ, സേസിന്ദ്രിയാനി പന കഥന്തി ആഹ **"സേസാനീ"**തിആദി. **പടിവിദ്ധമഗ്ഗോവാ**തി തീഹിപി ഥേരേഹി അത്തനോ അത്തനോ പടിവിദ്ധഅരഹത്തമഗ്ഗോ ഏവ കഥിതോ, തസ്മാ ന സുകരം ഏകംസേന ബ്യാകാതും ''അയം...പേ॰... പണീതതരോ ചാ''തി. **ഭുമ്മന്തരേനേവ കഥേസി** ''തീസുപി പുഗ്ഗലേസു അഗ്ഗമഗ്ഗട്ഠോവ പണീതതരോ''തി.

സമിദ്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഗിലാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൨. ദുതിയേ **ഹിതാനീ**തി ഭബ്യാനി. **വുദ്ധികരാനീ**തി ആരോഗ്യാദിവുദ്ധികരാനി. **അനുച്ഛവിക**ന്തി ഉപട്ഠാനകിരിയായ അനുരൂപം. **വാതാപമാരരോഗേനാ**തി വാതരോഗേന ച അപമാരരോഗേന ച, വാതനിദാനേന വാ അപമാരരോഗേന. **നിട്ഠംപത്തഗിലാനോ**തി ''ഇമിനാ രോഗേന ന ചിരസ്സേവ മരിസ്സതീ''തി നിട്ഠം പത്തോ ഗിലാനോ. **ഖിപിതകം** നാമ വമഥുരോഗോ. **കച്ഛൂ**തി ഥുല്ലകച്ഛുആബാധോ. **തിണപുപ്ഫകജരോ** വിസമവാതസമ്ഫസ്സജരോഗോ. **യേസ**ന്തി യേസം രോഗാനം. **പടിജഗ്ഗനേനാ**തി പടികാരമത്തേന. **ഫാസുക**ന്തി ബ്യാധിവൂപസമനേന സരീരസ്സ ഫാസുഭാവോ. ബ്യാധിനിദാനസമുട്ഠാനജാനനേന **പണ്ഡിതോ,** പടികാരകിരിയായ യുത്തകാരിതായ **ദക്ഖോ,** ഉട്ഠാനവീരിയസമ്പത്തിയാ **അനലസോ.**

പദപരമോ പുഗ്ഗലോ കഥിതോ സമ്മത്തനിയാമോക്കമനസ്സ അയോഗ്ഗഭാവതോ. അലഭന്തോവ തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം സവനായ ഓക്കമതി നിയാമം കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തം പച്ചേകബോധിം. **യ**ന്തി, യതോ. **ഓവാദം ലഭിത്വാ**തി ആഭിസമാചാരികവത്തം ഓവാദമത്തം. ഏത്തകോപി ഹി തസ്സ ഹിതാവഹോതി. **തന്നിസ്സിതോവാ**തി വിപഞ്ചിതഞ്ഞുനിസ്സിതോവ ഹോതി. **പുനപ്പുനം ദേസേതബ്ബോവ** സമ്മത്തനിയാമോക്കമനസ്സ യോഗ്ഗഭാവതോ.

ഗിലാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സങ്ഖാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. തതിയേ വിവിധേഹി ആകാരേഹി ആബാധനതോ ബ്യാബാധോവ ബ്യാബജ്ഝം, കായികം ചേതസികഞ്ച ദുക്ഖം. സഹ ബ്യാബജ്ഝേന വത്തതീതി **സബ്യാബജ്ഝം.** തേനാഹ **"സദുക്ഖ"**ന്തി. **ചേതനാരാസി**ന്തി പുബ്ബചേതനാദിരാസിം. ചേതനം പുനപ്പുനം പവത്തേന്തോ **"രാസിം കരോതി പിണ്ഡം കരോതീ"**തി ച വുത്തോ. **സദുക്ഖ**ന്തി നിരന്തരദുക്ഖം. തേനാഹ **"സാബാധം നിരസ്സാദ"**ന്തി. **അത്ഥീ**തി ഉജുകം ദുക്ഖവേദനാ നത്ഥീതി അവത്തബ്ബത്താ വുത്തം. അനിട്ഠസഭാവത്താ അനിട്ഠാരമ്മണത്താ ച

ദുക്ഖപക്ഖികാവ സാ ദട്ഠബ്ബാ. ന ഹി അകുസലവിപാകാ ഇട്ഠാ നാമ അത്ഥി, കുസലവിപാകാ പന ഉപേക്ഖാവേദനാ തത്ഥ അപ്പാവസരാ. **അട്ഠകഥായം** പന നിരയസ്സ ദുക്ഖബഹുലത്താ ദുക്ഖസ്സ ച തത്ഥ ബലവതായ സാ അബ്ബോഹാരികട്ഠാനേ ഠിതാതി വുത്തം. **ഉപമം കത്വാ ആഹടോ** വിസേസോ വിയ സാമഞ്ഞസ്സ യഥാ അയോപിണ്ഡിരോഹിനോ വിയ രൂപാനന്തി. **പടിഭാഗഉപമാ**തി പടിബിമ്ബഉപമാ.

തേ അഗ്ഗഹേത്വാതി ഹേട്ഠിമബ്രഹ്മലോകേ അഗ്ഗഹേത്വാ. **വോമിസ്സകസുഖദുക്ഖ**ന്തി വിമിസ്സകസുഖദുക്ഖം പീതിമിസ്സകഭാവതോ. **കമ്മ**ന്തി പാപകമ്മം. കമ്മസീസേന ഫലം വദതി. കാമഞ്ചേത്ഥ ''അബ്യാബജ്ഝം ലോകം ഉപപജ്ജതീ''തി ആഗതം, ''അബ്യാബജ്ഝാ ഫസ്സാ ഫുസന്തീ''തി പന വചനേന ലോകുത്തരഫസ്സാപി സങ്ഗയ്ഹന്തീതി **''തീണി സുചരിതാനി ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാനി കഥിതാനീ''**തി വുത്തം.

സങ്ഖാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ബഹുകാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൪. ചതുത്ഥേ **അവസ്സയം ഗതോ**തി വട്ടദുക്ഖപരിമുത്തിയാ അവസ്സയോ മയ്ഹന്തി സരണഗമനക്കമേന ഉപഗതോ ഹോതി. **സതന്തിക**ന്തി സപരിയത്തിധമ്മം. **അഗ്ഗഹിതസരണപുബ്ബസ്സാ**തി അഗ്ഗഹിതപുബ്ബസരണസ്സ. **അകതാഭിനിവേസസ്സ വസേന വുത്ത**ന്തി തസ്മിം അത്തഭാവേ ന കതോ സരണഗമനാഭിനിവേസോ യേനാതി അകതാഭിനിവേസോ, തസ്സ വസേന വുത്തം. കാമം പുബ്ബേപി സരണദായകോ ആചരിയോ വുത്തോ, പബ്ബജ്ജാദായകോപി സരണദായകോവ. പുബ്ബേ പന ഉപാസകഭാവാപാദകവസേന സരണദായകോ അധിപ്പേതോ. ഇദം പന ഗഹിതപബ്ബജ്ജസ്സ സരണഗമനം. പബ്ബജ്ജാ ഹി സവിസേസം സരണഗമനന്തി പബ്ബജ്ജാദായകോ പുന വുത്തോ. **ഏതേ**തി പബ്ബജ്ജാദായകാദയോ. **ദുവിധേന പരിച്ഛിന്നാ**തി ലോകിയധമ്മസമ്പാപകോ ലോകുത്തരധമ്മസമ്പാപകോതി ദ്വിപ്പകാരേന പരിച്ഛിന്നാ, കതാഭിനിവേസഅകതാഭിനിവേസവസേന വാ. **ഉപരീ**തി പഠമമഗ്ഗതോ ഉപരി. **നേവ സക്കോതീ**തി ആചരിയേന കതസ്സ ഉപകാരസ്സ മഹാനുഭാവത്താ തസ്സ പതികാരം നാമ കാതും ന സക്കോതി.

ബഹുകാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. വജിരൂപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. പഞ്ചമേ **അരു**ഇതി പുരാണം ദുട്ഠവണം വുച്ചതി. ക-കാരോ പദസന്ധികരോതി അരുകൂപമം ചിത്തം ഏതസ്സാതി **അരുകൂപമചിത്തോ** അപ്പമത്തകസ്സപി ദുക്ഖസ്സ അസഹനതോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ഇത്തരകാലോഭാസേനാ**തി പരിത്തമേവ കാലോ ഞാണോഭാസവിരഹേന. **ലഗതീ**തി കോധാസങ്ഗവസേന കുപ്പന്തോ പുഗ്ഗലോ സമ്മുഖാ, ''കിം വദസീ''തിആദിനാ പരമ്മുഖാ ച ഉപനയ്ഹനവസേന ലഗതി, ന തണ്ഹാസങ്ഗവസേന. **കുപ്പതീ**തി കുജ്ഝതി. **ബ്യാപജ്ജതീ**തി വിപന്നചിത്തോ ഹോതി. **ഥദ്ധഭാവം ആപജ്ജതി** ഈസകമ്പി മുദുത്താഭാവതോ. **ദുട്ഠാരുകോ**തി

മംസലോഹിതാനം ദുട്ഠഭാവേന പകതിഭാവം ജഹിത്വാ ഠിതോ ദുട്ഠവണോ. “ദുട്ഠാരുതാ”തിപി പഠന്തി, തത്ഥാപി താകാരോ പദസന്ധികരോ.

തസ്സാതി ദുട്ഠാരുകസ്സ. **സവനന്തി** അസുചിവിസന്ദനം. **ഉദ്ധുമാതസ്സ വിയാ**തി കോധേന ഉദ്ധം ഉദ്ധം ധുമാതകസ്സ വിയ കോധൂപായാസസ്സ അവിസ്സജ്ജനതോ. **ചണ്ഡികതസ്സാ**തി കുപിതസ്സ. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝാപി കിലേസാ തേഹി അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതത്താ സമുച്ഛിന്നാ, തഥാപി തസ്മിം സന്താനേ അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ അനുപ്പന്നത്താ തത്ഥ അപ്പഹീനാപി കിലേസാ അത്ഥേവാതി കത്വാ തേസം ഞാണാനം വിജ്ജൂപമതാ വുത്താ, ന തേഹി മഗ്ഗേഹി പഹീനാനം കിലേസാനം അത്ഥിഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം.

വജിരൂപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സേവിതബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൨൬. ഛട്ഠേ **ഉപസങ്കമിതബ്ബോ**തി കാലേന കാലം ഉപസങ്കമിതബ്ബോ. **അല്ലീയിതബ്ബോ**തി ഛായായ വിയ വിനാ ഭാവനായ നില്ലീയിതബ്ബോ. **പുനപ്പുനം ഉപാസിതബ്ബോ**തി അഭിണ്ഹസോ ഉപനിസീദിതബ്ബോ. **അനുദ്ദയാ**തി മേത്താപുബ്ബഭാഗോ. **ഉപസങ്കമിതും വട്ടതീ**തി “ഏതസ്സ സീലേന അഭിവുദ്ധി ഭവിസ്സതീ”തി ഉപകാരത്ഥം ഉപസേവനാദി വട്ടതി.

ന പടിഹഞ്ഞിസ്സതീതി “അപേഹി, കിം ഏതേനാ”തി പടിക്ഖേപാഭാവതോ പിയസീലത്താ ന പടിഹഞ്ഞിസ്സതി. **ഫാസു ഭവിസ്സതീ**തി ദ്വീസു ഹി സീലവന്തേസു ഏകേന സീലസ്സ വണ്ണേ കഥിതേ ഇതരോ അനുമോദതി. തേന തേസം കഥാ ഫാസു ചേവ ഹോതി പവത്തിനീ ച. ഏകസ്മിം പന ദുസ്സീലേ സതി ദുസ്സീലസ്സ സീലകഥാ ദുക്കഥാ, നേവ സീലകഥാ ഹോതി, ന ഫാസു ഹോതി, ന പവത്തിനീ. ദുസ്സീലസ്സ ഹി സീലകഥാ അഫാസു ഭവിസ്സതി. സീലകഥായ വുത്തമത്ഥം സമാധിപഞ്ഞാകഥാസുപി അതിദിസതി **“സമാധിപഞ്ഞാകഥാസുപി ഏസേവ നയോ”**തി. ദ്വേ ഹി സമാധിലാഭിനോ സമാധികഥം സപ്പഞ്ഞാ ച പഞ്ഞാകഥം കഥേന്താ രത്തിം വാ ദിവസം വാ അതിക്കമന്തമ്പി ന ജാനന്തി.

തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ഞായ അനുഗ്ഗഹേസ്സാമീതി തസ്മിം തസ്മിം അനുഗ്ഗഹേതബ്ബേ പഞ്ഞായ സോധേതബ്ബേ വഡ്ഢേതബ്ബേ ച അധികസീലം നിസ്സായ ഉപ്പന്നപഞ്ഞായ അനുഗ്ഗഹേസ്സാമീതി അത്ഥോ. തഞ്ച അനുഗ്ഗണ്ഹനം സീലസ്സ അസപ്പായാനുപകാരധമ്മേ വജ്ജേത്വാ തപ്പടിപക്ഖസേവനേന ഹോതീതി ആഹ **“സീലസ്സ അസപ്പായേ”**തിആദി. സീലസ്സ അസപ്പായാനുപകാരധമ്മാ നാമ അനാചാരാഗോചരാദയോ, തപ്പടിപക്ഖതോ ഉപകാരധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. **തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ**തി തംതംസിക്ഖാകോട്ഠാസപദട്ഠാനേ. **അനുഗ്ഗണ്ഹാതി നാമാ**തി അഭിന്നം അസംകിലിട്ഠം കത്വാ അനുഗ്ഗണ്ഹാതി നാമ. **ഖാരപരിസ്സാവനേ**തി രജകാനം ഊസഖാരാദിഖാരപരിസ്സാവനപടേ. **ഹായതീ**തി സീലാദിനാ പരിഹായതി. **സേട്ഠം പുഗ്ഗല**ന്തി സീലാദിഗുണേഹി സേട്ഠം ഉത്തരിതരം ഉത്തമം പുഗ്ഗലം.

സേവിതബ്ബസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ജിഗുച്ഛിതബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. സത്തമേ **അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതീ**തി എത്ഥ അഭി-സദ്ദാപേക്ഖായ ''ന''ന്തി സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"അസ്സാ"**തി ''തം ഖോ പന ഭവന്ത''ന്തിആദീസു വിയ. **പാപകോ കിത്തിസദ്ദോ**തി ലാമകഭാവേന കഥേതബ്ബസദ്ദോ. **ഗൂഥകൂപോ വിയ ദുസ്സീല്യ**ന്തി എതേന ദുസ്സീലസ്സ ഗൂഥസദിസത്തമേവ ദസ്സേതി. **വചന**ന്തി അനിട്ഠവചനം. **പുരിമനയേനേവാ**തി ''ഗൂഥകൂപോ വിയ ദുസ്സീല്യ''ന്തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന. **സുചിമിത്തോ**തി സീലാചാരസുദ്ധിയാ സുചിമിത്തോ. സഹ അയന്തി പവത്തന്തീതി **സഹായാ**തി ആഹ **"സഹഗാമിനോ"**തി.

ജിഗുച്ഛിതബ്ബസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഗൂഥഭാണീസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. അട്ഠമേ **ഗൂഥഭാണീ**തി ഗൂഥസദിസവചനത്താ ഗൂഥഭാണീ. യഥാ ഹി ഗൂഥം നാമ മഹാജനസ്സ അനിട്ഠം ഹോതി, ഏവമേവ ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വചനം ദേവമനുസ്സാനം അനിട്ഠം ഹോതി. **ദുഗ്ഗന്ധകഥ**ന്തി കിലേസാസുചിസംകിലിട്ഠതായ ഗൂഥം വിയ ദുഗ്ഗന്ധവായനകഥം. **പുപ്ഫഭാണീ**തി സുപുപ്ഫസദിസവചനത്താ പുപ്ഫഭാണീ . യഥാ ഹി ഫുല്ലാനി വസ്സികാനി വാ അധിമുത്തികാനി വാ മഹാജനസ്സ ഇട്ഠാനി കന്താനി ഹോന്തി, ഏവമേവ ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വചനം ദേവമനുസ്സാനം ഇട്ഠം ഹോതി കന്തം. **പുപ്ഫാനി വിയാ**തി ചമ്പകസുമനാദിസുഗന്ധപുപ്ഫാനി വിയ. **സുഗന്ധകഥ**ന്തി സുചിഗന്ധവായനകഥം കിലേസദുഗ്ഗന്ധാഭാവതോ. **മധുഭാണീ**തി എത്ഥ ''മുദുഭാണീ''തിപി പഠന്തി. ഉഭയത്ഥാപി ഹി മധുരവചനോതി അത്ഥോ. യഥാ ഹി ചതുമധുരം നാമ മധുരം പണീതം, ഏവമേവ ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വചനം ദേവമനുസ്സാനം മധുരം ഹോതി. **മധുരകഥ**ന്തി കണ്ണസുഖതായ പേമനീയതായ ച സദ്ദതോ അത്ഥതോ ച മധുരസഭാവകഥം. **അത്തഹേതു വാ**തി അത്തനോ വാ ഹത്ഥപാദാദിച്ഛേദനഹരണഹേതു. **പരഹേതു വാ**തി എത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തേനാഹ **"അത്തനോ വാ"**തിആദി.

''നേലങ്ഗോതി ഖോ, ഭന്തേ, സീലാനമേതം അധിവചന''ന്തി **സുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭) ആഗതത്താ വുത്തം **"എത്ഥ വുത്തസീലം വിയാ"**തി. **പൂരേ**തി ഗുണാനം പാരിപൂരിയം. **സുകുമാരാ**തി അഫരുസതായ മുദുകാ കോമലാ. **പുരസ്സാ**തി എത്ഥ **പുര**-സദ്ദോ തന്നിവാസിവാചകോ ദട്ഠബ്ബോ ''ഗാമോ ആഗതോ''തിആദീസു വിയ. തേനാഹ **"നഗരവാസീന"**ന്തി. മനം അപ്പായതി വഡ്ഢേതീതി **മനാപാ**. തേനാഹ **"ചിത്തവുദ്ധികരാ"**തി.

ഗൂഥഭാണീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അന്ധസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. നവമേ **അന്ധോ**തിആദീസു പാളിപദേസു പഠമോ ദിട്ഠധമ്മികഭോഗസംഹരണപഞ്ഞാചക്ഖുനോ ച സമ്പരായികത്ഥസാധനപഞ്ഞാചക്ഖുനോ ച അഭാവാ ''അന്ധോ''തി വുച്ചതി ദുതിയോപി, തതിയോ പന ദ്വിന്നമ്പി ഭാവാ ''ദ്വിചക്ഖൂ''തി വുച്ചതി.

പഞ്ഞാചക്ഖൂതി ആയകോസല്ലഭൂതാ പഞ്ഞാചക്ഖു. തേനാഹ **"ഫാതിം കരേയ്യാ"**തി. **അധമുത്തമേ**തി അധമേ ചേവ ഉത്തമേ ച. **പടിപക്ഖവസേനാ**തി പടിപക്ഖസ്സ അത്ഥിതാവസേന. **സുക്കസപ്പടിഭാഗാ**തി സുക്കധമ്മേഹി പഹായകേഹി സപ്പടിഭാഗാതി ജാനേയ്യ. **കണ്ഹസപ്പടിഭാഗാ**തി കണ്ഹധമ്മേഹി പഹാതബ്ബേഹി സപ്പടിഭാഗാതി ജാനേയ്യ.

തഥാജാതികാതി യാദിസേഹി സപുത്തദാരപരിജനസഞാതിമിത്തബന്ധവഗ്ഗം അത്താനം സുഖേതി പീണേതി, താദിസാ ഭോഗാപി ന സന്തി. **പുഞ്ഞാനി ച ന കരോതീ**തി സമണബ്രാഹ്മണകപണദ്ധികയാചകാനം സന്തപ്പനവസേന പുഞ്ഞാനി ന കരോതി. **ഉഭയത്ഥാ**തി ഉഭയസ്മിം ലോകേ, ഉഭയസ്മിം വാ അത്ഥേതി വിഗ്ഗഹോതി ദസ്സേന്തോ **"ഇധലോകേ"**തിആദിമാഹ. **ഉഭയേനാ**തി വുത്തമത്ഥം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം. **യസ്മിം ഠാനേ**തി യസ്മിംയേവ ഠാനേ. **ന സോചതീ**തി സോകഹേതൂനം തത്ഥ അഭാവതോ ന സോചതി.

അന്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അവകുജ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ദസമേ **അവകുജ്ജപഞ്ഞോ**തി നിക്കുജ്ജപഞ്ഞോ. തേനാഹ **"അധോമുഖപഞ്ഞോ"**തി. **പുബ്ബപട്ഠപനാ**തി പഠമാരമ്ഭോ. **സന്നിട്ഠാന**ന്തി കഥാപരിയോസാനം. **അപ്പനാ**തി ദേസനായ നിട്ഠാപനം. അനേകേ വാ അനുസന്ധിയോതി യോജേതബ്ബം. **സമാധി വാ**തിആദീസു ലോകുത്തരധമ്മാ പരമത്ഥതോ സാസനന്തി തദത്ഥോപാദകസമാധി തസ്സ ആദീതി വുത്തോ, തദാസന്നത്താ വിപസ്സനാ, തസ്സ മൂലഭാവേന ഏകദേസത്താ മഗ്ഗോ.

സാസനസ്സ പാരിപൂരിസുദ്ധിയോ നാമ സത്ഥാരാ ദേസിതനിയാമേനേവ സിദ്ധാ, താ പനേത്ഥ കഥേന്തസ്സ വസേന ഗഹേതബ്ബാതി ദസ്സേതും **"അനൂനം കത്വാ ദേസേന്തീ"**തി, **"നിഗ്ഗണ്ഠിം കത്വാ ദേസേന്തീ"**തി ച വുത്തം. തത്ഥ **നിജ്ജട**ന്തി നിഗ്ഗുമ്ബം അനാകുലം. **നിഗ്ഗണ്ഠി**ന്തി ഗണ്ഠിട്ഠാനരഹിതം സുവിഞ്ഞേയ്യം കത്വാ.

ആകിണ്ണാനീതി ആകിരിത്വാ സംകിരിത്വാ ഠപിതാനീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പക്ഖിത്താനീ"**തി. **ഉച്ഛങ്ഗോ വിയ ഉച്ഛങ്ഗപഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ ദട്ഠബ്ബോ**തി ഉച്ഛങ്ഗസദിസപഞ്ഞതായ ഉച്ഛങ്ഗപഞ്ഞോ. ഏവം പഞ്ഞാ വിയ പുഗ്ഗലോപി ഉച്ഛങ്ഗോ വിയ ഹോതി, തസ്മിം ധമ്മാനം അചിരട്ഠാനതോതി അധിപ്പായേന വുത്തം. യഥാ ച ഉച്ഛങ്ഗസദിസാ പഞ്ഞാ, ഏവം നിക്കുജ്ജകുമ്ഭസദിസാ പഞ്ഞാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബാ.

സംവിദഹനപഞ്ഞായാതി "ഏവം കതേ ഇദം നാമ ഭവിസ്സതീ"തി ഏവം തംതംഅത്ഥകിച്ചം സംവിധാതും സമത്ഥതായ വിചാരണപഞ്ഞായ രഹിതോ. **സേയ്യോ**തി സേട്ഠോ പാസംസോ. **പുബ്ബഭാഗപടിപദ**ന്തി ചിത്തവിസുദ്ധിആദികം അരിയമഗ്ഗസ്സ അധിഗമായ പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിം.

അവകുജ്ജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുഗ്ഗലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

４. ദേവദൂതവഗ്ഗോ

൧. സബ്രഹ്മകസുത്തവണ്ണനാ

൩൧. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **സബ്രഹ്മകാനീ**തി സസേട്ഠകാനി. **യേസന്തി** യേസം കുലാനം. **പുത്താനന്തി** പുത്തേഹി. പൂജിതസദ്ദയോഗേന ഹി ഇദം കരണത്ഥേ സാമിവചനം. **തേനാതി** ആഹാരാദിനാ. **പടിജഗ്ഗിതാ ഗോപിതാതി** യഥാകാലം തസ്സ തസ്സ ദാതബ്ബസ്സ ദാനേന വേയ്യാവച്ചസ്സ ച കരണേന പടിജഗ്ഗിതാ ചേവ ഉപ്പന്നാനത്ഥപ്പഹരണേന ഗോപിതാ ച ഹോന്തി. **തേസന്തി** മാതാപിതൂനം. **ബ്രഹ്മാദിഭാവസാധനത്ഥന്തി** തേസം ഗുണാനം അത്ഥിതായ ലോകേ ബ്രഹ്മാ നാമ വുച്ചതി, ആചരിയോ നാമ വുച്ചതി, ആഹുനേയ്യോ നാമ വുച്ചതി, തേ മാതാപിതൂനം പുത്തകം പടിലഭന്തീതി ദസ്സനവസേന നേസം ബ്രഹ്മാദിഭാവസാധനത്ഥം ''ബഹുകാരാ''തി, വത്വാ തം തേസം ബഹുകാരതം നാനാകാരതോ ദസ്സേതും **''ആപാദകാ''**തിആദി വുത്തം. മാതാപിതരോ ഹി പുത്താനം ജീവിതസ്സ ആപാദകാ, സരീരസ്സ പോസകാ, ആചാരസമാചാരാനം സിക്ഖാപകാ സകലസ്സപി ഇമസ്സ ലോകസ്സ ദസ്സേതാരോ. തേനാഹ **''പുത്താനം ഹീ''**തിആദി. ഇട്ഠാരമ്മണം താവ തേ ദസ്സേന്തു, അനിട്ഠാരമ്മണം കഥന്തി? തമ്പി ദസ്സേതബ്ബമേവ വജ്ജനീയഭാവജാനാപനത്ഥം.

അവിജഹിതാ ഹോന്തീതി താസം ഭാവനായ ബ്രഹ്മാനം ബ്രഹ്മലോകേ ഉപ്പന്നത്താ അവിജഹിതാ ഹോന്തി ഭാവനാ. **ലോഭനീയവയസ്മിം** പഠമയോബ്ബനേ അതിവിയ മുദുഭാവപ്പത്തദസ്സനത്ഥം **സതവിഹത**ഗ്ഗഹണം. **പാടിയേക്ക**ന്തി വിസും. **ഇമിനാ കാരണേനാ**തി ഇമിനാ യഥാവുത്തേന പുത്തേസു പവത്തിതേഹി അതിക്കമേന മേത്താദിസമുപ്പത്തിസങ്ഖാതേന കാരണേന.

ഥരുസിപ്പന്തി അസിസത്തികുന്തകലാപാദിആയുധസിപ്പം. **മുദ്ദാഗണനാ**തി അങ്ഗുലിസംകോചനാദിനാ ഹത്ഥമുദ്ദായ ഗണനാ. **ആദി**സദ്ദേന പാണാദീനം സങ്ഗഹോ. **പച്ഛാചരിയാ നാമ** മാതാപിതൂനം സന്തികേ ഉഗ്ഗഹിതഗഹട്ഠവത്തസ്സേവ പുഗ്ഗലസ്സ യഥാസകം ഹത്ഥാചരിയാദീനം സിപ്പുഗ്ഗാഹാപനന്തി കത്വാ സബ്ബപഠമം ആചരിയാ നാമാതി യോജേതബ്ബം. ആനീയ ഹുതം **ആഹുതം**. പകാരേഹി ഹുതം **പാഹുതം. അഭിസങ്ഖത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം.

നമോ കരേയ്യാതി സായം പാതം ഉപട്ഠാനം ഗന്ത്വാ ''ഇദം മയ്ഹം ഉത്തമപുഞ്ഞക്ഖേത്ത''ന്തി നമക്കാരം കരേയ്യ. **തായ നം പാരിചരിയായാ**തി എത്ഥ **നന്തി** നിപാതമത്തം, യഥാവുത്തപരിചരണേനാതി അത്ഥോ . അഥ വാ **പാരിചരിയായാ**തി ഭരണകിച്ചകരണകുലവംസപ്പതിട്ഠാനാപനാദിനാ പഞ്ചവിധഉപട്ഠാനേന. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''പഞ്ചഹി ഖോ, ഗഹപതിപുത്ത, ഠാനേഹി പുത്തേന പുരത്ഥിമാ ദിസാ മാതാപിതരോ പച്ചുപട്ഠാതബ്ബാ - 'ഭതോ നേസം ഭരിസ്സാമി, കിച്ചം നേസം കരിസ്സാമി, കുലവംസം ഠപേസ്സാമി, ദായജ്ജം പടിപജ്ജാമി, അഥ വാ പന പേതാനം കാലകതാനം ദക്ഖിണം അനുപ്പദസ്സാമീ'തി. ഇമേഹി ഖോ, ഗഹപതിപുത്ത, പഞ്ചഹി ഠാനേഹി പുത്തേന പുരത്ഥിമാ ദിസാ

മാതാപിതരോ പച്ചുപട്ഠിതാ പഞ്ചഹി ഠാനേഹി പുത്തം അനുകമ്പന്തി, പാപാ നിവാരേന്തി, കല്യാണേ നിവേസേന്തി, സിപ്പം സിക്ഖാപേന്തി, പതിരൂപേന ദാരേന സംയോജേന്തി, സമയേ ദായജ്ജം നിയ്യാദേന്തീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൬൭).

അപിച യോ മാതാപിതരോ തീസു വത്ഥൂസു അഭിപ്പസന്നേ കത്വാ സീലേസു വാ പതിട്ഠാപേത്വാ പബ്ബജ്ജായ വാ നിയോജേത്വാ ഉപട്ഠഹതി, അയം മാതാപിതൂപട്ഠാകാനം അഗ്ഗോതി വേദിതബ്ബോ. സാ പനായം പാരിചരിയാ പുത്തസ്സ ഉഭയലോകഹിതസുഖാവഹാതി തം ദസ്സേതും **''ഇധേവ നം പസംസന്തി, പേച്ച സഗ്ഗേ പമോദതീ''**തി വുത്തം. **പസംസന്തീ**തി ''അയം പുഗ്ഗലോ മത്തേയ്യോ പേത്തേയ്യോ സഗ്ഗസംവത്തനിയം പടിപദം പൂരേതീ''തി ഇധേവ നം പസംസന്തി. **ആമോദതി** ആദിതോ പട്ഠായ മോദപ്പത്തിയാ. **പമോദതി** നാനപ്പകാരമോദസമ്പവത്തിയാ.

സബ്രഹ്മകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൩൨. ദുതിയേ **തഥാജാതികോ**തി തഥാസഭാവോ. **ചിത്തേകഗ്ഗതാലാഭോ**തി ചിത്തേകഗ്ഗതായ അധിഗമോ. രൂപമേവ കിലേസുപ്പത്തിയാ കാരണഭാവതോ **രൂപനിമിത്തം**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സസ്സതാദിനിമിത്ത**ന്തി സസ്സതുച്ഛേദഭാവനിമിത്തം. **പുഗ്ഗലനിമിത്ത**ന്തി പുഗ്ഗലാഭിനിവേസനനിമിത്തം. **ധമ്മനിമിത്ത**ന്തി ധമ്മാരമ്മണസങ്ഖാതം നിമിത്തം. ''സിയാ നു ഖോ, ഭന്തേ''തി ഥേരേന പുട്ഠോ ഭഗവാ ''സിയാ''തി അവോച ലോകുത്തരസമാധിപ്പടിലാഭം സന്ധായ. സോ ഹി നിബ്ബാനം സന്തം പണീതന്തി ച പസ്സതി. തേനാഹ **''ഇധാനന്ദാ''**തിആദി.

നിബ്ബാനം സന്തന്തി സമാപത്തിം അപ്പേത്വാതി നിബ്ബാനം സന്തന്തി ആഭുജിത്വാ ഫലസമാപത്തിം അപ്പേത്വാ . **ദിവസമ്പീ**തിആദിനാ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ അച്ചന്തസന്തപണീതാദിഭാവം ദസ്സേതി. **അട്ഠവിധേ**തി ''സന്തം പണീതം സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ തണ്ഹാക്ഖയോ വിരാഗോ നിരോധോ നിബ്ബാന''ന്തി ഏവം അട്ഠവിധേ ആഭോഗസഞ്ഞിതേ സമന്നാഹാരേ. നിദ്ധാരണേ ചേതം ഭുമ്മം. **ഇമസ്മിം ഠാനേ…പേ॰… ലബ്ഭന്തേവാ**തി ''ഇധാനന്ദ, ഭിക്ഖുനോ ഏവം ഹോതീ''തി ആഗതേ ഇമസ്മിം സുത്തപ്പദേസേ ഏകോപി ആഭോഗസമന്നാഹാരോ ചേപി സബ്ബേ അട്ഠപി ആഭോഗസമന്നാഹാരാ ലബ്ഭന്തേവ സമന്നാഹരതം അത്ഥാവഹത്താ.

ഞാണേന ജാനിത്വാതി വിപസ്സനാഞാണസഹിതേന മഗ്ഗഞാണേന ജാനിത്വാ. **പരാനി ച ഓപരാനി ച** ചക്ഖാദീനി ആയതനാനി. **സന്തതായാ**തി പടിപ്പസ്സദ്ധിതായ. **കായദുച്ചരിതാദിധൂമവിരഹിതോ**തി കായദുച്ചരിതാദി ഏവ സന്താപനട്ഠേന ധൂമോ, തേന വിരഹിതോ. **അനീഘോ**തി അപാപോ. **ജാതിജരാഗഹണേനേവ ബ്യാധിമരണമ്പി ഗഹിതമേവാ**തി തബ്ഭാവഭാവതോതി വുത്തം.

ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൯. തതിയേ, ‘‘സാരിപുത്ത, മയാ സംഖിത്തേന ദേസിതം ധമ്മം താദിസേനപി ന സുകരം വിഞ്ഞാതു’’ന്തി ഇമിനാ അധിപ്പായേനേവ വദന്തോ ഥേരസ്സ ഞാണം സബ്ബമതിക്കമം. **അഞ്ഞാതാരോ ച ദുല്ലഭാ**തി ഹി ഇമിനാ സാമഞ്ഞവചനേന സാരിപുത്തത്ഥേരമ്പി അന്തോഗധം കത്വാ ദസ്സേന്തോ തേനപി അത്തനോ ദേസനായ ദുപ്പടിവിദ്ധഭാവം ദസ്സേതി.

സമ്മാതി ഹേതുനാ കാരണേന. തേനാഹ **‘‘ഉപായേനാ’’**തിആദി. **മാനാഭിസമയാ**തി മാനസ്സ ദസ്സനാഭിസമയാ. പഹാനാഭിസമയോതി ച ദസ്സനാഭിസമയോതി ച പരിഞ്ഞാഭിസമയോ വുത്തോ. അരഹത്തമഗ്ഗോ ഹി പരിഞ്ഞാകിച്ചസിദ്ധിയാ കിച്ചവസേന മാനം പസ്സതി, അസമ്മോഹപ്പടിവേധവസേനാതി വുത്തം ഹോതി, അയമസ്സ ദസ്സനാഭിസമയോ. തേന ദിട്ഠോ പന പഹാനാഭിസമയോ ച. ദസ്സനാഭിസമയേന ഹി പരിഞ്ഞാഭിസമയമേവ പഹീയതി. ദിട്ഠവിസേന ദിട്ഠസത്താനം ജീവിതം വിയ അയമസ്സ പഹാനാഭിസമയോ . **അട്ഠകഥായം** പന പഹാനാഭിസമയസ്സ ദസ്സനാഭിസമയനാനന്തരിയകത്താ ‘‘പഹാനാഭിസമയേന’’ഇച്ചേവ വുത്തം. പഹാനാഭിസമയേ ഹി ഗഹിതേ ദസ്സനാഭിസമയോ ഗഹിതോവ ഹോതി.

അന്തമകാസി ദുക്ഖസ്സാതി അരഹത്തമഗ്ഗേന മാനസ്സ പഹീനത്താ യേ ഇമേ ‘‘കായബന്ധനസ്സ അന്തോ ജീരതി (ചൂളവ॰ ൨൭൮), ഹരിതന്തം വാ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൪) ഏവം വുത്തഅന്തിമമരിയാദന്തോ ച ‘‘അന്തമിദം, ഭിക്ഖവേ, ജീവികാന’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൦; ഇതിവു॰ ൯൧) ഏവം വുത്തലാമകന്തോ ച ‘‘സക്കായോ ഏകോ അന്തോ’’തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൩) ഏവം വുത്തകോട്ഠാസന്തോ ച ‘‘ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സ സപച്ചയസങ്ഖയാ’’തി ഏവം വുത്തകോട്ഠാസന്തോ ചാതി ചത്താരോ അന്താ, തേസു സബ്ബസ്സേവ വട്ടദുക്ഖസ്സ അദ്ധും ചതുത്ഥകോടിസങ്ഖാതം അന്തമകാസി, പരിച്ഛേദം പരിവടുമം അകാസി, അന്തിമസമുദയമത്താവസേസം ദുക്ഖമകാസീതി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **‘‘വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തമകാസീ’’**തി.

നനു ച ‘‘പഹാന’’ന്തി ഇമസ്സ നിദ്ദേസേ നിബ്ബാനം ആഗതം? ഇധ പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനസങ്ഖാതം അരഹത്തഫലം വുത്തം, തസ്മാ നിദ്ദേസേനായം വണ്ണനാ വിരുജ്ഝതീതി ആഹ **‘‘നിദ്ദേസേ പനാ’’**തിആദി. **തത്ഥ താനി പദാനി ആഗതാനീ**തി തസ്മിം നിദ്ദേസേ ‘‘പഹാനം വൂപസമം പടിനിസ്സഗ്ഗ’’ന്തിആദീനി (ചൂളനി॰ ൭൪ ഉദയമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ) പദാനി ആഗതാനി.

ധമ്മതക്കപുരേജവന്തി ഇമിനാ തസ്മിം ചതുത്ഥജ്ഝാനവിമോക്ഖേ ഠത്വാ ഝാനങ്ഗാനി വിപസ്സിത്വാ അധിഗതം അരഹത്തവിമോക്ഖം വദതി. അരഹത്തവിമോക്ഖസ്സ ഹി മഗ്ഗസമ്പയുത്തസമ്മാസങ്കപ്പസങ്ഖാതോ ധമ്മതക്കോ പുരേജവോ ഹോതി.

സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. നിദാനസുത്തവണ്ണനാ

ന.ർ. ചതുത്ഥേ **പിണ്ഡകരണത്ഥായാ**തി ആയൂഹനവസേന രാസികരണത്ഥായ. **അഭിന്നാനീ**തി ഏകദേസേനപി അഖണ്ഡിതാനി. ഭിന്നകാലതോ പട്ഠായ ഹി ബീജം ബീജകിച്ചായ ന ഉപകപ്പതി. **അപൂതീനീ**തി ഉദകതേമനേന പൂതിഭാവം ന ഉപഗതാനി. പൂതിബീജഞ്ഹി ബീജത്ഥായ ന ഉപകപ്പതി. തേനാഹ **"പൂതിഭാവേന അബീജത്തം അപ്പത്താനീ"**തി. **ന വാതേന ന ച ആതപേന ഹതാനീ**തി വാതേന ച ആതപേന ച ന ഹതാനി, നിരോജതം ന പാപിതാനി. നിരോജഞ്ഹി കസടബീജം ബീജത്ഥായ ന ഉപകപ്പതി. **സാരാദാനീ**തി തണ്ഡുലസാരസ്സ ആദാനതോ സാരാദാനി. നിസ്സാരഞ്ഹി ബീജം ബീജത്ഥായ ന ഉപകപ്പതി. തേനാഹ **"ഗഹിതസാരാനീ"**തി, പതിട്ഠിതസാരാനീതി അത്ഥോ. **സന്നിചയഭാവേന സുഖം സയിതാനീ**തി ചത്താരോ മാസേ കോട്ഠപക്ഖിത്തനിയാമേനേവ സുഖസയിതാനി.

കമ്മവിഭത്തീതി കമ്മവിഭാഗോ. ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി പച്ചക്ഖഭൂതോ പച്ചുപ്പന്നോ അത്തഭാവോ, തത്ഥ വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം**. പച്ചുപന്നഭവതോ അനന്തരം വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം **ഉപപജ്ജവേദനീയം. അപരപരിയായവേദനീയ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മാനന്തരഭവതോ അഞ്ഞസ്മിം അത്തഭാവപരിയായേ അത്തഭാവപരിവത്തേ വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം. പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭൂതതായ പച്ചയവിസേസേന പടിലദ്ധവിസേസതായ ച ബലവഭാവപ്പത്താ താദിസസ്സ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ വസേന സാതിസയാ ഹുത്വാ പവത്താ പഠമജവനചേതനാ തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ഫലദായിനീ **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയകമ്മം നാമ**. സാ ഹി വുത്താകാരേന ബലവതീ ജവനസന്താനേ ഗുണവിസേസയുത്തേസു ഉപകാരാനുപകാരവസപ്പവത്തിയാ ആസേവനാലാഭേന അപ്പവിപാകതായ ച പഠമജവനചേതനാ ഇതരദ്വയം വിയ പവത്തസന്താനുപരമാപേക്ഖം ഓകാസലാഭാപേക്ഖഞ്ച കമ്മം ന ഹോതീതി ഇധേവ പുപ്ഫമത്തം വിയ പവത്തിവിപാകമത്തം ഫലം ദേതി. **തഥാ അസക്കോന്ത**ന്തി കമ്മസ്സ വിപാകദാനം നാമ ഉപധിപ്പയോഗാദിപച്ചയന്തരസമവായേനേവ ഹോതീതി തദഭാവതോ തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദാതും അസക്കോന്തം. **അഹോസികമ്മ**ന്തി അഹോസി ഏവ കമ്മം, ന തസ്സ വിപാകോ അഹോസി അത്ഥി ഭവിസ്സതി ചാതി ഏവം വേദിതബ്ബം കമ്മം.

അത്ഥസാധികാതി ദാനാദിപാണാതിപാതാദിഅത്ഥസ്സ നിപ്ഫാദികാ. കാ പന സാതി ആഹ **"സത്തമജവനചേതനാ"**തി. സാ ഹി സന്നിട്ഠാപകചേതനാ വുത്തനയേന പടിലദ്ധവിസേസാ പുരിമജവനചേതനാഹി ലദ്ധാസേവനാ ച സമാനാ അനന്തരത്തഭാവേ വിപാകദായിനീ **ഉപപജ്ജവേദനീയകമ്മം നാമ. പുരിമഉപമായയേവാ**തി മിഗലുദ്ദകോപമായയേവ.

സതി സംസാരപ്പവത്തിയാതി ഇമിനാ അസതി സംസാരപ്പവത്തിയം അഹോസികമ്മപക്ഖേ തിട്ഠതി വിപച്ചനോകാസസ്സ അഭാവതോതി ദീപേതി. **യം ഗരുക**ന്തി യം അകുസലം മഹാസാവജ്ജം, കുസലഞ്ച മഹാനുഭാവം കമ്മം. കുസലം വാ ഹി ഹോതു അകുസലം വാ, യം ഗരുകം മാതുഘാതാദികമ്മം വാ മഹഗ്ഗതകമ്മം വാ, തദേവ പഠമം വിപച്ചതി. തേനാഹ **"കുസലാകുസലേസു പനാ"**തിആദി. **യം ബഹുല**ന്തി യം ബഹുലം അഭിണ്ഹസോ കതം സമാസേവിതം. തേനാഹ **"കുസലാകുസലേസു പന യം ബഹുലം ഹോതീ"**തിആദി. **യദാസന്നം നാമ** മരണകാലേ അനുസ്സരിതം കമ്മം, ആസന്നകാലേ കതേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ആഹ **"യം പന**

കുസലാകുസലേസു ആസന്നമരണേ"തിആദി. **അനുസ്സരിതുന്തി** പരിബ്യത്തഭാവേന അനുസ്സരിതും.

തേസം അഭാവേതി തേസം യംഗരുകാദീനം തിണ്ണം കമ്മാനം അഭാവേ. **യത്ഥ കത്ഥചി വിപാകം ദേതീ**തി പടിസന്ധിജനകവസേന വിപാകം ദേതി. പടിസന്ധിജനകവസേന ഹി ഗരുകാദികമ്മചതുക്കം വുത്തം. തത്ഥ ഗരുകം സബ്ബപഠമം വിപച്ചതി, ഗരുകേ അസതി ബഹുലീകതം, തസ്മിം അസതി യദാസന്നം , തസ്മിം അസതി "കടത്താ വാ പനാ"തി വുത്തം പുരിമജാതീസു കതകമ്മം വിപച്ചതി. ബഹുലാസന്നപുബ്ബകതേസു ച ബലാബലം ജാനിതബ്ബം. പാപതോ പാപന്തരം കല്യാണഞ്ച, കല്യാണതോ കല്യാണന്തരം പാപഞ്ച ബഹുലീകതം. തതോ മഹന്തോവ പുബ്ബകതാദി അപ്പഞ്ച ബഹുലാനുസ്സരണേന വിപ്പടിസാരാദിജനനതോ, പടിപക്ഖസ്സ അപരിപുണ്ണതായ ആരദ്ധവിപാകസ്സ കമ്മസ്സ കമ്മസേസസ്സ വാ അപരപരിയായവേദനിയസ്സ അപരിക്ഖീണതായ സന്തതിയാ പരിണാമവിസേസതോതി തേഹി തേഹി കാരണേഹി ആയൂഹിതഫലം പഠമം വിപച്ചതി. **മഹാനാരദകസ്സപജാതകേ** (ജാം ൨.൨൨.൧൫൩ ആദയോ) വിദേഹരഞ്ഞോ സേനാപതി അലാതോ, ബീജകോ ദാസോ, രാജകഞ്ഞാ രുചാ ച ഏത്ഥ നിദസ്സനം. തഥാ ഹി വുത്തം ഭഗവതാ -

> "തത്രാനന്ദ, യ്വായം പുഗ്ഗലോ ഇധ പാണാതിപാതീ...പേ... മിച്ഛാദിട്ഠി. കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതി, പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, പച്ഛാ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, മരണകാലേ വാസ്സ ഹോതി മിച്ഛാദിട്ഠി സമത്താ സമാദിന്നാ, തേന സോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതീ"തി -

ആദി . സബ്ബം **മഹാകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തം** (മ നി ൩.൩൦൩) വിത്ഥാരേതബ്ബം. കിം ബഹുനാ. യം തം തഥാഗതസ്സ മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണം, തസ്സേവായം വിസയോ, യദിദം തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ തേന തേന കാരണേന പുബ്ബാപരവിപാകതാ സമത്ഥീയതി.

ഇദാനി ജനകാദികമ്മചതുക്കം വിഭജന്തോ **"ജനകം നാമാ"**തിആദിമാഹ. **പവത്തിം ന ജനേതീ**തി പവത്തിവിപാകം ന ജനേതി. പഠമനയേ ജനകകമ്മസ്സ പടിസന്ധിവിപാകമത്തസ്സേവ വുത്തത്താ തസ്സ പവത്തിവിപാകദായകത്തമ്പി അനുജാനന്തോ **"അപരോ നയോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പടിസന്ധിദാനാദിവസേന വിപാകസന്താനസ്സ നിബ്ബത്തകം **ജനകം**. സുഖദുക്ഖസന്താനസ്സ നാമരൂപപ്പബന്ധസ്സ വാ ചിരതരം പവത്തിഹേതുഭൂതം **ഉപത്ഥമ്ഭകം**. തേനാഹ **"സുഖദുക്ഖം ഉപത്ഥമ്ഭേതി, അദ്ധാനം പവത്തേതീ"**തി. **ഉപപീളകം** സുഖദുക്ഖപ്പബന്ധേ പവത്തമാനേ സണികം സണികം ഹാപേതി. തേനാഹ **"സുഖദുക്ഖം പീളേതി ബാധേതി, അദ്ധാനം പവത്തിതും ന ദേതീ"**തി.

വാതകാളകോ മഹല്ലകോ ചോരേ ഘാതേതും ന സക്കോതീതി സോ കിര മഹല്ലകകാലേ ഏകപ്പഹാരേന സീസം ഛിന്ദിതും ന സക്കോതി, ദ്വേ തയോ വാരേ പഹരന്തോ മനുസ്സേ കിലമേതി, തസ്മാ തേ ഏവമാഹംസു. **അനുലോമികം ഖന്തിം പടിലഭിത്വാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ ഓരതോ അനുലോമികം ഖന്തിം ലഭിത്വാ . **തരുണവച്ഛായ ഗാവിയാ മദ്ദിത്വാ**

ജീവിതക്ഖയം പാപിതോതി ഏകാ കിര യക്ഖിനീ ധേനുവേസേന ആഗന്ത്വാ ഉരേ പഹരിത്വാ മാരേസി, തം സന്ധായേതം വുത്തം. നഗരേ ഭവോ **നാഗരിയോ**.

ഘാതേത്വാതി ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ. കമ്മസ്സ ഉപച്ഛിന്ദനം നാമ തസ്സ വിപാകപ്പടിബാഹനമേവാതി ആഹ **"തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ"**തി. തഞ്ച അത്തനോ വിപാകുപ്പത്തിയാ ഓകാസകരണന്തി വുത്തം **"അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കരോതീ"**തി. വിപച്ചനായ കതോകാസം കമ്മം വിപക്കമ്മേവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ഏവം പന കമ്മേന കതേ ഓകാസേ തം വിപാകം ഉപ്പന്നം നാമ വുച്ചതീ"**തി. ഉപപീളകം അഞ്ഞസ്സ വിപാകം ഉപച്ഛിന്ദതി, ന സയം അത്തനോ വിപാകം ദേതി. ഉപഘാതകം പന ദുബ്ബലകമ്മം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ അത്തനോ വിപാകം ഉപ്പാദേതീതി അയമേതേസം വിസേസോ. കിഞ്ചി ബഹ്വാബാധതാദിപച്ചയൂപസന്നിപാതേന വിപാകസ്സ വിബാധകം ഉപപീളകം, തഥാ വിപാകസ്സേവ ഉപച്ഛേദകം. ഉപഘാതകകമ്മം പന ഉപഘാതേത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസകരണേന വിപച്ചനേ സതി ജനകമേവ സിയാ. ജനകാദിഭാവോ നാമ വിപാകം പതി ഇച്ഛിതബ്ബോ, ന കമ്മം പതീതി വിപാകസ്സേവ ഉപഘാതകതാ യുത്താ വിയ ദിസ്സതി, വീമംസിതബ്ബം.

അപരോ നയോ - യസ്മിം കമ്മേ കതേ പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച വിപാകകടത്താരൂപാനം ഉപ്പത്തി ഹോതി, തം **ജനകം**. യസ്മിം പന കതേ അഞ്ഞേന ജനിതസ്സ ഇട്ഠസ്സ വാ അനിട്ഠസ്സ വാ ഫലസ്സ വിബാധകവിച്ഛേദകപച്ചയാനുപ്പത്തിയാ ഉപബ്രൂഹനപച്ചയുപ്പത്തിയാ ജനകസാമത്ഥിയാനുരൂപം പരിസുദ്ധിചിരതരപ്പബന്ധാ ഹോതി, തം **ഉപത്ഥമ്ഭകം**. ജനകേന നിബ്ബത്തിതം കുസലഫലം വാ അകുസലഫലം വാ യേന പച്ചനീകഭൂതേന രോഗധാതുവിസമതാദിനിമിത്തതായ വിബാധയതി, തം **ഉപപീളകം**. യേന പന കമ്മുനാ ജനകസാമത്ഥിയവസേന ചിരതരപ്പബന്ധാരഹമ്പി സമാനം ഫലം വിച്ഛേദകപച്ചയുപ്പത്തിയാ ഉപഹഞ്ഞതി വിച്ഛിജ്ജതി, തം **ഉപഘാതക**ന്തി അയമേത്ഥ സാരോ.

തത്ഥ കേചി ദുതിയസ്സ കുസലഭാവം ഇത്ഥത്തമാഗതസ്സ അപ്പാബാധദീഘായുകതാസംവത്തനവസേന, പച്ഛിമാനം ദ്വിന്നം അകുസലഭാവം ബഹ്വാബാധഅപ്പായുകതാസംവത്തനവസേന വണ്ണേന്തി. തഥാ ച വുത്തം മജ്ഝിമനികായേ **ചൂളകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൨൯൦) -

> "ചത്താരി ഹി കമ്മാനി - ഉപപീളകം, ഉപച്ഛേദകം, ജനകം, ഉപത്ഥമ്ഭകന്തി. ബലവകമ്മേന ഹി നിബ്ബത്തം പവത്തേ ഉപപീളകം ആഗന്ത്വാ അത്ഥതോ ഏവം വദതി നാമ 'സചാഹം പഠമതരം ജാനേയ്യം, ന തേ ഇധ നിബ്ബത്തിതും ദദേയ്യം, ചതൂസുയേവ തം അപായേസു നിബ്ബത്താപേയ്യം. ഹോതു, ത്വം യത്ഥ കത്ഥചി നിബ്ബത്ത, അഹം ഉപപീളകകമ്മം നാമ തം പീളേത്വാ നിരോജം നിയൂസം കസടം കരിസ്സാമീ'തി. തതോ പട്ഠായ തം താദിസം കരോതി. കിം കരോതി? പരിസ്സയം ഉപനേതി, ഭോഗേ വിനാസേതി.
>
> "തത്ഥ ദാരകസ്സ മാതുകുച്ഛിയം നിബ്ബത്തകാലതോ പട്ഠായ മാതു അസ്സാദോ വാ സുഖം വാ ന ഹോതി, മാതാപിതൂനം പീളാവ ഉപ്പജ്ജതി.

ഏവം പരിസ്സയം ഉപനേതി. ദാരകസ്സ പന മാതുകുച്ഛിമ്ഹി നിബ്ബത്തകാലതോ പട്ഠായ ഗേഹേ ഭോഗാ ഉദകം പത്വാ ലോണം വിയ രാജാദീനം വസേന നസ്സന്തി, കുമ്ഭദോഹനധേനുയോ ഖീരം ന ദേന്തി, സൂരതാ ഗോണാ ചണ്ഡാ ഹോന്തി, കാണാ ഹോന്തി, ഖഞ്ജാ ഹോന്തി, ഗോമണ്ഡലേ രോഗോ പതതി, ദാസാദയോ വചനം ന കരോന്തി, വാപിതം സസ്സം ന ജായതി, ഗേഹഗതം ഗേഹേ, അരഞ്ഞഗതം അരഞ്ഞേ നസ്സതി, അനുപുബ്ബേന ഘാസച്ഛാദനമത്തം ദുല്ലഭം ഹോതി, ഗബ്ഭപരിഹാരോ ന ഹോതി, വിജാതകാലേ മാതു ഥഞ്ഞം ഛിജ്ജതി, ദാരകോ പരിഹാരം അലഭന്തോ പീളിതോ നിരോജോ നിയൂസോ കസടോ ഹോതി. ഇദം ഉപപീളകകമ്മം നാമ.

“ദീഘായുകകമ്മേന പന നിബ്ബത്തസ്സ ഉപച്ഛേദകകമ്മം ആഗന്ത്വാ ആയും ഛിന്ദതി. യഥാ ഹി പുരിസോ അട്ഠുസഭഗമനം കത്വാ സരം ഖിപേയ്യ, തമഞ്ഞോ ധനുതോ മുത്തമത്തം മുഗ്ഗരേന പഹരിത്വാ തത്ഥേവ പാതേയ്യ, ഏവം ദീഘായുകകമ്മേന നിബ്ബത്തസ്സ ഉപച്ഛേദകകമ്മം ആയും ഛിന്ദതി. കിം കരോതി? ചോരാനം അടവിം പവേസേതി, വാളമച്ഛോദകം ഓതാരേതി, അഞ്ഞതരം വാ പന സപരിസ്സയഠാനം ഉപനേതി. ഇദം ഉപച്ഛേദകകമ്മം നാമ. ‘ഉപഘാതക’ന്തിപി ഏതസ്സേവ നാമം. പടിസന്ധിനിബ്ബത്തകം പന കമ്മം ജനകകമ്മം നാമ. അപ്പഭോഗകുലാദീസു നിബ്ബത്തസ്സ ഭോഗസമ്പദാദികരണേന ഉപത്ഥമ്ഭകകമ്മം ഉപത്ഥമ്ഭകകമ്മം നാമ.

“പരിത്തകമ്മേനപി നിബ്ബത്തം ഏതം പവത്തേ പാണാതിപാതാദിവിരതികമ്മം ആഗന്ത്വാ അത്ഥതോ ഏവം വദതി നാമ ‘സചാഹം പഠമതരം ജാനേയ്യം, ന തേ ഇധ നിബ്ബത്തിതും ദദേയ്യം, ദേവലോകേയേവ തം നിബ്ബത്താപേയ്യം, ഹോതു, ത്വം യത്ഥ കത്ഥചി നിബ്ബത്ത, അഹം ഉപത്ഥമ്ഭകകമ്മം നാമ ഉപത്ഥമ്ഭം തേ കരിസ്സാമീ’തി ഉപത്ഥമ്ഭം കരോതി. കിം കരോതി? പരിസ്സയം നാസേതി, ഭോഗേ ഉപ്പാദേതി.

“തത്ഥ ദാരകസ്സ മാതുകുച്ഛിയം നിബ്ബത്തകാലതോ പട്ഠായ മാതാപിതൂനം സുഖമേവ സാതമേവ ഹോതി. യേപി പകതിയാ മനുസ്സാമനുസ്സപരിസ്സയാ ഹോന്തി, തേ സബ്ബേ അപഗച്ഛന്തി . ഏവം പരിസ്സയം നാസേതി. ദാരകസ്സ പന മാതുകുച്ഛിമ്ഹി നിബ്ബത്തകാലതോ പട്ഠായ ഗേഹേ ഭോഗാനം പമാണം ന ഹോതി, നിധികുമ്ഭിയോ പുരതോപി പച്ഛതോപി ഗേഹം പരിവട്ടമാനാ പവിസന്തി. മാതാപിതരോ പരേഹി ഠപിതധനസ്സപി സമ്മുഖീഭാവം ഗച്ഛന്തി, ധേനുയോ ബഹുഖീരാ ഹോന്തി, ഗോണാ സുഖസീലാ ഹോന്തി, വപ്പട്ഠാനേ സസ്സാനി സമ്പജ്ജന്തി, വഡ്ഢിയാ വാ സമ്പയുത്തം, താവകാലികം വാ ദിന്നം ധനം അചോദിതാ സയമേവ ആഹരിത്വാ ദേന്തി, ദാസാദയോ സുബ്ബചാ ഹോന്തി, കമ്മന്താ ന പരിഹായന്തി, ദാരകോ ഗബ്ഭതോ പട്ഠായ പരിഹാരം ലഭതി, കോമാരികവേജ്ജാ സന്നിഹിതാവ ഹോന്തി. ഗഹപതികുലേ ജാതോ സേട്ഠിട്ഠാനം, അമച്ചകുലാദീസു ജാതോ സേനാപതിട്ഠാനാദീനി ലഭതി. ഏവം ഭോഗേ ഉപ്പാദേതി. സോ അപരിസ്സയോ സഭോഗോ ചിരം ജീവതി. ഇദം ഉപത്ഥമ്ഭകകമ്മം നാമ. ഇമേസു ചതൂസു പുരിമാനി ദ്വേ

അകുസലാനേവ, ജനകം കുസലമ്പി അകുസലമ്പി, ഉപത്ഥമ്ഭകം കുസലമേവാ''തി.

ഏത്ഥ വിബാധൂപഘാതാ നാമ കുസലവിപാകമ്ഹി ന യുത്താതി അധിപ്പായേന ''ദ്വേ അകുസലാനേവാ''തി വുത്തം. ദേവദത്താദീനം പന നാഗാദീനം ഇതോ അനുപ്പദിന്നയാപനകപേതാനഞ്ച നരകാദീസു അകുസലവിപാകൂപത്ഥമ്ഭനൂപപീളനൂപഘാതകാനി സന്തീതി ചതുന്നമ്പി കുസലാകുസലഭാവോ ന വിരുജ്ഝതി. ഏവഞ്ച കത്വാ യാ ബഹൂസു ആനന്തരിയേസു കതേസു ഏകേന ഗഹിതപ്പടിസന്ധികസ്സ ഇതരേസം തസ്സ അനുബലപ്പദായിതാ വുത്താ, സാപി സമത്ഥിതാ ഹോതി.

സുത്തന്തപരിയായേന ഏകാദസ കമ്മാനി വിഭജിത്വാ ഇദാനി അഭിധമ്മപരിയാപന്നം ദസ്സേന്തോ **"അത്ഥേകച്ചാനി പാപകാനി കമ്മസമാദാനാനീ"**തിആദിനാ **വിഭങ്ഗപാളിം** (വിഭ॰ ൮൧൦) ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഗതിസമ്പത്തിപടിബാള്ഹാനീ**തി ഗതിസമ്പത്തിയാ പടിബാഹിതാനി നിവാരിതാനി പടിസേധിതാനി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ ച **ഗതിസമ്പത്തീ**തി സമ്പന്നഗതി ദേവലോകോ ച മനുസ്സലോകോ ച. **ഗതിവിപത്തീ**തി വിപന്നഗതി ചത്താരോ അപായാ. **ഉപധിസമ്പത്തീ**തി അത്തഭാവസമിദ്ധി. **ഉപധിവിപത്തീ**തി ഹീനഅത്തഭാവതാ. **കാലസമ്പത്തീ**തി സുരാജസുമനുസ്സകാലസങ്ഖാതോ സമ്പന്നകാലോ. **കാലവിപത്തീ**തി ദുരാജദുമ്മനുസ്സകാലസങ്ഖാതോ വിപന്നകാലോ. **പയോഗസമ്പത്തീ**തി സമ്മാപയോഗോ. **പയോഗവിപത്തീ**തി മിച്ഛാപയോഗോ.

ഇദാനി യഥാവുത്തപാളിയാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനാരഹേ കമ്മേ വിജ്ജമാനേയേവാ**തി ഇമിനാ അനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനനിമ്മിത്തകസ്സ പാപകമ്മസ്സ സബ്ഭാവം ദസ്സേതി. **തം കമ്മ**ന്തി തം പാപകം കമ്മം. ഏകച്ചസ്സ ഹി അനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനനിമിത്തം ബഹുപാപകമ്മം വിജ്ജമാനമ്പി ഗതിവിപത്തിയം ഠിതസ്സേവ വിപച്ചതി. യദി പന സോ ഏകേന കല്യാണകമ്മേന ഗതിസമ്പത്തിയം ദേവേസു വാ മനുസ്സേസു വാ നിബ്ബത്തേയ്യ, താദിസേ ഠാനേ അകുസലസ്സ വാരോ നത്ഥി, ഏകന്തം കുസലസ്സേവാതി തം കമ്മം ഗതിസമ്പത്തിപടിബാള്ഹം ന വിപച്ചതി. **പതിബാഹിതം ഹുത്വാ**തി ബാധിതം ഹുത്വാ. **അത്തഭാവസമിദ്ധിയ**ന്തി സരീരസമ്പത്തിയം. **കിലിട്ഠകമ്മസ്സാ**തി ഹത്ഥിമേണ്ഡഅസ്സബന്ധകഗോപാലകാദികമ്മസ്സ. **പലായിതബ്ബയുത്തകാലേ**തി ഹത്ഥിആദിപച്ചത്ഥികസമാഗമകാലേ. **ലഞ്ജം ദേതീ**തി ഏവം മേ ബാധതം പരേസം വസേ ന ഹോതീതി ദേതി. **ചോരികയുത്തകാലേ**തി പക്ഖബലാദീനം ലബ്ഭമാനകാലേ. **അന്തരകപ്പേ**തി പരിയോസാനപ്പത്തേ അന്തരകപ്പേ.

അഭിധമ്മനയേന സോളസ കമ്മാനി വിഭജിത്വാ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപരിയായേന** (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൪-൨൩൫) ദ്വാദസ കമ്മാനി വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"അപരാനിപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അതീതഭവേസു കതസ്സ കമ്മസ്സ അതീതഭവേസുയേവ വിപക്കവിപാകം ഗഹേത്വാ ''അഹോസി കമ്മം അഹോസി കമ്മവിപാകോ''തി വുത്തന്തി ആഹ **"യം കമ്മം അതീതേ ആയൂഹിത"**ന്തിആദി. **വിപാകവാര**ന്തി വിപച്ചനാവസരം വിപാകവാരം. ''വിപാകവാരം ലഭതീ''തി ഇമിനാ വുത്തമേവത്ഥം **"പടിസന്ധിം ജനേസീ"**തിആദിനാ വിഭാവേതി. തത്ഥ **പടിസന്ധിം ജനേസീ**തി ഇമിനാ ച

പടിസന്ധിദായകസ്സ കമ്മസ്സ പവത്തിവിപാകദായിതാപി വുത്താ ഹോതി. പവത്തിവിപാകസ്സേവ പന ദായകം രൂപജനകസീസേന വദതി. തസ്സേവ അതീതസ്സ കമ്മസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയസ്സ ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ ച പച്ചയവേകല്ലേന അതീതഭവേസുയേവ അവിപക്കവിപാകഞ്ച, അതീതേയേവ പരിനിബ്ബുതസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഉപപജ്ജവേദനീയഅപരപരിയായവേദനീയസ്സ കമ്മസ്സ അവിപക്കവിപാകഞ്ച ഗഹേത്വാ "അഹോസി കമ്മം നാഹോസി കമ്മവിപാകോ"തിപി വുത്തന്തി ആഹ **"യം പന വിപാകവാരം ന ലഭീ"**തിആദി.

അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ അവിപക്കവിപാകസ്സ പച്ചുപ്പന്നഭവേ പച്ചയസമ്പത്തിയാ വിപച്ചമാനം വിപാകം ഗഹേത്വാ "അഹോസി കമ്മം അത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"യം പന അതീതേ ആയൂഹിത"**ന്തിആദിമാഹ. അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ അതിക്കന്തവിപാകകാലസ്സ ച പച്ചുപ്പന്നഭവേ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ ച അവിപച്ചമാനവിപാകം ഗഹേത്വാ "അഹോസി കമ്മം നത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"അലദ്ധവിപാകവാര"**ന്തിആദി. അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാരഹസ്സ അവിപക്കവിപാകസ്സ അനാഗതഭവേ പച്ചയസമ്പത്തിയാ വിപച്ചിതബ്ബം വിപാകം ഗഹേത്വാ "അഹോസി കമ്മം ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"യം പന അതീതേ ആയൂഹിത"**ന്തിആദിമാഹ. അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ അതിക്കന്തവിപാകകാലസ്സ ച അനാഗതഭവേ പരിനിബ്ബായിതബ്ബസ്സ അവിപച്ചിതബ്ബവിപാകഞ്ച ഗഹേത്വാ "അഹോസി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"യം അനാഗതേ വിപാകവാരം ന ലഭിസ്സതീ"**തിആദി. ഏവം താവ അതീതകമ്മം അതീതപച്ചുപ്പന്നാനാഗതവിപാകാവിപാകവസേന ഛധാ ദസ്സിതം.

ഇദാനി പച്ചുപ്പന്നഭവേ കതസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയസ്സ ഇധേവ വിപച്ചമാനം വിപാകം ഗഹേത്വാ "അത്ഥി കമ്മം അത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"യം പന ഏതരഹി ആയൂഹിത"**ന്തിആദിമാഹ. **യം പന ഏതരഹി വിപാകവാരം ന ലഭതീ**തിആദിനാ തസ്സേവ പച്ചുപ്പന്നസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയവേകല്ലേന ഇധ അവിപച്ചമാനഞ്ച ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ ഇധ അവിപച്ചമാനഞ്ച വിപാകം ഗഹേത്വാ "അത്ഥി കമ്മം നത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി. പച്ചുപ്പന്നസ്സേവ കമ്മസ്സ ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ അപരപരിയായവേദനീയസ്സ ച അനാഗതഭവേ വിപച്ചിതബ്ബവിപാകം ഗഹേത്വാ "അത്ഥി കമ്മം ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"യം പന ഏതരഹി ആയൂഹിതം അനാഗതേ വിപാകവാരം ലഭിസ്സതീ"**തിആദി. പച്ചുപ്പന്നസ്സേവ കമ്മസ്സ ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ പച്ചയവേകല്ലേന അനാഗതഭവേ അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച അനാഗതഭവേ പരിനിബ്ബായിതബ്ബസ്സ അപരപരിയായവേദനീയസ്സ അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച വിപാകം ഗഹേത്വാ "അത്ഥി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"യം പന വിപാകവാരം ന ലഭിസ്സതീ"**തിആദി.

ഏവഞ്ച പച്ചുപ്പന്നകമ്മം പച്ചുപ്പന്നാനാഗതവിപാകാവിപാകവസേന ചതുധാ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അനാഗതഭവേ കതസ്സ കമ്മസ്സ അനാഗതേ വിപച്ചിതബ്ബവിപാകം ഗഹേത്വാ "ഭവിസ്സതി കമ്മം ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"യം പനാനാഗതേ ആയൂഹിസ്സതീ"**തിആദിമാഹ. തസ്സേവ അനാഗതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയവേകല്ലേന അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച അനാഗതഭവേ പരിനിബ്ബായിതബ്ബസ്സ അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച

വിപാകം ഗഹേത്വാ "ഭവിസ്സതി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"യം പന വിപാകവാരം ന ലഭിസ്സതീ"**തിആദി . ഏവം അനാഗതകമ്മം അനാഗതവിപാകാവിപാകവസേന ദ്വിധാ ദസ്സിതം. **ഏവ**ന്തിആദിനാ യഥാവുത്തദ്വാദസകമ്മാനി നിഗമേതി.

ഇദാനി സബ്ബേസു യഥാവുത്തപ്പഭേദേസു കമ്മേസു യാനി അഭിധമ്മനയേന വിഭത്താനി സോളസ കമ്മാനി, യാനി ച പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപരിയായേന വിഭത്താനി ദ്വാദസ കമ്മാനി, താനി സബ്ബാനി സുത്തന്തികപരിയായേന വിഭത്തേസു ഏകാദസവിധേസുയേവ കമ്മേസു അന്തോഗധാനി, താനി ച ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഉപപജ്ജവേദനീയഅപരപരിയായവേദനീയേസു തീസുയേവ അന്തോഗധാനീതി ദസ്സേന്തോ **"ഇതി ഇമാനി ചേവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അത്തനോ ഠാനാ ഓസക്കിത്വാ**തി അത്തനോ യഥാവുത്തദ്വാദസസോളസപ്പഭേദസങ്ഖാതട്ഠാനതോ പരിഹാപേത്വാ, തം തം പഭേദം ഹിത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **ഏകാദസ കമ്മാനിയേവ ഭവന്തീ**തി തംസഭാവാനംയേവ കമ്മാനം ദ്വാദസധാ സോളസധാ ച വിഭജിത്വാ വുത്തത്താ ഏവമാഹ. യസ്മാ ഏകാദസധാ വുത്തകമ്മാനി ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാനി വാ സിയും ഉപപജ്ജവേദനീയാനി വാ അപരപരിയായവേദനീയാനി വാ, തസ്മാ വുത്തം **"തീണിയേവ കമ്മാനി ഹോന്തീ"**തി.

തേസം സങ്കമനം നത്ഥീതി തേസം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദീനം സങ്കമനം നത്ഥി, സങ്കമനം ഉപപജ്ജവേദനീയാദിഭാവാപത്തി. തേനാഹ **"യഥാഠാനേയേവ തിട്ഠന്തീ"**തി, അത്തനോ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദിട്ഠാനേയേവ തിട്ഠന്തീതി അത്ഥോ. ദിട്ഠധമ്മവേദനീയമേവ ഹി പഠമജവനചേതനാ, ഉപപജ്ജവേദനീയമേവ സത്തമജവനചേതനാ, മജ്ഝേ പഞ്ച അപരപരിയായവേദനീയമേവാതി നത്ഥി തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്ഗഹോ, തസ്മാ അത്തനോ അത്തനോ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദിസഭാവേയേവ തിട്ഠന്തി. തേനേവ ഭഗവതാ - "ദിട്ഠേ വാ ധമ്മേ, ഉപപജ്ജ വാ, അപരേ വാ പരിയായേ"തി തയോ വികപ്പാ ദസ്സിതാ. തേനേവാഹ **"ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം കമ്മ"**ന്തിആദി. തത്ഥ **"ദിട്ഠേ വാ ധമ്മേ"**തി **സത്ഥാ ന വദേയ്യാ**തി അസതി നിയാമേ ന വദേയ്യ. യസ്മാ പന തേസം സങ്കമനം നത്ഥി, നിയതസഭാവാ ഹി താനി, തസ്മാ സത്ഥാ "ദിട്ഠേ വാ ധമ്മേ"തിആദിമവോച.

സുക്കപക്ഖേതി "അലോഭോ നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായാ"തിആദിനാ ആഗതേ കുസലപക്ഖേ. **നിരുദ്ധേ**തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുദ്ധേ. **താലവത്ഥു വിയ കത**ന്തി യഥാ താലേ ഛിന്നേ ഠിതട്ഠാനേ കിഞ്ചി ന ഹോതി, ഏവം കമ്മേ പഹീനേ കിഞ്ചി ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **താലവത്ഥൂ**തി വാ മത്ഥകച്ഛിന്നോ താലോ വുത്തോ പത്തഫലമകുലസൂചിആദീനം അഭാവതോ. തതോ ഏവ സോ **അവിരുള്ഹിധമ്മോ**. ഏവം പഹീനകമ്മോ സത്തസന്താനോ. തേനാഹ **"മത്ഥകച്ഛിന്നതാലോ വിയാ"**തി. **അനുഅഭാവം കതം** പച്ഛതോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അഭാവതോ. തേനാഹ **"യഥാ"**തിആദി. **അപ്പവത്തികതകാലോ വിയാ**തി ബീജാനം സബ്ബസോ അപ്പവത്തിയാ കതകാലോ വിയ. **ഛിന്നമൂലകാന**ന്തി കിലേസമൂലസ്സ സബ്ബസോ ഛിന്നത്താ ഛിന്നമൂലകാനം. കിലേസാ ഹി ഖന്ധാനം മൂലാനി.

വേദനീയന്തി വേദിതബ്ബം. **അഞ്ഞം വത്ഥു നത്ഥീ**തി അഞ്ഞം അധിട്ഠാനം നത്ഥി. സുഗതിസഞ്ഞിതാപി ഹേട്ഠിമന്തേന സങ്ഖാരദുക്ഖതോ അനപഗതത്താ

ദുഗ്ഗതിയോ ഏവാതി വുത്തം "സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ"തി, ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ലോഭോ ഏതസ്സ കാരണഭൂതോ അത്ഥീതി **ലോഭം,** ലോഭനിമിത്തം കമ്മം. തഥാ **ദോസ**ന്തി ഏത്ഥാപി. തേനാഹ **"ലോഭദോസസീസേന ലോഭജഞ്ച ദോസജഞ്ച കമ്മമേവ നിദ്ദിട്ഠ"**ന്തി. **വട്ടവിവട്ട**ന്തി വട്ടഞ്ച വിവട്ടഞ്ച.

നിദാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഹത്ഥകസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. പഞ്ചമേ **ആളവിയ**ന്തി ആളവിരട്ഠേ, ന ആളവിനഗരേ. തേനാഹ **"ആളവിയന്തി ആളവിരട്ഠേ"**തി. **അഥാ**തി അവിച്ഛേദത്ഥേ നിപാതോ. തത്ഥ ഭഗവതോ നിസജ്ജായ അവിച്ഛിന്നായ ഏവാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഏവ"**ന്തിആദി. **ഹത്ഥതോ ഹത്ഥം ഗതത്താ**തി ആളവകസ്സ യക്ഖസ്സ ഹത്ഥതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഹത്ഥം, തതോ രാജപുരിസാനം ഹത്ഥം ഗതത്താ.

മാഘസ്സാതി മാഘമാസസ്സ. ഏവം **ഫഗ്ഗുനസ്സാ**തി ഏത്ഥാപി. **ഖുരന്തരേഹി കദ്ദമോ ഉഗ്ഗന്ത്വാ തിട്ഠതീ**തി കദ്ദമോ ഖുരന്തരേഹി ഉഗ്ഗന്ത്വാ തിട്ഠതി. **ചതൂഹി ദിസാഹി വായന്തോ വാതോ വേരമ്ഭോതി വുച്ചതി** വേരമ്ഭവാതസദിസത്താ.

പഞ്ചദ്വാരകായന്തി പഞ്ചദ്വാരാനുസാരേന പവത്തം വിഞ്ഞാണകായം. **ഖോഭയമാനാ**തി കിലേസഖോഭവസേന ഖോഭയമാനാ ചിത്തം സങ്ഖോഭം കരോന്താ. **ചേതസികാ**തി മനോദ്വാരികചിത്തസന്നിസ്സിതാ. തേനാഹ **"മനോദ്വാരം ഖോഭയമാനാ"**തി. **സോ രാഗോ**തി തംസദിസോ രാഗോ. ഭവതി ഹി തംസദിസേ തബ്ബോഹാരോ യഥാ "സാ ഏവ തിത്തിരികാ, താനി ഏവ ഓസധാനീ"തി. യാദിസോ ഹി ഏകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പജ്ജനകരാഗോ, താദിസോ ഏവ തതോ അഞ്ഞേസ്സ രാഗഭാവസാമഞ്ഞതോ. തേന വുത്തം **"തഥാരൂപോ രാഗോ"**തിആദി. ഇച്ഛിതാലാഭേന രജനീയേസു വാ നിരുദ്ധേസു വത്ഥൂസു ദോമനസ്സുപ്പത്തിയാ ദോസപരിളാഹാനം സമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ.

ന ലിമ്പതി അനുപലിത്തചിത്തത്താ. **സീതിഭൂതോ** നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹത്താ. **ആസത്തിയോ വുച്ചന്തി തണ്ഹായോ** തത്ഥ തത്ഥ ആസഞ്ജനട്ഠേന. **ദര**ഥന്തി പരിളാഹജാതം. **ചേതസോ**തി സാമിവചനം.

ഹത്ഥകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദേവദൂതസുത്തവണ്ണനാ

൩൬. ഛട്ഠേ **ദേവദൂതാനീ**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസം കത്വാ വുത്തന്തി ആഹ **"ദേവദൂതാ"**തി, ഉഭയലിങ്ഗം വാ ഏതം പദം, തസ്മാ നപുംസകലിങ്ഗവസേന പാളിയം വുത്തസ്സ പുല്ലിങ്ഗവസേന അത്ഥദസ്സനം കതം. **ദേവോതി മച്ചൂ**തി അഭിഭവനട്ഠേന സത്താനം അത്തനോ വസേ വത്താപനതോ മച്ചുരാജാ "ദേവോ"തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി ദേവോ പകതിസത്തേ അഭിഭവതി, ഏവം മച്ചു സബ്ബസത്തേ അഭിഭവതി, തസ്മാ ദേവോ വിയാതി ദേവോ. **"തസ്സ ദൂതാ"**തി വത്വാ ഇദാനിസ്സ ദൂതേ തേസം ദൂതഭാവഞ്ച വിഭാവേതും **"ജിണ്ണബ്യാധിമതാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തേന ചോദനത്ഥേന ദേവസ്സ ദൂതാ വിയാതി ദേവദൂതാതി ദസ്സേതി. "അഹം അസുകം പമദ്ദിതും ആഗമിസ്സാമി,

തുവം തസ്സ കേസേ ഗഹേത്വാ മാ വിസ്സജ്ജേഹീ''തി മച്ചുദേവസ്സ ആണാകരാ ദൂതാ വിയാതി ഹി ദൂതാതി വുച്ചന്തി.

ഇദാനി സദ്ധാതബ്ബട്ഠേന ദേവാ വിയ ദൂതാതി ദേവദൂതാതി ദസ്സേന്തോ **"ദേവാ വിയ ദൂതാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അലങ്കതപ്പടിയത്തായാ**തി ഇദം അത്തനോ ദിബ്ബാനുഭാവം ആവികത്വാ ഠിതായാതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ദേവതായ ബ്യാകരണസദിസമേവ ഹോതി** ന ചിരസ്സേവ ജരാബ്യാധിമരണസ്സ സമ്ഭവതോ. **വിസുദ്ധിദേവാന**ന്തി ഖീണാസവബ്രഹ്മാനം. തേ ഹി ചരിമഭവേ ബോധിസത്താനം ജിണ്ണാദിഭേദം ദസ്സേന്തി, തസ്മാ അന്തിമഭവികബോധിസത്താനം വിസുദ്ധിദേവേഹി ഉപട്ഠാപിതഭാവം ഉപാദായ തദഞ്ഞേസമ്പി തേഹി അനുപട്ഠാപിതാനമ്പി തഥാ വോഹരിതബ്ബതാ പരിയായസിദ്ധാതി വേദിതബ്ബാ. **ദിസ്വാവാ**തി വിസുദ്ധിദേവേഹി ദസ്സിതേ ദിസ്വാവ. തതോയേവ ഹി തേ വിസുദ്ധിദേവാനം ദൂതാ വുത്താ.

കസ്മാ ആരദ്ധന്തി കേവലം ദേവദൂതേ എവ സരൂപതോ അദസ്സേത്വാതി അധിപ്പായോ. ദേവാനം ദൂതാനം ദസ്സനൂപായത്താ തഥാ വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"ദേവദൂതാ...പേ॰... സമനുയുഞ്ജതീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ദേവദൂതാ...പേ॰... ദസ്സനത്ഥ**ന്തി ദേവദൂതാനം അനുയുഞ്ജനട്ഠാനൂപഗസ്സ കമ്മസ്സ ദസ്സനത്ഥം.

ഏകച്ചേ ഥേരാതി അന്ധകാദികേ വിഞ്ഞാണവാദിനോ ച സന്ധായ വദതി. നേരയികേ നിരയേ പാലേന്തി തതോ നിഗ്ഗന്തും അപ്പദാനവസേന രക്ഖന്തീതി **നിരയപാലാ**. അഥ വാ നിരയപാലതായ നേരയികാനം നിരയദുക്ഖേന പരിയോനദ്ധായ അലം സമത്ഥാതി **നിരയപാലാ. ത**ന്തി ''നത്ഥി നിരയപാലാ''തി വചനം. **പടിസേധിതമേവാ**തി ''അത്ഥി നിരയേസു നിരയപാലാ അത്ഥി ച കാരണികാ''തിആദിനാ നയേന **അഭിധമ്മേ** (കഥാ॰ വൃന്നന്ന) പടിസേധിതമേവ. യദി നിരയപാലാ നാമ ന സിയും, കമ്മകാരണാപി ന ഭവേയ്യ. സതി ഹി കാരണികേ കമ്മകാരണായ ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി. ഏത്ഥാഹ - ''കിം പനേതേ നിരയപാലാ നേരയികാ, ഉദാഹു അനേരയികാ''തി. കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ നേരയികാ നിരയസംവത്തനിയേന കമ്മേന നിബ്ബത്താ, സയമ്പി നിരയദുക്ഖം പച്ചനുഭവേയ്യും, തഥാ സതി അഞ്ഞേസം നേരയികാനം ഘാതനായ അസമത്ഥാ സിയും, ''ഇമേ നേരയികാ ഇമേ നിരയപാലാ''തി വവത്ഥാനഞ്ച ന സിയാ. യേ ച യേ ഘാതേന്തി, തേഹി സമാനരൂപബലപ്പമാണേഹി ഇതരേസം ഭയസന്താസാ ന സിയും. അഥ അനേരയികാ, നേസം തത്ഥ കഥം സമ്ഭവോതി? വുച്ചതേ - അനേരയികാ നിരയപാലാ അനിരയഗതിസംവത്തനിയകമ്മനിബ്ബത്തിതോ. നിരയൂപപത്തിസംവത്തനിയകമ്മതോ ഹി അഞ്ഞേനേവ കമ്മുനാ തേ നിബ്ബത്തന്തി രക്ഖസജാതികത്താ. തഥാ ഹി വദന്തി സബ്ബത്ഥിവാദിനോ -

''കോധാ കുരൂരകമ്മന്താ, പാപാഭിരുചിനോ തഥാ;
ദുക്ഖിതേസു ച നന്ദന്തി, ജായന്തി യമരക്ഖസാ''തി.

തത്ഥ യദേകേ വദന്തി ''യാതനാദുക്ഖം പടിസംവേദേയ്യും, അഥ വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഘാതേയ്യു''ന്തിആദി, തയിദം അസാരം നിരയപാലാനം നേരയികഭാവസ്സേവ അഭാവതോ. യദിപി അനേരയികാ നിരയപാലാ, അയോമയായ പന ആദിത്തായ സമ്പജ്ജലിതായ സജോതിഭൂതായ നിരയഭൂമിയാ പരിക്കമമാനാ കഥം ദാഹദുക്ഖം നാനുഭവന്തീതി? കമ്മാനുഭാവതോ. യഥാ ഹി

ഇദ്ധിമന്തോ ചേതോവസിപ്പത്താ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനാദയോ നേരയികേ അനുകമ്പന്താ ഇദ്ധിബലേന നിരയഭൂമിം ഉപഗതാ ദാഹദുക്ഖേന ന ബാധീയന്തി, ഏവം സമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

ഇദ്ധിവിസയസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോതി ചേ? ഇദമ്പി തംസമാനം കമ്മവിപാകസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോ. തഥാരൂപേന ഹി കമ്മുനാ തേ നിബ്ബത്താ യഥാ നിരയദുക്ഖേന അബാധിതാ ഏവ ഹുത്വാ നേരയികേ ഘാതേന്തി, ന ചേത്തകേന ബാഹിരവിസയാഭാവോ യുജ്ജതി ഇട്ഠാനിട്ഠതായ പച്ചേകം ദ്വാരപുരിസേസുപി വിഭത്തസഭാവത്താ. തഥാ ഹി ഏകച്ചസ്സ ദ്വാരസ്സ പുരിസസ്സ ച ഇട്ഠം ഏകച്ചസ്സ അനിട്ഠം, ഏകച്ചസ്സ ച അനിട്ഠം ഏകച്ചസ്സ ഇട്ഠം ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ യദേകേ വദന്തി ''നത്ഥി കമ്മവസേന തേജസാ പരൂപതാപന''ന്തിആദി, തദപാഹതം ഹോതി. യം പന വദന്തി ''അനേരയികാനം തേസം കഥം തത്ഥ സമ്ഭവോ''തി നിരയേ നേരയികാനം യാതനാസബ്ഭാവഭാവതോ. നേരയികസത്തയാതനായോഗ്ഗഞ്ഹി അത്തഭാവം നിബ്ബത്തേന്തം കമ്മം താദിസനികന്തി വിനാമിതം നിരയട്ഠാനേ ഏവ നിബ്ബത്തേതി. തേ ഹി നേരയികേഹി അധികതരബലാരോഹപരിണാഹാ അതിവിയ ഭയാനകദസ്സനാ കുരൂരതരപയോഗാ ച ഹോന്തി. ഏതേനേവ തത്ഥ നേരയികാനം വിബാധകകാകസുനഖാദീനമ്പി നിബ്ബത്തിയാ അത്ഥിഭാവോ സംവണ്ണിതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

കഥമഞ്ഞഗതികേഹി അഞ്ഞഗതികബാധനന്തി ച ന വത്തബ്ബം അഞ്ഞത്ഥാപി തഥാ ദസ്സനതോ. യം പനേകേ വദന്തി ''അസത്തസഭാവാ ഏവ നിരയേ നിരയപാലാ നിരയേ സുനഖാദയോ ചാ''തി, തമ്പേതേസം മതിമത്തം അഞ്ഞത്ഥ തഥാ അദസ്സനതോ. ന ഹി കാചി അത്ഥി താദിസീ ധമ്മപ്പവത്തി, യാ അസത്തസഭാവാ, സമ്പതിസത്തേഹി അപ്പയോജിതാ ച അത്ഥകിച്ചം സാധേന്തീ ദിട്ഠപുബ്ബാ. പേതാനം പാനീയനിവാരകാനം ദണ്ഡാദിഹത്ഥാനഞ്ച പുരിസാനം സബ്ഭാവേ അസത്തഭാവേ ച വിസേസകാരണം നത്ഥീതി താദിസാനം സബ്ഭാവേ കിം പാപകാനം വത്തബ്ബം. സുപിനോപഘാതോപി അത്ഥകിച്ചസമത്ഥതായ അപ്പമാണം ദസ്സനാദിമത്തേനപി തദത്ഥസിദ്ധിതോ. തഥാ ഹി സുപിനേ ആഹാരൂപഭോഗാദിനാ ന അത്ഥസിദ്ധി, ഇദ്ധിനിമ്മാനരൂപം പനേത്ഥ ലദ്ധപരിഹാരം ഇദ്ധിവിസയസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോ. ഇധാപി കമ്മവിപാകസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോതി ചേ? തം ന, അസിദ്ധത്താ. നേരയികാനം കമ്മവിപാകോ നിരയപാലാതി സിദ്ധമേത്തം, വുത്തനയേന പാളിതോ ച തേസം സത്തഭാവോ ഏവ സിദ്ധോ. സക്കാ ഹി വത്തും സത്തസങ്ഖാതാ നിരയപാലസഞ്ഞിതാ ധമ്മപ്പവത്തി സാഭിസന്ധികപരൂപഘാതി അത്ഥകിച്ചസബ്ഭാവതോ ഓജാഹാരാദി രക്ഖസസന്തതി വിയ. അഭിസന്ധിപുബ്ബകതാ ചേത്ഥ ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതും തഥാ തഥാ അഭിസന്ധിയാ ഘാതനതോ. തതോ ഏവ ന സങ്ഘാതപബ്ബതേഹി അനേകന്തികതാ. യേ പന വദന്തി ''ഭൂതവിസേസാ ഏവ തേ വണ്ണസണ്ഠാനാദിവിസേസവന്തോ ഭേരവാകാരാ നരകപാലാതി സമഞ്ഞം ലഭന്തീ''തി, തദസിദ്ധം ഉജുകമേവ പാളിയം ''അത്ഥി നിരയേ നിരയപാലാ''തി വാദസ്സ പതിട്ഠാപിതത്താ.

അപിച യഥാ അരിയവിനയേ നരകപാലാനം ഭൂതമത്തതാ അസിദ്ധാ, തഥാ പഞ്ഞത്തിമത്തവാദിനോപി ഭൂതമത്തതാ അസിദ്ധാ സബ്ബസോ രൂപധമ്മാനം അത്ഥിഭാവസ്സേവ അപ്പടിജാനനതോ. ന ഹി തസ്സ ഭൂതാനി നാമ പരമത്ഥതോ

സന്തി. യദി പരമത്ഥം ഗഹേത്വാ വോഹരതി, അഥ കസ്മാ ചക്ഖുരൂപാദീനി പടിക്ഖിപതീതി? തിട്ഠതേസാ അനവട്ഠിതതക്കാനം അപ്പഹീനവിപല്ലാസാനം വാദവീമംസാ. ഏവം അത്ഥേവ നിരയേ നിരയപാലാതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. സതി ച നേസം സബ്ഭാവേ അസതിപി ബാഹിരേ വിസയേ നരകേ വിയ ദേസാദിനിയമോ ഹോതീതി വാദോ ന സിജ്ഝതി, സതി ഏവ പന ബാഹിരേ വിസയേ ദേസാദിനിയമോതി ദട്ഠബ്ബം.

ദേവദൂതസരാപനവസേന സത്തേ യഥൂപചിതേ പുഞ്ഞകമ്മേ യമേതി നിയമേതീതി യമോ. തസ്സ യമസ്സ വേമാനികപേതാനം രാജഭാവതോ രഞ്ഞോ. തേനാഹ **"യമരാജാ നാമ വേമാനികപേതരാജാ"**തി. **കമ്മവിപാക**ന്തി അകുസലകമ്മവിപാകം. വേമാനികപേതാ ഹി കണ്ഹസുക്കവസേന മിസ്സകം കമ്മം കത്വാ വിനിപാതികദേവതാ വിയ സുക്കേന കമ്മുനാ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി. തഥാ ഹി മഗ്ഗഫലഭാഗിനോപി ഹോന്തി, പവത്തിയം പന കമ്മാനുരൂപം കദാചി പുഞ്ഞഫലം, കദാചി അപുഞ്ഞഫലം പച്ചനുഭവന്തി. യേസം പന അരിയമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി, തേസം മഗ്ഗാധിഗമതോ പട്ഠായ പുഞ്ഞഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതീതി ദട്ഠബ്ബം. അപുഞ്ഞഫലം പുബ്ബേ വിയ കടുകം ന ഹോതി, മനുസ്സത്തഭാവേ ഠിതാനം വിയ മുദുകമേവ ഹോതീതി അപരേ. **ധമ്മികോ രാജാ**തി ഏത്ഥ തസ്സ ധമ്മികഭാവോ ധമ്മദേവപുത്തസ്സ വിയ ഉപ്പത്തിനിയതോ ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബോ. **ദ്വാരേസൂ**തി അവീചിമഹാനരകസ്സ ചതൂസു ദ്വാരേസു. **ഖീണാസവാ ബ്രാഹ്മണാ നാമ** ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന.

അനുയോഗവത്തന്തി അനുയോഗേ കതേ വത്തിതബ്ബവത്തം. **ആരോപേന്തോ**തി കാരാപേന്തോ, അത്തനോ പുച്ഛം ഉദ്ദിസ്സ പടിവചനം ദാപേന്തോ പുച്ഛതി. പരസ്സ ഹി അധിപ്പായം ഞാതും ഇച്ഛന്തോ തദുപഗം പയോഗം കരോന്തോ പുച്ഛതി നാമ. **ലദ്ധി**ന്തി ഗാഹം. **പതിട്ഠാപേന്തോ**തി തത്ഥ നിച്ചകാലം കാരാപേന്തോ. **കാരണം പുച്ഛന്തോ**തി യുത്തിം പുച്ഛന്തോ. **സമനുഭാസതീ**തി യഥാനുയുത്തമത്ഥം വിഭൂതം കത്വാ കഥേതി.

ജിണ്ണന്തി ജരാപത്തിയാ ജിണ്ണം. ഏകച്ചോ ദഹരകാലതോ പട്ഠായ പണ്ഡുരോഗാദിനാ അഭിഭൂതകായതായ ജിണ്ണസദിസോ ഹോതി, അയം ന തഥാ ജരാപത്തിയാ ജിണ്ണോതി ദസ്സേതി. **ഗോപാനസീ വിയ വങ്ക**ന്തി വങ്കഗോപാനസീ വിയ വങ്കം. ന ഹി വങ്കഭാവസ്സ നിദസ്സനത്ഥം അവങ്കഗോപാനസീ ഗയ്ഹതി. **ഭഗ്ഗ**ന്തി ഭഗ്ഗസരീരം കടിയം ഭഗ്ഗകായത്താ. തേനാഹ **"ഇമിനാപിസ്സ വങ്കഭാവമേവ ദീപേതീ"**തി. **ദണ്ഡപടിസരണ**ന്തി ഠാനഗമനേസു ദണ്ഡോ പടിസരണം ഏതസ്സാതി ദണ്ഡപടിസരണം തേന വിനാ വത്തിതും അസമത്ഥത്താ. തേനാഹ **"ദണ്ഡദുതിയ"**ന്തി. **ജരാതുര**ന്തി ജരായ പത്ഥതസംകിലന്തകായം. സബ്ബസോ കിമിഹതം വിയ മഹാഖല്ലാടം സീസമസ്സാതി **മഹാഖല്ലാടസീസം. സഞ്ജാതവലി**ന്തി സമന്തതോ ജാതവലികം. **ജരാധമ്മോ**തി ജരാപകതികോ. തേനാഹ **"ജരാസഭാവോ"**തി. സഭാവോ ച നാമ തേജോധാതുയാ ഉണ്ഹതാ വിയ ന കദാചി വിഗച്ഛതീതി ആഹ **"അപരിമുത്തോ ജരായാ"**തിആദി.

അത്ഥതോ ഏവം വദതി നാമ, വാചായ അവദന്തോപി അത്ഥാപത്തിതോ ഏവം വദന്തോ വിയ ഹോതി വിഞ്ഞൂനന്തി അത്ഥോ. **തരുണോ അഹോസിം** യോബ്ബനേന സമന്നാഗതോ. ഊരൂനം ബലം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഊരുബലീ**. തേന ദൂരേപി ഗമനാഗമനലങ്ഘനാദിസമത്ഥതം ദസ്സേതി, **ബാഹുബലീ**തി പന ഇമിനാ

ഹത്ഥേഹി കാതബ്ബകിച്ചസമത്ഥതം, **ജവഗ്ഗഹണേന** വേഗസാ പവത്തിസമത്ഥതം. **അന്തരഹിതാ**തി നട്ഠാ. എത്ഥ ച **ന ഖോ പനാഹ**ന്തിആദി ജരായ ദേവദൂതഭാവദസ്സനം. തേനാഹ **"തേനേസ ദേവദൂതോ നാമ ജാതോ"**തി. ആബാധസ്സ അത്ഥിതായ **ആബാധികം**. വിവിധം ദുക്ഖം ആദഹതീതി ബ്യാധി, വിസേസേന വാ ആധിയതി ഏതേനാതി ബ്യാധി, ബ്യാധി സംജാതോ ഏതസ്സാതി **ബ്യാധിതം**. ഏസ നയോ **ദുക്ഖിത**ന്തി ഏത്ഥാപി.

ദുതിയം ദേവദൂതന്തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ബ്യാധിനാ അഭിഹതോ**തി ബ്യാധിനാ ബാധിതോ, ഉപദ്ദുതോതി അത്ഥോ.

വിപരിഭിന്നവണ്ണോതി വിപരിഭിന്നനീലവണ്ണോ. തഞ്ഹി യത്ഥ യത്ഥ ഗഹിതപുബ്ബകം, തത്ഥ തത്ഥ പണ്ഡുവണ്ണം, മംസുസ്സദട്ഠാനേ രത്തവണ്ണം, യേഭുയ്യേന ച നീലസാടകപാരുതം വിയ ഹോതി. തേന വുത്തം "വിപരിഭിന്നനീലവണ്ണോ"തി.

"കോ ലഭതി, കോ ന ലഭതീ"തി നിരയുപഗസ്സേവ വസേനായം വിചാരണാതി **"യേന താവ ബഹു പാപം കത"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. **ബഹു പാപം കത**ന്തി ബഹുസോ പാപം കതം. തേന പാപസ്സ ബഹുലീകരണമാഹ. **ബഹൂ**തി വാ മഹന്തം. മഹത്ഥോപി ഹി ബഹുസദ്ദോ ദിസ്സതി "ബഹു വത കതം അസ്സാ"തിആദീസു, ഗരുകന്തി വുത്തം ഹോതി. സോ ഗരുകം ബഹുലം വാ പാപം കത്വാ ഠിതോ നിരയേ നിബ്ബത്തതിയേവ, ന യമപുരിസേഹി യമസ്സ സന്തികം നീയതീതി. **പരിത്ത**ന്തി പമാണപരിത്തതായ കാലപരിത്തതായ ച പരിത്തം. പുരിമസ്മിം അത്ഥേ അഗരൂതി അത്ഥോ, ദുതിയസ്മിം അബഹുലന്തി. യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **കത്തബ്ബമേവ കരോന്തീ**തി ദണ്ഡമേവ കരോന്തി. **അനുവിജ്ജിത്വാ**തി വീമംസിത്വാ. **വിനിച്ഛയട്ഠാന**ന്തി അട്ടകരണട്ഠാനം. **പരിത്തപാപകമ്മാ**തി ദുബ്ബലപാപകമ്മാ. **അത്തനോ ധമ്മതായാ**തി പരേഹി അസാരിയമാനേപി അത്തനോ ധമ്മതായ സരന്തി. തേ ഹി പാപകമ്മസ്സ ദുബ്ബലഭാവതോ കതൂപചിതസ്സ ച ഓകാസാരഹകുസലകമ്മസ്സ ബലവഭാവതോ അത്തനോ ധമ്മതായപി സരന്തി. **സാരിയമാനാപീ**തി "ഇദം നാമ തയാ കതം പുഞ്ഞകമ്മ"ന്തി പരേഹി സാരിയമാനാപി.

ആകാസചേതിയന്തി ഗിരിസിഖരേ അബ്ഭോകാസേ വിവടങ്ഗണേ കതചേതിയം. **രത്തപടേനാ**തി രത്തവണ്ണേന പടേന **പൂജേസി** പടാകം കത്വാ. **അഗ്ഗിജാലസദ്ദ**ന്തി പടപടായന്തം നരകേ അഗ്ഗിജാലസദ്ദം സുത്വാവ. **അത്തനാ പൂജിതപടം അനുസ്സരീ**തി തദാ പടാകായ വാതപ്പഹാരസദ്ദേ നിമിത്തസ്സ ഗഹിതത്താ "മയാ തദാ ആകാസചേതിയേ പൂജിതരത്തപടസദ്ദോ വിയാ"തി അത്തനാ പൂജിതപടം അനുസ്സരി.

സുമനപുപ്ഫകുമ്ഭേനാതി കുമ്ഭപരിമാണേന സുമനപുപ്ഫരാസിനാ. "ദസാധികം നാളിസഹസ്സകുമ്ഭ"ന്തി കേചി, "പഞ്ചഅമ്ബണ"ന്തി അപരേ. **തീഹിപി ന സരതി** ബലവതോ പാപകമ്മേന ബ്യാമോഹിതോ. **തുണ്ഹീ അഹോസീ**തി "കമ്മാരഹോ അയ"ന്തി തത്ഥ പടികാരം അപസ്സന്തോ തുണ്ഹീ അഹോസി.

ഏകപക്ഖച്ഛദനമത്താഹീതി മജ്ഝിമപ്പമാണസ്സ ഗേഹസ്സ ഏകച്ഛദനപ്പമാണേഹി. **സുത്താഹതം കരിത്വാ**തി കാളസുത്തം പാതേത്വാ. യഥാ രഥോ സബ്ബസോ പജ്ജലിതോ ഹോതി അയോമയോ, ഏവം യുഗാദയോപിസ്സ പജ്ജലിതാ സജോതിഭൂതാ ഏവ ഹോന്തീതി ആഹ **"സദ്ധിം…പേ॰… രഥേ യോജേത്വാ"**തി. **മഹാകൂടാഗാരപ്പമാണ**ന്തി സത്തഭൂമകമഹാകൂടാഗാരപ്പമാണം.

വിഭത്തോതി സത്താനം സാധാരണേന പാപകമ്മുനാ വിഭത്തോ. **ഹീനം കായ**ന്തി ഹീനം സത്തനികായം, ഹീനം വാ അത്തഭാവം. **ഉപാദാനേ**തി ചതുബ്ബിധേ ഉപാദാനേ. അത്ഥതോ പന തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹോതി ആഹ **"തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗഹണേ"**തി . സമ്ഭവതി ജരാമരണം ഏതേനാതി **സമ്ഭവോ,** ഉപാദാനന്തി ആഹ **"ജാതിയാ ച മരണസ്സ ച കാരണഭൂതേ"**തി. **അനുപാദാ**തി അനുപാദായ. തേനാഹ **"അനുപാദിയിത്വാ"**തി. **സകലവട്ടദുക്ഖം അതിക്കന്താ**തി ചരിമചിത്തനിരോധേന വട്ടദുക്ഖസ്സ കിലേസാനമ്പി അസമ്ഭവതോ സബ്ബം വട്ടദുക്ഖം അതിക്കന്താ.

ദേവദൂതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ചതുമഹാരാജസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. സത്തമേ അമാ സഹ വത്തന്തി തസ്മിം തസ്മിം കിച്ചേതി **അമച്ചാ,** സഹിതാ. പരിസതി ഭവാതി **പാരിസജ്ജാ,** പരിവാരട്ഠാനിയാ പരിസാപരിയാപന്നാ. തേനാഹ **"പരിചാരികദേവതാ"**തി. **താതാ**തി ആലപനം. **ഏവ**ന്തി ''കച്ചി ബഹൂ മനുസ്സാ''തിആദിനാ വുത്താകാരേന. **അട്ഠ വാരേ**തി ഏകസ്മിം അഡ്ഢമാസേ ചതുക്ഖത്തും തഥാ ഇതരസ്മിന്തി ഏവം അട്ഠ വാരേ. **അധിട്ഠഹന്തീ**തി അധിതിട്ഠന്തി. **പടിജാഗരോന്തീ**തി പടി പടി ജാഗരോന്തി. പുഞ്ഞം കരോന്താ ഹി സത്താ ജാഗരോന്തി നാമ കാതബ്ബകിച്ചപ്പസുതത്താ, ഇതരേ പന സുപന്തി നാമ സഹിതപരഹിതവിമുത്തത്താ. ചാതുദ്ദസിഉപോസഥസ്സ അനുഗമനം വിയ പന്നരസിഉപോസഥസ്സ പച്ചുഗ്ഗമനം ന ലബ്ഭതി ദിവസാഭാവതോ.

തതോതി തതോ തതോ. **തം ഉപനിസ്സായാ**തി താ താ ഗാമനിഗമരാജധാനിയോ ഉപനിസ്സായ. **അധിവത്ഥാ**തി ആരാമവനരുക്ഖാദീസു അധിവത്ഥാ ദേവതാ. **തേ**തി തേ ദേവാ. **സന്ധായ കഥേതീ**തി ഭഗവാ കഥേതി. **വുത്ത**ന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തം.

നിച്ചം നിബദ്ധം ഉപോസഥോ സംവച്ഛരേ സംവച്ഛരേ പടി പടി ഹരിതബ്ബതോ പവത്തേതബ്ബതോ **പാടിഹാരിയപക്ഖോ നാമ. ഗുണങ്ഗേഹീ**തി ഉപോസഥങ്ഗേഹി.

വുത്ഥവാസോതി വുസിതബ്രഹ്മചരിയവാസോ. **കത്തബ്ബകിച്ച**ന്തി ദുക്ഖാദീസു പരിഞ്ഞാതാദികിച്ചം. **ഓതാരേത്വാ**തി ഛഡ്ഡേത്വാ. **പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ**തി സബ്ബസോ ഖീണഭവബന്ധനോ. **കാരണേന ജാനിത്വാ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി ജാനിത്വാ.

ജാനന്തോതി "അരഹന്താനം അനുകരണപ്പടിപത്തി ഏസാ, യദിദം സമ്മദേവ ഉപോസഥാനുട്ഠാന"ന്തി ഏവം ഉപോസഥകമ്മസ്സ ഗുണം ജാനന്തോ. **ഏവരൂപേനാ**തി യാദിസോ ഭഗവതോ ഉപോസഥഭാവോ വിഹിതോ, ഏവരൂപേന അരഹന്താനുകരണേന ഉപോസഥകമ്മേന. **സക്കാ** പഹിതത്തോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ ഖീണാസവസമ്പത്തിം പാപുണിതും. **അട്ഠമം ഉത്താനത്ഥമേവ** സത്തമേ വുത്തനയത്താ.

ചതുമഹാരാജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സുഖുമാലസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. നവമേ **നിദ്ദുക്ഖോ**തി കായികചേതസികദുക്ഖവിരഹിതോ. സദുക്ഖേ ഹി സവിഘാതേ സുഖുമാലത്താ അനവസരാ, തസ്മാ സുഖിതോ നിദ്ദുക്ഖതായ സുഖുമാലോ നാമ. യാവസ്സ സുഖുമാലത്താ പരമുക്കംസഗതാതി ആഹ **"പരമസുഖുമാലോ"**തി. അതിവിയ സുഖുമാലോതി അത്ഥോ. അന്തമതീതം **അച്ചന്തം**. സബ്ബദാ സുഖുമാലോതി ആഹ **"സതതനിദ്ദുക്ഖോ"**തി. **ചരിയകാലേ**തി ബോധിചരിയായ ചരണകാലേ. **തേനാ**തി ബോധിസത്തേന. അഞ്ഞത്ഥ പന **പദുമ**ന്തി രത്തം കമലം. **പുണ്ഡരീക**ന്തി സേതം വുച്ചതി. **ഇതരാ**തി ഇതരപോക്ഖരണിയോ. **"ബോധിസത്തസ്സ കിരാ"**തിആദികം പോക്ഖരണീനം ഉപ്പത്തിദസ്സനം. **കുദ്ദാലകമ്മകാരേ**തി ഖണകേ. **പോക്ഖരണിട്ഠാനാനീ**തി പോക്ഖരണിഖണനയോഗ്ഗട്ഠാനാനി. **ഗണ്ഹാപേസീ**തി ഖണാപേസി. പോക്ഖരണിസദ്ദോ ചേത്ഥ താദിസേ ജലാസയേ നിരുള്ഹോ ദട്ഠബ്ബോ പങ്കജാദിസദ്ദാ വിയ. സോപാനബാഹുകാനം മത്ഥകട്ഠാനം **ഉണ്ഹീസ**ന്തി അധിപ്പേതം. **ഉദകസേചനനാളികാ**തി ഉദകച്ഛടാവിസ്സജ്ജനനാളിയന്താനി. **പഞ്ചവിധാ**തി വണ്ണവസേന ജാതിവസേന ച.

ഖോ പനസ്സാതി നിപാതമത്തം. കാസിക-സദ്ദോ അതിവിയ സണ്ഹേ സുഖുമേ മഹഗ്ഘവത്ഥേ നിരുള്ഹോ, അഞ്ഞസ്മിമ്പി തഥാജാതികേ രുള്ഹിവസേന പവത്തതീതി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"അകാസികം ചന്ദന"**ന്തി. ഹേമന്തേ വാസോ ഹേമന്തം, ഹേമന്തം അരഹതീതി **ഹേമന്തികോ,** പാസാദോ. **"ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ"**തി വത്വാ തദേവ നേസം അരഹതം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ഹേമന്തികോ"**തിആദി വുത്തം. **സജാലാനീ**തി സജാലവാതപാനാനി, **ഉദകയന്താനീ**തി ഉദകധാരാവിസ്സന്ദനകയന്താനി. **പാസാദമത്ഥകേ**തി പാസാദസ്സ ഉപരിആകാസതലേ. **ബന്ധിത്വാ**തി പയോജിതയന്തേ സുക്ഖമഹിംസചമ്മം ബന്ധിത്വാ. **യന്തം പരിവത്തേത്വാ**തി യഥാപയോജിതം യന്തം പാസാണാരോപനത്ഥഞ്ചേവ പുന തേസം വിസ്സജ്ജനത്ഥഞ്ച പരിവത്തേത്വാ. **തസ്മിം വിസ്സജ്ജേന്തീ**തി ഛദനപിട്ഠേ ബദ്ധസുക്ഖമഹിംസചമ്മേ വിസ്സജ്ജേന്തി.

സഹസ്സഥാമന്തി പുരിസസഹസ്സബലം, പുരിസസഹസ്സേന വഹിതബ്ബഭാരവഹം. **പല്ലങ്കേ നിസിന്നോവാ**തി രതനമയപല്ലങ്കേ യഥാനിസിന്നോ ഏവ. **ഉപ്പതനാകാരപത്ത**ന്തി ഉപ്പതിത്വാ ഠിതം വിയ. **ജിയം പോഥേന്തസ്സാ**തി ജിയാഘാതം കരോന്തസ്സ. **ജിയപ്പഹാരസദ്ദോ**തി ജിയാഘാതസദ്ദോ. **യന്തേ ബദ്ധ**ന്തി യന്തബദ്ധം കത്വാ ഠപിതം. **സദ്ദന്തരേ**തി ഥാമമജ്ഝിമസ്സ പുരിസസ്സ സദ്ദസവനട്ഠാനേ. ഗാവുതസ്സ ചതുത്ഥോ ഭാഗോ കോസോതിപി വുച്ചതി ദ്വിസഹസ്സദണ്ഡപ്പമാണട്ഠാനം.

സബ്ബട്ഠാനാനീതി മഹാപുരിസസ്സ താനി താനി സബ്ബാനി വസനട്ഠാനാനി. **സിഖാബദ്ധോ**തി പുരിസസഭാവസ്സേവ വിസേസതോ ദസ്സനമേതം. **ന ഉപ്പിലാവിതഭാവത്ഥ**ന്തി ഉപ്പിലാവിതഭാവസങ്ഖാതം അത്ഥം ന കഥേസീതി അത്ഥോ. തസ്സ ഹി ബോധിമൂലേയേവ സേതുഘാതോ. **തേനേവാ**തി അപ്പമാദലക്ഖണസ്സ ദീപനതോ ഏവ. **അത്താനം അതിക്കമിത്വാ**തി അത്തനോ ജരാപത്തിം അചിന്തേത്വാ അട്ടീയതി. **ന പനേസ മഗ്ഗേന പഹീനോ** തദാ മഗ്ഗസ്സ അനധിഗതത്താ. **സിക്ഖം പടിക്ഖിപിത്വാ**തി യഥാസമാദിന്നസിക്ഖം പഹായ.

അവിപരീതബ്യാധിആദിസഭാവാവാതി ഏകന്തേന ബ്യാധിആദിസഭാവാ ഏവ. **ഏവം ജിഗുച്ഛാവിഹാരേനാ**തി ഏവം സകലസ്സേവ വട്ടദുക്ഖസ്സ ജിഗുച്ഛനവിഹാരേന വിഹരന്തസ്സ. **ഏവം ജിഗുച്ഛന**ന്തി ഏവം പരസ്സ ജിഗുച്ഛനം. **പരം അജിഗുച്ഛമാനോ**തി കരുണായനേന ഏവം പരം അജിഗുച്ഛന്തോ. **അഭിഭോസ്മീ**തി അഭിഭവിതാ അസ്മി. **ഉസ്സാഹോ അഹൂ**തി ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം വീരിയമേവ ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവീരിയഞ്ച അഹോസി, യേന മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയപരായണോ ജാതോ.

സുഖുമാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ആധിപതേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൪൦. ദസമേ അഭിഭവിത്വാ പവത്തനട്ഠേന അധിപതി യം കിഞ്ചി ജേട്ഠകം ന കാരകം അത്താനം അധിപതീതി കത്വാ അത്താ ഏവ അധിപതി, തതോ ആഗതം **അത്താധിപതേയ്യം**. തേനാഹ **"അത്താന"**ന്തിആദി. **ലോക**ന്തി സത്തലോകം. സോ ച ഖോ ഇദ്ധിവിധാദിഗുണവിസേസയുത്തോ അധിപ്പേതോ അധിപതിഭാവസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **നവവിധം ലോകുത്തരധമ്മ**ന്തി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന വുത്തം. **ഇതി ഭവോ**തി ഏവം സമ്പത്തിഭവോ, തത്ഥ ഏവം അഭിവുദ്ധീതി. **സമ്പത്തിഭവസ്സ ഹേതൂ**തി തംതംസമ്പത്തിഭവസ്സ തത്ഥ ച അഭിവുദ്ധിയാ ഹേതു. ജാതിനിമിത്തസ്സ കമ്മഭവസ്സ കതൂപചിതത്താ **ജാതി അന്തോപവിട്ഠാ. ജരാദീസുപി ഏസേവ നയോ** ഹേതുസിദ്ധിയാ ഫലസിദ്ധിതോ.

അസല്ലീനന്തി ന സങ്കോചപ്പത്തം. **ഉപട്ഠിതാ**തി കായാദിസഭാവസല്ലക്ഖണവസേന ഉപട്ഠിതാ. **അസമ്മുട്ഠാ** സമ്മോസാഭാവതോ. **അസാരദ്ധോ**തി സാരമ്ഭസ്സ സാരമ്ഭഹേതൂനഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനേന അസാരദ്ധോ. **ഏകഗ്ഗം** അനേകഗ്ഗഭാവസ്സ ദൂരസമുസ്സാപിതത്താ. **നിമ്മലം കത്വാ**തി രാഗാദിമലാനം അപനയനേന മലരഹിതം കത്വാ. **ഗോപായതീ**തി സംകിലേസാനത്ഥതോ രക്ഖതി. **അയ**ന്തി ഏവംപടിപന്നോ ഭിക്ഖു. **സുദ്ധമത്താനം പരിഹരതി** അസുദ്ധഭാവസ്സ കിലേസസ്സപി അഭാവതോ.

അതിക്കമിത്വാ മഞ്ഞസീതി അസക്ഖിം കത്വാ മഞ്ഞസി. തായ തണ്ഹായ നിബ്ബത്തോതി തമ്മയോ, തണ്ഹാവസികോ. തസ്സ ഭാവോ തമ്മയതാ, തസ്സാ **തമ്മയതായ** അഭാവേന. **ന ഹായതി** പഞ്ഞാദിഗുണവേപുല്ലപ്പത്തിയാ.

ആധിപതേയ്യസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദേവദൂതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ചൂളവഗ്ഗോ

൧. സമ്മുഖീഭാവസുത്തവണ്ണനാ

൪൧. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ സമ്മുഖോ ഭവതി യേന സോ സമ്മുഖീഭാവോ, പുരതോ വിജ്ജമാനതാ, തസ്മാ **സമ്മുഖീഭാവാ. പുഞ്ഞകമ്മ**ന്തി ദാനസങ്ഖാതം പുഞ്ഞകമ്മം. **ദ്വേ ധമ്മാ സുലഭാ** ബാഹിരത്താ യഥാസകം പച്ചയസമവായേന ലബ്ഭനതോ. **സദ്ധാ പന ദുല്ലഭാ** പചുരജനസ്സ അനവട്ഠിതകിച്ചത്താ. തേനേവാഹ **"പുഥുജ്ജനസ്സാ"**തിആദി.

സമ്മുഖീഭാവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. തിഠാനസുത്തവണ്ണനാ

൪൨. ദുതിയേ മച്ഛരിയമേവ മലം മച്ഛരിയമലം, ചിത്തസ്സ മലീനസഭാവാപാദനതോ വിഗതം മച്ഛരിയമലം ഏതസ്സാതി **വിഗതമച്ഛരിയമലം.** ഗേധാഭാവേന കോചി കിഞ്ചി ദേന്തോപി തത്ഥ ആസത്തിം ന വിസ്സജ്ജേതി, അയം പന ന താദിസോതി ആഹ **"വിസ്സട്ഠചാഗോ"**തി. **മലീനഹത്ഥോവ** ചിത്തവിസുദ്ധിയാ അഭാവതോ. **ധോതഹത്ഥോവ** ധോതഹത്ഥേന കാതബ്ബകിച്ചസാധനതോ. തേന വുത്തം - "ചിത്തേ സുദ്ധേ വിസുജ്ഝന്തി, ഇതി വുത്തം മഹേസിനാ"തി. **യാചിതും യുത്തോ** യാചകാനം മനോരഥപൂരണതോ. **യാചയോഗോ** പയോഗാസഹേഹി യാചകേഹി സുട്ഠു യുത്തഭാവതോ. തംസമങ്ഗീ ഏവ തത്ഥ രതോ നാമ, ന ചിത്തമത്തേനേവാതി ആഹ **"ദാനം... പേ॰... രതോ നാമ ഹോതീ"**തി.

"ഉച്ചാ, ഭന്തേ"തി വത്വാ അയം മം ഉച്ചതോ വദതീതി ചിന്തേയ്യാതി പുന **"നാതിഉച്ചാ തുമ്ഹേ"**തി ആഹ, സരീരേനാതി അധിപ്പായോ. **മേചകവണ്ണസ്സാ**തി നീലോഭാസസ്സ. **പുച്ഛീ**തി ഭിക്ഖൂ പുച്ഛി. **ഭൂമിയം ലേഖം ലിഖന്തോ അച്ഛീ**തി പഠമം മഞ്ചേ നിപജ്ജിത്വാ ഉട്ഠായ ഭൂമിയം ലേഖം ലിഖന്തോ അച്ഛി "അഖീണാസവോതി മഞ്ഞനാ ഹോതൂ"തി. തഥാ ഹി രാജാ ഖീണാസവസ്സ നാമ... പേ॰... നിവത്തി. **ധജപഗ്ഗഹിതാവാതി** പഗ്ഗഹിതധജാവ. **സിലാചേതിയട്ഠാന**ന്തി ഥൂപാരാമസ്സ ച മഹാചേതിയസ്സ ച അന്തരേ സിലായ കതചേതിയട്ഠാനം. **ചേതിയം...പേ॰... അട്ഠാസി** സാവകസ്സ തം കൂടാഗാരന്തി കത്വാ.

പച്ഛാഭാഗേനാതി ധമ്മകഥികസ്സ ഥേരസ്സ പിട്ഠിപസ്സേന. **ഗോനസോ**തി മണ്ഡലസപ്പോ. ധമ്മസ്സവനന്തരായ ബഹൂനം സഗ്ഗമഗ്ഗപ്പടിലാഭന്തരായോ ഭവേയ്യാതി അധിപ്പായേന **"ധമ്മസ്സവനന്തരായം ന കരിസ്സാമീ"**തി ചിന്തേസി. **വിസം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ**തി വിപസ്സനാതേജേന വിസവേഗം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ. **ഗാഥാസഹസ്സ**ന്തി ഗാഥാസഹസ്സവന്തം. **പട്ഠാനഗാഥായാ**തി പട്ഠാപനഗാഥായ, ആദിഗാഥായാതി അത്ഥോ. **പട്ഠാന...പേ॰... അവസാനഗാഥം ഏവ വവത്ഥപേസി,** ന ഭിന്നം അന്തരേ വുത്തം കിലന്തകായത്താ. **സരഭാണം** സായന്ഹധമ്മകഥാ. **പഗ്ഗണ്ഹാതീ**തി പച്ചക്ഖം കരോന്തീ ഗണ്ഹാതി, സക്കച്ചം സുണാതീതി അത്ഥോ. ധമ്മകഥനദിവസേ ധമ്മകഥികാനം അകിലമനത്ഥം സദ്ധാ ഉപാസകാ സിനിദ്ധഭോജനം മധുപാനകഞ്ച ദേന്തി സരസ്സ മധുരഭാവായ സപ്പിമധുകതേലാദിഞ്ച ഭേസജ്ജം. തേനാഹ **"അരിയവംസം കഥേസ്സാമീ"**തിആദി.

ചതൂഹി ദാഠാഹി ഡംസിത്വാതി ദള്ഹദട്ഠഭാവദസ്സനം. **ചരിസ്സാമീതി** സമ്മാനേസ്സാമി, സക്കച്ചം സുണിസ്സാമീതി അത്ഥോ. **നിമ്മഥേത്വാതി** നിമ്മദ്ദിത്വാ, അപനേത്വാതി അത്ഥോ.

തിഠാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അത്ഥവസസുത്തവണ്ണനാ

ർ൯. തതിയേ അത്ഥോ നാമ ഫലം, തം ഏതസ്സ വസോതി **അത്ഥവസോ**. ഹേതു, അത്ഥോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി അത്ഥോ, സോ ഏവാതി ആഹ **"തയോ അത്ഥേ തീണി കാരണാനീ"**തി. ധമ്മദേസനാ നാമ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പകാസനാതി ആഹ **"ചതുസച്ചധമ്മം പകാസേതീ"**തി. **അട്ഠകഥം ഞാണേന പടിസംവേദീതി** പാളിപദാനം അത്ഥം വിവരണഞാണേന പടി പടി സംവേദനസീലോ "അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ"തി. ഏതേന അത്ഥപടിസമ്ഭിദാബ്യാപാരമാഹ. **പാളിധമ്മം പടിസംവേദീതി** പാളിഗതിം പാളിം പദവിവരണം പടി പടി സംവേദനസീലോ. ഏതേന ധമ്മപടിസമ്ഭിദാബ്യാപാരമാഹ.

അത്ഥവസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ർ. കഥാപവത്തിസുത്തവണ്ണനാ

ർർ. ചതുത്ഥേ **പവത്തിനീതി** യാവ അധിപ്പേതത്ഥനിഗമനാ അവിച്ഛേദേന പവത്തിനീ. പടിഘാതാഭാവേന **അപ്പടിഹതാ. നിയ്യാനികാ** സപ്പാടിഹീരകാ.

കഥാപവത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പണ്ഡിതസുത്തവണ്ണനാ

ർ൫. പഞ്ചമേ **പണ്ഡിതപഞ്ഞത്താനീതി** പണ്ഡിതേഹി പഠമം പഞ്ഞത്താനി. **കഥിതാനീതി** സേയ്യസോ കഥിതാനി. **മഹാപുരിസേഹീതി** ബുദ്ധബോധിസത്തേഹി. **കരുണാതി** കരുണാചേതോവിമുത്തി വുത്താ. **പുബ്ബഭാഗോതി** തസ്സ ഉപചാരോ. **ദമോതി ഇന്ദ്രിയസംവരോ** "മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം ദമന"ന്തി കത്വാ. **അത്തദമനന്തി** ചിത്തദമനം. **പുണ്ണോവാദേ** (മ॰ നി॰ ൯.൯൯൩) "സക്ഖിസ്സസി ഖോ, ത്വം പുണ്ണ, ഇമിനാ ദമൂപസമേനാ"തി ആഗതത്താ **ദമോതി വുത്താ ഖന്തിപി. ആളവകേ** ആളവകസുത്തേ (സം॰ നി॰ given൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൯) "സച്ചാ ദമാ ചാഗാ"തി ഏവം **വുത്താ പഞ്ഞാപി** ഇമസ്മിം സുത്തേ "ദമോ"തി വത്തും വട്ടതി. **രക്ഖനം ഗോപനം പടിജഗ്ഗനന്തി** മാതാപിതൂനം മനുസ്സാമനുസ്സകതൂപദ്ദവതോ രക്ഖനം, ബ്യാധിആദിഅനത്ഥതോ ഗോപനം, ഘാസച്ഛാദനാദീഹി വേയ്യാവച്ചകരണേന പടിജഗ്ഗനം. **സന്തോ നാമ** സബ്ബകിലേസദരഥപരിളാഹൂപസമേന ഉപസന്തകായവചീസമാചാരതായ ച. **ഉത്തമട്ഠേന സന്താനന്തി** മത്തേയ്യതാദീഹി സേട്ഠട്ഠേന സന്താനം.

ഇധ ഇമേസംയേവ തിണ്ണം ഠാനാനം കരണേനാതി ഇമസ്മിം സുത്തേ ആഗതാനം തിണ്ണം ഠാനാനം കരണേന നിബ്ബത്തനേന. **ഏതാനി...പേ॰... കാരണാനീതി** മാതുപട്ഠാനം പിതുപട്ഠാനന്തി ഏതാനി ദ്വേ ഉത്തമപുരിസാനം

കാരണാനി. ഉത്തമകിച്ചകരണേന ഹി മാതാപിതുഉപട്ഠാകാ ‘‘ഉത്തമപുരിസാ’’തി വുത്താ. തേനാഹ **‘‘മാതാപിതു…പേ॰… വുത്തോ’’**തി. അനുപദ്ദവഭാവേന **ഖേമം**.

പണ്ഡിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സീലവന്തസുത്തവണ്ണനാ

൪൬. ഛട്ഠേ **ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സക**ന്തി എത്ഥ ‘‘മനുസ്സാ പുഞ്ഞം പസവന്തീ’’തി അവിസേസേന വുത്തത്താ ഭാവനാമയസ്സപി പുഞ്ഞസ്സ സങ്ഗണ്ഹനതോ ലോകുത്തരസ്സപി സമ്ഭവോ ദട്ഠബ്ബോ.

സീലവന്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സങ്ഖതലക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ

൪൭. സത്തമേ സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതം **സങ്ഖതം. നിമിത്താനീ**തി സഞ്ജാനനസ്സ നിമിത്താനി. ഹേതുപച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനം **ഉപ്പാദോ,** അത്തലാഭോ. **വയോ**തി ഭങ്ഗോ. **ഠിതസ്സാ**തി ഉപ്പാദക്ഖണതോ ഉദ്ധം ഠിതിക്ഖണപത്തസ്സ. സാ പനസ്സ അവത്ഥാ ഉപ്പാദാവത്ഥായ ഭിന്നാതി കത്വാ അഞ്ഞഥത്തം ജരാതി ച വുത്താ. യസ്മാ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഏവ ഭിജ്ജതി, തഥാ സതി ഉപ്പാദഭങ്ഗാ സമാനക്ഖണാ സിയും, ന ച തം യുജ്ജതി, തസ്മാ ഉപ്പാദാവത്ഥായ ഭിന്നാ ഭങ്ഗാഭിമുഖാവത്ഥാ ജരാതി വേദിതബ്ബാ. യേ പന ‘‘സങ്ഖാരാനം ഠിതി നത്ഥീ’’തി വദന്തി, തേസം തം മിച്ഛാ. യഥാ ഹി തസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഉപ്പാദാവത്ഥായ ഭിന്നാ ഭങ്ഗാവത്ഥാ ഇച്ഛിതാ, അഞ്ഞഥാ ‘‘അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതി, അഞ്ഞം നിരുജ്ഝതീ’’തി ആപജ്ജതി, ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ ഭങ്ഗാഭിമുഖാ ധമ്മാ ഇച്ഛിതബ്ബാ. സാ ച ഠിതിക്ഖണോ. ന ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോ ഭിജ്ജതീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി.

സങ്ഖതന്തി തേഭൂമകാ ധമ്മാ പച്ചയസമുപ്പന്നത്താ. യദി ഏവം മഗ്ഗഫലധമ്മാ കഥന്തി ആഹ **‘‘മഗ്ഗഫലാനി പനാ’’**തിആദി. ലക്ഖണകഥാ ഹി യാവദേവ സമ്മസനത്ഥാ. **ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പാദോ,** ന ഠാനഭങ്ഗക്ഖണേസു. കസ്മാ? ഉപ്പാദഉപ്പാദക്ഖണാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം പരിച്ഛിന്നത്താ. യഥാ ഹി ഉപ്പാദസങ്ഖാതേന വികാരേന ഉപ്പാദക്ഖണോ പരിച്ഛിന്നോ, ഏവം ഉപ്പാദക്ഖണേനപി ഉപ്പാദോ പരിച്ഛിന്നോ. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായപി കാലസ്സ ലോകസമഞ്ഞാവസേനേവ വുത്തം. **ലക്ഖണം ന സങ്ഖതം, സങ്ഖതം ന ലക്ഖണ**ന്തി നേസം ഭേദദസ്സനം. അവത്ഥാവതോ ഹി അവത്ഥാ ഭിന്നാവാതി . **പരിച്ഛിന്ന**ന്തി എത്ഥ ഉപ്പാദവയേഹി താവ സങ്ഖതം പരിച്ഛിന്നം ഹോതു, ജരായ പന തം കഥം പരിച്ഛിന്നന്തി വുച്ചതി? ന വുച്ചതി പരിച്ഛേദോ പുബ്ബന്താപരന്തമത്തേന, അഥ ഖോ സഭാവഭേദേനാതി നായം ദോസോ. **സങ്ഖതം** ധമ്മജാതം **പരിച്ഛിന്നം** തബ്ബന്തം ധമ്മജാതം സങ്ഖതന്തി പഞ്ഞായതി ഏവം തേസം അഭാവേന നിബ്ബാനമേതന്തി ലക്ഖിതബ്ബതോ സഞ്ജാനിതബ്ബതോ. ഇദാനി **‘‘യഥാ ഹീ’’**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമാഹി വിഭാവേതി.

സങ്ഖതലക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അസങ്ഖതലക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ

൮. അട്ഠമേ **അസങ്ഖതസ്സാ**തി വുത്തനയേന ന സങ്ഖതസ്സ. തേനാഹ **“പച്ചയേഹീ”**തിആദി. യഥാ ഉപ്പാദാദീനം ഭാവേന സങ്ഖതധമ്മജാതം സങ്ഖതന്തി പഞ്ഞായതി, ഏവം തേസം അഭാവേന നിബ്ബാനം അസങ്ഖതന്തി പഞ്ഞായതി.

അസങ്ഖതലക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പബ്ബതരാജസുത്തവണ്ണനാ

൯. നവമേ ഇധ **സാല**-സദ്ദോ രുക്ഖസാമഞ്ഞപരിയായോ, ന രുക്ഖവിസേസപരിയായോതി ആഹ **“മഹാസാലാതി മഹാരുക്ഖാ”**തി. **കുലജേട്ഠക**ന്തി തസ്മിം കുലേ ജേട്ഠഭൂതം സാമിഭൂതം. **സിലാമയോ** ന പംസുമയോ മിസ്സകോ ച. ഗാമം ഗാമൂപചാരഞ്ച ഠപേത്വാ സബ്ബം അരഞ്ഞന്തി ആഹ **“അരഞ്ഞസ്മിന്തി അഗാമകട്ഠാനേ”**തി. മഹന്തോ പബ്ബതോ സേലോതി യോജനാ.

പബ്ബതരാജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ആതപ്പകരണീയസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. ദസമേ **സരീരസമ്ഭവാന**ന്തി സരീരേ സമ്ഭൂതാനം. **ദുക്ഖാന**ന്തി അനിട്ഠാനം. **ബഹലാന**ന്തി നിരന്തരപ്പവത്തിയാ അവിരളാനം. **താപനവസേനാ**തി ദുക്ഖാപനവസേന. **തിബ്ബാന**ന്തി കുരൂരാനം. താസം യഥാവുത്താനം അധിവാസനായ പഹാതബ്ബദുക്ഖവേദനാനം പജഹനം നാമ ഖമനമേവാതി ആഹ **“ഖമനത്ഥായാ”**തി . **ആണാപേത്വാ**തി ‘‘ആതപ്പം കരണീയ’’ന്തി ബുദ്ധാണം വിധായ. **ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ കഥിതാ** സസമ്ഭാരാനം മഗ്ഗധമ്മാനം കഥിതത്താ.

ആതപ്പകരണീയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. മഹാചോരസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. ഏകാദസമേ മഹാബലവചോരോ **മഹാചോരോ**തി ആഹ **“മഹന്തോ ബലവചോരോ”**തി. **ബലവചോരോ**തി ച മഹാഥാമതായ മഹാപരിവാരതായ മഹാചോരിയകമ്മസമത്ഥതായ ച വേദിതബ്ബോ. മഹതം ഗാമനിഗമാനം വിലുപ്പനം **മഹാവിലോപോ. തം തം കാരണം പക്ഖിപിത്വാ**തി തം തം അകരണമേവ കാരണം കത്വാ തപ്പടിബദ്ധായ കഥായ പക്ഖിപിത്വാ. **അത്ഥം കഥയിസ്സന്തീ**തി തസ്സ തസ്സ അത്ഥഞ്ച കഥയിസ്സന്തി. **ഹരന്താ**തി അപനേന്താ പരിഹരന്താ. **ദസവത്ഥുകായാ**തി ‘‘സസ്സതോ ലോകോ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൬൯) ആദിദസവത്ഥുസന്നിസ്സിതായ. **അന്തം ഗഹേത്വാ ഠിതദിട്ഠിയാ**തി തമേവ സസ്സതാദിഅന്തം ഗഹേത്വാ അവിസ്സജ്ജേത്വാ ഠിതദിട്ഠിയാ.

മഹാചോരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചൂളവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൨. ദുതിയപണ്ണാസകം

(൯) ൧. ബ്രാഹ്മണവഗ്ഗോ

൧. പഠമദോണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൨൨. ബ്രാഹ്മണവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **ജരാജിണ്ണാ**തി ജരാവസേന ജിണ്ണാ, ന ബ്യാധിആദീനം വസേന ജിണ്ണസദിസത്താ ജിണ്ണാ. **വയോവുദ്ധാ**തി വയസോ വുദ്ധിപ്പത്തിയാ വുദ്ധാ, ന സീലാദിവുദ്ധിയാ. **ജാതിമഹല്ലകാ**തി ജാതിയാ മഹന്തതായ ചിരരത്തഞ്ഞുതായ ജാതിമഹല്ലകാ. **തയോ അദ്ധേ അതിക്കന്താ**തി പഠമോ, മജ്ഝിമോ, പച്ഛിമോതി തയോ അദ്ധേ അതീതാ. **തതിയം വയം അനുപ്പത്താ**തി തതോ ഏവ പച്ഛിമം വയം അനുപ്പത്താ. **അകതഭയപരിത്താണാ**തി ഏത്ഥ **ഭയപരിത്താണ**ന്തി ദുഗ്ഗതിഭയതോ പരിത്തായകം പുഞ്ഞം, തം അകതം ഏതേഹീതി അകതഭയപരിത്താണാ. **പതിട്ഠാകമ്മ**ന്തി സുഗതിസങ്ഖാതപ്പതിട്ഠാവഹം കമ്മം. **ഉപസംഹരീയതീ**തി സമ്പാപീയതി. ''ഉപനീയതീ''തി വുത്തം, കിം കേന ഉപനീയതീതി ആഹ **''അയഞ്ഹി ജാതിയാ ജരം ഉപനീയതീ''**തിആദി. **അയ**ന്തി ലോകോ. ജാതോ ന ജാതഭാവേനേവ തിട്ഠതി, അഥ ഖോ തതോ പരം ജരം പാപീയതി, ജരായ ബ്യാധിം പാപീയതി. ഏവം പരതോ പരം ദുക്ഖമേവ ഉപനീയതി.

തായനട്ഠേനാതി രക്ഖനട്ഠേന. **നിലീയനട്ഠേനാ**തി നിലീനട്ഠാനഭാവേന. **പതിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി പതിട്ഠാനഭാവേന. **അവസ്സയനട്ഠേനാ**തി അവസ്സയിതബ്ബഭാവേന. **ഉത്തമഗതിവസേനാ**തി പരമഗതിഭാവേന.

പഠമദോണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയദോണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൫൩. ദുതിയേ ഭജിതബ്ബട്ഠേന പരേസം ഭാജിതബ്ബട്ഠേന **ഭാജനം,** ഭണ്ഡകം.

ദുതിയദോണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. അഞ്ഞതരബ്രാഹ്മണസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൪-൫൫. തതിയേ യേസം രാഗാദീനം അപ്പഹാനേന പുരിസസ്സ അത്തബ്യാബാധാദീനം സമ്ഭവോ, പഹാനേന അസമ്ഭവോതി ഏവം രാഗാദീനം പഹായകോ അരിയധമ്മോ മഹാനുഭാവതായ മഹാനിസംസതായ ച സാമം പസ്സിതബ്ബോതി **സന്ദിട്ഠികോ**. ഇമിനാ നയേന സേസേസു പദേസുപി യഥാരഹം നീഹരിത്വാ വത്തബ്ബോ. സദ്ദത്ഥോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൪൭) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. ചതുത്ഥം ഉത്താനത്ഥമേവ.

അഞ്ഞതരബ്രാഹ്മണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. നിബ്ബുതസുത്തവണ്ണനാ

൫൬. പഞ്ചമേ **ന കാലന്തരേ പത്തബ്ബ**ന്തി യദാ സച്ചപ്പടിവേധോ, തദാ ഏവ ലദ്ധബ്ബത്താ ന കാലന്തരേ പത്തബ്ബം. മഗ്ഗഞാണേന ഉപനേതബ്ബത്താ ഉപനേയ്യം. ഉപനേയ്യമേവ **ഓപനേയ്യിക**ന്തി ആഹ **''പടിപത്തിയാ ഉപഗന്തബ്ബ''**ന്തി.

നിബ്ബുതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പലോകസുത്തവണ്ണനാ

൫൬. ഛട്ഠേ **ആചരിയപാചരിയാനന്തി** ആചരിയാനമ്പി ആചരിയാനം. **നിരന്തരഫുടോ നേരയികസത്തേഹി** നിരയഗാമികമ്മസ്സ കാരകാനം ബഹുഭാവാ. **ഉഭയമ്പേതന്തി** യഥാവുത്തം അത്ഥദ്വയം. **ഘനനിവാസതന്തി** ഗാമാനം ഘനസന്നിവാസതം. **ഏകന്തേനേവ അധമ്മോതി** അയോനിസോമനസികാരഹേതുകത്താ അനത്ഥഹേതുതായ ച നിയമേനേവ അധമ്മോ. **ന അധമ്മരാഗോതി അധിപ്പേതോതി** പരപരിക്ഖാരേസു രാഗോ വിയ ന മഹാസാവജ്ജോതി കത്വാ വുത്തം. തഥാ ഹി സകസകപരിക്ഖാരവിസയോ രാഗോ വിസമലോഭോ വിയ ന ഏകന്തതോ അപായുപ്പത്തിജനകോ. പരപരിക്ഖാരേസു ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ മഹാസാവജ്ജതായ **അധമ്മരാഗതാ. ലോഭസ്സ സമകാലോ നാമ നത്ഥി** കായദുച്ചരിതാദീനം വിയ അയോനിസോമനസികാരസമുട്ഠാനത്താ. **ഏസാതി** ഏസോ പാപധമ്മോ. **സമലോഭോ** വിസമലക്ഖണാഭാവതോ. തഥാ ഹി തംസമുട്ഠാനോ പയോഗോ മിച്ഛാചാരോതി ന വുച്ചതി. **അവത്ഥുപടിസേവനസങ്ഖാതേനാതി** യം ലോകിയസാധുസമനുഞ്ഞാതം രാഗസ്സ വത്ഥുട്ഠാനം, തതോ അഞ്ഞസ്മിം വത്ഥുസ്മിം പടിസേവനസങ്ഖാതേന.

വിവിധസസ്സാനന്തി സാലിവീഹിആദിനാനപ്പകാരസസ്സാനം. **ദുസ്സസ്സന്തി** പച്ചയദൂസേന ദൂസിതം സസ്സം. **സമ്പജ്ജമാനേതി** നിപ്ഫജ്ജനതോ പഗേവ ഗബ്ഭപരിവുദ്ധികാലേ. **പാണകാതി** സലഭാദിപാണകാ. **പതന്തീതി** സസ്സാനം മത്ഥകേ പതന്തി. **സലാകാമത്തമേവ സമ്പജ്ജതീതി** വഡ്ഢിത്വാ ഗബ്ഭം ഗഹേതും അസമത്ഥം സമ്പജ്ജതി. **തേതി** വാളഅമനുസ്സാ. **ലദ്ധോകാസാതി** യക്ഖാധിപതീഹി അനുഞ്ഞാതത്താ ലദ്ധോകാസാ.

പലോകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വച്ഛഗോത്തസുത്തവണ്ണനാ

൫൭. സത്തമേ **മഹാവിപാകന്തി** ഉളാരഫലം ബഹുവിപാകം. **ധമ്മോ നാമ** കഥിതകഥാ ''അത്ഥം ദഹതി വിദഹതീ''തി കത്വാ. **അനുധമ്മോ നാമ** പടികഥനം ''തം അനുഗതോ ധമ്മോ''തി കത്വാ. സഹ ധമ്മേനാതി സഹധമ്മോ, സോ ഏവ **സഹധമ്മികോ**. ധമ്മസദ്ദോ ചേത്ഥ കാരണപരിയായോതി ആഹ **''സകാരണോ''**തി. **വാദസ്സാതി** വചനസ്സ. **അനുപാതോ** അനുപച്ഛാ പവത്തി.

പരിപന്ഥേ തിട്ഠതീതി **പാരിപന്ഥികോ**. പന്ഥേ ഠത്വാ പരേസം സാപതേയ്യം ഛിന്ദനതോ **പന്ഥദൂഹനചോരോ**. യദി പച്ചവേക്ഖണഞാണം, കഥം തം അസേക്ഖന്തി ആഹ **''അസേക്ഖസ്സ പവത്തത്താ''**തി. **ഇതരാനീതി** സീലക്ഖന്ധാദീനി. **സയമ്പീതി പി**-സദ്ദോ ''അസേക്ഖസ്സ പവത്താ ചാ''തി ഇമമത്ഥം സമ്പിണ്ഡേതി.

നിബ്ബിസേവനോതി വിസേവനരഹിതോ വിഗതവിലോമഭാവോ. **ന ഉപപരിക്ഖന്തീതി** ന വിചാരേന്തി. ജാതിം നിബ്ബത്തിം യാതി ഉപഗച്ഛതീതി **ജാതിയോ,** ജാതോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''യത്ഥ കത്ഥചി കുലജാതേ''**തി.

കേവലീതി കേവലവാ, പാരിപൂരിമാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പരിപുണ്ണഭാവേന യുത്തോ"**തി. **ഏതം** കേവലീതി പദം. **അഭിഞ്ഞാപാര**ന്തി അഭിജാനസ്സ പാരം. പരിയന്തം ഗതത്താ **പാരഗൂ**. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. **ഥേത്തവിനിച്ഛയസവനേനാ**തി "ഇമേഹി സീലാദിഗുണസമ്പന്നാ സദേവകേ ലോകേ പുഞ്ഞസ്സ ഥേത്തം, തദഞ്ഞോ ന ഥേത്ത"ന്തി ഏവം ഥേത്തവിനിച്ഛയസവനേന രഹിതാ.

വച്ഛഗോത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. തികണ്ണസുത്തവണ്ണനാ

൫൯. അട്ഠമേ **ദുരാസദാ**തി ദുരുപസങ്കമനാ. **ഗരഹാ മുച്ചിസ്സതീ**തി മയി ഏവം കഥേന്തേ സമണോ ഗോതമോ കിഞ്ചി കഥേസ്സതി, ഏവം മേ വചനമത്തമ്പി ന ലഭന്തി അയം ഗരഹാ മുച്ചിസ്സതീതി. **പണ്ഡിതാ**തി പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതാ. **ധീരാ**തി ധിതിസമ്പന്നാ. **ബ്യത്താ**തി പരവാദമദ്ദനസമത്ഥേന വേയ്യത്തിയേന സമന്നാഗതാ. **ബഹുസ്സുതാ**തി ബാഹുസച്ചവന്തോ. **വാദിനോ**തി വാദിമഗ്ഗകുസലാ. **സമ്മതാ**തി ബഹുനോ ജനസ്സ സാധുസമ്മതാ. **പണ്ഡിതാദിആകാരപരിച്ഛേദ**ന്തി തേസം തേവിജ്ജാനം പണ്ഡിതാകാരാദിആകാരപരിച്ഛേദം. ആകാരസദ്ദോ കാരണപരിയായോ, പരിച്ഛേദസദ്ദോ പരിമാണത്ഥോതി ആഹ **"ഏത്തകേന കാരണേനാ"**തി.

യഥാതി യേനാകാരേന, യേന കാരണേനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"യഥാതി കാരണവചന"**ന്തി. **"ദ്വീഹിപി പക്ഖേഹീ"**തി വത്വാ തേ പക്ഖേ സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **"മാതിതോ ച പിതിതോ ചാ"**തി ആഹ. തേസം പക്ഖാനം വസേനസ്സ സുജാതതം ദസ്സേതും **"യസ്സ മാതാ"**തിആദി വുത്തം. ജനകജനികാഭാവേന വിനാപി ലോകേ മാതാപിതുസമഞ്ഞാ ദിസ്സതി, ഇധ പന സാ ഓരസപുത്തവസേനേവ ഇച്ഛിതാതി ദസ്സേതും **"സംസുദ്ധഗഹണികോ"**തി വുത്തം. ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാതി ധാരേതീതി **ഗഹണീ,** ഗബ്ഭാസയസഞ്ഞിതോ മാതുകുച്ഛിപ്പദേസോ. യഥാഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ വിപാചനവസേന ഗണ്ഹനതോ അഛഡ്ഡനതോ **ഗഹണീ,** കമ്മജതേജോധാതു.

പിതാ ച മാതാ ച പിതരോ, പിതൂനം പിതരോ പിതാമഹാ, തേസം യുഗോ **പിതാമഹയുഗോ,** തസ്മാ "യാവ സത്തമാ പിതാമഹയുഗാ പിതാമഹദ്വന്ദാ"തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അട്ഠകഥായം** പന ദ്വന്ദം അഗ്ഗഹേത്വാ "യുഗന്തി ആയുപ്പമാണം വുച്ചതീ"തി വുത്തം. **യുഗ**-സദ്ദസ്സ ച അത്ഥകഥാ ദസ്സിതാ **"പിതാമഹോയേവ പിതാമഹയുഗ"**ന്തി. **പുബ്ബപുരിസാ**തി പുരിസഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ഹി "മാതിതോ"തി പാളിവചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. **അക്ഖിത്തോ**തി അക്ഖേപോ. **അനവക്ഖിത്തോ**തി സദ്ധഥാലിപാകാദീസു അനവക്ഖിത്തോ ന ഛഡ്ഡിതോ. **ജാതിവാദേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനന്തി ദസ്സേതും **"കേന കാരണേനാ"**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച "ഉഭതോ...പേ॰... പിതാമഹയുഗാ"തി ഏതേന ബ്രാഹ്മണസ്സ യോനിദോസാഭാവോ ദസ്സിതോ സംസുദ്ധഗഹണികതാകിത്തനതോ. "അക്ഖിത്തോ"തി ഇമിനാ കിരിയാപരാധാഭാവോ. സംസുദ്ധജാതികാപി ഹി സത്താ കിരിയാപരാധേന ഖേപം പാപുണന്തി. "അനുപക്കുട്ഠോ"തി ഇമിനാ അയുത്തസംസഗ്ഗാഭാവോ.

അയുത്തസംസഗ്ഗഞ്ഹി പടിച്ച സത്താ സുദ്ധജാതികാ കിരിയാപരാധരഹിതാപി അക്കോസം ലഭന്തി.

തന്തി ഗരഹാവചനം. **മന്തേ പരിവത്തേതീ**തി വേദേ സജ്ഝായതി, പരിയാപുണാതീതി അത്ഥോ. **മന്തേ ധാരേതീ**തി യഥാഅധീതേ മന്തേ അസമ്മുട്ഠേ കത്വാ ഹദയേ ഠപേതി.

ഓട്ഠപഹതകരണവസേനാതി അത്ഥാവധാരണവസേന. **സനിഘണ്ഡുകേടുഭാന**ന്തി എത്ഥ വചനീയവാചകഭാവേന അത്ഥം സദ്ദഞ്ച ഖണ്ഡതി ഭിന്ദതി വിഭജ്ജ ദസ്സേതീതി നിഖണ്ഡു, സോ ഏവ ഇധ ഖ-കാരസ്സ ഘ-കാരം കത്വാ **"നിഘണ്ഡൂ"**തി വുത്തോ. കിടതി ഗമേതി കിരിയാദിവിഭാഗം, തം വാ അനവസേസപരിയാദാനതോ ഗമേന്തോ പൂരേതീതി **കേടുഭം. വേവചനപ്പകാസക**ന്തി പരിയായസദ്ദദീപകം, ഏകേകസ്സ അത്ഥസ്സ അനേകപരിയായവചനവിഭാവകന്തി അത്ഥോ. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം അനേകേസമ്പി അത്ഥാനം ഏകസദ്ദവചനീയതാവിഭാവനവസേനപി തസ്സ ഗന്ഥസ്സ പവത്തത്താ. വചീഭേദാദിലക്ഖണാ കിരിയാ കപ്പീയതി വികപ്പീയതി ഏതേനാതി കിരിയാകപ്പോ, സോ പന വണ്ണപദസമ്ബന്ധപദത്ഥാദിവിഭാഗതോ ബഹുകപ്പോതി ആഹ **"കിരിയാകപ്പവികപ്പോ"**തി. ഇദഞ്ച മൂലകിരിയാകപ്പഗന്ഥം സന്ധായ വുത്തം. സോ ഹി മഹാവിസയോ സതസഹസ്സപരിമാണോ നമാചരിയാദിപ്പകരണം. ഠാനകരണാദിവിഭാഗതോ നിബ്ബചനവിഭാഗതോ ച അക്ഖരാ പഭേദീയന്തി ഏതേഹീതി **അക്ഖരപ്പഭേദാ,** സിക്ഖാനിരുത്തിയോ. **ഏതേസ**ന്തി ചതുന്നം വേദാനം.

പദന്തി ചതുബ്ബിധം, പഞ്ചവിധം വാ പദം, തം പദം കായതീതി **പദകോ,** തേയേവ വാ വേദേ പദസോ കായതീതി **പദകോ. തദവസേസ**ന്തി വുത്താവസേസം വാക്യം. ഏത്താവതാ സദ്ദബ്യാകരണം വത്വാ പുന "ബ്യാകരണ"ന്തി അത്ഥബ്യാകരണമാഹ. തം തം സദ്ദം തദത്ഥഞ്ച ബ്യാകരോതി ബ്യാചിക്ഖതി ഏതേനാതി **ബ്യാകരണം,** സദ്ദസത്ഥം. ആയതിം ഹിതം തേന ലോകോ ന യതതി ന ഈഹതീതി **ലോകായതം**. തഞ്ഹി ഗന്ഥം നിസ്സായ സത്താ പുഞ്ഞകിരിയായ ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേന്തി.

അസീതി മഹാസാവകാതി അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞോ, വപ്പോ, ഭദ്ദിയോ, മഹാനാമോ, അസ്സജി, നാളകോ, യസോ, വിമലോ, സുബാഹു, പുണ്ണജി, ഗവമ്പതി, ഉരുവേലകസ്സപോ, നദീകസ്സപോ, ഗയാകസ്സപോ, സാരിപുത്തോ, മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ, മഹാകസ്സപോ, മഹാകച്ചാനോ, മഹാകോട്ഠികോ, മഹാകപ്പിനോ, മഹാചുന്ദോ, അനുരുദ്ധോ, കങ്ഖാരേവതോ, ആനന്ദോ, നന്ദകോ, ഭഗു, നന്ദിയോ, കിമിലോ, ഭദ്ദിയോ, രാഹുലോ, സീവലി, ഉപാലി, ദബ്ബോ, ഉപസേനോ, ഖദിരവനിയരേവതോ, പുണ്ണോ മന്താനിപുത്തോ, പുണ്ണോ സുനാപരന്തകോ, സോണോ കുടികണ്ണോ, സോണോ കോളിവിസോ, രാധോ, സുഭൂതി, അങ്ഗുലിമാലോ, വക്കലി, കാളുദായീ, മഹാഉദായീ, പിലിന്ദവച്ഛോ, സോഭിതോ, കുമാരകസ്സപോ, രട്ഠപാലോ, വങ്ഗീസോ, സഭിയോ, സേലോ, ഉപവാണോ, മേഘിയോ, സാഗതോ, നാഗിതോ, ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയോ, പിണ്ഡോലോ ഭാരദ്വാജോ, മഹാപന്ഥകോ, ചൂളപന്ഥകോ, ബാകുലോ, കുണ്ഡധാനോ, ദാരുചീരിയോ, യസോജോ, അജിതോ , തിസ്സമേത്തേയ്യോ, പുണ്ണകോ, മേത്തഗു, ധോതകോ, ഉപസീവോ, നന്ദോ, ഹേമകോ, തോദേയ്യോ, കപ്പോ, ജതുകണ്ണീ,

ഭദ്രാവുധോ, ഉദയോ, പോസലോ, മോഘരാജാ, പിങ്ഗിയോതി ഏതേ അസീതി മഹാസാവകാ നാമ.

കസ്മാ പനേതേ ഏവ ഥേരാ ''മഹാസാവകാ''തി വുച്ചന്തീതി? അഭിനീഹാരസ്സ മഹന്തഭാവതോ. തഥാ ഹി ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാപി മഹാസാവകേസു അന്തോഗധാ. തേ ഹി സാവകപാരമിഞാണസ്സ മത്ഥകപ്പത്തിയാ സാവകേസു അഗ്ഗധമ്മാധിഗമേന അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠിതാപി അഭിനീഹാരമഹന്തതാസാമഞ്ഞേന ''മഹാസാവകാ''തിപി വുച്ചന്തി, ഇതരേ പന പകതിസാവകേഹി സാതിസയം മഹാഭിനീഹാരാ. തഥാ ഹി തേ പദുമുത്തരസ്സ ഭഗവതോ കാലേ കതപണിധാനാ, തതോ ഏവ സാതിസയം അഭിഞ്ഞാസമാപത്തീസു വസിനോ പഭിന്നപ്പടിസമ്ഭിദാ ച. കാമം സബ്ബേപി അരഹന്തോ സീലവിസുദ്ധിആദികേ സമ്പാദേത്വാ ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു സുപ്പതിട്ഠിതചിത്താ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ യഥാഭൂതം ഭാവേത്വാ മഗ്ഗപ്പടിപാടിയാ അനവസേസതോ കിലേസേ ഖേപേത്വാ അഗ്ഗഫലേ പതിട്ഠഹന്തി, തഥാപി യഥാ സദ്ധാവിമുത്തതോ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ, പഞ്ഞാവിമുത്തതോ ച ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസ്സ പുബ്ബഭാഗഭാവനാവിസേസസിദ്ധോ മഗ്ഗഭാവനാവിസേസോ, ഏവം അഭിനീഹാരമഹന്തത്തപുബ്ബയോഗമഹന്തത്താ ഹി സസന്താനേ സാതിസയസ്സ ഗുണവിസേസസ്സ നിപ്ഫാദിതത്താ സീലാദീഹി ഗുണേഹി മഹന്താ സാവകാതി മഹാസാവകാ. തേസുയേവ പന യേ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേസു പാമോക്ഖഭാവേന ധുരഭൂതാനം സമ്മാദിട്ഠിസങ്കപ്പാദീനം സാതിസയം കിച്ചാനുഭാവനിപ്ഫത്തിയാ കാരണഭൂതായ തജ്ജാഭിനീഹാരാഭിനീഹടായ സക്കച്ചം നിരന്തരം ചിരകാലസമ്ഭാവിതായ സമ്മാപടിപത്തിയാ യഥാക്കമം പഞ്ഞായ സമാധിസ്മിഞ്ച ഉക്കട്ഠപാരമിപ്പത്തിയാ സവിസേസം സബ്ബഗുണേഹി അഗ്ഗഭാവേ ഠിതാ, തേ സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാ. ഇതരേ അട്ഠസത്തതി ഥേരാ സാവകപാരമിയാ മത്ഥകേ സബ്ബസാവകാനം അഗ്ഗഭാവേന അട്ഠിതത്താ ''മഹാസാവകാ''ഇച്ചേവ വുച്ചന്തി. പകതിസാവകാ പന അഭിനീഹാരമഹന്തത്താഭാവതോ പുബ്ബയോഗമഹന്തത്താഭാവതോ ച ''സത്ഥുസാവകാ''ഇച്ചേവ വുച്ചന്തി. തേ പന അഗ്ഗസാവകാ വിയ മഹാസാവകാ വിയ ച ന പരിമിതാ, അഥ ഖോ അനേകസതാ അനേകസഹസ്സാ.

വയതീതി **വയോ,** ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു കത്ഥചി അപരികിലമന്തോ അവിത്ഥായന്തോ തേ ഗന്ഥേ സന്താനേതി പണേതീതി അത്ഥോ. ദ്വേ പടിസേധാ പകതിം ഗമേന്തീതി ദസ്സേതും **''അവയോ ന ഹോതീ''**തി വത്വാ തത്ഥ അവയം ദസ്സേതും **''അവയോ നാമ…പേ॰… ന സക്കോതീ''**തി വുത്തം.

ഇധാതി ഇമസ്മിം സുത്തേ. **ഏത**ന്തി ''വിവിച്ചേവ കാമേഹീ''തിആദിവചനം. തതിയവിജ്ജാധിഗമായ പടിപത്തിക്കമോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൭൦) സാതിസയം വിത്ഥാരിതോ, തഥാ ഇധ അവത്തുകാമതായ **ഭയഭേരവസുത്താ**ദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൪ ആദയോ) വിയ സങ്ഖേപതോ ച വത്തുകാമതായ ''ഭിന്നം വിജ്ജാന''മിച്ചേവ വുത്തം.

വിജ്ജാതി പുബ്ബേനിവാസപ്പടിച്ഛാദകസ്സ മോഹക്ഖന്ധസ്സ വിജ്ഝനട്ഠേനപി വിജ്ജാ. **മോഹോ പടിച്ഛാദകട്ഠേന തമോതി വുച്ചതി** തമോ വിയാതി കത്വാ. കാതബ്ബതോ കരണം, ഓഭാസോവ കരണം **ഓഭാസകരണം,** അത്തനോ പച്ചയേഹി ഓഭാസഭാവേന നിബ്ബത്തേതബ്ബട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **അയം അത്ഥോ**തി

അയമേവ അധിപ്പേതത്ഥോ. **പസംസാവചന**ന്തി തസ്സേവ അത്ഥസ്സ ഥോമനാവചനം പടിപക്ഖവിധമനപവത്തിവിസേസാനം ബോധനതോ. **യോജനാ**തി പസംസാവസേന വുത്തപദാനം അത്ഥദസ്സനവസേന വുത്തപദസ്സ ച യോജനാ. **അവിജ്ജാ വിഹതാ**തി ഏതേന വിജ്ജനട്ഠേന വിജ്ജാതി അയമ്പി അത്ഥോ ദീപിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **യസ്മാ വിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ**തി ഏതേന വിജ്ജാപടിപക്ഖാ അവിജ്ജാ, പടിപക്ഖതാ ചസ്സാ പഹാതബ്ബഭാവേന വിജ്ജായ ച പഹായകഭാവേനാതി ദസ്സേതി. **ഇതരസ്മിമ്പി പദദ്വയേ**തി "തമോ വിഹതോ, ആലോകോ ഉപ്പന്നോ"തി പദദ്വയേപി. **ഏസേവ നയോ**തി യഥാവുത്തയോജനം അതിദിസതി. തത്ഥായം യോജനാ - ഏവം അധിഗതവിജ്ജസ്സ തമോ വിഹതോ വിദ്ധസ്തോ. കസ്മാ? യസ്മാ ആലോകോ ഉപ്പന്നോ ഞാണാലോകോ പാതുഭൂതോതി. **പേസിതത്തസ്സാ**തി യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിപ്പത്തിം വിസ്സട്ഠചിത്തസ്സ, പഠമവിജ്ജാധിഗമായ പേസിതചിത്തസ്സാതി വുത്തം ഹോതി.

വിപസ്സനാപാദകന്തി ഇമിനാ തസ്സ ഝാനചിത്തസ്സ നിബ്ബേധഭാഗിയതമാഹ. വിപസ്സനാ തിവിധാ വിപസ്സകപുഗ്ഗലഭേദേന. മഹാബോധിസത്താനഞ്ഹി പച്ചേകബോധിസത്താനഞ്ച വിപസ്സനാ ചിന്താമയഞാണസംവഡ്ഢിതത്താ സയമ്ഭുഞാണഭൂതാ, ഇതരേസം സുതമയഞാണസംവഡ്ഢിതത്താ പരോപദേസസമ്ഭൂതാ. സാ "ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം അവസേസരൂപാരൂപജ്ഝാനാനം അഞ്ഞതരതോ വുട്ഠായാ"തിആദിനാ അനേകധാ അരൂപമുഖവസേന ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനം തേസം തേസം ധാതുപരിഗ്ഗഹമുഖാനം അഞ്ഞതരമുഖവസേന ച അനേകധാവ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൰) നാനാനയതോ വിഭാവിതാ. മഹാബോധിസത്താനം പന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന പഭേദഗമനതോ നാനാനയം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസന്നിസ്സയസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ അധിട്ഠാനഭൂതം പുബ്ബഭാഗഞാണഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേന്തം പരിപാകം ഗച്ഛന്തം പരമഗമ്ഭീരം സണ്ഹസുഖുമതരം അനഞ്ഞസാധാരണം വിപസ്സനാഞാണം ഹോതി, യം അട്ഠകഥാസു "മഹാവജിരഞാണ"ന്തി വുച്ചതി. യസ്സ ച പവത്തിവിഭാഗേന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സപ്പഭേദസ്സ പാദകഭാവേന സമാപജ്ജിയമാനാ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ ദേവസികം സത്ഥു വളഞ്ജനകസമാപത്തിയോ വുച്ചന്തി, സ്വായം ബുദ്ധാനം വിപസ്സനാചാരോ പരമത്ഥമഞ്ജൂസായം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൪൪) ദസ്സിതോ, അത്ഥികേഹി തതോ ഗഹേതബ്ബോതി. ഇധ പന സാവകാനം വിപസ്സനാചാരം സന്ധായ "വിപസ്സനാപാദക"ന്തി വുത്തം.

കാമം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഞാണാനിപി ആസവാനം ഖേപനഞാണാനി ഏവ, അനവസേസതോ പന തേസം ഖേപനം അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേനേവാതി ആഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗഞാണത്ഥായാ"**തി. **ആസവവിനാസനതോ**തി ആസവാനം നിസ്സേസം സമുച്ഛിന്ദനതോ. ആസവാനം ഖയേ ഞാണം ആസവക്ഖയഞാണന്തി ദസ്സേന്തോ **"തത്ര ചേതം ഞാണ"**ന്തി വത്വാ **"ഖയേ"**തി ആധാരേ ഭുമ്മം, ന വിസയേതി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ പരിയാപന്നത്താ"**തി ആഹ. **അഭിനീഹരതീ**തി അഭിമുഖം നീഹരതി, യഥാ മഗ്ഗാഭിസമയോ ഹോതി, സവനം തദഭിമുഖം പവത്തേതി. **ഇദം ദുക്ഖ**ന്തി ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ തദാ ഭിക്ഖുനാ പച്ചക്ഖതോ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. **ഏത്തകം ദുക്ഖ**ന്തി തസ്സ പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. **ന ഇതോ ഭിയ്യോ**തി തസ്സ അനവസേസതോ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. തേനാഹ **"സബ്ബമ്പി**

ദുക്ഖസച്ച"ന്തിആദി. **സരസലക്ഖണപടിവേധേനാ**തി സഭാവസങ്ഖാതസ്സ ലക്ഖണസ്സ അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝനേന. അസമ്മോഹപടിവേധോതി ച യഥാ തസ്മിം ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ ദുക്ഖസച്ചസ്സ സരൂപാദിപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തി. തേനേവാഹ **"യഥാഭൂതം പജാനാതീ"**തി. ദുക്ഖം സമുദേതി ഏതസ്മാതി **ദുക്ഖസമുദയോ. യം ഠാനം പത്വാ**തി യം നിബ്ബാനം മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയട്ഠേന കാരണഭൂതം ആഗമ്മ. **പത്വാ**തി ച തദുഭയവതോ പുഗ്ഗലസ്സ പവത്തിയാതി കത്വാ വുത്തം. **പത്വാ**തി വാ പാപുണനഹേതു. **അപ്പവത്തി**ന്തി അപ്പവത്തിനിമിത്തം. തേ വാ ന പവത്തന്തി ഏത്ഥാതി അപ്പവത്തി, നിബ്ബാനം. **തസ്സാ**തി ദുക്ഖനിരോധസ്സ. **സമ്പാപക**ന്തി സച്ഛികിരിയാവസേന സമ്മദേവ പാപകം.

കിലേസവസേനാതി ആസവസങ്ഖാതകിലേസവസേന. യസ്മാ ആസവാനം ദുക്ഖസച്ചപരിയായോ തപ്പരിയാപന്നത്താ സേസസച്ചാനഞ്ച തംസമുദയാദിപരിയായോ അത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം **"പരിയായതോ"**തി. ദസ്സേന്തോ സച്ചാനീതി യോജനാ. ആസവാനഞ്ചേത്ഥ ഗഹണം ''ആസവാനം ഖയഞാണായാ''തി ആരദ്ധത്താ. തഥാ ഹി ''കാമാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചതീ''തിആദിനാ ആസവവിമുത്തിസീസേനേവ സബ്ബകിലേസവിമുത്തി വുത്താ. ''ഇദം ദുക്ഖന്തി യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തിആദിനാ മിസ്സകമഗ്ഗോ ഇധ കഥിതോതി **"സഹ വിപസ്സനായ കോടിപ്പത്തം മഗ്ഗം കഥേസീ"**തി വുത്തം. **ജാനതോ പസ്സതോ**തി ഇമിനാ പരിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയാ വുത്താ. **വിമുച്ചതീ**തി ഇമിനാ പഹാനാഭിസമയോ വുത്തോതി ആഹ **"ഇമിനാ മഗ്ഗക്ഖണം ദസ്സേതീ"**തി. **ജാനതോ പസ്സതോ**തി വാ ഹേതുനിദ്ദേസോ. യം ജാനനഹേതു കാമാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചതീതി യോജനാ. ധമ്മാനഞ്ഹി സമാനകാലികാനമ്പി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാ സഹജാതകോടിയാ ലബ്ഭതി. ഭവാസവഗ്ഗഹണേനേവ ഏത്ഥ ഭവരാഗസ്സ വിയ ഭവദിട്ഠിയാപി സമവരോധോതി ദിട്ഠാസവസ്സപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഖീണാ ജാതീതിആദീഹി പദേഹി. **തസ്സാ**തി പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ. **ഭൂമി**ന്തി പവത്തിട്ഠാനം. യേനാധിപ്പായേന ''കതമാ പനസ്സാ''തിആദിനാ ചോദനാ കതാ, തം വിവരന്തോ **"ന താവസ്സാ"**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **ന താവസ്സ അതീതാ ജാതി ഖീണാ** മഗ്ഗഭാവനായാതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"പുബ്ബേവ ഖീണത്താ"**തി. ന അനാഗതാ അസ്സ ജാതി ഖീണാതി യോജനാ. **ന അനാഗതാ**തി ച അനാഗതഭാവസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ലേസേന ചോദേതി. തേനാഹ **"അനാഗതേ വായാമാഭാവതോ"**തി. അനാഗതവിസേസോ പനേത്ഥ അധിപ്പേതോ, തസ്സ ഖേപനേ വായാമോ ലബ്ഭതേവ. തേനാഹ **"യാ പന മഗ്ഗസ്സാ"**തിആദി. **ഏകചതുപഞ്ചവോകാരഭവേസൂ**തി ഭവത്തയഗ്ഗഹണം വുത്തനയേന അനവസേസതോ ജാതിയാ ഖീണഭാവദസ്സനത്ഥം. **ത**ന്തി യഥാവുത്തം ജാതിം. **സോ**തി ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു.

ബ്രഹ്മചരിയവാസോ നാമ ഇധ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ നിബ്ബത്തനമേവാതി ആഹ **"പരിവുത്ഥ"**ന്തി. സമ്മാദിട്ഠിയാ ചതൂസു സച്ചേസു പരിഞ്ഞാദികിച്ചസാധനവസേന പവത്തമാനായ സമ്മാസങ്കപ്പാദീനമ്പി ദുക്ഖസച്ചേ പരിഞ്ഞാഭിസമയാനുഗുണാ പവത്തി, ഇതരേസു ച സച്ചേസു നേസം പഹാനാഭിസമയാദിവസേന പവത്തി പാകടാ ഏവ. തേന വുത്തം **"ചതൂസു സച്ചേസു ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി**

പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയവസേനാ”തി. **പുഥുജ്ജനകല്യാണകാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സത്തസേഖം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഇത്ഥത്തായാതി ഇമേ പകാരാ ഇത്ഥം, തബ്ഭാവോ ഇത്ഥത്തം, തദത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. തേ പന പകാരാ അരിയമഗ്ഗബ്യാപാരഭൂതാ പരിഞ്ഞാദയോ ഇധാധിപ്പേതാതി ആഹ **“ഏവംസോളസവിധകിച്ചഭാവായാ**”തി. തേ ഹി മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതോ മഗ്ഗാനുഭാവേന പാകടാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, പരിഞ്ഞാദീസു ച പഹാനമേവ പധാനം തദത്ഥത്താ ഇതരേസന്തി ആഹ **“കിലേസക്ഖയായ വാ**”തി. പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണവസേന വാ ഏതം വുത്തം. ദുതിയവികപ്പേ **ഇത്ഥത്തായാ**തി നിസ്സക്കേ സമ്പദാനവചനന്തി ആഹ **“ഇത്ഥഭാവതോ**”തി . **അപര**ന്തി അനാഗതം. ഇമേ പന ചരിമകത്തഭാവസങ്ഖാതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. **പരിഞ്ഞാതാ തിട്ഠന്തീ**തി ഏതേന തേസം അപ്പതിട്ഠതം ദസ്സേതി. അപരിഞ്ഞാമൂലകാ ഹി പതിട്ഠാ. യഥാഹ “കബളീകാരേ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ആഹാരേ അത്ഥി രാഗോ, അത്ഥി നന്ദീ, അത്ഥി തണ്ഹാ, പതിട്ഠിതം തത്ഥ വിഞ്ഞാണം വിരുള്ഹ”ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൬൪; കഥാ॰ ൨൯൬; മഹാനി॰ ൭). തേനേവാഹ - **“ഛിന്നമൂലകാ രുക്ഖാ വിയാ**”തിആദി.

യസ്സാതി പുഥുജ്ജനസ്സ. തസ്സ ഹി സീലം കദാചി വഡ്ഢതി, കദാചി ഹായതി. സേക്ഖാപി പന സീലേസു പരിപൂരകാരിനോവ, അസേക്ഖേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തേനാഹ **“ഖീണാസവസ്സാ**”തിആദി. **വസിപ്പത്ത**ന്തി വസീഭാവപ്പത്തം. **സുട്ഠു സമാഹിത**ന്തി അഗ്ഗഫലസമാധിനാ സമ്മദേവ സമാഹിതം. **ധിതിസമ്പന്ന**ന്തി അഗ്ഗഫലധിതിയാ സമന്നാഗതം. **മച്ചും ജഹിത്വാ ഠിത**ന്തി ആയതിം പുനബ്ഭവാഭാവതോ വുത്തം. കഥം പുനബ്ഭവാഭാവോതി ആഹ **“സബ്ബേ പാപധമ്മേ പജഹിത്വാ ഠിത**”ന്തി. സബ്ബസ്സപി ഞേയ്യധമ്മസ്സ ചതുസച്ചന്തോഗധത്താ വുത്തം **“ബുദ്ധന്തി ചതുസച്ചബുദ്ധ**”ന്തി. **ബുദ്ധസാവകാ**തി സാവകബുദ്ധാ നമസ്സന്തി, പഗേവ ഇതരാ പജാ. ഇതരാ ഹി പജാ സാവകേപി നമസ്സന്തി. ഇതി ഏത്തകേന ഠാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വസേന ഗാഥാനം അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി സാവകസ്സപി വസേന അത്ഥം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **“അഥ വാ**”തിആദി വുത്തം. **സാവകോപി ഗോതമോ** മുഖനിബ്ബത്തേന സമ്പത്തേന സമ്ബന്ധേന, യതോ സബ്ബേപി അരിയസാവകാ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താതി വുച്ചന്തീതി.

നിവുസ്സതീതി **നിവാസോ,** നിവുത്ഥോ ഖന്ധസന്താനോതി ആഹ **“നിവുത്ഥക്ഖന്ധപരമ്പര**”ന്തി. **അവേതി, അവേദീ**തി പാഠദ്വയേനപി പുബ്ബേനിവാസഞാണസ്സ കിച്ചസിദ്ധിംയേവ ദസ്സേതി. ഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞിഭാവസാമഞ്ഞതോ വേഹപ്ഫലാപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി **“ഛ കാമാവചരേ, നവ ബ്രഹ്മലോകേ**”ഇച്ചേവ വുത്തം. ഇതരേ പന അപചുരഭാവതോ ന വുത്താ. ഏകച്ചാനം അവിസയഭാവതോ ച അവചനം ദട്ഠബ്ബം. ജാതി ഖീയതി ഏതേനാതി **ജാതിക്ഖയോ,** അരഹത്തന്തി ആഹ **“അരഹത്തം പത്തോ**”തി. “അഭിഞ്ഞായാ”തി വത്തബ്ബേ യകാരലോപേന “അഭിഞ്ഞാ”തി നിദ്ദേസോ കതോതി ആഹ **“ജാനിത്വാ**”തി. **കിച്ചവോസാനേനാ**തി ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി കത്തബ്ബസ്സ സോളസവിധസ്സ കിച്ചസ്സ പരിയോസാനേന. **വോസിതോ**തി പരിയോസിതോ, നിട്ഠിതോതി അത്ഥോ. **മോനേയ്യേന സമന്നാഗതോ**തി കായമോനേയ്യാദീഹി സമന്നാഗതോ. ലപിതം ലപതീതി

ലപിതലാപനോ. അത്തപച്ചക്ഖതോ ഞത്വാതി ഇമിനാ തേസം വിജ്ജാനം പടിലദ്ധഭാവം ദീപേതി.

തികണ്ണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ജാണുസ്സോണിസുത്തവണ്ണനാ

൬൦. നവമേ **ദേയ്യധമ്മസ്സേതം നാമ**ന്തി യാഗം കരോന്തേന ദാതബ്ബദേയ്യധമ്മം സന്ധായ വദതി തദഞ്ഞസ്സ പാളിയം ദേയ്യധമ്മഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ. **മതകഭത്ത**ന്തി മതകേ ഉദ്ദിസ്സ ദാതബ്ബഭത്തം, പിതുപിണ്ഡന്തി വുത്തം ഹോതി. **വരപുരിസാന**ന്തി വിസിട്ഠപുരിസാനം, ഉത്തമപുരിസാനന്തി അത്ഥോ. **സബ്ബമേതം ദാന**ന്തി യഥാവുത്തഭേദം യഞ്ഞസദ്ധാദിദാനം.

ജാണുസ്സോണിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സങ്ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ

൬൧. ദസമേ ജിണ്ണാനം ഹത്ഥിസാലാദീനം പടിസങ്ഖരണം പുന പാകതികകരണം ജിണ്ണപടിസങ്ഖരണം , തസ്സ കാരകോ **ജിണ്ണപടിസങ്ഖരണകാരകോ. ബാഹിരസമയേ**തി സത്ഥുസാസനതോ ബാഹിരേ അഞ്ഞതിത്ഥിയസമയേ. **സബ്ബചതുക്കേനാ**തിആദീസു സബ്ബേസു ദ്വിപദചതുപ്പദാദിഭേദേസു പാണേസു ഏകേകസ്മിം ചത്താരോ ചത്താരോ പാണേ വധിത്വാ യജിതബ്ബം യഞ്ഞം സബ്ബചതുക്കം നാമ. സേസേസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **യസ്സ വാ തസ്സ വാ**തി നിസ്സക്കേ സാമിവചനന്തി ആഹ **"യസ്മാ വാ തസ്മാ വാ"**തി. **ഏവമസ്സായ**ന്തി ഏത്ഥ **അസ്സൂ**തി നിപാതമത്തന്തി ആഹ **"ഏവം സന്തേപി അയ"**ന്തി.

വഡ്ഢേന്തോതി പട്ഠപേന്തോ. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓഗധം മൂലം പതിട്ഠാഭൂതം **ബ്രഹ്മചരിയോഗധം**. തേനാഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗസങ്ഖാതസ്സാ"**തിആദി. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ചേത്ഥ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സേവ ഗഹണം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഉത്തമം പതിട്ഠാഭൂതം** ആരമ്മണൂപനിസ്സയഭാവേന.

അപ്പേഹി വേയ്യാവച്ചകരാദീഹി അത്ഥോ ഏതിസ്സാതി **അപ്പട്ഠാ** ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ. തേനാഹ **"യത്ഥ ബഹൂ"**തിആദി. **യത്ഥാ**തി യസ്സം പടിപദായം . അപ്പോ സമാരമ്ഭോ ഏതസ്സാതി **അപ്പസമാരമ്ഭോ. പാസംസാ**തി പസംസാരഹാ. **ഏതം യേവ കഥാപേസ്സാമീ**തി ഏതേനേവ ബ്രാഹ്മണേന കഥാപേസ്സാമി.

സോപ്പേനാതി നിദ്ദായ. **പമാദേനാ**തി ജാഗരിയാദീസു അനനുയുഞ്ജനതോ സതിവിപ്പവാസലക്ഖണേന പമാദേന. **പച്ചനീകപടിഹരണവസേനാ**തി പടിപക്ഖാപനയനവസേന. തഥാ ഹി ഭഗവതോ ച സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ പടിഹാരിയം. തേ ഹി ദിട്ഠിഹരണവസേന ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തീതി. ''പടീ''തി വാ അയം സദ്ദോ ''പച്ഛാ''തി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി ''തസ്മിം പടിപവിട്ഠസ്മിം, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ''തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൯൮൨; ചൂളനി॰ വത്ഥുഗാഥാ ൪) വിയ,

തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതൂപക്കിലേസേ കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം, അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാഹരണം പടിഹാരിയം, ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ച വിഗതൂപക്കിലേസേന കതകിച്ചേന ച സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസത്താനം ഉപക്കിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി പടിഹാരിയാനി ഭവന്തി, പടിഹാരിയമേവ **പാടിഹാരിയം**. പടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിസമുദായേ ഭവം ഏകേകം **പാടിഹാരിയ**ന്തി വുച്ചതി. പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി **പാടിഹാരിയം**.

ആഗതനിമിത്തേനാതി ആഗതാകാരസല്ലക്ഖണവസേന. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഏകോ രാജാ**തി ദക്ഖിണമധുരാധിപതി ഏകോ പണ്ഡുരാജാ. **ഏവമ്പി തേ മനോ**തി ഇമിനാ ആകാരേന തവ മനോ പവത്തോതി അത്ഥോ. തേന പകാരേന പവത്തോതി ആഹ **"സോമനസ്സിതോ വാ"**തിആദി. സാമഞ്ഞജോതനാ വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി അധിപ്പായേനേവം വുത്തം. "ഏവം തവ മനോ"തി ഇദഞ്ച മനസോ സോമനസ്സിതതാദിമത്തദസ്സനം, ന പന യേന സോ സോമനസ്സിതോ വാ ദോമനസ്സിതോ വാ, തംദസ്സനം. സോമനസ്സഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ തദേകട്ഠാ രാഗാദയോ സദ്ധാദയോ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി, ദോമനസ്സഗ്ഗഹണേന ദോസാദയോ. **ദുതിയ**ന്തി "ഇത്ഥമ്പി തേ മനോ"തി പദം. **ഇതിപീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ "അത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫; ൩.൯൦) വിയ. തേനാഹ **"ഇമഞ്ച ഇമഞ്ച അത്ഥം ചിന്തയമാന"**ന്തി. **പി**-സദ്ദോ വുത്തത്ഥസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ.

കഥേന്താനം സുത്വാതി കഥേന്താനം സദ്ദം സുത്വാ. **തസ്സ വസേനാ**തി തസ്സ വിതക്കിതസ്സ വസേന. **അട്ടകാരകേനാ**തി വിനിച്ഛയകാരകേന.

ന അരിയാനന്തി അരിയാനം മഗ്ഗഫലചിത്തം ന ജാനാതീതി അത്ഥോ. തഞ്ഹി തേന അനധിഗതത്താ ചേതോപരിയഞാണേനപി ന സക്കാ വിഞ്ഞാതും, അഞ്ഞം പന ചിത്തം ജാനാതിയേവ. **ഹേട്ഠിമോ ഉപരിമസ്സ ചിത്തം ന ജാനാതീ**തിആദീനിപി മഗ്ഗഫലചിത്തമേവ സന്ധായ വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. സോതാപന്നാദയോപി ഹി അത്തനാ അധിഗതമേവ മഗ്ഗഫലം പരേഹി ഉപ്പാദിതം സമ്മാ ചേതോപരിയഞാണേന ജാനിതും സക്കോന്തി, ന അത്തനാ അനധിഗതം. സബ്ബേപി അരിയാ അത്തനോ ഫലം സമാപജ്ജന്തി അധിഗതത്താതി ദസ്സേന്തോ **"ഏതേസു ചാ"**തിആദിമാഹ. യദി അരിയാ അത്തനാ അധിഗതഫലം സമാപജ്ജന്തി, ഉപരിമാപി ഹേട്ഠിമം ഫലം സമാപജ്ജന്തി അധിഗതത്താ ലോകിയസമാപത്തിയോ വിയാതി കസ്സചി ആസങ്കാ സിയാ, തന്നിവത്തനത്ഥമാഹ **"ഉപരിമോ ഹേട്ഠിമം ന സമാപജ്ജതീ"**തി.

ഉപരിമോതി സകദാഗാമിആദിഅരിയപുഗ്ഗലോ. **ഹേട്ഠിമ**ന്തി സോതാപത്തിഫലാദിം. **ന സമാപജ്ജതീ**തി സതിപി അധിഗതത്തേ ന സമാപജ്ജതി. കസ്മാതി ചേ? കാരണമാഹ **"തേസഞ്ഹീ"**തിആദി, തേസം സകദാഗാമിആദീനം ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ ഫലസമാപത്തി തേസു തേസുയേവ ഹേട്ഠിമേസു അരിയപുഗ്ഗലേസു പവത്തതി, ന ഉപരിമേസൂതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ഹേട്ഠിമം ഫലചിത്തം ഉപരിമസ്സ ന ഉപ്പജ്ജതീതി ദസ്സേതി. കസ്മാതി ചേ? പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനേന പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ. ഏതേന ഉപരിമോ അരിയോ

ഹേട്ഠിമം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി അത്തനാ അധിഗതത്താ യഥാ തം ലോകിയസമാപത്തിന്തി ഏവം പവത്തോ ഹേതു ബ്യഭിചാരിതോതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി ലോകിയജ്ഝാനേസു പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനം നാമ അത്ഥി വിസേസാഭാവതോ, ഇധ പന അസമുഗ്ഘാടിതകമ്മകിലേസനിരോധനേന പുഥുജ്ജനേഹി വിയ സോതാപന്നസ്സ സോതാപന്നാദീഹി സകദാഗാമിആദീനം പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനം അത്ഥി. യതോ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ ഫലധമ്മാ ഉപരൂപരിമഗ്ഗധമ്മേഹി നിവത്തിതാ പടിപക്ഖേഹി വിയ അഭിഭൂതാ അപ്പവത്തിധമ്മതംയേവ ആപന്നാ. തേനേവ വുത്തം **"പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ"**തി.

അപിച കുസലകിരിയപ്പവത്തി നാമ അഞ്ഞാ, വിപാകപ്പവത്തി ച അഞ്ഞാതി അനന്തരഫലത്താ ച ലോകുത്തരകുസലാനം ഹേട്ഠിമതോ ഉപരിമോ ഭവന്തരഗതോ വിയ ഹോതി. തംതംഫലവസേനേവ ഹി അരിയാനം സോതാപന്നാദിനാമലാഭോ. തേ സചേ അഞ്ഞഫലസമങ്ഗിനോപി ഹോന്തി, സോതാപന്നാദിനാമമ്പി തേസം അവവത്ഥിതം സിയാ. തസ്സ തസ്സ വാ അരിയസ്സ തം തം ഫലം സദിസന്തി കത്വാ ന ഉപരിമസ്സ ഹേട്ഠിമഫലസമങ്ഗിതായ ലേസോപി സമ്ഭവതി, കുതോ തസ്സാ സമാപജ്ജനന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഹേട്ഠിമാ ച സോതാപന്നാദയോ ഉപരിമം സകദാഗാമിഫലാദിം ന സമാപജ്ജന്തി അനധിഗതത്താ. ന ഹി അനധിഗതം സമാപത്തിം സമാപജ്ജിതും സക്കാ, തസ്മാ സബ്ബേപി അരിയാ അത്തനോയേവ ഫലം സമാപജ്ജന്തീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

പവത്തേന്താതി പവത്തകാ ഹുത്വാ, പവത്തനവസേനാതി അത്ഥോ. **ഏവന്തി** യഥാനുസിട്ഠായ അനുസാസനിയാ വിധിവസേന പടിസേധവസേന ച പവത്തിതാകാരപരാമസനം. സാ ച സമ്മാവിതക്കാ നാമ മിച്ഛാവിതക്കാനഞ്ച പവത്തിആകാരദസ്സനവസേന പവത്തതി. തഥ ആനിസംസസ്സ ആദീനവസ്സ ച വിഭാവനത്ഥം **അനിച്ചസഞ്ഞമേവ,** ന നിച്ചസഞ്ഞന്തി അത്ഥോ. പടിയോഗിനിവത്തനത്ഥഞ്ഹി **ഏവ**-കാരഗ്ഗഹണം. ഇധാപി ഏവസദ്ദഗ്ഗഹണസ്സ അത്ഥോ പയോജനഞ്ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **ഇദം**-ഗഹണേപി ഏസേവ നയോ. **പഞ്ചകാമഗുണരാഗ**ന്തി നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം തദഞ്ഞരാഗസ്സ ദോസാദീനഞ്ച പഹാനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ തപ്പഹാനസ്സ ച തദഞ്ഞരാഗാദിഖേപസ്സ ഉപായഭാവതോ. തഥാ വുത്തം ദുട്ഠലോഹിതവിമോചനസ്സ പുബ്ബദുട്ഠമംസഖേപനൂപായതാ വിയ. **ലോകുത്തരധമ്മമേവാ**തി അവധാരണം പടിക്ഖേപഭാവതോ സാവജ്ജധമ്മനിവത്തനപരം ദട്ഠബ്ബം, തസ്സ അധിഗമൂപായാനിസംസഭൂതാനം തദഞ്ഞേസം അനവജ്ജധമ്മാനം നാനന്തരിയഭാവതോ.

ചിന്താമണികവിജ്ജാസരിക്ഖകതന്തി ഇമിനാ ''ചിന്താമണീ''തി ഏവം ലദ്ധനാമാ ലോകേ ഏകാ വിജ്ജാ അത്ഥി, യായ പരേസം ചിത്തം വിജാനന്തീതി ദീപേതി. ''തസ്സാ കിര വിജ്ജായ സാധകോ പുഗ്ഗലോ താദിസേ ദേസകാലേ മന്തം പരിജപ്പിത്വാ യസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ, തസ്സ ദിട്ഠഹത്ഥാദിവിസേസസഞ്ജാനനമുഖേന ചിത്താചാരം അനുമിനന്തോ കഥേതീ''തി കേചി. അപരേ ''വാചം നിച്ഛരാപേത്വാ തത്ഥ അക്ഖരസല്ലക്ഖണവസേനാ''തി വദന്തി.

ഇദഞ്ച പന സബ്ബന്തി ''ഭവം ഗോതമോ അനേകവിഹിതം ഇദ്ധിവിധം പച്ചനുഭോതീ''തിആദിനയപ്പവത്തം സബ്ബമ്പി.

സങ്ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രാഹ്മണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൭) ൨. മഹാവഗ്ഗോ

൧. തിത്ഥായതനസുത്തവണ്ണനാ

൬൨. ദുതിയസ്സ പഠമേ **തിത്ഥം നാമ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ** തബ്ബിനിമുത്തസ്സ കസ്സചി ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതസ്സ അഭാവതോ. ഏത്ഥ ഹി സത്താ തരന്തി ഉപ്പിലവന്തി ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം കരോന്തി, തസ്മാ **"തിത്ഥ"**ന്തി വുച്ചതി. പാരഗമനസങ്ഖാതഞ്ഹി തരണം ദിട്ഠിഗതികാനം നത്ഥി, തത്ഥേവ അപരാപരം നിമുജ്ജനുമ്മുജ്ജനവസേന പിലവനമേവ തേസം തരണം നാമ. **ഉപ്പാദകാ**തി പൂരണകസ്സപാദയോ. തിത്ഥേ ജാതാ **തിത്ഥിയാ,** യഥാവുത്തം വാ ദിട്ഠിഗതസങ്ഖാതം തിത്ഥം ഏതേസം അത്ഥീതി തിത്ഥികാ, തിത്ഥികാ ഏവ **തിത്ഥിയാ. മനോരമേ**തി സാദുഫലഭരിതതായ അഭയദിസതായ ച മനോരമേ. **ഇമേസുയേവ തീസു ഠാനേസൂ**തി യഥാവുത്തേസു തിത്ഥായതനേസു.

യോ യഥാ ജാനാതി, തസ്സ തഥാ വുച്ചതീതി ഇമിനാ പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന തഥാ വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **പുഗ്ഗല**-സദ്ദോ ച തിസ്സന്നമ്പി പകതീനം സാധാരണോ, തസ്മാ പുരിസഗ്ഗഹണേന തതോ വിസേസനം യഥാ "അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ"തി. **പടിസംവിദിതം കരോതീ**തി കേവലം ജാനനവസേന വിദിതം കരോതി. **അനുഭവതി വാ**തി വിപാകലക്ഖണപ്പത്തം അനുഭവതി. **പുബ്ബേകതഹേതൂ**തി അന്തോഗധാവധാരണം പദന്തി ആഹ **"പുബ്ബേകതകമ്മപച്ചയേനേവാ"**തി. **ഇമിനാ**തി "സബ്ബം തം പുബ്ബേകതഹേതൂ"തി ഇമിനാ വചനേന. **കമ്മവേദന**ന്തി കുസലാകുസലകമ്മസഹജം വേദനം. **കിരിയവേദന**ന്തി "നേവ കുസലാകുസലാ ന ച കമ്മവിപാകാ"തി ഏവം വുത്തം കിരിയചിത്തസഹജം വേദനം. ന കേവലഞ്ച തേ കമ്മകിരിയവേദനാ ഏവ പടിക്ഖിപന്തി, അഥ ഖോ സാസനേ ലോകേ ച പാകടേ വാതാബാധാദിരോഗേ ച പടിക്ഖിപന്തി ഏവാതി ദസ്സേതും **"യേ വാ ഇമേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പിത്തസമുട്ഠാനാ**തി പിത്തവികാരാധികസമ്ഭൂതാ . അനന്തരദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **സന്നിപാതികാ**തി പിത്താദീനം തിണ്ണമ്പി വികാരാനം സന്നിപാതതോ ജാതാ. **ഉതുപരിണാമജാ**തി സീതാദിഉതുനോ വിപരിണാമതോ വിസമപരിവുത്തിതോ ജാതാ. **വിസമപരിഹാരജാ**തി അസപ്പായാഹാരയോഗപടിസേവനവസേന കായസ്സ വിസമം പരിഹരണതോ ജാതാ. **ഓപക്കമികാ**തി ഉപക്കമതോ നിബ്ബത്താ. **കമ്മവിപാകജാ**തി കമ്മസ്സ വിപാകഭൂതക്ഖന്ധതോ ജാതാ. വിരോധിപച്ചയസമുട്ഠാനാ ധാതൂനം വികാരാവത്ഥാ, തപ്പച്ചയാ വാ ദുക്ഖാ വേദനാ ആബാധനട്ഠേന **ആബാധോ,** സോ ഏവ രുജ്ജനട്ഠേന **രോഗോ**. തത്ഥ "യോ യാപ്യലക്ഖണോ, സോ രോഗോ, ഇതരോ ആബാധോ"തി വദന്തി. സബ്ബേസഞ്ച നേസം തംതംധാതൂനം വിസമം ആസന്നകാരണം, ന തഥാ ഇതരാനി. തഥാപി ച പകോപാവത്ഥാ ധാതുയോ ആസന്നകാരണം, ന തഥാ പരപച്ചയാവത്ഥാതി ദട്ഠബ്ബം. **അട്ഠമംയേവ** കമ്മവിപാകജം ആബാധം **സമ്പടിച്ഛന്തി** "സബ്ബം തം പുബ്ബേകതഹേതൂ"തി വിപല്ലാസഗ്ഗാഹേന. **"പുബ്ബേ"**തി പുരാതനസ്സേവ കമ്മസ്സ ഗഹിതത്താ ഉപപജ്ജവേദനീയമ്പി തേ പടിക്ഖിപന്തീതി വുത്തം **"ദ്വേ പടിബാഹിത്വാ"**തി. **സമ്പടിച്ഛന്തീ**തി അനുജാനന്തി.

അത്തനാ കതമൂലകേനാതി സാഹത്ഥികകമ്മഹേതു. **ആണത്തിമൂലകേനാ**തി പരസ്സ ആണാപനവസേന കതകമ്മഹേതു. **ഇമാ**തി തിസ്സോ വേദനാ. **സബ്ബേ പടിബാഹന്തീ**തി സബ്ബേ രോഗേ പടിസേധേന്തി സബ്ബേസമ്പി തേസം ഏകേന ഇസ്സരേനേവ നിമ്മിതത്താ തബ്ഭാവീഭാവാസമ്ഭവതോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സബ്ബം പടിബാഹന്തീ**തി ഹേതുപച്ചയപടിസേധനതോ സബ്ബം നിസേധേന്തി.

മാതികം നിക്ഖിപിത്വാതി തിണ്ണമ്പി വേദാനം അസാരഭാവദസ്സനത്ഥം ഉദ്ദേസം കത്വാ. **തന്തി** തം മാതികം. **വിഭജിത്വാ ദസ്സേതു**ന്തി ദോസദസ്സനവസേനേവ വിഭാഗതോ ദസ്സേതും. **ലദ്ധിപതിട്ഠാപനത്ഥ**ന്തി അത്തനോ ലദ്ധിയാ പടിജാനാപനത്ഥം. **ലദ്ധിതോ ലദ്ധിം സങ്കമന്തീ**തി മൂലലദ്ധിതോ അഞ്ഞലദ്ധിം ഉപഗച്ഛന്തി പടിജാനന്തി. **പുബ്ബേകതഹേതുയേവ പടിസംവേദേതീ**തി കമ്മവേദനമ്പി വിപാകവേദനം കത്വാ വദന്തി. ദിട്ഠിഗതികാ ഹി ബ്യാമൂള്ഹചിത്താ കമ്മന്തരവിപാകന്തരാദീനി ആലോളേന്തി, അസങ്കരതോ സഞ്ഞാപേതും ന സക്കോന്തി. യഥാ ച അകുസലകമ്മേ, ഏവം കുസലകമ്മേപീതി ദസ്സേതും **"ഏവം പാണാതിപാതാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഏവന്തി** യഥാ പുബ്ബേകതഹേതു ഏവ പാണാതിപാതിനോ നാമ ഹോന്തി, ന ഇദാനി സയംകതകാരണാ, ഏവം പാണാതിപാതാ

വിരമണമ്പി പുബ്ബേകതഹേതു ഏവാതി വിചാരിയമാനോ പുബ്ബേകതവാദോ അകിരിയവാദോ **ഏവ** സമ്പജ്ജതി.

കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ ന തണ്ഹാഛന്ദോ. **കത്തുകമ്യതാ**തി കാതുമിച്ഛാ. **പച്ചത്തപുരിസകാരോ**തി തേന തേന പുരിസേന കത്തബ്ബകിച്ചം ന ഹോതി പുബ്ബേകതഹേതു ഏവ സിജ്ഝനതോ. **ഉഭയമ്പി തം ഏസ ന ലബ്ഭതീ**തി കത്തബ്ബകരണം സുചരിതപൂരണം, അകത്തബ്ബഅകരണം ദുച്ചരിതവിരതീതി ഇദം ഉഭയമ്പി ഏസ ന ലഭതി. **സമണാപി ഹി പുബ്ബേകതകാരണായേവ ഹോന്തീ**തി പുബ്ബേകതകാരണായേവ സമണാപി ഹോന്തി, ന ഇദാനി സംവരസമാദാനാദിനാ. **അസ്സമണാപി പുബ്ബേകതകാരണായേവാ**തി പുബ്ബേകതകാരണായേവ അസ്സമണാപി ഹോന്തി, ന സംവരഭേദേന.

യഥാ പുബ്ബേകതവാദേ ഛന്ദവായാമാനം അസമ്ഭവതോ പച്ചത്തപുരിസകാരാനം അഭാവോ, ഏവം ഇസ്സരനിമ്മാനവാദേപി ഇസ്സരേനേവ സബ്ബസ്സ നിമ്മിതഭാവാനുജാനനതോതി വുത്തം **"പുബ്ബേകതവാദേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ"**തി. ഏസ നയോ അഹേതുകവാദേപീതി ആഹ **"തഥാ അഹേതുകവാദേപീ"**തി.

ഇമേസന്തിആദിനാ ഇമേസം തിത്ഥായതനാനം തുച്ഛാസാരതായ ഥുസകോട്ടനേന കുണ്ഡകമത്തസ്സപി അലാഭോ വിയ പരമത്ഥലേസസ്സപി അഭാവോ, തഥാ ഖജ്ജോപനകോഭാസതോ തേജസോ ഫുലിങ്ഗമത്തസ്സപി അഭാവോ വിയ അന്ധവേണികസ്സപി മഗ്ഗസ്സ അപ്പടിലാഭോ വിയ സദ്ദമത്തം നിസ്സായ മിച്ഛാഭാഗേന വിപല്ലത്ഥതായ **ദദ്ദരജാതകേ** (ജാ॰ ൧.വ.ൻ൩-ൻ൩) സസകസദിസതാ ച വിഭാവിതാ ഹോതി. **സാരഭാവ**ന്തി സീലസാരാദിസമ്പത്തിയാ സാരസബ്ഭാവം. **നിയ്യാനികഭാവ**ന്തി ഏകന്തേനേവ വട്ടതോ നിയ്യാനാവഹഭാവം. **അനിഗ്ഗഹിതോ**തി ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ. തേനാഹ **"നിഗ്ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യോ"**തി. **അസംകിലിട്ഠോ**തി സംകിലേസവിരഹിതോ. തേനാഹ **"നിക്കിലേസോ"**തിആദി. **അനുപവജ്ജോ**തി ധമ്മതോ ന ഉപവദിതബ്ബോ. **അപ്പടികുട്ഠോ** നാമ അപ്പടിസേധനം വാ സിയാ അനക്കോസനം വാതി തദുഭയം ദസ്സേന്തോ **"അപ്പടിബാഹിതോ അനുപക്കുട്ഠോ"**തി ആഹ.

തസ്സ ധമ്മസ്സാതി "അയം ഖോ പന, ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ ഉദ്ധടസ്സ ധമ്മസ്സ. **പഞ്ഹം പുച്ഛിത്വാ**തി കഥേതുകമ്യതാവസേന പഞ്ഹം പുച്ഛിത്വാ. **യഥാപടിപാടിയാ**തി മാതികായ യഥാനിക്ഖിത്തപ്പടിപാടിയാ. **ധാതുയോ**തി സഭാവധാരണട്ഠേന ധാതുയോ. താ പന യസ്മാ തണ്ഹാദിട്ഠികപ്പനാപരികപ്പിതഅത്തസുഭസുഖസസ്സതാദിപകതിആദിധുവാദിജീവാദികായാദികാ വിയ ന ഇച്ഛാസഭാവാ ദിട്ഠിആദിരഹിതേഹി വിമുച്ചമാനഉദുമ്ബരപുപ്ഫാദിലോകവോഹാരവത്ഥൂനി വിയ ച വാചാവത്ഥുമത്താ, അഥ ഖോ സച്ചപരമത്ഥഭൂതാതി ആഹ **"സഭാവാ"**തി, സച്ചസഭാവാതി അത്ഥോ. അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി ഹി ധാതുയോ. **നിജ്ജീവനിസ്സത്തഭാവപ്പകാസകോ**തി ബാഹിരപരികപ്പിതജീവാഭാവപ്പകാസകോ ലോകിയമഹാജനസംകപ്പിതസത്താഭാവപ്പകാസകോ ച. **ആകരട്ഠേനാ**തി ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനഭാവേന. ഉപ്പത്തിട്ഠാനമ്പി ഹി ആകരോ ആയതനന്തി വുച്ചതി യഥാ "കമ്ബോജോ അസ്സാനം ആയതന"ന്തി. **മനോപവിചാരാ**തി തം തം ആരമ്മണം ഉപേച്ച മനസോ വിവിധചരണാകാരോ. കേഹി കഥാതി ആഹ **"വിതക്കവിചാരപാദേഹീ"**തിആദി. **അട്ഠാരസസു ഠാനേസൂ**തി ഛ സോമനസ്സട്ഠാനിയാനി , ഛ ദോമനസ്സട്ഠാനിയാനി, ഛ ഉപേക്ഖാട്ഠാനിയാനീതി ഏവം അട്ഠാരസസു ഠാനേസു.

പതിട്ഠാധാതൂതി സേസഭൂതത്തയസ്സ ചേവ സബ്ബൂപാദാരൂപാനഞ്ച പതിട്ഠാസഭാവാ ധാതു. ഇമിനാ നയേന **ആബന്ധനധാതൂ**തിആദീസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അപിച കക്ഖളഭാവസിദ്ധോ സഹജാതധമ്മാനം ആധാരഭാവോ **പതിട്ഠാ**ഭാവോ. ദ്രവഭാവസിദ്ധം സമ്പിണ്ഡനം **ആബന്ധനം**. ഉണ്ഹഭാവസിദ്ധം മുദുതാപക്കതാവഹം **പരിപാചനം**. ഥദ്ധഭാവാവഹം ഉദ്ധുമാതനം **വിത്ഥമ്ഭനം**. രൂപവിവിത്തോ രൂപപരിയന്തോ ആകാസോതി യേസം സോ പരിച്ഛേദോ, തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവാതി വുത്തം **"ആകാസധാതൂതി അസമ്ഫുട്ഠധാതൂ"**തി. സഞ്ജാനനവിധുരാ ആരമ്മണൂപലദ്ധി **വിജാനനധാതു. വിത്ഥാരതോപി കഥേതും വട്ടതി** സങ്ഖേപന്തോഗധത്താ വിത്ഥാരസ്സ. **സങ്ഖേപതോ കഥേതും ന വട്ടതി** കഥേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ അനവസേസപരിയാദാനാഭാവതോ. തേനാഹ **"വിത്ഥാരതോവ വട്ടതീ"**തി. **ഉഭയഥാ**തി സങ്ഖേപതോ വിത്ഥാരതോ ച.

അനിപ്ഫന്നാപി ആകാസധാതു ഭൂതാനി ഉപാദായ ഗഹേതബ്ബതാമത്തേന **"ഉപാദാരൂപ"**ന്തേവ വുച്ചതി. **ദിട്ഠാനേവാതി സല്ലക്ഖേതബ്ബാനി** ഉപാദാരൂപഭാവസാമഞ്ഞതോ. **തേന സഹജാതാ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ** സമുദായേ പവത്തവോഹാരസ്സ അവയവേപി ദിസ്സനതോ യഥാ "വത്ഥേകദേസേ ദഡ്ഢേ വത്ഥം ദഡ്ഢ"ന്തി. **"ഫസ്സോ ച ചേതനാ ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ"**തി വുത്തം മഹാഭൂമകത്താ തേസം തപ്പധാനത്താ ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ. **അരൂപക്ഖന്ധാ നാമം** ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനതോ നാമാധീനഗ്ഗഹണതോ ച. **രൂപക്ഖന്ധോ രൂപം** പരിബ്യത്തം രുപ്പനട്ഠേന. **പച്ചയ**ന്തി നിസ്സയഭൂതം പച്ചയം. വിഭാഗേന **ദ്വാചത്താലീസ. ഏകാസീതി ചിത്താനി** "സമ്മസനചാരോയ"ന്തി കത്വാ. **അനുക്കമേന പടിപജ്ജമാനോതി** ഏവം കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയം ഠിതോ ഉപരിമേന തിസ്സന്നം വിസുദ്ധീനം സമ്പാദനവസേന വിസുദ്ധിഭാവനം ഉസ്സുക്കാപേന്തോ.

ഫസ്സായതനന്തി ഫസ്സസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. **സുവണ്ണാദീന**ന്തി സുവണ്ണമണിവജിരാദീനം. ആകിണ്ണം വിയ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി ഏത്ഥാതി **ആകരോ**. യഥാ ചക്ഖു വിപാകഫസ്സസ്സ വിസേസപച്ചയോ, ന തഥാ ഇതരേസന്തി കത്വാ വുത്തം **"ദ്വേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാനീ"**തിആദി. ഏസ നയോ സേസവാരേസുപി. ദ്വത്തിംസായ വിപാകഫസ്സേസു ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹഗതഫസ്സേ ഠപേത്വാ സേസാ **ദ്വാവീസതി വിപാകഫസ്സാ** വേദിതബ്ബാ. **ദിട്ഠമേവ ഹോതി** തേന സമാനയോഗക്ഖമത്താ. **"സങ്ഖേപതോ താവാ"**തി സങ്ഖേപകഥം ആരഭിത്വാപി വിത്ഥാരകഥാപേത്ഥ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യാവാതി വുത്തം **"ഹേട്ഠാ... പേ... വേദിതബ്ബ"**ന്തി.

സോമനസ്സസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതം **സോമനസ്സട്ഠാനിയം**. തേനാഹ **"സോമനസ്സസ്സ കാരണഭൂത"**ന്തി. **ഉപവിചരതീ**തി ഉപേച്ച പവത്തതി. സഭാവതോ സങ്കപ്പതോ ച സോമനസ്സാദിഉപ്പത്തിഹേതുകാ സോമനസ്സട്ഠാനിയാദിതാതി ആഹ **"ഇട്ഠം വാ ഹോതൂ"**തിആദി. **ചതുത്ഥം ദിട്ഠമേവ ഹോതി** തദവിനാഭാവതോ.

അരിയസച്ചാനീതി പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ആഹ **"അരിയഭാവകരാനീ"**തിആദി. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൨൯) **പകാസിതം,** തസ്മാ ന ഇധ പകാസേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **സുഖാവബോധനത്ഥ**ന്തി ദേസിയമാനായ വട്ടകഥായ സുഖേന അവബോധനത്ഥം. തേനാഹ **"യസ്സ ഹീ"**തിആദി. **ദ്വാദസപദ**ന്തി അവിജ്ജാദീഹി പദേഹി ദ്വാദസപദം. **പച്ചയവട്ട**ന്തി പച്ചയപ്പബന്ധം. **കഥേതുകാമോ ഹോതി** പച്ചയാകാരമുഖേന സച്ചാനി ദസ്സേതുകാമതായ. **ഗബ്ഭാവക്കന്തിവട്ട**ന്തി ഗബ്ഭോക്കന്തിമുഖേന വിപാകവട്ടം ദസ്സേതി "ഗബ്ഭസ്സാവക്കന്തി ഹോതീ"തിആദിനാ. തസ്മാ പനേത്ഥ ഗബ്ഭാവക്കന്തിവസേനേവ വട്ടം ദസ്സിതന്തി ആഹ **"ഗബ്ഭാവക്കന്തിവട്ടസ്മിം ഹീ"**തിആദി. **ഗബ്ഭാവക്കന്തിവട്ടസ്മി**ന്തി മാതുകുച്ഛിമ്ഹി നിബ്ബത്തനവസേന പവത്തധമ്മപ്പബന്ധേ. **ദസ്സിതേ**തി ദേസനാവസേന ദസ്സിതേ. പുരിമാ ദ്വേ യോനിയോ ഇതരാഹി ഓളാരികതായ പരിബ്യത്തതരാതി വുത്തം **"ഗബ്ഭാവക്കന്തി...പേ... അവബോധേതുമ്പീ"**തി.

പച്ചയമത്തന്തി ഛന്നം ധാതൂനം സാധാരണം പച്ചയഭാവമത്തം, ന തേഹി ഭാഗസോ നിപ്ഫാദിയമാനം പച്ചയവിസേസം "കുതോ പനേതം ഛന്നം ധാതൂന"ന്തി അവിഭാഗേന വുത്തത്താ. തേനാഹ **"ഇദം വുത്തം ഹോതീ"**തിആദി. **ന മാതു ന പിതു** താസം ധാതൂനം ഇമസ്സ സത്തസ്സ ബാഹിരഭാവതോ. **ഗബ്ഭസ്സാ**തി ഏത്ഥ ഗബ്ഭതി അത്തഭാവഭാവേന വത്തതീതി ഗബ്ഭോ, കലലാദിഅവത്ഥോ ധമ്മപ്പബന്ധോ. തന്നിസ്സിതത്താ പന സത്തസന്താനോ ഗബ്ഭോതി വുത്തോ യഥാ മഞ്ചനിസ്സിതാ "മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ"തി. തന്നിസ്സയഭാവതോ മാതുകുച്ഛി ഗബ്ഭോതി വുച്ചതി "ഗബ്ഭേ വസതി മാണവോ"തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൩൬൩). ഗബ്ഭോ വിയാതി വാ ഗബ്ഭോ. യഥാ ഹി നിവാസട്ഠാനതായ സത്താനം ഓവരകോ "ഗബ്ഭോ"തി വുച്ചതി, ഏവം ഗബ്ഭസേയ്യകാനം സത്താനം യാവ അഭിജാതി നിവാസട്ഠാനതായ മാതുകുച്ഛി "ഗബ്ഭോ"തി വുച്ചതി. ഇധ പന പഠമം വുത്തഅത്ഥേനേവ ഗബ്ഭോതി വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"ഗബ്ഭോ ച നാമാ"**തിആദി.

നിരതിഅത്ഥേന നിരയോ ച സോ യഥാവുത്തേന അത്ഥേന ഗബ്ഭോ ചാതി **നിരയഗബ്ഭോ**. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. അയം പന വിസേസോ - ദേവമനുജാദയോ വിയ ഉദ്ധം ദീഘാ അഹുത്വാ തിരിയം അഞ്ചിതാ ദീഘാതി തിരച്ഛാനാ. തേ ഏവ

ഖന്ധകോട്ഠാസഭാവേന യോനി ച സോ വുത്തനയേന ഗബ്ഭോ ചാതി **തിരച്ഛാനയോനിഗബ്ഭോ**. പകട്ഠതോ സുഖതോ അപേതം അപഗമോ പേതഭാവോ, തം പത്താനം വിസയോതി **പേത്തിവിസയോ,** പേതയോനി. മനസ്സ ഉസ്സന്നതായ സൂരഭാവാദിഗുണേഹി ഉപചിതമാനസതായ ഉക്കട്ഠഗുണചിത്തതായ **മനുസ്സാ**. ദിബ്ബന്തി കാമഗുണാദീഹി കീളന്തി ലളന്തി ജോതന്തീതി **ദേവാ. ഗബ്ഭ**സദ്ദോ വുത്തനയോ ഏവ. **നാനപ്പകാരോ**തി യഥാവുത്തേന തദനന്തരഭേദേന ച നാനപ്പകാരകോ. **മനുസ്സഗബ്ഭോ അധിപ്പേതോ** സുപാകടതായ പച്ചക്ഖഭാവതോ. **ഓക്കന്തി** മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമിത്വാ വിയ ഉപ്പത്തിത്വാതി കത്വാ. നിബ്ബത്തനം **നിബ്ബത്തി. പാതുഭാവോ** ഉപ്പത്തിപ്പകാസകോ ച.

സന്നിപാതോ നാമ അവേകല്ലജാതിഹീനവേകല്ലേതി ദസ്സേതും **"ഇധ മാതാപിതരോ"**തിആദി വുത്തം. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സത്തലോകേ. **സന്നിപതിതാ**തി സമോധാനഭാവതോ സന്നിപതിതാ സമാഗതാ സംസിലിട്ഠാ. **ഉതുനീ**തി ഉതുമതീ സഞ്ജാതപുപ്ഫാ. ഇദഞ്ച ഉതുസമയം സന്ധായ വുത്തം, ന ലോകസമഞ്ഞാകരജസ്സ ലഗ്ഗനദിവസമത്തം. മാതുഗാമസ്സ ഹി യസ്മിം ഗബ്ഭാസഹസഞ്ഞിതേ ഓകാസേ ദാരകോ നിബ്ബത്തതി, തത്ഥ മഹതീ ലോഹിതപീളകാ സണ്ഠഹിത്വാ അഗ്ഗഹിതപുബ്ബാ ഏവ ഭിജ്ജിത്വാ പഗ്ഘരതി, വത്ഥു സുദ്ധം ഹോതി പഗ്ഘരിതലോഹിതത്താ അനാമയത്താ ച. വിസുദ്ധേ വത്ഥുമ്ഹി മാതാപിതൂസു ഏകവാരം സന്നിപതിതേസു യാവ സത്ത ദിവസാനി ഖേത്തമേവ ഹോതി. സുദ്ധം വത്ഥു നഹാനതോ പരമ്പി കതിപയാനി ദിവസാനി ഗബ്ഭസണ്ഠഹനതായ ഖേത്തമേവ ഹോതി പരിത്തസ്സ ലോഹിതലേസസ്സ വിജ്ജമാനത്താ. തസ്മിം സമയേ ഹത്ഥഗ്ഗാഹവേണിഗ്ഗാഹാദിനാ അങ്ഗപരാമസനേനപി ദാരകോ നിബ്ബത്തതിയേവ. ഇത്ഥിസന്താനേപി ഹി സത്തപി ധാതൂ ലബ്ഭന്തേവ. തഥാ ഹി **പാരികായ നാഭിപരാമസനേന** സാമസ്സ ബോധിസത്തസ്സ, **ദിട്ഠമങ്ഗലികായ നാഭിപരാമസനേന** (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൪.൧൫.മാതങ്ഗജാതകവണ്ണനാ; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൬൮) മണ്ഡബ്യസ്സ നിബ്ബത്തി അഹോസി. ഗന്ധനതോ ഉപ്പന്നഗതിയാ നിമിത്തൂപട്ഠാനേന സൂചനതോ ദീപനതോ ഗന്ധോതി ലദ്ധനാമേന ഭവഗാമികമ്മുനാ അബ്ബതി പവത്തതീതി **ഗന്ധബ്ബോ,** തത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനകസത്തോ. **പച്ചുപട്ഠിതോ ഹോതീ**തി ന മാതാപിതൂനം സന്നിപാതം ഓലോകയമാനോ സമീപേ ഠിതോ പച്ചുപട്ഠിതോ നാമ ഹോതി, കമ്മയന്തയന്തിതോ പന ഏകോ സത്തോ തസ്മിം ഓകാസേ നിബ്ബത്തനകോ ഹോതീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. തദാ ഹി തത്രൂപഗസത്തോ തത്രൂപപത്തിആവഹന്തകമ്മസങ്ഖാതേന പേല്ലകയന്തേന തഥത്ഥായ പേല്ലിതോ ഉപനീതോ വിയ ഹോതി.

വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി ഏത്ഥ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേന ഗഹിതത്താ **"തയോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ"**തി വുത്തം. ഇധ പന വിഞ്ഞാണം പച്ചയഭാവേന അഗ്ഗഹേത്വാ ഗബ്ഭോക്കന്തിയാ ഏവ പച്ചയഭാവേന ഗഹിതത്താ **"വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധമ്പി പക്ഖിപിത്വാ"**തി വുത്തം. ഇധ പന മനുസ്സഗബ്ഭസ്സ ഓക്കന്തിയാ അധിപ്പേതത്താ **"ഗബ്ഭസേയ്യകാനം പടിസന്ധിക്ഖണേ"**തി വുത്തം.

തണ്ഹായ സമുദയസച്ചഭാവേന ഗഹിതത്താ **"ഠപേത്വാ തണ്ഹ"**ന്തി വുത്തം. **തസ്സേവ പഭാവികാ**തി തസ്സേവ യഥാവുത്തസ്സ ദുക്ഖസച്ചസ്സ ഉപ്പാദികാ. **ദുക്ഖനിരോധോ**തി ഏത്ഥ ദുക്ഖഗ്ഗഹണേന തണ്ഹാപി ഗഹിതാതി ആഹ **"തേസം ദ്വിന്നമ്പി...പേ॰... ദുക്ഖനിരോധോ"**തി. അവിസേസേന ഹി തേഭൂമകവട്ടം ഇധ ദുക്ഖന്തി അധിപ്പേതം. അഥ വാ ദുക്ഖസ്സ അനുപ്പത്തിനിരോധോ തബ്ഭാവികായ തണ്ഹായ അനുപ്പത്തിനിരോധേന വിനാ ന ഹോതീതി വുത്തം **"തേസം ദ്വിന്നമ്പി...പേ॰... ദുക്ഖനിരോധോ"**തി. **അനുപ്പത്തിനിരോധോ**തി ച അനുപ്പത്തിനിരോധനിമിത്തം നിബ്ബാനം ദസ്സേതി.

"തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബ"ന്തി വത്വാ ഉഭയത്ഥ പാളിയാ പവത്തിആകാരഭേദം ദസ്സേതും **"അയം പന വിസേസോ"**തി ആഹ. **തത്ഥാ**തി വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ. **അവിജ്ജായ ത്വേവാ**തി അവിജ്ജായ തു ഏവ. **അസേസവിരാഗനിരോധാ**തി ഏത്ഥ അച്ചന്തമേവ സങ്ഖാരേ വിരജ്ജതി ഏതേനാതി വിരാഗോ, മഗ്ഗോ, തസ്മാ വിരാഗസങ്ഖാതേന മഗ്ഗേന അസേസനിരോധാ അസേസേത്വാ നിരോധാ സമുച്ഛിന്ദനാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

സകലസ്സാതി അനവസേസസ്സ. **കേവലസ്സാതി** വാ സുദ്ധസ്സ, പരപരികപ്പിതസത്തജീവാദിവിരഹിതസ്സാതി അത്ഥോ. **ഖീണാകാരോപി വുച്ചതി** "നിരുജ്ഝനം നിരോധോ"തി ഇമിനാ അത്ഥേന. **അരഹത്തമ്പി നിരോധോതി വുച്ചതി** നിരോധന്തേ ഉപ്പന്നത്താ. **നിബ്ബാനമ്പി നിരോധോതി വുച്ചതി** അവിജ്ജാദീനം നിരോധസ്സ നിമിത്തഭാവതോ അവിജ്ജാദയോ നിരുജ്ഝന്തി ഏത്ഥാതി നിരോധോതി കത്വാ. **ഖീണാകാരദസ്സനവസേനാതി** അവിജ്ജാദീനം അനുപ്പത്തിനിരോധേന നിരുജ്ഝനാകാരദസ്സനവസേന. **നിബ്ബാനമേവ സന്ധായ,** ന പന അരഹത്തന്തി അധിപ്പായോ. സഭാവധമ്മാനം നിഗ്ഗഹോ നാമ യഥാവുത്തധമ്മപരിച്ഛേദതോ ഊനാധികഭാവപ്പകാസനേന അത്തസഭാവവിഭാവനേനേവ ഹോതീതി ആഹ **"നിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഹീ"**തിആദി.

തിത്ഥായതനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഭയസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. ദുതിയേ **പരിത്താതും സമത്ഥഭാവേനാതി** ഉപ്പന്നഭയതോ രക്ഖിതും സമത്ഥഭാവേന. നത്ഥി ഏത്ഥ മാതാപുത്തം അഞ്ഞമഞ്ഞം തായിതും സമത്ഥന്തി അമാതാപുത്താനി, താനിയേവ **അമാതാപുത്തികാനി.** തേനാഹ **"നത്ഥി ഏത്ഥാ"**തിആദി. **യന്തി** ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"യസ്മിം സമയേ"**തി. **മാതാപി പുത്തം പസ്സിതും ന ലഭതി,** പരിത്താതും ന സമത്ഥന്തി അധിപ്പായോ . **പുത്തോപി മാതരന്തി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ചിത്തുത്രാസോയേവ ഭയം **ചിത്തുത്രാസഭയം.** ഇമിനാ ഓത്തപ്പഭയാദിം നിവത്തേതി. അടവിഗ്ഗഹണേന അടവിവാസിനോ വുത്താ "സബ്ബോ ഗാമോ ആഗതോ"തിആദീസു വിയാതി ആഹ **"അടവീതി ചേത്ഥ അടവിവാസിനോ ചോരാ വേദിതബ്ബാ"**തി. **ഏതേതി** അടവിവാസിനോ ചോരാ. **ഏതം വുത്തന്തി** "അടവിസങ്കോപോ"തി ഇദം വുത്തം. ഠാനഗമനാദിഇരിയാപഥചക്കസമങ്ഗിനോ ഇരിയാപഥചക്കസമാരുള്ഹാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"ഇരിയാപഥചക്കമ്പി വട്ടതീ"**തി. ഇരിയാപഥോയേവ പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി **ഇരിയാപഥചക്കം.**

പരിയായന്തീതി പരിതോ തേന തേന ദിസാഭാഗേന ഗച്ഛന്തി. തേനാഹ **"ഇതോ ചിതോ ച ഗച്ഛന്തീ"**തി. മാതുപേമേന ഗന്തും അവിസഹിത്വാ അത്തനോ സന്തികം **ആഗച്ഛന്തം.** അത്തസിനേഹസ്സ ബലവഭാവതോ മാതരമ്പി അനപേക്ഖിത്വാ "അത്താനംയേവ രക്ഖിസ്സാമീ"തി **ഗച്ഛന്തം. ഏകസ്മിം ഠാനേ നിലീനന്തി** വുത്തനയേനേവ ഗന്ത്വാ ഏകസ്മിം ഖേമേ പദേസേ നിസിന്നം. **കുല്ലേ വാതിആദീസു** കൂലം പരതീരം വഹതി പാപേതീഹി **കുല്ലോ,** തരണത്ഥായ വേളുനളാദീഹി കലാപം കത്വാ ബദ്ധോ. പത്ഥരിത്വാ ബദ്ധോ പന **ഉളുമ്പോ,** ചാടിആദി **മത്തികാഭാജനം. വുയ്ഹമാനന്തി** ഉദകോഘേന അധോസോതം നീയമാനം.

യഥാവുത്താനി തീണി ഭയാനി സമാതാപുത്തികാനിയേവ അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ വസേന അമാതാപുത്തികാനി ദസ്സിതാനീതി ആഹ **"ഏവം പരിയായതോ അമാതാപുത്തികാനി ഭയാനി ദസ്സേത്വാ"**തി.

ഭയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വേനാഗപുരസുത്തവണ്ണനാ

൬൪. തതിയേ **ഏവംനാമകേ ജനപദേതി** യത്ഥ നാമഗ്ഗഹണേന കോസലസദ്ദസ്സ രുള്ഹീസദ്ദതം ദസ്സേതി. തഥാ ഹി കോസലാ നാമ ജാനപദിനോ രാജകുമാരാ, തേസം നിവാസോ ഏകോപി ജനപദോ രുള്ഹീസദ്ദേന "കോസലാ"തി വുച്ചതി. അക്ഖരചിന്തകാ ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു യുത്തേ വിയ സലിങ്ഗവചനാനി (പാണിനി ൧.൨.൫൧) ഇച്ഛന്തി. അയമേത്ഥ രുള്ഹീ യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി "കുരൂസു വിഹരതി, അങ്ഗേസു വിഹരതീ"തി ച. തബ്ബിസേസനേ പന ജനപദസദ്ദേ ജാതിസദ്ദേ ഏകവചനമേവ യഥാ "കോസലേസു ജനപദേ"തി. **ചാരികന്തി** ചരണം. ചരണം വാ ചാരോ, സോ ഏവ **ചാരികാ.** തയിദം മഗ്ഗഗമനം ഇധാധിപ്പേതം, ന ചുണ്ണികഗമനമത്തന്തി ആഹ **"അദ്ധാനഗമനം ഗച്ഛന്തോ"**തി. തം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"ചാരികാ ച നാമേസാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദൂരേപീതി** ദൂരേപി നാതിദൂരേപി. **സഹസാ ഗമനന്തി** സീഘഗമനം. **മഹാകസ്സപപച്ചുഗ്ഗമനാദീസൂതി** **ആദി**-സദ്ദേന ആളവകാദീനം

അത്ഥായ ഗമനം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഭഗവാ ഹി മഹാകസ്സപത്ഥേരം പച്ചുഗ്ഗച്ഛന്തോ മുഹുത്തേന തിഗാവുതമഗ്ഗമഗമാസി. ആളവകസ്സത്ഥായ തിംസയോജനം, തഥാ അങ്ഗുലിമാലസ്സ, പുക്കുസാതിസ്സ പന പഞ്ചചത്താലീസയോജനം, മഹാകപ്പിനസ്സ വീസയോജനസതം, ധനിയസ്സത്ഥായ സത്ത യോജനസതാനി, ധമ്മസേനാപതിനോ സദ്ധിവിഹാരികസ്സ വനവാസിസ്സ തിസ്സസാമണേരസ്സ തിഗാവുതാധികം വീസയോജനസതം അഗമാസി. **ഇമം സന്ധായാ**തി ഇമം അതുരിതചാരികം സന്ധായ.

ഉപലഭിംസൂതി ഏത്ഥ സവനവസേന ഉപലഭിംസൂതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സോതദ്വാര... പേ॰... ജാനിംസൂ"**തി ആഹ. സബ്ബമ്പി വാക്യം അവധാരണഫലത്താ അന്തോഗധാവധാരണന്തി ആഹ **"പദപൂരണമത്തേ വാ നിപാതോ"**തി. **അവധാരണത്ഥേനാ**തി പന ഇമിനാ ഇട്ഠത്ഥതോവധാരണത്ഥം ഖോ-സദ്ദഗ്ഗഹണന്തി ദസ്സേതി. **അസ്സോസീ**തി പദം ഖോ-സദ്ദേ ഗഹിതേ തേന ഫുല്ലിതമണ്ഡിതവിഭൂസിതം വിയ ഹോന്തം പൂരിതം നാമ ഹോതി, തേന ച പുരിമപച്ഛിമപദാനി സംസിലിട്ഠാനി നാമ ഹോന്തി, ന തസ്മിം അഗ്ഗഹിതേതി ആഹ **"പദപൂരണേന ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതാമത്തമേവാ"**തി. **മത്ത**സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ. തേനസ്സ അനത്ഥന്തരദീപനതാ ദസ്സിതാ ഹോതി, **ഏവ**സദ്ദേന പന ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതായ ഏകന്തികതാ.

സമിതപാപത്താതി അച്ചന്തം അനവസേസതോ സവാസനം സമിതപാപത്താ. ഏവഞ്ഹി ബാഹിരകവീതരാഗസേക്ഖാസേക്ഖപാപസമനതോ ഭഗവതോ പാപസമനം വിസേസിതം ഹോതി. തേനസ്സ യഥാഭൂതഗുണാധിഗതമേതം നാമം യദിദം സമണോതി ദീപേതി. അനേകത്ഥത്താ നിപാതാനം ഇധ അനുസ്സവത്ഥോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഖലൂതി അനുസ്സവത്ഥേ നിപാതോ"**തി. **ആലപനമത്ത**ന്തി പിയാലാപവചനമത്തം. പിയസമുദാഹാരാ ഹേതേ "ഭോ"തി വാ "ആവുസോ"തി വാ "ദേവാനം പിയാ"തി വാ. **ഗോത്തവസേനാ**തി ഏത്ഥ ഗം തായതീതി ഗോത്തം. ഗോതമോതി ഹി പവത്തമാനം വചനം ബുദ്ധിഞ്ച തായതി ഏകംസികവിസയതായ രക്ഖതീതി ഗോത്തം. യഥാ ഹി ബുദ്ധി ആരമ്മണഭൂതേന അത്ഥേന വിനാ ന വത്തതി, തഥാ അഭിധാനം അഭിധേയ്യഭൂതേന, തസ്മാ സോ ഗോത്തസങ്ഖാതോ അത്ഥോ താനി തായതി രക്ഖതീതി വുച്ചതി. കോ പന സോതി? അഞ്ഞകുലപരമ്പരാസാധാരണം തസ്സ കുലസ്സ ആദിപുരിസസമുദാഗതം തംകുലപരിയാപന്നസാധാരണം സാമഞ്ഞരൂപന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച **സമണോ**തി ഇമിനാ പരിക്ഖകജനേഹി ഭഗവതോ ബഹുമതഭാവോ ദസ്സിതോ സമിതപാപതാകിത്തനതോ. **ഗോതമോ**തി ഇമിനാ ലോകിയജനേഹി ഉച്ചാകുലസമ്ഭൂതതാ ദീപിതാ തേന ഉദിതോദിതവിപുലഖത്തിയകുലവിഭാവനതോ. സബ്ബഖത്തിയാനഞ്ഹി ആദിഭൂതമഹാസമ്മതമഹാരാജതോ പട്ഠായ അസമ്ഭിന്നം ഉളാരതമം സക്യരാജകുലം.

കേനചി പാരിജുഞ്ഞേനാതി ഞാതിപാരിജുഞ്ഞഭോഗപാരിജുഞ്ഞാദിനാ കേനചിപി പാരിജുഞ്ഞേന പരിഹാനിയാ **അനഭിഭൂതോ** അനജ്ഝോത്ഥടോ. തഥാ ഹി തസ്സ കുലസ്സ ന കിഞ്ചി പാരിജുഞ്ഞം ലോകനാഥസ്സ അഭിജാതിയം, അഥ ഖോ വഡ്ഢിയേവ. അഭിനിക്ഖമനേ ച തതോപി സമിദ്ധതമഭാവോ ലോകേ പാകടോ പഞ്ഞാതോതി. **സക്യകുലാ പബ്ബജിതോ**തി ഇദം വചനം ഭഗവതോ സദ്ധാപബ്ബജിതഭാവദീപനം വുത്തം മഹന്തം ഞാതിപരിവട്ടം മഹന്തഞ്ച ഭോഗക്ഖന്ധം പഹായ പബ്ബജിതഭാവസിദ്ധിതോ.

ഇത്ഥമ്ഭൂതാഖ്യാനത്ഥേതി ഇത്ഥം ഏവംപകാരോ ഭൂതോ ജാതോതി ഏവം കഥനത്ഥേ. **ഉപയോഗവചന**ന്തി "അബ്ഭുഗ്ഗതോ"തി ഏത്ഥ അഭി-സദ്ദോ ഇത്ഥമ്ഭൂതാഖ്യാനത്ഥജോതകോ, തേന യോഗതോ "തം ഖോ പന ഭവന്ത"ന്തി ഇദം സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനം. തേനാഹ **"തസ്സ ഖോ പന ഭോതോ ഗോതമസ്സാതി അത്ഥോ"**തി. **കല്യാണഗുണസമന്നാഗതോ**തി കല്യാണേഹി ഗുണേഹി യുത്തോ, തന്നിസ്സിതോ തബ്ബിസയതായാതി അധിപ്പായോ. **സേട്ഠോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. കിത്തേതബ്ബതോ കിത്തി, സാ ഏവ സദ്ദനീയതോ സദ്ദോതി ആഹ **"കിത്തിസദ്ദോതി കിത്തിയേവാ"**തി. അഭിത്ഥവനവസേന പവത്തോ സദ്ദോ **ഥുതിഘോസോ. സദേവകം ലോകം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഉഗ്ഗതോ**തി അനഞ്ഞസാധാരണേ ഗുണേ ആരബ്ഭ പവത്തത്താ സദേവകം ലോകം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അഭിഭവിത്വാ ഉഗ്ഗതോ.

സോ ഭഗവാതി യോ സോ സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ സബ്ബകിലേസേ ഭഞ്ജിത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ ദേവാനം അതിദേവോ സക്കാനം

അതിസക്കോ ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ ലോകനാഥോ ഭാഗ്യവന്തതാദീഹി കാരണേഹി സദേവകേ ലോകേ "ഭഗവാ"തി പത്ഥടകിത്തിസദ്ദോ, സോ ഭഗവാ. "ഭഗവാ"തി ച ഇദം സത്ഥു നാമകിത്തനം. തേനാഹ ആയസ്മാ ധമ്മസേനാപതി "ഭഗവാതി നേതം നാമം മാതരാ കത"ന്തിആദി (മഹാനി॰ വ്വർ). പരതോ പന **ഭഗവാ**തി ഗുണകിത്തനം. യഥാ കമ്മട്ഠാനികേന "അരഹ"ന്തിആദീസു നവസു ഠാനേസു പച്ചേകം **ഇതി**-സദ്ദം യോജേത്വാ ബുദ്ധഗുണാ അനുസ്സരിയന്തി, ഏവം ബുദ്ധഗുണസംകിത്തനേനപീതി ദസ്സേന്തോ **"ഇതിപി അരഹം ഇതിപി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ…പേ॰… ഇതിപി ഭഗവാ"**തി ആഹ. "ഇതിപേതം ഭൂതം ഇതിപേതം തച്ഛ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൬) വിയ ഇധ **ഇതി**സദ്ദോ ആസന്നപച്ചക്ഖകരണത്ഥോ, **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, തേന ച തേസം ഗുണാനം ബഹുഭാവോ ദീപിതോ, താനി ച സംകിത്തേന്തേന വിഞ്ഞുനാ ചിത്തസ്സ സമ്മുഖീഭൂതാനേവ കത്വാ സംകിത്തേതബ്ബാനീതി ദസ്സേന്തോ **"ഇമിനാ ച ഇമിനാ ച കാരണേനാതി വുത്തം ഹോതീ"**തി ആഹ. ഏവം നിരൂപേത്വാ കിത്തേന്തോ യോ കിത്തേതി, തസ്സ ഭഗവതി അതിവിയ അഭിപ്പസാദോ ഹോതി.

ആരകത്താതി സുവിദൂരത്താ. **അരീന**ന്തി കിലേസാരീനം. **അരാന**ന്തി സംസാരചക്കസ്സ അരാനം. **ഹതത്താ**തി വിദ്ധംസിതത്താ. **പച്ചയാദീന**ന്തി ചീവരാദിപച്ചയാനഞ്ചേവ പൂജാവിസേസാനഞ്ച. **തതോ**തി വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൫-൧൨൭). യഥാ ച വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ, ഏവം തംസംവണ്ണനാതോപി നേസം വിത്ഥാരോ ഗഹേതബ്ബോ.

ഇമം ലോകന്തി നയിദം മഹാജനസ്സ സമ്മുഖമത്തം സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ അനവസേസം പരിയാദായാതി ദസ്സേതും **"സദേവക"**ന്തിആദി വുത്തം. തേനാഹ **"ഇദാനി വത്തബ്ബം നിദസ്സേതീ"**തി. **പജാതത്താ**തി യഥാസകം കമ്മകിലേസേഹി നിബ്ബത്തത്താ. **പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം** പാരിസേസനയേന ഇതരേസം പദന്തരേന ഗഹിതത്താ. **സദേവക**ന്തി ച അവയവേന വിഗ്ഗഹോ സമുദായോ സമാസത്ഥോ. **ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം** പച്ചാസത്തിനയേന. തത്ഥ ഹി സോ ജാതോ തന്നിവാസീ ച. **സബ്രഹ്മകവചനേന ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പച്ചത്ഥികസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണ**ന്തി നിദസ്സനമത്തമേതം അപച്ചത്ഥികാനം സമിതബാഹിതപാപാനഞ്ച സമണബ്രാഹ്മണാനം സമണബ്രാഹ്മണവചനേന ഗഹിതത്താ. കാമം "സദേവക"ന്തിആദിവിസേസനാനം വസേന സത്തവിസയോ ലോകസദ്ദോതി വിഞ്ഞായതി തുല്യയോഗവിസയത്താ തേസം, "സലോമകോ സപക്ഖകോ"തിആദീസു പന അതുല്യയോഗേപി അയം സമാസോ ലബ്ഭതീതി ബ്യഭിചാരദസ്സനതോ പജാഗഹണന്തി ആഹ **"പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണ"**ന്തി.

അരൂപിനോ സത്താ അത്തനോ ആനേഞ്ജവിഹാരേന വിഹരന്താ ദിബ്ബന്തീതി ദേവാതി ഇമം നിബ്ബചനം ലഭന്തീതി ആഹ **"സദേവകഗ്ഗഹണേന അരൂപാവചരലോകോ ഗഹിതോ"**തി. തേനാഹ "ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാനം ദേവാനം സഹബ്യത"ന്തി (അ॰ നി॰ ൩.൧൧൭). **സമാരകഗ്ഗഹണേന ഛകാമാവചരദേവലോകോ ഗഹിതോ** തസ്സ സവിസേസം മാരസ്സ വസേ വത്തനതോ. **സബ്രഹ്മകഗ്ഗഹണേന രൂപീബ്രഹ്മലോകോ ഗഹിതോ** അരൂപീബ്രഹ്മലോകസ്സ ഗഹിതത്താ. **ചതുപരിസവസേനാ**തി ഖത്തിയാദിചതുപരിസവസേന. ഇതരാ പന ചതസ്സോ പരിസാ സമാരകാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ ഏവാതി. **അവസേസസത്തലോകോ** നാഗഗരുളാദിഭേദോ. **തീഹാകാരേഹീ**തി ദേവമാരബ്രഹ്മസഹിതതാസങ്ഖാതേഹി തീഹി പകാരേഹി. **തീസു പദേസൂ**തി "സദേവക"ന്തിആദീസു തീസു പദേസു. **തേന തേനാകാരേനാ**തി സദേവകത്താദിനാ തേന തേന പകാരേന. **തേധാതുകമേവ പരിയാദിന്ന**ന്തി പോരാണാ ആഹൂതി യോജനാ.

അഭിഞ്ഞാതി യകാരലോപേനായം നിദ്ദേസോ, അഭിജാനിത്വാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"അഭിഞ്ഞായ അധികേന ഞാണേന ഞത്വാ"**തി. **അനുമാനാദിപടിക്ഖേപോ**തി അനുമാനഅത്ഥാപത്തിആദിപ്പടിക്ഖേപോ ഏകപ്പമാണത്താ. സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ ഹി സബ്ബപച്ചക്ഖാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ.

അനുത്തരം വിവേകസുഖന്തി ഫലസമാപത്തിസുഖം. തേന വിമിസ്സാപി കദാചി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ ഹോതീതി **"ഹിത്വാപീ"**തി **പി**-സദ്ദഗ്ഗഹണം. ഭഗവാ ഹി ധമ്മം ദേസേന്തോ യസ്മിം ഖണേ പരിസാ സാധുകാരം വാ ദേതി, യഥാസുതം വാ ധമ്മം പച്ചവേക്ഖതി, തം ഖണം പുബ്ബഭാഗേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, യഥാപരിച്ഛേദഞ്ച

സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ ഠിതട്ഠാനതോ പട്ഠായ ധമ്മം ദേസേതി. **അപ്പം വാ ബഹും വാ ദേസേന്തോ**തി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുസ്സ വസേന അപ്പം വാ, വിപഞ്ചിതഞ്ഞുസ്സ നേയ്യസ്സ വാ വസേന ബഹും വാ ദേസേന്തോ. ധമ്മസ്സ കല്യാണതാ ച നിയ്യാനികതാ ച സബ്ബസോ അനവജ്ജഭാവേനേവാതി ആഹ **"അനവജ്ജമേവ കത്വാ"**തി.

ദേസകായത്തേന ആണാദിവിധിനാ അതിസജ്ജനം പബോധനം ദേസനാതി സാ പരിയത്തിധമ്മവസേന വേദിതബ്ബാതി ആഹ **"ദേസനായ താവ ചാതുപ്പദികഗാഥായപീ"**തിആദി. നിദാനനിഗമാനിപി സത്ഥു ദേസനായ അനുവിധാനതോ തദന്തോഗധാനി ഏവാതി ആഹ **"നിദാനം ആദി, ഇദമവോചാതി പരിയോസാന"**ന്തി.

സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലഗതേന യഥാപരാധാദിസാസിതബ്ബഭാവേന അനുസാസനം തദങ്ഗവിനയാദിവസേന വിനയനം സാസനന്തി തം പടിപത്തിധമ്മവസേന വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **"സീലസമാധിവിപസ്സനാ"**തിആദി. **കുസലാന**ന്തി അനവജ്ജധമ്മാനം സീലസമഥവിപസ്സനാനം സീലദിട്ഠീനഞ്ച ആദിഭാവോ തംമൂലികത്താ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാനം. അരിയമഗ്ഗസ്സ അന്തദ്വയവിഗമേന മജ്ഝിമാപടിപദാഭാവോ വിയ സമ്മാപടിപത്തിയാ ആരബ്ഭ നിബ്ബത്തീനം വേമജ്ഝതാപി മജ്ഝഭാവോതി വുത്തം **"അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ...പേ... മജ്ഝിമം നാമാ"**തി. **ഫലം പരിയോസാനം നാമ** സഉപാദിസേസതാവസേന. **നിബ്ബാനം പരിയോസാനം നാമ** അനുപാദിസേസതാവസേന. ഇദാനി തേസം ദ്വിന്നമ്പി സാസനസ്സ പരിയോസാനതം ആഗമേന ദസ്സേതും **"തസ്മാതിഹ ത്വ"**ന്തിആദി വുത്തം. ''സാത്ഥം സബ്യഞ്ജന''ന്തിആദിവചനതോ ധമ്മദേസനായ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ഇധ...പേ... അധിപ്പേത"**ന്തി. തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ കഥാവധിസദ്ദപ്പബന്ധോ ഗാഥാവസേന സുത്തവസേന ച വവത്ഥിതോ പരിയത്തിധമ്മോ, സോ ഇധ ദേസനാതി വുത്തോ, തസ്സ പന അത്ഥോ വിസേസതോ സീലാദി ഏവാതി ആഹ **"ഭഗവാ ഹി ധമ്മം ദേസേന്തോ...പേ... ദസ്സേതീ"**തി. തത്ഥ **സീലം ദസ്സേത്വാ**തി സീലഗ്ഗഹണേന സസമ്ഭാരം സീലം ഗഹിതം, തഥാ മഗ്ഗഗ്ഗഹണേന സസമ്ഭാരോ മഗ്ഗോതി തദുഭയവസേന അനവസേസതോ പരിയത്തിഅത്ഥം പരിയാദായ തിട്ഠതി. **തേനാ**തി സീലാദിദസ്സനേന. അത്ഥവസേന ഹി ഇധ ദേസനായ ആദികല്യാണാദിഭാവോ അധിപ്പേതോ. **കഥികസണ്ഠിതീ**തി കഥികസ്സ സണ്ഠാനം കഥനവസേന സമവട്ഠാനം.

ന സോ സാത്ഥം ദേസേതി നിയ്യാനത്ഥവിരഹതോ തസ്സാ ദേസനായ. **ഏകബ്യഞ്ജനാദിയുത്താ വാ**തി സിഥിലാദിഭേദേസു ബ്യഞ്ജനേസു ഏകപ്പകാരേനേവ ദ്വിപ്പകാരേനേവ വാ ബ്യഞ്ജനേന യുത്താ ദമിളഭാസാ വിയ. വിവടകരണതായ ഓട്ഠേ അഫുസാപേത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബതോ **സബ്ബനിരോട്ഠബ്യഞ്ജനാ വാ** കിരാതഭാസാ വിയ. സബ്ബസ്സേവ വിസ്സജ്ജനീയയുത്തതായ **സബ്ബവിസ്സട്ഠബ്യഞ്ജനാ വാ** യവനഭാസാ വിയ. സബ്ബസ്സേവ സാനുസാരതായ **സബ്ബനിഗ്ഗഹിതബ്യഞ്ജനാ വാ** പാരസികാദിമിലക്ഖഭാസാ വിയ. സബ്ബാപേസാ ബ്യഞ്ജനേകദേസവസേനേവ പവത്തിയാ അപരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനാതി കത്വാ **"അബ്യഞ്ജനാ"**തി വുത്താ.

ഠാനകരണാനി സിഥിലാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം അക്ഖരം പഞ്ചസു വഗ്ഗേസു പഠമതതിയന്തി ഏവമാദി **സിഥിലം**. താനി അസിഥിലാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം അക്ഖരം വഗ്ഗേസു ദുതിയചതുത്ഥന്തി ഏവമാദി **ധനിതം**. ദ്വിമത്തകാലം **ദീഘം**. ഏകമത്തകാലം **രസ്സം**. തദേവ ലഹുകം **ലഹുകമേവ**. സംയോഗപരം ദീഘഞ്ച **ഗരുകം**. ഠാനകരണാനി നിഗ്ഗഹേത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം **നിഗ്ഗഹിതം**. പരേന സമ്ബന്ധം കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം **സമ്ബന്ധം**. തഥാ ന സമ്ബന്ധം **വവത്ഥിതം**. ഠാനകരണാനി വിസ്സട്ഠാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം **വിമുത്തം. ദസധാ ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയാ പഭേദോ**തി ഏവം സിഥിലാദിവസേന ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയാ അക്ഖരുപ്പാദകചിത്തസ്സ ദസപ്പകാരേന പഭേദോ. സബ്ബാനി ഹി അക്ഖരാനി ചിത്തസമുട്ഠാനാനി യഥാധിപ്പേതത്ഥബ്യഞ്ജനതോ ബ്യഞ്ജനാനി ച.

അമക്ഖേത്വാതി അമിലേച്ഛേത്വാ, അവിനാസേത്വാ, അഹാപേത്വാതി അത്ഥോ. ഭഗവാ യമത്ഥം ഞാപേതും ഏകഗാഥം ഏകവാക്യമ്പി ദേസേതി, തമത്ഥം തായ ദേസനായ പരിമണ്ഡലപദബ്യഞ്ജനായ ഏവ ദേസേതീതി ആഹ **"പരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനമേവ കത്വാ ധമ്മം ദേസേതീ"**തി. ഇധ **കേവല**സദ്ദോ അനവസേസവാചകോ, ന അവോമിസ്സതാദിവാചകോതി ആഹ **"സകലാധിവചന"**ന്തി. **പരിപുണ്ണ**ന്തി സബ്ബസോ പുണ്ണം. തം പന കിഞ്ചി ഊനം വാ

അധികം വാ ന ഹോതീതി **“അനൂനാധികവചന”**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ യദത്ഥം ദേസിതം, തസ്സ സാധകത്താ അനൂനതാ വേദിതബ്ബാ, തബ്ബിധുരസ്സ പന അസാധകത്താ അനധികതാ. **സകല**ന്തി സബ്ബഭാഗവന്തം. **പരിപുണ്ണമേവാ**തി സബ്ബസോ പരിപുണ്ണമേവ. തേനാഹ **“ഏകദേസനാപി അപരിപുണ്ണാ നത്ഥീ”**തി. **അപരിസുദ്ധാ ദേസനാ നാമ ഹോതി** തണ്ഹാസംകിലേസത്താ. ലോകാമിസം ചീവരാദയോ പച്ചയാ, തത്ഥ അഗധിതചിത്തതായ **ലോകാമിസനിരപേക്ഖോ. ഹിതഫരണേനാ**തി ഹിതൂപസംഹരണേന. **മേത്താഭാവനായ മുദുഹദയോ**തി മേത്താഭാവനായ കരുണായ വാ മുദുഹദയോ. **ഉല്ലുമ്പനസഭാവസണ്ഠിതേനാ**തി സകലസംകിലേസതോ വട്ടദുക്ഖതോ ച ഉദ്ധരണാകാരാവട്ഠിതേന ചിത്തേന, കരുണാധിപ്പായേനാതി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം സകലം സാസനം ഇധ ബ്രഹ്മചരിയന്തി അധിപ്പേതം, തസ്മാ. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി ഇമിനാ സമാനാധികരണാനി സബ്ബപദാനി യോജേത്വാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“സോ ധമ്മം ദേസേതി...പേ॰... പകാസേതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ”**തി ആഹ.

സുന്ദരന്തി ഭദ്ദകം. ഭദ്ദകതാ ച പസ്സന്തസ്സ ഹിതസുഖാവഹഭാവേന വേദിതബ്ബാതി ആഹ **“അത്ഥാവഹം സുഖാവഹ”**ന്തി. തത്ഥ **അത്ഥാവഹ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥസംഹിതഹിതാവഹം. **സുഖാവഹ**ന്തി യഥാവുത്തതിവിധസുഖാവഹം. **തഥാനുരൂപാന**ന്തി താദിസാനം. യാദിസേഹി പന ഗുണേഹി ഭഗവാ സമന്നാഗതോ, തേഹി ചതുപ്പമാണികസ്സ ലോകസ്സ സബ്ബഥാപി അച്ചന്തപ്പസാദനീയോ തേസം യഥാഭൂതസഭാവത്താതി ദസ്സേന്തോ **“യഥാരൂപോ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യഥാഭൂത...പേ॰... അരഹത**ന്തി ഇമിനാ ധമ്മപ്പമാണലൂഖപ്പമാണാനം സത്താനം ഭഗവതോ പസാദാവഹതാ ദസ്സിതാ, ഇതരേന ഇതരേസം. **ദസ്സനമത്തമ്പി സാധു ഹോതീ**തി ഏത്ഥ കോസിയവത്ഥു കഥേതബ്ബം. **ഉഭതോപക്ഖികാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിസമ്മാദിട്ഠിവസേന ഉഭയപക്ഖികാ. **കേരാടികാ**തി സഠാ.

അനേകത്ഥത്താ നിപാതാനം **യാവഞ്ചിദ**ന്തി നിപാതസമുദായോ അധിമത്തപ്പമാണപരിച്ഛേദം ദീപേതീതി ആഹ **“അധിമത്തപ്പമാണപരിച്ഛേദവചനമേത”**ന്തി. **അധിമത്തവിപ്പസന്നാനീ**തി അധികപ്പമാണേന വിപ്പസന്നാനി. **വിപ്പസന്നാനീ**തി ച പകതിആകാരം അതിക്കമിത്വാ വിപ്പസന്നാനീതി അത്ഥോ. നനു ച ചക്ഖാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം മനോവിഞ്ഞേയ്യത്താ കഥം തേന തേസം വിപ്പസന്നതാ വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **“തസ്സ ഹീ”**തിആദി. **തസ്സാ**തി ബ്രാഹ്മണസ്സ. **തേസ**ന്തി ചക്ഖാദീനം പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം. ഏവമ്പി മനിന്ദ്രിയേന പതിട്ഠിതോകാസസ്സ അദിട്ഠത്താ കഥം മനിന്ദ്രിയസ്സ വിപ്പസന്നതാ തേന വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **“യസ്മാ പനാ”**തിആദി. നയഗ്ഗാഹപഞ്ഞാ ഹേസാ തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ. **മനേ വിപ്പസന്നേയേവ ഹോതി** പസന്നചിത്തസമുട്ഠിതരൂപസമ്പദാഹി ഏവ ചക്ഖാദീനം പതിട്ഠിതോകാസസ്സ പസന്നതാസമ്ഭവതോ.

ജമ്ബോനദസുവണ്ണം രത്തവണ്ണമേവ ഹോതീതി ആഹ **“സുരത്തവണ്ണസ്സാ”**തി. **ജമ്ബോനദസുവണ്ണസ്സ ഘടികാ**തി ജമ്ബോനദസുവണ്ണപിണ്ഡം. ഇമിനാ **നേക്ഖ**ന്തി നേക്ഖപ്പമാണജമ്ബോനദസുവണ്ണേന കതം അകതഭണ്ഡം വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **നേക്ഖ**ന്തി വാ അതിരേകപഞ്ചസുവണ്ണേന കതപിലന്ധനം കതഭണ്ഡം വുത്തം. തഞ്ഹി ഘട്ടനമജ്ജനക്ഖമം ഹോതീതി. **സുവണ്ണ**ന്തി ച പഞ്ചധരണസ്സ സമഞ്ഞാ, തസ്മാ പഞ്ചവീസതിധരണഹിരഞ്ഞവിചിതം ആഭരണം ഇധ നേക്ഖന്തി അധിപ്പേതം. **ജമ്ബോനദ**ന്തി മഹാജമ്ബുസാഖായ പവത്തനദിയം നിബ്ബത്തം. തം കിര രതനം രത്തം. സുവണ്ണാകാരേ മഹാജമ്ബുഫലരസേ വാ പഥവിയം പവിട്ഠേ സുവണ്ണങ്കുരാ ഉട്ഠഹന്തി, തേന സുവണ്ണേന കതപിലന്ധനന്തിപി അത്ഥോ. **സുപരികമ്മകത**ന്തി സുട്ഠു കതപരികമ്മം. **സമ്പഹട്ഠ**ന്തി സമ്മാ പഹട്ഠം ഘട്ടനാദിവസേന സുകതപരികമ്മം. തേനാഹ **“സുവണ്ണകാര...പേ॰... സുപരിമജ്ജിതന്തി അത്ഥോ”**തി.

വാളരൂപാനീതി ആഹരിമാനി വാളരൂപാനി. “അകപ്പിയരൂപാകുലോ അകപ്പിയമഞ്ചോ പല്ലങ്കോ”തി സാരസമാസേ. **രതനചിത്ര**ന്തി ഭിത്തിച്ഛേദാദിവസേന രതനചിത്രം. രുക്ഖതൂലലതാതൂലപോടകിതൂലാനം വസേന **തിണ്ണം തൂലാനം**. ഉദ്ദലോമിയം **കേചീ**തി സാരസമാസാചരിയാ ഉത്തരവിഹാരിനോ ച. തഥാ ഏകന്തലോമിയം. **കോസേയ്യകട്ടിസ്സമയ**ന്തി കോസേയ്യകസടമയം. **അജിനചമ്മേഹീ**തി അജിനമിഗചമ്മേഹി. താനി

കിര ചമ്മാനി സുഖുമതരാനി. തസ്മാ ദുപട്ടതിപട്ടാനി കത്വാ സിബ്ബന്തി. തേന വുത്തം **“അജിനപ്പവേണി”**തിആദി.

നികാമലാഭീതി യഥിച്ഛിതലാഭീ. തേനാഹ **“ഇച്ഛിതിച്ഛിതലാഭീ”**തി. **വിപുലലാഭീ**തി ഉളാരലാഭീ. കസിരന്തി ഹി പരിത്തം വുച്ചതി, തപ്പടിക്ഖേപേന **അകസിരം** ഉളാരം. തേനാഹ **“മഹന്തലാഭീ”**തിആദി.

ലദ്ധാ ച ന കപ്പന്തീതി സാമഞ്ഞേന പടിസിദ്ധത്താ സബ്ബഥാ ന കപ്പതീതി കസ്സചി ആസങ്കാ സിയാ, തന്നിവത്തനത്ഥം **“കിഞ്ചി കിഞ്ചി കപ്പതീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുദ്ധകോസേയ്യ**ന്തി രതനപരിസിബ്ബനരഹിതം. ഏത്ഥ ച “സുദ്ധകോസേയ്യം പന വട്ടതീ”തി **വിനയേ** (മഹാവ॰ അട്ഠ॰ ൨൫൪) വുത്തത്താ ഇധാപി ഏത്തകമേവ വുത്തം. **ദീഘനികായട്ഠകഥായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൫) **പന** “ഠപേത്വാ തൂലികം സബ്ബാനേവ ഗോനകാദീനി രതനപരിസിബ്ബിതാനി ന വട്ടന്തീ”തി വുത്തം. തത്ഥ “ഠപേത്വാ തൂലിക”ന്തി ഏതേന രതനസിബ്ബനരഹിതാപി തൂലികാ ന വട്ടതീതി ദീപേതി. **വചനതോ**തി ഏതേന **വിനയേ** (ചൂളവ॰ ൨൯൭) വുത്തഭാവം ദസ്സേതി. **ഏകേന വിധാനേനാ**തി യഥാവുത്തമേവ വിധാനം സന്ധായ വദതി. യദി ഏവം കസ്മാ ഭഗവതാ “ലദ്ധാ ച ന കപ്പന്തീ”തി സാമഞ്ഞേന പടിസേധോ കതോതി ആഹ **“അകപ്പിയം പന ഉപാദായാ”**തിആദി.

പല്ലങ്കന്തി ഏത്ഥ **പരി**-സദ്ദോ സമന്തതോതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ വത്തതി, തസ്മാ വാമൂരും ദക്ഖിണൂരുഞ്ച സമം ഠപേത്വാ ഉഭോ പാദേ അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധേ കത്വാ നിസജ്ജാ പല്ലങ്കന്തി ആഹ **“സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസന”**ന്തി. ഊരൂനം ബന്ധനവസേന നിസജ്ജാ. **പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ**തി ച യഥാ പല്ലങ്കവസേന നിസജ്ജാ ഹോതി, ഏവം ഉഭോ പാദേ ആഭുജേ സമിഞ്ജിതേ കത്വാതി അത്ഥോ. തം പന ഉഭിന്നം പാദാനം തഥാ സമ്ബന്ധതാകരണന്തി ആഹ **“ബന്ധിത്വാ”**തി. **ഉജും കായം പണിധായാ**തി ഉപരിമം സരീരം ഉജുകം ഠപേത്വാ അട്ഠാരസ പിട്ഠികണ്ടകേ കോടിയാ കോടിം പടിപാദേത്വാ. ഏവഞ്ഹി നിസിന്നസ്സ ചമ്മമംസന്ഹാരൂനി ന പണമന്തി. അഥസ്സ യാ തേസം പണമനപച്ചയാ ഖണേ ഖണേ വേദനാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, താ ന ഉപ്പജ്ജന്തി. താസു അനുപ്പജ്ജമാനാസു ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി, കമ്മട്ഠാനം ന പരിപതതി, വുദ്ധിം ഫാതിം ഗച്ഛതി. തേനാഹ **“അട്ഠാരസ പിട്ഠികണ്ടകേ”**തിആദി. **ഉജും കായം ഠപേത്വാ**തി ഉപരിമം കായം ഉജുകം ഠപേത്വാ, അയമേവ വാ പാഠോ. ഹേട്ഠിമകായസ്സ ഹി അനുജുകട്ഠപനം നിസജ്ജാവചനേനേവ ബോധിതന്തി. **ഉജും കായ**ന്തി ഏത്ഥ **കായ**-സദ്ദോ ഉപരിമകായവിസയോ.

പരിമുഖന്തി ഏത്ഥ **പരി**-സദ്ദോ അഭിസദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ആഹ **“കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖ”**ന്തി, ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണതോ നിവാരേത്വാ കമ്മട്ഠാനംയേവ പുരക്ഖത്വാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ യഥാ “വനന്തഞ്ഞേവ പവിസാമീ”തിആദിനാ ഭാവനാനുരൂപം സേനാസനം ദസ്സിതം, ഏവം “നിസീദാമീ”തി ഇമിനാ അലീനാനുദ്ധച്ചപക്ഖിയോ സന്തോ ഇരിയാപഥോ ദസ്സിതോ, “പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ”തി ഇമിനാ നിസജ്ജായ ദള്ഹഭാവോ, “പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ”തി ഇമിനാ ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹൂപായോ. **പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാന**ന്തി സബ്ബഥാ ഗഹിതാസമ്മോസം പരിച്ചത്തസമ്മോസം സതിം കത്വാ, പരമസതിനേപക്കം ഉപട്ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. **പരീതി പരിഗ്ഗഹട്ഠോ** “പരിണായികാ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൬.൨൦) വിയ. **മുഖന്തി നിയ്യാനട്ഠോ** “സുഞ്ഞതവിമോക്ഖ”ന്തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯-൨൧൦) വിയ. പടിപക്ഖതോ നിഗ്ഗമനട്ഠോ ഹി നിയ്യാനട്ഠോ.

ചത്താരി രൂപാവചരജ്ഝാനാനി ദിബ്ബഭാവാവഹത്താ ദിബ്ബവിഹാരാ നാമ ഹോന്തീതി തദാസന്നപ്പവത്തചങ്കമോപി തദുപചാരതോ ദിബ്ബോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **“ചത്താരി ഹി രൂപജ്ഝാനാനീ”**തിആദി. **സമാപജ്ജിത്വാ ചങ്കമന്തസ്സാ**തി ഇദഞ്ച ചങ്കമന്തസ്സ അന്തരന്തരാ സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ ഉട്ഠായുട്ഠായ ചങ്കമനം സന്ധായ വുത്തം. ന ഹി സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ അവുട്ഠിതേന സക്കാ ചങ്കമിതും. **സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ ചങ്കമന്തസ്സപി ചങ്കമോ**തി ഇദം പന സമാപത്തിതോ വുട്ഠഹിത്വാ അന്തരന്തരാ സമാപജ്ജിത്വാ ചങ്കമന്തസ്സ വസേന വുത്തം. **ദ്വീസു വിഹാരേസൂ**തി ബ്രഹ്മവിഹാരേ, അരിയവിഹാരേ ച. മേത്താഝാനാദയോ ഹിതൂപസംഹാരാദിവസേന പവത്തിയാ ബ്രഹ്മഭൂതാ സേട്ഠഭൂതാ വിഹാരാതി **ബ്രഹ്മവിഹാരാ**. അനഞ്ഞസാധാരണത്താ പന അരിയാനം വിഹാരാതി

അരിയവിഹാരാ, ചതസ്സോപി ഫലസമാപത്തിയോ. ഇധ പന അരഹത്തഫലസമാപത്തിയേവ ആഗതാ.

പച്ചവേക്ഖണായ ഫലസമാപത്തി കഥിതാ സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ പച്ചവേക്ഖണാസമ്ഭവതോ. **ചങ്കമാദയോ**തി ഫലസമാപത്തിം സമാപന്നസ്സപി സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സപി ചങ്കമട്ഠാനനിസജ്ജാദയോ. **അരിയചങ്കമാദയോ ഹോന്തി** ന പന പച്ചവേക്ഖന്തസ്സാതി അധിപ്പായോ.

വേനാഗപുരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സരഭസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. ചതുത്ഥേ ഗിജ്ഝാ ഏത്ഥ സന്തീതി ഗിജ്ഝം, കൂടം. തം ഏതസ്സാതി ഗിജ്ഝകൂടോ. ഗിജ്ഝോ വിയാതി വാ ഗിജ്ഝം, കൂടം. തം ഏതസ്സാതി ഗിജ്ഝകൂടോ, പബ്ബതോ. തസ്മിം **ഗിജ്ഝകൂടേ**. തേനാഹ **"ഗിജ്ഝാ വാ"**തിആദി. **അചിരപക്കന്തോ**തി ഏത്ഥ ന ദേസന്തരപക്കമനം അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ സാസനപക്കമനന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഇമസ്മിം സാസനേ പബ്ബജിത്വാ"**തിആദിമാഹ, തേനേവ ഹി "ഇമസ്മാ ധമ്മവിനയാ"തി വുത്തം. ലബ്ഭതീതി ലാഭോ, ചതുന്നം പച്ചയാനമേതം അധിവചനം. സക്കച്ചം കാതബ്ബോ ദാതബ്ബോതി സക്കാരോ. പച്ചയാ ഏവ ഹി പണീതപണീതാ സുന്ദരസുന്ദരാ അഭിസങ്ഖരിത്വാ കതാ സക്കാരാതി വുച്ചന്തി. സക്കാരോതി വാ സുന്ദരകാരോ, പരേഹി അത്തനോ ഗാരവകിരിയാ പുപ്ഫാദീഹി വാ പൂജാ. ലാഭോ ച സക്കാരോ ച ലാഭസക്കാരാ, തേ നട്ഠാ പഹീനാ ഏതേസന്തി **നട്ഠലാഭസക്കാരാ**.

മഹാലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജീതി തദാ കിര ഭഗവതോ മഹാലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജി യഥാ തം ചത്താരോ അസങ്ഖേയ്യേ പൂരിതദാനപാരമിസഞ്ചയസ്സ. സബ്ബദിസാസു ഹി യമകമഹാമേഘോ വുട്ഠഹിത്വാ മഹോഘോ വിയ സബ്ബപാരമിയോ "ഏകസ്മിം അത്തഭാവേ വിപാകം ദസ്സാമാ"തി സമ്പിണ്ഡിതാ വിയ ലാഭസക്കാരമഹോഘം നിബ്ബത്തയിംസു. തതോ തതോ അന്നപാനയാനവത്ഥമാലാഗന്ധവിലേപനാദിഹത്ഥാ ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദയോ ആഗന്ത്വാ "കഹം ബുദ്ധോ , കഹം ഭഗവാ, കഹം ദേവദേവോ നരാസഭോ പുരിസസീഹോ"തി ഭഗവന്തം പരിയേസന്തി, സകടസതേഹിപി പച്ചയേ ആഹരിത്വാ ഓകാസം അലഭമാനാ സമന്താ ഗാവുതപ്പമാണമ്പി സകടധുരേന സകടധുരം ആഹച്ച തിട്ഠന്തി ചേവ അനുബന്ധന്തി ച അന്ധകവിന്ദബ്രാഹ്മണോ വിയ. യഥാ ച ഭഗവതോ, ഏവം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സപി. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ സക്കതോ ഹോതി ഗരുകതോ മാനിതോ പൂജിതോ അപചിതോ ലാഭീ ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാനം, ഭിക്ഖുസങ്ഘോപി സക്കതോ ഹോതി...പേ॰... പരിക്ഖാരാന"ന്തി (ഉദാ॰ ൩൮).

തഥാ -

> "യാവതാ ഖോ പന, ചുന്ദ, ഏതരഹി സങ്ഘോ വാ ഗണോ വാ ലോകേ ഉപ്പന്നോ, നാഹം, ചുന്ദ, അഞ്ഞം ഏകം സങ്ഘമ്പി സമനുപസ്സാമി ഏവംലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപ്പത്തം യഥരിവായം, ചുന്ദ, ഭിക്ഖുസങ്ഘോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൭൬).

സ്വായം ഭഗവതോ ച സങ്ഘസ്സ ച ഉപ്പന്നോ ലാഭസക്കാരോ ഏകതോ ഹുത്വാ ദ്വിന്നം മഹാനദീനം ഉദകം വിയ അപ്പമേയ്യോ അഹോസി, ഭഗവതോ പന ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ഉപ്പന്നോ ലാഭസക്കാരോ ധമ്മസ്സപി ഉപ്പന്നോയേവ. ധമ്മധരാനഞ്ഹി കതോ സക്കാരോ ധമ്മസ്സ കതോ നാമ ഹോതി. തേന വുത്തം **"തിണ്ണം രതനാനം മഹാലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജീ"**തി.

വുത്തമത്ഥം പാളിയാ നിദസ്സേന്തോ **"യഥാഹാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സക്കതോ**തി സക്കാരപ്പത്തോ. യസ്സ ഹി ചത്താരോ പച്ചയേ സക്കത്വാ സുഅഭിസങ്ഖതേ പണീതപണീതേ ഉപനേതി, സോ സക്കതോ. **ഗരുകതോ**തി ഗരുഭാവഹേതൂനം ഉത്തമഗുണാനം മത്ഥകപ്പത്തിയാ അനഞ്ഞസാധാരണേന ഗരുകാരേന സബ്ബദേവമനുസ്സേഹി പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരുകതോ.

യസ്മിഞ്ഹി ഗരുഭാവം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ പച്ചയേ ദേന്തി, സോ ഗരുകതോ. **മാനിതോതി** സമ്മാപടിപത്തിയാ മാനിതോ മനേന പിയായിതോ. തായ ഹി വിഞ്ഞൂനം മനാപതാ. **പൂജിതോതി** മാനനാദിപൂജായ ചേവ ചതുപച്ചയപൂജായ ച പൂജിതോ. യസ്സ ഹി സബ്ബമേതം പൂജനഞ്ച കരോന്തി, സോ പൂജിതോ. **അപചിതോതി** നീചവുത്തികരണേന അപചിതോ. സത്ഥാരഞ്ഹി ദിസ്വാ മനുസ്സാ ഹത്ഥിക്ഖന്ധാദീഹി ഓതരന്തി, മഗ്ഗം ദേന്തി, അംസകൂടതോ സാടകം അപനേന്തി. ആസനതോ വുട്ഠഹന്തി, വന്ദന്തീതി ഏവം സോ തേഹി അപചിതോ നാമ ഹോതി.

അവണ്ണം പത്ഥരിത്വാതി അവണ്ണം തത്ഥ തത്ഥ സംകിത്തനവസേന പത്ഥരിത്വാ. **ആവട്ടനിമായ**ന്തി ആവട്ടേത്വാ ഗഹണമായം. ആവട്ടേതി പുരിമാകാരതോ നിവത്തേതി അത്തനോ വസേ വത്തേതി ഏതായാതി ആവട്ടനീ, മായാ, തം ആവട്ടനിമായം **ഓസാരേത്വാ** പരിജപ്പേത്വാതി അത്ഥോ. **കോടിതോ പട്ഠായാ**തി അന്തിമകോടിതോ പട്ഠായ. ഥദ്ധകായേന ഫരുസവാചായ തിണ്ണം രതനാനം അവണ്ണകഥനം അനത്ഥാവഹത്താ വിസസിഞ്ചനസദിസാ ഹോതീതി ആഹ **"വിസം സിഞ്ചിത്വാ"**തി. **അഞ്ഞാതോതി** ആഞാതോ. തേനാഹ **"ഞാതോ"**തിആദി.

കായങ്ഗന്തി കായമേവ അങ്ഗം, കായസ്സ വാ അങ്ഗം, സീസാദി. **വാചങ്ഗ**ന്തി "ഹോതു, സാധൂ"തി ഏവമാദിവാചായ അവയവം. **ഏകകേനാ**തി അസഹായേന. **ഇമസ്സ പനത്ഥസ്സാ**തി "ചരിയം ചരണകാലേ"തിആദിനാ വുത്തസ്സ. **യതോ യതോ ഗരു ധുര**ന്തി യസ്മിം യസ്മിം ഠാനേ ധുരം ഗരു ഭാരികം ഹോതി, അഞ്ഞേ ബലിബദ്ദാ ഉക്ഖിപിതും ന സക്കോന്തി. **യതോ ഗമ്ഭീരവത്തനീ**തി വത്തന്തി ഏത്ഥാതി വത്തനീ, ദുമ്മഗ്ഗസ്സേതം നാമം, യസ്മിം ഠാനേ ഉദകചിക്ഖല്ലമഹന്തതായ വാ വിസമച്ഛിന്നതടഭാവേന വാ മഗ്ഗോ ഗമ്ഭീരോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **തദാസ്സു കണ്ഹം യുഞ്ജേന്തീ**തി **അസ്സൂ**തി നിപാതമത്തം, തദാ കണ്ഹം യുഞ്ജേന്തീതി അത്ഥോ. യദാ ധുരഞ്ച ഗരു ഹോതി മഗ്ഗോ ച ഗമ്ഭീരോ, തദാ അഞ്ഞേ ബലിബദ്ദേ അപനേത്വാ കണ്ഹമേവ യുഞ്ജേന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **സ്വാസ്സു തം വഹതേ ധുര**ന്തി ഏത്ഥപി **അസ്സൂ**തി നിപാതമത്തമേവ, സോ തം ധുരം വഹതീതി അത്ഥോ.

ഗേഹവേതനന്തി ഗേഹേ നിവുട്ഠഭാവഹേതു ദാതബ്ബം. **കാളകോ നാമ നാമേനാ**തി അഞ്ജനവണ്ണോ കിരേസ, തേനസ്സ "കാളകോ"തി നാമം അകംസു. **കാളകം ഉപസങ്കമിത്വാ ആഹാ**തി കാളകോ കിര ഏകദിവസം ചിന്തേസി "മയ്ഹം മാതാ ദുഗ്ഗതാ മം പുത്തട്ഠാനേ ഠപേത്വാ ദുക്ഖേന പോസേതി, യംനൂനാഹം ഭതിം കത്വാ ഇമം ദുഗ്ഗതഭാവതോ മോചേയ്യ"ന്തി. സോ തതോ പട്ഠായ ഭതിം ഉപധാരേന്തോ വിചരതി. അഥ തസ്മിം ദിവസേ ഗാമഗോരൂപേഹി സദ്ധിം തത്ഥ സമീപേ ചരതി. സത്ഥവാഹപുത്തോപി ഗോസുത്തവിത്തകോ, സോ "അത്ഥി നു ഖോ ഏതേസം ഗുന്നം അന്തരേ സകടാനി ഉത്താരേതും സമത്ഥോ ഉസഭാജാനീയോ"തി ഉപധാരയമാനോ ബോധിസത്തം ദിസ്വാ "അയം ആജാനീയോ സക്ഖിസ്സതി മയ്ഹം സകടാനി ഉത്താരേതു"ന്തി അഞ്ഞാസി. തേന തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഏവമാഹ. **സോ അഞ്ഞേസം...പേ॰... ഗേഹമേവ അഗമാസീ**തി തദാ കിര ഗാമദാരകാ "കിം നാമേതം കാളകസ്സ ഗലേ"തി തസ്സ സന്തികം ആഗച്ഛന്തി. സോ തേ അനുബന്ധിത്വാ ദൂരതോവ പലാപേന്തോ മാതു സന്തികം ഗതോ. തം സന്ധായേതം വുത്തം.

സായന്ഹസമയന്തി സായന്ഹകാലേ. ഭുമ്മത്ഥേ ഏതം ഉപയോഗവചനം. ന ഹേത്ഥ അച്ചന്തസംയോഗോ സമ്ഭവതി. **പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോ**തി ഏത്ഥ തേഹി തേഹി സദ്ധിവിഹാരികഅന്തേവാസികഉപാസകഉപാസികാദിസത്തേഹി ചേവ രൂപാരമ്മണാദിസങ്ഖാരേഹി ച പടിനിവത്തേത്വാ അപസക്കിത്വാ നിലീയനം വിവേചനം കായചിത്തേഹി തതോ വിവിത്തതായ പടിസല്ലാനം കായവിവേകോ, ചിത്തവിവേകോ ച. യോ തതോ ദുവിധവിവേകതോ വുട്ഠിതോ ഭവങ്ഗപ്പത്തിയാ സബ്രഹ്മചാരീഹി സമാഗമേന ച അപേതോ. സോ പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോ നാമ ഹോതി. അയം പന യസ്മാ പടിസല്ലാനാനം ഉത്തമതോ ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠാസി, തസ്മാ **"ഫലസമാപത്തിതോ"**തി വുത്തം. **കായസക്ഖിനോ ഭവിസ്സാമാ**തി നാമകായേന ദേസനാസമ്പടിച്ഛനവസേന സക്ഖിഭൂതാ ഭവിസ്സാമ. നനു ച "പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദീ"തി ഇദം കസ്മാ വുത്തം. തിത്ഥിയാ ഹി ഭഗവതോ പടിപക്ഖാ, തേ കസ്മാ തസ്സ ആസനം പഞ്ഞാപേന്തീതി ആഹ **"തഥാഗതോ ഹീ"**തിആദി.

വിഗ്ഗാഹികകഥന്തി വിഗ്ഗാഹസംവത്തനികം സാരമ്ഭകഥം. **ആയാചേയ്യാസീ**തി വചീഭേദം കത്വാ യാചേയ്യാസി. **പത്ഥേയ്യാസീ**തി മനസാ ആസീസേയ്യാസി. **പിഹേയ്യാസീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **നിത്തേജതം ആപന്നോ**തി തേജഹാനിയാ നിത്തേജഭാവം ആപന്നോ, നിത്തേജഭൂതോതി അത്ഥോ. തതോ ഏവ ഭിക്ഖുആദയോപി സമ്മുഖാ ഓലോകേതും അസമത്ഥതായ **പത്തക്ഖന്ധോ,** പതിതക്ഖന്ധോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഓനതഗീവോ"**തി. **ദസ്സിതധമ്മേസൂ**തി വുത്തധമ്മേസു. വചനമത്തമേവ ഹി തേസം, ന പന ദസ്സനം താദിസസ്സേവ ധമ്മസ്സ അഭാവതോ. ഭഗവതോ ഏവ വാ "ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ"തി പരസ്സ വചനവസേന **ദസ്സിതധമ്മേസു. പടിചരിസ്സതീ**തി പടിച്ഛാദനവസേ ചരിസ്സതി പവത്തിസ്സതി, പടിച്ഛാദനത്ഥോ ഏവ വാ **ചരതി**-സദ്ദോ അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനന്തി ആഹ **"പടിച്ഛാദേസ്സതീ"**തി. **അഞ്ഞേന വാ അഞ്ഞ**ന്തി പന പടിച്ഛാദനാകാരദസ്സനന്തി ആഹ **"അഞ്ഞേന വാ വചനേനാ"**തിആദി.

തത്ഥ **അഞ്ഞം വചന**ന്തി യം സമനുയുഞ്ജന്തേന ഭഗവതാ പരസ്സ ദോസവിഭാവനം വചനം വുത്തം, തം തതോ അഞ്ഞേനേവ വചനേന പടിച്ഛാദേതി. "ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി ചോദകേന വുത്തവചനം വിയ "കോ ആപന്നോ, കിം ആപന്നോ, കിസ്മിം ആപന്നോ, കം ഭണഥ, കിം ഭണഥാ"തിആദിവചനേന അഞ്ഞം ആഗന്തുകകഥം ആഹരന്തോ "ത്വം ഇത്ഥന്നാമം ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി പുട്ഠോ "പാടലിപുത്തം ഗതോമ്ഹീ"തി വത്വാ പുന "ന തവ പാടലിപുത്തഗമനം പുച്ഛാമ, ആപത്തിം പുച്ഛാമാ"തി വുത്തേ തതോ രാജഗഹം ഗതോമ്ഹി. രാജഗഹം വാ യാഹി ബ്രാഹ്മണഗേഹം വാ, ആപത്തിം ആപന്നോസീതി. "തത്ഥ മേ സൂകരമംസം ലദ്ധ"ന്തിആദീനി വദന്തോ വിയ സമനുയുഞ്ജകേന വുത്തവചനതോ അഞ്ഞം ആഗന്തുകകഥം ആഹരന്തോ അപനാമേസ്സതി, വിക്ഖേപം ഗമയിസ്സതി. അപ്പതീതാ ഹോന്തി തേന അതുട്ഠാ അസോമനസ്സികാതി **അപച്ചയോ,** ദോമനസ്സേതം അധിവചനം. നേവ അത്തനോ, ന പരേസം ഹിതം അഭിരാധയതീതി **അനഭിരദ്ധി,** ദോമനസ്സമേവ. തേനേവാഹ **"അപച്ചയേന ദോമനസ്സം വുത്ത"**ന്തി.

യസ്സ ഖോ പന തേ അത്ഥായ ധമ്മോ ദേസിതോതി ഏത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദേന ചതുസച്ചധമ്മോ വുത്തോതി ആഹ **"യസ്സ മഗ്ഗസ്സ വാ ഫലസ്സ വാ അത്ഥായാ"**തി. ചതുസച്ചധമ്മോ ഹി മഗ്ഗഫലാധിഗമത്ഥായ ദേസീയതി. **ന നിഗ്ഗച്ഛതീ**തി ന പവത്തേതി. **ന**ന്തി നം ധമ്മം. ഇദാനി "യസ്സ ഖോ പന തേ അത്ഥായ ധമ്മോ ദേസിതോ"തി ഏത്ഥ ധമ്മ-സദ്ദേന പടിപത്തിധമ്മോ ദസ്സിതോ, ന പന ചതുസച്ചധമ്മോതി അധിപ്പായേന അത്ഥവികപ്പം ദസ്സേന്തോ **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. **പഞ്ച ധമ്മാ**തി ഗമ്ഭീരഞാണചരിയഭൂതാനം ഖന്ധാദീനം ഉഗ്ഗഹസവനധാരണപരിചയയോനിസോമനസികാരേ സന്ധായാഹ. **തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായാ**തി ഏത്ഥ **സമ്മാ**സദ്ദോ ഉഭയത്ഥാപി യോജേതബ്ബോ "സമ്മാ തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായാ"തി. യോ ഹി സമ്മാ ധമ്മം പടിപജ്ജതി, തസ്സേവ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയോ ഹോതീതി. യോ പന വുത്തനയേന തക്കരോ, തസ്സ നിയ്യാനം അത്ഥതോ ധമ്മസ്സേവ നിയ്യാനന്തി തപ്പടിക്ഖേപേന **"സോ ധമ്മോ...പേ... ന നിയ്യാതി ന നിഗ്ഗച്ഛതീ"**തി ആഹ.

യദി തിരച്ഛാനസീഹസ്സ നാദോ സബ്ബതിരച്ഛാനഏകച്ചമനുസ്സാമനുസ്സനാദതോ സേട്ഠത്താ സേട്ഠനാദോ, കിമങ്ഗം പന തഥാഗതസീഹസ്സ നാദോതി ആഹ **"സീഹനാദന്തി സേട്ഠനാദ"**ന്തി. യദി വാ തിരച്ഛാനസീഹനാദസ്സ സേട്ഠനാദതാ നിബ്ഭയതായ അപ്പടിസത്തുതായ ഇച്ഛിതാ, തഥാഗതസീഹനാദസ്സേവ അയമത്ഥോ സാതിസയോതി ആഹ **"അഭീതനാദം അപ്പടിനാദ"**ന്തി. "അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൮; അ॰ നി॰ ൧.൨൬൮-൨൭൬) ഹി യോ അത്ഥോ വുത്തോ, തസ്സ ഭൂതതായ അയം നാദോ **സേട്ഠനാദോ** നാമ ഹോതി ഉത്തമനാദോ. ഭൂതത്ഥോ ഹി ഉത്തമത്ഥോതി. ഇമമത്ഥം പന വദന്തസ്സ ഭഗവതോ അഞ്ഞതോ ഭയം വാ ആസങ്കാ വാ നത്ഥീതി **അഭീതനാദോ** നാമ ഹോതി. അഭൂതഞ്ഹി വദതോ കുതോചി ഭയം വാ ആസങ്കാ വാ സിയാ, ഏവം പന വദന്തം ഭഗവന്തം കോചി ഉട്ഠഹിത്വാ പടിബാഹിതും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥീതി അയം നാദോ **അപ്പടിനാദോ** നാമ ഹോതി.

സമന്തതോ നിഗ്ഗണ്ഹനവസേന തോദനം വിജ്ഝനം **സന്നിതോദകം,** സമ്മാ വാ നിതുദന്തി പീളേന്തി ഏതേനാതി **സന്നിതോദകം. വാചായാ**തി ച പച്ചത്തേ കരണവചനം. തേനാഹ **"വചനപതോദേനാ"**തി. **സഞ്ജമ്ഭരിമകംസൂ**തി സമന്തതോ സമ്ഭരിതം അകംസു, സബ്ബേ പരിബ്ബാജകാ വാചാതോദനേഹി തുദിംസൂതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സമ്ഭരിതം...പേ...**

വിജ്ഝിംസൂ"തി. **സിങ്ഗാലകംയേവാ**തി സിങ്ഗാലമേവ, "സേഗാലകംയേവാ"തിപി പാഠോ. **തസ്സേവാ**തി സിങ്ഗാലരവസ്സേവ. അഥ വാ **ഭേരണ്ഡകംയേവാ**തി ഭേരണ്ഡസകുണിസദിസംയേവാതി അത്ഥോ. ഭേരണ്ഡം നാമ ഏകോ പക്ഖീ ദ്വിമുഖോ, തസ്സ കിര സദ്ദോ അതിവിയ വിരൂപോ അമനാപോ. തേനാഹ **"അപി ച ഭിന്നസ്സരം അമനാപസദ്ദം നദതീ"**തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സരഭസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. കേസമുത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. പഞ്ചമേ കേസമുത്തം നിവാസോ ഏതേസന്തി **കേസമുത്തിയാ**തി ആഹ **"കേസമുത്തനിഗമവാസിനോ"**തി. **അട്ഠവിധപാനകാനീ**തി അമ്ബപാനാദിഅട്ഠവിധാനി പാനാനി.

"മാ അനുസ്സവേനാ"തിആദീസു പന ഏകോ ദഹരകാലതോ പട്ഠായ ഏവം അനുസ്സവോ അത്ഥി, ഏവം ചിരകാലകതായ അനുസ്സുതിയാ ലബ്ഭമാനം കഥമിദം അഞ്ഞഥാ സിയാ, തസ്മാ ഭൂതമേതന്തി അനുസ്സവേന ഗണ്ഹാതി, തഥാ ഗഹണം പടിക്ഖിപന്തോ **"മാ അനുസ്സവേനാ"**തി ആഹ. അനു അനു സവനം **അനുസ്സവോ**. അപരോ "അമ്ഹാകം പിതുപിതാമഹാദിവുഡ്ഢാനം ഉപദേസപരമ്പരായ ഇദമാഭതം, ഏവം പരമ്പരാഭതകഥം നാമ ന അഞ്ഞഥാ സിയാ, തസ്മാ ഭൂതമേത"ന്തി ഗണ്ഹാതി, തം പടിക്ഖിപന്തോ **"മാ പരമ്പരായാ"**തി ആഹ. ഏകോ കേനചി കിസ്മിഞ്ചി വുത്തമത്തേ "ഏവം കിര ഏത"ന്തി ഗണ്ഹാതി, തം നിസേധേന്തോ **"മാ ഇതികിരായാ"**തി ആഹ. പിടകം ഗന്ഥോ സമ്പദീയതി ഏതസ്സാതി പിടകസമ്പദാനം, ഗന്ഥസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനകോ. തേന പിടകഉഗ്ഗണ്ഹനകഭാവേന ഏകച്ചോ താദിസം ഗന്ഥം പഗുണം കത്വാ തേന തം സമേന്തം സമേതി, തസ്മാ "ഭൂതമേത"ന്തി ഗണ്ഹാതി, തം സന്ധായേസ പടിക്ഖേപോ **"മാ പിടകസമ്പദാനേനാ"**തി, അത്തനോ ഉഗ്ഗഹഗന്ഥസമ്പത്തിയാ മാ ഗണ്ഹിത്ഥാതി വുത്തം ഹോതി. **സമേത**ന്തി സംഗതം.

കോചി കഞ്ചി വിതക്കേന്തോ "ഏവമേവ തേന ഭവിതബ്ബ"ന്തി കേവലം അത്തനോ സങ്കപ്പവസേന "ഭൂതമിദ"ന്തി ഗണ്ഹാതി, തം സന്ധായേതം വുത്തം **"മാ തക്കഹേതൂ"**തി. അഞ്ഞോ "ഇമായ യുത്തിയാ ഭൂതമിദ"ന്തി കേവലം അനുമാനതോ നയഗ്ഗാഹേന ഗണ്ഹാതി, തം പടിക്ഖിപന്തോ **"മാ നയഹേതൂ"**തി ആഹ. കസ്സചി "ഏവമേതം സിയാ"തി പരികപ്പേന്തസ്സ ഏകം കാരണം ഉപട്ഠാതി, സോ "അത്ഥേത"ന്തി അത്തനോ പരികപ്പിതാകാരേന ഗണ്ഹാതി, തം പടിസേധേന്തോ **"മാ ആകാരപരിവിതക്കേനാ"**തി ആഹ. അപരസ്സ ചിന്തയതോ യഥാപരികപ്പിതം കഞ്ചി അത്ഥം "ഏവമേതം ന അഞ്ഞഥാ"തി അഭിനിവിസന്തസ്സ ഏകാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. യാ യസ്സ തം കാരണം നിജ്ഝായന്തസ്സ പച്ചക്ഖം വിയ നിരൂപേത്വാ ചിന്തേന്തസ്സ ഖമതി. സോ "അത്ഥേത"ന്തി ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ ഗണ്ഹാതി, തം സന്ധായാഹ **"മാ ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ"**തി.

അകുസലവേരസ്സാതി പാണാതിപാതാദിപഞ്ചവിധം വേരം സന്ധായ വദതി. കോധോ നാമ ചേതസോ ദുക്ഖന്തി ആഹ **"കോധചിത്തസ്സ അഭാവേനാ"**തി. **കിലേസസ്സാ**തി ചിത്തം വിബാധേന്തസ്സ ഉപതാപേന്തസ്സ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചാദികിലേസസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

കേസമുത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സാള്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. ഛട്ഠേ പാതോ അസിതബ്ബഭോജനം പാതരാസം, ഭുത്തം പാതരാസം ഏതേസന്തി **ഭുത്തപാതരാസാ**. **ദാസാ** നാമ അന്തോജാതാ വാ ധനക്കീതാ വാ കരമരാനീതാ വാ സയം വാ ദാസബ്യം ഉപഗതാ. ഭത്തവേതനഭതാ **കമ്മകാരാ** നാമ.

നിച്ഛാതോതി ഏത്ഥ ഛാതം വുച്ചതി തണ്ഹാ ജിഘച്ഛാഹേതുതായ, സാ അസ്സ നത്ഥീതി നിച്ഛാതോ. തേനാഹ **"നിത്തണ്ഹോ"**തി. **അബ്ഭന്തരേ സന്താപകരാനം കിലേസാന**ന്തി അത്തനോ സന്താനേ ദരഥപരിളാഹജനനേന സന്താപനകിലേസാനം. അന്തോതാപനകിലേസാനം അഭാവാ സീതോ സീതലോ ഭൂതോ ജാതോതി **സീതിഭൂതോ**. തേനാഹ **"സീതലീഭൂതോ"**തി.

മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനസുഖാനി വാ പടിസംവേദേതീതി **സുഖപ്പടിസംവേദീ**. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സാള്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കഥാവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ

൬൮. സത്തമേ **കഥാവത്ഥൂനീ**തി കഥായ പവത്തിട്ഠാനാനി. യസ്മാ തേഹി വിനാ കഥാ ന പവത്തതി, തസ്മാ **"കഥാകാരണാനീ"**തി വുത്തം. അതതി സതതി സതതം ഗച്ഛതി പവത്തതീതി **അദ്ധാ,** കാലോതി ആഹ **"അതീതമദ്ധാനം നാമ കാലോപി വത്തതീ"**തി. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ ഹി പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി കാലോ തസ്സേവ ധമ്മസ്സ പവത്തിഅവത്ഥാവിസേസം ഉപാദായ തേനേവ വോഹാരേന അതീതോതിആദിനാ വോഹരീയതി, അതീതാദിഭേദോ ച നാമായം നിപ്പരിയായതോ ധമ്മാനംയേവ ഹോതി, ന കാലസ്സാതി ആഹ **"ഖന്ധാപി വത്തന്തീ"**തി. യഥാവുത്തമത്ഥം ഇതരേസു ദ്വീസു അതിദിസതി **"അനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസുപി ഏസേവ നയോ"**തി. **അതീതമദ്ധാന**ന്തിആദീസു ച ദ്വേ പരിയായാ സുത്തന്തപരിയായോ, അഭിധമ്മപരിയായോ ച. സുത്തന്തപരിയായേന പടിസന്ധിതോ പുബ്ബേ അതീതോ അദ്ധാ നാമ, ചുതിതോ പച്ഛാ അനാഗതോ അദ്ധാ നാമ, സഹ ചുതിപടിസന്ധീതി തദന്തരം പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ നാമ. അഭിധമ്മപരിയായേന തീസു ഖണേസു ഉപ്പാദതോ പുബ്ബേ അതീതോ അദ്ധാ നാമ, ഉപ്പാദതോ ഉദ്ധം അനാഗതോ അദ്ധാ നാമ, ഖണത്തയം പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ നാമ. തത്ഥായം സുത്തന്തദേസനാതി സുത്തന്തപരിയായേനേവ അതീതാദിവിസയം കഥം ദസ്സേന്തോ **"അതീതേ കസ്സപോ നാമാ"**തിആദിമാഹ.

ഏകംസേനേവ ബ്യാകാതബ്ബോ വിസ്സജ്ജേതബ്ബോതി **ഏകംസബ്യാകരണീയോ**. "ചക്ഖു അനിച്ച"ന്തി പഞ്ഹേ ഉത്തരപദാവധാരണം സന്ധായ **"ഏകംസേനേവ ബ്യാകാതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം നിച്ചതായ ലേസസ്സപി തത്ഥ അഭാവതോ, പുരിമപദാവധാരണേ പന വിഭജ്ജബ്യാകരണീയതായ. തേനാഹ **"അനിച്ചം നാമ ചക്ഖൂതി പുട്ഠേന പനാ"**തിആദി. ചക്ഖുസോതേ വിസേസത്ഥസാമഞ്ഞത്ഥാനം അസാധാരണഭാവതോ ഭിന്നം തേസം സദിസചോദനാ പടിച്ഛന്നമുഖേനേവ ബ്യാകരണീയാ പടിക്ഖേപവസേന അനുഞ്ഞാതവസേന ച വിസ്സജ്ജിതബ്ബതോതി ആഹ **"യഥാ ചക്ഖു, തഥാ സോതം…പേ॰… അയം പടിപുച്ഛാബ്യാകരണീയോ പഞ്ഹോ"**തി. **തം ജീവം തം സരീര**ന്തി ജീവസരീരാനം അനഞ്ഞതാപഞ്ഹേ യസ്സ യേന അനഞ്ഞതാ ചോദിതാ, സോ ഏവ പരമത്ഥതോ നുപലബ്ഭതീതി ച ഝാനത്തയസ്സ മേത്തേയ്യതാകിത്തനസദിസോതി അബ്യാകാതബ്ബതായ **ഠപനീയോ** വുത്തോ. ഏവരൂപോ ഹി പഞ്ഹോ തിധാ അവിസ്സജ്ജനീയത്താ ബ്യാകരണം അകത്വാ ഠപേതബ്ബോ.

തിട്ഠതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി **ഠാനം,** കാരണന്തി ആഹ **"കാരണാകാരണേ"**തി. **യുത്തേന കാരണേനാ**തി അനുരൂപേന കാരണേന. **പഹോതീ**തി നിഗ്ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ ഹോതി. **സസ്സതവാദിഭാവമേവ ദീപേതീ**തി അത്തനാ ഗഹിതേ ഉച്ഛേദവാദേ ദോസം ദിസ്വാ അത്തനോപി സസ്സതവാദിഭാവമേവ ദീപേതി. **പുഗ്ഗലവാദിമ്ഹീ**തി ഇമിനാ വച്ഛകുത്തിയവാദിം ദസ്സേതി. പഞ്ഹം പുച്ഛന്തേഹി പടിപജ്ജിതബ്ബാ പടിപദാ പഞ്ഹപുച്ഛനകാനം വത്തം.

പടിചരതീതി പടിച്ഛാദനവസേന ചരതി പവത്തതി. പടിച്ഛാദനത്ഥോ ഏവ വാ ചരതിസദ്ദോ അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനന്തി ആഹ **"പടിച്ഛാദേതീ"**തി. **അഞ്ഞേനഞ്ഞ**ന്തി പന പടിച്ഛാദനാകാരദസ്സനന്തി ആഹ **"അഞ്ഞേന വചനേനാ"**തിആദി. തത്ഥ **അഞ്ഞേന വചനേനാ**തി യം ചോദകേന ചുദിതകസ്സ ദോസവിഭാവനം വചനം വുത്തം, തം തതോ അഞ്ഞേന വചനേന പടിച്ഛാദേതി. യോ ഹി "ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി വുത്തേ "കോ ആപന്നോ, കിം ആപന്നോ, കിസ്മിം ആപന്നോ, കം ഭണഥ, കിം ഭണഥാ"തി വദതി. "ഏവരൂപം കിഞ്ചി തയാ ദിട്ഠ"ന്തി വുത്തേ "ന സുണാമീ"തി സോതം വാ ഉപനേതി, അയം അഞ്ഞേനഞ്ഞം പടിചരതി നാമ. "കോ ആപന്നോ"തിആദിനാ ഹി ചോദനം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ വിക്ഖേപാപജ്ജനം അഞ്ഞേനഞ്ഞം പടിചരണം, ബഹിദ്ധാ കഥാപനാമനം വിസ്സജ്ജേത്വാതി അയമേതേസം വിസേസോ. തേനേവാഹ **"ആഗന്തുകകഥം**

ഓതാരേന്തോ"തിആദി. തത്ഥ **അപനാമേതീ**തി വിക്ഖേപേതി. **തത്രാ**തി തസ്മിം ബഹിദ്ധാകഥായ അപനാമനേ.

ഉപനിസീദതി ഫലം എത്ഥാതി കാരണം ഉപനിസാ, ഉപേച്ച നിസ്സയതീതി വാ ഉപനിസാ, സഹ ഉപനിസായാതി **സഉപനിസോ**തി ആഹ **"സഉപനിസ്സയോ സപച്ചയോ"**തി.

ഓഹിതസോതോതി അനഞ്ഞവിഹിതത്താ ധമ്മസ്സവനായ അപനാമിതസോതോ. തതോ ഏവ തദത്ഥം **ഠപിതസോതോ. കുസലധമ്മ**ന്തി അരിയമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"അരിയമഗ്ഗ"**ന്തി.

കഥാവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അഞ്ഞതിത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ

൬൮. അട്ഠമേ ഭഗവാ മൂലം കാരണം ഏതേസം യാഥാവതോ അധിഗമായാതി **ഭഗവംമൂലകാ**. തേനാഹ "ഭഗവന്തഞ്ഹി നിസ്സായ മയം ഇമേ ധമ്മേ ആജാനാമ പടിവിജ്ഝാമാ"തി. **അമ്ഹാകം ധമ്മാ**തി തേഹി അത്തനാ അധിഗന്തബ്ബതായ വുത്തം. സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബാനഞ്ഹി യാഥാവതോ അധിഗമഞ്ഞാണാനി അധിഗച്ഛനകസമ്ബന്ധീനി, താനി ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധമൂലകാനി അനഞ്ഞവിസയത്താ. തേനാഹ **"പുബ്ബേ കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധേനാ"**തിആദി. **ഇമേ ധമ്മാ**തി ഇമേ ഞാണധമ്മാ. **ആജാനാമാ**തി അഭിമുഖം പച്ചക്ഖതോ ജാനാമ. **പടിവിജ്ഝാമാ**തി തസ്സേവ വേവചനം, അധിഗച്ഛാമാതി അത്ഥോ. ഭഗവാ നേതാ ഏതേസന്തി **ഭഗവംനേത്തികാ. നേതാ**തി സേവിതബ്ബധമ്മേ വേനേയ്യസന്താനം പാപേതാ. **വിനേതാ**തി അസേവിതബ്ബധമ്മേ വേനേയ്യസന്താനതോ അപനേതാ. തദങ്ഗവിനയാദിവസേന വാ **വിനേതാ**. അഥ വാ യഥാ അലമരിയഞാണദസ്സനവിസേസോ ഹോതി, ഏവം വിസേസതോ **നേതാ. അനുനേതാ**തി "ഇമേ ധമ്മാ സേവിതബ്ബാ, ഇമേ ന സേവിതബ്ബാ"തി ഉഭയസമ്പാപനാപനയനത്ഥം പഞ്ഞാപേതാ. തേനാഹ **"യഥാസഭാവതോ"**തിആദി.

പടിസരന്തി ഏത്ഥാതി പടിസരണം, ഭഗവാ പടിസരണം ഏതേസന്തി **ഭഗവംപടിസരണാ**. ആപാഥം ഉപഗച്ഛന്താ ഹി ഭഗവാ പടിസരണം സമോസരണട്ഠാനം. തേനാഹ **"ചതുഭൂമകധമ്മാ"**തിആദി. പടിസരതി സഭാവസമ്പടിവേധവസേന പച്ചേകം ഉപഗച്ഛതീതി വാ പടിസരണം, ഭഗവാ പടിസരണം ഏതേസന്തി **ഭഗവംപടിസരണാ**. പടിസരതി പടിവിജ്ഝതീതി വാ പടിസരണം, തസ്മാ പടിവിജ്ഝനവസേന ഭഗവാ പടിസരണം ഏതേസന്തി **ഭഗവംപടിസരണാ**. തേനാഹ **"അപിചാ"**തിആദി. **പടിവേധവസേനാ**തി പടിവിജ്ഝിതബ്ബതാവസേന. അസതിപി മുഖേ അത്ഥതോ ഏവം വദന്തോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ഫസ്സോ ആഗച്ഛതി അഹം ഭഗവാ കിന്നാമോ"**തി. ഫസ്സോ ഞാണസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തോയേവ ഹി അത്തനോ "അഹം കിന്നാമോ"തി നാമം പുച്ഛന്തോ വിയ, ഭഗവാ ചസ്സ നാമം കരോന്തോ വിയ ഹോതി.

പടിഭാതൂതി ഏത്ഥ പടിസദ്ദാപേക്ഖായ "ഭഗവന്ത"ന്തി ഉപയോഗവചനം, അത്ഥോ പന സാമിവചനവസേനേവ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഭഗവതോ"**തി. **പടിഭാതൂ**തി ച ഭാഗോ ഹോതു. ഭഗവതോ ഹി ഏസ ഭാഗോ, യദിദം ധമ്മസ്സ ദേസനാ, അമ്ഹാകം പന ഭാഗോ സവനന്തി അധിപ്പായോ. ഏവഞ്ഹി സദ്ദലക്ഖണേന സമേതി. കേചി പന **പടിഭാതൂ**തി പദസ്സ ദിസ്സതൂതി അത്ഥം വദന്തി, ഞാണേന ദിസ്സതു, ദേസീയതൂതി വാ അത്ഥോ. **ഉപട്ഠാതൂ**തി ഞാണസ്സ പച്ചുപതിട്ഠതു. പാളിയം **കോ അധിപ്പയാസോ**തി ഏത്ഥ കോ അധികപ്പയോഗോതി അത്ഥോ.

ലോകവജ്ജവസേനാതി ലോകിയജനേഹി പകതിയാ ഗരഹിതബ്ബവജ്ജവസേന. **വിപാകവജ്ജവസേനാ**തി വിപാകസ്സ അപായസംവത്തനികവജ്ജവസേന. **കഥ**ന്തിആദിനാ ഉഭയവജ്ജവസേനപി അപ്പസാവജ്ജതായ വിസയം ദസ്സേതി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അഞ്ഞതിത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അകുസലമൂലസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. നവമേ ലുബ്ഭതീതി **ലോഭോ**. ദുസ്സതീതി **ദോസോ**. മുയ്ഹതീതി **മോഹോ**. ലോഭാദീനി പനേതാനി അസഹജാതാനം പാണാതിപാതാദീനം കേസഞ്ചി അകുസലാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയട്ഠേന, സഹജാതാനം അദിന്നാദാനാദീനം കേസഞ്ചി സമ്പയുത്താ ഹുത്വാ ഉപ്പാദകട്ഠേന, സയഞ്ച അകുസലാനീതി സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകട്ഠേനാതി ആഹ **"അകുസലാനം മൂലാനി, അകുസലാനി ച താനി മൂലാനീ"**തി. വുത്തമ്പി ചേതം "രത്തോ ഖോ, ആവുസോ, രാഗേന അഭിഭൂതോ പരിയാദിന്നചിത്തോ പാണമ്പി ഹനതീ"തിആദി. **യദപീതി** ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **"യോപി, ഭിക്ഖവേ, ലോഭോ"**തി. **തദപീതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോതി ആഹ **"സോപി അകുസലമൂല"**ന്തി. വിനാപി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേന്തോ **"അകുസലമൂലം വാ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബത്ഥാതി** "യദപി, ഭിക്ഖവേ, ദോസോ, തദപി അകുസലമൂല"ന്തിആദീസു. **അഭിസങ്ഖരോതീതി** ഏത്ഥ **ആയൂഹതീതി** അത്ഥം വത്വാ തഞ്ച ആയൂഹനം പച്ചയസമവായസിദ്ധിതോ സമ്പിണ്ഡനം രാസികരണം വിയ ഹോതീതി ആഹ **"സമ്പിണ്ഡേതി രാസിം കരോതീ"**തി.

പാളിയം "വധേനാ"തിആദീസു **വധേനാതി** മാരണേന വാ പോഥനേന വാ. **വധസദ്ദോ** ഹി ഹിംസനത്ഥോ വിഹേഠനത്ഥോ ച ഹോതി. **ബന്ധനേനാതി** അദ്ദുബന്ധനാദിനാ. **ജാനിയാതി** ധനജാനിയാ, "സതം ഗണ്ഹഥ, സഹസ്സം ഗണ്ഹഥാ"തി ഏവം പവത്തിതദണ്ഡേനാതി അത്ഥോ. **ഗരഹായാതി** പഞ്ചസിഖമുണ്ഡകകരണം, ഗോമയസിഞ്ചനം, ഗീവായ കുരണ്ഡകബന്ധനന്തി ഏവമാദീനി കത്വാ ഗരഹപാപനേന. തത്ഥ **പഞ്ചസിഖമുണ്ഡകകരണം** നാമ കാകപക്ഖകരണം. **ഗോമയസിഞ്ചനം** സീസേന കണോദകാവസേചനം. **കുരണ്ഡകബന്ധനം** ഗദ്ദുലബന്ധനം.

കാലസ്മിം ന വദതീതി യുത്തകാലേ ന വദതി, വത്തബ്ബകാലസ്സ പുബ്ബേ വാ പച്ഛാ വാ അയുത്തകാലേ വത്താ ഹോതി. **അഭൂതവാദീതി** യം നത്ഥി, തസ്സ വത്താ. തേനാഹ **"ഭൂതം ന വദതീ"**തി. **അത്ഥം ന വദതീതി** കാരണം ന വദതി, അകാരണനിസ്സിതം നിപ്ഫലം വത്താ ഹോതി. **ധമ്മം ന വദതീതി** സഭാവം ന വദതി, അസഭാവം വത്താ അയഥാവാദീതി അത്ഥോ. **വിനയം ന വദതീതി** സംവരവിനയം ന വദതി, ന സംവരവിനയപ്പടിസംയുത്തസ്സ വത്താ ഹോതി, അത്തനോ സുണന്തസ്സ ച ന സംവരവിനയാവഹസ്സ വത്താതി അത്ഥോ.

അതച്ഛന്തി അഭൂതത്ഥം. തേനാഹ **"ഇതരം തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി. അഥ വാ **അഭൂതന്തി** അസന്തം അവിജ്ജമാനം. **അതച്ഛന്തി** അതഥാകാരം.

പുഞ്ഞകമ്മതോ ഏതി ഉപ്പജ്ജതീതി അയോ, വഡ്ഢി. തപ്പടിക്ഖേപേന **അനയോ,** അവഡ്ഢീതി ആഹ **"അനയം ആപജ്ജതീതി അവഡ്ഢിം ആപജ്ജതീ"**തി. **മാലുവാസിപാടികാ** നാമ ദീഘസണ്ഠാനം മാലുവാപക്കം , മാലുവാഫലപോട്ഠലികാതി അത്ഥോ . **ഫലിതായാതി** ആതപേന സുസ്സിത്വാ ഭിന്നായ. **വടരുക്ഖാദീനം മൂലേതി** വടരുക്ഖാദീനം സമീപേ. **സകഭാവേന സണ്ഠാതും ന സക്കോന്തീതി** കസ്മാ ന സക്കോന്തി? ഭവനവിനാസഭയാ. രുക്ഖമൂലേ പതിതമാലുവാബീജതോ ഹി ലതാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ രുക്ഖം അഭിരുഹതി. സാ മഹാപത്താ ചേവ ബഹുപത്താ ച മഹാകോലിരപത്തസണ്ഠാനേഹി തതോ ച മഹന്തതരേഹി സാഖാവിടപന്തരേഹി പത്തേഹി സമന്നാഗതാ. അഥ നം രുക്ഖം മൂലതോ പട്ഠായ വിനന്ധമാനാ സബ്ബവിടപാനി സഞ്ഛാദേത്വാ മഹന്തം ഭാരം ജനേത്വാ തിട്ഠതി, സാ വാതേ വായന്തേ ദേവേ വാ വസ്സന്തേ ഓഘനഹേട്ഠാഗതാ ഓലമ്ബനഹേതുഭൂതം ഘനഭാവം ജനേത്വാ തസ്സ രുക്ഖസ്സ സബ്ബസാഖം ഭിജ്ജതി, ഭൂമിയം നിപാതേതി. തതോ തസ്മിം രുക്ഖേ പതിട്ഠിതവിമാനം ഭിജ്ജതി വിനസ്സതി. ഇതി താ ദേവതായോ ഭവനവിനാസഭയാ സകഭാവേന സണ്ഠാതും ന സക്കോന്തി. ഏത്ഥ ച യം സാഖട്ഠകവിമാനം ഹോതി, തം സാഖാസു ഭിജ്ജമാനാസു തത്ഥ തത്ഥേവ ഭിജ്ജിത്വാ സബ്ബസാഖാസു ഭിന്നാസു സബ്ബം ഭിജ്ജതി, രുക്ഖട്ഠകവിമാനം പന യാവ രുക്ഖസ്സ മൂലമത്തമ്പി തിട്ഠതി, താവ ന നസ്സതീതി വേദിതബ്ബം. **തത്ഥ തത്ഥ പലുജ്ജിത്വാതി** തത്ഥ തത്ഥ ഭിജ്ജിത്വാ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അകുസലമൂലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭൧. ഉപോസഥസുത്തവണ്ണനാ

൭൧. ദസമേ **തദഹൂ**തി ഏത്ഥ തസ്മിം അഹനീതി അത്ഥോതി ആഹ **"തസ്മിം അഹു ഉപോസഥേ"**തി. ഉപവസന്തി ഏത്ഥാതി **ഉപോസഥോ,** ഉപോസഥദിവസോ. **ഉപവസന്തീ**തി ച സീലേന വാ അനസനേന വാ ഖീരസായനാദിവിധിനാ വാ ഉപേതാ ഹുത്വാ വസന്തീതി അത്ഥോ. ഉപോസഥദിവസേ ഹി സാസനികാ സീലേന, ബാഹിരകാ സബ്ബസോ ആഹാരസ്സ അഭുഞ്ജനേന ഖീരസായനമധുസായനാദിവിധിനാ വാ ഉപേതാ ഹുത്വാ വിഹരന്തി. സോ പനേസ ഉപോസഥദിവസോ അട്ഠമിചാതുദ്ദസിപന്നരസിഭേദേന തിവിധോ, തസ്മാ സേസദ്വയനിവാരണത്ഥം **"പന്നരസികഉപോസഥദിവസേ"**തി വുത്തം. **വവസ്സഗ്ഗത്ഥേ**തി വചസായത്ഥേ. **ദിവസ**സദ്ദോ ദിവാസദ്ദോ വിയ ദിവസപരിയായോ, തസ്സ വിസേസനഭാവേന വുച്ചമാനോ ദിവാസദ്ദോ സവിസേസേന ദീപേതീതി ആഹ **"ദിവസസ്സ ദിവാ , മജ്ഝന്ഹികേ കാലേതി അത്ഥോ"**തി. **പടിച്ഛാപേത്വാ**തി സമ്പടിച്ഛനം കാരേത്വാ. **വിപാകഫലേനാ**തി സദിസഫലേന. **ന മഹപ്ഫലോ** ഹോതി മനോദുച്ചരിതദുസ്സീല്യേന ഉപക്കിലിട്ഠഭാവതോ. **വിപാകാനിസംസേനാ**തി ഉദ്രയഫലേന. **വിപാകോഭാസേനാ**തി പടിപക്ഖവിഗമജനിതേന സഭാവസങ്ഖാതേന വിപാകോഭാസേന. **ന മഹാഓഭാസോ** അപരിസുദ്ധഭാവതോ. **വിപാകവിപ്ഫാരസ്സാ**തി വിപാകവേപുല്ലസ്സ.

നാഹം കാചനീതിആദിവചനസ്സ മിച്ഛാഭിനിവേസവസേന പവത്തത്താ "ഇദം തസ്സ മുസാവാദസ്മിം വദാമീ"തി പാളിയം വുത്തം, ചതുകോടികസുഞ്ഞതാദസ്സനവസേന പവത്തം പന അരിയദസ്സനമേവാതി ന തത്ഥ മുസാവാദോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി 'നാഹം ക്വചനി, കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മിം, ന ച മമ ക്വചനി, കിസ്മിഞ്ചി കിഞ്ചനതത്ഥീ'"തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൭൦).

ഏത്ഥ ഹി ചതുകോടികസുഞ്ഞതാ കഥിതാ. കഥം? അരിയോ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൬൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൭൦) ഹി **നാഹം ക്വചനീ**തി ക്വചി അത്താനം ന പസ്സതി, **കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മി**ന്തി അത്തനോ അത്താനം കസ്സചി പരസ്സ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം ന പസ്സതി, ഭാതിട്ഠാനേ ഭാതരം, സഹായട്ഠാനേ സഹായം, പരിക്ഖാരട്ഠാനേ പരിക്ഖാരം മഞ്ഞിത്വാ ഉപനേതബ്ബം ന പസ്സതീതി അത്ഥോ. **ന ച മമ ക്വചനീ**തി ഏത്ഥ **മമ**-സദ്ദം താവ ഠപേത്വാ ക്വചനി പരസ്സ ച അത്താനം ക്വചി ന പസ്സതീതി അയമത്ഥോ. ഇദാനി മമ-സദ്ദം ആഹരിത്വാ **"മമ കിസ്മിഞ്ചി കിഞ്ചനതത്ഥീ"**തി സോ പരസ്സ അത്താനം "മമ കിസ്മിഞ്ചി കിഞ്ചനഭാവേന അത്ഥീ"തി ന പസ്സതി, അത്തനോ ഭാതികട്ഠാനേ ഭാതരം, സഹായട്ഠാനേ സഹായം, പരിക്ഖാരട്ഠാനേ പരിക്ഖാരന്തി കിസ്മിഞ്ചി ഠാനേ പരസ്സ അത്താനം ഇമിനാ കിഞ്ചനഭാവേന ഉപനേതബ്ബം ന പസ്സതീതി അത്ഥോ. ഏവമയം യസ്മാ നേവ കത്ഥചി അത്താനം പസ്സതി, ന തം പരസ്സ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം പസ്സതി. ന കത്ഥചി പരസ്സ അത്താനം പസ്സതി, ന പരസ്സ അത്താനം അത്തനോ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം പസ്സതി, തസ്മാ അയം സുഞ്ഞതാ ചതുകോടികാതി വേദിതബ്ബാ.

യസ്മാ പന മിച്ഛാദിട്ഠികാനം യാഥാവദസ്സനസ്സ അസമ്ഭവതോ യഥാവുത്തചതുകോടികസുഞ്ഞതാദസ്സനം ന സമ്ഭവതി, തസ്മാ "നത്ഥി മാതാ, നത്ഥി പിതാ"തിആദിവചനം (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧) വിയ മിച്ഛാഗാഹവസേന "നാഹം ക്വചനീ"തിആദി വുത്തന്തി യുത്തോ ചേത്ഥ മുസാവാദസമ്ഭവോ. **കത്ഥചീ**തി ഠാനേ, കാലേ വാ. അഥ "നിപ്ഫലോ"തി കസ്മാ വുത്തം. "ന മഹപ്ഫലോ"തി സദ്ദേന ഹി മഹപ്ഫലാഭാവോവ ജോതിതോ, ന പന സബ്ബഥാ ഫലാഭാവോതി ആഹ **"ബ്യഞ്ജനമേവ ഹി ഏത്ഥ സാവസേസ"**ന്തിആദി. **സേസപദേസുപീ**തി "ന മഹാനിസംസോ"തിആദീസുപി.

അട്ഠഹി കാരണേഹീതി -

> "അഥ ഖോ, ഭന്തേ, സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ ദേവാനം താവതിംസാനം ഭഗവതോ അട്ഠ യഥാഭുച്ചേ വണ്ണേ പയിരുദാഹാസി - 'തം കിം മഞ്ഞന്തി, ഭോന്തോ ദേവാ താവതിംസാ, യാവഞ്ച സോ ഭഗവാ ബഹുജനഹിതായ പടിപന്നോ ബഹുജനസുഖായ ലോകാനുകമ്പായ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ദേവമനുസ്സാനം, ഏവം ബഹുജനഹിതായ പടിപന്നം ബഹുജനസുഖായ ലോകാനുകമ്പായ അത്ഥായ ഹിതായ

സുഖായ ദേവമനുസ്സാനം ഇമിനാപങ്ഗേന സമന്നാഗതം സത്ഥാരം നേവ അതീതംസേ സമനുപസ്സാമി, ന പനേതരഹി അഞ്ഞത്ര തേന ഭഗവതാ''തി -

ആദിനാ **മഹാഗോവിന്ദസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൯൬) വിത്ഥാരിതേഹി ബഹുജനഹിതായ പടിപന്നാദീഹി ബുദ്ധാനുഭാവദീപകേഹി അട്ഠഹി കാരണേഹി. അഥ ''നവഹി കാരണേഹീ''തി അവത്വാ ''അട്ഠഹി കാരണേഹീ''തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ **''എത്ഥ ഹി... പേ॰... സബ്ബേ ലോകിയലോകുത്തരാ ബുദ്ധഗുണാ സങ്ഗഹിതാ''**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇമസ്മിം സുത്തേ ''ഇതിപി സോ ഭഗവാ''തി ഇമിനാ വചനേന അവിസേസതോ സബ്ബേപി ലോകിയലോകുത്തരാ ബുദ്ധഗുണാ ദീപിതാ, തസ്മാ തേന ദീപിതഗുണേ സന്ധായ ''അട്ഠഹി കാരണേഹീ''തി വുത്തന്തി. **അരഹന്തിആദീഹി പാടിയേക്കഗുണാവ നിദ്ദിട്ഠാ**തി അരഹന്തിആദീഹി ഏകേകേഹി പദേഹി ഏകേകേ ഗുണാവ നിദ്ദിട്ഠാതി അത്ഥോ.

സഹതന്തികന്തി പാളിധമ്മസഹിതം. **പുരിമനയേനേവ യോജനാ കാതബ്ബാ**തി ''കിലിട്ഠസ്മിഞ്ഹി കായേ പസാധനം പസാധേത്വാ നക്ഖത്തം കീളമാനാ ന സോഭന്തീ''തിആദിനാ നയേന യോജനാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ.

സങ്ഘസ്സ അനുസ്സരണം നാമ തസ്സ ഗുണാനുസ്സരണമേവാതി ആഹ **''അട്ഠന്നം അരിയപുഗ്ഗലാനം ഗുണേ അനുസ്സരതീ''**തി. **ദ്വേ തയോ വാരേ ഗാഹാപിതം ഉസുമ**ന്തി ദ്വേ തയോ വാരേ ഉദ്ധനം ആരോപേത്വാ സേദനവസേന ഗാഹാപിതം ഉസുമം. **പുരിമനയേനേവ യോജനാ കാതബ്ബാ**തി ''കിലിട്ഠസ്മിഞ്ഹി വത്ഥേ പസാധനം പസാധേത്വാ നക്ഖത്തം കീളമാനാ ന സോഭന്തീ''തിആദിനാ നയേന യോജനാ കാതബ്ബാ.

പഹീനകാലതോ പട്ഠായ...പേ॰... വിരതാവാതി ഏതേന പഹാനഹേതുകാ ഇധാധിപ്പേതാ വിരതീതി ദസ്സേതി. കമ്മക്ഖയകരഞാണേന ഹി പാണാതിപാതദുസ്സീല്യസ്സ പഹീനത്താ അരഹന്തോ അച്ചന്തമേവ തതോ പടിവിരതാതി വുച്ചതി സമുച്ഛേദവസേന പഹാനവിരതീനം അധിപ്പേതത്താ. കിഞ്ചാപി പഹാനവിരമണാനം പുരിമപച്ഛിമകാലതാ നത്ഥി, മഗ്ഗധമ്മാനം പന സമ്മാദിട്ഠിആദീനം സമ്മാവാചാദീനഞ്ച പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേ അപേക്ഖിതേ സഹജാതാനമ്പി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹണം പുരിമപച്ഛിമഭാവേനേവ ഹോതീതി, ഗഹണപ്പവത്തിആകാരവസേന പച്ചയഭൂതേസു സമ്മാദിട്ഠിആദീസു പഹായകധമ്മേസു പഹാനകിരിയായ പുരിമകാലവോഹാരോ, പച്ചയുപ്പന്നാസു ച വിരതീസു വിരമണകിരിയായ അപരകാലവോഹാരോ ച ഹോതീതി പഹാനം വാ സമുച്ഛേദവസേന, വിരതി പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന യോജേതബ്ബാ.

അഥ വാ പാണോ അതിപാതീയതി ഏതേനാതി **പാണാതിപാതോ,** പാണഘാതഹേതുഭൂതോ ധമ്മസമൂഹോ. കോ പന സോ? അഹിരികാനോത്തപ്പദോസമോഹവിഹിംസാദയോ കിലേസാ. തേ ഹി അരഹന്തോ അരിയമഗ്ഗേന പഹായ സമുഗ്ഘാതേത്വാ പാണാതിപാതദുസ്സീല്യതോ അച്ചന്തമേവ പടിവിരതാതി വുച്ചന്തി, കിലേസേസു പഹീനേസു കിലേസനിമിത്തസ്സ കമ്മസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ. **അദിന്നാദാനം പഹായാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **വിരതാവാ**തി അവധാരണേന തസ്സാ വിരതിയാ കാലാദിവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതി. യഥാ ഹി അഞ്ഞേ സമാദിന്നവിരതികാപി അനവട്ഠിതചിത്തതായ ലാഭജീവിതാദിഹേതു സമാദാനം ഭിന്ദന്തി, ന ഏവം അരഹന്തോ, അരഹന്തോ പന സബ്ബസോ പഹീനപാണാതിപാതത്താ അച്ചന്തവിരതാ ഏവാതി.

ദണ്ഡനസങ്ഖാതസ്സ പരവിഹേഠനസ്സ ച പരിവജ്ജനഭാവദീപനത്ഥം ദണ്ഡസത്ഥാനം നിക്ഖേപവചനന്തി ആഹ **''പരൂപഘാതത്ഥായാ''**തിആദി. **ലജ്ജീ**തി ഏത്ഥ വുത്തലജ്ജായ ഓത്തപ്പമ്പി വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി പാപജിഗുച്ഛനപാപുത്താസരഹിതം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം അത്ഥീതി. ധമ്മഗരുതായ വാ അരഹന്താനം ധമ്മസ്സ ച അത്താ ധീനത്താ അത്താധിപതിഭൂതാ ലജ്ജാവ വുത്താ, ന പന ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം. **''ദയം മേത്തചിത്തതം ആപന്നാ''**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ദയാ-സദ്ദോ ''അദയാപന്നോ''തിആദീസു കരുണായ പവത്തതീതി? സച്ചമേതം, അയം പന ദയാ-സദ്ദോ അനുരക്ഖണത്ഥം അന്തോനീതം കത്വാ പവത്തമാനോ മേത്തായ കരുണായ ച പവത്തതീതി ഇധ മേത്തായ പവത്തമാനോ വുത്തോ. മിജ്ജതി സിനിയ്ഹതീതി മേത്താ, മേത്താ ഏതസ്സ അത്ഥീതി

മേത്തം, മേത്തം ചിത്തം ഏതസ്സാതി മേത്തചിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **മേത്തചിത്തതാ,** മേത്താഉച്ചേവ അത്ഥോ.

സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീതി ഏതേന തസ്സാ വിരതിയാ പവത്തവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതി. **പാണഭൂതേ**തി പാണജാതേ. **അനുകമ്പകാ**തി കരുണായനകാ, യസ്മാ പന മേത്താ കരുണായ വിസേസപച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"തായ ഏവ ദയാപന്നതായാ"**തി. ഏവം യേഹി ധമ്മേഹി പാണാതിപാതാ വിരതി സമ്പജ്ജതി, തേഹി ലജ്ജാമേത്താകരുണാധമ്മേഹി സമങ്ഗിഭാവോ ദസ്സിതോ.

പരപരിഗ്ഗഹിതസ്സ ആദാനന്തി പരസന്തകസ്സ ആദാനം. ഥേനോ വുച്ചതി ചോരോ, തസ്സ ഭാവോ **ഥേയ്യം,** കാമഞ്ചേത്ഥ "ലജ്ജീ ദയാപന്നോ"തി ന വുത്തം, അധികാരവസേന പന അത്ഥതോ വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. യഥാ ഹി ലജ്ജാദയോ പാണാതിപാതപ്പഹാനസ്സ വിസേസപച്ചയാ, ഏവം അദിന്നാദാനപ്പഹാനസ്സപീതി , തസ്മാ സാപി പാളി ആനേത്വാ വത്തബ്ബാ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. അഥ വാ **സുചിഭൂതേനാ**തി ഏതേന ഹിരോത്തപ്പാദീഹി സമന്നാഗമോ, അഹിരികാദീനഞ്ച പഹാനം വുത്തമേവാതി "ലജ്ജീ"തിആദി ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അസേട്ഠചരിയന്തി അസേട്ഠാനം ഹീനാനം, അസേട്ഠം വാ ലാമകം ചരിയം, നിഹീനവുത്തിം മേഥുനന്തി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ആചാര**ന്തി മേഥുനവിരതിമാഹ. **ആരാചാരീ മേഥുനാ**തി ഏതേന - "ഇധേകച്ചോ ന ഹേവ ഖോ മാതുഗാമേന സദ്ധിം ദ്വയംദ്വയസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനന്ഹാപനസമ്ബാഹനം സാദിയതി, സോ തം അസ്സാദേതി, തം നികാമേതി, തേന ച വിത്തിം ആപജ്ജതീ"തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൭.൫൦) വുത്താ സത്തവിധമേഥുനസംയോഗാപി പടിവിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

"സച്ചതോ ഥേതതോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൯) വിയ **ഥേത**-സദ്ദോ ഥിരപരിയായോ, ഥിരഭാവോ ച സച്ചവാദിതായ ഠിതകഥത്താ കഥാവസേന വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"ഠിതകഥാതി അത്ഥോ"**തി. **ന ഠിതകഥോ**തി യഥാ ഹലിദ്ദിരാഗാദയോ അനവട്ഠിതസഭാവതായ ന ഠിതാ, ഏവം ന ഠിതാ കഥാ യസ്സ സോ ന ഠിതകഥോതി ഹലിദ്ദിരാഗാദയോ യഥാ കഥായ ഉപമാ ഹോന്തി, ഏവം യോജേതബ്ബം. ഏസ നയോ **"പാസാണലേഖാ വിയാ"**തിആദീസുപി. സദ്ധാ അയതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി സദ്ധായാ, സദ്ധായാ **ഏവ സദ്ധായികാ** യഥാ വേനയികാ. സദ്ധായ വാ അയിതബ്ബാ **സദ്ധായികാ,** സദ്ധേയ്യാതി അത്ഥോ. **വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി** വിസംവാദനതോതി അധിപ്പായോ.

ഏകം ഭത്തം ഏകഭത്തം, തം ഏതേസമത്ഥീതി **ഏകഭത്തികാ,** ഏകസ്മിം ദിവസേ ഏകവാരമേവ ഭുഞ്ജനകാ. തയിദം രത്തിഭോജനേനപി സിയാതി ആഹ **"രത്തൂപരതാ"**തി. ഏവമ്പി സായന്ഹഭോജനേനപി സിയും ഏകഭത്തികാതി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം **"വിരതാ വികാലഭോജനാ"**തി വുത്തം. അരുണുഗ്ഗമനതോ പട്ഠായ യാവ മജ്ഝന്ഹികാ അയം ബുദ്ധാനം അരിയാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോ ഭോജനസ്സ കാലോ നാമ, തദഞ്ഞോ വികാലോ. അട്ഠകഥായം പന ദുതിയപദേന രത്തിഭോജനസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ അപരണ്ഹോ "വികാലോ"തി വുത്തോ.

സങ്ഖേപതോ "സബ്ബപാപസ്സ അകരണ"ന്തിആദിനയപ്പവത്തം (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; ധ॰ പ॰ ൧൮൩) ഭഗവതോ സാസനം സച്ഛന്ദരാഗപ്പവത്തിതോ നച്ചാദീനം ദസ്സനം ന അനുലോമേതീതി ആഹ **"സാസനസ്സ അനനുലോമത്താ"**തി. അത്തനാ പയോജിയമാനം പരേഹി പയോജാപീയമാനഞ്ച നച്ചം നച്ചഭാവസാമഞ്ഞതോ പാളിയം ഏകേനേവ നച്ചസദ്ദേന ഗഹിതം, തഥാ ഗീതവാദിതസദ്ദാ ചാതി ആഹ **"നച്ചനനച്ചാപനാദിവസേനാ"**തി . **ആദി**-സദ്ദേന ഗായനഗായാപനവാദനവാദാപനാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. ദസ്സനേന ചേത്ഥ സവനമ്പി സങ്ഗഹിതം വിരൂപേകസേസനയേന. ആലോചനസഭാവതായ വാ പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം സവനകിരിയായപി ദസ്സനസങ്ഖേപസബ്ഭാവതോ **ദസ്സനാ**ഇച്ചേവ വുത്തം. അവിസൂകഭൂതസ്സ ഗീതസ്സ സവനം കദാചി വട്ടതീതി ആഹ **"വിസൂകഭൂതം ദസ്സന"**ന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം പരമത്ഥജോതികായ **ഖുദ്ദകപാഠട്ഠകഥായ** "ധമ്മൂപസംഹിതം ഗീതം വട്ടതി, ഗീതൂപസംഹിതോ ധമ്മോ ന വട്ടതീ"തി.

യം കിഞ്ചീതി ഗന്ധിതം വാ അഗന്ധിതം വാ യം കിഞ്ചി **പുപ്ഫം. ഗന്ധജാത**ന്തി ഗന്ധജാതിയം. തസ്സാപി "യം കിഞ്ചീ"തി വചനതോ ധൂപിതസ്സപി അധൂപിതസ്സപി യസ്സ കസ്സചി വിലേപനാദി ന വട്ടതീതി ദസ്സേതി. **ഉച്ചാ**തി ഉച്ചസദ്ദേന സമാനത്ഥം ഏകം സദ്ദന്തരം. സേതി ഏത്ഥാതി **സയനം**. ഉച്ചാസയനം മഹാസയനഞ്ച സമണസാരുപ്പരഹിതം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"പമാണാതിക്കന്തം അകപ്പിയത്ഥരണ"**ന്തി, ആസന്ദാദിആസനഞ്ചേത്ഥ സയനേന സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മാ പന ആധാരേ പടിക്ഖിത്തേ തദാധാരകിരിയാ പടിക്ഖിത്താവ ഹോതി, തസ്മാ "ഉച്ചാസയനമഹാസയനാ"ഇച്ചേവ വുത്തം. അത്ഥതോ പന തദുപഭോഗഭൂതനിസജ്ജാനിപജ്ജനേഹി വിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. അഥ വാ "ഉച്ചാസയനാസനമഹാസയനാസനാ"തി, ഏതസ്മിം അത്ഥേ ഏകസേസനയേന അയം നിദ്ദേസോ കതോ യഥാ "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി. (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧) ആസനകിരിയാപുബ്ബകത്താ വാ സയനകിരിയായ സയനഗ്ഗഹണേനേവ ആസനമ്പി സങ്ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം.

"കീവാ"തി അയം നിപാതോ. "കിത്തക"ന്തി ഇമസ്സ അത്ഥം ബോധേതീതി ആഹ **"കീവമഹപ്ഫലോതി കിത്തകം മഹപ്ഫലോ"**തി. **സേസപദേസൂ**തി "കീവമഹാനിസംസോ"തിആദീസു. **രത്ത**-സദ്ദോ രതനപരിയായോതി ആഹ **"പഹൂതരത്തരതനാനന്തി പഹൂതേന രത്തസങ്ഖാതേന രതനേന സമന്നാഗതാന"**ന്തി. പാളിയം പന "പഹൂതസത്തരതനാന"ന്തിപി പാഠോ ദിസ്സതി. **ഭേരിതലസദിസം കത്വാ**തി ഭേരിതലം വിയ സമം കത്വാ. **തതോ ഏകം ഭാഗം ന അഗ്ഘതീ**തി യഥാവുത്തം ചക്കവത്തിരജ്ജം തതോ സോളസഭാഗതോ ഏകം ഭാഗം ന അഗ്ഘതി. **തതോ ബഹുതരം ഹോതീ**തി ചക്കവത്തിരജ്ജസിരിതോ ബഹുതരം ഹോതി.

ചാതുമഹാരാജികാനന്തിആദീസു **ചാതുമഹാരാജികാ** നാമ സിനേരുപബ്ബതസ്സ വേമജ്ഝേ ഹോന്തി, തേസു ബഹൂ പബ്ബതട്ഠാപി ആകാസട്ഠാപി, തേസം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം പത്താ, ഖിഡ്ഡാപദോസികാ, മനോപദോസികാ, സീതവലാഹകാ, ഉണ്ഹവലാഹകാ, ചന്ദിമാ, ദേവപുത്തോ, സൂരിയോ, ദേവപുത്തോതി ഏതേ സബ്ബേ ചാതുമഹാരാജികദേവലോകട്ഠകാ ഏവ. തേത്തിംസ ജനാ തത്ഥ ഉപ്പന്നാതി **താവതിംസാ**. അപിച **താവതിംസാ**തി തേസം ദേവാനം നാമമേവാതി വുത്തം. തേപി അത്ഥി പബ്ബതട്ഠകാ, അത്ഥി ആകാസട്ഠകാ, തേസം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം പത്താ, തഥാ യാമാദീനം. ഏകദേവലോകേപി ഹി ദേവാനം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം അപ്പത്താ നാമ നത്ഥി. തത്ഥ ദിബ്ബസുഖം യാതാ പയാതാ സമ്പത്താതി **യാമാ**. തുട്ഠാ പഹട്ഠാതി **തുസിതാ**. പകതിപടിയത്താരമ്മണതോ അതിരേകേന രമിതുകാമകാലേ യഥാരുചിതേ ഭോഗേ നിമ്മിനിത്വാ നിമ്മിനിത്വാ രമന്തീതി **നിമ്മാനരതീ**. ചിത്താചാരം ഞത്വാ പരേഹി നിമ്മിതേസു ഭോഗേസു വസം വത്തേന്തീതി **പരനിമ്മിതവസവത്തീ**.

തത്ഥ ചാതുമഹാരാജികാനം ദേവാനം മനുസ്സഗണനായ നവുതിവസ്സസതസഹസ്സാനി ആയുപ്പമാണം. താവതിംസാനം ദേവാനം തിസ്സോ ച വസ്സകോടിയോ സട്ഠി ച വസ്സസതസഹസ്സാനി. യാമാനം ദേവാനം ചുദ്ദസ ച വസ്സകോടിയോ ചത്താരി ച വസ്സസതസഹസ്സാനി. തുസിതാനം ദേവാനം സത്തപഞ്ഞാസ ച വസ്സകോടിയോ സട്ഠി ച വസ്സസതസഹസ്സാനി. നിമ്മാനരതീനം ദേവാനം ദ്വേ ച വസ്സകോടിസതാനി തിസ്സോ ച വസ്സകോടിയോ ചത്താരി ച വസ്സസതസഹസ്സാനി. പരനിമ്മിതവസവത്തീനം ദേവാനം നവ ച വസ്സകോടിസതാനി ഏകവീസ കോടിയോ ച സട്ഠി ച വസ്സസതസഹസ്സാനി.

മുട്ഠിഹത്ഥപാദകേതി പാദതലതോ യാവ അടനിയാ ഹേട്ഠിമന്തോ, താവ മുട്ഠിരതനപ്പമാണപാദകേ. തഞ്ച ഖോ മജ്ഝിമസ്സ പുരിസസ്സ ഹത്ഥേന, യസ്സിദാനി വഡ്ഢകീഹത്ഥോതി സമഞ്ഞാ. സീലസമാദാനതോ പട്ഠായ അഞ്ഞം കിഞ്ചി അകത്വാ ധമ്മസ്സവനേന വാ കമ്മട്ഠാനമനസികാരേന വാ വീതിനാമേതബ്ബന്തി ആഹ **"തം പന ഉപവസന്തേന...പേ॰... വിചാരേതബ്ബ"**ന്തി.

വാചം ഭിന്ദിത്വാ ഉപോസഥങ്ഗാനി സമാദാതബ്ബാനീതി "ഇമഞ്ച രത്തിം ഇമഞ്ച ദിവസ"ന്തി കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ "ഉപോസഥങ്ഗവസേന അട്ഠ സിക്ഖാപദാനി സമാദിയാമീ"തി ഏകതോ കത്വാ പുന പച്ചേകം "പാണാതിപാതാ വേരമണിസിക്ഖാപദം സമാദിയാമി...പേ॰... ഉച്ചാസയനമഹാസയനാ വേരമണിസിക്ഖാപദം സമാദിയാമീ"തി ഏവം വചീഭേദം കത്വാ

യഥാപാളി സമാദാതബ്ബാനി. പാളിം അജാനന്തേന പന അത്തനോ ഭാസായ പച്ചേകം വാ "ബുദ്ധപഞ്ഞത്തം ഉപോസഥം അധിട്ഠാമീ"തി ഏകതോ അധിട്ഠാനവസേന വാ സമാദാതബ്ബാനി, അഞ്ഞം അലഭന്തേന അധിട്ഠാതബ്ബാനി. ഉപാസകസീലഞ്ഹി അത്തനാ സമാദിയന്തേനപി സമാദിന്നം പരസന്തികേ സമാദിയന്തേനപി, ഏകജ്ഝം സമാദിന്നമ്പി സമാദിന്നമേവ ഹോതി പച്ചേകം സമാദിന്നമ്പി. തം പന ഏകജ്ഝം സമാദിയതോ ഏകായേവ വിരതി ഏകാ ചേതനാ ഹോതി. സാ പന സബ്ബവിരതിചേതനാനം കിച്ചകാരീതി തേനപി സബ്ബസിക്ഖാപദാനി സമാദിന്നാനേവ. പച്ചേകം സമാദിയതോ പന നാനാവിരതിചേതനായോ യഥാസകം കിച്ചവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി , സബ്ബസമാദാനേ പന വചീഭേദോ കാതബ്ബോയേവ. **പരൂപരോധപടിസംയുത്താ** പരവിഹിംസാസംയുത്താ.

നനു ച "മണി"ന്തി വുത്തേ വേളുരിയമ്പി സങ്ഗഹിതമേവ, കിമത്ഥം പന വേളുരിയന്തി ആഹ **"വേളുരിയന്തി…പേ॰… ദസ്സേതീ"**തി. "മണി"ന്തി വത്വാവ "വേളുരിയ"ന്തി ഇമിനാ ജാതിമണിഭാവം ദസ്സേതീതി യോജേതബ്ബം. **ഏകവസ്സികവേളുവണ്ണ**ന്തി ജാതിതോ ഏകവസ്സാതിക്കന്തവേളുവണ്ണം. **ലദ്ധക**ന്തി സുന്ദരം. **ചന്ദപ്പഭാ താരഗണാവ സബ്ബേ**തി യഥാ ചന്ദപ്പഭായ കലം സബ്ബേ താരാഗണാ നാനുഭവന്തീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"ചന്ദപ്പഭാതി സാമിഅത്ഥേ പച്ചത്ത"**ന്തി.

ഉപോസഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൮) ൩. ആനന്ദവഗ്ഗോ

൧. ഛന്നസുത്തവണ്ണനാ

൭൨. തതിയസ്സ പഠമേ **ഛന്നപരിബ്ബാജകോ**തി ന നഗ്ഗപരിബ്ബാജകോ. **ബാഹിരകസമയം ലുഞ്ചിത്വാ ഹരന്തോ**തി ബാഹിരകാനം സമയം നിസേധേത്വാ ആപന്നോ.

പഞ്ഞാചക്ഖുസ്സ വിബന്ധനതോ അന്ധം കരോതീതി **അന്ധകരണോ**തി ആഹ **"യസ്സ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതീ"**തിആദി. **അചക്ഖുകരണോ**തി അസമത്ഥസമാസോയം "അസൂരിയപസ്സാനി മുഖാനീ"തിആദീസു വിയാതി ആഹ **"പഞ്ഞാചക്ഖും ന കരോതീതി അചക്ഖുകരണോ"**തി. **പഞ്ഞാനിരോധികോ**തി അനുപ്പന്നായ ലോകിയലോകുത്തരായ പഞ്ഞായ ഉപ്പജ്ജിതും ന ദേതി, ലോകിയപഞ്ഞം പന അട്ഠസമാപത്തിപഞ്ചാഭിഞ്ഞാവസേന ഉപ്പന്നമ്പി സമുച്ഛിന്ദിത്വാ ഖിപതീതി പഞ്ഞാനിരോധികോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അനുപ്പന്നാനുപ്പാദഉപ്പന്നപരിഹാനിനിമിത്തതായ ഹി പഞ്ഞം നിരോധേതീതി പഞ്ഞാനിരോധികോ. വിഹനതി വിബാധതീതി **വിഘാതോ,** ദുക്ഖന്തി ആഹ **"ദുക്ഖസങ്ഖാതസ്സ വിഘാതസ്സാ"**തി. **കിലേസനിബ്ബാന**ന്തി ഇമിനാ അസങ്ഖതനിബ്ബാനമേവ വദതി. അസങ്ഖതഞ്ഹി നിബ്ബാനം നാമ, തം പച്ചക്ഖം കാതും ന ദേതീതി **അനിബ്ബാനസംവത്തനികോ. ലോകുത്തരമിസ്സകോ കഥിതോ** പുബ്ബഭാഗിയസ്സപി അരിയമഗ്ഗസ്സ കഥിതത്താ.

ഛന്നസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആജീവകസുത്തവണ്ണനാ

൭൩. ദുതിയേ **ന അഞ്ഞാതുകാമോ**തി ന ആജാനിതുകാമോയേവാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പരിഗ്ഗണ്ഹനത്ഥം പന ആഗതോ"**തി, പഞ്ഞായ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഗണ്ഹനത്ഥന്തി അത്ഥോ. **കാരണാപദേസോ**തി കാരണനിദ്ദേസോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ആജീവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മഹാനാമസക്കസുത്തവണ്ണനാ

൭൪. തതിയേ ഗിലാനസ്സ ഭാവോ **ഗേലഞ്ഞ**ന്തി ആഹ **"ഗിലാനഭാവതോ"**തി. **ദീപേതീ**തി ദേസനാക്കമേനേവ പഞ്ഞാപേതി. പഠമഞ്ഹി സേഖസീലസമാധിപഞ്ഞായോ വത്വാ പച്ഛാ അസേഖസീലാദീനി വദന്തോ ഇമമത്ഥം ദീപേതി.

മഹാനാമസക്കസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിഗണ്ഠസുത്തവണ്ണനാ

൭൫. ചതുത്ഥേ **ഹംസവട്ടകച്ഛന്നേനാ**തി ഹംസവട്ടകപരിച്ഛന്നേന, ഹംസമണ്ഡലാകാരേനാതി അത്ഥോ. നത്ഥി ഏതസ്സ പരിസേസന്തി **അപരിസേസം.**

തേനാഹ **“അപ്പമത്തകമ്പി അസേസേത്വാ”**തി. അപരിസേസധമ്മജാനനതോ വാ അപരിസേസസങ്ഖാതം ഞാണദസ്സനം പടിജാനാതീതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **സതത**ന്തി നിച്ചം. **സമിത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനന്തി ആഹ **“സതതം സമിതന്തി സബ്ബകാലം നിരന്തര”**ന്തി. അഥ വാ നിച്ചട്ഠേന **സതത**-സദ്ദേന അഭിണ്ഹപ്പവത്തി ജോതിതാ സിയാതി **“സമിത”**ന്തി വുത്തം. തേന നിരന്തരപ്പവത്തിം ദസ്സേതീതി ആഹ **“സബ്ബകാലം നിരന്തര”**ന്തി.

വിസുദ്ധിസമ്പാപനത്ഥായാതി രാഗാദീഹി മലേഹി അഭിജ്ഝാവിസമലോഭാദീഹി ച ഉപക്കിലിട്ഠചിത്താനം സത്താനം വിസുദ്ധിപാപനത്ഥായ. **സമതിക്കമനത്ഥായാ**തി സോകസ്സ ച പരിദേവസ്സ ച പഹാനത്ഥായ. **അത്ഥം ഗമനത്ഥായാ**തി കായികദുക്ഖസ്സ ച ചേതസികദോമനസ്സസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം അത്ഥങ്ഗമനായ, നിരോധായാതി അത്ഥോ. ഞായതി നിച്ഛയേന കമതി നിബ്ബാനം. തം വാ ഞായതി പടിവിജ്ഝതി ഏതേനാതി **ഞായോ,** അരിയമഗ്ഗോതി ആഹ **“മഗ്ഗസ്സ അധിഗമനത്ഥായാ”**തി. **അപച്ചയനിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികരണത്ഥായാ**തി പച്ചയരഹിതത്താ അപച്ചയസ്സ അസങ്ഖതസ്സ തണ്ഹാവാനവിരഹിതത്താ നിബ്ബാനന്തി ലദ്ധനാമസ്സ അമതസ്സ സച്ഛികിരിയായ, അത്തപച്ചക്ഖതായാതി വുത്തം ഹോതി. **ഫുസിത്വാ ഫുസിത്വാ**തി പത്വാ പത്വാ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നിഗണ്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. നിവേസകസുത്തവണ്ണനാ

൭൬. പഞ്ചമേ കിച്ചകരണീയേസു സഹഭാവട്ഠേന അമാ ഹോന്തീതി **അമച്ചാ**. ‘‘അയം അജ്ഝത്തികോ’’തി ഏവം ജാനന്തി, ഞായന്തി വാതി **ഞാതീ. സസ്സുസസുരപക്ഖികാ**തി സസ്സുസസുരാ ച തപ്പക്ഖികോ ച സസ്സുസസുരപക്ഖികാ. ലോഹിതേന സമ്ബദ്ധാതി **സാലോഹിതാ**. പിതുപക്ഖികാ വാ **ഞാതീ,** മാതുപക്ഖികാ **സാലോഹിതാ**. മാതുപിതുപക്ഖികാ വാ **ഞാതീ,** സസ്സുസസുരപക്ഖികാ **സാലോഹിതാ**. അവേച്ച രതനസ്സ ഗുണേ യാഥാവതോ ഞത്വാ പസാദോ **അവേച്ചപ്പസാദോ**. സോ പന യസ്മാ മഗ്ഗേനാഗതത്താ കേനചി അകമ്പനീയോ ച അപ്പധംസിയോ ച ഹോതി, തസ്മാ ഏവം വുത്തം **“അചലപ്പസാദോ”**തി. **ഭാവഞ്ഞഥത്ത**ന്തി സഭാവസ്സ അഞ്ഞഥത്തം.

വീസതിയാ കോട്ഠാസേസൂതി കേസാദിമത്ഥലുങ്ഗപരിയന്തേസു. **ദ്വാദസസു കോട്ഠാസേസൂ**തി പിത്താദിമുത്തപരിയന്തേസു. **ചതൂസു കോട്ഠാസേസൂ**തി ‘‘യേന ച സന്തപ്പതി, യേന ച ജീരീയതി, യേന ച പരിദയ്ഹതി, യേന ച അസിതപീതഖായിതസായിതം സമ്മാ പരിണാമം ഗച്ഛതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൪) ഏവം വുത്തേസു ചതൂസു കോട്ഠാസേസു. **ഛസു കോട്ഠാസേസൂ**തി ‘‘ഉദ്ധങ്ഗമാ വാതാ, അധോഗമാ വാതാ, കുച്ഛിസയാ വാതാ, കോട്ഠാസയാ വാതാ, അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരിനോ വാതാ, അസ്സാസോ പസ്സാസോ’’തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൨) ഏവം വുത്തേസു ഛസു കോട്ഠാസേസു. **വിത്ഥമ്ഭനം** സേസഭൂതത്തയസന്ഥമ്ഭിതതാപാദനം, ‘‘ഉപകീളന’’ന്തി ഏകേ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നിവേസകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. പഠമഭവസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൭-൭൮. ഛട്ഠേ **അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണ**ന്തി കമ്മസഹജാതം വിഞ്ഞാണം. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. സത്തമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

പഠമഭവസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സീലബ്ബതസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. അട്ഠമേ **ദുക്കരകാരികാനുയോഗോ**തി ദുക്കരകിരിയായ അനുയോഗോ. **ഉപട്ഠാനേന സാര**ന്തി ഉപട്ഠാനാകാരേന സാരം. **"ഇദം വര"**ന്തിആദിനാ ഉപട്ഠാനാകാരം വിഭാവേതി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സത്ഥാരാ പുച്ഛിതേ പഞ്ഹേ.

സീലബ്ബതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഗന്ധജാതസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. നവമേ മൂലേ, മൂലസ്സ വാ ഗന്ധോ **മൂലഗന്ധോ**തി ആഹ **"മൂലവത്ഥുകോ ഗന്ധോ"**തി. മൂലം വത്ഥു ഏതസ്സാതി **മൂലവത്ഥുകോ**. ഇദാനി മൂലം ഗന്ധയോഗതോ ഗന്ധോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഗന്ധസമ്പന്നം വാ മൂലമേവ മൂലഗന്ധോ"**തി ആഹ. പച്ഛിമോയേവേത്ഥ അത്ഥവികപ്പോ യുത്തതരോതി ദസ്സേതും **"തസ്സ ഹി ഗന്ധോ"**തിആദിമാഹ. **വസ്സികപുപ്ഫാദീന**ന്തി സുമനപുപ്ഫാദീനം.

ഗന്ധജാതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ചൂളനികാസുത്തവണ്ണനാ

൮൧. ദസമേ **അരുണവതിസുത്തന്തഅട്ഠുപ്പത്തിയ**ന്തി ''ഭൂതപുബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, രാജാ അഹോസി അരുണവാ നാമ. രഞ്ഞോ ഖോ പന, ഭിക്ഖവേ, അരുണവതോ അരുണവതീ നാമ രാജധാനീ അഹോസി. അരുണവതിം ഖോ പന, ഭിക്ഖവേ, രാജധാനിം സിഖീ ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഉപനിസ്സായ വിഹാസി. സിഖിസ്സ ഖോ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ അഭിഭൂസമ്ഭവം നാമ സാവകയുഗം അഹോസി അഗ്ഗം ഭദ്ദയുഗം. അഥ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സിഖീ ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അഭിഭും ഭിക്ഖും ആമന്തേസീ''തിആദിനാ **ബ്രഹ്മസംയുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫) ആഗതസ്സ അരുണവതിസുത്തന്തസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിയം. **അതിപ്പഗോ**തി അതിവിയ പഗോ, അതിവിയ പാതോതി അത്ഥോ, ന താവ കുലേസു ഭത്തം നിട്ഠാതീതി വുത്തം ഹോതി.

ഉജ്ഝായന്തീതി അവജ്ഝായന്തി, ഹേട്ഠാ കത്വാ ചിന്തേന്തി, ലാമകതോ ചിന്തേന്തി. **അനേകവിഹിതം ഇദ്ധിവികുബ്ബനം കത്വാ**തി ''പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ നാഗവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, സുപണ്ണവണ്ണം വാ ദസ്സേതീ''തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൩.൧൩) നയേന ആഗതം അനേകപ്പകാരം ഇദ്ധിവികുബ്ബനം കത്വാ.

സഹസ്സിലോകധാതുന്തി ചക്കവാളസഹസ്സം. **ഗാഥാദ്വയം അഭാസീ**തി ഥേരോ കിര "കഥം ദേസിതാ ഖോ ധമ്മദേസനാ സബ്ബേസം പിയാ മനാപാ"തി ചിന്തേത്വാ "സബ്ബേപി പാസണ്ഡാ സബ്ബേ ദേവമനുസ്സാ അത്തനോ അത്തനോ സമയേ പുരിസകാരം വണ്ണയന്തി, വീരിയസ്സ അവണ്ണവാദീ നാമ നത്ഥി, വീരിയപ്പടിസംയുത്തം കത്വാ ദേസേസ്സാമി. ഏവമസ്സ ധമ്മദേസനാ സബ്ബേസം പിയാ ഭവിസ്സതി മനാപാ"തി ഞത്വാ തീസു പിടകേസു വിചിനിത്വാ "ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥാ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫) ഇദം ഗാഥാദ്വയം അഭാസി.

കിം ആലോകോ അയന്തി കസ്സ നു ഖോ അയം ആലോകോതി. **വിചിനന്താന**ന്തി ചിന്തേന്താനം. **സബ്ബേ**തി ലോകധാതുയം സബ്ബേ ദേവാ ച മനുസ്സാ ച. **ഓസടായ പരിസായാ**തി ധമ്മസ്സവനത്ഥം സമോസടായ പരിമിതപരിച്ഛിന്നായ പരിസായ. **അത്ഥോപി നേസം പാകടോ അഹോസീ**തി ന കേവലം തേ സദ്ദമേവ അസ്സോസും, അഥ ഖോ അത്ഥോപി തേസം പകതിസവനൂപചാരേ വിയ പാകടോ അഹോസി. തേന സഹസ്സം ലോകധാതും വിഞ്ഞാപേതീതി അധിപ്പായോ.

പരിഹരന്തീതി സിനേരും ദക്ഖിണതോ കത്വാ പരിവത്തേന്തി. **വിരോചമാനാ**തി അത്തനോ ജുതിയാ ദിബ്ബമാനാ, സോഭമാനാ വാ. **താവ സഹസ്സധാ ലോകോ**തി യത്തകോ ചന്ദിമസൂരിയേഹി ഓഭാസിയമാനോ ലോകധാതുസങ്ഖാതോ ഏകേകോ ലോകോ, തത്തകേന പമാണേന സഹസ്സധാ ലോകോ, ഇമിനാ ചക്കവാളേന സദ്ധിം ചക്കവാളസഹസ്സന്തി അത്ഥോ. **കസ്മാ പനേസാ ആനീതാ**തി ഏസാ ചൂളനികാ ലോകധാതു കസ്മാ ഭഗവതാ ആനീതാ, ദേസിതാതി അത്ഥോ. **മജ്ഝിമികായ ലോകധാതുയാ പരിച്ഛേദദസ്സനത്ഥ**ന്തി ദ്വിസഹസ്സിലോകധാതുയാ പരിമാണദസ്സനത്ഥം.

സഹസ്സിലോകധാതുയാ സഹസ്സീ ദ്വിസഹസ്സിലോകധാതു, സാ ചക്കവാളഗണനായ ദസസതസഹസ്സചക്കവാളപരിമാണാ. തേനാഹ **"സഹസ്സചക്കവാളാനി സഹസ്സഭാഗേന ഗണേത്വാ"**തിആദി. കമ്പനദേവതൂപസങ്കമനാദിനാ ജാതചക്കവാളേന സഹ യോഗക്ഖേമം ഠാനം **ജാതിക്ഖേത്തം**. തത്തകായ ഏവ ജാതിക്ഖേത്തഭാവോ ധമ്മതാവസേനേവ വേദിതബ്ബോ, "പരിഗ്ഗഹവസേനാ"തി കേചി. സബ്ബേസമ്പി ബുദ്ധാനം ഏവം ജാതിക്ഖേത്തം തന്നിവാസീനംയേവ ച ദേവതാനം ധമ്മാഭിസമയോതി വദന്തി. **പടിസന്ധിഗ്ഗഹണാ**ദീനം സത്തന്നംയേവ ഗഹണം നിദസ്സനമത്തം മഹാഭിനീഹാരാദികാലേപി തസ്സ പകമ്പനസ്സ ലബ്ഭനതോ.

സഹസ്സം സഹസ്സധാ കത്വാ ഗണിതം മജ്ഝിമികന്തിആദിനാ മജ്ഝിമികായ ലോകധാതുയാ സഹസ്സം തിസഹസ്സിലോകധാതു, സായേവ ച മഹാസഹസ്സിലോകധാതൂതി ദസ്സേതി. സരസേനേവ ആണാപവത്തനം **ആണാക്ഖേത്തം,** യം ഏകജ്ഝം സംവട്ടതി വിവട്ടതി ച. **ആണാ ഫരതീ**തി തന്നിവാസിദേവതാനം സിരസാ സമ്പടിച്ഛനേന വത്തതി, തഞ്ച ഖോ കേവലം ബുദ്ധാനുഭാവേനേവ, അധിപ്പായവസേന ച പന "യാവതാ പന ആകങ്ഖേയ്യാ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൮൧) വചനതോ ബുദ്ധാനം അവിസയോ നാമ നത്ഥി, വിസയക്ഖേത്തസ്സ പമാണപരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി. **വിസമോ**തി സൂരിയുഗ്ഗമനാദീനം വിസമഭാവതോ വിസമോ. തേനേവാഹ **"ഏകസ്മിം ഠാനേ സൂരിയോ ഉഗ്ഗതോ ഹോതീ"**തിആദി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചൂളനികാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആനന്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൯) ർ. സമണവഗ്ഗോ

൧-൪. സമണസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൧-൮൪. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ സമ്മാ ആദാനം ഗഹണം **സമാദാന**ന്തി ആഹ **"സമാദാനം വുച്ചതി ഗഹണ"**ന്തി. അധികം വിസിട്ഠം സീലന്തി **അധിസീലം**. ലോകിയസീലസ്സ അധിസീലഭാവോ പരിയായേനാതി നിപ്പരിയായമേവ തം ദസ്സേതും **"അപിച സബ്ബമ്പി ലോകിയസീല"**ന്തിആദി വുത്തം. **സിക്ഖിതബ്ബതോതി** ആസേവിതബ്ബതോ. പഞ്ചപി ദസപി വാ സീലാനി സീലം നാമ, പാതിമോക്ഖസംവരോ അധിസീലം നാമ അനവസേസകായികചേതസികസംവരഭാവതോ മഗ്ഗസീലസ്സ പദട്ഠാനഭാവതോ ച. അട്ഠ സമാപത്തിയോ ചിത്തം, വിപസ്സനാപാദകജ്ഝാനം അധിചിത്തം മഗ്ഗസമാധിസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ. കമ്മസ്സകതഞാണം പഞ്ഞാ, വിപസ്സനാ അധിപഞ്ഞാ മഗ്ഗപഞ്ഞായ അധിട്ഠാനഭാവതോ. അപിച നിബ്ബാനം പത്ഥയന്തേന സമാദിന്നം പഞ്ചസീലം ദസസീലമ്പി അധിസീലമേവ നിബ്ബാനാധിഗമസ്സ പച്ചയഭാവതോ. നിബ്ബാനം പത്ഥയന്തേന സമാപന്നാ അട്ഠ സമാപത്തിയോപി അധിചിത്തമേവ.

> ''കല്യാണകാരീ കല്യാണം, പാപകാരീ ച പാപകം;
> അനുഭോതി ദ്വയമേതം, അനുബന്ധഞ്ഹി കാരണ''ന്തി. -

ഏവം അതീതേ അനാഗതേ ച വട്ടമൂലകദുക്ഖസല്ലക്ഖണവസേന സംവേഗവത്ഥുതായ വിമുത്തിആകങ്ഖായ പച്ചയഭൂതാ കമ്മസ്സകതപഞ്ഞാപി അധിപഞ്ഞാതി വദന്തി. ദുതിയതതിയചതുത്ഥപഞ്ചമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സമണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഠമസിക്ഖാസുത്തവണ്ണനാ

൮൫. ഛട്ഠേ **സമത്തകാരീ**തി അനൂനേന പരിപൂരേന ആകാരേന സമന്നാഗതോ. സിക്ഖാപദാനം ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകത്തം അപേക്ഖാസിദ്ധന്തി ആഹ **"തത്രാപി സങ്ഘാദിസേസം ഖുദ്ദക"**ന്തിആദി. **അങ്ഗുത്തരമഹാനികായവളഞ്ജനകആചരിയാ**തി അങ്ഗുത്തരനികായം പരിഹരന്താ ആചരിയാ, അങ്ഗുത്തരഭാണകാതി വുത്തം ഹോതി. **ലോകവജ്ജം നാപജ്ജതി** ലോകവജ്ജസിക്ഖാപദാനം വീതിക്കമസാധകസ്സ കിലേസഗഹനസ്സ സബ്ബസോ പഹീനത്താ. **പണ്ണത്തിവജ്ജമേവ ആപജ്ജതി** പണ്ണത്തിവീതിക്കമം വാ അജാനതോപി ആപത്തിസമ്ഭവതോ. **ചിത്തേന ആപജ്ജന്തോ രൂപിയപ്പടിഗ്ഗഹണം ആപജ്ജതീ**തി ഉപനിക്ഖിത്തസാദിയേന ആപജ്ജതി.

ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ആദിഭൂതാനി ആദിബ്രഹ്മചരിയാനി, താനി ഏവ **ആദിബ്രഹ്മചരിയകാനി** യഥാ ''വിനയോ ഏവ വേനയികോ''തി ആഹ **"മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സാ"**തിആദി. **ചത്താരി മഹാസീലസിക്ഖാപദാനീ**തി ചത്താരി പാരാജികാനി സന്ധായ വദതി. പടിപക്ഖധമ്മാനം അനവസേസതോ സവനതോ പഗ്ഘരണതോ സോതോ, അരിയമഗ്ഗോതി ആഹ **"സോതസങ്ഖാതേന മഗ്ഗേനാ"**തി. വിനിപാതേതി വിരൂപം സദുക്ഖം സഉപായാസം നിപാതേതീതി വിനിപാതോ, അപായദുക്ഖേ ഖിപനകോ. **ധമ്മോ**തി സഭാവോ. നാസ്സ

വിനിപാതോ ധമ്മോതി **അവിനിപാതധമ്മോ,** ന അത്താനം അപായേസു വിനിപാതനസഭാവോതി വുത്തം ഹോതി. കസ്മാ? യേ ധമ്മാ അപായഗമനീയാ, തേസം പഹീനത്താ. തേനാഹ **"അവിനിപാതധമ്മോതി ചതൂസു അപായേസു അപതനസഭാവോ"**തി. തത്ഥ **അപതനസഭാവോതി** അനുപ്പജ്ജനസഭാവോ. **സോതാപത്തിമഗ്ഗനിയാമേന നിയതോതി** ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമസ്സ അവസ്സംഭാവീഭാവതോ നിയതോ. തേനേവാഹ **"സമ്ബോധിപരായണോ"**തി. ഹേട്ഠിമന്തതോ സത്തമഭവതോ ഉപരി അനുപ്പജ്ജനധമ്മതായ വാ **നിയതോ**. സമ്ബുജ്ഝതീതി സമ്ബോധി, അരിയമഗ്ഗോ. സോ പന പഠമമഗ്ഗസ്സ അധിഗതത്താ അവസിട്ഠോ ച അധിഗന്തബ്ബഭാവേന ഇച്ഛിതബ്ബോതി ഉപരിമഗ്ഗത്തയസങ്ഖാതാ സമ്ബോധി പരം അയനം പരാ ഗതി അസ്സാതി **സമ്ബോധിപരായണോ**. തേനാഹ **"ഉപരിമഗ്ഗത്തയസമ്ബോധിപരായണോ"**തി.

തനുഭാവാതി പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ച കദാചി കരഹചി ഉപ്പത്തിയാ ച തനുഭാവേന. തനുത്തഞ്ഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി വേദിതബ്ബം അധിച്ചുപ്പത്തിയാ ച പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ച. സകദാഗാമിസ്സ ഹി വട്ടാനുസാരിമഹാജനസ്സ വിയ കിലേസാ അഭിണ്ഹം ന ഉപ്പജ്ജന്തി, കദാചി കരഹചി ഉപ്പജ്ജന്തി വിരളാകാരാ ഹുത്വാ വിരളവാപിതേ ഖേത്തേ അങ്കുരാ വിയ. ഉപ്പജ്ജമാനാപി ച വട്ടാനുസാരിമഹാജനസ്സേവ മദ്ദന്താ ഫരന്താ ഛാദേന്താ അന്ധകാരം കരോന്താ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, മന്ദമന്ദാ ഉപ്പജ്ജന്തി തനുകാകാരാ ഹുത്വാ അബ്ഭപടലമിവ മക്ഖികാപത്തമിവ ച. തത്ഥ കേചി ഥേരാ ഭണന്തി "സകദാഗാമിസ്സ കിലേസാ കിഞ്ചാപി ചിരേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ബഹലാവ ഉപ്പജ്ജന്തി. തഥാ ഹിസ്സ പുത്താ ച ധീതരോ ച ദിസ്സന്തീ"തി. ഏതം പന അപ്പമാണം. പുത്തധീതരോ ഹി അങ്ഗപച്ചങ്ഗപരാമസനമത്തേനപി ഹോന്തീതി. ദ്വീഹിയേവ കാരണേഹിസ്സ കിലേസാനം തനുത്തം വേദിതബ്ബം അധിച്ചുപ്പത്തിയാ ച പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ചാതി.

ഹേട്ഠാഭാഗിയാനന്തി ഏത്ഥ **ഹേട്ഠാതി** മഹഗ്ഗതഭൂമിതോ ഹേട്ഠാ, കാമഭൂമിയന്തി അത്ഥോ. തേസം പച്ചയഭാവേന ഹേട്ഠാഭാഗസ്സ ഹിതാതി ഹേട്ഠാഭാഗിയാ, തേസം ഹേട്ഠാഭാഗിയാനം, ഹേട്ഠാഭാഗസ്സ കാമഭവസ്സ പച്ചയഭാവേന ഗഹിതാനന്തി അത്ഥോ. സംയോജേന്തി ബന്ധന്തി ഖന്ധഗതിഭവാദീഹി ഖന്ധഗതിഭവാദയോ, കമ്മം വാ ഫലേനാതി **സംയോജനാനീതി** ആഹ **"സംയോജനാനന്തി ബന്ധനാന"**ന്തി. അസമുച്ഛിന്നരാഗാദികസ്സ ഹി ഏതരഹി ഖന്ധാദീനം ആയതിം ഖന്ധാദീഹി സമ്ബന്ധോ, സമുച്ഛിന്നരാഗാദികസ്സ പന തം നത്ഥി, കതാനമ്പി കമ്മാനം അസമത്ഥഭാവാപത്തിതോ രാഗാദീനം അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച സംയോജനട്ഠോ സിദ്ധോ. **പരിക്ഖയേനാതി** സമുച്ഛേദേന.

ഓപപാതികോതി ഉപപാതികയോനികോ ഉപപതനേ സാധുകാരീ. സേസയോനിപടിക്ഖേപവചനമേതം. തേന ഗബ്ഭവാസദുക്ഖാഭാവമാഹ. **തത്ഥ പരിനിബ്ബായീതി** ഇമിനാ സേസദുക്ഖാഭാവം. തത്ഥ പരിനിബ്ബായിതാ ചസ്സ കാമലോകേ ഖന്ധബീജസ്സ അപുനാഗമനവസേനേവാതി ദസ്സേതും **"അനാവത്തിധമ്മോ"**തി വുത്തം. **ഉപരിയേവാതി** ബ്രഹ്മലോകേയേവ. **അനാവത്തിധമ്മോതി** തതോ ബ്രഹ്മലോകാ പുനപ്പുനം പടിസന്ധിവസേന ന ആവത്തനധമ്മോ. തേനാഹ **"യോനിഗതിവസേന അനാഗമനധമ്മോ"**തി.

പദേസം പദേസകാരീ ആരാധേതീതി സീലക്ഖന്ധാദീനം പാരിപൂരിയാ ഏകദേസഭൂതം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗത്തയം പദേസോ, തം കരോന്തോ പദേസം ഏകദേസഭൂതം ഹേട്ഠിമം ഫലത്തയമേവ ആരാധേതി, നിപ്ഫാദേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പദേസകാരീ പുഗ്ഗലോ നാമ സോതാപന്നോ"**തിആദി. **പരിപൂരം പരിപൂരകാരീ**തി സീലക്ഖന്ധാദീഹി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീഹി ച പരിതോ പൂരണേന പരിപൂരസങ്ഖാതം അരഹത്തമഗ്ഗം കരോന്തോ നിബ്ബത്തേന്തോ പരിപൂരം അരഹത്തഫലം ആരാധേതി, നിപ്ഫാദേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പരിപൂരകാരീ നാമ അരഹാ"**തിആദി.

പഠമസിക്ഖാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. ദുതിയസിക്ഖാസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൭-൮൮. സത്തമേ **കുലാ കുലം ഗമനകോ**തി കുലതോ കുലം ഗച്ഛന്തോ. **ദ്വേ വാ തയോ വാ ഭവേ**തി ദേവമനുസ്സവസേന ദ്വേ വാ തയോ വാ ഭവേ. മിസ്സകഭവവസേന ഹേതം വുത്തം. ദേസനാമത്തമേവ ചേതം **"ദ്വേ വാ തീണി വാ"**തി. യാവ ഛട്ഠഭവാ സംസരന്തോപി കോലംകോലോവ ഹോതി. തേനേവാഹ **"അയഞ്ഹി ദ്വേ വാ ഭവേ...പേ॰... ഏവമേത്ഥ വികപ്പോ ദട്ഠബ്ബോ"**തി. ഉളാരകുലവചനോ വാ ഏത്ഥ കുലസദ്ദോ, കുലതോ കുലം ഗച്ഛതീതി **കോലംകോലോ.** സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയതോ പട്ഠായ ഹി നീചകുലേ ഉപ്പത്തി നാമ നത്ഥി, മഹാഭോഗകുലേസു ഏവ നിബ്ബത്തതീതി അത്ഥോ. കേവലോ ഹി കുലസദ്ദോ മഹാകുലമേവ വദതി ''കുലപുത്തോ''തിആദീസു വിയ. **ഏകബീജീ**തി ഏത്ഥ ഖന്ധബീജം നാമ കഥിതം, **ഖന്ധബീജ**ന്തി ച പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം വുച്ചതി. യസ്സ ഹി സോതാപന്നസ്സ ഏകം ഖന്ധബീജം അത്ഥി, ഏകം ഭവഗ്ഗഹണം, സോ ഏകബീജീ നാമ. തേനാഹ **"ഏകസ്സേവ ഭവസ്സ ബീജം ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഏകബീജീ"**തി. **"മാനുസകം ഭവ"**ന്തി ഇദം പനേത്ഥ ദേസനാമത്തമേവ, ''ദേവഭവം നിബ്ബത്തേതീ''തിപി പന വത്തും വട്ടതിയേവ.

ഉദ്ധംവാഹിഭാവേന ഉദ്ധമസ്സ തണ്ഹാസോതം വട്ടസോതം വാതി **ഉദ്ധംസോതോ,** ഉദ്ധം വാ ഗന്ത്വാ പടിലഭിതബ്ബതോ ഉദ്ധമസ്സ മഗ്ഗസോതന്തി **ഉദ്ധംസോതോ.** പടിസന്ധിവസേന അകനിട്ഠഭവം ഗച്ഛതീതി **അകനിട്ഠഗാമീ. യത്ഥ കത്ഥചീ**തി അവിഹാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി. **സപ്പയോഗേനാ**തി വിപസ്സനാഞാണാഭിസങ്ഖാരസങ്ഖാതേന പയോഗേന സഹ, മഹതാ വിപസ്സനാപയോഗേനാതി അത്ഥോ. **ഉപഹച്ചാ**തി ഏതസ്സ ഉപഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. തേന വേമജ്ഝാതിക്കമോ കാലകിരിയാപഗമനഞ്ച സങ്ഗഹിതം ഹോതി, തസ്മാ ആയുവേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ പരിനിബ്ബായന്തോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"യോ പന കപ്പസഹസ്സായുകേസു അവിഹേസൂ"**തിആദി. **സോ തിവിധോ ഹോതീ**തി ഞാണസ്സ തിക്ഖമജ്ഝമുദുഭാവേന തിവിധോ ഹോതി. തേനാഹ **"കപ്പസഹസ്സായുകേസൂ"**തിആദി.

സദ്ധാധുരേന അഭിനിവിസിത്വാതി ''സചേ സദ്ധായ സക്കാ നിബ്ബത്തേതും, നിബ്ബത്തേസ്സാമി ലോകുത്തരമഗ്ഗ''ന്തി ഏവം സദ്ധാധുരവസേന അഭിനിവിസിത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ. **പഞ്ഞാധുരേന അഭിനിവിട്ഠോ**തി ''സചേ പഞ്ഞായ സക്കാ, നിബ്ബത്തേസ്സാമി ലോകുത്തരമഗ്ഗ''ന്തി ഏവം പഞ്ഞാധുരം കത്വാ അഭിനിവിട്ഠോ. യഥാവുത്തമേവ അട്ഠവിധത്തം

കോലംകോലസത്തക്ഖത്തുപരമേസു അതിദിസന്തോ **“തഥാ കോലംകോലാ സത്തക്ഖത്തുപരമാ ചാ”**തി ആഹ. വുത്തനയേനേവ അട്ഠ കോലംകോലാ, അട്ഠ സത്തക്ഖത്തുപരമാതി വുത്തം ഹോതി.

തത്ഥ സത്തക്ഖത്തും പരമാ ഭവൂപപത്തി അത്തഭാവഗ്ഗഹണം അസ്സ, തതോ പരം അട്ഠമം ഭവം നാദിയതീതി **സത്തക്ഖത്തുപരമോ**. ഭഗവതാ ഗഹിതനാമവസേനേവ ചേതാനി അരിയായ ജാതിയാ ജാതാനം തേസം നാമാനി ജാതാനി കുമാരാനം മാതാപിതൂഹി ഗഹിതനാമാനി വിയ. എത്തകഞ്ഹി ഠാനം ഗതോ ഏകബീജീ നാമ ഹോതി, എത്തകം കോലംകോലോ, എത്തകം സത്തക്ഖത്തുപരമോതി ഭഗവതാ ഏതേസം നാമം ഗഹിതം. നിയമതോ പന അയം ഏകബീജീ, അയം കോലംകോലോ, അയം സത്തക്ഖത്തുപരമോതി നത്ഥി. കോ പന നേസം ഏതം പഭേദം നിയമേതീതി? കേചി താവ ഥേരാ “പുബ്ബഹേതു നിയമേതീ”തി വദന്തി, കേചി പഠമമഗ്ഗോ, കേചി ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ, കേചി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാതി.

തത്ഥ “പുബ്ബഹേതു നിയമേതീ”തി വാദേ പഠമമഗ്ഗസ്സ ഉപനിസ്സയോ കതോ നാമ ഹോതി, “ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ നിരുപനിസ്സയാ ഉപ്പന്നാ”തി വചനം ആപജ്ജതി. “പഠമമഗ്ഗോ നിയമേഹീ”തി വാദേ ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി. “ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ നിയമേന്തീ”തി വാദേ പഠമമഗ്ഗേ അനുപ്പന്നേയേവ ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ ഉപ്പന്നാതി ആപജ്ജതീതി. “തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ നിയമേതീ”തി വാദോ പന യുജ്ജതി. സചേ ഹി ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ ബലവതീ ഹോതി, ഏകബീജീ നാമ ഹോതി, തതോ മന്ദതരായ കോലംകോലോ, തതോ മന്ദതരായ സത്തക്ഖത്തുപരമോതി.

ഏകച്ചോ ഹി സോതാപന്നോ വട്ടജ്ഝാസയോ ഹോതി വട്ടാഭിരതോ, പുനപ്പുനം വട്ടസ്മിംയേവ ചരതി സന്ദിസ്സതി. അനാഥപിണ്ഡികോ സേട്ഠി, വിസാഖാ ഉപാസികാ, ചൂളരഥമഹാരഥാ ദേവപുത്താ, അനേകവണ്ണോ ദേവപുത്തോ, സക്കോ ദേവരാജാ, നാഗദത്തോ ദേവപുത്തോതി ഇമേ ഹി എത്തകാ ജനാ വട്ടജ്ഝാസയാ വട്ടാഭിരതാ ആദിതോ പട്ഠായ ഛ ദേവലോകേ സോധേത്വാ അകനിട്ഠേ ഠത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, ഇമേ ഇധ ന ഗഹിതാ. ന കേവലഞ്ചിമേവ, യോപി മനുസ്സേസുയേവ സത്തക്ഖത്തും സംസരിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, യോപി ദേവലോകേ നിബ്ബത്തോ ദേവേസുയേവ സത്തക്ഖത്തും അപരാപരം സംസരിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി. ഇമേപി ഇധ ന ഗഹിതാ, കാലേന ദേവേ, കാലേന മനുസ്സേ സംസരിത്വാ പന അരഹത്തം പാപുണന്തോവ ഇധ ഗഹിതോ, തസ്മാ “സത്തക്ഖത്തുപരമോ”തി ഇദം ഇധട്ഠകവോകിണ്ണഭവൂപപത്തികസുക്ഖവിപസ്സകസ്സ നാമം കഥിതന്തി വേദിതബ്ബം.

“സകിദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ”തി (പു॰ പ॰ ൩൪) വചനതോ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോവ ഗഹിതോ. ഏകച്ചോ ഹി ഇധ സകദാഗാമിഫലം പത്വാ ഇധേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ പരിനിബ്ബായതി , ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി. ഇമേ ചത്താരോപി ഇധ ന ഗഹിതാ. യോ പന ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ യാവതായുകം വസിത്വാ പുന ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതി, അയം ഏകോവ ഇധ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ഇദാനി തസ്സ പഭേദം ദസ്സേന്തോ **"തീസു പന വിമോക്ഖേസൂ"**തിആദിമാഹ. ഇമസ്സ പന സകദാഗാമിനോ ഏകബീജിനാ സദ്ധിം കിം നാനാകരണന്തി? ഏകബീജിസ്സ ഏകാവ പടിസന്ധി, സകദാഗാമിസ്സ ദ്വേ പടിസന്ധിയോ, ഇദം തേസം നാനാകരണം. സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുത്തഖീണാസവോ പടിപദാവസേന ചതുബ്ബിധോ ഹോതി, തഥാ അനിമിത്തഅപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേഹീതി ഏവം ദ്വാദസ അരഹന്താ ഹോന്തീതി ആഹ **"യഥാ പന സകദാഗാമിനോ, തഥേവ അരഹന്തോ ദ്വാദസ വേദിതബ്ബാ"**തി. അട്ഠമനവമദസമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

ദുതിയസിക്ഖാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. സങ്കവാസുത്തവണ്ണനാ

൯൪. ഏകാദസമേ വിഹാരപടിബദ്ധനവകമ്മാദിഭാരം ഹരതി പവത്തേതീതി **ഭാരഹാരോ.** തേനേവാഹ **"നവേ ആവാസേ സമുട്ഠാപേതി, പുരാണേ പടിജഗ്ഗതീ"**തി. സിക്ഖിതബ്ബതോ സിക്ഖാ, പജ്ജിതബ്ബതോ, പജ്ജന്തി ഏതേഹീതി വാ പദാനി, സിക്ഖായേവ പദാനി **സിക്ഖാപദാനീ**തി ആഹ **"സിക്ഖാസങ്ഖാതേഹി പദേഹീ"**തി. **ദസ്സേതീ**തി പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേതി, ഹത്ഥാമലകം വിയ പാകടേ വിഭൂതേ കത്വാ വിഭാവേതി. **ഗണ്ഹാപേതീ**തി തേ ധമ്മേ മനസാ അനുപക്ഖിതേ ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധേ കാരേന്തോ ഉഗ്ഗണ്ഹാപേതി. **സമുസ്സാഹേതീ**തി സമാധിമ്ഹി ഉസ്സാഹം ജനേതി. **പടിലദ്ധഗുണേഹീ**തി തായ ദേസനായ തന്നിസ്സയപച്ചത്തപുരിസകാരേന ച തേസം പടിവിദ്ധഗുണേഹി. **വോദാപേതീ**തി തേസം ചിത്തസന്താനം അസ്സദ്ധിയാദികിലേസമലാപഗമനേന പഭസ്സരം കരോതി. **സണ്ഹം സണ്ഹം കഥേതീ**തി അതിവിയ സുഖുമം കത്വാ കഥേതി.

അച്ചയനം സാധുമരിയാദം മദ്ദിത്വാ വീതിക്കമനം **അച്ചയോ**തി ആഹ **"അപരാധോ"**തി. അച്ചേതി അതിക്കമതി ഏതേനാതി വാ **അച്ചയോ,** വീതിക്കമസ്സ പവത്തനകോ അകുസലധമ്മോ. സോ ഏവ അപരജ്ഝതി ഏതേനാതി **അപരാധോ**. സോ ഹി അപരജ്ഝന്തം പുരിസം അധിഭവിത്വാ പവത്തതി. തേനാഹ **"അതിക്കമ്മ അധിഭവിത്വാ പവത്തോ"**തി. **പടിഗ്ഗണ്ഹാതൂ**തി അധിവാസനവസേന സമ്പടിച്ഛതൂതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഖമതൂ"**തി. സദേവകേന ലോകേന നിസ്സരണന്തി അരണീയതോ **അരിയോ,** തഥാഗതോതി ആഹ **"അരിയസ്സ വിനയേതി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സാസനേ"**തി. **പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം കരോന്തോ**തി കാമം ''വുദ്ധി ഹേസാ''തി ധമ്മാധിട്ഠാനവസേന വാക്യം ആരദ്ധം, തഥാപി ദേസനം പന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം കരോന്തോ ''സംവരം ആപജ്ജതീ''തി ആഹാതി യോജനാ.

സങ്കവാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൦) ൫. ലോണകപല്ലവഗ്ഗോ

൧. അച്ചായികസുത്തവണ്ണനാ

൯൧. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **അതിപാതികാനീ**തി സീഘം പവത്തേതബ്ബാനി. **കരണീയാനീ**തി എത്ഥ അവസ്സകേ അനീയസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോതി ആഹ **"അവസ്സകിച്ചാനീ"**തി. **നിക്ഖന്തസേതങ്കുരാനീ**തി ബീജതോ നിക്ഖന്തസേതങ്കുരാനി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

അച്ചായികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവിവേകസുത്തവണ്ണനാ

൯൨. ദുതിയേ സാണേഹി വാകേഹി നിബ്ബത്തിതാനി **സാണാനി**. മിസ്സസാണാനി **മസാണാനി** ന ഭങ്ഗാനി. **എരകതിണാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അക്കമകചികദലിവാകാദീനം സങ്ഗഹോ. എരകാദീഹി കതാനി ഹി ഛവാനി ലാമകാനി ദുസ്സാനീതി **"ഛവദുസ്സാനീ"**തി വത്തബ്ബതം ലഭന്തി. **കുണ്ഡക**ന്തി തനുതരം തണ്ഡുലപ്പകരണം. **പഞ്ച ദുസ്സീല്യാനീ**തി പാണാതിപാതാദീനി പഞ്ച. **ചത്താരോ ആസവാ**തി കാമാസവാദയോ ചത്താരോ ആസവാ. **സീലഗ്ഗപ്പത്തോ**തി സീലേന, സീലസ്സ വാ അഗ്ഗപ്പത്തോ.

പവിവേകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സരദസുത്തവണ്ണനാ

൯൩. തതിയേ **വിദ്ധേ**തി ദൂരീഭൂതേ. ദൂരഭാവോ ച ആകാസസ്സ വലാഹകവിഗമേന ഹോതീതി ആഹ **"വലാഹകവിഗമേന ദൂരീഭൂതേ"**തി. തേനേവ ഹി "വിദ്ധേ വിഗതവലാഹകേ"തി വുത്തം. **നഭം അബ്ഭുസ്സക്കമാനോ**തി ആകാസം അഭിലങ്ഘന്തോ. ഇമിനാ തരുണസൂരിയഭാവോ ദസ്സിതോ. നാതിദൂരോദിതേ ഹി ആദിച്ചേ തരുണസൂരിയസമഞ്ഞാ. **ദുവിധമേവസ്സ സംയോജനം നത്ഥീ**തി ഓരമ്ഭാഗിയഉദ്ധമ്ഭാഗിയവസേന ദുവിധമ്പി സംയോജനം അസ്സ പഠമജ്ഝാനലാഭിനോ അരിയസാവകസ്സ നത്ഥി. കസ്മാ പനസ്സ ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനമ്പി നത്ഥീതി വുത്തം. ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനമേവ ഹേത്ഥ പഹാനം വുത്തന്തി ആഹ **"ഇതരമ്പീ"**തിആദി, ഇതരം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനം പുന ഇമം ലോകം പടിസന്ധിവസേന ആനേതും അസമത്ഥതായ നത്ഥീതി വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. ഝാനലാഭിനോ ഹി സബ്ബേപി അരിയാ ബ്രഹ്മലോകൂപപന്നാ ഹേട്ഠാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉദ്ധം ഉദ്ധം ഉപ്പജ്ജന്താപി വേഹപ്ഫലം അകനിട്ഠം ഭവഗ്ഗഞ്ച പത്വാ ന പുനഞ്ഞത്ഥ ജായന്തി, തത്ഥ തത്ഥേവ അരഹത്തം പത്വാ പരിനിബ്ബായന്തി. തേനേവാഹ **"ഇമസ്മിം സുത്തേ ഝാനാനാഗാമീ നാമ കഥിതോ"**തി. ഝാനവസേന ഹി ഹേട്ഠാ ന ആഗച്ഛതീതി ഝാനാനാഗാമീ.

സരദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പരിസാസുത്തവണ്ണനാ

ൻന്ത. ചതുത്ഥേ **പച്ചയബാഹുല്ലികാ**തി ചീവരാദിബാഹുല്ലായ പടിപന്നാ. അവീതതണ്ഹതായ ഹി തം തം പരിക്ഖാരജാതം ബഹും ലന്തി ആദിയന്തീതി ബഹുലാ, തേ ഏവ **ബാഹുലികാ** യഥാ "വേനയികോ"തി (മ॰ നി॰ ᥤ.വൻന്ത; അ॰ നി॰ വ്വ.ᥤᥤ; പാരാ॰ വ്വ). തേ പച്ചയബാഹുല്ലായ യുത്തപ്പയുത്താ ഹോന്തീതി ചീവരാദിബാഹുല്ലായ പടിപന്നാ നാമ ഹോന്തി. സിക്ഖായ അഗാരവഭാവതോ സിഥിലം അഗാള്ഹം ഗണ്ഹന്തീതി **സാഥലികാ. സിഥില**ന്തി ച ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ. സിഥിലസദ്ദേന സമാനത്ഥസ്സ സഥലസദ്ദസ്സ വസേന സാഥലികാതി പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **അവഗമനട്ഠേനാ**തി അധോഗമനട്ഠേന, ഓരമ്ഭാഗിയഭാവേനാതി അത്ഥോ. **നിക്ഖിത്തധുരാ**തി ഓരോപിതധുരാ ഉജ്ജിതുസ്സാഹാ. **ഉപധിവിവേകോ** നിബ്ബാനം. **ദുവിധമ്പി വീരിയ**ന്തി കായികം ചേതസികഞ്ച വീരിയം.

ഭണ്ഡനം ജാതം ഏതേസന്തി **ഭണ്ഡനജാതാ**. വിസേസനസ്സ പരനിപാതവസേന ചേതം വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന വിസേസനസ്സ പുബ്ബനിപാതവസേനേവ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ജാതഭണ്ഡനാ"**തി ആഹ. കലഹോ ജാതോ ഏതേസന്തി **കലഹജാതാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **കലഹസ്സ പുബ്ബഭാഗോ**തി കലഹസ്സ ഹേതുഭൂതാ പടിഭാഗാ തംസദിസീ ച അനിട്ഠകിരിയാ. **ഹത്ഥപരാമാസാദിവസേനാ**തി കുജ്ഝിത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ പലപനഅച്ഛിന്ദനാദിവസേന. "അയം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ"തിആദിനാ വിരുദ്ധവാദഭൂതം വിവാദം ആപന്നാതി **വിവാദപന്നാ**. തേനാഹ **"വിരുദ്ധവാദം ആപന്നാ"**തി. മുഖസന്നിസ്സിതതായ വാചാ ഇധ "മുഖ"ന്തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"ഫരുസാ വാചാ മുഖസത്തിയോ"**തി.

സതിപി ഉഭയേസം കലാപാനം പരമത്ഥതോ ഭേദേ പചുരജനേഹി പന ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തം ഖീരോദകസമ്മോദിതം അച്ചന്തമേതം സംസട്ഠം വിയ ഹുത്വാ തിട്ഠതീതി ആഹ **"ഖീരോദകം വിയ ഭൂതാ"**തി. യഥാ ഖീരഞ്ച ഉദകഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസന്ദതി, വിസും ന ഹോതി, ഏകത്തം വിയ ഉപേതി, ഏവം സാമഗ്ഗിവസേന ഏകത്തൂപഗതചിത്തുപ്പാദാതി അത്ഥോ. മേത്തചിത്തം പച്ചുപട്ഠാപേത്വാ ഓലോകനം ചക്ഖൂനി വിയ ചക്ഖൂനി നാമാതി ആഹ **"ഉപസന്തേഹി മേത്തചക്ഖൂഹീ"**തി. പിയഭാവദീപകാനി ഹി ചക്ഖൂനി **പിയചക്ഖൂനി. പമുദിതസ്സ പീതി ജായതീ**തി പമോദപച്ചയബലവപീതിമാഹ. **പഞ്ചവണ്ണാ പീതി ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഖുദ്ദികാദിഭേദേന പഞ്ചപ്പകാരാ പീതി ഉപ്പജ്ജതി. **പീതിമനസ്സാ**തി തായ പീതിയാ പീണിതമനസ്സ, പസ്സദ്ധിആവഹേഹി ഉളാരേഹി പീതിവേഗേഹി തിന്തചിത്തസ്സാതി അത്ഥോ. **വിഗതദരഥോ**തി കിലേസപരിളാഹാനം ദൂരീഭാവേന വൂപസന്തദരഥോ.

കേന ഉദകേന ദാരിതോ പബ്ബതപ്പദേസോതി കത്വാ ആഹ **"കന്ദരോ നാമാ"**തിആദി. ഉദകസ്സ യഥാനിന്നം പവത്തിയാ നദിനിബ്ബത്തനഭാവേന **"നദികുഞ്ജോ"**തിപി വുച്ചതി. സാവട്ടാ നദിയോ **പദരാ. അട്ഠ മാസേ**തി ഹേമന്തഗിമ്ഹഉതുവസേന അട്ഠ മാസേ. ഖുദ്ദകാ ഉദകവാഹിനിയോ സാഖാ വിയാതി **സാഖാ**. ഖുദ്ദകസോബ്ഭാ **കുസുബ്ഭാ** ഓകാരസ്സ ഉകാരം കത്വാ. യത്ഥ ഉപരി ഉന്നതപ്പദേസതോ ഉദകം ആഗന്ത്വാ തിട്ഠതി ചേവ സന്ദതി ച, തേ കുസുബ്ഭാ ഖുദ്ദകആവാടാ. **ഖുദ്ദകനദിയോ**തി പബ്ബതപാദാദിതോ നിക്ഖന്താ ഖുദ്ദകാ നദിയോ.

പരിസാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. പഠമആജാനീയസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൭-൯൯. പഞ്ചമേ **അനുച്ഛവികോ**തി രഞ്ഞോ പരിഭുഞ്ജനയോഗ്ഗോ. **ഹത്ഥപാദാദിഅങ്ഗസമതായാ**തി ഹത്ഥപാദാദിഅവയവസമതായ, രഞ്ഞോ വാ സേനായ അങ്ഗഭൂതത്താ **രഞ്ഞോ അങ്ഗ**ന്തി വുച്ചതി. ആനേത്വാ ഹുനിതബ്ബന്തി ആഹുനം, ആഹുതീതി അത്ഥതോ ഏകന്തി ആഹ **"ആഹുതിസങ്ഖാതം പിണ്ഡപാത"**ന്തി. ദൂരതോപി ആനേത്വാ സീലവന്തേസു ദാതബ്ബസ്സേതം അധിവചനം. **പിണ്ഡപാത**ന്തി ച നിദസ്സനമത്തം. ആനേത്വാ ഹുനിതബ്ബാനഞ്ഹി ചീവരാദീനം ചതുന്നം പച്ചയാനമേതം അധിവചനം ആഹുനന്തി. തം അരഹതീതി **ആഹുനേയ്യോ. പടിഗ്ഗഹേതും യുത്തോ**തി തസ്സ മഹപ്ഫലഭാവകരണതോ പടിഗ്ഗണ്ഹിതും അനുച്ഛവികോ.

പാഹുനകഭത്തസ്സാതി ദിസവിദിസതോ ആഗതാനം പിയമനാപാനം ഞാതിമിത്താനം അത്ഥായ സക്കാരേ പടിയത്തസ്സ ആഗന്തുകഭത്തസ്സ. തഞ്ഹി ഠപേത്വാ തേ തഥാരൂപേ പാഹുനകേ സങ്ഘസ്സേവ ദാതും യുത്തം, സങ്ഘോവ തം പടിഗ്ഗഹേതും യുത്തോ. സങ്ഘസദിസോ ഹി പാഹുനകോ നത്ഥി. തഥാ ഹേസ ഏകസ്മിം ബുദ്ധന്തരേ വീതിവത്തേ ദിസ്സതി, കദാചി അസങ്ഖ്യേയ്യേപി കപ്പേ വീതിവത്തേ. അബ്ബോകിണ്ണഞ്ച പിയമനാപതാദികരേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ. ഏവം പാഹുനമസ്സ ദാതും യുത്തം, പാഹുനഞ്ച പടിഗ്ഗഹേതും യുത്തോതി **പാഹുനേയ്യോ**. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ "ഞാതിമിത്താ വിപ്പവുട്ഠാ ന ചിരസ്സേവ സമാഗച്ഛന്തി, അനവട്ഠിതാ ച തേസു പിയമനാപതാ, ന ഏവമരിയസങ്ഘോ, തസ്മാ സങ്ഘോവ പാഹുനേയ്യോ"തി.

ദക്ഖന്തി ഏതായ സത്താ യഥാധിപ്പേതാഹി സമ്പത്തീഹി വഡ്ഢന്തീതി ദക്ഖിണാ, പരലോകം സദ്ദഹിത്വാ ദാനം. തം ദക്ഖിണം അരഹതി, ദക്ഖിണായ വാ ഹിതോ യസ്മാ മഹപ്ഫലകരണതായ വിസോധേതീതി **ദക്ഖിണേയ്യോ**.

പുഞ്ഞത്ഥികേഹി അഞ്ജലി കരണീയോ ഏത്ഥാതി **അഞ്ജലികരണീയോ**. ഉഭോ ഹത്ഥേ സിരസി പതിട്ഠാപേത്വാ സബ്ബലോകേന കയിരമാനം അഞ്ജലികമ്മം അരഹതീതി വാ **അഞ്ജലികരണീയോ**. തേനാഹ **"അഞ്ജലിപഗ്ഗഹണസ്സ അനുച്ഛവികോ"**തി.

യദിപി പാളിയം "അനുത്തര"ന്തി വുത്തം, നത്ഥി ഇതോ ഉത്തരം വിസിട്ഠന്തി ഹി അനുത്തരം, സമമ്പിസ്സ പന നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"അസദിസ"**ന്തി ആഹ. ഖിത്തം വുത്തം ബീജം മഹപ്ഫലഭാവകരണേന തായതി രക്ഖതി, ഖിപന്തി വപന്തി ഏത്ഥ ബീജാനീതി വാ ഖേത്തം, കേദാരാദി, ഖേത്തം വിയ ഖേത്തം, പുഞ്ഞാനം ഖേത്തം **പുഞ്ഞക്ഖേത്തം**. യഥാ ഹി രഞ്ഞോ വാ അമച്ചസ്സ വാ സാലീനം വാ യവാനം വാ വിരുഹനട്ഠാനം "രഞ്ഞോ സാലിക്ഖേതം യവക്ഖേത"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം സങ്ഘോ സബ്ബലോകസ്സ പുഞ്ഞാനം വിരുഹനട്ഠാനം. സങ്ഘം നിസ്സായ ഹി ലോകസ്സ നാനപ്പകാരഹിതസുഖസംവത്തനികാനി പുഞ്ഞാനി വിരുഹന്തി, തസ്മാ സങ്ഘോ **അനുത്തരം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ലോകസ്സ**. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഛട്ഠസത്തമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പഠമആജാനീയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പോത്ഥകസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. അട്ഠമേ **നവോ**തി നവവായിമോ. തേനാഹ **"കരണം ഉപാദായ വുച്ചതീ"**തി. **വാകമയവത്ഥ**ന്തി സാണാദിവാകസാടകം. **ദുബ്ബണ്ണോ**തി വിവണ്ണോ. **ദുക്ഖസമ്ഫസ്സോ**തി ഖരസമ്ഫസ്സോ. അപ്പം അഗ്ഘതീതി **അപ്പഗ്ഘോ**. അതിബഹും അഗ്ഘന്തോ കഹാപണഗ്ഘനകോ ഹോതി. **പരിഭോഗമജ്ഝിമോ**തി പരിഭോഗകാലവസേന മജ്ഝിമോ. സോ ഹി നവഭാവം അതിക്കമിത്വാ ജിണ്ണഭാവം അപ്പത്തോ മജ്ഝേ പരിഭോഗകാലേപി ദുബ്ബണ്ണോ ച ദുക്ഖസമ്ഫസ്സോ ച അപ്പഗ്ഘോയേവ ഹോതി. അതിബഹും അഗ്ഘന്തോ അഡ്ഢം അഗ്ഘതി, ജിണ്ണകാലേ പന അഡ്ഢമാസകം വാ കാകണികം വാ അഗ്ഘതി. **ഉക്ഖലിപരിപുഞ്ഛന**ന്തി കാളുക്ഖലിപരിപുഞ്ഛനം. **നവോ**തിപി ഉപസമ്പദായ പഞ്ചവസ്സകാലതോ ഹേട്ഠാ ജാതിയാ സട്ഠിവസ്സോപി നവോയേവ. **ദുബ്ബണ്ണതായാ**തി സരീരവണ്ണേനപി ഗുണവണ്ണേനപി ദുബ്ബണ്ണതായ. ദുസ്സീലസ്സ ഹി പരിസമജ്ഝേ നിത്തേജതായ സരീരവണ്ണോപി ന സമ്പജ്ജതി, ഗുണവണ്ണേന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. അട്ഠകഥായം പന സരീരവണ്ണേന ദുബ്ബണ്ണതാപി ഗുണവണ്ണസ്സ അഭാവേന ദുബ്ബണ്ണതായാതി വുത്തം.

യേ ഖോ പനസ്സാതി യേ ഖോ പന തസ്സ ഉപട്ഠാകാ വാ ഞാതിമിത്താദയോ വാ ഏതം പുഗ്ഗലം സേവന്തി. **തേസ**ന്തി തേസം പുഗ്ഗലാനം ഛ സത്ഥാരേ സേവന്താനം മിച്ഛാദിട്ഠികാനം വിയ. ദേവദത്തേ സേവന്താനം കോകാലികാദീനം വിയ ച തം സേവനം ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ ഹോതി. **മജ്ഝിമോ**തി പഞ്ചവസ്സകാലതോ പട്ഠായ യാവ നവവസ്സകാലാ മജ്ഝിമോ നാമ. **ഥേരോ**തി ദസവസ്സതോ പട്ഠായ ഥേരോ നാമ. **ഏവമാഹംസൂ**തി ഏവം വദന്തി. **കിം നു ഖോ തുയ്ഹ**ന്തി തുയ്ഹം ബാലസ്സ ഭണിതേന കോ അത്ഥോതി വുത്തം ഹോതി. **തഥാരൂപ**ന്തി തഥാജാതികം തഥാസഭാവം ഉക്ഖേപനീയകമ്മസ്സ കാരണഭൂതം.

തീഹി കപ്പാസഅംസൂഹി സുത്തം കന്തിത്വാ കതവത്ഥന്തി തയോ കപ്പാസഅംസൂ ഗഹേത്വാ കന്തിതസുത്തേന വായിതം സുഖുമവത്ഥം, തം നവവായിമം അനഗ്ഘം ഹോതി, പരിഭോഗമജ്ഝിമം വീസമ്പി തിംസമ്പി സഹസ്സാനി അഗ്ഘതി, ജിണ്ണകാലേ, അട്ഠപി ദസപി സഹസ്സാനി അഗ്ഘതി.

തേസം തം ഹോതീതി തേസം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാദയോ സേവന്താ വിയ തം സേവനം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഹോതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധഞ്ഹി ഏകം നിസ്സായ യാവജ്ജകാലാ മുച്ചനകസത്താനം പമാണം നത്ഥി, തഥാ സാരിപുത്തഥേരമഹാമോഗ്ഗല്ലാനഥേരേ അവസേസേ ച അസീതി മഹാസാവകേ നിസ്സായ സഗ്ഗഗതസത്താനം പമാണം നത്ഥി, യാവജ്ജകാലാ തേസം ദിട്ഠാനുഗതിം പടിപന്നസത്താനമ്പി പമാണം നത്ഥിയേവ. **ആധേയ്യം ഗച്ഛതീ**തി തസ്സ മഹാഥേരസ്സ തം അത്ഥനിസ്സിതം വചനം യഥാ ഗന്ധകരണ്ഡകേ കാസികവത്ഥം ആധാതബ്ബതം ഠപേതബ്ബതം ഗച്ഛതി, ഏവം ഉത്തമങ്ഗേ സിരസ്മിം ഹദയേ ച ആധാതബ്ബതം ഠപേതബ്ബതം ഗച്ഛതി.

പോത്ഥകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ലോണകപല്ലസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൧. നവമേ **യഥാ യഥാ കമ്മം കരോതീ**തി യേന യേന പകാരേന പാണഘാതാദിപാപകമ്മം കരോതി. **വിപാകം പടിസംവേദിയതേവാ**തി അവധാരണേന കമ്മസിദ്ധിയം തബ്ബിപാകസ്സ അപ്പവത്തി നാമ നത്ഥീതി ദീപേതി. തേനേവാഹ **"ന ഹി സക്കാ"**തിആദി. **ഏവം സന്ത**ന്തി ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"ഏവം സന്തേ"**തി. **അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണനിരോധേനാ**തി കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ ആയതിം അനുപ്പത്തിധമ്മതാപജ്ജനേന.

"അയമ്പി ഖോ കായോ ഏവംധമ്മോ ഏവംഭാവീ ഏവംഅനതീതോ"തിആദിനാ കായസ്സ അസുഭാനിച്ചാദിആകാരഅനുപസ്സനാ കായഭാവനാതി ആഹ **"കായാനുപസ്സനാസങ്ഖാതായ തായ ഭാവനായാ"**തി. **രാഗാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന ദോസമോഹാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. "രാഗോ ഖോ, ആവുസോ, പമാണകരണോ, ദോസോ പമാണകരണോ, മോഹോ പമാണകരണോ, തേ ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ പഹീനാ ഉച്ഛിന്നമൂലാ താലാവത്ഥുകതാ അനഭാവംകതാ ആയതിം അനുപ്പാദധമ്മാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൯) ഹി വുത്തം.

യഥാ ഹി പബ്ബതപാദേ പൂതിപണ്ണസ്സ ഉദകം നാമ ഹോതി, കാളവണ്ണം ഓലോകേന്താനം ബ്യാമസതം ഗമ്ഭീരം വിയ ഖായതി, യട്ഠിം വാ രജ്ജും വാ ഗഹേത്വാ മിനന്തസ്സ പിട്ഠിപാദോദ്ധരണമത്തമ്പി ന ഹോതി, ഏവമേവ ഏകച്ചസ്സ യാവ രാഗാദയോ നുപ്പജ്ജന്തി, താവ തം പുഗ്ഗലം സഞ്ജാനിതും ന സക്കാ ഹോതി, സോതാപന്നോ വിയ സകദാഗാമീ വിയ അനാഗാമീ വിയ ച ഖായതി. യദാ പനസ്സ രാഗാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, തദാ രത്തോ ദുട്ഠോ മൂള്ഹോതി പഞ്ഞായതി. ഇതി തേ രാഗാദയോ "ഏത്തകോ അയ"ന്തി പുഗ്ഗലസ്സ പമാണം ദസ്സേന്താവ ഉപ്പജ്ജന്തീതി പമാണകരണാ നാമ വുത്താ.

ജാപേതുന്തി ജിനധനം കാതും. **സോ**തി രാജാ, മഹാമത്തോ വാ. **അസ്സാ**തി അഞ്ജലിം പഗ്ഗഹേത്വാ യാചന്തസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ലോണകപല്ലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പംസുധോവകസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൨. ദസമേ **അനീഹതദോസ**ന്തി അനപനീതഥൂലകാളകം. **അനപനീതകസാവ**ന്തി അനപഗതസുഖുമകാളകം. **പഹടമത്ത**ന്തി ആഹടമത്തം.

ദസകുസലകമ്മപഥവസേന ഉപ്പന്നം ചിത്തം ചിത്തമേവ, വിപസ്സനാപാദകഅട്ഠസമാപത്തിചിത്തം വിപസ്സനാചിത്തഞ്ച തതോ ചിത്തതോ അധികം ചിത്തന്തി **അധിചിത്ത**ന്തി ആഹ **"അധിചിത്തന്തി സമഥവിപസ്സനാചിത്ത"**ന്തി. **അനുയുത്തസ്സാ**തി അനുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പാദനവസേന ഉപ്പന്നസ്സ പടിബ്രൂഹനവസേന അനു അനു യുത്തസ്സ, തത്ഥ യുത്തപ്പയുത്തസ്സാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച പുരേഭത്തം പിണ്ഡായ ചരിത്വാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ നിസീദനം ആദായ "അസുകസ്മിം രുക്ഖമൂലേ വാ വനസണ്ഡേ വാ പബ്ഭാരേ വാ സമണധമ്മം കരിസ്സാമീ"തി നിക്ഖമന്തോപി തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഹത്ഥേഹി വാ പാദേഹി വാ നിസജ്ജട്ഠാനതോ തിണപണ്ണാനി അപനേന്തോപി അധിചിത്തം അനുയുത്തോയേവ. നിസീദിത്വാ പന ഹത്ഥപാദേ

ധോവിത്വാ മൂലകമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തോ ഭാവനായ അപ്പനം അപ്പത്തായപി അധിചിത്തമനുയുത്തോയേവ തദത്ഥേനപി തംസദ്ദവോഹാരതോ. **ചിത്തസമ്പന്നോ**തി ധമ്മചിത്തസ്സ സമന്നാഗതത്താ സമ്പന്നചിത്തോ. **പണ്ഡിതജാതികോ**തി പണ്ഡിതസഭാവോ.

കാമേ ആരബ്ഭാതി വത്ഥുകാമേ ആരബ്ഭ. കാമരാഗസങ്ഖാതേന വാ കാമേന പടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **കാമവിതക്കോ**. ബ്യാപജ്ജതി ചിത്തം ഏതേനാതി **ബ്യാപാദോ,** ദോസോ. വിഹിംസന്തി ഏതായ സത്തേ, വിഹിംസനം വാ തേസം ഏതന്തി **വിഹിംസാ,** പരേസം വിഹേഠനാകാരേന പവത്തസ്സ കരുണാപടിപക്ഖസ്സ പാപധമ്മസ്സേതം അധിവചനം. **ഞാതകേ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നോ വിതക്കോ**തി ഞാതകേ ആരബ്ഭ ഗേഹസ്സിതപേമവസേന ഉപ്പന്നോ വിതക്കോ. **ജനപദമാരബ്ഭ ഉപ്പന്നോ വിതക്കോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **അഹോ വത മം...പേ॰... ഉപ്പന്നോ വിതക്കോ**തി "അഹോ വത മം പരേ ന അവജാനേയ്യും, ന ഹേട്ഠാ കത്വാ മഞ്ഞേയ്യും, പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരും കരേയ്യു"ന്തി ഏവം ഉപ്പന്നവിതക്കോ. **ദസവിപസ്സനുപക്കിലേസവിതക്കാ**തി ഓഭാസാദിദസവിപസ്സനുപക്കിലേസേ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നവിതക്കാ.

അവസിട്ഠാ ധമ്മവിതക്കാ ഏതസ്സാതി **അവസിട്ഠധമ്മവിതക്കോ,** വിപസ്സനാസമാധി. **ന ഏകഗ്ഗഭാവപ്പത്തോ** ന ഏകഗ്ഗതം പത്തോ. ഏകം ഉദേതീതി ഹി **ഏകോദി,** പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭൂതത്താ അഗ്ഗം സേട്ഠം ഹുത്വാ ഉദേതീതി അത്ഥോ. സേട്ഠോപി ഹി ലോകേ ഏകോതി വുച്ചതി, ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ സമാധാനവസേന പവത്തചിത്തസ്സേതം അധിവചനം. ഏകോദിസ്സ ഭാവോ **ഏകോദിഭാവോ,** ഏകഗ്ഗതായേതം അധിവചനം.

നിയകജ്ഝത്തന്തി അത്തസന്താനസ്സേതം അധിവചനം. **ഗോചരജ്ഝത്ത**ന്തി ഇധ നിബ്ബാനം അധിപ്പേതം. തേനാഹ **"ഏകസ്മിം നിബ്ബാനഗോചരേയേവ തിട്ഠതീ"**തി. **സുട്ഠു നിസീദതീ**തി സമാധിപടിപക്ഖേ കിലേസേ സന്നിസീദേന്തോ സുട്ഠു നിസീദതി. **ഏകഗ്ഗം ഹോതീ**തി അബ്യഗ്ഗഭാവപ്പത്തിയാ ഏകഗ്ഗം ഹോതി. **സമ്മാ ആധിയതീ**തി യഥാ ആരമ്മണേ സുട്ഠു അപ്പിതം ഹോതി, ഏവം സമ്മാ സമ്മദേവ ആധിയതി.

അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികരണീയസ്സാതി ഏത്ഥ "അഭിഞ്ഞായ സച്ഛികരണീയസ്സാ"തി വത്തബ്ബേ "അഭിഞ്ഞാ"തി യ-കാരലോപേന പന പുന കാലകിരിയാനിദ്ദേസോ കതോതി ആഹ **"അഭിജാനിത്വാ പച്ചക്ഖം കാതബ്ബസ്സാ"**തി. അഭിഞ്ഞായ ഇദ്ധിവിധാദിഞാണേന സച്ഛികിരിയം ഇദ്ധിവിധപച്ചനുഭവനാദികം **അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയ**ന്തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **സക്ഖിഭബ്ബതം പാപുണാതീ**തി ഏത്ഥ പന യസ്സ പച്ചക്ഖം അത്ഥി, സോ സക്ഖീ, സക്ഖിനോ ഭബ്ബതാ സക്ഖിഭബ്ബതാ, സക്ഖിഭവനന്തി വുത്തം ഹോതി. സക്ഖീ ച സോ ഭബ്ബോ ചാതി സക്ഖിഭബ്ബോ. അയഞ്ഹി ഇദ്ധിവിധാദീനം ഭബ്ബോ തത്ഥ ച സക്ഖീതി സക്ഖിഭബ്ബോ, തസ്സ ഭാവോ സക്ഖിഭബ്ബതാ, തം പാപുണാതീതി അത്ഥോ.

അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനാദിഭേദേതി ഏത്ഥ അഭിഞ്ഞാപാദാ ച അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനഞ്ച അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനാനി. **ആദി**-സദ്ദേന അരഹത്തഞ്ച അരഹത്തസ്സ വിപസ്സനാ ച സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവ **മജ്ഝിമനികായട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ഉ.ഫന്ന്വ) -

“സതി സതിആയതനേതി സതി സതികാരണേ. കിഞ്ചേത്ഥ കാരണം? അഭിഞ്ഞാ വാ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം വാ, അവസാനേ പന അരഹത്തം വാ കാരണം അരഹത്തസ്സ വിപസ്സനാ വാതി വേദിതബ്ബ”ന്തി വുത്തം.

യഞ്ഹി തം തത്ര തത്ര സക്ഖിഭബ്ബതാസങ്ഖാതം ഇദ്ധിവിധപച്ചനുഭവനാദി, തസ്സ അഭിഞ്ഞാ കാരണം . അഥ ഇദ്ധിവിധപച്ചനുഭവനാദി അഭിഞ്ഞാ, ഏവം സതി അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം കാരണം. അവസാനേ ഛട്ഠാഭിഞ്ഞായ പന അരഹത്തം, അരഹത്തസ്സ വിപസ്സനാ വാ കാരണം. അരഹത്തഞ്ഹി “കുദാസ്സു നാമാഹം തദായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമി, യദരിയാ ഏതരഹി ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരന്തീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫; ൩.൩൦൭) അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസു പിഹം ഉപട്ഠപേത്വാ അഭിഞ്ഞാ നിബ്ബത്തേന്തസ്സ കാരണം. ഇദഞ്ച സാധാരണം ന ഹോതി, സാധാരണവസേന പന അരഹത്തസ്സ വിപസ്സനാ കാരണം. ഇമസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ അരഹത്തഫലവസേന ഛട്ഠാഭിഞ്ഞാ വുത്താ. തേനേവാഹ **“ആസവാനം ഖയാതിആദി ചേത്ഥ ഫലസമാപത്തിവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബ”**ന്തി.

പംസുധോവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. നിമിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൩. ഏകാദസമേ യേഹി ഫലം നിമീയതി, ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ പക്ഖിപമാനം വിയ ഹോതി, താനി **നിമിത്താനി**. തേനാഹ **“തീണി കാരണാനീ”**തി. **കാലേന കാല**ന്തി ഏത്ഥ **കാലേനാ**തി ഭുമ്മത്ഥേ കരണവചനം. **കാല**ന്തി ച ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **“കാലേ കാലേ”**തി. **മനസി കാതബ്ബാ**തി ചിത്തേ കാതബ്ബാ, ഉപ്പാദേതബ്ബാതി അത്ഥോ. ഉപലക്ഖിതസമാധാനാകാരോ സമാധിയേവ ഇധ സമാധിനിമിത്തന്തി ആഹ **“ഏകഗ്ഗതാ ഹി ഇധ സമാധിനിമിത്തന്തി വുത്താ”**തി. **ഠാനം തം ചിത്തം കോസജ്ജായ സംവത്തേയ്യാ**തി ഏത്ഥ ഠാനം അത്ഥീതി വചനസേസോ. തം ഭാവനാചിത്തം കോസജ്ജായ സംവത്തേയ്യ, തസ്സ സംവത്തനസ്സ കാരണം അത്ഥീതി അത്ഥോ. **തം** വാ മനസികരണം **ചിത്തം കോസജ്ജായ സംവത്തേയ്യ,** ഏതസ്സ ഠാനം കാരണം അത്ഥീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“കാരണം വിജ്ജതീ”**തിആദി. **ഞാണജവ**ന്തി സങ്ഖാരേസു അനിച്ചാദിവസേന പവത്തമാനം പഞ്ഞാജവം.

യം കിഞ്ചി സുവണ്ണതാപനയോഗ്ഗഅങ്ഗാരഭാജനം ഇധ “ഉക്കാ”തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **“അങ്ഗാരകപല്ല”**ന്തി. **സജ്ജേയ്യാ**തി യഥാ തത്ഥ പക്ഖിത്തം സുവണ്ണം തപ്പതി, ഏവം പടിയാദിയേയ്യ. **ആലിമ്പേയ്യാ**തി ആദിയേയ്യ, ജലേയ്യാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“തത്ഥ അങ്ഗാരേ...പേ॰... ഗാഹാപേയ്യാ”**തി. **മൂസായ വാ പക്ഖിപേയ്യാ**തി തത്തകേ വാ പക്ഖിപേയ്യ. **ഉപധാരേതീ**തി സല്ലക്ഖേതി.

നിമിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോണകപല്ലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൩. തതിയപണ്ണാസകം

(൧൧) ൧. സമ്ബോധവഗ്ഗോ

൧-൩. പുബ്ബേവസമ്ബോധസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൪-൧൬. തതിയസ്സ പഠമേ **സമ്ബോധിതോ പുബ്ബേവാ**തി സമ്ബോധോ വുച്ചതി ചതൂസു മഗ്ഗേസു ഞാണം ‘‘സാമം സമ്മാ ബുജ്ഝി ഏതേനാ’’തി കത്വാ, തതോ പുബ്ബേയേവാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **‘‘അരിയമഗ്ഗപ്പത്തിതോ അപരഭാഗേയേവാ’’**തി. **ബോധിസത്തസ്സേവ സതോ**തി ഏത്ഥ യഥാ ഉദകതോ ഉഗ്ഗന്ത്വാ ഠിതം പരിപാകഗതം പദുമം സൂരിയരസ്മിസമ്ഫസ്സേന അവസ്സം ബുജ്ഝിസ്സതീതി ബുജ്ഝനകപദുമന്തി വുച്ചതി. ഏവം ബുദ്ധാനം സന്തികേ ബ്യാകരണസ്സ ലദ്ധത്താ അവസ്സം അനന്തരായേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ ബുജ്ഝിസ്സതീതി ബുജ്ഝനകസത്തോതി **ബോധിസത്തോ**. തേനാഹ **‘‘ബുജ്ഝനകസത്തസ്സേവ…പേ॰… ആരഭന്തസ്സേവ സതോ’’**തി. യാ വാ ഏസാ ചതുമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതാ ബോധി, ‘‘തം ബോധിം കുദാസ്സു നാമാഹം പാപുണിസ്സാമീ’’തി പത്ഥയമാനോ പടിപജ്ജതീതി ബോധിയം സത്തോ ആസത്തോതിപി **ബോധിസത്തോ**. തേനാഹ **‘‘സമ്ബോധിയാ വാ സത്തസ്സേവ ലഗ്ഗസ്സേവ സതോ’’**തി.

അഥ വാ ബോധീതി ഞാണം ‘‘ബുജ്ഝതി ഏതേനാ’’തി കത്വാ, ബോധിമാ സത്തോ **ബോധിസത്തോ,** പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപം കത്വാ യഥാ ‘‘ഞാണസത്തോ’’തി, ഞാണവാ പഞ്ഞവാ പണ്ഡിതോ സത്തോതി അത്ഥോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി പാദമൂലേ അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ പണ്ഡിതോവ സോ സത്തോ, ന അന്ധബാലോതി ബോധിസത്തോ. ഏവം ഗുണവതോ ഉപ്പന്നനാമവസേന ബോധിസത്തസ്സേവ സതോ. അസ്സാദീയതീതി **അസ്സാദോ,** സുഖം. തഞ്ച സാതാകാരലക്ഖണന്തി ആഹ **‘‘അസ്സാദോതി മധുരാകാരോ’’**തി. ഛന്ദരാഗോ വിനീയതി ചേവ പഹീയതി ച ഏത്ഥാതി **നിബ്ബാനം ‘‘ഛന്ദരാഗവിനയോ ഛന്ദരാഗപ്പഹാനഞ്ചാ’’തി വുച്ചതി**. തേനാഹ **‘‘നിബ്ബാന’’**ന്തിആദി. തത്ഥ **ആഗമ്മാ**തി ഇദം യോ ജനോ രാഗം വിനേതി പജഹതി ച, തസ്സ ആരമ്മണകരണം സന്ധായ വുത്തം. ദുതിയതതിയാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പുബ്ബേവസമ്ബോധസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൯. സമണബ്രാഹ്മണസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭-൨൨. ചതുത്ഥേ **സാമഞ്ഞ**ന്തി അരിയമഗ്ഗോ, തേന അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ **സാമഞ്ഞത്ഥം,** അരിയഫലന്തി ആഹ **‘‘സാമഞ്ഞത്ഥന്തി ചതുബ്ബിധം അരിയഫല’’**ന്തി. **ബ്രഹ്മഞ്ഞത്ഥ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തേനാഹ **‘‘ഇതരം തസ്സേവ വേവചന’’**ന്തി. അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം സാമഞ്ഞമേവ വാ അരണീയതോ **സാമഞ്ഞത്ഥ**ന്തി ആഹ **‘‘സാമഞ്ഞത്ഥേന വാ ചത്താരോ മഗ്ഗാ’’**തി. പഞ്ചമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സമണബ്രാഹ്മണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയനിദാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൦. ദസമേ **വിവട്ടഗാമികമ്മാന**ന്തി വിവട്ടൂപനിസ്സയകമ്മാനം. **തദഭിനിവത്തേതീ**തി ഏത്ഥ **തം**-സദ്ദേന പച്ചാമസനസ്സ വിപാകസ്സ പരാമാസോതി ആഹ **“തം അഭിനിവത്തേതീ”**തി, തം വിപാകം അഭിഭവിത്വാ നിവത്തേതീതി അത്ഥോ. ഇദാനി ന കേവലം വിപാകസ്സേവ പരാമാസോ തം-സദ്ദേന, അഥ ഖോ ഛന്ദരാഗട്ഠാനിയാനം ധമ്മാനം തബ്ബിപാകസ്സ ച പരാമാസോ ദട്ഠബ്ബോതി ആഹ **“യദാ വാ തേനാ”**തിആദി. **തേ ചേവ ധമ്മേ**തി തേ ഛന്ദരാഗട്ഠാനിയേ ധമ്മേ. **നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ പസ്സതീ**തി കിലേസേ നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ വിഭൂതം പാകടം കത്വാ പസ്സതീതി.

ദുതിയനിദാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമ്ബോധവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൮) ൮. ആപായികവഗ്ഗോ

൧. ആപായികസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൮. ദുതിയസ്സ പഠമേ അപായേസു നിബ്ബത്തനസീലതായ അപായൂപഗാ **ആപായികാ**തി ആഹ **"അപായം ഗച്ഛിസ്സന്തീതി ആപായികാ"**തി. അഞ്ഞേ ബ്രഹ്മചാരിനോ സുനിവത്ഥേ സുപാരുതേ സുമ്ഭകപത്തധരേ ഗാമനിഗമരാജധാനീസു പിണ്ഡായ ചരിത്വാ ജീവികം കപ്പേന്തേ ദിസ്വാ സയമ്പി താദിസേന ആകാരേന തഥാപടിപജ്ജനതോ "അഹം ബ്രഹ്മചാരീ"തി പടിഞ്ഞം ദേന്തോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ബ്രഹ്മചാരിപടിഞ്ഞോതി ബ്രഹ്മചാരിപടിരൂപകോ"**തി. "അഹമ്പി ഭിക്ഖൂ"തി വത്വാ ഉപോസഥഗ്ഗാദീനി പവിസന്തോ പന ബ്രഹ്മചാരിപടിഞ്ഞോ ഹോതിയേവ, തഥാ സങ്ഘികം ലാഭം ഗണ്ഹന്തോ. തേനാഹ **"തേസം വാ…പേ॰… ഏവംപടിഞ്ഞോ"**തി. **അക്കോസതീ**തി "അസ്സമണോസി, സമണപടിഞ്ഞോസീ"തിആദിനാ അക്കോസതി. **പരിഭാസതീ**തി "സോ ത്വം 'ഹോതു, മുണ്ഡകസമണോ അഹ'ന്തി മഞ്ഞസി, ഇദാനി തേ അസ്സമണഭാവം ആരോപേസ്സാമീ"തിആദിനാ വദന്തോ പരിഭാസതി.

കിലേസകാമോപി അസ്സാദിയമാനോ വത്ഥുകാമന്തോഗധോയേവ, കിലേസകാമവസേന ച തേസം അസ്സാദനം സിയാതി ആഹ **"കിലേസകാമേന വത്ഥുകാമേ സേവന്തസ്സാ"**തി. **കിലേസകാമേനാ**തി കരണത്ഥേ കരണവചനം. **നത്ഥി ദോസോ**തി അസ്സാദേത്വാ വിസയപരിഭോഗേ നത്ഥി ആദീനവോ, തപ്പച്ചയാ ന കോചി അന്തരായോതി അധിപ്പായോ. **പാതബ്ബതം ആപജ്ജതീ**തി പരിഭുഞ്ജനകതം ഉപഗച്ഛതി. പരിഭോഗത്ഥോ ഹി അയം പാ-സദ്ദോ, കത്തുസാധനോ ച തബ്ബ-സദ്ദോ, യഥാരുചി പരിഭുഞ്ജതീതി അത്ഥോ. **പിവിതബ്ബതം പരിഭുഞ്ജിതബ്ബത**ന്തി ഏത്ഥാപി കത്തുവസേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ആപായികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുല്ലഭസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൯. ദുതിയേ പരേന കതസ്സ ഉപകാരസ്സ അനുരൂപപ്പവത്തി അത്തനി കതം ഉപകാരം ഉപകാരതോ ജാനന്തോ വേദിയന്തോ **കതഞ്ഞൂ കതവേദീ**തി ആഹ **"ഇമിനാ മയ്ഹം കത"**ന്തിആദി.

ദുല്ലഭസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അപ്പമേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൦. തതിയേ **സുഖേന മേതബ്ബോ**തി യഥാ പരിത്തസ്സ ഉദകസ്സ സുഖേന പമാണം ഗയ്ഹതി, ഏവമേവ "ഉദ്ധതോ"തിആദിനാ യഥാവുത്തേഹി അഗുണങ്ഗേഹി സമന്നാഗതസ്സ സുഖേന പമാണം ഗയ്ഹതീതി, സുഖേന മേതബ്ബോ. **ദുക്ഖേന മേതബ്ബോ**തി യഥാ മഹാസമുദ്ദസ്സ ദുക്ഖേന പമാണം ഗയ്ഹതി, ഏവമേവ "അനുദ്ധതോ"തിആദിനാ ദസ്സിതേഹി ഗുണങ്ഗേഹി സമന്നാഗതസ്സ ദുക്ഖേന പമാണം ഗയ്ഹതി, "അനാഗാമീ നു ഖോ ഖീണാസവോ നു ഖോ"തി വത്തബ്ബതം ഗച്ഛതി, തേനേസ ദുക്ഖേന മേതബ്ബോ.

പമേതും ന സക്കോതീതി യഥാ ആകാസസ്സ ന സക്കാ പമാണം ഗഹേതും, എവം ഖീണാസവസ്സ, തേനേസ പമേതും ന സക്കാതി **അപ്പമേയ്യോ**.

സാരാഭാവേന തുച്ഛത്താ നളോ വിയ നളോ, മാനോതി ആഹ **"ഉന്നളോതി ഉഗ്ഗതനളോ"**തി, ഉട്ഠിതതുച്ഛമാനോതി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **"തുച്ഛമാനം ഉക്ഖിപിത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ"**തി. മനോ ഹി സേയ്യസ്സ സേയ്യോതി സദിസോതി ച പവത്തിയാ വിസേസതോ തുച്ഛോ. **ചാപല്ലേനാ**തി ചപലഭാവേന, തണ്ഹാലോലുപ്പേനാതി അത്ഥോ. **മുഖരോ**തി മുഖേന ഫരുസോ, ഫരുസവാചോതി അത്ഥോ. **വികിണ്ണവാചോ**തി വിസടവചനോ സമ്ഫപ്പലാപിതായ അപരിയന്തവചനോ. തേനാഹ **"അസഞ്ഞതവചനോ"**തി, ദിവസമ്പി നിരത്ഥകവചനം പലാപീതി വുത്തം ഹോതി. **ചിത്തേകഗ്ഗതാരഹിതോ**തി ഉപചാരപ്പനാസമാധിരഹിതോ ചണ്ഡസോതേ ബദ്ധനാവാ വിയ അനവട്ഠിതകിരിയോ. **ഭന്തചിത്തോ**തി അനവട്ഠിതചിത്തോ പണ്ണാരുള്ഹവാലമിഗസദിസോ. **വിവടിന്ദ്രിയോ**തി സംവരാഭാവേന ഗിഹികാലേ വിയ അസംവുതചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയോ.

അപ്പമേയ്യസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ആനേഞ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൭. ചതുത്ഥേ സഹ ബ്യയതി ഗച്ഛതീതി സഹബ്യോ, സഹപവത്തനകോ. തസ്സ ഭാവോ **സഹബ്യതാ,** സഹപവത്തീതി ആഹ **"സഹഭാവം ഉപപജ്ജതീ"**തി. ''യാവതകം തേസം ദേവാനം ആയുപ്പമാണം, തം സബ്ബം ഖേപേത്വാ നിരയമ്പി ഗച്ഛതീ''തിആദിവചനതോ അരൂപഭവതോ ചുതസ്സ അപായൂപപത്തി വുത്താ വിയ ദിസ്സതീതി തന്നിവത്തനത്ഥം ഭഗവതോ അധിപ്പായം വിവരന്തോ ''സന്ധായഭാസിതമിദം വചന''ന്തി ദീപേതി **"നിരയാദീഹി അവിപ്പമുത്തത്താ"**തിആദിനാ. ന ഹി തസ്സ ഉപചാരജ്ഝാനതോ ബലവതരം അകുസലം അത്ഥീതി. ഇമിനാ തതോ ചവന്താനം ഉപചാരജ്ഝാനമേവ പടിസന്ധിജനകം കമ്മന്തി ദീപേതി. അധികം പയസതി പയുജ്ജതി എതേനാതി **അധിപ്പയാസോ,** സവിസേസം ഇതികത്തബ്ബകിരിയാ. തേനാഹ **"അധികപ്പയോഗോ"**തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ആനേഞ്ജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. വിപത്തിസമ്പദാസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൮. പഞ്ചമേ **ദിന്ന**ന്തി ദേയ്യധമ്മസീസേന ദാനം വുത്തന്തി ആഹ **"ദിന്നസ്സ ഫലാഭാവം സന്ധായ വദതീ"**തി. ദിന്നം പന അന്നാദിവത്ഥും കഥം പടിക്ഖിപതി. എസ നയോ **"യിട്ഠം ഹുത"**ന്തി എത്ഥാപി. **മഹായാഗോ**തി സബ്ബസാധാരണം മഹാദാനം. **പഹേണകസക്കാരോ**തി പാഹുനകാനം കാതബ്ബസക്കാരോ. **ഫല**ന്തി ആനിസംസഫലം നിസ്സന്ദഫലഞ്ച. **വിപാകോ**തി സദിസഫലം. **പരലോകേ ഠിതസ്സ അയം ലോകോ നത്ഥീ**തി പരലോകേ ഠിതസ്സ കമ്മുനാ ലദ്ധബ്ബോ അയം ലോകോ ന ഹോതി. **ഇധലോകേ ഠിതസ്സപി പരലോകോ നത്ഥീ**തി ഇധലോകേ ഠിതസ്സ കമ്മുനാ ലദ്ധബ്ബോ പരലോകോ ന ഹോതി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"സബ്ബേ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തീ"**തി. ഇമേ സത്താ യത്ഥ യത്ഥ ഭവയോനിഗതിആദീസു ഠിതാ, തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തി, ദ്വയവിനാസേന വിനസ്സന്തി.

ഫലാഭാവവസേനാതി മാതാപിതൂസു സമ്മാപടിപത്തിമിച്ഛാപടിപത്തീനം ഫലസ്സ അഭാവവസേന ''നത്ഥി മാതാ, നത്ഥി പിതാ''തി വദതി, ന മാതാപിതൂനം, നാപി തേസു സമ്മാപടിപത്തിമിച്ഛാപടിപത്തീനം അഭാവവസേന തേസം ലോകപച്ചക്ഖത്താ. പുബ്ബുളകസ്സ വിയ ഇമേസം സത്താനം ഉപ്പാദോ നാമ കേവലോ, ന ച ഖനപുബ്ബകോതി ദസ്സനത്ഥം **"നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ"**തി വുത്തന്തി ആഹ **"ചവിത്വാ ഉപ്പജ്ജനകാ സത്താ നാമ നത്ഥീതി വദതീ"**തി. **സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദേന്തീ**തി യേ ഇമഞ്ച ലോകം പരഞ്ച ലോകം അഭിവിസിട്ഠായ പഞ്ഞായ സയം പച്ചക്ഖം കത്വാ പവേദേന്തി, തേ നത്ഥീതി സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനം അഭാവം ദീപേതി.

വിപത്തിസമ്പദാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. അപണ്ണകസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧൬-൧൧൭. ഛട്ഠേ **ഛഹി തലേഹി സമന്നാഗതോ പാസകോ**തി ചതൂസു പസ്സേസു ചത്താരി തലാനി, ദ്വീസു കോടീസു ദ്വേ തലാനീതി ഏവം ഛഹി തലേഹി സമന്നാഗതോ പാസകകീളാപസുതാനം മണിസദിസോ പാസകവിസേസോ. സത്തമം ഉത്താനമേവ.

അപണ്ണകസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പഠമസോചേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൮. അട്ഠമേ **സുചിഭാവോ**തി കിലേസാസുചിവിഗമേന സുദ്ധഭാവോ അസംകിലിട്ഠഭാവോ, അത്ഥതോ കായസുചരിതാദീനി.

പഠമസോചേയ്യസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദുതിയസോചേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൯. നവമേ സമുച്ഛേദവസേന പഹീനസബ്ബകായദുച്ചരിതതായ കായേ, കായേന വാ സുചി **കായസുചി**. തേനാഹ **"കായദ്വാരേ"**തിആദി. **സോചേയ്യസമ്പന്ന**ന്തി പടിപ്പസ്സദ്ധകിലേസത്താ പരിസുദ്ധായ സോചേയ്യസമ്പത്തിയാ ഉപേതം. നിന്ഹാതാ അഗ്ഗമഗ്ഗസലിലേന വിക്ഖാലിതാ പാപാ ഏതേനാതി **നിന്ഹാതപാപകോ,** ഖീണാസവോ. തേനാഹ **"ഖീണാസവോവ കഥിതോ"**തി.

ദുതിയസോചേയ്യസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. മോനേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൦. ദസമേ മുനിനോ ഭാവാ **മോനേയ്യാനി,** യേഹി ധമ്മേഹി ഉഭയഹിതമുനനതോ മുനി നാമ ഹോതി, തേ മുനിഭാവകരാ മോനേയ്യാ പടിപദാ ധമ്മാ ഏവ വുത്താ. മുനിനോ വാ ഏതാനി **മോനേയ്യാനി,** യഥാവുത്തധമ്മാ ഏവ. തത്ഥ യസ്മാ കായേന അകത്തബ്ബസ്സ അകരണം, കത്തബ്ബസ്സ ച കരണം , ''അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൭; ഖു॰ പാ॰ ൩.ദ്വത്തിംസാകാര)

കായസങ്ഖാതസ്സ ആരമ്മണസ്സ ജാനനം, കായസ്സ ച സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദതോ ആദീനവതോ നിസ്സരണതോ ച യാഥാവതോ പരിജാനനതാ, തഥാ പരിജാനനവസേന പന പവത്തോ വിപസ്സനാമഗ്ഗോ, തേന ച കായേ ഛന്ദരാഗസ്സ പജഹനം, കായസങ്ഖാരം നിരോധേത്വാ പത്തബ്ബസമാപത്തി വാ, സബ്ബേ ഏതേ കായമുഖേന പവത്താ മോനേയ്യപ്പടിപദാ ധമ്മാ **കായമോനേയ്യം നാമ**. തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേതും ''കതമം കായമോനേയ്യം? തിവിധകായദുച്ചരിതസ്സ പഹാനം കായമോനേയ്യം, തിവിധകായസുചരിതമ്പി കായമോനേയ്യ''ന്തിആദിനാ (മഹാനി॰ ഹ്ര) പാളി ആഗതാ. ഇധാപി തേനേവ പാളിനയേന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"തിവിധകായദുച്ചരിതപ്പഹാനം കായമോനേയ്യം നാമാ"**തിആദിമാഹ.

ഇദാനി ''കതമം വചീമോനേയ്യം? ചതുബ്ബിധവചീദുച്ചരിതസ്സ പഹാനം വചീമോനേയ്യം, ചതുബ്ബിധം വചീസുചരിതം, വാചാരമ്മണേ ഞാണം, വാചാപരിഞ്ഞാ, പരിഞ്ഞാസഹഗതോ മഗ്ഗോ, വാചായ ഛന്ദരാഗസ്സ പഹാനം, വചീസങ്ഖാരനിരോധോ ദുതിയജ്ഝാനസമാപത്തി വചീമോനേയ്യ''ന്തി ഇമായ പാളിയാ വുത്തമത്ഥം അതിദിസേന്തോ **"വചീമോനേയ്യേപി ഏസേവ നയോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ചോപനവാചഞ്ചേവ സദ്ദവാചഞ്ച ആരബ്ഭ പവത്താ പഞ്ഞാ **വാചാരമ്മണേ ഞാണം**. തസ്സാ വാചായ സമുദയാദിതോ പരിജാനനം **വാചാപരിഞ്ഞാ**.

''കതമം മനോമോനേയ്യം? തിവിധമനോദുച്ചരിതസ്സ പഹാനം മനോമോനേയ്യം, തിവിധം മനോസുച്ചരിതം, മനാരമ്മണേ ഞാണം, മനപരിഞ്ഞാ, പരിഞ്ഞാസഹഗതോ മഗ്ഗോ, മനസ്മിം ഛന്ദരാഗസ്സ പഹാനം, ചിത്തസങ്ഖാരനിരോധോ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തി മനോമോനേയ്യ''ന്തി ഇമായ പാളിയാ ആഗതനയേന അത്ഥം വിഭാവേന്തോ **"മനോമോനേയ്യേപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥം ഞത്വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ച ഏകാസീതിവിധം ലോകിയചിത്തം ആരബ്ഭ പവത്തഞാണം **മനാരമ്മണേ ഞാണം.** തസ്സ സമുദയാദിതോ പരിജാനനം **മനപരിഞ്ഞാ**തി അയം വിസേസോ.

മോനേയ്യസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആപായികവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൫൩) ൩. കുസിനാരവഗ്ഗോ

൧-൨. കുസിനാരസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൨൪-൧൨൫. തതിയസ്സ പഠമേ **തണ്ഹാഗേധേന ഗധിതോ**തി തണ്ഹാബന്ധനേന ബദ്ധോ. **തണ്ഹാമുച്ഛനായാ**തി തണ്ഹായ വസേന മുച്ഛാപത്തിയാ. **മുച്ഛിതോ**തി മുച്ഛം മോഹം പമാദം ആപന്നോ. **അജ്ഝോപന്നോ**തി അധിഓപന്നോ. തണ്ഹായ അധിഭവിത്വാ അജ്ഝോത്ഥടോ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ വിയ ഠിതോ. തേനാഹ **"അജ്ഝോപന്നോതി തണ്ഹായ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ പവത്തോ"**തി. **അനാദീനവദസ്സാവീ**തി ഗധിതാദിഭാവേന പരിഭോഗേ ആദീനവമത്തമ്പി ന പസ്സതി. **നിസ്സരണപഞ്ഞോ**തി അയമത്ഥോ ആഹാരപരിഭോഗേതി തത്ഥ പയോജനപരിച്ഛേദികാ ''യാവദേവ ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩; ൨.൨൪; ൩.൭൫; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൦; അ॰ നി॰ ൬.൫൮; ൮.൯) പവത്താ ആഹാരപടിബദ്ധഛന്ദരാഗനിസ്സരണഭൂതാ പഞ്ഞാ അസ്സ അത്ഥീതി നിസ്സരണപഞ്ഞോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ. ദുതിയേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

കുസിനാരസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഗോതമകചേതിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൬. തതിയേ **സമ്ബഹുലാ**തി പഞ്ചസതമത്താ. പഞ്ചസതാ കിര ബ്രാഹ്മണാ തിണ്ണം വേദാനം പാരഗൂ അപരഭാഗേ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനം സുത്വാ കാമേസു ആദീനവം നേക്ഖമ്മേ ച ആനിസംസം പസ്സമാനാ ഭഗവതോ സന്തികേ പബ്ബജിത്വാ ന ചിരസ്സേവ സബ്ബം ബുദ്ധവചനം ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ പരിയത്തിം നിസ്സായ മാനം ഉപ്പാദേസും - ''യം യം ഭഗവാ കഥേതി, തം തം മയം ഖിപ്പമേവ ജാനാമ. ഭഗവാ ഹി ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി തീണി ലിങ്ഗാനി, നാമാദീനി ചത്താരി പദാനി, പഠമാദയോ സത്ത വിഭത്തിയോ മുഞ്ചിത്വാ ന കിഞ്ചി കഥേതി, ഏവം കഥിതേ ച അമ്ഹാകം ഗണ്ഠിപദം നാമ നത്ഥീ''തി, തേ ഭഗവതി അഗാരവാ ഹുത്വാ തതോ പട്ഠായ ഭഗവതോ ഉപട്ഠാനമ്പി ധമ്മസ്സവനമ്പി അഭിണ്ഹം ന ഗച്ഛന്തി. തേ സന്ധായ വുത്തം **"സമ്ബഹുലാ കിര ബ്രാഹ്മണപബ്ബജിതാ…പേ॰… ധമ്മസ്സവനം ന ഗച്ഛന്തീ"**തി. **മുഖപടിഞ്ഞം ഗഹേത്വാ**തി ''സച്ചം കിര തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ''തിആദിനാ തമത്ഥം പടിപുച്ഛിത്വാ ''സച്ചം ഭഗവാ''തി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി വുത്തം പടിവചനം ഗഹേത്വാ. തഞ്ഹി അത്തനോ മുഖേനേവ പടിഞ്ഞാതത്താ ''മുഖപടിഞ്ഞാ''തി വുച്ചതി.

നേവ ആഗതട്ഠാനം ന ഗതട്ഠാനം അദ്ദസംസു. കസ്മാ? അഞ്ഞാണതോ. തേ കിര തസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥം ന ജാനിംസു. തേസഞ്ഹി തസ്മിം സമയേ വിചിത്രനയം ദേസനാവിലാസയുത്തമ്പി തം സുത്തം ഘനപുഥുലേന ദുസ്സപട്ടേന മുഖം ബദ്ധം കത്വാ പുരതോ ഠപിതമനുഞ്ഞഭോജനം വിയ അഹോസി. നനു ച ഭഗവാ അത്തനാ ദേസിതം ധമ്മം പരേ ഞാപേതും കപ്പസതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖേയ്യാനി പാരമിയോ പൂരേത്വാ സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ, സോ കസ്മാ യഥാ തേ ന ജാനന്തി, തഥാ ദേസേതീതി? തേസം മാനഭഞ്ജനത്ഥം. ഭഗവാ ഹി ''അഭബ്ബാ ഇമേ ഇമം മാനഖിലം അനുപഹച്ച മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ സച്ഛികാതു''ന്തി തേസം സുതപരിയത്തിം നിസ്സായ ഉപ്പന്നം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ

ദേസനാകുസലോ മാനഭഞ്ജനത്ഥം ''സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ''ന്തിആദിനാ **മൂലപരിയായസുത്തം** (മം നിം ൧.൧) അഭാസി.

സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ "മയ്ഹം കഥാ നിയ്യാതീ"തി മുഖസമ്പത്തമേവ കഥേതീതി ചിന്തയിംസൂതി ഇദം അങ്ഗുത്തരഭാണകാനം വളഞ്ജനകതന്തിനീഹാരേന വുത്തം. മജ്ഝിമഭാണകാ പന ഏവം വദന്തി - ഏവം മാനഭഞ്ജനത്ഥം ദേസിതഞ്ച പന തം സുത്തം സുത്വാ തേ ഭിക്ഖൂ ''തംയേവ കിര പഥവിം ദിട്ഠിഗതികോ സഞ്ജാനാതി, സേഖോപി അരഹാപി തഥാഗതോപി അഭിജാനാതി, കി നാമിദം കഥം നാമിദ''ന്തി ചിന്തേന്താ ''പുബ്ബേ മയം ഭഗവതാ കഥിതം യംകിഞ്ചി ഖിപ്പമേവ ജാനാമ, ഇദാനി പനിമസ്സ മൂലപരിയായസ്സ അന്തം വാ കോടിം വാ ന ജാനാമ ന പസ്സാമ, അഹോ ബുദ്ധാ നാമ അപ്പമേയ്യാ അതുലാ''തി ഉദ്ധതദാഠാ വിയ സപ്പാ നിമ്മദാ ഹുത്വാ ബുദ്ധൂപട്ഠാനഞ്ച ധമ്മസ്സവനഞ്ച സക്കച്ചം അഗമംസു. തേന സമയേന ധമ്മസഭായം സന്നിസിന്നാ ഭിക്ഖൂ ''അഹോ ബുദ്ധാനം ആനുഭാവോ, തേ നാമബ്രാഹ്മണപബ്ബജിതാ തഥാ മാനമദമത്താ ഭഗവതാ മൂലപരിയായദേസനായ നിഹതമാനാ കതാ''തി കഥം സമുട്ഠാപേസും. തം സുത്വാ ഭഗവാ ''ന, ഭിക്ഖവേ, ഇദാനേവ, പുബ്ബേപി അഹം ഏവം ഇമേ മാനപഗ്ഗഹിതസീസേ ചരന്തേ നിഹതമാനേ അകാസി''ന്തി വത്വാ അതീതം ആഹരന്തോ ''ഭൂതപുബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞതരോ ദിസാപാമോക്ഖോ ബ്രാഹ്മണോ ബാരാണസിയം പടിവസതി തിണ്ണം വേദാനം പാരഗൂ സനിഘണ്ടുകേടുഭാനം സാക്ഖരപ്പഭേദാനം ഇതിഹാസപഞ്ചമാനം പദകോ വേയ്യാകരണോ ലോകായതമഹാപുരിസലക്ഖണേസു അനവയോ, സോ പഞ്ചമത്താനി മാണവകസതാനി മന്തേ വാചേതി. പണ്ഡിതമാണവകാ ബഹുഞ്ച ഗണ്ഹന്തി ലഹുഞ്ച, സുട്ഠു ച ഉപധാരേന്തീ''തിആദിനാ ജാതകം കഥേസി.

തം സുത്വാ തേ ഭിക്ഖൂ ''പുബ്ബേപി മയം മാനേനേവ ഉപഹതാ''തി ഭിയ്യോസോമത്തായ നിഹതമാനാ ഹുത്വാ അത്തനോ ഉപകാരകമ്മട്ഠാനപരായണാ അഹേസും. തതോ ഭഗവാ ഏകം സമയം ജനപദചാരികം ചരന്തോ വേസാലിം പത്വാ ഗോതമകേ ചേതിയേ വിഹരന്തോ ഇമേസം പഞ്ചസതാനം ഭിക്ഖൂനം ഞാണപരിപാകം വിദിത്വാ ഇദം ഗോതമകസുത്തം കഥേസി. ഇദഞ്ച സുത്തം സുത്വാ തേ പഞ്ചസതാ ഭിക്ഖൂ തസ്മിംയേവ ആസനേ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണിംസൂതി.

അഭിഞ്ഞായാതി കുസലാദിഭേദം ഖന്ധാദിഭേദഞ്ച ദേസേതബ്ബം ധമ്മം, വേനേയ്യാനഞ്ച ആസയാനുസയചരിയാധിമുത്തിആദിഭേദം, തസ്സ ച നേസം ദേസേതബ്ബപ്പകാരം യാഥാവതോ അഭിജാനിത്വാതി അത്ഥോ. **ഇമേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദ്വാദസായതനാനീ**തിആദി പനേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **സപ്പച്ചയ**ന്തി സകാരണം, വേനേയ്യാനം അജ്ഝാസയേന വാ പുച്ഛായ വാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ വാ സനിമിത്തം ഹേതൂദാഹരണസഹിതഞ്ചാതി അത്ഥോ. രാഗാദീനം പടിഹരണം പടിഹാരിയം, തദേവ പാടിഹാരിയം, സഹ പാടിഹാരിയേനാതി **സപ്പാടിഹാരിയം**. രാഗാദിപ്പടിസേധനവസേനേവ ഹി സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി. തേനാഹ **"പച്ചനീകപടിഹരണേന സപ്പാടിഹാരിയമേവ കത്വാ"**തി. അപരേ പന ''യഥാരഹം ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിപാടിഹാരിയസഹിത''ന്തി വദന്തി

അനുസാസനിപാടിഹാരിയരഹിതാ ദേസനാ നത്ഥീതി കത്വാ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ഗോതമകചേതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഭരണ്ഡുകാലാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൭. ചതുത്ഥേ **ആളാരകാലാമകാലേ**തി ആളാരകാലാമാനം ധരമാനകാലേ. **പരിഞ്ഞ**ന്തി പഹാനപരിഞ്ഞം. സാ ഹി സമതിക്കമോ, ന ഇതരാ. തേനാഹ **"പരിഞ്ഞാ നാമ സമതിക്കമോ"**തി. ഏത്ഥ ച പഠമോ സത്ഥാ രൂപാവചരസമാപത്തിലാഭീ ദട്ഠബ്ബോ, ദുതിയോ അരൂപാവചരസമാപത്തിലാഭീ, തതിയോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ദട്ഠബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയം** (പു॰ പ॰ ൧൫൦) -

> "യ്വായം സത്ഥാ കാമാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, ന രൂപാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, ന വേദനാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, രൂപാവചരസമാപത്തിയാ ലാഭീ സത്ഥാ തേന ദട്ഠബ്ബോ. യ്വായം സത്ഥാ കാമാനഞ്ച പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, രൂപാനഞ്ച പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, ന വേദനാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, അരൂപാവചരസമാപത്തിയാ ലാഭീ സത്ഥാ തേന ദട്ഠബ്ബോ. യ്വായം സത്ഥാ കാമാനഞ്ച പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, രൂപാനഞ്ച പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, വേദനാനഞ്ച പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേതി, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ സത്ഥാ തേന ദട്ഠബ്ബോ"തി.

തത്ഥ തിത്ഥിയാ സമയം ജാനന്താ കാമാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേയ്യും പഠമജ്ഝാനം വദമാനാ. രൂപാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേയ്യും അരൂപരാഗം വദമാനാ. വേദനാപരിഞ്ഞം പഞ്ഞാപേയ്യും അസഞ്ഞാരാഗം വദമാനാ. തേ പന "ഇദം നാമ പഠമജ്ഝാനം, അയം രൂപഭവോ, അയം അസഞ്ഞാഭവോ"തിപി ന ജാനന്തി. തേ പഞ്ഞാപേതും അസക്കോന്താപി കേവലം "പഞ്ഞാപേമാ"തി വദന്തി. തഥാഗതോ പന കാമാനം പരിഞ്ഞം അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഞ്ഞാപേതി, രൂപവേദനാനം അരഹത്തമഗ്ഗേന. ഏവമേത്ഥ ദ്വേ ജനാ ബാഹിരകാ, ഏകോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി ഇമസ്മിം ലോകേ തയോ സത്ഥാരോ നാമ.

ഭരണ്ഡുകാലാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഹത്ഥകസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൮. പഞ്ചമേ **അഭിക്കന്താ**തി അതിക്കന്താ, വിഗതാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഖയേ ദിസ്സതീ"**തി. തേനേവ ഹി **"നിക്ഖന്തോ പഠമോ യാമോ"**തി അനന്തരം വുത്തം. **അഭിക്കന്തതരോ**തി അതിവിയ കന്തതരോ. താദിസോ ച സുന്ദരോ ഭദ്ദകോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"സുന്ദരേ ദിസ്സതീ"**തി. **കോ**തി ദേവനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബാദീസു കോ കതമോ? **മേ**തി മമ. **പാദാനീ**തി പാദേ. **ഇദ്ധിയാ**തി ഇമായ ഏവരൂപായ ദേവിദ്ധിയാ. **യസസാ**തി ഇമിനാ ഏദിസേന പരിവാരേന പരിച്ഛേദേന. **ജല**ന്തി വിജ്ജോതമാനോ. **അഭിക്കന്തേനാ**തി അതിവിയ കന്തേന കമനീയേന അഭിരൂപേന. **വണ്ണേനാ**തി ഛവിവണ്ണേന സരീരവണ്ണനിഭായ. **സബ്ബാ ഓഭാസയം ദിസാ**തി ദസ ദിസാ പഭാസേന്തോ, ചന്ദോ വിയ സൂരിയോ വിയ ച ഏകോഭാസം ഏകാലോകം കരോന്തോതി ഗാഥായ

അത്ഥോ. **അഭിരൂപേതി** ഉളാരരൂപേ സമ്പന്നരൂപേ. **അബ്ഭനുമോദനേതി** സമ്പഹംസനേ . **ഇധ പനാതി** ''അഭിക്കന്തായ രത്തിയാ''തി ഏതസ്മിം പദേ. **തേനാതി** സുന്ദരപരിയായത്താ. ഖയേ വാ ഇധ അഭിക്കന്തസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ, തേന ''അഭിക്കന്തായ പരിക്ഖീണായ രത്തിയാ''തി വുത്തം ഹോതി.

രൂപായതനാദീസൂതി ആദിസദ്ദേന അക്ഖരാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സുവണ്ണവണ്ണോതി** സുവണ്ണച്ഛവീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **''ഛവിയ''**ന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം ''കഞ്ചനസന്നിഭത്തചോ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൯; സു॰ നി॰ ൫൫൩). **സഞ്ഞൂള്ഹാതി** സമ്ബന്ധിതാ, ഗന്ഥിതാതി അത്ഥോ. **വണ്ണാതി** ഗുണവണ്ണാതി ആഹ **''ഥുതിയ''**ന്തി, ഥോമനായന്തി അത്ഥോ. **കുലവഗ്ഗേതി** ഖത്തിയാദികുലകോട്ഠാസേ. തത്ഥ ''അച്ഛോ വിപ്പസന്നോ''തിആദിനാ വണ്ണിതബ്ബട്ഠേന **വണ്ണോ,** ഛവി. വണ്ണനട്ഠേന അഭിത്ഥവട്ഠേന **വണ്ണോ,** ഥുതി. അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോ വണ്ണേതബ്ബതോ ഠപേതബ്ബതോ **വണ്ണോ,** ഖത്തിയാദികുലവഗ്ഗോ. വണ്ണീയതി ഞാപീയതി ഏതേനാതി **വണ്ണോ,** ഞാപകകാരണം. വണ്ണനതോ ഥൂലരസ്സാദിഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ **വണ്ണോ,** സണ്ഠാനം. മഹന്തം ഖുദ്ദകം മജ്ഝിമന്തി വണ്ണേതബ്ബതോ പമിതബ്ബതോ **വണ്ണോ,** പമാണം. വണ്ണീയതി ചക്ഖുനാ പസ്സീയതീതി **വണ്ണോ,** രൂപായതനന്തി ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ വണ്ണസദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. **സോതി** വണ്ണസദ്ദോ. **ഛവിയാ ദട്ഠബ്ബോ** രൂപായതനേ ഗയ്ഹമാനസ്സപി ഛവിമുഖേനേവ ഗഹേതബ്ബതോ. ഛവിഗതാ പന വണ്ണധാതു ഏവ ''സുവണ്ണവണ്ണോ''തി ഏത്ഥ വണ്ണഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി അപരേ.

കേവലപരിപുണ്ണന്തി ഏകദേസമ്പി അസേസേത്വാ നിരവസേസതോവ പരിപുണ്ണന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **''അനവസേസതാ അത്ഥോ''**തി. **കേവലകപ്പാതി കപ്പ**-സദ്ദോ നിപാതോ പദപൂരണമത്തം, ''കേവലം''ഇച്ചേവ അത്ഥോ. കേവലസദ്ദോ ച ബഹുലവാചീതി ആഹ **''യേഭുയ്യതാ അത്ഥോ''**തി. കേചി പന ''ഈസകം അസമത്തം കേവലം കേവലകപ്പ''ന്തി വദന്തി. അനവസേസത്ഥോ ഏത്ഥ കേവലസദ്ദോ സിയാ, അനത്ഥന്തരേന പന കപ്പസദ്ദേന പദവഡ്ഢനം കതം ''കേവലാ ഏവ കേവലകപ്പാ''തി. തഥാ വാ കപ്പനീയത്താ പഞ്ഞപേതബ്ബത്താ കേവലകപ്പാ. **അബ്യാമിസ്സതാ** വിജാതിയേന അസങ്കരോ സുദ്ധതാ. **അനതിരേകതാ** തംപരമതാ വിസേസാഭാവോ. **കേവലകപ്പന്തി** കേവലം ദള്ഹം കത്വാതി അത്ഥോ. കേവലം വുച്ചതി നിബ്ബാനം സബ്ബസങ്ഖതവിവിത്തത്താ, തം ഏതസ്സ അധിഗതം അത്ഥീതി **കേവലീ,** സച്ഛികതനിരോധോ ഖീണാസവോ.

കപ്പ-സദ്ദോ പനായം സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ചാതി അധിപ്പായേന ഓകപ്പനിയപദേ ലബ്ഭമാനം ഓകപ്പസദ്ദമത്തം നിദസ്സേതി, അഞ്ഞഥാ കപ്പസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ ഓകപ്പനിയപദം അനിദസ്സനമേവ സിയാ. **സമണകപ്പേഹീതി** വിനയസിദ്ധേഹി സമണവോഹാരേഹി. **നിച്ചകപ്പന്തി** നിച്ചകാലം. **പഞ്ഞത്തീതി** നാമം. നാമഞ്ഹേതം തസ്സ ആയസ്മതോ, യദിദം കപ്പോതി. **കപ്പിതകേസമസ്സൂതി** കത്തരിയാ ഛേദിതകേസമസ്സു. **ദ്വങ്ഗുലകപ്പോതി** മജ്ഝന്ഹികവേലായ വീതിക്കന്തായ ദ്വങ്ഗുലതാവികപ്പോ. **ലേസോതി** അപദേസോ. അനവസേസം ഫരിതും സമത്ഥസ്സ ഓഭാസസ്സ കേനചി കാരണേന ഏകദേസഫരണമ്പി സിയാ, അയം പന സബ്ബസ്സേവ ഫരതീതി ദസ്സേതും സമന്തത്ഥോ കപ്പസദ്ദോ ഗഹിതോതി ആഹ **''അനവസേസം സമന്തതോ''**തി.

ആഭായ ഫരിത്വാതി വത്ഥമാലാലങ്കാരസരീരസമുട്ഠിതായ ആഭായ ഫരിത്വാ. ദേവതാനഞ്ഹി സരീരോഭാസം ദ്വാദസയോജനമത്തം ഠാനം. തതോ ഭിയ്യോപി ഫരിത്വാ തിട്ഠതി, തഥാ വത്ഥാഭരണാദിസമുട്ഠിതാ പഭാ.

ഹത്ഥകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കടുവിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൮. ഛട്ഠേ ഗാവീനം കയവിക്കയവസേന യോഗോ ഏത്ഥാതി ഗോയോഗോ, കയവിക്കയം കരോന്തോ ഗാവീഹി യുജ്ജന്തി ഏത്ഥാതി വാ ഗോയോഗോ, ഗാവീനം വിക്കയട്ഠാനം. തത്ഥ ജാതോ പിലക്ഖരുക്ഖോ **ഗോയോഗപിലക്ഖോ,** തസ്മിം. സമീപത്ഥേ ചേതം ഭുമ്മവചനം. തേനാഹ **"ഗാവീനം വിക്കയട്ഠാനേ ഉട്ഠിതപിലക്ഖസ്സ സന്തികേ"**തി. രിത്തോ അസ്സാദോ ഏതസ്സാതി **രിത്തസ്സാദോ.** തേനാഹ **"ഝാനസുഖാഭാവേന രിത്തസ്സാദ"**ന്തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

കടുവിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദുതിയഅനുരുദ്ധസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൯. അട്ഠമേ **ഇദം തേ മാനസ്മി**ന്തി ഏത്ഥ **മാനസ്മി**ന്തി പച്ചത്തേ ഭുമ്മവചനം. **ഇദ**ന്തി ച ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന നപുംസകനിദ്ദേസോ കതോതി ആഹ **"അയം തേ നവവിധേന വഡ്ഢിതമാനോ"**തി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

ദുതിയഅനുരുദ്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പടിച്ഛന്നസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൦. നവമേ **അസാധാരണസിക്ഖാപദ**ന്തി ഭിക്ഖുനീനം അസാധാരണം ഭിക്ഖൂനംയേവ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദം **സാധാരണസിക്ഖാപദ**ന്തി ഭിക്ഖൂനം ഭിക്ഖുനീനഞ്ച സാധാരണം ഉഭതോപഞ്ഞത്തിസിക്ഖാപദം.

പടിച്ഛന്നസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ലേഖസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൩. ദസമേ **ഥിരട്ഠാനതോ**തി ഥിരട്ഠാനതോവ. പാസാണേ ലേഖസദിസാ പരാപരാധനിബ്ബത്താ കോധലേഖാ യസ്സ സോ പാസാണലേഖൂപമസമന്നാഗതോ **പാസാണലേഖൂപമോ**തി വുത്തോ. ഏവം ഇതരേപി. **അനുസേതീ**തി അപ്പഹീനതായ അനുസേതി. **ന ഖിപ്പം ലുജ്ജതീ**തി ന അന്തരാ നസ്സതി കമ്മട്ഠാനേനേവ നസ്സനതോ. **ഏവമേവ**ന്തി ഏവം തസ്സപി പുഗ്ഗലസ്സ കോധോ ന അന്തരാ പുനദിവസേ വാ അപരദിവസേ വാ നിട്ഠാതി, അദ്ധനിയോ പന ഹോതി, മരണേനേവ നിട്ഠാതീതി അത്ഥോ. **കക്ഖളേനാ**തി അതികക്ഖളേന ധമ്മച്ഛേദകേന ഥദ്ധവചനേന. **സംസന്ദതീ**തി ഏകീഭവതി. **സമ്മോദതീ**തി നിരന്തരോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഥ വാ **സന്ധിയതീ**തി ഠാനഗമനാദീസു കായകിരിയാസു കായേന സമോധാനം ഗച്ഛതി, തിലതണ്ഡുലാ വിയ മിസ്സീഭാവം ഉപേതീതി അത്ഥോ. **സംസന്ദതീ**തി ചിത്തകിരിയാസു ചിത്തേന സമോധാനം ഗച്ഛതി, ഖീരോദകം വിയ ഏകീഭാവം ഉപേതീതി അത്ഥോ. **സമ്മോദതീ**തി ഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീസു വചീകിരിയാസു വാചായ സമോധാനം ഗച്ഛതി, വിപ്പവാസാഗതോപി പിയസഹായകോ വിയ പിയതരഭാവം ഉപേതീതി അത്ഥോ. അപിച കിച്ചകരണീയേസു തേഹി സദ്ധിം ആദിതോവ ഏകകിരിയാഭാവം ഉപഗച്ഛന്തോ **സന്ധിയതി,** യാവ മജ്ഝാ പവത്തന്തോ **സംസന്ദതി,** യാവ പരിയോസാനാ അനിവത്തന്തോ **സമ്മോദതീ**തി വേദിതബ്ബോ.

ലേഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസിനാരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൮) ൮. യോധാജീവവഗ്ഗോ

൧. യോധാജീവസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൮. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ യുജ്ഝനം യോധോ, സോ ആജീവോ ഏതസ്സാതി **യോധാജീവോ**. യുദ്ധമുപജീവതീതി വാ ഏതസ്മിം അത്ഥേ **യോധാജീവോ**തി നിരുത്തിനയേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **"യുദ്ധം ഉപജീവതീതി യോധാജീവോ"**തി. **സഹ…പേ॰… പസ്സതീ**തി പുബ്ബഭാഗേ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ സമ്മസനവസേന, മഗ്ഗക്ഖണേ അഭിസമയവസേന അത്തപച്ചക്ഖേന ഞാണേന പസ്സതി.

യോധാജീവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പരിസാസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൯. ദുതിയേ **അപ്പടിപുച്ഛിത്വാ വിനീതാ**തി "തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, രൂപം നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാ"തിആദിനാ അപ്പടിപുച്ഛിത്വാ കേവലം ധമ്മദേസനാവസേനേവ വിനീതപരിസാ. **ദുബ്ബിനീതപരിസാ**തി ദുക്ഖേന വിനീതപരിസാ. **പുച്ഛിത്വാ വിനീതാ**തി "തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ പുച്ഛിത്വാ അനുമതിഗ്ഗഹണവസേന വിനീതാ. **സുവിനീതപരിസാ**തി സുഖേന വിനീതപരിസാ. അനുമതിഗ്ഗഹണവസേന വിനയനഞ്ഹി ന ദുക്കരം ഹോതി.

പരിസാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഉപ്പാദാസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൦. ചതുത്ഥേ **ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാന**ന്തി തഥാഗതാനം ഉപ്പാദേപി വേനേയ്യപുഗ്ഗലാനം മഗ്ഗഫലുപ്പത്തി വിയ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചാദിസഭാവോ ന തഥാഗതുപ്പാദായത്തോ, അഥ ഖോ തഥാഗതാനം ഉപ്പാദേപി അനുപ്പാദേപി ഹോതിമേവാതി വുത്തം ഹോതി. **ഠിതാവ സാ ധാതൂ**തി ഠിതോ ഏവ സോ അനിച്ചസഭാവോ ബ്യഭിചാരാഭാവതോ ന കദാചി സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ ന ഹോതി. കാമം അസങ്ഖതാ വിയ ധാതു ന നിച്ചോ സോ സഭാവോ, തഥാപി സബ്ബകാലികോയേവാതി അധിപ്പായോ.

അപരോ നയോ - **ഠിതാവ സാ ധാതൂ**തി "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ"തി ഏസാ ധാതു ഏസ സഭാവോ തഥാഗതാനം ഉപ്പാദതോ പുബ്ബേ ഉദ്ധഞ്ച അപ്പടിവിജ്ഝിയമാനോ ന തഥാഗതേഹി ഉപ്പാദിതോ, അഥ ഖോ സബ്ബകാലം സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, ഠിതാവ സാ ധാതു, കേവലം പന സയമ്ഭുഞാണേന അഭിസമ്ബുജ്ഝനതോ "അയം ധമ്മോ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ"തി പവേദനതോ ച തഥാഗതോ ധമ്മസ്സാമീതി വുച്ചതി അപുബ്ബസ്സ തസ്സ ഉപ്പാദനതോ. തേന വുത്തം **"ഠിതാവ സാ ധാതൂ"**തി.

അഭിസമ്ബുജ്ഝതീതി ഞാണേന അഭിസമ്ബുജ്ഝതി. **അഭിസമേതീ**തി ഞാണേന അഭിസമാഗച്ഛതി. **ആചിക്ഖതീ**തി കഥേതി. **ദേസേതീ**തി ദസ്സേതി. **പഞ്ഞാപേതീ**തി ജാനാപേതി. **പട്ഠപേതീ**തി ഞാണമുഖേ ഠപേതി. **വിവരതീ**തി

വിവരിത്വാ ദസ്സേതി. **വിഭജതീ**തി വിഭാഗതോ ദസ്സേതി. **ഉത്താനീകരോതീ**തി പാകടം കരോതി.

അഥ വാ **അഭിസമ്ബുജ്ഝതീ**തി പച്ചക്ഖകരണേന അഭിമുഖം ബുജ്ഝതി, യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝതി. തതോ ഏവ **അഭിസമേതി** അഭിമുഖം സമാഗച്ഛതി. ആദിതോ കഥേന്തോ **ആചിക്ഖതി,** ഉദ്ദിസതീതി അത്ഥോ. തമേവ ഉദ്ദേസം പരിയോസാപേന്തോ **ദേസേതി**. യഥാഉദ്ദിട്ഠമത്ഥം നിദസ്സനവസേന പകാരേഹി ഞാപേന്തോ **പഞ്ഞാപേതി**. പകാരേഹി ഏതമത്ഥം പതിട്ഠപേന്തോ **പട്ഠപേതി**. യഥാഉദ്ദിട്ഠം പടിനിദസ്സനവസേന **വിവരതി വിഭജതി**. വിവടം വിഭത്തഞ്ച അത്ഥം ഹേതൂദാഹരണദസ്സനേഹി പാകടം കരോന്തോ **ഉത്താനീകരോതി**.

ഉപ്പാദാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൧൦. കേസകമ്ബലസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩൭-൧൩൮. പഞ്ചമേ **തന്താവുതാനം വത്ഥാനന്തി** ഇദം ''യാനി കാനിചീ''തി ഇമിനാ സമാനാധികരണന്തി ആഹ **''പച്ചത്തേ സാമിവചന''**ന്തി. **വായിതാനന്തി** വീതാനം. **ലാമകോതി** നിഹീനോ, **മക്ഖലി മോഘപുരിസോതി** ഏത്ഥ **മക്ഖലീ**തി തസ്സ നാമം. തം കിര സകദ്ദമായ ഭൂമിയാ തേലഘടം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തം, ''താത, മാ ഖലീ''തി സാമികോ ആഹ. സോ പമാദേന ഖലിത്വാ പതിത്വാ സാമികസ്സ ഭയേന പലായിതും ആരദ്ധോ. സാമികോ ഉപധാവിത്വാ നം ദുസ്സകണ്ണേ അഗ്ഗഹേസി, സാടകം ഛഡ്ഡേത്വാ അചേലകോ ഹുത്വാ പലായി. സോ പണ്ണേന വാ തിണേന വാ പടിച്ഛാദേതുമ്പി അജാനന്തോ ജാതരൂപേനേവ ഏകം ഗാമം പാവിസി. മനുസ്സാ തം ദിസ്വാ ''അയം സമണോ അരഹാ അപ്പിച്ഛോ, നത്ഥി ഇമിനാ സദിസോ''തി പൂവഭത്താദീനി ഗഹേത്വാ ഉപസങ്കമന്തി. സോ ''മയ്ഹം സാടകം അനിവത്ഥഭാവേന ഇദം ഉപ്പന്ന''ന്തി തതോ പട്ഠായ സാടകം ലഭിത്വാപി ന നിവാസേസി, തദേവ ച പബ്ബജ്ജം അഗ്ഗഹേസി. തസ്സ സന്തികേ അഞ്ഞേപി അഞ്ഞേപീതി പഞ്ചസതാ മനുസ്സാ പബ്ബജിംസു. തം സന്ധായാഹ ''മക്ഖലി മോഘപുരിസോ''തി. ഛട്ഠാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി ഏവ.

കേസകമ്ബലസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧-൧൩. പഠമമോരനിവാപസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൪൦-൧൪൨. ഏകാദസമേ അകുപ്പധമ്മതായ ഖയവയസങ്ഖാതം അന്തം അതീതാതി അച്ചന്താ, ഏവം അപരിഹായനസഭാവത്താ അച്ചന്താ നിട്ഠാ അസ്സാതി **അച്ചന്തനിട്ഠോ**. തേനാഹ **''അന്തം അതിക്കന്തനിട്ഠോ''**തിആദി. ന ഹി പടിവിദ്ധസ്സ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ ദസ്സനം കുപ്പനം നാമ അത്ഥി. **ധുവനിട്ഠോതി** സതതനിട്ഠോ. അച്ചന്തമേവ ചതൂഹി യോഗേഹി ഖേമോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അച്ചന്തയോഗക്ഖേമീ,** നിച്ചയോഗക്ഖേമീതി അത്ഥോ. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ വുസിതത്താ തസ്സ അവിഹായനസഭാവത്താ അച്ചന്തം ബ്രഹ്മചാരീതി **അച്ചന്തബ്രഹ്മചാരീ,** നിച്ചബ്രഹ്മചാരീതി അത്ഥോ. **പരിയോസാനന്തി** ബ്രഹ്മചരിയപരിയോസാനം വട്ടദുക്ഖപരിയോസാനഞ്ച . അച്ചന്തം പരിയോസാനമസ്സാതി **അച്ചന്തപരിയോസാനോ**. ദ്വാദസമതേരസമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പഠമമോരനിവാപസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യോധാജീവവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪൭-൧൫൬. മങ്ഗലവഗ്ഗോ ഉത്താനത്ഥോയേവ.

തതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

(൯൩) ൩. അചേലകവഗ്ഗവണ്ണനാ

൯൭-൯൩൩. ഇതോ പരേസു പന സുത്തപദേസു **“ഗാള്ഹാ”**തി വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **“കക്ഖളാ”**തി ആഹ. കക്ഖളചാരോ ചസ്സാ ന ലൂഖസഭാവോ. അഥ ഖോ തണ്ഹാവസേന ഥിരഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **“ലോഭവസേന ഥിരഗ്ഗഹണാ”**തി. **അഗാള്ഹാ പടിപദാ**തി വാ കാമാനം ഓഗാഹനം പടിപത്തി, കാമസുഖാനുയോഗോതി അത്ഥോ. **നിജ്ഝാമാ പടിപദാ**തി കായസ്സ നിജ്ഝാപനവസേന ഖേപനവസേന പവത്താ പടിപത്തി, അത്തകിലമഥാനുയോഗോതി അത്ഥോ. **നിച്ചേലോ**തി നിസ്സട്ഠചേലോ സബ്ബേന സബ്ബം പടിക്ഖിത്തചേലോ. നഗ്ഗിയവതസമാദാനേന **നഗ്ഗോ. ഠിതകോവ ഉച്ചാരം കരോതീ**തിആദി നിദസ്സനമത്തം വമിത്വാ മുഖവിക്ഖാലനാദിആചാരസ്സപി തേന വിസ്സട്ഠത്താ. **ജിവ്ഹായ ഹത്ഥം അപലേഖതി** അവലേഖതി ഉദകേന അധോവനതോ. ദുതിയവികപ്പേപി ഏസേവ നയോ. ‘‘ഏഹി, ഭദന്തേ’’തി വുത്തേ ഉപഗമനസങ്ഖാതോ വിധി ഏഹിഭദന്തോ, തം ചരതീതി ഏഹിഭദന്തികോ, തപ്പടിക്ഖേപേന **ന ഏഹിഭദന്തികോ. ന കരോതി** ‘‘സമണേന നാമ പരസ്സ വചനകരേന ന ഭവിതബ്ബ’’ന്തി അധിപ്പായേന.

പുരേതരന്തി തം ഠാനം അത്തനോ ഉപഗമനതോ പുരേതരം. തം കിര സോ ‘‘ഭിക്ഖുനാ നാമ യദിച്ഛകാ ഏവ ഭിക്ഖാ ഗഹേതബ്ബാ’’തി അധിപ്പായേന ന ഗണ്ഹാതി. **ഉദ്ദിസ്സ കതം** മമ നിമിത്തഭാവേന ബഹൂ ഖുദ്ദകാ പാണാ സങ്ഘാതം ആപാദിതാതി ന ഗണ്ഹാതി. **നിമന്തനം ന സാദിയതി** ഏവം തേസം വചനം കതം ഭവിസ്സതീതി. കുമ്ഭി ആദീസുപി സോ സത്തസഞ്ഞീതി ആഹ **“കുമ്ഭി-കളോപിയോ”**തിആദി. **കബളന്തരായോ ഹോതീ**തി ഉട്ഠിതസ്സ ദിന്നമ്പി കബളന്തരായോ ഹോതി. ഗാമസഭാഗാദിവസേന സങ്ഗമ്മ കിത്തേന്തി ഏതിസ്സാതി **സങ്കിത്തി,** യഥാസംഹതതണ്ഡുലാദിസഞ്ചയോ. **മാനുസകാനീ**തി വേയ്യാവച്ചകരാ മനുസ്സാ.

സുരാപാനമേവാതി മജ്ജലക്ഖണപ്പത്തായ സുരായ പാനമേവ. സുരാഗഹണേനേവേത്ഥ മേരയമ്പി സങ്ഗഹിതം. ഏകാഗാരമേവ ഉഞ്ഛരതീതി **ഏകാഗാരികോ**. ഏകാലോപേനേവ വത്തതീതി **ഏകാലോപികോ**. ദീയതി ഏതായാതി **ദത്തി,** ദത്തിആലോപമത്തഗ്ഗാഹി ഖുദ്ദകം ഭിക്ഖാദാനഭാജനം. തേനാഹ **“ഖുദ്ദകപാതീ”**തി. അഭുഞ്ജനവസേന ഏകോ അഹോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഏകാഹികോ, ആഹാരോ, തം **ഏകാഹികം**. സോ പന അത്ഥതോ ഏകദിവസം ലങ്ഘകോ ഹോതീതി ആഹ **“ഏകാദിവസന്തരിക”**ന്തി. **ദ്വാഹികന്തി**ആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏകാഹം അഭുഞ്ജിത്വാ ഏകാഹം ഭുഞ്ജനം **ഏകാഹവാരോ,** തം ഏകാഹികമേവ അത്ഥതോ. ദ്വീഹം അഭുഞ്ജിത്വാ ദ്വീഹം ഭുഞ്ജനം **ദ്വീഹവാരോ**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ഉക്കട്ഠോ പന പരിയായഭത്തഭോജനികോ ദ്വീഹം അഭുഞ്ജിത്വാ ഏകാഹമേവ ഭുഞ്ജതി. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

മിച്ഛാവായാമവസേനേവ ഉക്കുടികവതാനുയോഗോതി ആഹ **“ഉക്കുടികവീരിയമനുയുത്തോ”**തി. **അത്തകിലമഥാനുയോഗ**ന്തി അത്തനോ കിലമഥാനുയോഗം, സരീരദുക്ഖകാരണന്തി അത്ഥോ. സരീരപരിയായോ ഹി ഇധ അത്തസദ്ദോ ‘‘അത്തന്തപോ’’തിആദീസു (മ॰ നി॰ ഖ.൪൭൩) വിയ. **ദ്വേ അന്തേ**തി ഉഭോ കോടിയോ, ഉഭോ ലാമകപടിപത്തിയോതി അത്ഥോ. ലാമകമ്പി

ഹി അന്തോതി വുച്ചതി ''അന്തമിദം, ഭിക്ഖവേ, ജീവികാനം (സം॰ നി॰ ൩.൮൦; ഇതിവു॰ ൯൧), കോട്ഠകോ അന്തോ''തി ഏവമാദീസു. മജ്ഝിമപടിപദായ ഉപ്പഥഭാവേന അമനീയാ ഗന്തബ്ബാ ഞാതബ്ബാതി **അന്താ**. തതോ ഏവ ലാമകാ.

അചേലകവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൬൩-൧൮൩. സമനുഞ്ഞോതി സമ്മദേവ കതാനുഞ്ഞോ. തേനാഹ **"സമാനജ്ഝാസയോ"**തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

തികനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

ചതുക്കനിപാത-ടീകാ

൧. പഠമപണ്ണാസകം

൧. ഭണ്ഡഗാമവഗ്ഗോ

൧-൨. അനുബുദ്ധസുത്താദിവണ്ണനാ

൧-൨. ചതുക്കനിപാതസ്സ പഠമേ അനുബോധോ പുബ്ബഭാഗിയം ഞാണം, പടിവേധോ അനുബോധേന അഭിസമയോ. തത്ഥ യസ്മാ അനുബോധപുബ്ബകോ പടിവേധോ അനുബോധേന വിനാ ന ഹോതി. അനുബോധോ ഹി ഏകച്ചോ പടിവേധസമ്ബദ്ധോ, തദുഭയാഭാവഹേതുകഞ്ച വട്ടേ സംസരണം, തസ്മാ വുത്തം പാളിയം ''അനനുബോധാ...പേ॰... തുമ്ഹാകഞ്ചാ''തി. പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഭവതോ ഭവന്തരൂപഗമനം **സന്ധാവനം,** അപരാപരം ചവനൂപപജ്ജനവസേന സഞ്ചരണം **സംസരണ**ന്തി ആഹ **''ഭവതോ''**തിആദി. സന്ധാവിതസംസരിതപദാനം കമ്മസാധനതം സന്ധായാഹ **''മയാ ച തുമ്ഹേഹി ചാ''**തി പഠമവികപ്പേ. ദുതിയവികപ്പേ പന ഭാവസാധനതം ഹദയേ കത്വാ **''മമഞ്ചേവ തുമ്ഹാകഞ്ചാ''**തി യഥാരുതവസേനേവ വുത്തം . ദീഘരജ്ജുനാ ബദ്ധസകുണം വിയ രജ്ജുഹത്ഥോ പുരിസോ ദേസന്തരം തണ്ഹാരജ്ജുനാ ബദ്ധം സത്തസന്താനം അഭിസങ്ഖാരോ ഭവന്തരം നേതി ഏതായാതി **ഭവനേത്തി**. തേനാഹ **''ഭവരജ്ജൂ''**തിആദീ.

വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തകരോതി സകലവട്ടദുക്ഖസ്സ സകസന്താനേ പരസന്താനേ ച വിനാസകരോ അഭാവകരോ. ബുദ്ധചക്ഖുധമ്മചക്ഖുദിബ്ബചക്ഖുമംസചക്ഖുസമന്തചക്ഖുസങ്ഖാതേഹി **പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി ചക്ഖുമാ**. സവാസനാനം കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താ സാതിസയം കിലേസപരിനിബ്ബാനേന **പരിനിബ്ബുതോ**. ദുതിയം ഉത്താനമേവ.

അനുബുദ്ധസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. പഠമഖതസുത്താദിവണ്ണനാ

൩-൪. തതിയേ **കലി**ന്തി അപരാധം. **വിചിനാതീ**തി ആചിനോതി പസവതി. **തേന ച കലിനാ സുഖം ന പടിലഭതീ**തി തേന അപരാധേന സുഖം ന വിന്ദതി. നിന്ദിയപ്പസംസായ ഹി പസംസിയനിന്ദായ ച സമകോവ വിപാകോ. **പസംസിയനിന്ദാ**തി ച സമ്പന്നഗുണപരിധംസനവസേന പവത്തിയാ മഹാസാവജ്ജതായ കടുകതരവിപാകാ. നിന്ദിയപ്പസംസാ പന കഥം തായ സമവിപാകാതി ചേ? തസ്മിം അവിജ്ജമാനഗുണസമാരോപനേന അത്തനോ പരേസഞ്ച മിച്ഛാപടിപത്തിഹേതുഭാവതോ പസംസിയേന തസ്സ സബ്ഭാവകരണതോ ച. ലോകേപി ഹി അസൂരം സൂരേന സമം കരോന്തോ ഗാരയ്ഹോ ഹോതി, പഗേവ ദുപ്പടിപന്നം സുപ്പടിപന്നേന സമം കരോന്തോതി. **സകേന ധനേനാ**തി അത്തനോ സാപതേയ്യേന. **അപ്പമത്തകോവ കലീ**തി ദിട്ഠധമ്മികത്താ സപ്പടികാരത്താ ച അപ്പമത്തകോ അപരാധോ. **അയം...പേ॰... മഹന്തതരോ കലി** കതൂപചിതത്താ സമ്പരായികത്താ അപ്പടികാരത്താ ച.

നിരബ്ബുദോതി ഗണനാവിസേസോ ഏസോതി ആഹ **''നിരബ്ബുദഗണനായാ''**തി, സതസഹസ്സം നിരബ്ബുദാതി അത്ഥോ. നിരബ്ബുദപരിമാണം പന വസ്സഗണനായ ഏവം വേദിതബ്ബം. യഥേവ ഹി സതം സതസഹസ്സാനം കോടി ഹോതി, ഏവം സതം സതസഹസ്സാനം കോടിയോ പകോടി നാമ ഹോതി, സതം

സതസഹസ്സാനം പകോടിയോ കോടിപകോടി, സതം സതസഹസ്സകോടിപകോടിയോ നഹുതം, സതം സതസഹസ്സനഹുതാനി നിന്നഹുതം, സതം സതസഹസ്സനിന്നഹുതാനി ഏകം അബ്ബുദം, തതോ വീസതിഗുണിതം നിരബ്ബുദം. **യം അരിയേ ഗരഹന്തോ നിരയം ഉപപജ്ജതീ**തി അരിയേ ഗരഹന്തോ യം നിരബ്ബുദസങ്ഖാതം നിരയം ഉപപജ്ജതി, നിരബ്ബുദോതി ച പാടിയേക്കോ നിരയോ നത്ഥി, അവീചിമ്ഹിയേവ പന നിരബ്ബുദഗണനായ പച്ചിതബ്ബട്ഠാനസ്സേതം നാമം. ചതുത്ഥം ഉത്താനമേവ.

പഠമഖതസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അനുസോതസുത്തവണ്ണനാ

൫. പഞ്ചമേ **അനുസോതം ഗച്ഛതീ**തി സംസാരസോതസ്സ അനുകൂലഭാവേന ഗച്ഛതി. **പച്ചനീകപടിപത്തിയാ**തി സംസാരസോതസ്സ പടികൂലവസേന പവത്തനിബ്ബിദാനുപസ്സനാദിപടിപത്തിയാ . **ഠിതസഭാവോ**തി അചലപ്പസാദാദിസമന്നാഗമേന ഠിതസഭാവോ. അനാഗാമീ ഹി അസ്സദ്ധിയേഹി കാമരാഗബ്യാപാദേഹി അകമ്പനിയചിത്തതായ തമ്ഹാ ലോകാ അനാവത്തിധമ്മതായ ച ഠിതസഭാവോ നാമ. **ഓഘം തരിത്വാ**തി കാമോഘാദിചതുബ്ബിധം ഓഘം അതിക്കമിത്വാ. **പരതീരം ഗതോ**തി നിബ്ബാനപാരം ഗതോ. **ബ്രാഹ്മണോ**തി ബാഹിതപാപതായ ബ്രാഹ്മണോതി സങ്ഖം ഗതോ ഖീണാസവോ. തേനാഹ **"സേട്ഠോ നിദ്ദോസോ"**തി. **പഞ്ചവേരകമ്മ**ന്തി പാണാതിപാതാദിപഞ്ചദുച്ചരിതം. **സഹാപി ദുക്ഖേന സഹാപി ദോമനസ്സേനാ**തി കിലേസപരിയുട്ഠാനേ സതി ഉപ്പന്നേന ദുക്ഖദോമനസ്സേന സദ്ധിമ്പി. **പരിപുണ്ണ**ന്തി തിസ്സന്നം സിക്ഖാനം ഏകായപി അനൂനം. **പരിസുദ്ധ**ന്തി നിരുപക്കിലേസം. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി സേട്ഠചരിയം. ഇമിനാ വാരേന സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ കഥിതാ. കിം പന തേ രുദന്താ ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്തീതി? ആമ, കിലേസരോദനേന രോദന്താ ചരന്തി നാമ, സീലസമ്പന്നോ പുഥുജ്ജനഭിക്ഖു ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതോ.

ചേതോവിമുത്തിന്തി ഫലസമാധിം. **പഞ്ഞാവിമുത്തി**ന്തി ഫലഞാണം. **ഛഹാകാരേഹി പാരഗതോ**തി അഭിഞ്ഞാപാരഗൂ, പരിഞ്ഞാപാരഗൂ, ഭാവനാപാരഗൂ, പഹാനപാരഗൂ, സച്ഛികിരിയാപാരഗൂ, സമാപത്തിപാരഗൂതി ഏവം ഛഹി ആകാരേഹി സബ്ബധമ്മാനം പാരം പരിയോസാനം ഗതോ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അനുസോതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അപ്പസ്സുതസുത്തവണ്ണനാ

൬. ഛട്ഠേ **അപ്പകം സുതം ഹോതീ**തി നവങ്ഗസത്ഥുസാസനേ കിഞ്ചിദേവ സുതം ഹോതി. തദേവ നവങ്ഗസത്ഥുസാസനം ദസ്സേതും **"സുത്തം ഗേയ്യ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സുത്താദീനി വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ഉഭതോവിഭങ്ഗനിദ്ദേസഖന്ധകപരിവാരാ"**തിആദിമാഹ. കഥം പനായം വിഭാഗോ യുജ്ജേയ്യ. സഗാഥകഞ്ഹി സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണം. തദുഭയവിനിമുത്തഞ്ച സുത്തം ഉദാനാദിവിസേസസഞ്ഞാരഹിതം നത്ഥി, യം സുത്തങ്ഗം സിയാ. **മങ്ഗലസുത്താ**ദീനഞ്ച (ഖു॰ പാ॰ ൫.൧ ആദയോ;

സു॰ നി॰ വ്നൃ൧ ആദയോ) സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ ഗാഥാഭാവതോ ധമ്മപദാദീനം വിയ . ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ സഗാഥകത്താ സഗാഥാവഗ്ഗസ്സ വിയ. തഥാ ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനന്തി? വുച്ചതേ -

> ''സുത്തന്തി സാമഞ്ഞവിധി, വിസേസവിധയോ പരേ;
> സനിമിത്താ നിരുള്ഹത്താ, സഹതാഞ്ഞേന നാഞ്ഞതോ''. (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ)

സബ്ബസ്സപി ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ സുത്തന്തി അയം **സാമഞ്ഞവിധി**. തേനേവാഹ ആയസ്മാ മഹാകച്ചാനോ **നേത്തിയം** (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാരോ) ''നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠീ''തി. ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്നം (പാചി॰ ന്ദ൭, ൧വ൪വ) സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനീതി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; കഥാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) ഏവമാദി ച ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം. **വിസേസവിധയോ പരേ സനിമിത്താ** തദേകദേസേസു ഗേയ്യാദയോ വിസേസവിധയോ തേന തേന നിമിത്തേന പതിട്ഠിതാ. തഥാ ഹി ഗേയ്യസ്സ സഗാഥകത്തം തബ്ഭാവനിമിത്തം. ലോകേപി ഹി സസിലോകം സഗാഥകം വാ ചുണ്ണിയഗന്ഥം ''ഗേയ്യ''ന്തി വദന്തി. ഗാഥാവിരഹേ പന സതി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തം. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഞ്ഹി ''ബ്യാകരണ''ന്തി വുച്ചതി. ബ്യാകരണമേവ വേയ്യാകരണം. ഏവം സന്തേ സഗാഥകാദീനമ്പി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താനം വേയ്യാകരണഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാനം അനോകാസഭാവതോ, ''ഗാഥാവിരഹേ സതീ''തി വിസേസിതത്താ ച. തഥാ ഹി ധമ്മപദാദീസു കേവലം ഗാഥാബന്ധേസു സഗാഥകത്തേപി സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥായുത്തേസു ''വുത്തം ഹേത''ന്തിആദിവചനസമ്ബന്ധേസു അബ്ഭുതധമ്മപ്പടിസംയുത്തേസു ച സുത്തവിസേസേസു യഥാക്കമം ഗാഥാഉദാനഇതിവുത്തകഅബ്ഭുതധമ്മസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, തഥാ സതിപി ഗാഥാബന്ധഭാവേ ഭഗവതോ അതീതാസു ജാതീസു ചരിയാനുഭാവപ്പകാസകേസു ജാതകസഞ്ഞാ, സതിപി പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനഭാവേ സഗാഥകത്തേ ച കേസുചി സുത്തന്തേസു വേദസ്സ ലഭാപനതോ വേദല്ലസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി ഏവം തേന തേന സഗാഥകത്താദിനാ നിമിത്തേന തേസു തേസു സുത്തവിസേസേസു ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി വിസേസവിധയോ സുത്തങ്ഗതോ പരേ ഗേയ്യാദയോ. യം പനേത്ഥ ഗേയ്യങ്ഗാദിനിമിത്തരഹിതം, തം സുത്തങ്ഗം വിസേസസഞ്ഞാപരിഹാരേന സാമഞ്ഞസഞ്ഞായ പവത്തനതോ. നനു ച സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണന്തി സുത്തങ്ഗം ന സമ്ഭവതീതി ചോദനാ തദവത്ഥാവാതി? ന തദവത്ഥാ സോധിതത്താ. സോധിതഞ്ഹി പുബ്ബേ ''ഗാഥാവിരഹേ സതി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്ത''ന്തി.

യഞ്ച വുത്തം - ''ഗാഥാഭാവതോ മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ''തി, തം **ന, നിരുള്ഹത്താ**. നിരുള്ഹോ ഹി മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തഭാവോ. ന ഹി താനി ധമ്മപദബുദ്ധവംസാദയോ വിയ ഗാഥാഭാവേന പഞ്ഞാതാനി, അഥ ഖോ സുത്തഭാവേനേവ, തേനേവ ഹി അട്ഠകഥായം ''സുത്തനാമക''ന്തി നാമഗ്ഗഹണം കതം. യം പന വുത്തം ''സഗാഥകത്താ

ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ''തി, തദപി നത്ഥി, യസ്മാ **സഹതാഞ്ഞേന**. സഹ ഗാഥാഹീതി ഹി സഗാഥകം. സഹഭാവോ നാമ അത്ഥതോ അഞ്ഞേന ഹോതി, ന ച മങ്ഗലസുത്താദീസു ഗാഥാവിനിമുത്തോ കോചി സുത്തപ്പദേസോ അത്ഥി, യോ ''സഹ ഗാഥാഹീ''തി വുച്ചേയ്യ, ന ച സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥി. യദപി വുത്തം - ''ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനം ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ''തി, തദപി ന, അഞ്ഞതോ. അഞ്ഞാ ഏവ ഹി താ ഗാഥാ ജാതകാദിപരിയാപന്നത്താ. അതോ ന താഹി ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീനം ഗേയ്യങ്ഗഭാവോതി. ഏവം സുത്താദീനം അങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്കരാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന സമന്തപാസാദികായ വിനയസംവണ്ണനായ **സാരത്ഥദീപനിയാ** (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ച.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) അമ്ഹേഹി പകാസിതോ, ഇച്ഛന്തേഹി തതോയേവ ഗഹേതബ്ബോ.

ന അത്ഥമഞ്ഞായ ധമ്മമഞ്ഞായ ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപന്നോ ഹോതീതി അട്ഠകഥഞ്ച പാളിഞ്ച ജാനിത്വാ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ അനുരൂപധമ്മം പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദം പടിപന്നോ ന ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **''ന അത്ഥമഞ്ഞായ ധമ്മമഞ്ഞായാതി അട്ഠകഥഞ്ച പാളിഞ്ച ജാനിത്വാ...പേ॰... ന പടിപന്നോ ഹോതീ''**തി.

അപ്പസ്സുതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സോഭനസുത്തവണ്ണനാ

൭. സത്തമേ **പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയേനാതി** സച്ചസമ്പടിവേധാദിപഞ്ഞാവേയ്യത്തിയേന. **വിനയം ഉപേതാതി** തദങ്ഗാദിവസേന കിലേസാനം വിനയം ഉപേതാ. **വേസാരജ്ജേനാതി** സാരജ്ജകരാനം ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിപാപധമ്മാനം വിഗമനതോ വേസാരജ്ജേന, സാരജ്ജരഹിതേനാതി അത്ഥോ. തേപിടകവസേന ബഹു സുതം ഏതേസന്തി **ബഹുസ്സുതാ**. തമേവ പരിയത്തിധമ്മം ധാരേന്തി സുവണ്ണഭാജനേ പക്ഖിത്തസീഹവസം വിയ വിനസ്സന്തം അകത്വാ സുപ്പഗുണസുപ്പവത്തിഭാവേന ഹദയേ ഠപേന്തീതി **ധമ്മധരാ**. ഏദിസാ ച അത്തനാ സുതസ്സ ധമ്മസ്സ ആധാരഭൂതാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **''സുതധമ്മാനം ആധാരഭൂതാ''**തി.

സോഭനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വേസാരജ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൮. അട്ഠമേ ബ്യാമോഹവസേന സരണപരിയേസനം സാരജ്ജനം സാരദോ, ബ്യാമോഹഭയം. വിഗതോ സാരദോ ഏതസ്സാതി വിസാരദോ, തസ്സ ഭാവോ **വേസാരജ്ജം**. തം പന ഞാണസമ്പദം, പഹാനസമ്പദം, ദേസനാവിസേസസമ്പദം ഖേമഞ്ച നിസ്സായ പവത്തം ചതുബ്ബിധപച്ചവേക്ഖണഞാണം. തേനാഹ **''ചതൂസു ഠാനേസൂ''**തിആദി. ഉസഭസ്സ ഇദന്തി **ആസഭം,** സേട്ഠട്ഠാനം. സബ്ബഞ്ഞുതപടിജാനനവസേന അഭിമുഖം ഗച്ഛന്തി, അട്ഠ വാ പരിസാ ഉപസങ്കമന്തീതി **ആസഭാ,** പുബ്ബബുദ്ധാ. **ഇദം പനാതി** ബുദ്ധാനം ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതമേവ വദതി. **തിട്ഠമാനോവാതി** അവദന്തോപി തിട്ഠമാനോവ പടിജാനാതി നാമാതി അത്ഥോ. **ഉപഗച്ഛതീതി** അനുജാനാതി.

അട്ഠസു പരിസാസൂതി "അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, സാരിപുത്ത, അനേകസതം ഖത്തിയപരിസം ഉപസങ്കമിതാ...പേ॰... ബ്രാഹ്മണപരിസം ഗഹപതിപരിസം, സമണപരിസം, ചാതുമഹാരാജികപരിസം, താവതിംസപരിസം, മാരപരിസം, ബ്രഹ്മപരിസം ഉപസങ്കമിതാ, തത്രപി മയാ സന്നിസിന്നപുബ്ബഞ്ചേവ സല്ലപിതപുബ്ബഞ്ച സാകച്ഛാ ച സമാപജ്ജിതപുബ്ബാ. തത്ര വത മം 'ഭയം വാ സാരജ്ജം വാ ഓക്കമിസ്സതീ'തി നിമിത്തമേതം, സാരിപുത്ത, ന സമനുപസ്സാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൧) ഏവം വുത്തപരിസാസു. **അഭീതനാദം നദതീ**തി പരതോ ദസ്സിതഞാണയോഗേന വിസാരദോ അഹന്തി അഭീതനാദം നദതി. **സീഹനാദസുത്തേനാ**തി ഖന്ധവഗ്ഗേ ആഗതേന സീഹനാദസുത്തേന.

"ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൧) സുത്തസേസേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദിഫലസമ്പത്തിപവത്തി വുത്താ, പുരിമസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദിഉപനിസ്സയാ പച്ഛിമസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദിസമ്പത്തിപവത്തി വാ വുത്താ. ആദി-സദ്ദേന തഥ ച ചക്കസദ്ദസ്സ ഗഹണം വേദിതബ്ബം. വിചക്കസണ്ഠാനാ അസനി ഏവ **അസനിവിചക്കം. ഉരചക്കാദീസൂതി ആദി**-സദ്ദേന ആണാസമൂഹാദീസുപി ചക്കസദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. "സങ്ഘഭേദം കരിസ്സാമ ചക്കഭേദ"ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ꠰൦൯; ചൂളവ॰ ꠰ꠃ꠰) ഹി ആണാ "ചക്ക"ന്തി വുത്താ. "ദേവചക്കം അസുരചക്ക"ന്തിആദീസു സമൂഹോതി.

പടിവേധനിട്ഠത്താ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം പടിവേധോതി **"ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമാ"**തി വുത്തം. തേന പടിലദ്ധസ്സപി ദേസനാഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തി പരസ്സ ബുജ്ഝനമത്തേന ഹോതീതി **"അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞസ്സ സോതാപത്തി... പേ॰... ഫലക്ഖണേ പവത്തം നാമാ"**തി വുത്തം. തതോ പരം പന യാവ പരിനിബ്ബാനാ ദേസനാഞാണപ്പവത്തി തസ്സേവ പവത്തിതസ്സ ധമ്മചക്കസ്സ ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം.

ദസ്സിതധമ്മേസൂതി വുത്തധമ്മേസു. വചനമത്തമേവ ഹി തേസം, ന പന ദസ്സനം താദിസസ്സേവ ധമ്മസ്സ അഭാവതോ. ഭഗവതോ ഏവ വാ "ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധോ"തി പരസ്സ വചനവസേന **ദസ്സിതധമ്മേസു**. "ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൧൮-൭൨൧) വിയ **ധമ്മ**-സദ്ദോ ഹേതുപരിയായോതി ആഹ **"സഹധമ്മേനാതി സഹേതുനാ"**തി. **ഹേതൂ**തി ച ഉപപത്തിസാധനഹേതു വേദിതബ്ബോ, ന കാരകോ, സമ്പാപകോ വാ. **നിമിത്ത**ന്തി ചോദനായ കാരണം. തഥ ചോദകോ ചോദനം കരോതീതി **കാരണം,** ധമ്മോ ചോദനം കരോതി ഏതേനാതി **കാരണം**. തേനാഹ **"പുഗ്ഗലോപീ"**തിആദി. **ഖേമ**ന്തി കേനചി അപ്പടിബാഹിയഭാവേന അനുപദ്ദുതം.

അന്തരായോ ഏതേസം അത്ഥി, അന്തരായേ വാ നിയുത്താതി **അന്തരായികാ**. ഏവംഭൂതാ പന തേ യസ്മാ അന്തരായകരാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **"അന്തരായം കരോന്തീതി അന്തരായികാ"**തി. അസഞ്ചിച്ച വീതിക്കമേ നാതിസാവജ്ജാതി കത്വാ വുത്തം **"സഞ്ചിച്ച വീതിക്കന്താ"**തി. **സത്ത ആപത്തിക്ഖന്ധാ**തിആദി നിദസ്സനമത്തം ഇതരേസമ്പി ചതുന്നം "അന്തരായികാ"തി വുത്തധമ്മാനം തബ്ഭാവേ ബ്യഭിചാരാഭാവതോ. **ഇധ പന മേഥുനധമ്മോ അധിപ്പേതോ**തി ഇദം അട്ഠുപ്പത്തിവസേന വുത്തം അരിട്ഠസിക്ഖാപദം (പാചി॰ ꠰൧൭) വിയ. യസ്മാ തംഖണമ്പി കാമാനം

ആദീനവം ദിസ്വാ വിരതോ ഹോതി ചേ, വിസേസം അധിഗച്ഛതി, ന കാമേസു ആസത്തോ, തസ്മാ വുത്തം **"മേഥുന…പേ॰…അന്തരായോ ഹോതീ"**തി. തത്ഥ **യസ്സ കസ്സചീ**തി ന കേവലം പബ്ബജിതസ്സേവ, അഥ ഖോ യസ്സ കസ്സചി. തഥാ ഹി വുത്തം "മേഥുനമനുയുത്തസ്സ, മുസ്സതേവാപി സാസന"ന്തി (സു॰ നി॰ ൮൨൨).

തസ്മിം അനിയ്യാനികധമ്മേതി തസ്മിം പരേഹി പരികപ്പിതഅനിയ്യാനികധമ്മനിമിത്തം. നിമിത്തത്ഥേ ഹി ഇദം കമ്മസംയോഗേ ഭുമ്മം.

ഉപനിബദ്ധാതി വിരചിതാ. തേനാഹ **"അഭിസങ്ഖതാ"**തി. **പുഥുഭാവന്തി** ബഹുഭാവം. **പുഥൂഹി വാ സിതാ**തി ബഹൂഹി സമണബ്രാഹ്മണേഹി സിതാ ഉപനിബദ്ധാ.

വേസാരജ്ജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തണ്ഹുപ്പാദസുത്തവണ്ണനാ

൯. നവമേ ഭവതി ഏതേന ആരോഗ്യന്തി **ഭവോ,** ഗിലാനപച്ചയോ. പരിവുദ്ധോ ഭവോ **അഭവോ**. വുദ്ധിഅത്ഥോ ഹി അയമകാരോ യഥാ "സംവരാസംവരോ, ഫലാഫല"ന്തി ച. **സപ്പിനവനീതാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തേലമധുഫാണിതാദീനം ഗഹണം. സപ്പിനവനീതാദിഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം, സബ്ബസ്സപി ഗിലാനപച്ചയസ്സ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഭവാഭവോ**തി വാ ഖുദ്ദകോ ചേവ മഹന്തോ ച ഉപപത്തിഭവോ വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"സമ്പത്തിഭവേസൂ"**തിആദി. **ഭവോ**തി വാ സമ്പത്തി, **അഭവോ**തി വിപത്തി. **ഭവോ**തി വുദ്ധി, **അഭവോ**തി ഹാനി. തംനിമിത്തഞ്ച തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തം **"ഭവാഭവഹേതു വാ"**തി.

തണ്ഹാദുതിയോതി തണ്ഹാസഹായോ. തണ്ഹാ ഹി നിരുദകകന്താരേ മരീചികായ ഉദകസഞ്ഞാ വിയ പിപാസാഭിഭൂതം തസിതം സത്തം അസ്സാസദസ്സനവസേന സഹായകിച്ചം കരോന്തീ ഭവാദീസു അനിബ്ബിന്നം കത്വാ പരിബ്ഭമാപേതി. തഥാ ഹി തം പപാതകം അചിന്തേത്വാ മധുഗ്ഗണ്ഹനകലുദ്ദകാ വിയ അനേകാദീനവാകുലേസു ഭവേസു ആനിസംസമേവ ദസ്സേന്തീ അനത്ഥജാലേ സാ പരിബ്ഭമാപേതി, തസ്മാ തണ്ഹാ "പുരിസസ്സ ദുതിയാ"തി വുത്താ. നനു ച അഞ്ഞേപി കിലേസാദയോ ഭവനിബ്ബത്തിപച്ചയാതി? സച്ചമേതം, ന പന തഥാ വിസേസപച്ചയോ, യഥാ തണ്ഹാ. തഥാ ഹി സാ കുസലേഹി വിനാ അകുസലേഹി, കാമാവചരാദികുസലേഹി ച വിനാ രൂപാവചരാദികുസലേഹി ഭവനിബ്ബത്തിയാ വിസേസപച്ചയോ. യതോ സമുദയസച്ചന്തി വുച്ചതീതി. **ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവന്തി** ഇത്ഥഭാവോ ച അഞ്ഞഥാഭാവോ ച ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവോ, സംസാരോ, തം ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവം. തത്ഥ **ഇത്ഥഭാവോ** മനുസ്സത്തം, **അഞ്ഞഥാഭാവോ** തതോ അവസിട്ഠസത്താവാസാ. **ഇത്ഥഭാവോ** വാ തേസം തേസം സത്താനം പച്ചുപ്പന്നോ അത്തഭാവോ, **അഞ്ഞഥാഭാവോ** അനാഗതത്തഭാവോ. ഏവരൂപോ വാ അഞ്ഞോപി അത്തഭാവോ **ഇത്ഥഭാവോ,** ന ഏവരൂപോ **അഞ്ഞഥാഭാവോ**. തേനേവാഹ **"ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവന്തി ഏത്ഥ ഇത്ഥഭാവോ നാമ അയം അത്തഭാവോ"**തിആദി. സംസരണം **സംസാരോ**.

“ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, സംസാരോതി പവുച്ചതി”. (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൧൯; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൯൫ അപസാദനാവണ്ണനാ; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൬൦; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൧൯൯; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൬ സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസോ; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൫൨൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൯; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൧൪);

തേനാഹ **“ഖന്ധധാതുആയതനാനം പടിപാടി”**ന്തി, ഖന്ധധാതുആയതനാനം ഹേതുഫലഭാവേന അപരാപരപ്പവത്തിന്തി അത്ഥോ.

ഏവമാദീനവം ഞത്വാതി ഏത്ഥ ഏതമാദീനവം ഞത്വാതിപി പഠന്തി, ഏതം സകലവട്ടദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവം സമുദയം തണ്ഹം ആദീനവം ഞത്വാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ഏവമാദീനവം ഞത്വാ**തി ഏതം യഥാവുത്തം സംസാരാനതിവത്തനആദീനവം ദോസം ഞത്വാ. **നിഗ്ഗഹണോ**തി ചതുരൂപാദാനസങ്ഖാതസ്സ സബ്ബസ്സ ഗഹണസ്സ പടിനിസ്സജ്ജനേന നിഗ്ഗഹണോ, ഖന്ധപരിനിബ്ബാനേന സങ്ഖാരപ്പവത്തിതോ അപഗച്ഛേയ്യാതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

തണ്ഹുപ്പാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. യോഗസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. ദസമേ **യോജേന്തീ**തി കമ്മം വിപാകേന ഭവാദിം, ഭവന്തരാദീഹി ദുക്ഖേന സത്തം യോജേന്തി ഘടേന്തീതി **യോഗാ**. കാമനട്ഠേന കാമോ ച സോ യഥാവുത്തേനത്ഥേന യോഗോ ചാതി **കാമയോഗോ. ഭവയോഗോ** നാമ ഭവരാഗോതി ദസ്സേതും **“രൂപാരൂപഭവേസൂ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പഠമോ ഉപപത്തിഭവേസു രാഗോ, ദുതിയോ കമ്മഭവേസു, തതിയോ ഭവദിട്ഠിസഹഗതോ യഥാ രജ്ജനട്ഠേന രാഗോ, ഏവം യുജ്ജനട്ഠേന യോഗോതി വുത്തോ. **ചതൂസു സച്ചേസു അഞ്ഞാണ**ന്തി ഇദം സുത്തന്തനയം നിസ്സായ വുത്തം. സുത്തന്തസംവണ്ണനാ ഹേസാതി, തദന്തോഗധത്താ വാ പുബ്ബന്താദീനം.

സമുദയന്തി ദ്വേ സമുദയാ ഖണികസമുദയോ പച്ചയസമുദയോ ച. ഉപ്പാദക്ഖണോ ഖണികസമുദയോ, പച്ചയോവ പച്ചയസമുദയോ. സമുദയതേ സമുദയനം സമുദയോ, സമുദേതി ഏതസ്മാതി സമുദയോതി ഏവം ഉഭിന്നം സമുദയാനം സദ്ദത്ഥതോപി ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. പച്ചയസമുദയം പജാനന്തോപി ഭിക്ഖു ഖണികസമുദയം പജാനാതി, ഖണികസമുദയം പജാനന്തോപി പച്ചയസമുദയം പജാനാതി. പച്ചയതോ ഹി സങ്ഖാരാനം ഉദയം പസ്സതോ ഖണതോ ച നേസം ഉദയദസ്സനം സുഖം ഹോതി, ഖണതോ ച നേസം ഉദയം പസ്സതോ പഗേവ പച്ചയാനം സുഗ്ഗഹിതത്താ പച്ചയതോ ദസ്സനം സുഖേന ഇജ്ഝതി. ഇധ പന ഖണികസമുദയം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സമുദയന്തി ഉപ്പത്തി”**ന്തി.

അത്ഥങ്ഗമോപി ദുവിധോ അച്ചന്തത്ഥങ്ഗമോ, ഭേദത്ഥങ്ഗമോതി. അച്ചന്തത്ഥങ്ഗമോ അപ്പവത്തിനിരോധോ, നിബ്ബാനന്തി കേചി. ഭേദത്ഥങ്ഗമോ ഖണികനിരോധോ. തദുഭയം പുബ്ബഭാഗേ ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാദിവസേന പസ്സതോ

അഞ്ഞതരദസ്സനേന ഇതരദസ്സനമ്പി സിദ്ധമേവ ഹോതി. പുബ്ബഭാഗേയേവ ആരമ്മണവസേന ഖയതോ വയതോ സമ്മസനാദികാലേ ഭേദത്ഥങ്ഗമം പസ്സന്തോ ബ്യതിരേകവസേന അനുസ്സവാദിതോ അച്ചന്തത്ഥങ്ഗമം പസ്സതി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന ആരമ്മണതോ അച്ചന്തത്ഥങ്ഗമം പസ്സന്തോ അസമ്മോഹതോ ഇതരമ്പി പസ്സതി. ഇധ പന ഭേദത്ഥങ്ഗമം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അത്ഥങ്ഗമന്തി ഭേദ"**ന്തി. കാമാനം ഉപ്പത്തിഭേദഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ യഥാ കാമാനം പടിച്ചസമുപ്പന്നതാ വിഭാവിതാ, ഏവം കാമവത്ഥുനോപീതി ഉഭയേസമ്പി അനിച്ചതാ ദുക്ഖതാ അനത്തതാ ച വിഭാവിതാതി ദട്ഠബ്ബം. **മധുരഭാവ**ന്തി ഇമിനാ കാമസന്നിസ്സിതം സുഖം സോമനസ്സം ദസ്സേതി. ''യം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇമേ പഞ്ച കാമഗുണേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം കാമാനം അസ്സാദോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൬) ഹി വുത്തം. **അമധുരഭാവ**ന്തി ഇമിനാ പന കാമഹേതുകം ദുക്ഖം ദോമനസ്സം ദസ്സേതി.

ഫസ്സായതനാനന്തി ഛദ്വാരികസ്സ ഫസ്സസ്സ കാരണഭൂതാനം ചക്ഖാദിആയതനാനം. തേനാഹ **"ചക്ഖാദീനം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദികാരണാന"**ന്തി. പുനബ്ഭവകരണം പുനോഭവോ ഉത്തരപദലോപേന, മനോ-സദ്ദസ്സ വിയ ച പുരിമപദസ്സ ഓകാരന്തതാ ദട്ഠബ്ബാ. പുനോഭവോ സീലമേതേസന്തി **പോനോഭവികാ**. അഥ വാ സീലത്ഥേന ഇകസദ്ദേന ഗമിതത്ഥത്താ കിരിയാവാചകസദ്ദസ്സ അദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം യഥാ അപൂപഭക്ഖനസീലോ ആപൂപികോ. അഥ വാ പുനബ്ഭവം ദേന്തി, പുനബ്ഭവായ സംവത്തന്തി, പുനപ്പുനബ്ഭവേ നിബ്ബത്തേന്തീതി **പോനോഭവികാ**. ''തദ്ധിതാ''തി ഹി ബഹുവചനനിദ്ദേസാ വിചിത്തത്താ വാ തദ്ധിതാനം അഭിധാനലക്ഖണത്താ വാ ''പുനബ്ഭവം ദേന്തീ''തിആദീസുപി അത്ഥേസു പോനോഭവികസദ്ദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ.

വിസംയോജേന്തി പടിപന്നം പുഗ്ഗലം കാമയോഗാദിതോ വിയോജേന്തീതി **വിസംയോഗാ,** അസുഭജ്ഝാനാദീനി വിസംയോജനകാരണാനി. തേനാഹ **"വിസംയോഗാതി വിസംയോജനകാരണാനീ"**തിആദി.

യോഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭണ്ഡഗാമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ചരവഗ്ഗോ

൧. ചരസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. ദുതിയസ്സ പഠമേ **ചരതോ**തി ഗച്ഛന്തസ്സ, ചങ്കമന്തസ്സ വാ. **ഉപ്പജ്ജതി കാമവിതക്കോ വാ**തി വത്ഥുകാമേസു അവീതരാഗതായ താദിസേ പച്ചയേ കാമപടിസംയുത്തോ വാ വിതക്കോ ഉപ്പജ്ജതി ചേ , യദി ഉപ്പജ്ജതി. **ബ്യാപാദവിതക്കോ വാ വിഹിംസാവിതക്കോ വാ**തി ആഘാതവിനയേ വിസേസേന ചിത്തസ്സ അദമിതത്താ ആഘാതനിമിത്തേ ബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ വാ വിതക്കോ, ലേഡ്ഡുദണ്ഡാദീതി പരഹിംസനവസേന വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വാ വിതക്കോ ഉപ്പജ്ജതി ചേതി സമ്ബന്ധോ. **തം ചേ ഭിക്ഖു അധിവാസേതീ**തി തം യഥാവുത്തം കാമവിതക്കാദിം യഥാപച്ചയം അത്തനോ ചിത്തേ ഉപ്പന്നം ''ഇതിപായം വിതക്കോ പാപകോ, ഇതിപി അകുസലോ, ഇതിപി സാവജ്ജോ, സോ ച ഖോ അത്തബ്യാബാധായ സംവത്തതീ''തിആദിനാ നയേന പച്ചവേക്ഖണായ അഭാവതോ അധിവാസേതി അത്തനോ ചിത്തം ആരോപേത്വാ വാസേതി. അധിവാസേന്തോയേവ ച **നപ്പജഹതി** തദങ്ഗാദിപ്പഹാനവസേന ന പടിനിസ്സജ്ജതി. തതോ ഏവ ച **ന വിനോദേതി** അത്തനോ ചിത്തസന്താനതോ ന നുദതി ന നീഹരതി. തഥാ അവിനോദനതോ **ന ബ്യന്തീകരോതി** ന വിഗതന്തം കരോതി. ആതാപീ പഹിതത്തോ യഥാ തേസം അന്തോപി നാവസിസ്സതി അന്തമസോ ഭങ്ഗമത്തമ്പി, ഏവം കരോതി, അയം പന തഥാ ന കരോതീതി അത്ഥോ. തഥാഭൂതോ പന **ന അനഭാവം ഗമേതി** അനു അനു അഭാവം ന ഗമേതി. ന പജഹതി ചേ, ന വിനോദേതി ചേതി ഇതിആദിനാ ചേ-സദ്ദം യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏവംഭൂതോതി ഏവം കാമവിതക്കാദീഹി പാപവിതക്കേഹി സമങ്ഗിഭൂതോ. **അനാതാപീ**തി കിലേസാനം ആതാപയികസ്സ വീരിയസ്സ അഭാവേന അനാതാപീ. പാപുത്രാസലക്ഖണസ്സ ഓത്തപ്പസ്സ അഭാവേന **അനോത്താപീ. സതതം സമിതം** സബ്ബകാലം നിരന്തരം. **കുസീതോ ഹീനവീരിയോ**തി കുസലേഹി ധമ്മേഹി പരിഹാപയിത്വാ അകുസലപക്ഖേ കുച്ഛിതം സീദനതോ കോസജ്ജസമന്നാഗമേന ച കുസീതോ, സമ്മപ്പധാനവീരിയാഭാവേന ഹീനവീരിയോ വീരിയവിരഹിതോതി **വുച്ചതി** കഥീയതി. **ഠിതസ്സാ**തി ഗമനം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ തിട്ഠതോ. സയനഇരിയാപഥസ്സ വിസേസതോ കോസജ്ജപക്ഖികത്താ യഥാ തംസമങ്ഗിനോ ഭാവിതത്താ സമ്ഭവന്തി, തം ദസ്സേതും **''ജാഗരസ്സാ''**തി വുത്തം.

സുക്കപക്ഖേ **തഞ്ചേ ഭിക്ഖു നാധിവാസേതീ**തി ആരദ്ധവീരിയസ്സപി വിഹരതോ അനാദിമതി സംസാരേ ചിരകാലഭാവിതത്താ തഥാരൂപപച്ചയസമായോഗേ സതിസമ്മോസേന വാ കാമവിതക്കാദി ഉപ്പജ്ജതി ചേ, തം ഭിക്ഖു അത്തനോ ചിത്തം ആരോപേത്വാ ന വാസേതി, അബ്ഭന്തരേ ന വാസേതീതി അത്ഥോ. അനധിവാസേന്തോ കിം കരോതി? **പജഹതി** ഛഡ്ഡേതി. കിം കചവരം വിയ പിടകേനാതി? ന, അപിച ഖോ തം **വിനോദേതി** നുദതി നീഹരതി. കിം ബലിബദ്ദം വിയ പതോദേനാതി? ന, അഥ ഖോ **ബ്യന്തീകരോതി** വിഗതന്തം കരോതി, യഥാ തേസം അന്തോപി നാവസിസ്സതി അന്തമസോ ഭങ്ഗമത്തമ്പി, തഥാ തേ കരോതി. കഥം പന തേ തഥാ കരോതി? **അനഭാവം ഗമേതി** അനു അനു അഭാവം ഗമേതി,

വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന യഥാ സുവിക്ഖമ്ഭിതാ ഹോന്തി, തഥാ നേ കരോതീതി വുത്തം ഹോതി.

ഏവംഭൂതോതിആദീസു ഏവം കാമവിതക്കാദീനം അനധിവാസേന സുവിസുദ്ധാസയോ സമാനോ തായ ച ആസയസമ്പത്തിയാ തന്നിമിത്തായ ച പയോഗസമ്പത്തിയാ പരിസുദ്ധസീലോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ സതിസമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതോ ജാഗരിയം അനുയുത്തോ തദങ്ഗാദിവസേന കിലേസാനം ആതാപനലക്ഖണേന വീരിയേന സമന്നാഗതത്താ **ആതാപീ**. സബ്ബസോ പാപുത്രാസേന സമന്നാഗതത്താ **ഓത്താപീ സതതം** രത്തിന്ദിവം. **സമിതം** നിരന്തരം സമഥവിപസ്സനാനുയോഗവസേന ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനസിദ്ധിയാ **ആരദ്ധവീരിയോ പഹിതത്തോ**. നിബ്ബാനം പതി പേസിതചിത്തോതി **വുച്ചതി** കഥീയതീതി അത്ഥോ.

ഗാഥാസു **ഗേഹനിസ്സിത**ന്തി എത്ഥ ഗേഹവാസീഹി അപരിച്ചത്തത്താ ഗേഹവാസിസഭാവത്താ ഗേഹധമ്മത്താ വാ ഗേഹം വുച്ചതി വത്ഥുകാമോ. അഥ വാ ഗേഹപ്പടിബദ്ധഭാവതോ, കിലേസകാമാനം നിവാസട്ഠാനഭാവതോ വാ ഗേഹാതി വുച്ചന്തി, തംവത്ഥുകത്താ കാമവിതക്കാദി ഗേഹനിസ്സിതം നാമ. **കുമ്മഗ്ഗപടിപന്നോ**തി യസ്മാ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പഥഭാവതോ അഭിജ്ഝാദയോ തദേകട്ഠധമ്മാ ച കുമ്മഗ്ഗോ, തസ്മാ കാമവിതക്കാദിബഹുലോ കുമ്മഗ്ഗപടിപന്നോ. **മോഹനേയ്യേസു മുച്ഛിതോ**തി മോഹസംവത്തനിയേസു രൂപാദീസു മുച്ഛിതോ സമ്മത്തോ അജ്ഝോപന്നോ. **സമ്ബോധി**ന്തി അരിയമഗ്ഗഞാണം. **ഫുട്ഠ**ന്തി ഫുസിതും പത്തും **പാപോ സോ താദിസോ** മിച്ഛാസങ്കപ്പഗോചരോ പുഗ്ഗലോ **അഭബ്ബോ,** ന കദാചി തം പാപുണാതീതി അത്ഥോ.

വിതക്കം സമയിത്വാനാതി യഥാവുത്തം മിച്ഛാവിതക്കം പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലേന വൂപസമേത്വാ. **വിതക്കൂപസമേ രതോ**തി നവന്നമ്പി മഹാവിതക്കാനം അച്ചന്തൂപസമഭൂതേ അരഹത്തേ, നിബ്ബാനേ ഏവ വാ അജ്ഝാസയേന രതോ അഭിരതോ. **ഭബ്ബോ സോ**തി സോ യഥാവുത്തോ സമ്മാപടിപജ്ജമാനോ പുഗ്ഗലോ പുബ്ബഭാഗേ സമഥവിപസ്സനാബലേന സബ്ബവിതക്കേ യഥാരഹം തദങ്ഗാദിവസേന വൂപസമേത്വാ ഠിതോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതം നിബ്ബാനസങ്ഖാതഞ്ച അനുത്തരം **സമ്ബോധിം ഫുട്ഠും** അധിഗന്തും **ഭബ്ബോ** അരഹാ. ഏവമേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ.

ചരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സീലസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. ദുതിയേ **സമ്പന്നസീലാ**തി എത്ഥ തിവിധം സമ്പന്നം പരിപുണ്ണസമങ്ഗിമധുരവസേന. തത്ഥ -

> ''സമ്പന്നം സാലികേദാരം, സുവാ ഭുഞ്ജന്തി കോസിയ;
> പടിവേദേമി തേ ബ്രഹ്മേ, ന നേ വാരേതുമുസ്സഹേ''തി. (ജാ॰ ൧.൧൪.൧) -

ഇദം **പരിപുണ്ണസമ്പന്നം** നാമ. "ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ ഉപാഗതോ സമുപാഗതോ ഉപപന്നോ സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ"തി (വിഭം ൫൧൧) ഇദം **സമങ്ഗിസമ്പന്നം** നാമ. "ഇമിസ്സാ, ഭന്തേ, മഹാപഥവിയാ ഹേട്ഠിമതലം സമ്പന്നം, സേയ്യഥാപി ഖുദ്ദമധും അനീലകം, ഏവമസ്സാദ"ന്തി (പാരാ ൧൭) ഇദം **മധുരസമ്പന്നം** നാമ. ഇധ പരിപുണ്ണസമ്പന്നവസേന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സമ്പന്നസീലാതി പരിപുണ്ണസീലാ"**തി ആഹ. സമങ്ഗിസമ്പന്നവസേനപി അത്ഥോ യുജ്ജതിയേവ, തസ്മാ **സമ്പന്നസീലാ**തി പരിപുണ്ണസീലാ ഹുത്വാതിപി സീലസമങ്ഗിനോ ഹുത്വാതിപി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ സീലസ്സ അനവസേസസമാദാനേന അഖണ്ഡാദിഭാവപ്പത്തിയാ പരിപുണ്ണസീലാ, സമാദാനതോ പട്ഠായ അവിച്ഛിന്ദനതോ സീലസമങ്ഗിനോ. സമാദാനവതോ ഹി അച്ചന്തവിരോധിധമ്മാനുപ്പത്തിയാ സീലസമങ്ഗിതാ വേദിതബ്ബാ, ചേതനാദീനം പന സീലനലക്ഖണാനം ധമ്മാനം പവത്തിലക്ഖണേന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

തത്ഥ "പരിപുണ്ണസീലാ"തി ഇമിനാ അത്ഥേന ഖേത്തദോസവിഗമേന ഖേത്തപാരിപൂരീ വിയ സീലദോസവിഗമേന സീലപാരിപൂരീ വുത്താ ഹോതി. യഥാ ഹി ഖേത്തം ബീജഖണ്ഡം, വപ്പഖണ്ഡം, ഉദകഖണ്ഡം, ഊസഖണ്ഡന്തി ചതുദോസസമന്നാഗതം അപരിപൂരം ഹോതി. തത്ഥ **ബീജഖണ്ഡം** നാമ യത്ഥ അന്തരന്തരാ ബീജാനി ഖണ്ഡാനി വാ പൂതീനി വാ ഹോന്തി, താനി യത്ഥ പതന്തി, തത്ഥ സസ്സം ന ഉട്ഠേതി, ഖേത്തം ഖണ്ഡം ഹോതി, അപരിപൂരം ഹോതീതി അത്ഥോ. **വപ്പഖണ്ഡം** നാമ യത്ഥ അകുസലോ ബീജാനി വപന്തോ അന്തരന്തരാ നിപാതേതി. ഏവഞ്ഹി സബ്ബത്ഥ സസ്സം ന ഉട്ഠേതി, ഖേത്തം ഖണ്ഡം ഹോതി. **ഉദകഖണ്ഡം** നാമ യത്ഥ കത്ഥചി ഉദകം അതിബഹും വാ ഹോതി, ന വാ ഹോതി. തത്രാപി ഹി സസ്സാനി ന ഉട്ഠേന്തി, ഖേത്തം ഖണ്ഡം ഹോതി. **ഊസഖണ്ഡം** നാമ യത്ഥ കസ്സകോ കിസ്മിഞ്ചി പദേസേ നങ്ഗലേന ഭൂമിം ചത്താരോ പഞ്ച വാരേ കസന്തോ അതിഗമ്ഭീരം കരോതി, തതോ ഊസം ഉപ്പജ്ജതി. തത്രാപി ഹി സസ്സം ന ഉട്ഠേതി, ഖേത്തം ഖണ്ഡം ഹോതി, താദിസഞ്ച ഖേത്തം ന മഹപ്ഫലം ഹോതി ന മഹാനിസംസം. തത്രാപി ബഹുമ്പി വപിത്വാ അപ്പം ലഭതി. ഇമേസം പന ചതുന്നം ദോസാനം വിഗമാ ഖേത്തം പരിപുണ്ണം ഹോതി, താദിസഞ്ച ഖേത്തം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസം. ഏവമേവ ഖണ്ഡം, ഛിദ്ദം, സബലം, കമ്മാസന്തി ചതുദോസസമന്നാഗതം സീലം അപരിപൂരം ഹോതി, താദിസഞ്ച സീലം ന മഹപ്ഫലം ഹോതി ന മഹാനിസംസം. ഇമേസം പന ചതുന്നം ദോസാനം വിഗമാ സീലം പരിപുണ്ണം ഹോതി, താദിസഞ്ച സീലം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസം.

"സീലസമങ്ഗിനോ"തി ഇമിനാ പനത്ഥേന സീലേന സമങ്ഗിഭൂതാ സമോധാനഗതാ സമന്നാഗതാ ഹുത്വാ വിഹരഥാതി ഇദമേവ വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ ദ്വീഹി കാരണേഹി സമ്പന്നസീലതാ ഹോതി സീലവിപത്തിയാ ആദീനവദസ്സനേന, സീലസമ്പത്തിയാ ച ആനിസംസദസ്സനേന. തദുഭയമ്പി **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി ൧.൧൪) വിത്ഥാരിതം . തത്ഥ "സമ്പന്നസീലാതി എത്താവതാ ച കിര ഭഗവാ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം ഉദ്ദിസിത്വാ 'പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതാ'തി ഇമിനാ തത്ഥ ജേട്ഠകസീലം വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സേതീ"തി ദിവാവിഹാരവാസീ സുമത്ഥേരോ ആഹ. അന്തേവാസികോ പനസ്സ തേപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ ആഹ - "ഉഭയത്ഥാപി പാതിമോക്ഖസംവരോ

ഭഗവതാ വുത്തോ, പാതിമോക്ഖസംവരോയേവ ഹി സീലം, ഇതരാനി പന തീണി സീലന്തി വുത്തട്ഠാനം നാമ അത്ഥീ''തി വത്വാ തം അനനുജാനന്തോ ആഹ - ''ഇന്ദ്രിയസംവരോ നാമ ഛദ്വാരരക്ഖാമത്തകമേവ, ആജീവപാരിസുദ്ധി ധമ്മേന സമേന പച്ചയുപ്പത്തിമത്തകം, പച്ചയനിസ്സിതം പടിലദ്ധപച്ചയേ ഇദമത്ഥന്തി പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജനമത്തകം. നിപ്പരിയായേന പാതിമോക്ഖസംവരോവ സീലം. യസ്സ സോ ഭിന്നോ, അയം ഛിന്നസീസോ വിയ പുരിസോ ഹത്ഥപാദേ, സേസാനി രക്ഖിസ്സതീതി ന വത്തബ്ബോ. യസ്സ പന സോ അരോഗോ, അയം അച്ഛിന്നസീസോ വിയ പുരിസോ ജീവിതം, സേസാനി പുന പാകതികാനി കത്വാ രക്ഖിതും സക്കോതി. തസ്മാ 'സമ്പന്നസീലാ'തി ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരം ഉദ്ദിസിത്വാ 'സമ്പന്നപാതിമോക്ഖാ'തി തസ്സേവ വേവചനം വത്വാ തം വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ 'പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതാ'തിആദിമാഹാ''തി.

പാതിമോക്ഖസംവരസീലേന സംവുതാതി യോ നം പാതി രക്ഖതി, തം മോക്ഖേതി മോചേതി ആപായികാദീഹി ദുക്ഖേഹീതി പാതിമോക്ഖന്തി ലദ്ധനാമേന സിക്ഖാപദസീലേന പിഹിതകായവചീദ്വാരാ. ഏവംഭൂതാ ച തേന ഉപേതാ സമന്നാഗതാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **''ഉപേതാ ഹുത്വാ''**തി. **ആചാരേന ച ഗോചരേന ച സമ്പന്നാ**തി കായികവാചസികഅവീതിക്കമസങ്ഖാതേന ആചാരേന, ന-വേസിയഗോചരതാദിസങ്ഖാതേന ഗോചരേന ച സമ്പന്നാ, സമ്പന്നആചാരഗോചരാതി അത്ഥോ. **അണുപ്പമാണേസൂ**തി അതിപരിത്തകേസു അനാപത്തിഗമനീയേസു. ദുക്കടദുബ്ഭാസിതമത്തേസൂതി അപരേ. **ദോസേസൂ**തി ഗാരയ്ഹേസു അകുസലധമ്മേസു. **ഭയതോ ദസ്സനസീലാ**തി പരമാണുമത്തമ്പി വജ്ജം സിനേരുപ്പമാണം വിയ കത്വാ ഭായനസീലാ. **സബ്ബസിക്ഖാകോട്ഠാസേസൂ**തി മൂലപഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിസബ്ബത്ഥപഞ്ഞത്തിപദേസപഞ്ഞത്തിആദിഭേദേസു. **തം തം സമാദാതബ്ബം സമാദായാ**തി യം കിഞ്ചി സിക്ഖാകോട്ഠാസേസു മൂലപഞ്ഞത്തിആദിഭേദേസു സിക്ഖിതബ്ബം പടിപജ്ജിതബ്ബം പൂരിതബ്ബം കായികം വാചസികം വാ സീലം, തം സബ്ബം സമ്മാ ആദായ, സമ്മദേവ സക്കച്ചം സബ്ബസോ ച ആദിയിത്വാതി അത്ഥോ.

ഉദയം പസ്സന്തോ പഞ്ചവീസതി ലക്ഖണാനി പസ്സതീതി ''അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. തണ്ഹാസമുദയാ...പേ॰... കമ്മസമുദയാ...പേ॰... ആഹാരസമുദയാ രൂപസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി. തഥാ അവിജ്ജാസമുദയാ വേദനാസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. തണ്ഹാസമുദയാ...പേ॰... കമ്മസമുദയാ...പേ॰... ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതീ''തിആദിനാ നയേന ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ വുത്താനി പഞ്ചവീസതി ഉദയലക്ഖണാനി പസ്സതി.

വയം പസ്സന്തോ പഞ്ചവീസതി ലക്ഖണാനി പസ്സതീതി ''അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോതി പച്ചയനിരോധട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി.

തണ്ഹാനിരോധാ…പേ॰… കമ്മനിരോധാ…പേ॰… ആഹാരനിരോധാ രൂപനിരോധോതി പച്ചയനിരോധട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോപി രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി. അവിജ്ജാനിരോധാ…പേ॰… തണ്ഹാനിരോധാ…പേ॰… ഫസ്സനിരോധാ വേദനാനിരോധോതി പച്ചയനിരോധട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോപി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതീ. വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി"തിആദിനാ നയേന ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ വുത്താനി പഞ്ചവീസതി വയലക്ഖണാനി പസ്സതി. **പേസിതത്തോ**തി നിബ്ബാനം പതി പേസിതചിത്തോ. **കഥയന്തീ**തി തഥാവിധം ഭിക്ഖും ബുദ്ധാദയോ അരിയാ ആചിക്ഖന്തി.

യതം ചരേതി വായമമാനോ ചരേയ്യ, ചങ്കമനാദിവസേന ഗമനം കപ്പേന്തോപി "അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായ ഛന്ദം ജനേതി വായമതീ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൩൧) നയേന വുത്തപ്പധാനവീരിയം കരോന്തോ ഘടേന്തോ വായമന്തോ യഥാ അകുസലധമ്മാ പഹീയന്തി, കുസലധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി, ഏവം ഗമനം കപ്പേയ്യാതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **യതമേനം പസാരയേ**തി ഏതം പസാരേതബ്ബം ഹത്ഥപാദാദിം യതം യതമാനോ യഥാവുത്തവീരിയസമങ്ഗീ ഹുത്വാ പസാരേയ്യ, സബ്ബത്ഥ പധാനം ന ജഹേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

ഇദാനി യഥാ പടിപജ്ജന്തോ യതം യതന്തോ നാമ ഹോതി, തം പടിപദം ദസ്സേതും **"ഉദ്ധ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉദ്ധ**ന്തി ഉപരി. **തിരിയ**ന്തി പരിതോ, പുരത്ഥിമദിസാദിവസേന സമന്തതോ ദിസാഭാഗേസൂതി അത്ഥോ. **അപാചീന**ന്തി ഹേട്ഠാ. **യാവതാ ജഗതോ ഗതീ**തി യത്തകാ സത്തസങ്ഖാരഭേദസ്സ ലോകസ്സ പവത്തി, തത്ഥ സബ്ബത്ഥാതി അത്ഥോ. ഏത്താവതാ അനവസേസതാ സമ്മസനഞാണസ്സ വിസയം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതി. **സമവേക്ഖിതാ**തി സമാ ഹേതുനാ ഞായേന അവേക്ഖിതാ, അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സിതാതി വുത്തം ഹോതി. **ധമ്മാന**ന്തി സത്തസുഞ്ഞാനം. **ഖന്ധാന**ന്തി രൂപാദീനം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം. **ഉദയബ്ബയ**ന്തി ഉദയഞ്ച വയഞ്ച. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഉപരി തിരിയം അധോതി തിധാ സങ്ഗഹിതേ സബ്ബസ്മിം ലോകേ അതീതാദിഭേദഭിന്നാനം പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഖാതാനം സബ്ബേസം രൂപാരൂപധമ്മാനം അനിച്ചാദിസമ്മസനാധിഗതേന ഉദയബ്ബയഞാണേന പഞ്ചവീസതിയാ ആകാരേഹി ഉദയം, പഞ്ചവീസതിയാ ആകാരേഹി വയം സമവേക്ഖിതാ സമനുപസ്സിതാ ഭവേയ്യാതി.

ചേതോസമഥസാമീചിന്തി ചിത്തസംകിലേസാനം അച്ചന്തവൂപസമനതോ ചേതോസമഥസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അനുച്ഛവികം പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം. **സിക്ഖമാന**ന്തി പടിപജ്ജമാനം ഭാവേന്തം ഞാണപരമ്പരാ നിബ്ബത്തേന്തം. **സദാ**തി സബ്ബകാലം രത്തിഞ്ചേവ ദിവാ ച. **സത**ന്തി ചതുസമ്പജഞ്ഞസമന്നാഗതായ സതിയാ സതോകാരീ. ഏവമേത്ഥ ഗാഥാവണ്ണനാ ദട്ഠബ്ബാ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സീലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പധാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൩. തതിയേ **ഉത്തമവീരിയാനീ**തി സേട്ഠവീരിയാനി വിസിട്ഠസ്സ അത്ഥസ്സ സാധനതോ. മാരോ ധിയ്യതി ഏത്ഥാതി **മാരധേയ്യം,** കിലേസമാരസ്സ പവത്തിട്ഠാനഭൂതം, തം തേഭൂമകവട്ടന്തി ആഹ **"തേഭൂമകവട്ടസങ്ഖാതം മാരധേയ്യ"**ന്തി. ജാതിമരണതോ ജാതം ഭയം **ജാതിമരണഭയം,** ജാതിമരണമേവ വാ ഭയഹേതുതോ ഭയന്തി **ജാതിമരണഭയം**. തേനാഹ **"ജാതിഞ്ച മരണഞ്ച…പേ॰… ഭയസ്സാ"**തി സേസം ഉത്താനമേവ.

പധാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സംവരസുത്തവണ്ണനാ

൧൪. ചതുത്ഥേ സംവരാദീനം സാധനവസേന പദഹതി ഏതേഹീതി **പധാനാനി. സംവരന്തസ്സ ഉപ്പന്നവീരിയ**ന്തി യഥാ അഭിജ്ഝാദയോ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏവം സതിയാ ഉപട്ഠാനേ ചക്ഖാദീനം പിദഹനേ അനലസസ്സ ഉപ്പന്നവീരിയം. **പജഹന്തസ്സാ**തി വിനോദേന്തസ്സ. **ഉപ്പന്നവീരിയ**ന്തി തസ്സേവ പഹാനസ്സ സാധനവസേന പവത്തവീരിയം. **ഭാവേന്തസ്സ ഉപ്പന്നവീരിയ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സമാധിനിമിത്ത**ന്തി സമാധി ഏവ. പുരിമുപ്പന്നസമാധി ഹി പരതോ ഉപ്പജ്ജനകസമാധിസ്സ കാരണം ഹോതീതി ''സമാധിനിമിത്ത''ന്തി വുത്തം.

ഉപധിവിവേകത്താതി ഖന്ധൂപധിആദിഉപധീഹി വിവിത്തത്താ വിനിസ്സടത്താ. **തം ആഗമ്മാ**തി തം നിബ്ബാനം മഗ്ഗേന അധിഗമഹേതു. രാഗാദയോ വിരജ്ജന്തി ഏത്ഥ, ഏതേനാതി **വിരാഗോ**. ഏവം **നിരോധോ**പി ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ ഇധ ബോജ്ഝങ്ഗമിസ്സകവസേന ഇച്ഛിതാ, തസ്മാ **"ആരമ്മണവസേന വാ അധിഗന്തബ്ബവസേന വാ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **അധിഗന്തബ്ബവസേനാ**തി തന്നിന്നതാവസേന. **വോസ്സഗ്ഗപരിണാമി**ന്തി വോസ്സഗ്ഗവസേന പരിണാമിതം പരിച്ചജനവസേന ചേവ പക്ഖന്ദനവസേന ച പരിണാമനസീലം. തേനാഹ **"ദ്വേ വോസ്സഗ്ഗാ"**തിആദി. ഖന്ധാനം പരിച്ചജനം നാമ തപ്പടിബദ്ധകിലേസപ്പഹാനവസേനാതി യേനാകാരേന വിപസ്സനാ കിലേസേ പജഹതി, തേനേവാകാരേന തന്നിമിത്തക്ഖന്ധേ ച പജഹതീതി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി ആഹ **"വിപസ്സനാ…പേ॰… പരിച്ചജതീ"**തി. യസ്മാ വിപസ്സനാ വുട്ഠാനഗാമിനിഭാവം പാപുണന്തീ നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന ഏകംസതോ നിബ്ബാനം പക്ഖന്ദതീതി വത്തബ്ബതം ലഭതി, മഗ്ഗോ ച സമുച്ഛേദവസേന കിലേസേ ഖന്ധേ ച രാഗം പരിച്ചജതി, തസ്മാ യഥാക്കമം വിപസ്സനാമഗ്ഗാനം വസേന **പക്ഖന്ദനപരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗാ** വേദിതബ്ബാ. **വോസഗ്ഗത്ഥായാ**തി പരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗത്ഥായ ചേവ പക്ഖന്ദനവോസ്സഗ്ഗത്ഥായ ച. **പരിണമതീ**തി പരിച്ചജതി. തം പന പരിണാമനം വുട്ഠാനഗാമിനിഭാവപ്പത്തിയാ ചേവ അരിയമഗ്ഗഭാവപ്പത്തിയാ ച ഇച്ഛിതന്തി ആഹ **"വിപസ്സനാഭാവഞ്ച മഗ്ഗഭാവഞ്ച പാപുണാതീ"**തി. **സേസപദേസൂ**തി ''ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതീ''തിആദീസു സേസസമ്ബോജ്ഝങ്ഗകോട്ഠാസേസു.

ഭദ്ദകന്തി അഭദ്ദകാനം നീവരണാദിപാപധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനേന രാഗവിഗമനേന ഏകന്തഹിതത്താ ദുല്ലഭത്താ ച ഭദ്ദകം സുന്ദരം. ന ഹി അഞ്ഞം സമാധിനിമിത്തം ഏവം ദുല്ലഭം രാഗസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതം അത്ഥി. **അനുരക്ഖതീ**തി ഏത്ഥ അനുരക്ഖനാ നാമ അധിഗതസമാധിതോ യഥാ

പരിഹാനി ന ഹോതി, ഏവം പടിപത്തിസാസന-തപ്പടിപക്ഖവിഗമനേനാതി ആഹ **"സമാധീ"**തിആദി. **അട്ഠികസഞ്ഞാദികാ**തി അട്ഠികജ്ഝാനാദികാ. സഞ്ഞാസീസേന ഹി ഝാനം വദതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സംവരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഞ്ഞത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൧൭. പഞ്ചമേ അത്തഭാവോ ഏതേസം അത്ഥീതി അത്തഭാവിനോ, തേസം **അത്തഭാവീനം.** തേനാഹ **"അത്തഭാവവന്താന"**ന്തി. **യാവ ഛത്തിംസായ ഇന്ദാനം ആയുപ്പമാണം, താവ പണീതേ കാമേ പരിഭുഞ്ജീ**തി മന്ധാതുരാജാ കിര ഏകദിവസം അത്തനോ പരിണായകരതനം പുച്ഛി - "അത്ഥി നു ഖോ മനുസ്സലോകതോ രമണീയതരം ഠാന"ന്തി. കസ്മാ ദേവ ഏവം ഭണസി, കിം ന പസ്സസി ചന്ദിമസൂരിയാനം ആനുഭാവം, നനു ഏതേസം ഠാനം ഇതോ രമണീയതരന്തി? രാജാ ചക്കരതനം പുരക്ഖത്വാ തത്ഥ അഗമാസി.

ചത്താരോ മഹാരാജാനോ "മന്ധാതുമഹാരാജാ ആഗതോ"തി സുത്വാ "താവമഹിദ്ധികോ മഹാരാജാ ന സക്കാ യുദ്ധേന പടിബാഹിതു"ന്തി സകരജ്ജം നിയ്യാതേസും. സോ തം ഗഹേത്വാ പുന പുച്ഛി - "അത്ഥി നു ഖോ ഇതോ രമണീയതരം ഠാന"ന്തി. അഥസ്സ താവതിംസഭവനം കഥയിംസു. "താവതിംസഭവനം, ദേവ, രമണീയം, തത്ഥ സക്കസ്സ ദേവരഞ്ഞോ ഇമേ ചത്താരോ മഹാരാജാനോ പാരിചാരികാ ദോവാരികഭൂമിയം തിട്ഠന്തി. സക്കോ ദേവരാജാ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ. തസ്സിമാനി ഉപഭോഗട്ഠാനാനി - യോജനസഹസ്സുബ്ബേധോ വേജയന്തപാസാദോ, പഞ്ചയോജനസതുബ്ബേധാ സുധമ്മദേവസഭാ, ദിയഡ്ഢയോജനസതികോ വേജയന്തരഥോ, തഥാ ഏരാവണോ ഹത്ഥീ, ദിബ്ബരുക്ഖസഹസ്സപ്പടിമണ്ഡിതം നന്ദനവനം, ചിത്തലതാവനം, ഫാരുസകവനം, യോജനസതുബ്ബേധോ പാരിച്ഛത്തകോ കോവിളാരോ, തസ്സ ഹേട്ഠാ സട്ഠിയോജനായാമാ പഞ്ഞാസയോജനവിത്ഥാരാ പഞ്ചദസയോജനുബ്ബേധാ ജയസുമനപുപ്ഫവണ്ണാ പണ്ഡുകമ്ബലസിലാ, യസ്സാ മുദുതായ സക്കസ്സ നിസീദതോ ഉപഡ്ഢകായോ അനുപ്പവിസതീ"തി.

തം സുത്വാ രാജാ തത്ഥ ഗന്തുകാമോ ചക്കരതനം അബ്ഭുക്കിരി. തം ആകാസേ ഉട്ഠഹി സദ്ധിം ചതുരങ്ഗിനിയാ സേനായ. അഥ ദ്വിന്നം ദേവലോകാനം വേമജ്ഝതോ ചക്കരതനം ഓതരിത്വാ പഥവിയാ ആസന്നേ ഠാനേ അട്ഠാസി സദ്ധിം പരിണായകരതനപ്പമുഖായ ചതുരങ്ഗിനിയാ സേനായ. രാജാ ഏകകോവ അത്തനോ ആനുഭാവേന താവതിംസഭവനം അഗമാസി. സക്കോ "മന്ധാതാ ആഗതോ"തി സുത്വാ തസ്സ പച്ചുഗ്ഗമനം കത്വാ "സ്വാഗതം, മഹാരാജ, സകം, തേ മഹാരാജ, അനുസാസ മഹാരാജാ"തി വത്വാ സദ്ധിം നാടകേഹി രജ്ജം ദ്വേ ഭാഗേ കത്വാ ഏകം ഭാഗമദാസി. രഞ്ഞോ താവതിംസഭവനേ പതിട്ഠിതമത്തസ്സേവ മനുസ്സഗന്ധസരീരനിസ്സന്ദാദിമനുസ്സഭാവോ വിഗച്ഛി, ദേവലോകേ പവത്തിവിപാകദായിനോ അപരപരിയായവേദനീയസ്സ കമ്മസ്സ കതോകാസത്താ സബ്ബദാ സോളസവസ്സുദ്ദേസികതാമാലാമിലായനാദിദേവഭാവോ പാതുരഹോസി. തസ്സ സക്കേന സദ്ധിം പണ്ഡുകമ്ബലസിലായ നിസിന്നസ്സ അക്ഖിനിമിസനമത്തേന നാനത്തം പഞ്ഞായതി. തം അസല്ലക്ഖേന്താ ദേവാ സക്കസ്സ ച തസ്സ ച നാനത്തേ മുയ്ഹന്തി. സോ തത്ഥ ദിബ്ബസമ്പത്തിം അനുഭവമാനോ തദാ

മനുസ്സാനം അസങ്ഖ്യേയ്യായുകതായ യാവ ഛത്തിംസ സക്കാ ഉപപജ്ജിത്വാ ചുതാ, താവ സക്കരജ്ജം കാരേത്വാ "കിം മേ ഇമിനാ ഉപഡ്ഢരജ്ജേനാ"തി അതിത്തോ കാമേഹി തതോ ചവിത്വാ അത്തനോ ഉയ്യാനേ പതിതോ മനുസ്സലോകേ ഉതുകക്ഖളതായ വാതാതപേന ഫുസിതഗത്തോ കാലമകാസി. തേന വുത്തം **"ദേവലോകേ പന യാവ ഛത്തിംസായ ഇന്ദാനം ആയുപ്പമാണം, താവ പണീതേ കാമേ പരിഭുഞ്ജീ"**തി.

പഞ്ഞത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സോഖുമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൧൬. ഛട്ഠേ **സുഖുമലക്ഖണപ്പടിവിജ്ഝനകാനീതി** അനിച്ചാദിസുഖുമലക്ഖണാനം പടിവിജ്ഝനകാനി. **സുഖുമലക്ഖണപരിഗ്ഗാഹകഞാണേനാതി** സുഖുമലക്ഖണപരിഗ്ഗാഹകേന ഞാണേന. **പരതോ ജാനിത്വാതി** അവസവത്തനേന അഞ്ഞതോ ജാനിത്വാ. സങ്ഖാരാ ഹി "മാ ഭിജ്ജിംസൂ"തി ഇച്ഛിതാപി ഭിജ്ജന്തേവ, തസ്മാ തേ അവസവത്തിതായ പരേ നാമ. സാ ച നേസം പരതാ അനിച്ചദസ്സനേ പാകടാ ഹോതീതി വുത്തം **"ഇമിനാ ഹി പദേന അനിച്ചാനുപസ്സനാ കഥിതാ"**തി. സേസം ഉത്താനമേവ.

സോഖുമ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. പഠമഅഗതിസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭-൧൮. സത്തമേ **ഛന്ദാഗതിന്തി** ഏത്ഥ സന്ധിവസേന സരലോപോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഛന്ദേന അഗതി"**ന്തി. **ഛന്ദാതി** ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനന്തി ആഹ **"ഛന്ദേനാ"**തി, പേമേനാതി അത്ഥോ. ഛന്ദസദ്ദോ ഹേത്ഥ തണ്ഹാപരിയായോ, അകുസലച്ഛന്ദപരിയായോ വാ. **സേസേസൂതി** "ദോസാഗതിം ഗച്ഛതീ"തിആദീസു.

ഏത്ഥ ച യോ "അയം മേ മിത്തോതി വാ, സന്ദിട്ഠോതി വാ, ഞാതകോതി വാ, ലഞ്ചം വാ പന മേ ദേതീ"തി ഛന്ദവസേന അസ്സാമികം സാമികം കരോതി, അയം ഛന്ദേന അകത്തബ്ബം കരോതി നാമ. യോ "അയം മേ വേരീ"തി ചിരകാലാനുബദ്ധവേരവസേന വാ, തങ്ഖണുപ്പന്നകോധവസേന വാ സാമികം അസ്സാമികം കരോതി, അയം ദോസേന അകത്തബ്ബം കരോതി നാമ. യോ പന മന്ദത്താ മോമൂഹത്താ യം വാ തം വാ അയുത്തം അകാരണം വത്വാ അസ്സാമികം സാമികം കരോതി, അയം മോഹേന അകത്തബ്ബം കരോതി നാമ. യോ പന "അയം രാജവല്ലഭോതി വാ വിസമേ ചോരാദികേ വിസമാനി വാ കായദുച്ചരിതാദീനി സമാദായ വത്തനേന വിസമനിസ്സിതോ വാ, അനത്ഥമ്പി മേ കരേയ്യാ"തി ഭീതോ അസ്സാമികം സാമികം കരോതി, അയം ഭയേന അകത്തബ്ബം കരോതി നാമ.

യോ പന കിഞ്ചി ഭാജേന്തോ "അയം മേ സന്ദിട്ഠോ വാ സമ്ഭത്തോ വാ"തി പേമവസേന അതിരേകം ദേതി, "അയം മേ വേരീ"തി ദോസവസേന ഊനകം ദേതി , യോ മുയ്ഹന്തോ ദിന്നാദിന്നം അജാനമാനോ കസ്സചി ഊനം, കസ്സചി അധികം ദേതി, "അയം ഇമസ്മിം അദീയമാനേ മയ്ഹം അനത്ഥമ്പി കരേയ്യാ"തി

സീതോ കസ്സചി അതിരേകം ദേതി, സോ ചതുബ്ബിധോപി യഥാനുക്കമേന ഛന്ദാഗതിആദീനി ഗച്ഛന്തോ അകത്തബ്ബം കരോതി നാമ.

നിഹീയതി തസ്സ യസോതി തസ്സ അഗതിഗാമിനോ കിത്തിയസോപി പരിവാരയസോപി നിഹീയതി പരിഹായതി. യസ്സതി തേന കിത്തീയതീതി ഹി യസോ, കിത്തി ഥുതിഘോസോ. യസ്സതി തേന പുരേചരാനുചരഭാവേന പരിവാരയതീതി യസോ, പരിവാരോ. അട്ഠമനവമദസമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

ചരവഗ്ഗോ ദുതിയോ.

൩. ഉരുവേലവഗ്ഗോ

൧. പഠമഉരുവേലസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. തതിയസ്സ പഠമേ മഹാവേലാ വിയ **മഹാവേലാ,** വിപുലവാലികപുഞ്ജതായ മഹന്തോ വേലാതടോ വിയാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"മഹാവാലികരാസീതി അത്ഥോ"**തി. ഉരു, മരു, സികതാ, വാലുകാ, വണ്ണു, വാലികാതി ഇമേ സദ്ദാ സമാനത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. തേനാഹ **"ഉരൂതി വാലികാ വുച്ചതീ"**തി.

നജ്ജാതി നദതി സദ്ദായതീതി നദീ, തസ്സാ നജ്ജാ, നദിയാ നിന്നഗായാതി അത്ഥോ. **നേരഞ്ജരായാ**തി "നേലഞ്ജലായാ"തി വത്തബ്ബേ ല-കാരസ്സ ര-കാരം കത്വാ "നേരഞ്ജരായാ"തി വുത്തം, കദ്ദമസേവാലപണകാദിദോസരഹിതസലിലായാതി അത്ഥോ. കേചി "നീലം-ജലായാതി വത്തബ്ബേ നേരഞ്ജരായാ"തി വദന്തി. നാമമേവ വാ ഏതം തസ്സാ നദിയാതി വേദിതബ്ബം. തസ്സാ നദിയാ തീരേ യത്ഥ ഭഗവാ വിഹാസി, തം ദസ്സേതും **"അജപാലനിഗ്രോധേ"**തി വുത്തം. കസ്മാ പനായം അജപാലനിഗ്രോധോ നാമ ജാതോതി ആഹ **"തസ്സാ"**തിആദി. **കേചി** പന "യസ്മാ തത്ഥ വേദേ സജ്ഝായിതും അസമത്ഥാ മഹല്ലകബ്രാഹ്മണാ പാകാരപരിക്ഖേപയുത്താനി നിവേസനാനി കത്വാ സബ്ബേ വസിംസു, തസ്മാസ്സ അജപാലനിഗ്രോധോതി നാമം ജാത"ന്തി വദന്തി . തത്രായം വചനത്ഥോ - ന ജപന്തീതി അജപാ, മന്താനം അനജ്ഝായകാതി അത്ഥോ. അജപാ ലന്തി ആദിയന്തി നിവാസം ഏത്ഥാതി **അജപാലോ**തി. അപരേ പന വദന്തി "യസ്മാ മജ്ഝന്ഹികസമയേ അന്തോപവിട്ഠേ അജേ അത്തനോ ഛായായ പാലേതി രക്ഖതി, തസ്മാ 'അജപാലോ'തിസ്സ നാമം രുള്ഹ"ന്തി. സബ്ബഥാപി നാമമേതം തസ്സ രുക്ഖസ്സ.

പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധോതി പഠമം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, അനുനാസികലോപേനായം നിദ്ദേസോ. തേനേവാഹ **"സമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ പഠമമേവാ"**തി. **പഠമ**ന്തി ച ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ, തസ്മാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ പഠമം അജപാലനിഗ്രോധേ വിഹരാമീതി ഏവമേത്ഥ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **അയം വിതക്കോ**തി അയം "കിന്നു ഖ്വാഹം...പേ... വിഹരേയ്യ"ന്തി ഏവം പവത്തവിതക്കോ. ഹത്ഥീ ച വാനരോ ച തിത്തിരോ ച **ഹത്ഥിവാനരതിത്തിരാ**.

യേ വുഡ്ഢമപചായന്തീതി ജാതിവുഡ്ഢോ, വയോവുഡ്ഢോ, ഗുണവുഡ്ഢോതി തയോ വുഡ്ഢാ. തേസു ജാതിസമ്പന്നോ **ജാതിവുഡ്ഢോ** നാമ, വയേ ഠിതോ **വയോവുഡ്ഢോ** നാമ, ഗുണസമ്പന്നോ **ഗുണവുഡ്ഢോ** നാമ. തേസു ഗുണസമ്പന്നോ വയോവുഡ്ഢോ ഇമസ്മിം ഠാനേ വുഡ്ഢോതി അധിപ്പേതോ. **അപചായന്തീ**തി ജേട്ഠാപചായികാകമ്മേന പൂജേന്തി. **ധമ്മസ്സ കോവിദാ**തി ജേട്ഠാപചായനധമ്മസ്സ കോവിദാ കുസലാ. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **പാസംസാ**തി പസംസാരഹാ. **സമ്പരായേ ച സുഗ്ഗതീ**തി സമ്പരേതബ്ബേ ഇമം ലോകം ഹിത്വാ ഗന്തബ്ബേ പരലോകേപി തേസം സുഗതിയേവ. അയം പനേത്ഥ പിണ്ഡത്ഥോ - ഖത്തിയാ വാ ഹോന്തു ബ്രാഹ്മണാ വാ വേസ്സാ വാ സുദ്ദാ വാ ഗഹട്ഠാ വാ പബ്ബജിതാ വാ തിരച്ഛാനഗതാ വാ, യേ കേചി സത്താ

ജേട്ഠാപചിതികമ്മേന സീലാദിഗുണസമ്പന്നാനം വയോവുഡ്ഢാനം അപചിതിം കരോന്തി, തേ ഇമസ്മിഞ്ച അത്തഭാവേ ജേട്ഠാപചിതികാരകാതി പസംസം വണ്ണനം ഥോമനം ലഭന്തി, കായസ്സ ച ഭേദാ സഗ്ഗേ നിബ്ബത്തന്തീതി.

അഞ്ഞസ്മിന്തി പരസ്മിം. അത്താ ന ഹോതീതി **അഞ്ഞോ,** പരോ. സോ പനേത്ഥ ന യോ കോചി അധിപ്പേതോ, അഥ ഖോ ഗരുട്ഠാനിയോ. തേനാഹ **"കഞ്ചി ഗരുട്ഠാനേ അട്ഠപേത്വാ"**തി. പതിസ്സതി ഗരുനോ ആണം സമ്പടിച്ഛതീതി പതിസ്സോ, ന പതിസ്സോ **അപ്പതിസ്സോ, പതിസ്സയരഹിതോ,** ഗരുപസ്സയരഹിതോതി അത്ഥോ.

സദേവകേതി അവയവേന വിഗ്ഗഹോ സമുദായോ സമാസത്ഥോ. **സദേവക**ഗ്ഗഹണേന പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം പാരിസേസഞായേന ഇതരേസം പദന്തരേഹി സങ്ഗഹിതത്താ. **സമാരക**ഗ്ഗഹണേന ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം പച്ചാസത്തിഞായേന. തത്ഥ ഹി മാരോ ജാതോ തന്നിവാസീ ച ഹോതി. **സബ്രഹ്മക**വചനേന ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണം പച്ചാസത്തിഞായേനേവ. **സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ പജായാ**തി സാസനസ്സ പച്ചത്ഥികസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണം. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം അപച്ചത്ഥികാനം അസമിതാബാഹിതപാപാനഞ്ച സമണബ്രാഹ്മണാനം തേനേവ വചനേന ഗഹിതത്താ. കാമം "സദേവകേ"തിആദിവിസേസനാനം വസേന സത്തവിസയോ ലോകസദ്ദോതി വിഞ്ഞായതി തുല്യയോഗവിസയത്താ തേസം, "സലോമകോ സപക്ഖകോ"തിആദീസു പന അതുല്യയോഗേ അയം സമാസോ ലബ്ഭതീതി ബ്യഭിചാരദസ്സനതോ **പജാഗഹണ**ന്തി പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണം.

ദേവഭാവസാമഞ്ഞേന മാരബ്രഹ്മേസു ഗഹിതേസുപി ഇതരേഹി തേസം ലബ്ഭമാനവിസേസദസ്സനത്ഥം വിസും ഗഹണന്തി ദസ്സേന്തോ **"മാരോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. മാരോ ബ്രഹ്മാനമ്പി വിചക്ഖുകമ്മായ പഹോതീതി ആഹ **"സബ്ബേസ"**ന്തി. **ഉപരീ**തി ഉപരിഭാഗേ. **ബ്രഹ്മാ**തി ദസസഹസ്സിബ്രഹ്മാനം സന്ധായാഹ. തഥാ ചാഹ **"ദസഹി അങ്ഗുലീഹീ"**തിആദി. ഇധ ദീഘനികായാദയോ വിയ ബാഹിരകാനമ്പി ഗന്ഥനികായോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"ഏകനികായാദിവസേനാ"**തി. **വത്ഥുവിജ്ജാദീതി ആദി**-സദ്ദേന വിജ്ജാട്ഠാനാനി സങ്ഗയ്ഹന്തി. യഥാസകം കമ്മകിലേസേഹി പജാതത്താ നിബ്ബത്തത്താ പജാ, സത്തനികായോ, തസ്സാ **പജായ. സദേവമനുസ്സായാ**തി വാ ഇമിനാ സമ്മുതിദേവഗ്ഗഹണം തദവസിട്ഠമനുസ്സലോകഗ്ഗഹണഞ്ച ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം ഭാഗസോ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഭാഗസോ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേതും **"അപിചേത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **ലോകവസേന വുത്താനി** "ലോകീയന്തി ഏത്ഥ കമ്മം കമ്മഫലാനീ"തി കത്വാ. **പജാവസേന** "ഹേതുപച്ചയേഹി പജാതാ"തി കത്വാ. **സീലസമ്പന്നതര**ന്തി ഏത്ഥ പരിപുണ്ണസമ്പന്നതാ അധിപ്പേതാ "സമ്പന്നം സാലികേദാര"ന്തിആദീസു (ജാം ഫ.ഫർ.ഫ) വിയ. തേനാഹ **"അധികതരന്തി അത്ഥോ"**തി. പരിപുണ്ണഞ്ഹി അധികതരന്തി വത്തും അരഹതി. **കാരണ**ന്തി യുത്തിം. **അത്ഥ**ന്തി അവിപരീതത്ഥം. **വഡ്ഢി**ന്തി അതിവഡ്ഢിനിമിത്തം.

ഇമിനാ വചനേനാതി ഇമസ്മിം സുത്തേ അനന്തരം വുത്തവചനേന. ന കേവലം ഇമിനാവ, സുത്തന്തരമ്പി ആനേത്വാ പടിബാഹിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"ന മേ ആചരിയോ അത്ഥീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ന മേ ആചരിയോ അത്ഥീ**തി

ലോകുത്തരധമ്മേ മയ്ഹം ആചരിയോ നാമ നത്ഥി. കിഞ്ചാപി ലോകിയധമ്മാനമ്പി യാദിസോ ലോകനാഥസ്സ അധിഗമോ, ന താദിസോ അധിഗമോ പരൂപദേസോ അത്ഥി. ലോകുത്തരധമ്മേ പനസ്സ ലേസോപി നത്ഥി. **നത്ഥി മേ പടിപുഗ്ഗലോ**തി മയ്ഹം സീലാദീഹി ഗുണേഹി പടിനിധിഭൂതോ പുഗ്ഗലോ നാമ നത്ഥി. **സരന്തി** കരണേ ഏതം പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"സരന്തേനാ"**തി, **സരന്തി** വാ സരണഹേതു ചാതി അത്ഥോ.

യതോതി ഭുമ്മത്ഥേ തോസദ്ദോതി ആഹ **"യസ്മിം കാലേ"**തി. രത്തിയോ ജാനന്തീതി രത്തഞ്ഞൂ, അത്തനോ പബ്ബജിതദിവസതോ പട്ഠായ ബഹൂ രത്തിയോ ജാനന്തി, ചിരപബ്ബജിതാതി വുത്തം ഹോതി. രത്തഞ്ഞൂനം മഹന്തഭാവോ **രത്തഞ്ഞുമഹന്തം**. ഭാവപ്പധാനോ ഏസ നിദ്ദേസോ. ''രത്തഞ്ഞുമഹത്ത''ന്തി വാ പാഠോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ഥേരനവമജ്ഝിമാനം വസേന വിപുലഭാവോ **വേപുല്ലമഹന്തം**. സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതസ്സ സാസനബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഝാനാഭിഞ്ഞാദിവസേന വിപുലഭാവോ **ബ്രഹ്മചരിയമഹന്തം**. വിസിട്ഠസ്സ പച്ചയലാഭസ്സ വിപുലഭാവോ **ലാഭഗ്ഗമഹന്തം. ചതുബ്ബിധേന മഹന്തേനാ**തി ചതുബ്ബിധേന മഹന്തഭാവേന. **മഹാപജാപതിയാ ദുസ്സയുഗദാനകാലേ**തി ഭഗവതോ സങ്ഘേ ഗാരവസ്സ പാകടകാലദസ്സനമത്തം. ന ഹി ഭഗവാ തതോ പുബ്ബേ സങ്ഘേ ഗാരവരഹിതോ വിഹാസി.

പഠമഉരുവേലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയഉരുവേലസുത്തവണ്ണനാ

൨൨. ദുതിയേ **ഹുഹുങ്കജാതികേനാ**തി സോ കിര ദിട്ഠമങ്ഗലികോ മാനവസേന കോധവസേന ച ''ഹുഹു''ന്തി കരോന്തോ വിചരതി, തസ്മാ ഹുഹുങ്കജാതികോതി വുച്ചതി. ''ഹുഹുക്കജാതികോ''തിപി പഠന്തി, തേന സദ്ധിം ആഗതാതി അത്ഥോ. **ജരാജിണ്ണാ**തി ജരായ ഖണ്ഡദന്തപലിതകേസാദിഭാവം ആപാദിതാ. **വയോവുദ്ധാ**തി അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം വുദ്ധിമരിയാദപ്പത്താ. **ജാതിമഹല്ലകാ**തി ഉപപത്തിയാ മഹല്ലകഭാവേന സമന്നാഗതാ. മഹത്തം ലന്തി ഗണ്ഹന്തീതി മഹല്ലകാ, ജാതിയാ മഹല്ലകാ, ന വിഭവാദിനാതി ജാതിമഹല്ലകാ. **വയോഅനുപ്പത്താ**തി പച്ഛിമവയം സമ്പത്താ, പച്ഛിമവയോ നാമ വസ്സസതസ്സ പച്ഛിമോ തതിയോ ഭാഗോ. **ജിണ്ണാ**തി വാ പോരാണാ, ചിരകാലപ്പവത്തകുലന്വയാതി വുത്തം ഹോതി. **വുദ്ധാ**തി സീലാചാരാദിഗുണവുദ്ധിയുത്താ. **മഹല്ലകാ**തി വിഭവമഹന്തതായ സമന്നാഗതാ. **മഹദ്ധനാ**തി മഹാഭോഗാ. **അദ്ധഗതാ**തി മഗ്ഗപ്പടിപന്നാ ബ്രാഹ്മണാനം വതചരിയാദിമരിയാദം അവീതിക്കമ്മ ചരമാനാ. **വയോഅനുപ്പത്താ**തി ജാതിവുദ്ധഭാവം അന്തിമവയം അനുപ്പത്താ. **സുതം നേത**ന്തി ഏത്ഥ സുതം നോ ഏതന്തി പദച്ഛേദോ. **നോ**തി ച കരണത്ഥേ സാമിവചനം. തേനാഹ **"അമ്ഹേഹി സുത"**ന്തി.

അകാലേതി അയുത്തകാലേ. **അസഭാവം വദതീ**തി യം നത്ഥി, തം വദതി. **അനത്ഥം വദതീ**തി അകാരണനിസ്സിതം വദതി. **അകാരണനിസ്സിത**ന്തി ച നിപ്ഫലന്തി അത്ഥോ. ഫലഞ്ഹി കാരണനിസ്സിതം. അകാരണനിസ്സിതതാ ച തദവിനാഭാവതോ അകാരണേ നിസ്സിതം, നിപ്ഫലം സമ്ഫന്തി വുത്തം ഹോതി. **അവിനയം വദതീ**തി ന സംവരവിനയപ്പടിസംയുത്തം വദതി, അത്തനോ

സുണന്തസ്സ ച ന സംവരവിനയാവഹം വദതീതി വുത്തം ഹോതി. **ന ഹദയേ നിധേതബ്ബയുത്തക**ന്തി അഹിതസംഹിതത്താ ചിത്തം അനുപ്പവേസേത്വാ നിധേതും അയുത്തം. **കഥേതും അയുത്തകാലേനാ**തി ധമ്മം കഥേന്തേന യോ അത്ഥോ യസ്മിം കാലേ വത്തബ്ബോ, തതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ ച തസ്സ അകാലോ, തസ്മിം അയുത്തകാലേ വത്വാ. **അപദേസരഹിത**ന്തി സുത്താപദേസരഹിതം. **സാപദേസം സകാരണം കത്വാ ന കഥേതീ**തി "ഭഗവതാ അസുകേ സുത്തേ ഏവം വുത്ത"ന്തി ഏവം സാപദേസം കാരണസഹിതം കത്വാ ന കഥേതി.

പരിയന്തരഹിതന്തി പരിച്ഛേദരഹിതം, സുത്തം വാ ജാതകം വാ നിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ അനുയോഗം ഉപമം വാ വത്ഥും വാ ആഹരിത്വാ യം സുത്തം ജാതകം വാ നിക്ഖിപിതം, തസ്സ സരീരഭൂതം കഥം അനാമസിത്വാ ബാഹിരകഥംയേവ കഥേതി, നിക്ഖിത്തം നിക്ഖിത്തമത്തമേവ ഹോതി, "സുത്തം നു ഖോ കഥേതി ജാതകം നു ഖോ, നാസ്സ അന്തം വാ കോടിം വാ പസ്സാമാ"തി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി. യഥാ വടരുക്ഖസാഖാനം ഗതഗതട്ഠാനേ പാരോഹാ ഓതരന്തി, ഓതിണ്ണോ-തിണ്ണട്ഠാനേ വിരുള്ഹിം ആപജ്ജിത്വാ പുന വഡ്ഢന്തിയേവ, ഏവം അഡ്ഢയോജനമ്പി യോജനമ്പി ഗച്ഛതിയേവ. ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ പന മൂലരുക്ഖോ വിനസ്സതി, അനുജാതപാരോഹമൂലാനിയേവ തിട്ഠന്തി, ഏവം അയമ്പി നിഗ്രോധധമ്മകഥികോ നാമ ഹോതി. നിക്ഖിത്തം നിക്ഖിത്തമേവ കത്വാ പസ്സേനേവ പരിഹരന്തോ ഗച്ഛതി. യോ പന ബഹുമ്പി ഭണന്തോ "ഏതദത്ഥമിദം വുത്ത"ന്തി നിക്ഖിത്തസുത്തതോ അഞ്ഞമ്പി അനുയോഗൂപമാവത്ഥുവസേന തദുപയോഗീനം ആഹരിത്വാ ആഹരിത്വാ ജാനാപേതും സക്കോതി, തഥാരൂപസ്സ ധമ്മകഥികസ്സ ബഹുമ്പി കഥേതും വട്ടതി. **ന ലോകിയലോകുത്തരഅത്ഥനിസ്സിത**ന്തി അത്തനോ പരേസഞ്ച ന ലോകിയലോകുത്തരഹിതാവഹം.

പകട്ഠാനം ഉക്കട്ഠാനം സീലാദിഅത്ഥാനം ബോധനതോ സഭാവനിരുത്തിവസേന ച ബുദ്ധാദീഹി ഭാസിതത്താ പകട്ഠാനം വചനപ്പബന്ധാനം ആളീതി **പാളി,** പരിയത്തിധമ്മോ. പുരിമസ്സ അത്ഥസ്സ പച്ഛിമേന അത്ഥേന അനുസന്ധാനം **അനുസന്ധി,** അത്ഥമുഖേന പന പാളിപ്പദേസാനമ്പി അനുസന്ധി ഹോതിയേവ. സ്വായം അനുസന്ധി പുച്ഛാനുസന്ധിഅജ്ഝാസയാനുസന്ധിയഥാനുസന്ധിആദിവസേന ചതുബ്ബിധോ, തംതംദേസനാനം പന പുബ്ബാപരപാളിവസേന അനുസന്ധിവസേന **പുബ്ബാപരവസേനാ**തി പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **ഉഗ്ഗഹിത**ന്തി ബ്യഞ്ജനസോ അത്ഥസോ ച ഉദ്ധം ഉദ്ധം ഗഹിതം, പരിയാപുണനവസേന ചേവ പരിപുച്ഛാവസേന ച ഹദയേന ഗഹിതന്തി അത്ഥോ. വട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥികേഹി സോതബ്ബതോ **സുതം,** പരിയത്തിധമ്മോ. തം ധാരേതീതി **സുതധരോ**. യോ ഹി സുതധരോ, സുതം തസ്മിം പതിട്ഠിതം ഹോതി സുപ്പതിട്ഠിതം അരോഗികം, തസ്മാ വുത്തം **"സുതസ്സ ആധാരഭൂതോ"**തി. തേനാഹ **"യസ്സ ഹീ"**തിആദി. ഏകം പദം ഏകക്ഖരമ്പി അവിനട്ഠം ഹുത്വാ സന്നിചീയതീതി സന്നിചയോ, സുതം സന്നിചയോ ഏതസ്മിന്തി **സുതസന്നിചയോ. അജ്ഝോസായാ**തി അനുപ്പവിസിത്വാ. **തിട്ഠതീ**തി ന സമ്മുസ്സതി.

പഗുണാതി വാചുഗ്ഗതാ. **നിച്ചലിക**ന്തി അവിപരിവത്തം. **സംസന്ദിത്വാ**തി അഞ്ഞേഹി സംസന്ദിത്വാ. **സമനുഗ്ഗാഹിത്വാ**തി പരിപുച്ഛാവസേന അത്ഥം ഓഗാഹിത്വാ. പബന്ധസ്സ വിച്ഛേദാഭാവതോ **ഗങ്ഗാസോതസദിസം**.

“ഭവങ്ഗസോതസദിസ”ന്തി വാ പാഠോ, അകിത്തിമം സുഖപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. സുത്തേകദേസസ്സ സുത്തമത്തസ്സ ച വചസാ പരിചയോ ഇധ നാധിപ്പേതോ, വഗ്ഗാദിവസേന പന അധിപ്പേതോതി ആഹ **“സുത്തദസക...പേ०... സജ്ഝായിതാ”**തി, “ദസസുത്താനി ഗതാനി, ദസവഗ്ഗാനി ഗതാനീ”തിആദിനാ സല്ലക്ഖേത്വാ വാചായ സജ്ഝായിതാതി അത്ഥോ. മനസാ അനു അനു പേക്ഖിതാ ഭാഗസോ നിജ്ഝായിതാ ചിന്തിതാ **മനസാനുപേക്ഖിതാ. രൂപഗതം വിയ പഞ്ഞായതീ**തി രൂപഗതം വിയ ചക്ഖുസ്സ വിഭൂതം ഹുത്വാ പഞ്ഞായതി. **സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ജടം നിഗ്ഗുമ്ബം കത്വാ സുട്ഠു യാഥാവതോ പടിവിദ്ധാ.

അധികം ചേതോതി **അഭിചേതോ,** ഉപചാരജ്ഝാനചിത്തം. തസ്സ പന അധികതാ പാകതികകാമാവചരചിത്തേഹി സുന്ദരതായ, സാ പടിപക്ഖതോ സുദ്ധിയാതി ആഹ **“അഭിക്കന്തം വിസുദ്ധം ചിത്ത”**ന്തി. **അധിചിത്ത**ന്തി സമാധിമാഹ. സോപി ഉപചാരസമാധി ദട്ഠബ്ബോ. വിവേകജം പീതിസുഖം, സമാധിജം പീതിസുഖം, അപീതിജം കായസുഖം, സതിപാരിസുദ്ധിജം ഞാണസുഖന്തി ചതുബ്ബിധമ്പി ഝാനസുഖം പടിപക്ഖതോ നിക്ഖന്തതം ഉപാദായ നേക്ഖമ്മസുഖന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **“നേക്ഖമ്മസുഖം വിന്ദതീ”**തി. **ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ സമാപജ്ജിതും സമത്ഥോ**തി ഇമിനാ തേസു ഝാനേസു സമാപജ്ജനവസീഭാവമാഹ. **നികാമലാഭീ**തി പന വചനതോ ആവജ്ജനാധിട്ഠാനപച്ചവേക്ഖണവസിയോപി വുത്താ ഏവാതി വേദിതബ്ബാ. **സുഖേനേവ പച്ചനീകധമ്മേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ**തി ഏതേന തേസം ഝാനാനം സുഖപ്പടിപദതം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞതഞ്ച ദസ്സേതി.

വിപുലാനന്തി വേപുല്ലം പാപിതാനം ഝാനാനം. വിപുലതാ നാമ സുഭാവിതഭാവേന ചിരതരപ്പവത്തിയാ, സാ ച പരിച്ഛേദാനുരൂപാവ ഇച്ഛിതബ്ബാതി **“വിപുലാന”**ന്തി വത്വാ **“യഥാപരിച്ഛേദേന വുട്ഠാതും സമത്ഥോതി വുത്തം ഹോതീ”**തി ആഹ. പരിച്ഛേദകാലഞ്ഹി അപ്പത്വാവ വുട്ഠഹന്തോ അകസിരലാഭീ ന ഹോതി യാവദിച്ഛിതം പവത്തേതും അസമത്ഥത്താ. ഇദാനി യഥാവുത്തേ സമാപജ്ജനാദിവസീഭാവേ ബ്യതിരേകവസേന വിഭാവേതും **“ഏകച്ചോ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ലാഭീയേവ ഹോതീ**തി ഇദം പടിലദ്ധമത്തസ്സ ഝാനസ്സ വസേന വുത്തം. **തഥാ**തി ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ. **പാരിപന്ഥികേ**തി വസീഭാവസ്സ പച്ചനീകധമ്മേ. ഝാനാധിഗമസ്സ പന പച്ചനീകധമ്മാ പഗേവ വിക്ഖമ്ഭിതാ, അഞ്ഞഥാ ഝാനാധിഗമോ ഏവ ന സിയാ. **കിച്ഛേന വിക്ഖമ്ഭേതീ**തി കിച്ഛേന വിസോധേതി. കാമാദീനവപച്ചവേക്ഖണാദീഹി കാമച്ഛന്ദാദീനം വിയ അഞ്ഞേസമ്പി സമാധിപാരിപന്ഥികാനം ദൂരസമുസ്സാരണം ഇധ വിക്ഖമ്ഭനം വിസോധനഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം. **നാളികയന്ത**ന്തി കാലമാനനാളികയന്തമാഹ.

അട്ഠപിതസങ്കപ്പോതി ന സമ്മാപണിഹിതസങ്കപ്പോ. **അഭിഞ്ഞാപാരഗൂ**തി സബ്ബേസം ലോകിയലോകുത്തരധമ്മാനം അഭിഞ്ഞായ പാരം ഗതോ, സബ്ബധമ്മേ അഭിവിസിട്ഠായ അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞായ ജാനിത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. **പരിഞ്ഞാപാരഗൂ**തി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം പരിഞ്ഞായ പാരം ഗതോ, പഞ്ചക്ഖന്ധേ പരിജാനിത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. **ഭാവനാപാരഗൂ**തി ചതുന്നം മഗ്ഗാനം ഭാവനായ പാരം ഗതോ, ചത്താരോ മഗ്ഗേ ഭാവേത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. **പഹാനപാരഗൂ**തി സബ്ബകിലേസാനം പഹാനേന പാരം ഗതോ, സബ്ബകിലേസേ പജഹിത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ . **സച്ഛികിരിയാപാരഗൂ**തി

നിരോധസച്ഛികിരിയായ പാരം ഗതോ, നിരോധം സച്ഛികത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. **സമാപത്തിപാരഗൂ**തി സബ്ബസമാപത്തീനം സമാപജ്ജനേന പാരം ഗതോ, സബ്ബാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജിത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മചരിയസ്സ കേവലീ**തി യം ബ്രഹ്മചരിയസ്സ കേവലം സകലഭാവോ, തേന സമന്നാഗതോ, സകലചതുമഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയവാസോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സകലബ്രഹ്മചരിയോ"**തി, പരിപുണ്ണമഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയോതി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദുതിയഉരുവേലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ലോകസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. തതിയേ **ലോകോ**തി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ. അത്ഥതോ പുരിമസ്മിം അരിയസച്ചദ്വയം, ഇധ പന ദുക്ഖം അരിയസച്ചം വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **"ലോകോതി ദുക്ഖസച്ച"**ന്തി. **വിസംയുത്തോ**തി വിസംസട്ഠോ ന പടിബദ്ധോ, സബ്ബേസം സംയോജനാനം സമ്മദേവ സമുച്ഛിന്നത്താ തതോ വിപ്പമുത്തോതി അത്ഥോ. **ലോകസമുദയോ**തി സുത്തന്തനയേന തണ്ഹാ, അഭിധമ്മനയേന പന അഭിസങ്ഖാരേഹി സദ്ധിം ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം. **ലോകനിരോധോ**തി നിബ്ബാനം. **സച്ഛികതോ**തി അത്തപച്ചക്ഖോ കതോ. **ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ**തി സീലാദിക്ഖന്ധത്തയസങ്ഗഹോ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ. സോ ഹി ലോകനിരോധം നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി അധിഗച്ഛതി, തദത്ഥം അരിയേഹി പടിപജ്ജീയതി ചാതി ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാതി വുച്ചതി.

ഏത്താവതാ തഥാനി അഭിസമ്ബുദ്ധോ യാഥാവതോ ഗതോതി **തഥാഗതോ**തി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ചത്താരി ഹി അരിയസച്ചാനി തഥാനി നാമ. യഥാഹ -

> "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. കതമാനി ചത്താരി? ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം അനഞ്ഞഥമേത"ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦; പടി॰ മ॰ ൨.൮) വിത്ഥാരോ.

അപിച തഥായ ഗതോതി **തഥാഗതോ, ഗതോ**തി ച അവഗതോ അതീതോ പത്തോ പടിപന്നോതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ ഭഗവാ സകലലോകം തീരണപരിഞ്ഞായ തഥായ അവിപരീതായ ഗതോ അവഗതോ, തസ്മാ ലോകോ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ. ലോകസമുദയം പഹാനപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അതീതോതി തഥാഗതോ. ലോകനിരോധം സച്ഛികിരിയായ തഥായ ഗതോ പത്തോതി തഥാഗതോ. ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദം തഥം അവിപരീതം ഗതോ പടിപന്നോതി തഥാഗതോതി. ഏവം ഇമിസ്സാ പാളിയാ തഥാഗതഭാവദീപനവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഇതി ഭഗവാ ചതുസച്ചാഭിസമ്ബോധവസേന അത്തനോ തഥാഗതഭാവം പകാസേത്വാ ഇദാനി തത്ഥ ദിട്ഠാദിഅഭിസമ്ബോധവസേനപി തം ദസ്സേതും **"യം, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. അട്ഠകഥായം പന "ചതൂഹി സച്ചേഹി അത്തനോ ബുദ്ധഭാവം കഥേത്വാ"തി വുത്തം, തം തഥാഗതസദ്ദബുദ്ധസദ്ദാനം അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണതം ദസ്സേതും വുത്തം. തഥാ ചേവ ഹി പാളി

പവത്താതി. **ദിട്ഠന്തി രൂപായതനം** ദട്ഠബ്ബതോ. തേന യം ദിട്ഠം യം ദിസ്സതി, യം ദക്ഖതി, യം സമവായേ പസ്സേയ്യ, തം സബ്ബം ദിട്ഠന്തേവ ഗഹിതം കാലവിസേസസ്സ അനാമട്ഠഭാവതോ യഥാ ''ദുദ്ധ''ന്തി ദസ്സേതി. **സുത**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **സുതന്തി സദ്ദായതനം** സോതബ്ബതോ. **മുത**ന്തി സനിസ്സയേ ഇന്ദ്രിയേ നിസ്സയം മുഞ്ചിത്വാ പാപുണിത്വാ ഗഹേതബ്ബം. തേനാഹ **''പത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ''**തി. **വിഞ്ഞാത**ന്തി വിജാനിതബ്ബം. തം പന ദിട്ഠാദിവിനിമുത്തം വിഞ്ഞേയ്യന്തി ആഹ **''സുഖദുക്ഖാദി ധമ്മാരമ്മണ''**ന്തി. **പത്ത**ന്തി യഥാ തഥാ പത്വാ ഹത്ഥഗതം, അധിഗതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **''പരിയേസിത്വാ വാ അപരിയേസിത്വാ വാ''**തി. **പരിയേസിത**ന്തി പത്തിയാ അത്ഥം പരിയിട്ഠം. തം പന പത്തം വാ സിയാ അപ്പത്തം വാ, ഉഭയഥാപി പരിയേസിതമേവാതി ആഹ **''പത്തം വാ അപ്പത്തം വാ''**തി. ദ്വയേനപി ദ്വിപ്പകാരമ്പി പത്തം ദ്വിപ്പകാരമ്പി പരിയേസിതം തേന തേന പകാരേന തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധന്തി ദസ്സേതി. **ചിത്തേന അനുസഞ്ചരിത**ന്തി തേ പന അപാപേത്വാ ചിത്തേനേവ അനു അനു സഞ്ചരിതം, വിപരിതക്കിതന്തി അത്ഥോ.

പീതകന്തിആദീതി **ആദി**സദ്ദേന ലോഹിതഓദാതാദിസബ്ബം രൂപാരമ്മണഭാഗം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുമനോ**തി രാഗവസേന ലോഭവസേന സദ്ധാദിവസേന വാ സുമനോ. **ദുമ്മനോ**തി ബ്യാപാദവിതക്കവസേന വാ വിഹിംസാവിതക്കവസേന വാ ദുമ്മനോ. **മജ്ഝത്തോ**തി അഞ്ഞാണവസേന, ഞാണവസേന വാ മജ്ഝത്തോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. തത്ഥ **ആദി**സദ്ദേന സങ്ഖസദ്ദോ, പണവസദ്ദോ, പത്തഗന്ധോ, പുപ്ഫഗന്ധോ, പുപ്ഫരസോ, ഫലരസോ, ഉപാദിന്നം, അനുപാദിന്നം, മജ്ഝത്തവേദനാ കുസലകമ്മം അകുസലകമ്മന്തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അപ്പത്ത**ന്തി ഞാണേന അസമ്പത്തം, അവിദിതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **''ഞാണേന അസച്ഛികത''**ന്തി. **ലോകേന ഗത**ന്തി ലോകേന ഞാതം. **തഥേവ ഗതത്താ**തി തഥേവ ഞാതത്താ അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ , ഗതസദ്ദേന ഏകത്തം ബുദ്ധിഅത്ഥന്തി അത്ഥോ. ഗതിഅത്ഥോ ഹി ധാതവോ ബുദ്ധിഅത്ഥാ ഭവന്തീതി അക്ഖരചിന്തകാ.

യഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, രത്തിം തഥാഗതോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝതീതി യസ്സഞ്ച വിസാഖപുണ്ണമായ രത്തിയം തഥാആഗതത്താദിഅത്ഥേന തഥാഗതോ ഭഗവാ ബോധിമണ്ഡേ അപരാജിതപല്ലങ്കേ നിസിന്നോ തിണ്ണം മാരാനം മത്ഥകം മദ്ദിത്വാ ഉത്തരിതരാഭാവതോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം ആസവക്ഖയഞാണേന സദ്ധിം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അധിഗച്ഛതി. **യഞ്ച രത്തിം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതീ**തി യസ്സഞ്ച വിസാഖപുണ്ണമായ രത്തിയംയേവ കുസിനാരായം ഉപവത്തനേ മല്ലാനം സാലവനേ യമകസാലാനമന്തരേ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതി. **യം ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി ഇമാസം ദ്വിന്നം സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതൂനം മജ്ഝേ പഞ്ചചത്താലീസവസ്സപരിമാണകാലേ പഠമബോധിയമ്പി മജ്ഝിമബോധിയമ്പി പച്ഛിമബോധിയമ്പി യം സുത്തഗേയ്യാദിപ്പഭേദം ധമ്മം **ഭാസതി** നിദസ്സനവസേന, **ലപതി** ഉദ്ദിസനവസേന, **നിദ്ദിസതി** പരിനിദ്ദിസനവസേന. **സബ്ബം തം തഥേവ ഹോതീ**തി തം ഏത്ഥന്തരേ ദേസിതം സബ്ബം സുത്തഗേയ്യാദിനവങ്ഗം ബുദ്ധവചനം അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച അനൂനം അനധികം സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണം രാഗമദനിമ്മദനം ദോസമദനിമ്മദനം മോഹമദനിമ്മദനം,

നത്ഥി തത്ഥ വാലഗ്ഗമത്തമ്പി അവക്ഖലിതം, ഏകമുദ്ദികായ ലഞ്ഛിതം വിയ ഏകായ നാളിയാ മിതം വിയ ഏകതുലായ തുലിതം വിയ ച തം തഥേവ ഹോതി യസ്സത്ഥായ ഭാസിതം, ഏകന്തേനേവ തസ്സ സാധനതോ, **നോ അഞ്ഞഥാ,** തസ്മാ തഥം അവിതഥം അനഞ്ഞഥം. ഏതേന തഥാവാദിതായ തഥാഗതോതി ദസ്സേതി. ഗദഅത്ഥോ അയം ഗതസദ്ദോ ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ, തസ്മാ തഥം ഗദതീതി തഥാഗതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ ആഗദനം ആഗദോ, വചനന്തി അത്ഥോ. തതോ അവിപരീതോ ആഗദോ അസ്സാതി ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ തഥാഗതോതി ഏവമേത്ഥ പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

യഥാവാദീതി യേ ധമ്മേ ഭഗവാ "ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ സാവജ്ജാ വിഞ്ഞുഗരഹിതാ സമത്താ സമാദിന്നാ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തീ"തി പരേസം ധമ്മം ദേസേന്തോ വദതി, തേ ധമ്മേ ഏകന്തേനേവ സയം പഹാസി. യേ പന ധമ്മേ ഭഗവാ - "ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ അനവജ്ജാ വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാ സമത്താ സമാദിന്നാ ഹിതായ സുഖായ സംവത്തന്തീ"തി വദതി, തേ ധമ്മേ ഏകന്തേനേവ സയം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, തസ്മാ യഥാവാദീ ഭഗവാ തഥാകാരീതി വേദിതബ്ബോ. തഥാ സമ്മദേവ സീലാദിപരിപൂരണവസേന സമ്മാപടിപദായം യഥാകാരീ ഭഗവാ, തഥേവ ധമ്മദേസനായ പരേസം തത്ഥ പതിട്ഠാപനവസേന **തഥാവാദീ**. ഭഗവതോ ഹി വാചായ കായോ അനുലോമേതി, കായസ്സപി വാചാ, തസ്മാ യഥാവാദീ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ ച ഹോതി. ഏവംഭൂതസ്സ ച യഥാ വാചാ, കായോപി തഥാ ഗതോ പവത്തോ. യഥാ ച കായോ, വാചാപി തഥാ ഗതാ പവത്താതി അത്ഥോ.

അഭിഭൂ അനഭിഭൂതോതി ഉപരി ഭവഗ്ഗം, ഹേട്ഠാ അവീചിനിരയം പരിയന്തം കത്വാ തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ഭഗവാ സബ്ബസത്തേ അഭിഭവതി സീലേനപി സമാധിനാപി പഞ്ഞായപി വിമുത്തിയാപി, ന തസ്സ തുലാ വാ പമാണം വാ അത്ഥി. അസമോ അസമസമോ അപ്പടിമോ അപ്പടിഭാഗോ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ അതുലോ അപ്പമേയ്യോ അനുത്തരോ ധമ്മരാജാ ദേവദേവോ സക്കാനം അതിസക്കോ ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ, തതോ ഏവ അയം ന കേനചി അഭിഭൂതോ. **ദക്ഖതീ**തി സബ്ബം പസ്സതി. വിസേസവചനിച്ഛായപി അഭാവതോ അനവസേസവിസയോ ദസസദ്ദോ. തേന യം കിഞ്ചി നേയ്യം നാമ, സബ്ബം തം ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ പസ്സതീതി ദീപേതി. അവിപരീതം ആസയാദിഅവബോധേന ഹിതൂപസംഹാരാദിനാ ച സത്തേ, ഭാവഞ്ഞത്ഥത്തൂപനയവസേന സങ്ഖാരേ, സബ്ബാകാരേന സുചിണ്ണവസിതായ സമാപത്തിയോ, ചിത്തഞ്ച വസേ വത്തേതീതി **വസവത്തീ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

വിസംയുത്തോതി ചതൂഹി യോഗേഹി വിസംയുത്തോ. തേനാഹ **"ചതുന്നം യോഗാനം പഹാനേന വിസംയുത്തോ"**തി. **തണ്ഹാദിട്ഠിഉപയേഹി വിരഹിതോ**തി സബ്ബസ്മിമ്പി ലോകേ തണ്ഹാദിട്ഠിസങ്ഖാതേഹി ഉപയേഹി വിരഹിതോ.

അഭിഭവിത്വാ ഠിതോതി തബ്ബിസയകിലേസപ്പഹാനേന അഭിഭുയ്യ അതിക്കമിത്വാ ഠിതോ. **ചത്താരോപി ഗന്ഥേ മോചേത്വാ ഠിതോ**തി സബ്ബേ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥാദികേ സകസന്താനതോ മോചേത്വാ ഠിതോ. വേനേയ്യസന്താനേ വാ അത്തനോ ദേസനാവിലാസേന തേസം പമോചനതോതി **സബ്ബഗന്ഥപ്പമോചനോ. ഫുട്ഠസ്സ പരമാ സന്തീ**തി അസ്സ അനേന ഖീണാസവേന

ബുദ്ധേന പരമാ സന്തി ഞാണഫുസനേന ഫുട്ഠാതി ഏവമേത്ഥ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"ഫുട്ഠസ്സാ"**തിആദി. **നിബ്ബാനേ കുതോചി ഭയം നത്ഥീ**തി കുതോചി ഭയകാരണതോ നിബ്ബാനേ ഭയം നത്ഥി അസങ്ഖതഭാവേന സബ്ബസോ ഖേമത്താ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ഖേമഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി ഖേമഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൪.൩൭൩-൪൦൯). നിബ്ബാനപ്പത്തസ്സ വാ കുതോചി ഭയം നത്ഥീതി **നിബ്ബാനം അകുതോഭയ**ന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, ന കുതോചി ഭയം ഏത്ഥ ഏതസ്മിം അധിഗതേതി **അകുതോഭയം,** നിബ്ബാനന്തി ഏവമേത്ഥ നിബ്ബചനഞ്ച ദട്ഠബ്ബം.

അനീഘോ നിദ്ദുക്ഖോ. **സബ്ബകമ്മക്ഖയം പത്തോ**തി സബ്ബേസം കമ്മാനം ഖയം പരിയോസാനം അച്ചന്തഭാവം പത്തോ. ഉപധീ സമ്മദേവ ഖീയന്തി ഏത്ഥാതി **ഉപധിസങ്ഖയോ,** നിബ്ബാനന്തി ആഹ **"ഉപധിസങ്ഖയസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ"**തി. **ചക്ക**ന്തി ധമ്മചക്കം. **പവത്തയീ**തി തേപരിവട്ടം ദ്വാദസാകാരം പവത്തേസി . മഹന്തേഹി സീലാദിഗുണേഹി സമന്നാഗതത്താ **മഹന്തം.** **വീതസാരദ**ന്തി ചതുവേസാരജ്ജയോഗേന വീതസാരദം. സേസം ഉത്താനമേവ.

ലോകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. കാളകാരാമസുത്തവണ്ണനാ

൨൪. ചതുത്ഥേ **ബാള്ഹം ഖോ നേ പസംസസീ**തി നേ സമണേ ബാള്ഹം കത്വാ പസംസസി വണ്ണയസി. കീദിസം സീലം ഏതേസന്തി **കിംസീലാ.** കോ സമാചാരോ ഏതേസന്തി **കിംസമാചാരാ. ഗുണമഗ്ഗസണ്ഠിതാ**തി ഗുണഗ്ഗസണ്ഠിതാ. **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ, അഗ്ഗഗുണേ പതിട്ഠിതാതി വുത്തം ഹോതി. **സന്തിന്ദ്രിയാ** സന്തമാനസാ, "സന്തം തേസം ഗതം ഠിത"ന്തിപി പഠന്തി. **ഏകകിയാ**തി ഏകകാ, ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു ഏകകാ ഹുത്വാ വിഹരന്തീതി അധിപ്പായോ. തേനേവാഹ **"അദുതിയാ"**തി. **താദിസാ സമണാ മമാ**തീതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന -

"കായകമ്മം സുചി നേസം, വാചാകമ്മം അനാവിലം;
മനോകമ്മം സുവിസുദ്ധം, താദിസാ സമണാ മമ.

"വിമലാ സങ്ഖമുത്താഭാ, സുദ്ധാ അന്തരബാഹിരാ;
പുണ്ണാ സുദ്ധേഹി ധമ്മേഹി, താദിസാ സമണാ മമ.

"ലാഭേന ഉന്നതോ ലോകോ, അലാഭേന ച ഓനതോ;
ലാഭാലാഭേന ഏകട്ഠാ, താദിസാ സമണാ മമ.

"യസേന ഉന്നതോ ലോകോ, അയസേന ച ഓനതോ;
യസായസേന ഏകട്ഠാ, താദിസാ സമണാ മമ.

"പസംസായുന്നതോ ലോകോ, നിന്ദായപി ച ഓനതോ;
സമാ നിന്ദാപസംസാസു, താദിസാ സമണാ മമ.

"സുഖേന ഉന്നതോ ലോകോ, ദുക്ഖേനപി ച ഓനതോ;
അകമ്പാ സുഖദുക്ഖേസു, താദിസാ സമണാ മമാ"തി. (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൦൫ ചൂളസുഭദ്ദാവത്ഥു) -

ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

“ദൂരേ സന്തോ”തിആദിഗാഥായ അയമത്ഥോ. **സന്തോ**തി രാഗാദീനം സന്തതായ ബുദ്ധാദയോ സന്തോ നാമ, ഇധ പന പുബ്ബബുദ്ധേസു കതാധികാരാ ഉസ്സന്നകുസലമൂലാ ഭാവിതഭാവനാ സത്താ സന്തോതി അധിപ്പേതാ. **പകാസന്തീ**തി ദൂരേ ഠിതാപി ബുദ്ധാനം ഞാണപഥം ആഗച്ഛന്താ പാകടാ ഹോന്തി. **ഹിമവന്തോവാ**തി യഥാ തിയോജനസഹസ്സവിത്ഥതോ പഞ്ചയോജനസതുബ്ബേധോ ചതുരാസീതിയാ കൂടസഹസ്സേഹി പടിമണ്ഡിതോ ഹിമവന്തപബ്ബതോ ദൂരേ ഠിതാനമ്പി അഭിമുഖേ ഠിതോ വിയ പകാസതി, ഏവം പകാസന്തീതി അത്ഥോ. **അസന്തേത്ഥ ന ദിസ്സന്തീ**തി ലാഭഗരുകാ, വിത്ഥിണ്ണപരലോകാ, ആമിസചക്ഖുകാ, ജീവികത്ഥായ പബ്ബജിതാ, ബാലപുഗ്ഗലാ അസന്തോ നാമ. തേ ഏത്ഥ ബുദ്ധാനം ദക്ഖിണസ്സ ജാണുമണ്ഡലസ്സ സന്തികേ നിസിന്നാപി ന ദിസ്സന്തി ന പഞ്ഞായന്തി. **രത്തിം ഖിത്താ യഥാ സരാ**തി രത്തിം ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേ അന്ധകാരേ ഖിത്താ സരാ വിയ തഥാരൂപസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതസ്സ പുബ്ബഹേതുനോ അഭാവേന ന പഞ്ഞായന്തീതി അത്ഥോ.

ബ്രഹ്മദേയ്യന്തി സേട്ഠദേയ്യം, യഥാ ദിന്നം ന പുന ഗഹേതബ്ബം ഹോതി നിസ്സട്ഠം പരിച്ചത്തം, ഏവം ദിന്നന്തി അത്ഥോ.

ദിട്ഠം ന മഞ്ഞതീതി ഏത്ഥ **ദിട്ഠ**ന്തി മംസചക്ഖുനാപി ദിട്ഠം, ദിബ്ബചക്ഖുനാപി ദിട്ഠം, രൂപായതനസ്സേതം അധിവചനം. യഞ്ഹി ചക്ഖുദ്വയേന കതദസ്സനകിരിയാസമാപനം, യം ചക്ഖുദ്വയം പസ്സതി അപസ്സി പസ്സിസ്സതി, സമവായേ പസ്സേയ്യ, തം സബ്ബം കാലവിസേസവചനിച്ഛായ അഭാവതോ ‘‘ദിട്ഠ’’ന്തേവ വുത്തം യഥാ ‘‘ദുദ്ധ’’ന്തി. തേനേവാഹ **‘‘ദിട്ഠം രൂപായതന’’**ന്തി. **ഏവരൂപാനി ഹി വചനാനീ**തി ‘‘ദട്ഠബ്ബം സോതബ്ബ’’ന്തിആദീനി.

ലാഭേപി താദീ, അലാഭേപി താദീതി യഥാ അലാഭകാലേ ലാഭസ്സ ലദ്ധകാലേപി തഥേവാതി താദിസോ. **യസേപീ**തി യസേ സതിപി മഹാപരിവാരകാലേപി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

കാളകാരാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ബ്രഹ്മചരിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. പഞ്ചമേ **നയിദ**ന്തി ഏത്ഥ **ന**-ഇതി പടിസേധേ നിപാതോ, തസ്സ ‘‘വുസ്സതീ’’തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ ‘‘ന വുസ്സതീ’’തി, **യ**-കാരോ പദസന്ധികരോ. **ഇദം**-സദ്ദോ ‘‘ഏകമിദാഹം, ഭിക്ഖവേ, സമയം ഉക്കട്ഠായം വിഹരാമി സുഭഗവനേ സാലരാജമൂലേ’’തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧) നിപാതമത്തം, ‘‘ഇദം ഖോ തം, ഭിക്ഖവേ, അപ്പമത്തകം സീലമത്തക’’ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൭) യഥാവുത്തേ ആസന്നപച്ചക്ഖേ ആഗതോ.

> ‘‘ഇദഞ്ഹി തം ജേതവനം, ഇസിസങ്ഘനിസേവിതം;
> ആവുത്ഥം ധമ്മരാജേന, പീതിസഞ്ജനനം മമാ’’തി. (മ॰ നി॰ ൩.൩൮൭-൩൮൮; സം॰ നി॰ ൧.൪൮, ൧൦൧) -

ആദീസു വക്ഖമാനേ ആസന്നപച്ചക്ഖേ. ഇധാപി വക്ഖമാനേയേവ ആസന്നപച്ചക്ഖേ ദട്ഠബ്ബോ.

ബ്രഹ്മചരിയ-സദ്ദോ -

"കിം തേ വതം കിം പന ബ്രഹ്മചരിയം,
കിസ്സ സുചിണ്ണസ്സ അയം വിപാകോ;
ഇദ്ധീ ജുതീ ബലവീരിയൂപപത്തി,
ഇദഞ്ച തേ നാഗ മഹാവിമാനം.

"അഹഞ്ച ഭരിയാ ച മനുസ്സലോകേ,
സദ്ധാ ഉഭോ ദാനപതീ അഹുമ്ഹാ;
ഓപാനഭൂതം മേ ഘരം തദാസി,
സന്തപ്പിതാ സമണബ്രാഹ്മണാ ച.

"തം മേ വതം തം പന ബ്രഹ്മചരിയം,
തസ്സ സുചിണ്ണസ്സ അയം വിപാകോ;
ഇദ്ധീ ജുതീ ബലവീരിയൂപപത്തി,
ഇദഞ്ച മേ വീര മഹാവിമാന"ന്തി. -

ഇമസ്മിം **പുണ്ണകജാതകേ** (ജാ॰ ൨.൨൨.൧൬൫൭) ദാനേ ആഗതോ.

"കേന പാണി കാമദദോ, കേന പാണി മധുസ്സവോ;
കേന തേ ബ്രഹ്മചരിയേന, പുഞ്ഞം പാണിമ്ഹി ഇജ്ഝതീ"തി. -

ഇമസ്മിം **അങ്കുരപേതവത്ഥുസ്മിം** (പേ॰ വ॰ ൨൭൫, ൨൭൭) വേയ്യാവച്ചേ.

"ഏവം ഖോ തം, ഭിക്ഖവേ, തിത്തിരിയം നാമ ബ്രഹ്മചരിയം അഹോസീ"തി ഇമസ്മിം **തിത്തിരജാതകേ** (ചൂളവ॰ ൩൧൧) പഞ്ചസിക്ഖാപദസീലേ.

"തം ഖോ പന മേ, പഞ്ചസിഖ, ബ്രഹ്മചരിയം നേവ നിബ്ബിദായ ന വിരാഗായ...പേ॰... യാവദേവ ബ്രഹ്മലോകൂപപത്തിയാ"തി ഇമസ്മിം **മഹാഗോവിന്ദസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൨൯) ബ്രഹ്മവിഹാരേ.

"പരേ അബ്രഹ്മചാരീ ഭവിസ്സന്തി, മയമേത്ഥ ബ്രഹ്മചാരീ ഭവിസ്സാമാ"തി ഇമസ്മിം **സല്ലേഖസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൮൩) മേഥുനവിരതിയം.

"മയഞ്ച ഭരിയാ നാതിക്കമാമ,
അമ്ഹേ ച ഭരിയാ നാതിക്കമന്തി;
അഞ്ഞത്ര താഹി ബ്രഹ്മചരിയം ചരാമ,
തസ്മാ ഹി അമ്ഹം ദഹരാ ന മീയരേ"തി. -

ഇമസ്മിം **മഹാധമ്മപാലജാതകേ** (ജാ॰ ൧.൧൦.൯൭) സദാരസന്തോസേ.

"അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, സാരിപുത്ത, ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം ബ്രഹ്മചരിയം ചരിതാ, തപസ്സീ സുദം ഹോമീ"തി **ലോമഹംസസുത്തേ** (മ॰ നി॰

៣.៣០) വീരിയേ.

> ‘‘ഹീനേന ബ്രഹ്മചരിയേന, ഖത്തിയേ ഉപപജ്ജതി;
> മജ്ഝിമേന ച ദേവത്തം, ഉത്തമേന വിസുജ്ഝതീ’’തി. -

നിമിജാതകേ (ജാ॰ ൨.൨൨.൪൨൯) അത്തദമനവസേന കതേ അട്ഠങ്ഗികേ ഉപോസഥേ.

‘‘ഇദം ഖോ പന മേ, പഞ്ചസിഖ, ബ്രഹ്മചരിയം ഏകന്തനിബ്ബിദായ വിരാഗായ…പേ॰… അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ’’തി **മഹാഗോവിന്ദസുത്തേയേവ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൨൯) അരിയമഗ്ഗേ.

‘‘തയിദം ബ്രഹ്മചരിയം ഇദ്ധഞ്ചേവ ഫീതഞ്ച വിത്ഥാരികം ബാഹുജഞ്ഞം പുഥുഭൂതം യാവ ദേവമനുസ്സേഹി സുപ്പകാസിത’’ന്തി **പാസാദികസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൩.៣൭൪) സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതേ സകലസ്മിം സാസനേ. ഇധാപി അരിയമഗ്ഗേ സാസനേ ച വത്തതി.

വുസ്സതീതി വുസീയതി, ചരീയതീതി അത്ഥോ. **ജനകുഹനത്ഥ**ന്തി ‘‘അഹോ അയ്യോ സീലവാ വത്തസമ്പന്നോ അപ്പിച്ഛോ സന്തുട്ഠോ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ’’തിആദിനാ ജനസ്സ സത്തലോകസ്സ വിമ്ഹാപനത്ഥം. കേചി പന **‘‘കുഹനത്ഥ**ന്തി പാപിച്ഛസ്സ ഇച്ഛാപകതസ്സ സതോ സാമന്തജപ്പനഇരിയാപഥനിസ്സിതപച്ചയപടിസേവനസങ്ഖാതേന തിവിധേന കുഹനവത്ഥുനാ കുഹകഭാവേന ജനസ്സ വിമ്ഹാപനത്ഥ’’ന്തി വദന്തി. ഇധാപി അയമേവത്ഥോ ദസ്സിതോ. തേനേവാഹ **‘‘തീഹി കുഹനവത്ഥൂഹി ജനസ്സ കുഹനത്ഥായാ’’**തി, ജനസ്സ വിമ്ഹാപനത്ഥായാതി അത്ഥോ. **ജനലാപനത്ഥ**ന്തി ‘‘ഏവരൂപസ്സ നാമ അയ്യസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലം ഭവിസ്സതീ’’തി പസന്നചിത്തേഹി ‘‘കേനത്ഥോ, കിം ആഹരീയതൂ’’തി വദാപനത്ഥം. ‘‘ജനലപനത്ഥ’’ന്തിപി പഠന്തി, തസ്സ പാപിച്ഛസ്സ സതോ പച്ചയത്ഥം പരികഥോഭാസാദിവസേന ലപനഭാവേന ഉപലാപകഭാവേന ജനസ്സ ലപനത്ഥന്തി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **‘‘ന ജനലപനത്ഥന്തി ന ജനസ്സ ഉപലാപനത്ഥ’’**ന്തി.

ന ഇതിവാദപ്പമോക്ഖാനിസംസത്ഥന്തി ഏത്ഥ ‘‘ന ലാഭസക്കാരസിലോകാനിസംസത്ഥ’’ന്തിപി പഠന്തി. തത്ഥ യ്വായം ‘‘ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ‘ലാഭീ അസ്സം ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാന’ന്തി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ’’തി (മ॰ നി॰ ៣.൬൫) സീലാനിസംസഭാവേന വുത്തോ ചതുപച്ചയലാഭോ ച. ചതുന്നം പച്ചയാനം സക്കച്ചദാനസങ്ഖാതോ ആദരബഹുമാനഗരുകരണസങ്ഖാതോ ച സക്കാരോ, യോ ച ‘‘സീലസമ്പന്നോ ബഹുസ്സുതോ സുതധരോ ആരദ്ധവീരിയോ’’തിആദിനാ നയേന ഉഗ്ഗച്ഛനകഥുതിഘോസസങ്ഖാതോ സിലോകോ ബ്രഹ്മചരിയം വസന്താനം ദിട്ഠധമ്മികോ ആനിസംസോ, തദത്ഥന്തി അത്ഥോ. കേചി പന **‘‘ലാഭസക്കാരസിലോകാനിസംസത്ഥ**ന്തി പാപിച്ഛസ്സേവ സതോ ലാഭാദിഗരുതായ ലാഭസക്കാരസിലോകസങ്ഖാതസ്സ ആനിസംസസ്സ ഉദയസ്സ നിപ്ഫാദനത്ഥ’’ന്തി ഏവമത്ഥം വദന്തി.

ന ഇതി മം ജനോ ജാനാതൂതി ഏവം ബ്രഹ്മചരിയവാസേ സതി "സീലവാ കല്യാണധമ്മോ"തിആദിനാ മം ലോകോ ജാനാതു സമ്ഭാവേതൂതി അത്തനോ സന്തഗുണവസേന സമ്ഭാവനത്ഥമ്പി ന ഇദം ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. കേചി പന "പാപിച്ഛസ്സ സതോ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായേന 'ഇതി ഏവംഗുണോതി മം ലോകോ ജാനാതൂ'തി ന ഇദം ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ"തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥം വദന്തി. സബ്ബത്ഥാപി പനേത്ഥ പുരിമോ പുരിമോയേവ അത്ഥവികപ്പോ സുന്ദരതരോ.

അഥ ഖോതി ഏത്ഥ **അഥാ**തി അഞ്ഞത്ഥേ നിപാതോ, **ഖോ**തി അവധാരണേ. തേന കുഹനാദിതോ അഞ്ഞദത്ഥംയേവ ഇദം, ഭിക്ഖവേ, ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീതി ദസ്സേതി. ഇദാനി തം പയോജനം ദസ്സേന്തോ **"സംവരത്ഥം പഹാനത്ഥ"**ന്തി ആഹ. തത്ഥ പഞ്ചവിധോ സംവരോ - പാതിമോക്ഖസംവരോ, സതിസംവരോ, ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി. "ഇതി ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൧൧) നയേന ആഗതോ അയം **പാതിമോക്ഖസംവരോ,** സീലസംവരോതിപി വുച്ചതി. "രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം ആപജ്ജതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൯൫; സം॰ നി॰ ൪.൨൩൯; അ॰ നി॰ ൩.൧൬) ആഗതോ അയം **സതിസംവരോ**.

> "യാനി സോതാനി ലോകസ്മിം, സതി തേസം നിവാരണം;
> സോതാനം സംവരം ബ്രൂമി, പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൪൧; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൪; നേത്തി॰ ൪.൧൧, ൪൫)
> -

ആഗതോ അയം **ഞാണസംവരോ**. "ഖമോ ഹോതി സീതസ്സ ഉണ്ഹസ്സാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ അയം **ഖന്തിസംവരോ**.

"ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ അയം **വീരിയസംവരോ**.

അത്ഥതോ പന പാണാതിപാതാദീനം പജഹനവസേന വത്തപ്പടിവത്താനം പൂരണവസേന ച പവത്താ ചേതനാ ചേവ വിരതി ച. സങ്ഖേപതോ സബ്ബോ കായവചീസംയമോ, വിത്ഥാരതോ സത്തന്നം ആപത്തിക്ഖന്ധാനം അവീതിക്കമോ സീലസംവരോ. സതി ഏവ **സതിസംവരോ,** സതിപ്പധാനാ വാ കുസലാ ഖന്ധാ. ഞാണമേവ **ഞാണസംവരോ**. അധിവാസനവസേന അദോസോ, അദോസപ്പധാനാ വാ തഥാപവത്താ കുസലാ ഖന്ധാ **ഖന്തിസംവരോ,** പഞ്ഞാതി ഏകേ. കാമവിതക്കാദീനം അഭിഭവനവസേന പവത്തം വീരിയമേവ **വീരിയസംവരോ**. തേസു പഠമോ കായദുച്ചരിതാദീസു ദുസ്സീലസ്സ സംവരണതോ സംവരോ, ദുതിയോ മുട്ഠസ്സച്ചസ്സ , തതിയോ അഞ്ഞാണസ്സ, ചതുത്ഥോ അക്ഖന്തിയാ, പഞ്ചമോ കോസജ്ജസ്സ സംവരണതോ പിദഹനതോ സംവരോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവമേതസ്സ സംവരസ്സ അത്ഥായ **സംവരത്ഥം** സംവരനിപ്ഫാദനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

തീഹി പഹാനേഹീതി തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദസങ്ഖാതേഹി തീഹി പഹാനേഹി. പഞ്ചവിധപ്പഹാനമ്പി ഇധ വത്തും വട്ടതിയേവ. പഞ്ചവിധഞ്ഹി

പഹാനം തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണവസേന. തത്ഥ യം ദീപാലോകേനേവ തമസ്സ പടിപക്ഖഭാവതോ അലോഭാദീഹി ലോഭാദികസ്സ നാമരൂപപരിച്ഛേദാദിവിപസ്സനാഞാണേഹി തസ്സ തസ്സ അനത്ഥസ്സ പഹാനം, സേയ്യഥിദം - പരിച്ചാഗേന ലോഭാദിമലസ്സ, സീലേന പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യസ്സ, സദ്ധാദീഹി അസ്സദ്ധിയാദികസ്സ, നാമരൂപവവത്ഥാനേന സക്കായദിട്ഠിയാ, പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന അഹേതുവിസമഹേതുദിട്ഠീനം, തസ്സേവ അപരഭാഗേന കങ്ഖാവിതരണേന കഥംകഥീഭാവസ്സ, കലാപസമ്മസനേന അഹംമമാതി ഗാഹസ്സ, മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേന അമഗ്ഗേ മഗ്ഗസഞ്ഞായ, ഉദയദസ്സനേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ, വയദസ്സനേന സസ്സതദിട്ഠിയാ, ഭയദസ്സനേന സഭയേ അഭയസഞ്ഞായ, ആദീനവദസ്സനേന അസ്സാദസഞ്ഞായ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനേന അഭിരതിസഞ്ഞായ, മുച്ചിതുകമ്യതാഞാണേന അമുച്ചിതുകമ്യതായ, ഉപേക്ഖാഞാണേന അനുപേക്ഖായ, അനുലോമേന ധമ്മട്ഠിതിയം നിബ്ബാനേ ച പടിലോമഭാവസ്സ, ഗോത്രഭുനാ സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗാഹസ്സ പഹാനം, ഏതം **തദങ്ഗപ്പഹാനം** നാമ.

യം പന ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ പവത്തിഭാവനിവാരണതോ ഘടപ്പഹാരേനേവ ഉദകപിട്ഠേ സേവാലസ്സ, തേസം തേസം നീവരണാദിധമ്മാനം പഹാനം, ഏതം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം** നാമ. യം ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ തംതംമഗ്ഗവതോ അത്തനോ സന്താനേ "ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൨൭൭; വിഭ॰ ൬൨൮) നയേന വുത്തസ്സ സമുദയപക്ഖിയസ്സ കിലേസഗഹണസ്സ അച്ചന്തം അപ്പവത്തിഭാവേന സമുച്ഛിന്ദനം, ഏതം **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം** നാമ. യം പന ഫലക്ഖണേ പടിപ്പസ്സദ്ധത്തം കിലേസാനം, ഏതം **പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം** നാമ. യം സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടത്താ പഹീനസബ്ബസങ്ഖതം നിബ്ബാനം, ഏതം **നിസ്സരണപ്പഹാനം** നാമ . തസ്സ പഞ്ചവിധസ്സപി തഥാ തഥാ രാഗാദികിലേസാനം പടിനിസ്സജ്ജനട്ഠേന സമതിക്കമനട്ഠേന വാ പഹാനസ്സ അത്ഥായ, പഹാനസാധനത്ഥന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

തത്ഥ സംവരേന കിലേസാനം ചിത്തസന്താനേ പവേസനിവാരണം പഹാനേന ച പവേസനിവാരണമേവ സമുഗ്ഘാതോ ചാതി വദന്തി. ഉഭയേനപി പന യഥാരഹം ഉഭയം സമ്പജ്ജതീതി ദട്ഠബ്ബം. സീലാദിധമ്മാ ഏവ ഹി സംവരണതോ സംവരം, പജഹനതോ പഹാനന്തി.

അനീതിഹന്തി ഈതിയോ വുച്ചന്തി ഉപദ്ദവാ ദിട്ഠധമ്മികാ സമ്പരായികാ ച. ഈതിയോ ഹന്തീതി ഈതിഹം, അനു ഈതിഹന്തി **അനീതിഹം,** സാസനബ്രഹ്മചരിയം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയഞ്ച. അഥ വാ ഈതീഹി അനത്ഥേഹി സദ്ധിം ഹനന്തി ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി ഈതിഹാ, തണ്ഹാദിഉപക്കിലേസാ. നത്ഥി ഏത്ഥ ഈതിഹാതി **അനീതിഹം**. ഈതിഹാ വാ യഥാവുത്തേനത്ഥേന തിത്ഥിയസമയാ, തപ്പടിപക്ഖതോ ഇദം **അനീതിഹം**. "അനിതിഹ"ന്തിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - "ഇതിഹായ"ന്തി ധമ്മേസു അനേകംസഗ്ഗാഹഭാവതോ വിചികിച്ഛാ ഇതിഹം നാമ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധപ്പവേദിതത്താ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജന്താനം നിക്കങ്ഖഭാവസാധനതോ ച നത്ഥി ഏത്ഥ ഇതിഹന്തി **അനിതിഹം,** അപരപത്തിയന്തി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം "പച്ചത്തം വേദിതബ്ബോ വിഞ്ഞൂഹീ"തി, "അതക്കാവചരോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭-൮) ച.

ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം പന “അനീതിഹ”ന്തി ദീഘം കത്വാ പഠന്തി. പച്ഛിമം പനേത്ഥ അത്ഥവികപ്പം ദസ്സേതും **“ഇതിഹപരിവജ്ജിത”**ന്തിആദി വുത്തം.

നിബ്ബാനസങ്ഖാതം ഓഗധം പതിട്ഠം പാരം ഗച്ഛതീതി നിബ്ബാനോഗധഗാമീ, വിമുത്തിരസത്താ ഏകന്തേനേവ നിബ്ബാനസമ്പാപകോതി അത്ഥോ, തം **നിബ്ബാനോഗധഗാമിനം** ബ്രഹ്മചരിയം. **നിബ്ബാനോഗധോ**തി വാ അരിയമഗ്ഗോ വുച്ചതി തേന വിനാ നിബ്ബാനാവഗാഹണസ്സ അസമ്ഭവതോ തസ്സ ച നിബ്ബാനം അനാലമ്ബിത്വാ അപ്പവത്തനതോ, തഞ്ചേതം ഏകന്തസമ്പാദനേന ഗച്ഛതീതി **നിബ്ബാനോഗധഗാമീ.** അഥ വാ **നിബ്ബാനോഗധഗാമിന**ന്തി നിബ്ബാനസ്സ അന്തോഗാമിനം. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയഞ്ഹി നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരിത്വാ തസ്സ അന്തോ ഏവ പവത്തതീതി. ഇമമേവ ച അത്ഥവികപ്പം ദസ്സേതും **“നിബ്ബാനസ്സ അന്തോഗാമിന”**ന്തിആദി വുത്തം. **സോ**തി യോ സോ സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ സബ്ബകിലേസേ ഭഞ്ജിത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, സോ ഭഗവാ **അദേസയി** ദേസേസി . **മഹന്തേഹീ**തി മഹാആതുമേഹി ഉളാരജ്ഝാസയേഹി. മഹന്തം നിബ്ബാനം, മഹന്തേ വാ സീലക്ഖന്ധാദികേ ഏസന്തി ഗവേസന്തീതി **മഹേസിനോ,** ബുദ്ധാദയോ അരിയാ. തേഹി **അനുയാതോ** പടിപന്നോ.

യഥാ ബുദ്ധേന ദേസിതന്തി യഥാ അഭിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന മയാ ദേസിതം, ഏവം യേ ഏതം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം തദത്ഥം സാസനബ്രഹ്മചരിയഞ്ച പടിപജ്ജന്തി. തേ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം അനുസാസന്തസ്സ സത്ഥു മയ്ഹം സാസനകാരിനോ ഓവാദപ്പടികരാ സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തം പരിയന്തം അപ്പവത്തിം കരിസ്സന്തി, ദുക്ഖസ്സ വാ അന്തം നിബ്ബാനം സച്ഛികരിസ്സന്തീതി.

ബ്രഹ്മചരിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. കുഹസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. ഛട്ഠേ **കുഹകാ**തി സാമന്തജപ്പനാദിനാ കുഹനവത്ഥുനാ കുഹകാ, അസന്തഗുണസമ്ഭാവനിച്ഛായ കോഹഞ്ഞം കത്വാ പരേസം വിമ്ഹാപകാതി അത്ഥോ. **ഥദ്ധാ**തി “കോധനോ ഹോതി ഉപായാസബഹുലോ, അപ്പമ്പി വുത്തോ സമാനോ അഭിസജ്ജതി കുപ്പതി ബ്യാപജ്ജതി പതിത്ഥീയതീ”തി (അ॰ നി॰ ൩.൨൫, ൨൭) ഏവം വുത്തേന കോധേന ച, “ദുബ്ബചോ ഹോതി ദോവചസ്സകരണേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ അക്ഖമോ അപ്പദക്ഖിണഗ്ഗാഹീ അനുസാസനി”ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮൧; പാരാ॰ ൪൨൯). ഏവം വുത്തേന ദോവചസ്സേന ച, “ജാതിമദോ, ഗോത്തമദോ, ലാഭമദോ, ആരോഗ്യമദോ, യോബ്ബനമദോ, ജീവിതമദോ”തി (വിഭ॰ ൮൩൨) ഏവം വുത്തജാതിമദാദിഭേദേന മാനേന ച ഗരുകാതബ്ബേസു ഗരൂസുപി നിപച്ചകാരം അകത്വാ അയോസലാകം ഗിലിത്വാ ഠിതാ വിയ അനോനതാ ഹുത്വാ വിചരണകാ. തേനാഹ **“കോധേന ചാ”**തിആദി.

ഉപലാപകാതി മിച്ഛാജീവവസേന കുലസങ്ഗണ്ഹകാ. **ലപാ**തി പച്ചയത്ഥം പയുത്തവാചാവസേന നിപ്പേസികതാവസേന ലപകാതി അത്ഥോ. **സിങ്ഗ**ന്തി സിങ്ഗാരം. തഞ്ഹി കുസലസ്സ വിജ്ഝനതോ സുട്ഠു ആസേവിതതായ സീസേ പരിക്ഖിത്തം സുനിബദ്ധം വിസാണം വിയ ഥിരത്താ ച സിങ്ഗം വിയാതി

സിങ്ഗം, നാഗരികഭാവസങ്ഖാതസ്സ കിലേസസിങ്ഗസ്സേതം നാമം. സിങ്ഗാരഭാവോ **സിങ്ഗാരതാ,** സിങ്ഗാരകരണകആകാരോ വാ. ചാതുരഭാവോ **ചാതുരതാ**. തഥാ **ചാതുരിയം**. പരിക്ഖതഭാവോ **പരിക്ഖതതാ,** പരിഖണിത്വാ ഠപിതസ്സേവ ദള്ഹസിങ്ഗാരസ്സേതം നാമം. ഇതരം തസ്സേവ വേവചനം. ഏവം സബ്ബേഹി വാരേഹി കിലേസസിങ്ഗാരതാവ കഥിതാ.

ഉഗ്ഗതനളാതി നളസദിസം തുച്ഛമാനം ഉക്ഖിപിത്വാ വിചരണകാ. തേനാഹ **"തുച്ഛമാനം ഉക്ഖിപിത്വാ ഠിതാ"**തി. യസ്മാ തേ കുഹനാദിയോഗതോ ന സമ്മാപടിപന്നാ, തസ്മാ **"മമ സന്തകാ ന ഹോന്തീ"**തി വുത്തം. **അപഗതാ**തി യദിപി തേ മമ സാസനേ പബ്ബജിതാ, യഥാനുസിട്ഠം പന അപ്പടിപജ്ജനതോ അപഗതാ ഏവ ഇമസ്മാ ധമ്മവിനയാ, ഇതോ തേ സുവിദൂരേ ഠിതാതി ദസ്സേതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"നഭഞ്ച ദൂരേ പഥവീ ച ദൂരേ,
പാരം സമുദ്ദസ്സ തദാഹു ദൂരേ;
തതോ ഹവേ ദൂരതരം വദന്തി,
സതഞ്ച ധമ്മോ അസതഞ്ച രാജാ"തി. (ജാ॰ ൨.൨൧.൪൧൪);

സബ്ബത്ഥ പത്ഥടതായ വേപുല്ലം പാപുണന്തീതി സബ്ബത്ഥ പത്ഥടഭാവേന സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിയാ വേപുല്ലം പാപുണന്തി.

കുഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സന്തുട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. സത്തമേ **നിദ്ദോസാനീ**തി അവജ്ജരഹിതാനി ആഗമനസുദ്ധിതോ കായമണ്ഡനാദികിലേസവത്ഥുഭാവാഭാവതോ ച. തത്ഥ സുലഭതായ പരിയേസനദുക്ഖസ്സ അഭാവോ ദസ്സിതോ, അപ്പതായ പരിഹരണദുക്ഖസ്സപി അഭാവോ ദസ്സിതോ, അനവജ്ജതായ അഗരഹിതബ്ബതായ ഭിക്ഖുസാരുപ്പഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി. അപ്പതായ വാ പരിത്താസസ്സ അവത്ഥുതാ, സുലഭതായ ഗേധാദീനം അവത്ഥുതാ, അനവജ്ജതായ ആദീനവദസ്സനനിസ്സരണപഞ്ഞാനം അത്ഥിതാ ദസ്സിതാ ഹോതി. അപ്പതായ വാ ലാഭേന ന സോമനസ്സം ജനയന്തി, അലാഭേന ന ദോമനസ്സം ജനയന്തി, അനവജ്ജതായ വിപ്പടിസാരനിമിത്തം അഞ്ഞാണുപേക്ഖം ന ജനയന്തി അവിപ്പടിസാരവത്ഥുഭാവതോ.

പംസുകൂലന്തി സങ്കാരകൂടാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി പംസൂനം ഉപരി ഠിതത്താ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പംസുകൂലം വിയാതി പംസുകൂലം, പംസു വിയ കുച്ഛിതഭാവം ഉലതി ഗച്ഛതീതി പംസുകൂലന്തി ഏവം ലദ്ധനാമം രഥികാദീസു പതിതനന്തകാനി ഉച്ചിനിത്വാ കതചീവരം. **രുക്ഖമൂല**ന്തി വിവേകാനുരൂപം യം കിഞ്ചി രുക്ഖസമീപം. **യം കിഞ്ചി മുത്ത**ന്തി യം കിഞ്ചി ഗോമുത്തം. കേചി പനേത്ഥ "ഗോമുത്തപരിഭാവിതഹരീതകഖണ്ഡം **പൂതിമുത്ത"**ന്തി വദന്തി. "പൂതിഭാവേന ആപണാദിതോ വിസ്സട്ഠം ഛഡ്ഡിതം അപരിഗ്ഗഹിതം യം കിഞ്ചി ഭേസജ്ജം **പൂതിമുത്ത**ന്തി അധിപ്പേത"ന്തി അപരേ.

യതോ ഖോതി പച്ചത്തേ നിസ്സക്കവചനം, യം ഖോതി വുത്തം ഹോതി. **തേന തുട്ഠോ ഹോതീ**തി വുത്തകിരിയം പരാമസതി. **തുട്ഠോ**തി സന്തുട്ഠോ.

ഇദമസ്സാഹന്തി യ്വായം ചതുബ്ബിധേന യഥാവുത്തേന പച്ചയേന അപ്പേന സുലഭേന സന്തോസോ, ഇദം ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ സീലസംവരാദീസു അഞ്ഞതരം ഏകം സാമഞ്ഞങ്ഗം സമണഭാവകാരണന്തി അഹം വദാമി. സന്തുട്ഠസ്സ ഹി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം പരിപുണ്ണം ഹോതി, സമഥവിപസ്സനാ ച ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി. അഥ വാ സാമഞ്ഞം നാമ അരിയമഗ്ഗോ, തസ്സ സങ്ഖേപതോ ദ്വേ അങ്ഗാ ബാഹിരം അജ്ഝത്തികന്തി. തത്ഥ ബാഹിരം സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ സദ്ധമ്മസ്സവനഞ്ച. അജ്ഝത്തികം പന യോനിസോമനസികാരോ ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപത്തി ച. തേസു യസ്മാ യഥാരഹം ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപത്തിഭൂതാ തസ്സ മൂലഭൂതാ ചേതേ ധമ്മാ, യദിദം അപ്പിച്ഛതാ സന്തുട്ഠിതാ പവിവിത്തതാ അസംസട്ഠതാ ആരദ്ധവീരിയതാതി ഏവമാദയോ, തസ്മാ വുത്തം **''ഇദമസ്സാഹം അഞ്ഞതരം സാമഞ്ഞങ്ഗന്തി വദാമീ''**തി.

സേനാസനമാരബ്ഭാതി വിഹാരാദിം മഞ്ചപീഠാദിഞ്ച സേനാസനം നിസ്സായ. **ചീവരം പാനഭോജന**ന്തി നിവാസനാദിചീവരം അമ്ബപാനകാദിപാനം ഖാദനീയഭോജനീയാദിഭുഞ്ജിതബ്ബവത്ഥുഞ്ച ആരബ്ഭാതി സമ്ബന്ധോ. **വിഘാതോ**തി വിഘാതഭാവോ, ചിത്തസ്സ ദുക്ഖം ന ഹോതീതി യോജനാ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ''അമുകസ്മിം നാമ ആവാസേ പച്ചയാ സുലഭാ''തി ലഭിതബ്ബട്ഠാനഗമനേന വാ ''മയ്ഹം പാപുണാതി, ന തുയ്ഹ''ന്തി വിവാദാപജ്ജനേന വാ നവകമ്മകരണാദിവസേന വാ സേനാസനാദീനി പരിയേസന്താനം അസന്തുട്ഠാനം ഇച്ഛിതാലാഭാദിനാ യോ വിഘാതോ ചിത്തസ്സ ഹോതി, സോ തത്ഥ സന്തുട്ഠസ്സ ന ഹോതി. **ദിസാ നപ്പടിഹഞ്ഞതീ**തി സന്തുട്ഠിയാ ചാതുദ്ദിസഭാവേന ദിസാ ന പടിഹനതി. വുത്തഞ്ഹേതം ''ചാതുദ്ദിസോ അപ്പടിഘോ ച ഹോതി, സന്തുസ്സമാനോ ഇതരീതരേനാ''തി (സു॰ നി॰ ൪൨).

സമണധമ്മസ്സ അനുലോമാതി സമണധമ്മസ്സ സമഥവിപസ്സനാഭാവനായ, അരിയമഗ്ഗസ്സേവ വാ അനുച്ഛവികാ അപ്പിച്ഛതാദയോ. **തുട്ഠചിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ**തി തുട്ഠചിത്തേന ഭിക്ഖുനാ. **അധിഗ്ഗഹിതാ ഹോന്തീ**തി പടിപക്ഖധമ്മേ അഭിഭവിത്വാ ഗഹിതാ ഹോന്തി. **അന്തോഗതാ**തി അബ്ഭന്തരഗതാ. ന **പരിബാഹിരാ**തി ന ബാഹിരാ കതാ.

സന്തുട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അരിയവംസസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. അട്ഠമേ **വംസ**-സദ്ദോ ''പിട്ഠിവംസം അതിക്കമിത്വാ നിസീദതീ''തിആദീസു ദിന്നം ഗോപാനസീനം സന്ധാനട്ഠാനേ ഠപേതബ്ബദണ്ഡകേ ആഗതോ.

> ''വംസോ വിസാലോ ച യഥാ വിസത്തോ,
> പുത്തേസു ദാരേസു ച യാ അപേക്ഖാ;
> വംസക്കളീരോവ അസജ്ജമാനോ,
> ഏകോ ചരേ ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ''തി. -

ആദീസു കട്ഠകേ. ''ഭേരിസദ്ദോ മുദിങ്ഗസദ്ദോ വംസതാലസദ്ദോ''തിആദീസു തൂരിയവിസേസേ, വേണൂതിപി വുച്ചതി . ''ഭിന്നേന പിട്ഠിവംസേന മതോ

ഹത്ഥീ"തിആദീസു ഹത്ഥിആദീനം പിട്ഠിവേമജ്ഝേ പദേസേ. "കുലവംസം ഠപേസ്സാമീ"തിആദീസു കുലന്വയേ. "വംസാനുരക്ഖകോ പവേണിപാലകോ"തിആദീസു ഗുണാനുപുബ്ബിയം ഗുണാനം പബന്ധപ്പവത്തിയം. ഇധ പന ചതുപച്ചയസന്തോസഭാവനാരാമതാസങ്ഖാതഗുണാനം പബന്ധേ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്സ പന വംസസ്സ കുലന്വയം ഗുണന്വയഞ്ച നിദസ്സനവസേന ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഖത്തിയവംസോ**തി ഖത്തിയകുലവംസോ. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. **സമണവംസോ** പന സമണതന്തി സമണപവേണീ. **മൂലഗന്ധാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന യഥാ സാരഗന്ധാദീനം സങ്ഗഹോ, ഏവമേത്ഥ ഗോരസാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ, ദുതിയേന പന **ആദി**-സദേന കാസികവത്ഥസപ്പിമണ്ഡാദീനം.

അരിയ-സദ്ദോ അമിലക്ഖേസുപി മനുസ്സേസു പവത്തതി, യേസം നിവസനട്ഠാനം അരിയം ആയതനന്തി വുച്ചതി. യഥാഹ "യാവതാ, ആനന്ദ, അരിയം ആയതന"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൨; ഉദാ॰ ൭൬). ലോകിയസാധുജനേസുപി "യേ ഹി വോ അരിയാ പരിസുദ്ധകായസമാചാരാ, തേസം അഹം അഞ്ഞതരോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൫). ഇധ പന യേ "ആരകാ കിലേസേഹീ"തിആദിനാ ലദ്ധനിബ്ബചനാ പടിവിദ്ധഅരിയസച്ചാ, തേ ഏവ അധിപ്പേതാതി ദസ്സേതും **"കേ പന തേ അരിയാ"**തി പുച്ഛം കത്വാ **"അരിയാ വുച്ചന്തീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യേ മഹാപണിധാനകപ്പതോ പട്ഠായ യാവായം കപ്പോ, ഏത്ഥന്തരേ ഉപ്പന്നാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ. തേ താവ സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ തദഞ്ഞേപി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ പച്ചേകബുദ്ധേ ബുദ്ധസാവകേ ച സങ്ഗഹേത്വാ അനവസേസതോ അരിയേ ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യാവ സാസനം അന്തരധായതി, താവ സത്ഥാ ധരതി ഏവ നാമാതി ഇമമേവ ഭഗവന്തം. യേ ചേതരഹി ബുദ്ധസാവകാ, തേ ച സന്ധായ പച്ചുപ്പന്നഗ്ഗഹണം. തസ്മിം തസ്മിം കാലേ തേ തേ പച്ചുപ്പന്നാതി ചേ, അതീതാനാഗതഗ്ഗഹണം ന കത്തബ്ബം സിയാ.

ഇദാനി യഥാ ഭഗവാ "ധമ്മം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി ആദികല്യാണം മജ്ഝേകല്യാണം പരിയോസാനകല്യാണം സാത്ഥം സബ്യഞ്ജനം കേവലപരിപുണ്ണം പരിസുദ്ധം ബ്രഹ്മചരിയം പകാസേസ്സാമി, യദിദം ഛ ഛക്കാനീ"തി **ഛഛക്കദേസനായ** (മ॰ നി॰ ൩.൪൨൦) അട്ഠഹി പദേഹി വണ്ണം അഭാസി. ഏവം മഹാഅരിയവംസദേസനായ അരിയാനം വംസം "ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, അരിയവംസാ അഗ്ഗഞ്ഞാ രത്തഞ്ഞാ വംസഞ്ഞാ പോരാണാ, അസംകിണ്ണാ അസംകിണ്ണപുബ്ബാ ന സംകീയന്തി ന സംകീയിസ്സന്തി, അപ്പടികുട്ഠാ സമണേഹി ബ്രാഹ്മണേഹി വിഞ്ഞൂഹീ"തി യേഹി നവഹി പദേഹി വണ്ണം അഭാസി, താനി താവ ആനേത്വാ ഥോമനാവസേനേവ വണ്ണേന്തോ **"തേ ഖോ പനേതേ"**തിആദിമാഹ. **അഗ്ഗാതി ജാനിതബ്ബാ** സബ്ബവംസേഹി സേട്ഠഭാവതോ സേട്ഠഭാവസാധനതോ ച.

രത്തഞ്ഞാ ചിരരത്താതി ജാനിതബ്ബാ രത്തഞ്ഞൂഹി ബുദ്ധാദീഹി തേഹി ച തഥാ അനുട്ഠിതത്താ. **വംസാതി ജാനിതബ്ബാ**തി ബുദ്ധാദീനം അരിയാനം വംസാതി ജാനിതബ്ബാ. **പോരാണാ**തി പുരാതനാ. **ന അധുനപ്പത്തികാ**തി ന അധുനാതനാ. **അവികിണ്ണാ**തി ന ഖിത്താ ന ഛഡ്ഡിതാ. തേനാഹ **"അനപനീതാ"**തി. **ന അപനീതപുബ്ബാ**തി ന ഛഡ്ഡിതപുബ്ബാ, തിസ്സന്നമ്പി സിക്ഖാനം പരിപൂരണൂപായഭാവതോ ന പരിച്ചത്തപുബ്ബാ. തതോ ഏവ

ഇദാനിപി ന അപനീയന്തി, അനാഗതേപി ന അപനീയിസ്സന്തിയേവ. ധമ്മസഭാവസ്സ വിജാനനേന **വിഞ്ഞൂ**. സമിതപാപാ **സമണാ** ചേവ ബാഹിതപാപാ **ബ്രാഹ്മണാ** ച. **തേഹി അപ്പടികുട്ഠാ** അപ്പടിക്ഖിത്താ. യേ ഹി ന പടിക്കോസിതബ്ബാ, തേ അനിന്ദിതബ്ബാ. അഗരഹിതബ്ബാ അപരിച്ചജിതബ്ബതായ അപ്പടിക്ഖിപിതബ്ബാ ഹോന്തീതി.

സന്തുട്ഠോതി ഏത്ഥ യഥാധിപ്പേതസന്തോസമേവ ദസ്സേന്തേന പച്ചയസന്തോസവസേന സന്തുട്ഠോതി വുത്തം, ഝാനവിപസ്സനാദിവസേനപി ഇധ ഭിക്ഖുനോ സന്തുട്ഠതാ ഹോതീതി. **ഇതരീതരേനാതി** ഇതരേന ഇതരേന. ഇതരസദ്ദോ അനിയമവചനോ ദ്വിക്ഖത്തും വുച്ചമാനോ യം-കിഞ്ചിസദ്ദേഹി സമാനത്ഥോ ഹോതീതി വുത്തം **"യേന കേനചീ"**തി. സ്വായം അനിയമവാചിതായ ഏവ യഥാ ഥൂലാദീനം അഞ്ഞതരവചനോ, ഏവം യഥാലദ്ധാദീനമ്പി അഞ്ഞതരവചനോതി. തത്ഥ ദുതിയപക്ഖസ്സേവ ഇധ ഇച്ഛിതഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അഥ ഖോ"**തിആദിമാഹ. നനു ച യഥാലദ്ധാദയോപി ഥൂലാദയോ ഏവ? സച്ചമേതം, തഥാപി അത്ഥി വിസേസോ. യോ ഹി യഥാലദ്ധേസു ഥൂലാദീസു സന്തോസോ, സോ യഥാലാഭസന്തോസോവ, ന ഇതരോ. ന ഹി സോ പച്ചയമത്തസന്നിസ്സയോ ഇച്ഛിതോ, അഥ ഖോ അത്തനോ കായബലസാരുപ്പഭാവസന്നിസ്സയോപി. ഥൂലദുകാദയോ തയോപി ചീവരേ ലബ്ഭന്തി, മജ്ഝിമോ ചതുപച്ചയസാധാരണോ, പച്ഛിമോ പന ചീവരേ സേനാസനേ ച ലബ്ഭതീതി ദട്ഠബ്ബം. **ഇമേ തയോ സന്തോസേതി** ഇദം സബ്ബസങ്ഗാഹികനയേന വുത്തം. യേ ഹി പരതോ ഗിലാനപച്ചയം പിണ്ഡപാതേ ഏവ പക്ഖിപിത്വാ ചീവരേ വീസതി, പിണ്ഡപാതേ പന്നരസ, സേനാസനേ പന്നരസാതി സമപഞ്ഞാസ സന്തോസാ വുച്ചന്തി, തേ സബ്ബേപി യഥാരഹം ഇമേസു ഏവ തീസു സന്തോസേസു സങ്ഗഹം സമോസരണം ഗച്ഛന്തീതി.

ചീവരം ജാനിതബ്ബന്തി "ഇദം നാമ ചീവരം കപ്പിയ"ന്തി ജാതിതോ ചീവരം ജാനിതബ്ബം. **ചീവരഖേത്ത**ന്തി ചീവരസ്സ ഉപ്പത്തിക്ഖേത്തം. **പംസുകൂല**ന്തി പംസുകൂലചീവരം, പംസുകൂലലക്ഖണപ്പത്തം ചീവരം ജാനിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ചീവരസന്തോസോതി** ചീവരേ ലബ്ഭമാനോ സബ്ബോ സന്തോസോ ജാനിതബ്ബോ. **ചീവരപ്പടിസംയുത്താനി ധുതങ്ഗാനി ജാനിതബ്ബാനി,** യാനി ഗോപേന്തോ ചീവരസന്തോസേന സമ്മദേവ സന്തുട്ഠോ ഹോതീതി. ഖോമകപ്പാസികകോസേയ്യകമ്ബലസാണഭങ്ഗാനി **ഖോമാദീനി**. തത്ഥ **ഖോമം** നാമ ഖോമസുത്തേഹി വായിതം ഖോമപട്ടചീവരം. തഥാ സേസാനിപി. **സാണ**ന്തി സാണവാകസുത്തേഹി കതചീവരം. **ഭങ്ഗ**ന്തി പന ഖോമസുത്താദീനി സബ്ബാനി, ഏകച്ചാനി വാ മിസ്സേത്വാ കതചീവരം. ഭങ്ഗമ്പി വാകമയമേവാതി കേചി. **ഛാതി** ഗണനപരിച്ഛേദോ. യദി ഏവം ഇതോ അഞ്ഞാ വത്ഥജാതി നത്ഥീതി? നോ നത്ഥി. സാ പന ഏതേസം അനുലോമാതി ദസ്സേതും **"ദുകൂലാദീനീ"**തിആദി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന പത്തുണ്ണം, സോമാരപട്ടം, ചീനപട്ടം, ഇദ്ധിജം, ദേവദിന്നന്തി തേസം സങ്ഗഹോ. തത്ഥ ദുകൂലം സാണസ്സ അനുലോമം വാകമയത്താ. പത്തുണ്ണദേസേ സഞ്ജാതവത്ഥം **പത്തുണ്ണം**. "കോസേയ്യവിസേസോ"തി ഹി അഭിധാനകോസേ വുത്തം. സോമാരദേസേ ചീനദേസേ ച ജാതവത്ഥാനി **സോമാരചീനപട്ടാനി**. പത്തുണ്ണാദീനി തീണി കോസേയ്യസ്സ അനുലോമാനി പാണകേഹി കതസുത്തമയത്താ. **ഇദ്ധിജം** ഏഹിഭിക്ഖൂനം പുഞ്ഞിദ്ധിയാ നിബ്ബത്തചീവരം, തം ഖോമാദീനം അഞ്ഞതരം

ഹോതീതി തേസം ഏവ അനുലോമം. ദേവതാഹി ദിന്നചീവരം **ദേവദിന്നം,** തം കപ്പരുക്ഖേ നിബ്ബത്തം ജാലിനിയാ ദേവകഞ്ഞായ അനുരുദ്ധത്ഥേരസ്സ ദിന്നവത്ഥസദിസം, തമ്പി ഖോമാദീനംയേവ അനുലോമം ഹോതി തേസു അഞ്ഞതരഭാവതോ.

ഇമാനീതി അന്തോഗധാവധാരണവചനം, ഇമാനി ഏവാതി അത്ഥോ. ബുദ്ധാദീനം പരിഭോഗയോഗ്ഗതായ **കപ്പിയചീവരാനി**. ഇദാനി അവധാരണേന നിവത്തിതാനി ഏകദേസേന ദസ്സേതും **"കുസചീര"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കുസതിണേഹി അഞ്ഞേഹി വാ താദിസേഹി തിണേഹി കതചീവരം **കുസചീരം**. അക്കവാകാദീഹി വാകേഹി കതചീവരം **വാകചീരം**. ചതുക്കോണേഹി തികോണേഹി വാ ഫലകേഹി കതചീവരം **ഫലകചീരം**. മനുസ്സാനം കേസേഹി കതകമ്ബലം **കേസകമ്ബലം**. ചാമരിവാലഅസ്സവാലാദീഹി കതം **വാലകമ്ബലം**. മകചിതന്തൂഹി വായിതോ **പോത്ഥകോ. ചമ്മ**ന്തി മിഗചമ്മാദി യം കിഞ്ചി ചമ്മം. ഉലൂകപക്ഖേഹി ഗന്ഥിത്വാ കതചീവരം **ഉലൂകപക്ഖം**. ഭുജപത്തതചാദിമയം **രുക്ഖദുസ്സം**. തിരീടകന്തി അത്ഥോ. സുഖുമതരാഹി ലതാഹി ലതാവാകേഹി വാ വായിതം **ലതാദുസ്സം**. ഏരകവാകേഹി കതം **ഏരകദുസ്സം**. തഥാ **കദലിദുസ്സം**. സുഖുമേഹി വേളുവിലീവേഹി കതം **വേളുദുസ്സം. ആദി**-സദ്ദേന വക്കലാദീനം സങ്ഗഹോ. **അകപ്പിയചീവരാനി** തിത്ഥിയദ്ധജഭാവതോ.

അട്ഠന്നം മാതികാനം വസേനാതി "സീമായ ദേതി, കതികായ ദേതീ"തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൩൭൯) ആഗതാനം അട്ഠന്നം ചീവരുപ്പത്തിമാതികാനം വസേന. ചീവരാനം പടിലാഭക്ഖേത്തദസ്സനത്ഥഞ്ഹി ഭഗവതാ "അട്ഠിമാ, ഭിക്ഖവേ, മാതികാ"തിആദിനാ മാതികാ ഠപിതാ. **മാതികാ**തി ഹി മാതരോ ചീവരുപ്പത്തിജനികാതി.

സോസാനികന്തി സുസാനേ പതിതം. **പാപണിക**ന്തി ആപണദ്വാരേ പതിതം. **രഥിയ**ന്തി പുഞ്ഞത്ഥികേഹി വാതപാനന്തരേന രഥികായ ഛഡ്ഡിതചോളകം. **സങ്കാരകൂടക**ന്തി സങ്കാരട്ഠാനേ ഛഡ്ഡിതചോളകം. **സിനാന**ന്തി നഹാനചോളകം, യം ഭൂതവേജ്ജേഹി സസീസം നഹായിത്വാ കാലകണ്ണിചോളന്തി ഛഡ്ഡേത്വാ ഗച്ഛന്തി. **തിത്ഥ**ന്തി തിത്ഥചോളം, സിനാനതിത്ഥേ ഛഡ്ഡിതപിലോതികാ. **അഗ്ഗിദഡ്ഢ**ന്തി അഗ്ഗിനാ ദഡ്ഢപ്പദേസം. തഞ്ഹി മനുസ്സാ ഛഡ്ഡേന്തി. **ഗോഖായിതാദീനി** പാകടാനേവ. താനിപി ഹി മനുസ്സാ ഛഡ്ഡേന്തി. **ധജം ഉസ്സാപേത്വാ**തി നാവം ആരോഹന്തേഹി വാ യുദ്ധം പവിസന്തേഹി വാ ധജയട്ഠിം ഉസ്സാപേത്വാ, തത്ഥ ബദ്ധം വാതേന **ആനീതം** തേഹി ഛഡ്ഡിതന്തി അധിപ്പായോ.

സാദകഭിക്ഖുനാതി ഗഹപതിചീവരസ്സ സാദിയനഭിക്ഖുനാ. **ഏകമാസമത്ത**ന്തി ചീവരമാസസഞ്ഞിതം ഏകമാസമത്തം **വിതക്കേതും വട്ടതി,** ന തതോ പരന്തി അധിപ്പായോ. സബ്ബസ്സപി ഹി തണ്ഹാനിഗ്ഗഹത്ഥാ സാസനേ പടിപത്തീതി. **പംസുകൂലികോ അദ്ധമാസേനേവ കരോതി** അപരപ്പടിബദ്ധത്താ പടിലാഭസ്സ, ഇതരസ്സ പന പരപ്പടിബദ്ധത്താ മാസമത്തം അനുഞ്ഞാതം. **ഇദം മാസഡ്ഢമാസമത്തം…പേ॰… വിതക്കസന്തോസോ** വിതക്കേന്തസ്സ പരിമിതകാലികത്താ. മഹാഥേരം തത്ഥ അത്തനോ സഹായം ഇച്ഛന്തോപി ഗരുഗാരവേന **"ഗാമദ്വാരം, ഭന്തേ, ഗമിസ്സാമി"**ഇച്ചേവാഹ. ഥേരോപി തസ്സ അജ്ഝാസയം ഞത്വാ **"അഹമ്പാവുസോ, ഗമിസ്സാമീ"**തി ആഹ. "ഇമസ്സ

ഭിക്ഖുനോ വിതക്കസ്സ അവസരോ മാ ഹോതൂ"തി **പഞ്ഹം പുച്ഛമാനോ ഗാമം പാവിസി. ഉച്ചാരപലിബുദ്ധോ**തി ഉച്ചാരേന പീളിതോ. തദാ ഭഗവതോ ദുക്കരകിരിയാനുസ്സരണമുഖേന തഥാഗതേ ഉപ്പന്നസ്സ പീതിസോമനസ്സവേഗസ്സ ബലവഭാവേന കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭിതത്താ **തസ്മിംയേവ...പേ०... തീണി ഫലാനി പത്തോ**.

കഥ ലഭിസ്സാമീതി ചിന്തനാപി ലാഭാസാപുബ്ബികാതി തഥാ **"അചിന്തേത്വാ"**തി വുത്തം. "സുന്ദരം ലഭിസ്സാമി, മനാപം ലഭിസ്സാമീ"തിഏവമാദിചിന്തനായ കാ നാമ കഥാ, കഥം പന ഗന്തബ്ബന്തി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനസീസേനേവ ഗമന"**ന്തി. തേന ചീവരം പടിച്ച കിഞ്ചിപി ന ചിന്തേതബ്ബമേവാതി ദസ്സേതി. അപേസലോ അപ്പതിരൂപായപി പരിയേസനായ പച്ചയോ ഭവേയ്യാതി **"പേസലം ഭിക്ഖും ഗഹേത്വാ"**തി വുത്തം. **ആഹരിയമാന**ന്തി സുസാനാദീസു പതിതം വത്ഥം "ഇമേ ഭിക്ഖൂ പംസുകൂലപരിയേസനം ചരന്തീ"തി ഞത്വാ കേനചി പുരിസേന തതോ ആനീയമാനം. **ഏവം ലദ്ധം ഗണ്ഹന്തസ്സപീ**തി ഏവം പടിലാഭസന്തോസം അകോപേത്വാ ലദ്ധം ഗണ്ഹന്തസ്സപി. **അത്തനോ പഹോനകമത്തേനേവാ**തി യഥാലദ്ധാനം പംസുകൂലാനം ഏകപട്ടദുപട്ടാനം അത്ഥായ അത്തനോ പഹോനകപ്പമാണേനേവ. അവധാരണേന ഉപരി പച്ചാസം നിവത്തേതി. ഗാമേ ഭിക്ഖായ ആഹിണ്ഡന്തേന സപദാനചാരിനാ വിയ ദ്വാരപ്പടിപാടിയാ ചരണം **ലോലുപ്പവിവജ്ജനം** നാമ ലോലുപ്പസ്സ ദൂരസമുസ്സാരിതത്താ.

യാപേതുന്തി അത്തഭാവം പവത്തേതും. **ധോവനുപഗേനാ**തി ധോവനയോഗ്ഗേന. **പണ്ണാനീ**തി അമ്ബജമ്ബാദിപണ്ണാനി. **അകോപേത്വാ**തി സന്തോസം അകോപേത്വാ. **പഹോനകനീഹാരേനേവാ**തി അന്തരവാസകാദീസു യം കാതുകാമോ, തസ്സ പഹോനകനിയാമേനേവ യഥാലദ്ധം ഥൂലസുഖുമാദിം ഗഹേത്വാ കരണം. **തിമണ്ഡലപ്പടിച്ഛാദനമത്തസ്സേവാ**തി നിവാസനം ചേ നാഭിമണ്ഡലം, ജാണുമണ്ഡലം, ഇതരഞ്ചേ ഗലവാടമണ്ഡലം , ജാണുമണ്ഡലന്തി തിമണ്ഡലപ്പടിച്ഛാദനമത്തസ്സേവ കരണം. തം പന അത്ഥതോ തിണ്ണം ചീവരാനം ഹേട്ഠിമന്തേന വുത്തപരിമാണംയേവ ഹോതി. **അവിചാരേത്വാ** ന വിചാരേത്വാ.

കുസിബന്ധനകാലേതി മണ്ഡലാനി യോജേത്വാ സിബ്ബനകാലേ. **സത്ത വാരേ**തി സത്ത സിബ്ബനവാരേ. കപ്പബിന്ദുഅപദേസേന കസ്സചി വികാരസ്സ അകരണം **കപ്പസന്തോസോ**.

സീതപ്പടിഘാതനാദി അത്ഥാപത്തിതോ സിജ്ഝതീതി മുഖ്യമേവ ചീവരപരിഭോഗേ പയോജനം ദസ്സേതും **"ഹിരികോപീനപ്പടിച്ഛാദനമത്തവസേനാ"**തി വുത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ "യാവദേവ ഹിരികോപീനപ്പടിച്ഛാദനത്ഥ"ന്തി (മ० നി० ൧.൨൩; അ० നി० ൬.൫൮; മഹാനി० ൨൦൬). **വട്ടതി,** ന താവതാ സന്തോസോ കുപ്പതി സമ്ഭാരാനം ദക്ഖിണേയ്യാനം അലാഭതോ. **സാരണീയധമ്മേ ഠത്വാ**തി സീലവന്തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സാധാരണഭോഗിഭാവേ ഠത്വാ. **ഇതീ**തിആദിനാ പഠമസ്സേവ അരിയവംസസ്സ പംസുകൂലികങ്ഗതേചീവരികങ്ഗാനം തേസഞ്ചസ്സ പച്ചയതം ദസ്സേന്തോ "ഇതി ഇമേ ധമ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ സമുട്ഠാപകാ ഉപത്ഥമ്ഭകാ ചാ"തി ദീപേതി. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസു.

സന്തുട്ഠോ ഹോതി വണ്ണവാദീതി ഏത്ഥ ചതുക്കോടികം സമ്ഭവതി. തത്ഥ ചതുത്ഥോയേവ പക്ഖോ വണ്ണിതത്ഥോമിതോതി തഥാ ദേസനാ കതാ. **ഏകോ സന്തുട്ഠോ ഹോതി, സന്തോസസ്സ വണ്ണം ന കഥേതി** സേയ്യഥാപി ഥേരോ നാളകോ. **ഏകോ ന സന്തുട്ഠോ ഹോതി, സന്തോസസ്സ വണ്ണം കഥേതി** സേയ്യഥാപി ഉപനന്ദോ സക്യപുത്തോ. **ഏകോ നേവ സന്തുട്ഠോ ഹോതി, ന സന്തോസസ്സ വണ്ണം കഥേതി** സേയ്യഥാപി ഥേരോ ലാളുദായി . **ഏകോ സന്തുട്ഠോ ചേവ ഹോതി, സന്തോസസ്സ ച വണ്ണം കഥേതി** സേയ്യഥാപി ഥേരോ മഹാകസ്സപോ.

അനേസനന്തി അയുത്തം ഏസനം. തേനാഹ "**അപ്പതിരൂപ**"ന്തി, സാസനേ ഠിതാനം അപ്പതിരൂപം അയോഗ്ഗം. **കോഹഞ്ഞം കരോന്തോ**തി ചീവരുപ്പാദനനിമിത്തം പരേസം കുഹനം വിമ്ഹാപനം കരോന്തോ. **ഉത്തസതീ**തി തണ്ഹാസന്താസേന ഉപരൂപരി തസതി. **പരിതസ്സതീ**തി പരിതോ തസ്സതി. യഥാ സബ്ബേ കായവചിപ്പയോഗാ തദത്ഥാ ഏവ ജായന്തി, ഏവം സബ്ബഭാഗേഹി തസതി. ഗധിതം വുച്ചതി ഗിദ്ധോ, സോ ചേത്ഥ അഭിജ്ഝാലക്ഖണോ അധിപ്പേതോ. ഗധിതം ഏതസ്സ നത്ഥീതി **അഗധിതോ**തി ആഹ "**വിഗതലോഭഗിദ്ധോ**"തി. **മുച്ഛ**ന്തി തണ്ഹാവസേന മുയ്ഹനം. തസ്സ സമുസ്സയസ്സ അധിഗതം **അനാപന്നോ** അനുപഗതോ. **അനോത്ഥതോ** അനജ്ഝോത്ഥതോ. **അപരിയോനദ്ധോ**തി തണ്ഹച്ഛദനേന അച്ഛാദിതോ. **ആദീനവം പസ്സമാനോ**തി ദിട്ഠധമ്മികം സമ്പരായികഞ്ച ദോസം പസ്സന്തോ. ഗധിതപരിഭോഗതോ നിസ്സരതി ഏതേനാതി നിസ്സരണം , ഇദമട്ഠികതാ. തം പജാനാതീതി **നിസ്സരണപഞ്ഞോ**. തേനാഹ "**യാവദേവ...പേ॰... ജാനന്തോ**"തി.

നേവത്താനുക്കംസേതീതി അത്താനം നേവ ഉക്കംസേതി ന ഉക്ഖിപതി ന ഉക്കട്ഠതോ ദഹതി. **അഹ**ന്തിആദി ഉക്കംസനാകാരദസ്സനം. **ന വമ്ഭേതി** ന ഹീളേതി ന നിഹീനതോ ദഹതി. **തസ്മിം ചീവരസന്തോസേ**തി തസ്മിം യഥാവുത്തേ വീസതിവിധേ ചീവരസന്തോസേ. കാമഞ്ചേത്ഥ വുത്തപ്പകാരസന്തോസഗ്ഗഹണേനേവ ചീവരഹേതു അനേസനാപജ്ജനാദിപി ഗഹിതമേവ തസ്മിം സതി തസ്സ ഭാവതോ, അസതി ച അഭാവതോ. വണ്ണവാദിതാഅത്തുക്കംസനപരവമ്ഭനാനി പന ഗഹിതാനി ന ഹോന്തീതി "**വണ്ണവാദാദീസു വാ**"തി വികപ്പോ വുത്തോ. ഏത്ഥ ച **ദക്ഖോ**തിആദി യേസം ധമ്മാനം വസേനസ്സ യഥാവുത്തസന്തോസാദീ ഇജ്ഝന്തി, തംദസ്സനം. തത്ഥ **ദക്ഖോ**തി ഇമിനാ തേസം സമുട്ഠാപനപഞ്ഞം ദസ്സേതി. **അനലസോ**തി ഇമിനാ പഗ്ഗണ്ഹനവീരിയം, **സമ്പജാനോ**തി ഇമിനാ പാരിഹാരിയപഞ്ഞം, **പടിസ്സതോ**തി ഇമിനാ തത്ഥ അസമ്മോസവുത്തിം ദസ്സേതി.

പിണ്ഡപാതോ ജാനിതബ്ബോതി പഭേദതോ പിണ്ഡപാതോ ജാനിതബ്ബോ. **പിണ്ഡപാതക്ഖേത്ത**ന്തി പിണ്ഡപാതസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. **പിണ്ഡപാതസന്തോസോ ജാനിതബ്ബോ**തി പിണ്ഡപാതസന്തോസപ്പഭേദോ ജാനിതബ്ബോ. ഇധ ഭേസജ്ജമ്പി പിണ്ഡപാതഗതികമേവ. ആഹരിതബ്ബതോ ഹി സപ്പിആദീനമ്പി ഗഹണം കതം.

പിണ്ഡപാതക്ഖേത്തം പിണ്ഡപാതസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം ഖേത്തം വിയ ഖേത്തം. ഉപ്പജ്ജതി ഏത്ഥ, ഏതേനാതി ച **ഉപ്പത്തിട്ഠാനം**. സങ്ഘതോ വാ ഹി ഭിക്ഖുനോ പിണ്ഡപാതോ ഉപ്പജ്ജതി ഉദ്ദിസ്സവസേന വാ. തത്ഥ സകലസ്സ സങ്ഘസ്സ ദാതബ്ബഭത്തം **സങ്ഘഭത്തം**. കതിപയേ ഭിക്ഖൂ ഉദ്ദിസിത്വാ ഉദ്ദേസേന ദാതബ്ബഭത്തം **ഉദ്ദേസഭത്തം**. നിമന്തേത്വാ ദാതബ്ബഭത്തം **നിമന്തനം**. സലാകായ ദാതബ്ബഭത്തം **സലാകഭത്തം**. ഏകസ്മിം പക്ഖേ ഏകദിവസം ദാതബ്ബഭത്തം

പക്ഖികം. ഉപോസഥേ ഉപോസഥേ ദാതബ്ബഭത്തം **ഉപോസഥികം**. പാടിപദദിവസേ ദാതബ്ബഭത്തം **പാടിപദികം**. ആഗന്തുകാനം ദാതബ്ബഭത്തം **ആഗന്തുകഭത്തം**. ധുരഗേഹേ ഏവ ഠപേത്വാ ദാതബ്ബഭത്തം **ധുരഭത്തം**. കുടിം ഉദ്ദിസ്സ ദാതബ്ബഭത്തം **കുടിഭത്തം**. ഗാമവാസിആദീഹി വാരേന ദാതബ്ബഭത്തം **വാരഭത്തം**. വിഹാരം ഉദ്ദിസ്സ ദാതബ്ബഭത്തം **വിഹാരഭത്തം**. സേസാനി പാകടാനേവ.

വിതക്കേതി "കത്ഥ നു ഖോ അഹം അജ്ജ പിണ്ഡായ ചരിസ്സാമീ"തി. **"സ്വേ കത്ഥ പിണ്ഡായ ചരിസ്സാമാ"**തി ഥേരേന വുത്തേ **"അസുകഗാമേ, ഭന്തേ"**തി കാമമേതം പടിവചനദാനം, യേന പന ചിത്തേന ചിന്തേത്വാ തം വുത്തം, തം സന്ധായാഹ **"ഏത്തകം ചിന്തേത്വാ"**തി. **തതോ പട്ഠായാ**തി വിതക്കമാളകേ ഠത്വാ വിതക്കിതകാലതോ പട്ഠായ. **തതോ പരം വിതക്കേന്തോ അരിയവംസാ ചുതോ ഹോതീ**തി ഇദം തിണ്ണമ്പി അരിയവംസികാനം വസേന ഗഹേതബ്ബം, ന ഏകചാരികസ്സേവ. സബ്ബോപി ഹി അരിയവംസികോ ഏകവാരമേവ വിതക്കേതും ലഭതി, ന തതോ പരം. **പരിബാഹിരോ**തി അരിയവംസികഭാവതോ ബഹിഭൂതോ. സ്വായം വിതക്കസന്തോസോ കമ്മട്ഠാനമനസികാരേന ന കുപ്പതി വിസുജ്ഝതി ച. ഇതോ പരേസുപി ഏസേവ നയോ. തേനേവാഹ **"കമ്മട്ഠാനസീസേന ഗന്തബ്ബ"**ന്തി. **ഗഹേതബ്ബമേവാ**തി അട്ഠാനപ്പയുത്തോ **ഏവ**-സദ്ദോ. യാപനമത്തമേവ ഗഹേതബ്ബന്തി യോജേതബ്ബം.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം പിണ്ഡപാതപ്പടിഗ്ഗഹണേ. **അപ്പ**ന്തി അത്തനോ യാപനപ്പമാണതോപി അപ്പം ഗഹേതബ്ബം ദായകസ്സ ചിത്താരാധനത്ഥം. **പമാണേനേവാ**തി അത്തനോ പമാണേനേവ അപ്പം ഗഹേതബ്ബം. **പമാണേന ഗഹേതബ്ബ**ന്തി ഏത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **"പടിഗ്ഗഹണസ്മിഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **മക്ഖേതീ**തി വിദ്ധംസേതി അപനേതി. **വിനിപാതേതി** വിനാസേതി അട്ഠാനവിനിയോഗേന. **സാസന**ന്തി സത്ഥുസാസനം അനുസിട്ഠിം **ന കരോതി** ന പടിപജ്ജതി. സപദാനചാരിനാ വിയ ദ്വാരപടിപാടിയാ ചരണം **ലോലുപ്പവിവജ്ജനസന്തോസോ**തി ആഹ **"ദ്വാരപടിപാടിയാ ഗന്തബ്ബ"**ന്തി.

ഹരാപേത്വാതി അധികം അപനേത്വാ. ആഹാരഗേധതോ നിസ്സരതി ഏതേനാതി **നിസ്സരണം.** ജിഘച്ഛായ പടിവിനോദനത്ഥം കത്വാ, കായസ്സ ഠിതിആദിപയോജനം പന അത്ഥാപത്തിതോ ആഗതമേവാതി ആഹ **"ജിഘച്ഛായ... പേ॰... സന്തോസോ നാമാ"**തി. **നിദഹിത്വാ ന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബം** തദഹുപീതി അധിപ്പായോ. ഇതരത്ഥ പന സിക്ഖാപദേനേവ വാരിതം. **സാരണീയധമ്മേ ഠിതേനാ**തി സീലവന്തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സാധാരണഭോഗിഭാവേ ഠിതേന.

സേനാസനേനാതി സയനേന ആസനേന ച. യത്ഥ യത്ഥ ഹി മഞ്ചാദികേ വിഹാരാദികേ ച സേതി, തം സേനം. യത്ഥ യത്ഥ പീഠാദികേ ആസതി, തം ആസനം. തദുഭയം ഏകതോ കത്വാ **"സേനാസന"**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"മഞ്ചോ"**തിആദി. തത്ഥ **മഞ്ചോ** മസാരകാദി. തഥാ **പീഠം**. മഞ്ചഭിസി, പീഠഭിസീതി ദുവിധോ **ഭിസി. വിഹാരോ** പാകാരപരിച്ഛിന്നോ സകലോ ആവാസോ, "ദീഘമുഖപാസാദോ"തി കേചി. **അഡ്ഢയോഗോ** ദീഘപാസാദോ, "ഏകപസ്സച്ഛാദനകസേനാസന"ന്തി കേചി. **പാസാദോ**തി ചതുരസ്സപാസാദോ, "ആയതചതുരസ്സപാസാദോ"തി കേചി. **ഹമ്മിയ**ന്തി മുണ്ഡച്ഛദനപാസാദോ. **ഗുഹാ**തി കേവലാ പബ്ബതഗുഹാ. **ലേണം** ദ്വാരബന്ധം. **അട്ടോ**

ബഹലഭിത്തികഗേഹം, യസ്സ ഗോപാനസിയോ അഗ്ഗഹേത്വാ ഇട്ഠകാഹി ഏവ ഛദനം ഹോതി, "അട്ടലാകാരേന കരീയതീ"തിപി വദന്തി. **മാളോ** ഏകകൂടസങ്ഗഹിതോ അനേകകോണോ പടിസ്സയവിസേസോ, "വട്ടാകാരേന കതസേനാസന"ന്തി കേചി.

പിണ്ഡപാതേ വുത്തനയേനേവാതി "സാദകോ ഭിക്ഖു 'അഹം കത്ഥ വസിസ്സാമീ'തി വിതക്കേതീ"തിആദിനാ യഥാരഹം പിണ്ഡപാതേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. "തതോ പരം വിതക്കേന്തോ അരിയവംസാ ചുതോ ഹോതി പരിബാഹിരോ, സേനാസനം കുഹിം ലഭിസ്സാമീതി അചിന്തേത്വാ കമ്മട്ഠാനസീസേനേവ ഗന്തബ്ബ"ന്തി ച ഏവമാദി സബ്ബം പുരിമനയേനേവ.

കസ്മാ പനേത്ഥ പച്ചയസന്തോസം ദസ്സേന്തേന ഭഗവതാ ഗിലാനപച്ചയസന്തോസോ ന ഗഹിതോതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഗിലാനപച്ചയോ പന പിണ്ഡപാതേ ഏവ പവിട്ഠോ"**തി ആഹ, ആഹരിതബ്ബതാസാമഞ്ഞേനാതി അധിപ്പായോ. യദി ഏവം തത്ഥാപി പിണ്ഡപാതേ വിയ വിതക്കസന്തോസാദയോപി പന്നരസ സന്തോസാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി? നോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി. നനു ചേത്ഥ ദ്വാദസേവ ധുതങ്ഗാനി വിനിയോഗം ഗതാനി, ഏകം പന നേസജ്ജികങ്ഗം ന കത്ഥചി വിനിയുത്തന്തി ആഹ **"നേസജ്ജികങ്ഗം ഭാവനാരാമഅരിയവംസം ഭജതീ"**തി. അയഞ്ച അത്ഥോ അട്ഠകഥാരുള്ഹോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദിമാഹ.

പഥവിം പത്ഥരമാനോ വിയാതിആദി അരിയവംസദേസനായ സുദുക്കരഭാവദസ്സനം മഹാവിസയത്താ തസ്സാ ദേസനായ. യസ്മാ നയസഹസ്സപടിമണ്ഡിതം ഹോതി, അരിയമഗ്ഗാധിഗമായ വിത്ഥാരതോ പവത്തിയമാനാ ദേസനാ **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ** അയഞ്ച ഭാവനാരാമഅരിയവംസകഥാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമായ വിത്ഥാരതോ പവത്തിയമാനാ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **"സഹസ്സനയപടിമണ്ഡിതം...പേ॰... ദേസനം ആരഭീ"**തി.

പടിപക്ഖവിധമനതോ അഭിമുഖഭാവേന രമണം ആരമണം **ആരാമോതി** ആഹ **"അഭിരതീതി അത്ഥോ"**തി. ബ്യധികരണാനമ്പി പദാനം വസേന ഭവതി ബാഹിരത്ഥസമാസോ യഥാ "ഉരസിലോമോ കണ്ഠേകാളോ"തി ആഹ **"ഭാവനായ ആരാമോ അസ്സാതി ഭാവനാരാമോ"**തി. അഭിരമിതബ്ബട്ഠേന വാ ആരാമോ, ഭാവനാ ആരാമോ അസ്സാതി **ഭാവനാരാമോതി** ഏവമ്പേത്ഥ സമാസയോജനാ വേദിതബ്ബാ. **ഭാവേന്തോ രമതീ**തി ഏതേന ഭാവനാരാമസദ്ദാനം കത്തുസാധനതം കമ്മധാരയസമാസതഞ്ച ദസ്സേതി. **"പജഹന്തോ രമതീ"**തി വുത്തത്താ **പഹാനാരാമോതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

കാമം "നേസജ്ജികങ്ഗം ഭാവനാരാമഅരിയവംസം ഭജതീ"തി വുത്തം ഭാവനാനുയോഗസ്സ അനുച്ഛവികത്താ, നേസജ്ജികങ്ഗവസേന പന നേസജ്ജികസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഏകച്ചാഹി ആപത്തീഹി അനാപത്തിഭാവോതി തമ്പി സങ്ഗണ്ഹന്തോ **"തേരസന്നം ധുതങ്ഗാന"**ന്തി വത്വാ വിനയം പത്വാ ഗരുകേ ഠാതബ്ബന്തി ഇച്ഛിതത്താ സല്ലേഖസ്സ അപരിച്ചജനവസേന പടിപത്തി നാമ വിനയേ ഠിതസ്സേവാതി ആഹ **"തേരസന്നം...പേ॰... കഥിതം ഹോതീ"**തി. കാമം സുത്താഭിധമ്മപിടകേസുപി തത്ഥ തത്ഥ സീലകഥാ ആഹടായേവ, യേഹി പന

ഗുണേഹി സീലസ്സ വോദാനം ഹോതി, തേസു കഥിതേസു യഥാ സീലകഥാബാഹുല്ലം വിനയപിടകം കഥിതം ഹോതി, ഏവം ഭാവനാകഥാബാഹുല്ലം സുത്തപിടകം അഭിധമ്മപിടകഞ്ച ചതുത്ഥേന അരിയവംസേന കഥിതേന കഥിതമേവ ഹോതീതി വുത്തം **"ഭാവനാരാമേന അവസേസം പിടകദ്വയം കഥിത"**ന്തി. "സോ നേക്ഖമ്മം ഭാവേന്തോ രമതീ"തി നേക്ഖമ്മപദം ആദിം കത്വാ തത്ഥ ദേസനായ പവത്തത്താ സബ്ബേസമ്പി വാ സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗധമ്മാനം യഥാസകം പടിപക്ഖതോ നിക്ഖമനേന നേക്ഖമ്മസഞ്ഞിതാനം തത്ഥ ആഗതത്താ സോ പാഠോ നേക്ഖമ്മപാളീതി വുച്ചതീതി ആഹ **"നേക്ഖമപാളിയാ കഥേതബ്ബോ"**തി. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** "സബ്ബേപി കുസലാ ധമാ, നേക്ഖമ്മന്തി പവുച്ചരേ"തി. **ദസുത്തരസുത്തന്തപരിയായേനാ**തി ദസുത്തരസുത്തന്തധമ്മേന (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൦ ആദയോ) ദസുത്തരസുത്തന്തേ ആഗതനയേനാതി വാ അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

സോതി ജാഗരിയം അനുയുത്തോ ഭിക്ഖു. **നേക്ഖമ്മ**ന്തി കാമേഹി നിക്ഖന്തഭാവതോ നേക്ഖമ്മസഞ്ഞിതം പഠമജ്ഝാനൂപചാരം, സോ "അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൪൨) ആഗതോ. പഠമജ്ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗഭാവനാ ഹി ഇധാധിപ്പേതാ, തസ്മാ "അബ്യാപാദ"ന്തിആദീസുപി ഏവമേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സഉപായാനഞ്ഹി അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം അട്ഠാരസന്നം മഹാവിപസ്സനാനം ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനഞ്ച വസേനേത്ഥ ദേസനാ പവത്താതി. തത്ഥ **അബ്യാപാദ**ന്തി മേത്താ. **ആലോകസഞ്ഞ**ന്തി വിഭൂതം കത്വാ മനസികരണേന ഉപട്ഠിതആലോകസഞ്ജാനനം. **അവിക്ഖേപ**ന്തി സമാധിം. **ധമ്മവവത്ഥാന**ന്തി കുസലാദിധമ്മാനം യാഥാവനിച്ഛയം, "സപച്ചയനാമവവത്ഥാന"ന്തിപി വദന്തി. ഏവം കാമച്ഛന്ദാദിനീവരണപ്പഹാനേന "അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായാ"തിആദിനാ വുത്തസ്സ പഠമജ്ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഭാവനാരാമതം പഹാനാരാമതഞ്ച ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സഹ ഉപായേന അട്ഠസമാപത്തീഹി അട്ഠാരസഹി ച മഹാവിപസ്സനാഹി തം ദസ്സേതും **"ഞാണ"**ന്തിആദിമാഹ. നാമരൂപപരിഗ്ഗഹണകങ്ഖാവിതരണാനഞ്ഹി വിബന്ധഭൂതസ്സ മോഹസ്സ ദൂരീകരണേന ഞാതപരിഞ്ഞായ ഠിതസ്സ അനിച്ചസഞ്ഞാദയോ സിജ്ഝന്തി. തഥാ ഝാനസമാപത്തീസു അനഭിരതിനിമിത്തേന പാമോജ്ജേന തത്ഥ അനഭിരതിയാ വിനോദിതായ ഝാനാദീനം സമധിഗമോതി സമാപത്തിവിപസ്സനം അരതിവിനോദനഅവിജ്ജാപദാലനഉപായോ. ഉപ്പടിപാടിനിദ്ദേസോ പന നീവരണസഭാവായ അവിജ്ജായ ഹേട്ഠാനീവരണേസു സങ്ഗഹദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. കിഞ്ചാപി പഠമജ്ഝാനൂപചാരേയേവ ദുക്ഖം, ചതുത്ഥജ്ഝാനൂപചാരേയേവ സുഖം പഹീയതി, അതിസയപ്പഹാനം പന സന്ധായാഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനം സുഖദുക്ഖേ"**തി.

അനിച്ചസ്സ , അനിച്ചന്തി ച അനുപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ,** തേഭൂമകധമ്മാനം അനിച്ചതം ഗഹേത്വാ പവത്തായ അനുപസ്സനായേതം നാമം. **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി സങ്ഖതധമ്മേസു നിച്ചാ സസ്സതാതി പവത്തം മിച്ഛാസഞ്ഞം. സഞ്ഞാസീസേന ദിട്ഠിചിത്താനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **നിബ്ബിദാനുപസ്സന**ന്തി സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദനാകാരേന പവത്തം അനുപസ്സനം. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. **വിരാഗാനുപസ്സന**ന്തി

വിരജ്ജനാകാരേന പവത്തം അനുപസ്സനം. **നിരോധാനുപസ്സന**ന്തി സങ്ഖാരാനം നിരോധസ്സ അനുപസ്സനം. "തേ സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തിയേവ, ആയതിം സമുദയവസേന ന ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി ഏവം വാ അനുപസ്സനാ **നിരോധാനുപസ്സനാ**. തേനേവാഹ "നിരോധാനുപസ്സനായ നിരോധേതി നോ സമുദേതീ"തി. മുച്ചിതുകാമതാ ഹി അയം ബലപ്പത്താതി. പടിനിസ്സജ്ജനാകാരേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ**. പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ ഹി അയം. **ആദാന**ന്തി നിച്ചാദിവസേന ഗഹണം. സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാനം വസേന ഏകത്തഗ്ഗഹണം **ഘനസഞ്ഞാ. ആയൂഹനം** അഭിസങ്ഖരണം. അവത്ഥാവിസേസാപത്തി **വിപരിണാമോ. ധുവസഞ്ഞ**ന്തി ഥിരഭാവഗ്ഗഹണം.

നിമിത്തന്തി സമൂഹഘനവസേന, സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സങ്ഖാരാനം സവിഗ്ഗഹതം. **പണിധി**ന്തി രാഗാദിപണിധിം. സാ പനത്ഥതോ തണ്ഹാവസേന സങ്ഖാരേസു നിന്നതാ. **അഭിനിവേസ**ന്തി അത്താനുദിട്ഠി. അനിച്ചദുക്ഖാദിവസേന സബ്ബധമ്മതീരണം **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ. സാരാദാനാഭിനിവേസ**ന്തി അസാരേ സാരന്തി ഗഹണവിപല്ലാസം. "ഇസ്സരകുത്താദിവസേന ലോകോ സമുപ്പന്നോ"തി അഭിനിവേസോ **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ**. കേചി പന "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) പവത്തസംസയാപത്തി സമ്മോഹാഭിനിവേസോ"തി വദന്തി. സങ്ഖാരേസു താണലേണഭാവഗ്ഗഹണം **ആലയാഭിനിവേസോ**. "ആലയരതാ ആലയസമ്മുദിതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪, ൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭, ൮) ച വചനതോ ആലയോ തണ്ഹാ, സായേവ ചക്ഖാദീസു രൂപാദീസു ച അഭിനിവേസവസേന പവത്തിയാ ആലയാഭിനിവേസോതി കേചി. ഏവം ഠിതാ തേ സങ്ഖാരാ പടിനിസ്സജ്ജീയന്തീതി പവത്തം ഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ**. വട്ടതോ വിഗതത്താ വിവട്ടം നിബ്ബാനം, തത്ഥ ആരമ്മണസങ്ഖാതേന അനുപസ്സനേന പവത്തിയാ **വിവട്ടാനുപസ്സനാ** ഗോത്രഭു. **സംയോഗാഭിനിവേസ**ന്തി സംയുജ്ജനവസേന സങ്ഖാരേസു നിവേസനം. **ദിട്ഠേകട്ഠേ**തി ദിട്ഠിയാ സഹജാതേകട്ഠേ പഹാനേകട്ഠേ ച. **ഓളാരികേ**തി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝേ കിലേസേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ ദസ്സനപ്പഹാതബ്ബാപി ദുതിയമഗ്ഗവജ്ഝേഹിപി ഓളാരികാതി. **അണുസഹഗതേ**തി അണുഭൂതേ. ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം. **സബ്ബകിലേസേ**തി അവസിട്ഠസബ്ബകിലേസേ. ന ഹി പഠമാദിമഗ്ഗേഹിപി പഹീനാ കിലേസാ പുന പഹീയന്തീതി.

ഏവന്തി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ ൧.൪൧, ൯൫) നേക്ഖമ്മപാളിയാ യോജനം നിഗമേത്വാ **ദീഘനികായേ**തിആദിനാ ദസുത്തരപരിയായേന (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൦ ആദയോ) യോജനം ദസ്സേതി . **ഏകം ധമ്മം ഭാവേന്തോ രമതി, ഏകം ധമ്മം പജഹന്തോ രമതീ**തി ച നയിദം ദസുത്തരസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൦ ആദയോ) ആഗതനിയാമേന വുത്തം, തത്ഥ പന "ഏകോ ധമ്മോ ഭാവേതബ്ബോ, ഏകോ ധമ്മോ പഹാതബ്ബോ"തി ദേസനാ ആഗതാ. ഏവം സന്തേപി യസ്മാ അത്ഥതോ ഭേദോ നത്ഥി, തസ്മാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ ൧.൪൧, ൯൫) നേക്ഖമ്മപാളിയം ആഗതനീഹാരേനേവ **"ഏകം ധമ്മം ഭാവേന്തോ രമതി, ഏകം ധമ്മം പജഹന്തോ രമതീ"**തി വുത്തം. ഏസ നയോ സേസവാരേസുപി.

ഏവന്തിആദിനാ ദസുത്തരപരിയായേന (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൦ ആദയോ) യോജനം നിഗമേത്വാ ഇദാനി സതിപട്ഠാനസുത്തന്തപരിയായേന (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬ ആദയോ) യോജനം ദസ്സേതും **"മജ്ഝിമനികായേ"**തിആദി ആരദ്ധം. കാമഞ്ചേത്ഥ കായാനുപസ്സനാവസേനേവ സംഖിപിത്വാ യോജനാ കതാ, ഏകവീസതിയാ പന ഠാനാനം വസേനപി യോജനാ കാതബ്ബാ. ഇദാനി അഭിധമ്മനിദ്ദേസപരിയായേന ദസ്സേതും **"അഭിധമ്മേ നിദ്ദേസപരിയായേനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **അനിച്ചതോ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൯൪; വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൬൯൪) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

ഉക്കണ്ഠിതന്തി അധികുസലേസു ധമ്മേസു പന്തസേനാസനേസു ച ഉക്കണ്ഠാദിഞ്ച, അനനുയോഗോതി അത്ഥോ. അരിയവംസപൂരകോ ധീരോ സീലവാ ഭിക്ഖു അരിയവംസപരിപൂരണസ്സ ഭേദം അനിച്ഛന്തോ സമാഹിതോ വിപസ്സകോ ച പച്ചയഘാതേന അരതിയാ രതിയാ ച സഹിതാ അഭിഭവിതാ ഹോതീതി വുത്തം **"അരതിരതിസഹോ, ഭിക്ഖവേ, ധീരോ"**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അരിയവംസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ധമ്മപദസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. നവമേ ഝാനാദിഭേദോ ധമ്മോ പജ്ജതി ഏതേനാതി ധമ്മപദം, അനഭിജ്ഝാവ ധമ്മപദം **അനഭിജ്ഝാധമ്മപദം,** അനഭിജ്ഝാപധാനോ വാ ധമ്മകോട്ഠാസോ **അനഭിജ്ഝാധമ്മപദം**. ഏവം സേസേസുപി. അത്ഥതോ പന **അനഭിജ്ഝാധമ്മപദം** നാമ അലോഭോ വാ അലോഭസീസേന അധിഗതജ്ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി വാ. **അബ്യാപാദോ ധമ്മപദം** നാമ മേത്താ വാ മേത്താസീസേന അധിഗതജ്ഝാനാദീനി വാ. **സമ്മാസതിധമ്മപദം** നാമ സൂപട്ഠിതസ്സതി വാ സതിസീസേന അധിഗതജ്ഝാനാദീനി വാ. **സമ്മാസമാധിധമ്മപദം** നാമ അട്ഠസമാപത്തി വാ അട്ഠസമാപത്തിസീസേന അധിഗതജ്ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി വാ. ദസഅസുഭവസേന വാ അധിഗതജ്ഝാനാദീനി **അനഭിജ്ഝാ ധമ്മപദം**. ചതുബ്രഹ്മവിഹാരവസേന അധിഗതാനി **അബ്യാപാദോ ധമ്മപദം**. ദസാനുസ്സതി ആഹാരേപടികൂലസഞ്ഞാവസേന അധിഗതാനി **സമ്മാസതിധമ്മപദം**. ദസകസിണആനാപാനവസേന അധിഗതാനി **സമ്മാസമാധിധമ്മപദം.** **അനഭിജ്ഝാലൂ**തി അനഭിജ്ഝായനസീലോ. അഭിപുബ്ബോ ഝേസദ്ദോ അഭിജ്ഝായനട്ഠോ. തേനേവാഹ **"നിത്തണ്ഹോ ഹുത്വാ"**തി. **പകതിഭാവം അവിജഹന്തേനാ**തി പരിസുദ്ധഭാവം സഭാവസങ്ഖാതഅനവജ്ജസങ്ഖാതം പകതിഭാവം അവിജഹന്തേന. സാവജ്ജധമ്മസമുപ്പത്തിയാ ഹി ചിത്തസ്സ അനവജ്ജഭാവോ ജഹിതോ ഹോതീതി.

ധമ്മപദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പരിബ്ബാജകസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ദസമേ **അഭിഞ്ഞാതാ**തി ഏദിസോ ച ഏദിസോ ചാതി അഭിലക്ഖണവസേന ഞാതാ. തേനാഹ **"ഞാതാ പാകടാ"**തി. **പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോ**തി ഏത്ഥ **പടിസല്ലാന**ന്തി തേഹി തേഹി

സദ്ധിവിഹാരികഅന്തേവാസികഉപാസകാദിസത്തേഹി ചേവ രൂപാരമ്മണാദിസങ്ഖാരേഹി ച പടിനിവത്തിത്വാ അപസക്കിത്വാ സല്ലീനം നിലീയനം, ഏകീഭാവോ പവിവേകോതി വുത്തം ഹോതി. യോ തതോ വുട്ഠിതോ, സോ പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോ നാമ ഹോതി. ഭഗവാ പന യസ്മാ പടിസല്ലാനാ ഉത്തമതോ ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠാസി, തസ്മാ വുത്തം **"പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോതി ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠിതോ"**തി. **വത്ഥുകാമേസൂ**തി രൂപാദീസു കിലേസകാമസ്സ വത്ഥുഭൂതേസു കാമേസു. **ബഹലരാഗ**ന്തി ഥിരമൂലദുമ്മോചനീയതായ അജ്ഝോസാനേന ബഹലഭൂതം കിലേസകാമം . **സകാരണാ**തി യേഹി കാരണേഹി പരേസം വാദേ ദോസം ദസ്സേന്തി, തേഹി കാരണേഹി സകാരണാ. ന ഹി ലക്ഖണയുത്തേന ഹേതുനാ വിനാ പരവാദേസു ദോസം ദസ്സേതും സക്കാ.

ഏവമാദീതി ഏത്ഥ **ആദി**സദ്ദേന "നത്ഥി ഹേതു നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ **ഏവമാദിവാദിനോ** ഏവം ഹേതുപ്പടിക്ഖേപവാദിനോതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച നത്ഥികദിട്ഠി വിപാകം പടിബാഹതി, അകിരിയദിട്ഠി കമ്മം പടിബാഹതി, അഹേതുകദിട്ഠി ഉഭയം പടിബാഹതി. തത്ഥ കമ്മം പടിബാഹന്തേന വിപാകോ പടിബാഹിതോ ഹോതി, വിപാകം പടിബാഹന്തേനപി കമ്മം പടിബാഹിതം. ഇതി സബ്ബേപേതേ അത്ഥതോ ഉഭയപടിബാഹകാ അഹേതുവാദാ ചേവ അകിരിയവാദാ ച നത്ഥികവാദാ ച ഹോന്തി.

ഓക്കന്തനിയമാതി ഓഗാള്ഹമിച്ഛത്തനിയമാ. **സജ്ഝായതീ**തി തം ദിട്ഠിദീപകം ഗന്ഥം ഉഗ്ഗഹേത്വാ പഠതി. **വീമംസതീ**തി തസ്സ അത്ഥം വിചാരേതി. **തസ്സാ**തിആദി വീമംസനാകാരദസ്സനം. **തസ്മിം ആരമ്മണേ**തി യഥാപരികപ്പിതഹേതുപച്ചയാഭാവാദികേ നത്ഥി ഹേതൂതിആദിനയപ്പവത്തായ ലദ്ധിയാ ആരമ്മണേ. **മിച്ഛാസതി സന്തിട്ഠതീ**തി "നത്ഥി ഹേതൂ"തിആദിവസേന അനുസ്സവൂപലദ്ധേ അത്ഥേ തദാകാരപരിവിതക്കനേഹി സവിഗ്ഗഹേ വിയ സരൂപതോ ചിത്തസ്സ പച്ചുപട്ഠിതേ ചിരകാലപരിചയേന ഏവമേതന്തി നിജ്ഝാനക്ഖമഭാവൂപഗമനേന നിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ തഥാഗഹിതേ പുനപ്പുനം തഥേവ ആസേവന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ മിച്ഛാവിതക്കേന സമാനീയമാനാ മിച്ഛാവായാമോപത്ഥമ്ഭിതാ അതംസഭാവം തംസഭാവന്തി ഗണ്ഹന്തീ മിച്ഛാസതീതി ലദ്ധനാമാ തംലദ്ധിസഹഗതാ തണ്ഹാ സന്തിട്ഠതി. **ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതീ**തി യഥാവുത്തവിതക്കാദിപച്ചയലാഭേന തസ്മിം ആരമ്മണേ അവട്ഠിതതായ അനേകഗ്ഗതം പഹായ ചിത്തം ഏകഗ്ഗം അപ്പിതം വിയ ഹോതി മിച്ഛാസമാധിനാ. സോപി ഹി പച്ചയവിസേസേന ലദ്ധഭാവനാബലോ കദാചി സമാധാനപടിരൂപകിച്ചകരോ ഹോതിയേവ പഹരണവിജ്ഝനാദീസു വിയാതി ദട്ഠബ്ബം.

ജവനാനി ജവന്തീതി അനേകക്ഖത്തും തേനാകാരേന പുബ്ബഭാഗിയേസു ജവനവാരേസു പവത്തേസു സബ്ബപച്ഛിമേ ജവനവാരേ സത്ത ജവനാനി ജവന്തി. **പഠമജവനേ സതേകിച്ഛോ ഹോതി, തഥാ ദുതിയാദീസൂ**തി ധമ്മസഭാവദസ്സനമേതം, ന പന തസ്മിം ഖണേ തേസം സതേകിച്ഛഭാവാപാദനം കേനചി സക്കാ കാതും. **തത്ഥാ**തി തേസു തീസു മിച്ഛാദസ്സനേസു. **കോചി ഏകം ദസ്സനം ഓക്കമതീ**തി യസ്സ ഏകസ്മിംയേവ അഭിനിവേസോ ആസേവനാ പവത്താ, സോ ഏകംയേവ ദസ്സനം ഓക്കമതി. യസ്സ ദ്വീസു തീസുപി വാ അഭിനിവേസോ ആസേവനാ

പവത്താ, സോ **ദ്വേ തീണി ഓക്കമതി**. ഏതേന യാ പുബ്ബേ ഉഭയപടിബാഹികതാമുഖേന പവത്താ അത്ഥസിദ്ധാ സബ്ബദിട്ഠികാ, സാ പുബ്ബഭാഗിയാ, മിച്ഛാനിയാമോക്കന്തിയാ പന യഥാസകം പച്ചയസമുദാഗമദിട്ഠിതോ ഭിന്നാരമ്മണാനം വിയ വിസേസാധിഗമാനം ഏകജ്ഝം അനുപ്പത്തിയാ അഭികിണ്ണാ ഏവാതി ദസ്സേതി. ഏകസ്മിം ഓക്കന്തേപി ദ്വീസു തീസു ഓക്കന്തേസുപി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠികോവ ഹോതീതി ഇമിനാ തിസ്സന്നമ്പി ദിട്ഠീനം സമാനഫലതം സമാനബലഞ്ച ദസ്സേതി. തസ്മാ തിസ്സോപി ചേതനാ ഏകസ്സ ഉപ്പന്നാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അനുബലപ്പദായികാ ഹോന്തി.

കിം പനേസ ഏതസ്മിഞ്ഞേവ അത്തഭാവേ നിയതോ, ഉദാഹു അഞ്ഞസ്മിമ്പീതി? ഏതസ്മിഞ്ഞേവ നിയതോ. അകുസലഞ്ഹി നാമേതം അബലം, ന കുസലം വിയ മഹാബലം. അഞ്ഞഥാ സമ്മത്തനിയാമോ വിയ അച്ചന്തികോ സിയാ, ആസേവനവസേന പന ഭവന്തരേപി തം തം ദിട്ഠിം രോചേതിയേവ. തേനേവാഹ **"വട്ടഖാണുകോ നാമേസ സത്തോ"**തി. തസ്മാ ''സകിം നിമുഗ്ഗോ നിമുഗ്ഗോ ഏവ ബാലോ''തി വിയ വട്ടഖാണുജോതനാ, യാദിസേഹി പന പച്ചയേഹി അയം തം ദസ്സനം ഓക്കന്തോ പുന കദാചി മിച്ഛത്തനിയാമോ തപ്പടിക്ഖേപപച്ചയേ പടിച്ച തതോ സീസുക്ഖേപനമസ്സ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം. തേന വുത്തം **"യേഭുയ്യേനാ"**തി. **ഏദിസാ**തി ''ബുദ്ധാനമ്പി അതേകിച്ഛാ''തിആദിനാ വുത്തസദിസാ.

അത്തനോ നിന്ദാഭയേനാതി ''സമ്മാ ദിട്ഠിഞ്ച നാമ തേ ഗരഹന്തീ''തിആദിനാ അത്തനോ ഉപരി പരേഹി വത്തബ്ബനിന്ദാഭയേന. **ഘട്ടനഭയേനാ**തി തഥാ പരേസം അപസാദനഭയേന. സഹധമ്മേന പരേന അത്തനോ ഉപരി കാതബ്ബനിഗ്ഗഹോ ഉപാരമ്ഭോ, തതോ പരിത്താസോ ഉപാരമ്ഭഭയം. തം പന അത്ഥതോ ഉപവാദഭയം ഹോതീതി ആഹ **"ഉപവാദഭയേനാ"**തി. പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന അഭിജ്ഝാ വിനയതി ഏതേനാതി **അഭിജ്ഝാവിനയോ,** അരഹത്തഫലം. തേനാഹ **"അഭിജ്ഝാവിനയോ വുച്ചതി അരഹത്ത"**ന്തി.

പരിബ്ബാജകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉരുവേലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

๔. ചക്കവഗ്ഗോ

๑. ചക്കസുത്തവണ്ണനാ

൩๑. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **ചത്താരി ചക്കാനീ**തി എത്ഥ ചക്കം നാമ ദാരുചക്കം, രതനചക്കം, ധമ്മചക്കം, ഇരിയാപഥചക്കം, സമ്പത്തിചക്കന്തി പഞ്ചവിധം. തത്ഥ ''യം പനിദം, സമ്മ, രഥകാരചക്കം ഛഹി മാസേഹി നിട്ഠിതം ഛാരത്തൂനേഹീ''തി (അം॰ നി॰ ൩.๑൫) ഇദം ദാരുചക്കം. ''പിതരാ പവത്തിതം ചക്കം അനുവത്തേതീ''തി (സം॰ നി॰ ๑.൨๑൫) ഇദം രതനചക്കം. ''മയാ പവത്തിതം ചക്ക''ന്തി (സു॰ നി॰ ൫൬൨; ബു॰ വം॰ ൨൭.๑൩; ജാ॰ ๑.๑.๑๔; ๑.๑๒.๑๑, ๑๓๑) ഇദം ധമ്മചക്കം. ''ചതുചക്കം നവദ്വാര''ന്തി (സം॰ നി॰ ๑.൨๔, ๑๑๔) ഇദം ഇരിയാപഥചക്കം. ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം പവത്തതീ''തി (അം॰ നി॰ ๔.൩๑) ഇദം സമ്പത്തിചക്കം. ഇധാപി എതദേവ അധിപ്പേതന്തി ആഹ **''ചത്താരി സമ്പത്തിചക്കാനി വത്തന്തീ''**തി. **അനുച്ഛവികേ ദേസേ**തി പുഞ്ഞകിരിയായ സമ്മാപടിപത്തിയാ അനുരൂപദേസേ. **സേവനം** കാലേന കാലം ഉപസങ്കമനം. **ഭജനം** ഭത്തിവസേന പയിരുപാസനം. **അത്തനോ സമ്മാ ഠപന**ന്തി അത്തനോ ചിത്തസന്താനസ്സ യോനിസോ ഠപനം. സദ്ധാദീസു നിവേസനന്തി ആഹ **''സചേ''**തിആദി. **ഇദമേവ ചേത്ഥ പമാണ**ന്തി ഇദമേവ പുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാസങ്ഖാതം സമ്പത്തിചക്കം എവ എതേസു സമ്പത്തിചക്കേസു പമാണഭൂതം ഇതരേസം കാരണഭാവതോ . തേനാഹ **''യേന ഹീ''**തിആദി. **സോ എവ ച** കതപുഞ്ഞോ **പുഗ്ഗലോ അത്താനം സമ്മാ ഠപേതി** അകതപുഞ്ഞസ്സ തദഭാവതോ.

ചക്കസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സങ്ഗഹസുത്തവണ്ണനാ

൩൨. ദുതിയേ **തസ്സ ദാനമേവ ദാതബ്ബ**ന്തി പബ്ബജിതസ്സ പബ്ബജിതപരിക്ഖാരം പത്തചീവരാദി, ഗിഹിനോ ഗിഹിപരിക്ഖാരം വത്ഥാവുധയാനസയനാദി ദാതബ്ബം. **സബ്ബ**ന്തി സബ്ബം ഉപകാരം. **മക്ഖേത്വാ നാസേതി** മക്ഖിഭാവേ ഠത്വാ. **തേലേന വിയ മക്ഖേതീ**തി സതധോതതേലേന മക്ഖേതി വിയ. **അത്ഥവഡ്ഢനകഥാ**തി ഹിതാവഹകഥാ. കഥാഗഹണഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം, പരേസം ഹിതാവഹോ കായപ്പയോഗോപി **അത്ഥചരിയാ**. അട്ഠകഥായം പന വചിപ്പയോഗവസേനേവ അത്ഥചരിയാ വുത്താ. **സമാനത്തതാ**തി സദിസഭാവോ, സമാനട്ഠാനേ ഠപനം, തം പനസ്സ സമാനട്ഠപനം അത്തസദിസതാകരണമുഖേന എകസമ്ഭോഗതാ. അത്തനോ സുഖുപ്പത്തിയം തസ്സ ച ദുക്ഖുപ്പത്തിയം തേന ദുക്ഖേന അത്തനാ എകസമ്ഭോഗതാതി ആഹ **''സമാനസുഖദുക്ഖഭാവോ''**തി. സാ ച സമാനസുഖദുക്ഖതാ എകതോ നിസജ്ജാദിനാ പാകടാ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **''എകാസനേ''**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ ജാതിയാ ഹീനോ ഭോഗേന അധികോ ദുസ്സങ്ഗഹോ ഹോതി. ന ഹി സക്കാ തേന സദ്ധിം എകപരിഭോഗോ കാതും ജാതിയാ ഹീനത്താ. തസ്സ തഥാ അകരിയമാനേ ച സോ കുജ്ഝതി ഭോഗേന അധികത്താ, തസ്മാ സോ ദുസ്സങ്ഗഹോ. ഭോഗേന ഹീനോ ജാതിയാ അധികോപി ദുസ്സങ്ഗഹോ ഹോതി.

സോ ഹി "അഹം ജാതിമാ"തി ഭോഗസമ്പന്നേന സദ്ധിം ഏകപരിഭോഗം ഇച്ഛതി, തസ്മിം അകരിയമാനേ കുജ്ഝതി. ഉഭോഹിപി ഹീനോ സുസങ്ഗഹോ ഹോതി. ന ഹി സോ ഇതരേന സദ്ധിം ഏകപരിഭോഗം ഇച്ഛതി ജാതിയാ ഹീനഭാവതോ, ന അകരിയമാനോ കുജ്ഝതി ഭോഗേന ഹീനഭാവതോ. ഉഭോഹി സദിസോപി സുസങ്ഗഹോയേവ. സദിസഭാവേനേവ ഇതരേന സഹ ഏകപരിഭോഗസ്സ പച്ചാസീസായ, അകരണേ ച തസ്സ കുജ്ഝനസ്സ അഭാവതോ. ഭിക്ഖു ദുസ്സീലോ ദുസ്സങ്ഗഹോ ഹോതി. ന ഹി സക്കാ തേന സദ്ധിം ഏകപരിഭോഗം കാതും, അകരിയമാനേ ച കുജ്ഝതി. സീലവാ പന സുസങ്ഗഹോ ഹോതി. സീലവാ ഹി അദീയമാനേപി കിസ്മിഞ്ചി ആമിസേ അകരിയമാനേപി സങ്ഗഹേ ന കുജ്ഝതി, അഞ്ഞം അത്തനാ സദ്ധിം പരിഭോഗം അകരോന്തമ്പി ന പാപകേന ചിത്തേന പസ്സതി പേസലഭാവതോ. തതോ ഏവ പരിഭോഗോപി അനേന സദ്ധിം സുകരോ ഹോതി, തസ്മാ ഗിഹി ചേ, ഉഭോഹി സദിസോ. പബ്ബജിതോ ചേ, സീലവാ പുഗ്ഗലോ . ഏവം സമാനത്തതായ സങ്ഗഹേതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"സോ സചേ ഗഹട്ഠസ്സ ജാതിയാ പബ്ബജിതസ്സ സീലേന സദിസോ ഹോതി, തസ്സായം സമാനത്തതാ കാതബ്ബാ"**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സങ്ഗഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സീഹസുത്തവണ്ണനാ

൩൩. തതിയേ **സീഹോ**തി പരിസ്സയസഹനതോ പടിപക്ഖഹനനതോ ച "സീഹോ"തി ലദ്ധനാമോ മിഗാധിപതി. **ചത്താരോ**തി സമാനേപി സീഹജാതിഭാവേ വണ്ണവിസേസാദിസിദ്ധേന വിസേസേന ചത്താരോ സീഹാ. തേ ഇദാനി നാമതോ വണ്ണതോ ആഹാരതോ ദസ്സേത്വാ ഇധാധിപ്പേതസീഹം നാനപ്പകാരതോ വിഭാവേതും **"തിണസീഹോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തിണഭക്ഖോ സീഹോ **തിണസീഹോ** പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപേന യഥാ "സാകപത്ഥിവോ"തി (പാണിനി ൨.൧.൬൯). കാളവണ്ണതായ **കാളസീഹോ**. തഥാ **പണ്ഡുസീഹോ**. തേനാഹ **"കാളഗാവിസദിസോ, പണ്ഡുപലാസവണ്ണഗാവിസദിസോ"**തി ച. രത്തകമ്ബലസ്സ വിയ കേസരോ കേസരകലോമോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **കേസരീ**. ലാഖാപരികമ്മകതേഹി വിയ പാദപരിയന്തേഹീതി ച യോജനാ.

കമ്മാനുഭാവസിദ്ധഅധിപച്ചമഹേസക്ഖതാഹി **സബ്ബമിഗഗണസ്സ രാജാ. സുവണ്ണഗുഹതോ വാ**തിആദി "സീഹസ്സ വിഹാരോ കിരിയാ ഏവം ഹോതീ"തി കത്വാ വുത്തം.

സമം പതിട്ഠാപേത്വാതി സബ്ബഭാഗേഹി സമമേവ ഭൂമിയം പതിട്ഠാപേത്വാ. **ആകഡ്ഢിത്വാ**തി പുരതോ ആകഡ്ഢിത്വാ. **അഭിഹരിത്വാ**തി അഭിമുഖം ഹരിത്വാ. **സങ്ഘാതന്**തി വിനാസം. വീസതിയട്ഠികം ഠാനം **ഉസഭം**.

സമസീഹോതി സമജാതികോ സമപ്പഭാവോ ച സീഹോ. **സമാനോസ്മീ**തി ദേസനാമത്തം, സമപ്പഭാവതായ ഏവ **ന ഭായതി. സക്കായദിട്ഠിബലവതായാ**തി "കേ അഞ്ഞേ അമ്ഹേഹി ഉത്തരിതരാ, അഥ ഖോ മയമേവ മഹാബലാ"തി ഏവം ബലാതിമാനനിമിത്തായ അഹംകാരഹേതുഭൂതായ സക്കായദിട്ഠിയാ

ബലവഭാവേന. **സക്കായദിട്ഠിയാ പഹീനത്താ**തി നിരഹംകാരത്താ അത്തസിനേഹസ്സ സുട്ഠു സമുഗ്ഘാതത്താ **ന ഭായതി**.

തഥാ തഥാതി സീഹസദിസതാദിനാ തേന തേന പകാരേന അത്താനം കഥേസീതി വത്വാ തമത്ഥം വിവരിത്വാ ദസ്സേതും **"സീഹോതി ഖോ"**തിആദി വുത്തം.

കതമഹാഭിനീഹാരസ്സ ലോകനാഥസ്സ ബോധിയാ നിയതഭാവപ്പത്തിയാ ഏകന്തഭാവീ ബുദ്ധഭാവോതി കത്വാ "തീസു പാസാദേസു നിവാസകാലോ , മഗധരഞ്ഞോ പടിഞ്ഞാദാനകാലോ, പായാസസ്സ പരിഭുത്തകാലോ"തിആദിനാ അഭിസമ്ബോധിതോ പുരിമാവത്ഥാപി സീഹസദിസാ കത്വാ ദസ്സിതാ. ഭാവിനി ഭൂതൂപചാരോപി ഹി ലോകവോഹാരോ. വിജ്ജാഭാവസാമഞ്ഞതോ ദ്വിവിജ്ജം ഇതരവിജ്ജമ്പി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ പടിച്ചസമുപ്പാദസമ്മസനതോ തം പുരേതരസിദ്ധം വിയ കത്വാ ആഹ **"തിസ്സോ വിജ്ജാ സോധേത്വാ"**തി. അനുലോമപടിലോമതോ പവത്തഞാണസ്സ വസേന **"യമകഞാണമന്ഥനേനാ"**തി വുത്തം.

തത്ഥ വിഹരന്തസ്സാതി അജപാലനിഗ്രോധമൂലേ വിഹരന്തസ്സ. **ഏകാദസമേ ദിവസേ**തി സത്തസത്താഹതോ പരം ഏകാദസമേ ദിവസേ. **അചലപല്ലങ്കേ**തി ഇസിപതനേ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനത്ഥം നിസിന്നപല്ലങ്കേ. തമ്പി ഹി കേനചി അപ്പടിവത്തിയം ധമ്മചക്കപ്പവത്തനത്ഥം നിസജ്ജാതി കത്വാ വജിരാസനം വിയ അചലപല്ലങ്കം വുച്ചതി. **ഇമസ്മിഞ്ച പന പദേ**തി "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, അന്താ"തിആദിനയപ്പവത്തേ ച ഇമസ്മിം സദ്ധമ്മകോട്ഠാസേ. **ധമ്മഘോസോ... പേ॰... ദസസഹസ്സിലോകധാതും പടിച്ഛാദേസി** "സബ്ബത്ഥ ഠിതാ സുണന്തൂ"തി അധിട്ഠാനേന. **സോളസഹാകാരേഹീ**തി ദുക്ഖപരിഞ്ഞാ, സമുദയപ്പഹാനം, നിരോധസച്ഛികിരിയാ, മഗ്ഗഭാവനാതി ഏകേകസ്മിം മഗ്ഗേ ചത്താരി ചത്താരി കത്വാ സോളസഹി ആകാരേഹി.

പഠമേന നയേന അഭിസമ്ബോധിതോ പുരിമതരാവത്ഥാപി അവസ്സംഭാവിതായ ഗഹേത്വാ സീഹസദിസതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഭിസമ്ബുദ്ധാവത്ഥാസു ഏവ സീഹസദിസതം ദസ്സേതും **"അപരോ നയോ"**തിആദി ആരദ്ധം. **അട്ഠഹി കാരണേഹീ**തി "തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ, തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ, തഥവാദിതായ തഥാഗതോ, തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ, അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൭൮; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧൮; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൩; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൧.൨ നിദാനകഥാ; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧൪; പടി॰ മ॰ ൧.൩൭) ഏവം വുത്തേഹി അട്ഠഹി തഥാഗതസാധകേഹി കാരണേഹി. യദിപി ഭഗവാ ബോധിപല്ലങ്കേ നിസിന്നമത്തേവ അഭിസമ്ബുദ്ധോ ന ജാതോ, തഥാപി തായ നിസജ്ജായ നിസിന്നോവ പനുജ്ജ സബ്ബം പരിസ്സയം അഭിസമ്ബുദ്ധോ ജാതോ. തഥാ ഹി തം "അപരാജിതപല്ലങ്ക"ന്തി വുച്ചതി, തസ്മാ **"യാവ ബോധിപല്ലങ്കാ വാ"**തി വത്വാ തേന അപരിതുസ്സന്തോ **"യാവ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണാ വാ"**തി ആഹ.

ഇതി സക്കായോതി ഏത്ഥ **ഇതി**സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ. തേന സക്കായോ സരൂപതോ പരിമാണതോ പരിച്ഛേദതോ ച ദസ്സിതോതി ആഹ **"അയം സക്കായോ"**തിആദി. "അയം സക്കായോ"തി ഇമിനാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ സരൂപതോ ദസ്സിതാ. **"ഏത്തകോ സക്കായോ"**തി ഇമിനാ തേ പരിമാണതോ ദസ്സിതാ. തസ്സ ച പരിമാണസ്സ ഏകന്തികഭാവം ദസ്സേന്തേന **"ന ഇതോ ഭിയ്യോ സക്കായോ അത്ഥീ"**തി വുത്തം. **സഭാവതോതി** സലക്ഖണതോ. **സരസതോതി** സകിച്ചതോ. **പരിയന്തതോതി** പരിമാണപരിയന്തതോ. **പരിച്ഛേദതോതി** യത്തകേ ഠാനേ തസ്സ പവത്തിതസ്സ പരിച്ഛിന്ദനതോ. **പരിവടുമതോതി** പരിയോസാനപ്പവത്തിതോ. **സബ്ബേപി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി** യഥാവുത്തേന വിഭാഗേന. **അയം സക്കായസ്സ സമുദയോ നാമാതി** അയം ആഹാരാദിസക്കായസ്സ സമുദയോ നാമ. തേനാഹ **"ഏത്താവതാ"**തിആദി. **അത്ഥങ്ഗമോതി** നിരോധോ. "ആഹാരസമുദയാ ആഹാരനിരോധാ"തി ച അസാധാരണമേവ തം ഗഹേത്വാ സേസേസു **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹാതി.

പണ്ണാസലക്ഖണപടിമണ്ഡിതന്തി പണ്ണാസഉദയവയലക്ഖണവിഭൂസിതം സമുദയത്ഥങ്ഗമഗ്ഗഹണതോ. **ഖീണാസവത്താതി** അനവസേസം സാവസേസഞ്ച ആസവാനം പരിക്ഖീണത്താ. അനാഗാമീനമ്പി ഹി ഭയം ചിത്തുത്രാസഞ്ച ന ഹോതീതി. **ഞാണസംവേഗോ** ഭയതുപട്ഠാനപഞ്ഞാ. **ഇതരാസം പന ദേവതാനന്തി** അഖീണാസവദേവേ സന്ധായ വദതി. **ഭോതി ധമ്മാലപനമത്തന്തി** സഭാവകഥനമത്തം.

ചക്കന്തി സത്ഥു ആണാചക്കം. തം പന ധമ്മതോ ആഗതന്തി **ധമ്മചക്കം**. തഥാ അരിയസാവകാനം പടിവേധധമ്മതോ ആഗതന്തി **ധമ്മചക്കം**. ഇതരേസം ദേസനാധമ്മതോ ആഗതന്തി **ധമ്മചക്കം**. ദുവിധേപി ഞാണം പധാനന്തി ഞാണസീസേന വുത്തം **"പടിവേധഞാണമ്പി ദേസനാഞാണമ്പീ"**തി. ഇദാനി തം ഞാണം സരൂപതോ ദസ്സേതും **"പടിവേധഞാണം നാമാ"**തിആദി വുത്തം. യസ്മാ തസ്സ ഞാണസ്സ പടിവിദ്ധത്താ ഭഗവാ താനി സട്ഠി നയസഹസ്സാനി വേനേയ്യാനം ദസ്സേതും സമത്ഥോ അഹോസി, തസ്മാ താനി സട്ഠി നയസഹസ്സാനി തേന ഞാണേന സദ്ധിംയേവ സിദ്ധാനീതി കത്വാ ദസ്സേന്തോ **"സട്ഠിയാ ച നയസഹസ്സേഹി പടിവിജ്ഝീ"**തി ആഹ. **തിപരിവട്ടന്തി** "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തി ച "പരിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി ച "പരിഞ്ഞാത"ന്തി ച ഏവം തിപരിവട്ടം, തംയേവ **ദ്വാദസാകാരം**. **തന്തി** ദേസനാഞാണം. **ഏസ** ഭഗവാ. **അപ്പടിപുഗ്ഗലോതി** പടിനിധിഭൂതപുഗ്ഗലരഹിതോ. **ഏകസദിസസ്സാതി** നിബ്ബികാരസ്സ.

സീഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അഗ്ഗപ്പസാദസുത്തവണ്ണനാ

൩൪. ചതുത്ഥേ **അഗ്ഗേസു പസാദാതി** സേട്ഠേസു പസാദാ. **അഗ്ഗാ വാ പസാദാതി** സേട്ഠഭൂതാ പസാദാ. സേട്ഠവചനോ ഹേത്ഥ **അഗ്ഗ**സദ്ദോ. പുരിമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ അഗ്ഗസദ്ദേന ബുദ്ധാദിരതനത്തയം വുച്ചതി. തേസു ഭഗവാ താവ അസദിസട്ഠേന, ഗുണവിസിട്ഠട്ഠേന, അസമസമട്ഠേന ച അഗ്ഗോ. സോ ഹി മഹാഭിനീഹാരം ദസന്നം പാരമീനം പവിചയഞ്ച ആദിം കത്വാ ബോധിസമ്ഭാരഗുണേഹി ചേവ ബുദ്ധഗുണേഹി ച പയോജനേഹി ച സേസജനേഹി അസദിസോതി അസദിസട്ഠേനപി അഗ്ഗോ. യേ ചസ്സ തേ ഗുണാ മഹാകരുണാദയോ, തേഹി സേസസത്താനം ഗുണേഹി വിസിട്ഠട്ഠേനപി

സബ്ബസത്തുത്തമതായ അഗ്ഗോ. യേ പന പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ സബ്ബസത്തേഹി അസമാ, തേഹി സദ്ധിം അയമേവ രൂപകായഗുണേഹി ചേവ ധമ്മകായഗുണേഹി ച സമോതി അസമസമട്ഠേനപി അഗ്ഗോ. തഥാ ദുല്ലഭപാതുഭാവതോ അച്ഛരിയമനുസ്സഭാവതോ ബഹുജനഹിതസുഖാവഹതോ അദുതിയഅസഹായാദിഭാവതോ ച ഭഗവാ ലോകേ അഗ്ഗോതി വുച്ചതി. യഥാഹ -

> “ഏകപുഗ്ഗലസ്സ, ഭിക്ഖവേ, പാതുഭാവോ ദുല്ലഭോ ലോകസ്മിം. കതമസ്സ ഏകപുഗ്ഗലസ്സ? തഥാഗതസ്സ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ. ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി അച്ഛരിയമനുസ്സോ. ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി ബഹുജന...പേ॰... സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി അദുതിയോ അസഹായോ അപ്പടിമോ അപ്പടിഭാഗോ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ അസമോ അസമസമോ ദ്വിപദാനം അഗ്ഗോ. കതമോ ഏകപുഗ്ഗലോ? തഥാഗതോ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ”തി (അ॰ നി॰ ൧.൧൭൧-൧൭൪).

ധമ്മസങ്ഘാ അഞ്ഞധമ്മസങ്ഘേഹി അസദിസട്ഠേന വിസിട്ഠഗുണതായ ദുല്ലഭപാതുഭാവാദിനാ ച അഗ്ഗാ. തഥാ ഹി തേസം സ്വാക്ഖാതതാദിസുപ്പടിപന്നതാദിഗുണവിസേസേഹി അഞ്ഞേ ധമ്മസങ്ഘസദിസാ അപ്പതരം നിഹീനാ വാ നത്ഥി, കുതോ സേട്ഠാ. സയമേവ തേഹി വിസിട്ഠഗുണതായ സേട്ഠാ. തഥാ ദുല്ലഭുപ്പാദഅച്ഛരിയഭാവബഹുജനഹിതസുഖാവഹഅദുതിയാസഹായാദിസഭാവാ ച തേ. യദഗ്ഗേന ഹി ഭഗവാ ദുല്ലഭപാതുഭാവോ, തദഗ്ഗേന ധമ്മസങ്ഘാപീതി. **അച്ഛരിയാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം അഗ്ഗേസു സേട്ഠേസു ഉത്തമേസു പവരേസു ഗുണവിസിട്ഠേസു പസാദാതി **അഗ്ഗപ്പസദാ**.

ദുതിയസ്മിം പനത്ഥേ യഥാവുത്തേസു അഗ്ഗേസു ബുദ്ധാദീസു ഉപ്പത്തിയാ അഗ്ഗഭൂതാ പസാദാ **അഗ്ഗപ്പസാദാ**. യേ പന അരിയമഗ്ഗേന ആഗതാ അവേച്ചപ്പസാദാ, തേ ഏകന്തേനേവ അഗ്ഗഭൂതാ പസാദാതി **അഗ്ഗപ്പസാദാ**. യഥാഹ - “ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ ബുദ്ധേ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതോ ഹോതീ”തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൨൭-൧൦൨൮). അഗ്ഗവിപാകത്താപി ചേതേ **അഗ്ഗപ്പസാദാ**. വുത്തമ്പി ചേതം - “അഗ്ഗേ ഖോ പന പസന്നാനം അഗ്ഗോ വിപാകോ”തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦).

അപദാ വാതിആദീസു **വാ**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, ന വികപ്പത്ഥോ. യഥാ “അനുപ്പന്നോ വാ കാമാസവോ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നോ വാ കാമാസവോ പവഡ്ഢതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൭) ഏത്ഥ അനുപ്പന്നോ ച ഉപ്പന്നോ ചാതി അത്ഥോ. യഥാ ച “ഭൂതാനം വാ സത്താനം ഠിതിയാ സമ്ഭവേസീനം വാ അനുഗ്ഗഹായാ”തി ഏത്ഥ ഭൂതാനഞ്ച സമ്ഭവേസീനഞ്ചാതി അത്ഥോ. യഥാ ച “അഗ്ഗിതോ വാ ഉദകതോ വാ മിഥുഭേദതോ വാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൨) ഏത്ഥ അഗ്ഗിതോ ച ഉദകതോ ച മിഥുഭേദതോ ചാതി അത്ഥോ, ഏവം “അപദാ വാ... പേ॰... അഗ്ഗമക്ഖായതീ”തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) ഏത്ഥാപി അപദാ ച ദ്വിപദാ ചാതി സമ്പിണ്ഡനവസേന അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന വുത്തം “വാ-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, ന വികപ്പത്ഥോ”തി.

രൂപിനോതി രൂപവന്തോ. ന രൂപിനോതി **അരൂപിനോ. സഞ്ഞിനോ**തി സഞ്ഞവന്തോ. ന സഞ്ഞിനോതി **അസഞ്ഞിനോ**. ''അപദാ വാ''തിആദിസബ്ബപദേഹി കാമഭവോ, രൂപഭവോ, അരൂപഭവോ, ഏകവോകാരഭവോ, ചതുവോകാരഭവോ, പഞ്ചവോകാരഭവോ, സഞ്ഞിഭവോ, അസഞ്ഞിഭവോ, നേവസഞ്ഞിനാസഞ്ഞിഭവോതി നവവിധേപി ഭവേ സത്തേപി അനവസേസതോ പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേതി. ഏത്ഥ ഹി രൂപിഗ്ഗഹണേന കാമഭവോ, രൂപഭവോ, പഞ്ചവോകാരഭവോ, ഏകവോകാരഭവോ ച ദസ്സിതോ, അരൂപിഗ്ഗഹണേന അരൂപഭവോ, ചതുവോകാരഭവോ ച ദസ്സിതോ, സഞ്ഞിഭവാദയോ പന സരൂപേനേവ ദസ്സിതാ. അപദാദിഗ്ഗഹണേന കാമഭവപഞ്ചവോകാരഭവസഞ്ഞിഭവാനം ഏകദേസോവ ദസ്സിതോ.

കസ്മാ പനേത്ഥ യഥാ അദുതിയസുത്തേ ''ദ്വിപദാനം അഗ്ഗോ''തി ദ്വിപദാ ഏവ ഗഹിതാ, ഏവം ദ്വിപദഗ്ഗഹണമേവ അകത്വാ അപദാദിഗ്ഗഹണം കതന്തി? വുച്ചതേ - അദുതിയസുത്തേ താവ സേട്ഠതരവസേന ദ്വിപദഗ്ഗഹണമേവ കതം. ഇമസ്മിഞ്ഹി ലോകേ സേട്ഠോ നാമ ഉപ്പജ്ജമാനോ അപദചതുപ്പദബഹുപദേസു ന ഉപ്പജ്ജതി, ദ്വിപദേസുയേവ ഉപ്പജ്ജതി. കതരേസു ദ്വിപദേസു? മനുസ്സേസു ചേവ ദേവേസു ച. മനുസ്സേസു ഉപ്പജ്ജമാനോ സകലലോകം വസേ വത്തേതും സമത്ഥോ ബുദ്ധോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി, ദേവേസു ഉപ്പജ്ജമാനോ ദസസഹസ്സിലോകധാതും വസേ വത്തനകോ മഹാബ്രഹ്മാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി, സോ തസ്സ കപ്പിയകാരകോ വാ ആരാമികോ വാ സമ്പജ്ജതി. ഇതി തതോപി സേട്ഠതരവസേനേസ ദ്വിപദാനം അഗ്ഗോതി തത്ഥ വുത്തം. ഇധ പന അനവസേസപരിയാദാനവസേന ഏവം വുത്തം ''യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, സത്താ അപദാ വാ...പേ॰... നേവസഞ്ഞിനാസഞ്ഞിനോ വാ, തഥാഗതോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തി . നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം. **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ, അഗ്ഗോ അക്ഖായതീതി പദവിഭാഗോ. തേനേവാഹ **''ഗുണേഹി അഗ്ഗോ''**തിആദി.

അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീതി അഗ്ഗേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ പസന്നാനം യോ പസാദോ അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഉത്തമകോടിഭൂതോ വാ, തസ്മാ തസ്സ വിപാകോപി അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഉത്തമകോടിഭൂതോ ഉളാരതമോ പണീതതമോ ഹോതി. സോ പന പസാദോ ദുവിധോ ലോകിയലോകുത്തരഭേദതോ. തേസു ലോകിയസ്സ താവ -

> ''യേ കേചി ബുദ്ധം സരണം ഗതാസേ,
> ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായഭൂമിം;
> പഹായ മാനുസം ദേഹം,
> ദേവകായം പരിപൂരേസ്സന്തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൯൦; സം॰ നി॰ ൧.൩൭);
>
> ''ബുദ്ധോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി;
> വരമേവ ഹി സാ പീതി, കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സ. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൯൦);
>
> ''സതം ഹത്ഥീ സതം അസ്സാ, സതം അസ്സതരീരഥാ;
> സതം കഞ്ഞാസഹസ്സാനി, ആമുക്കമണികുണ്ഡലാ;
> ഏകസ്സ പദവീതിഹാരസ്സ, കലം നാഗ്ഘന്തി സോളസിം''. (ചൂളവ॰ ൩൦൫);

“സാധു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ബുദ്ധം സരണഗമനം ഹോതി, ബുദ്ധം സരണഗമനഹേതു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ഏവമിധേകച്ചേ സത്താ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജന്തി. തേ അഞ്ഞേ ദേവേ ദസഹി ഠാനേഹി അധിഗ്ഗണ്ഹന്തി ദിബ്ബേന ആയുനാ, ദിബ്ബേന വണ്ണേന, ദിബ്ബേന സുഖേന, ദിബ്ബേന യസേന, ദിബ്ബേന ആധിപതേയ്യേന, ദിബ്ബേഹി രൂപേഹി, ദിബ്ബേഹി സദ്ദേഹി, ദിബ്ബേഹി ഗന്ധേഹി, ദിബ്ബേഹി രസേഹി, ദിബ്ബേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹീ”തി (സം॰ നി॰ ർ.൩ർ൧) -

ഏവമാദീനം സുത്തപദാനം വസേന പസാദഫലവിസേസയോഗോ വേദിതബ്ബോ, തസ്മാ സോ അപായദുക്ഖവിനിവത്തനേന സദ്ധിം സമ്പത്തിഭവേസു സുഖവിസേസദായകോവ ദട്ഠബ്ബോ.

ലോകുത്തരോ പന സാമഞ്ഞഫലവിപാകദായകോ വട്ടദുക്ഖവിനിവത്തകോ. സബ്ബോപി ചായം പസാദോ പരമ്പരായ വട്ടദുക്ഖം വിനിവത്തേതിയേവ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“യസ്മിം സമയേ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ അത്തനോ സദ്ധം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസപരിയുട്ഠിതം...പേ॰... ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതചിത്തസ്സ പാമോജ്ജം ജായതി, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതി...പേ॰... നാപരം ഇത്ഥത്തായാതി പജാനാതീ”തി.

ധമ്മാതി സഭാവധമ്മാ. **സങ്ഖതാ**തി സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതാതി സങ്ഖതാ, സപച്ചയാ ധമ്മാ. ഹേതൂഹി പച്ചയേഹി ച ന കേഹിചി കതാ സങ്ഖതാതി **അസങ്ഖതാ,** അപച്ചയോ നിബ്ബാനം. സങ്ഖതാനം പരിയോസിതഭാവേന “അസങ്ഖതാ”തി പുഥുവചനം. **വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ**തി തേസം സങ്ഖതാസങ്ഖതധമ്മാനം യോ വിരാഗസങ്ഖാതോ അസങ്ഖതധമ്മോ, സോ സഭാവേനേവ സണ്ഹസുഖുമഭാവതോ സന്തതരപണീതതരഭാവതോ ഗമ്ഭീരാദിഭാവതോ മദനിമ്മദനാദിഭാവതോ അഗ്ഗം സേട്ഠം ഉത്തമം പവരന്തി വുച്ചതി. **യദിദ**ന്തി നിപാതോ, യോ അയന്തി അത്ഥോ. **മദനിമ്മദനോ**തിആദീനി സബ്ബാനി നിബ്ബാനവേവചനാനി. തേനേവാഹ **“വിരാഗോതിആദീനി നിബ്ബാനസ്സേവ നാമാനീ”**തി. **രാഗമദാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന മാനമദപുരിസമദാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി . **സബ്ബാ പിപാസാ**തി കാമപിപാസാദികാ സബ്ബാ പിപാസാ. **സബ്ബേ ആലയാ സമുഗ്ഘാതം ഗച്ഛന്തീ**തി കാമാലയാദികാ സബ്ബേപി ആലയാ സമുഗ്ഘാതം യന്തി. **വട്ടാനീ**തി കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടാനി. **തണ്ഹാ**തി അട്ഠസതപ്പഭേദാ സബ്ബാപി തണ്ഹാ.

അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീതി ഏത്ഥാപി -

“യേ കേചി ധമ്മം സരണം ഗതാസേ...പേ॰...”. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨; സം നി॰ ൧.൩൭);

“ധമ്മോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി...പേ॰...”. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൫; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൻ൦);

“സാധു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ധമ്മം സരണഗമനം ഹോതി, ധമ്മം സരണഗമനഹേതു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, ഏവമിധേകച്ചേ...പേ॰... ദിബ്ബേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൧) -

ഏവമാദീനം സുത്തപദാനം വസേന ധമ്മേ പസാദസ്സ ഫലവിസേസയോഗോ വേദിതബ്ബോ.

സങ്ഘാ വാ ഗണാ വാതി ജനസമൂഹസങ്ഖാതാ യാവതാ ലോകേ സങ്ഘാ വാ ഗണാ വാ. **തഥാഗതസാവകസങ്ഘോ**തി അട്ഠഅരിയപുഗ്ഗലസമൂഹസങ്ഖാതോ ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതോ തഥാഗതസ്സ സാവകസങ്ഘോ. **അഗ്ഗമക്ഖായതീ**തി അത്തനോ സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിആദിഗുണവിസേസേന തേസം സങ്ഘാനം അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഉത്തമോ പവരോതി വുച്ചതി. **യദിദ**ന്തി യാനി ഇമാനി. **ചത്താരി പുരിസയുഗാനി** യുഗളവസേന, പഠമമഗ്ഗട്ഠോ പഠമഫലട്ഠോതി ഇദമേകം യുഗളം, യാവ ചതുത്ഥമഗ്ഗട്ഠോ ചതുത്ഥഫലട്ഠോതി ഇദമേകം യുഗളന്തി ഏവം ചത്താരി പുരിസയുഗാനി. **അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ**തി പുരിസപുഗ്ഗലവസേന ഏകോ പഠമമഗ്ഗട്ഠോ, ഏകോ പഠമഫലട്ഠോതി ഇമിനാ നയേന അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ. ഏത്ഥ ച പുരിസോതി വാ പുഗ്ഗലോതി വാ ഏകത്ഥാനി ഏതാനി പദാനി, വേനേയ്യവസേന പനേവം വുത്തം. **ഏസ ഭഗവതോ സാവകസങ്ഘോ**തി യാനിമാനി യുഗളവസേന ചത്താരി യുഗാനി പാടിയേക്കതോ അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ, ഏസ ഭഗവതോ സാവകസങ്ഘോ. **ആഹുനേയ്യോ**തിആദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. ഇധാപി -

“യേ കേചി സങ്ഘം സരണം ഗതാസേ...പേ॰...”. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨; സം॰ നി॰ ൧.൩൭);

“സങ്ഘോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി...പേ॰...”. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൯൦);

“സാധു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, സങ്ഘം സരണഗമനം ഹോതി, സങ്ഘം സരണഗമനഹേതു ഖോ, ദേവാനമിന്ദ...പേ॰... ദിബ്ബേഹി ഫോട്ഠബ്ബേഹീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൧) -

ആദീനം സുത്തപദാനം വസേന സങ്ഘേ പസാദസ്സ ഫലവിസേസയോഗോ തസ്സ അഗ്ഗവിപാകതാ ച വേദിതബ്ബാ. തഥാ അനുത്തരിയപടിലാഭോ സത്തമഭവാദിതോ പട്ഠായ വട്ടദുക്ഖസമുച്ഛേദോ അനുത്തരസുഖാധിഗമോതി ഏവമാദിഉളാരഫലനിപ്ഫാദനവസേന അഗ്ഗവിപാകതാ വേദിതബ്ബാ.

ഗാഥാസു **അഗ്ഗതോ**തി അഗ്ഗേ രതനത്തയേ, അഗ്ഗഭാവതോ വാ പസന്നാനം. **അഗ്ഗം ധമ്മ**ന്തി അഗ്ഗസഭാവം ബുദ്ധസുബോധിം ധമ്മസുധമ്മതം സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിം, രതനത്തയസ്സ അനഞ്ഞസാധാരണം ഉത്തമസഭാവം, ദസബലാദിസ്വാക്ഖാതതാദിസുപ്പടിപന്നതാദിഗുണസഭാവം വാ. **വിജാനത**ന്തി വിജാനന്താനം. ഏവം സാധാരണതോ അഗ്ഗപ്പസാദവത്ഥും ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അസാധാരണതോ തം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **“അഗ്ഗേ ബുദ്ധേ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പസന്നാന**ന്തി അവേച്ചപ്പസാദേന ച ഇതരപ്പസാദേന ച പസന്നാനം അധിമുത്താനം. **വിരാഗൂപസമേ**തി വിരാഗേ ഉപസമേ ച, സബ്ബസ്സ രാഗസ്സ

സബ്ബേസം കിലേസാനം അച്ചന്തവിരാഗഹേതുഭൂതേ അച്ചന്തഉപസമഹേതുഭൂതേ ചാതി അത്ഥോ. **സുഖേ**തി വട്ടദുക്ഖക്ഖയഭാവേന സങ്ഖാരൂപസമസുഖഭാവേന സുഖേ.

അഗ്ഗസ്മിം ദാനം ദദതന്തി അഗ്ഗേ രതനത്തയേ ദാനം ദദന്താനം ദേയ്യധമ്മം പരിച്ചജന്താനം. തത്ഥ ധരമാനം ഭഗവന്തം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ, പരിനിബ്ബുതം ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ ധാതുചേതിയാദികേ ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ ബുദ്ധേ ദാനം ദദന്തി നാമ. ''ധമ്മം പൂജേസ്സാമാ''തി ധമ്മധരേ പുഗ്ഗലേ ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ ധമ്മഞ്ച ചിരട്ഠിതികം കരോന്താ ധമ്മേ ദാനം ദദന്തി നാമ. തഥാ അരിയസങ്ഘം ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപട്ഠഹന്താ പൂജേന്താ സക്കരോന്താ തം ഉദ്ദിസ്സ ഇതരസ്മിമ്പി തഥാ പടിപജ്ജന്താ സങ്ഘേ ദാനം ദദന്തി നാമ. **അഗ്ഗം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ**തി ഏവം രതനത്തയേ പസന്നേന ചേതസാ ഉളാരം പരിച്ചാഗം ഉളാരഞ്ച പൂജാസക്കാരം പവത്തേന്താനം ദിവസേ ദിവസേ അഗ്ഗം ഉളാരം കുസലം ഉപചീയതി. ഇദാനി തസ്സ പുഞ്ഞസ്സ അഗ്ഗവിപാകതായ അഗ്ഗഭാവം ദസ്സേതും **''അഗ്ഗം ആയൂ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ആയൂ**തി ദിബ്ബം വാ മാനുസം വാ അഗ്ഗം ഉളാരം പരമം ആയു **പവഡ്ഢതി** ഉപരൂപരി ബ്രൂഹതി. **വണ്ണോ**തി രൂപസമ്പദാ. **യസോ**തി പരിവാരസമ്പദാ. **കിത്തീ**തി ഥുതിഘോസോ. **സുഖ**ന്തി കായികം ചേതസികഞ്ച സുഖം. **ബല**ന്തി കായബലഞ്ചേവ ഞാണബലഞ്ച.

അഗ്ഗസ്സ രതനത്തയസ്സ ദാനം **ദാതാ**. അഥ വാ **അഗ്ഗസ്സ** ദേയ്യധമ്മസ്സ ദാനം ഉളാരം കത്വാ തത്ഥ പുഞ്ഞം പവത്തേതാ. **അഗ്ഗധമ്മസമാഹിതോ**തി അഗ്ഗേന പസാദധമ്മേന ദാനാദിധമ്മേന ച സംഹിതോ സമന്നാഗതോ അചലപ്പസാദയുത്തോ, തസ്സ വാ വിപാകഭൂതേഹി ബഹുജനസ്സ പിയമനാപതാദിധമ്മേഹി യുത്തോ. **അഗ്ഗപ്പത്തോ പമോദതീ**തി യത്ഥ യത്ഥ സത്തനികായേ ഉപ്പന്നോ, തത്ഥ തത്ഥ അഗ്ഗഭാവം സേട്ഠഭാവം അധിഗതോ, അഗ്ഗഭാവം വാ ലോകുത്തരമഗ്ഗഫലം അധിഗതോ പമോദതി അഭിരമതി പരിതുസ്സതീതി.

അഗ്ഗപസാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. വസ്സകാരസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. പഞ്ചമേ **അരിയേ ഞായേ**തി സംകിലേസതോ ആരകത്താ അരിയേ നിദ്ദോസേ പരിസുദ്ധേ നിയ്യാനികധമ്മഭാവതോ ഞായേ കാരണേതി അത്ഥോ. ഞായതി നിച്ഛയേന കമതി നിബ്ബാനം, തം വാ ഞായതി പടിവിജ്ഝീയതി ഏതേനാതി ഞായോ, അരിയമഗ്ഗോ. സോ ഏവ ച സമ്പാപകഹേതുഭാവതോ കാരണന്തി വുച്ചതി. ഇധ പന സഹ വിപസ്സനായ അരിയമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **''സഹവിപസ്സനകേ മഗ്ഗേ''**തി. ഗാഥാസു **''ഞായം ധമ്മ''**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

വസ്സകാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദോണസുത്തവണ്ണനാ

൩൬. ഛട്ഠേ **ഉക്കാഹി ധാരിയമാനാഹീ**തി ദീപികാഹി ധാരിയമാനാഹി, ദണ്ഡദീപികാസു ജാലേത്വാ ധാരിയമാനാസു മാപിതത്താതി വുത്തം ഹോതി. തഞ്ഹി നഗരം "മങ്ഗലദിവസേ സുഖണേ സുനക്ഖത്തം മാ അതിക്കമീ"തി രത്തിമ്പി ഉക്കാസു ധാരിയമാനാസു മാപിതം. ഉക്കാസു ഠാതി **ഉക്കട്ഠാ,** ഉക്കാസു വിജ്ജോതയന്തീസു ഠിതാ പതിട്ഠിതാതി മൂലവിഭൂജാദിപക്ഖേപേന (പാണിനി ൩.൨.൫) സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. നിരുത്തിനയേന വാ ഉക്കാസു ഠിതാസു ഠിതാ ആസീതി **ഉക്കട്ഠാ**. അപരേ പന ഭണന്തി "ഭൂമിഭാഗസമ്പത്തിയാ മനുസ്സസമ്പത്തിയാ ഉപകരണസമ്പത്തിയാ ച സാ നഗരീ ഉക്കട്ഠഗുണയോഗതോ **ഉക്കട്ഠാ**തി നാമം ലഭതീ"തി. **സേതബ്യേ**ന്തി തസ്സ നഗരസ്സ നാമം. തം പന കസ്സപദസബലസ്സ ജാതനഗരന്തി ആഹ **"അതീതേ കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ജാതനഗര"**ന്തി.

വിജ്ജന്തരികായാതി വിജ്ജുനിച്ഛരണക്ഖണേ. **അന്തരതോ**തി ഹദയേ. **അന്തരാ**തി ആരമ്ഭനിബ്ബത്തീനം വേമജ്ഝേ. **അന്തരികായാ**തി അന്തരാളേ. ഏത്ഥ ച "തദന്തരം കോ ജാനേയ്യ (അ॰ നി॰ ൬.൪൪; ൧൦.൭൫), ഏതേസം അന്തരാ കപ്പാ ഗണനതോ അസങ്ഖ്യേയ്യാ (ബു॰ വം॰ ൨൭.൩), അന്തരന്തരാ കഥം ഓപപാതേതീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൪൨൬) ച ആദീസു വിയ കാരണവേമജ്ഝേസു വത്തമാനാ അന്തരാസദ്ദാ ഏവ ഉദാഹരിതബ്ബാ സിയും, ന പന ചിത്തക്ഖണവിവരേസു വത്തമാനാ അന്തരഅന്തരികസദ്ദാ. അന്തരാസദ്ദസ്സ ഹി അയമത്ഥുദ്ധാരോതി.

അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ സിയാ - യേസു അന്തരാസദ്ദോ വത്തതി, തേസു അന്തരസദ്ദോപി വത്തതീതി സമാനത്ഥത്താ അന്തരാസദ്ദത്ഥേ വത്തമാനോ അന്തരസദ്ദോ ഉദാഹടോ. അന്തരാസദ്ദോ ഏവ വാ "യസ്സന്തരതോ"തി ഏത്ഥ ഗാഥാസുഖത്ഥം രസ്സം കത്വാ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. അന്തരാസദ്ദോ ഏവ പന ഇകസദ്ദേന പദം വഡ്ഢേത്വാ "അന്തരികാ"തി വുത്തോതി ഏവമേത്ഥ ഉദാഹരണോദാഹരിതബ്ബാനം വിരോധാഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. **അയോജിയമാനേ ഉപയോഗവചനം ന പാപുണാതി** സാമിവചനസ്സ പസങ്ഗേ അന്തരാസദ്ദയോഗേന ഉപയോഗവചനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തേനേവാഹ **"അന്തരാസദ്ദേന പന യുത്തത്താ ഉപയോഗവചനം കത"**ന്തി.

സകലജമ്ബുദീപേ ഉപ്പന്നം മഹാകലഹം വൂപസമേത്വാതി പരിനിബ്ബുതേ ഭഗവതി ധാതൂനം അത്ഥായ കുസിനാരനഗരം പരിവാരേത്വാ ഠിതേഹി സേസരാജൂഹി "അമ്ഹാകം ധാതുയോ വാ ദേന്തു യുദ്ധം വാ"തിആദിനാ കോസിനാരകേഹി മല്ലേഹി സദ്ധിം കതം വിവാദം വൂപസമേത്വാ. സോ കിര ബ്രാഹ്മണോ തേസം വിവാദം സുത്വാ "ഏതേ രാജാനോ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബുതട്ഠാനേ വിവാദം കരോന്തി, ന ഖോ പനേതം പതിരൂപം, അലം ഇമിനാ കലഹേന, വൂപസമേസ്സാമി ന"ന്തി ഗന്ത്വാ ഉന്നതേ പദേസേ ഠത്വാ ദ്വേഭാണവാരപരിമാണം ദോണഗജ്ജിതം നാമ അവോച. തത്ഥ പഠമഭാണവാരേ താവ ഏകപദമ്പി തേ ന ജാനിംസു. ദുതിയഭാണവാരപരിയോസാനേ ച "ആചരിയസ്സ വിയ ഭോ സദ്ദോ, ആചരിയസ്സ വിയ ഭോ സദ്ദോ"തി സബ്ബേ നിരവാ അഹേസും. ജമ്ബുദീപതലേ കിര കുലഘരേ ജാതോ യേഭുയ്യേന തസ്സ ന-അന്തേവാസികോ നാമ നത്ഥി, അഥ ഖോ സോ അത്തനോ വചനം സുത്വാ നിരവേ തുണ്ഹീഭൂതേ വിദിത്വാ പുന -

"സുണന്തു ഭോന്തോ മമ ഏകവാചം,

അമ്ഹാക ബുദ്ധോ അഹു ഖന്തിവാദോ;
ന ഹി സാധുയം ഉത്തമപുഗ്ഗലസ്സ,
സരീരഭാഗേ സിയാ സമ്പഹാരോ.

“സബ്ബേവ ഭോന്തോ സഹിതാ സമഗ്ഗാ,
സമ്മോദമാനാ കരോമട്ഠഭാഗേ;
വിത്ഥാരികാ ഹോന്തു ദിസാസു ഥൂപാ,
ബഹൂ ജനാ ചക്ഖുമതോ പസന്നാ”തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൩൭) -

ഇമം ഗാഥാദ്വയം വത്വാ തം കലഹം വൂപസമേത്വാ ധാതുയോ അട്ഠധാ ഭാജേത്വാ അദാസി, തം സന്ധായേതം വുത്തം **“സകലജമ്ബുദീപേ ഉപ്പന്നം മഹാകലഹം വൂപസമേത്വാ ധാതുയോ ഭാജേസ്സതീ”**തി. **ലക്ഖണചക്കാനീ**തി ദ്വീസു പാദതലേസു ദ്വേ ലക്ഖണചക്കാനി.

ആസവേനാതി കമ്മകിലേസകാരണേന ആസവേന. ഏത്ഥ ഹി തേഭൂമകഞ്ച കമ്മം, അവസേസാ ച അകുസലാ ധമ്മാ “ആസവാ”തി വുത്താ. **ദേവൂപപത്തീ**തി ദേവേസു ഉപ്പത്തി നിബ്ബത്തി. ഏത്ഥ ച യക്ഖഗന്ധബ്ബതായ വിനിമുത്താ സബ്ബേ ദേവാ ദേവഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ. **ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ** ആകാസചാരീ. **അഹ**ന്തി വിഭത്തിവിപരിണാമേന യോജേതബ്ബം.

ദോണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അപരിഹാനിയസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. സത്തമേ **നിബ്ബാനസന്തികേയേവ ചരതീ**തി കിലേസനിബ്ബാനസ്സ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനസ്സ ച സന്തികേയേവ ചരതി “ന ചിരസ്സേവ അധിഗമിസ്സതീ”തി കത്വാ . ഗാഥായ **അപ്പമാദരതോ**തി സമഥവിപസ്സനായ അപ്പമജ്ജനേ രതോ അഭിരതോ, അപ്പമാദേനേവ രത്തിന്ദിവം വീതിനാമേന്തോതി അത്ഥോ. **പമാദം ഭയതോ പസ്സന്തോ**തി നിരയൂപപത്തിആദിഭയഹേതുതോ പമാദം ഭയതോ പസ്സന്തോ. **അഭബ്ബോ പരിഹാനായാ**തി സോ ഏവരൂപോ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേഹി മഗ്ഗഫലേഹി വാ പരിഹാനായ അഭബ്ബോ. സമഥവിപസ്സനാതോ ഹി സമ്പത്തതോ ന പരിഹായതി, ഇതരാനി ച അപ്പത്താനി പാപുണാതീതി.

അപരിഹാനിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പതിലീനസുത്തവണ്ണനാ

൩൮. അട്ഠമേ **അന്തവാ ലോകോ**തി ഏകപസ്സേന വഡ്ഢിതം കസിണനിമിത്തം “ലോകോ”തി ഗാഹേന വാ തക്കേന വാ ഉപ്പന്നദിട്ഠി. ലാഭീ ഹി ഝാനചക്ഖുനാ പസ്സിത്വാ ഗണ്ഹാതി, ഇതരോ തക്കമത്തേന. **അനന്തവാ**തി സമന്തതോ വഡ്ഢിതം അപ്പമാണം കസിണനിമിത്തം “ലോകോ”തി ഗാഹേന വാ തക്കേന വാ ഉപ്പന്നദിട്ഠി. **തം ജീവം തം സരീര**ന്തി ജീവോ സരീരഞ്ച ഏകമേവ വത്ഥൂതി ഉപ്പന്നദിട്ഠി. **വിസ്സട്ഠാനീ**തി സകപരിച്ചജനവസേന നിസ്സട്ഠാനി. **വന്താനീ**തി ഇദം പുന അനാദിയനഭാവദസ്സനവസേന വുത്തം. ചത്തമ്പി ഹി കേചി ഗണ്ഹന്തി, നയിദമേവന്തി ദസ്സനത്ഥം **“വന്താനീ”**തി വുത്തം. ന ഹി യം യേന വന്തം, ന സോ തം പുന ആദിയതി. വന്തമ്പി

കിഞ്ചി സസന്തതിലഗ്ഗം സിയാ, നയിദമേവന്തി ദസ്സനത്ഥം **"മുത്താനീ"**തി വുത്തം. തേനേവാഹ **"ഛിന്നബന്ധനാനി കതാനീ"**തി, സന്തതിതോ വിനിമോചനവസേന ഛിന്നബന്ധനാനി കതാനീതി അത്ഥോ. മുത്തമ്പി കിഞ്ചി മുത്തബന്ധനം വിയ ഫലം കുഹിഞ്ചി തിട്ഠതി, ന ഏവമിദന്തി ദസ്സനത്ഥം **"പഹീനാനീ"**തി വുത്തം. യഥാ കിഞ്ചി ദുന്നിസ്സട്ഠം പുന ആദായ സമ്മദേവ നിസ്സട്ഠം "പടിനിസ്സട്ഠ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം വിപസ്സനായ നിസ്സട്ഠാനി ആദിന്നസദിസാനി മഗ്ഗേന പഹീനാനി പടിനിസ്സട്ഠാനി നാമ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം **"പടിനിസ്സട്ഠാനീ"**തി വുത്തം. തേനേവാഹ **"യഥാ ന പുന ചിത്തം ആരോഹന്തി, ഏവം പടിനിസ്സജ്ജിതാനീ"**തി.

കാമേസനാതി കാമാനം ഏസനാ, കാമസങ്ഖാതാ വാ ഏസനാ കാമേസനാ. വുത്തഞ്ഹേതം "തത്ഥ കതമാ കാമേസനാ? യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോ കാമരാഗോ കാമനന്ദീ കാമപിപാസാ കാമമുച്ഛാ കാമജ്ഝോസാനം, അയം വുച്ചതി കാമേസനാ"തി, തസ്മാ കാമരാഗോ "കാമേസനാ"തി വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"കാമേസനാ…പേ॰… അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹീനാ"**തി. ഭവാനം ഏസനാ **ഭവേസനാ**. വുത്തമ്പി ചേതം "തത്ഥ കതമാ ഭവേസനാ? യോ ഭവേസു ഭവച്ഛന്ദോ…പേ॰… ഭവജ്ഝോസാനം, അയം വുച്ചതി ഭവേസനാ"തി, തസ്മാ ഭവേസനരാഗോ രൂപാരൂപഭവപത്ഥനാതി വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"ഭവേസനാ പന അരഹത്തമഗ്ഗേന പഹീയതീ"**തി.

ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഏസനാ **ബ്രഹ്മചരിയേസനാ**. സാ ച മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ, ദിട്ഠിഗതികസമ്മതബ്രഹ്മചരിയസ്സ ച ഗവേസനവസേന ദ്വിപ്പകാരാതി ആഹ **"ബ്രഹ്മചരിയം ഏസിസ്സാമീ"**തിആദി. ദിട്ഠിഗതികസമ്മതസ്സ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഏസനാപി ഹി ബ്രഹ്മചരിയേസനാതി വുച്ചതി. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "തത്ഥ കതമാ ബ്രഹ്മചരിയേസനാ? സസ്സതോ ലോകോതി വാ, അസസ്സതോ ലോകോതി വാ, അന്തവാ ലോകോതി വാ, അനന്തവാ ലോകോതി വാ, തം ജീവം തം സരീരന്തി വാ, അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീരന്തി വാ, ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, ഹോതി ച ന ച ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, നേവ ഹോതി ന ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി വാ, യാ ഏവരൂപാ ദിട്ഠി ദിട്ഠിഗതം ദിട്ഠിഗഹനം ദിട്ഠികന്താരം ദിട്ഠിവിസൂകായികം ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതം ദിട്ഠിസംയോജനം ഗാഹോ പതിട്ഠാഹോ അഭിനിവേസോ പരാമാസോ കുമ്മഗ്ഗോ മിച്ഛാപഥോ മിച്ഛത്തം തിത്ഥായതനം വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ, അയം വുച്ചതി ബ്രഹ്മചരിയേസനാ"തി (വിഭ॰ ൯൧൯).

തസ്മാ ദിട്ഠിഗതികസമ്മതസ്സ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഏസനാ ദിട്ഠംബ്രഹ്മചരിയേസനാതി വേദിതബ്ബാ. തേനേവാഹ **"ദിട്ഠിബ്രഹ്മചരിയേസനാ പന സോതാപത്തിമഗ്ഗേനേവ പടിപ്പസ്സമ്ഭതീ"**തി. ഏത്താവതാ ച രാഗദിട്ഠിയോ ഏസനാതി ദസ്സിതം ഹോതി. ന കേവലഞ്ച രാഗദിട്ഠിയോ ഏവ ഏസനാ, തദേകട്ഠം കമ്മമ്പി. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "തത്ഥ കതമാ കാമേസനാ? കാമരാഗോ തദേകട്ഠം അകുസലം കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മം, അയം വുച്ചതി കാമേസനാ. തത്ഥ കതമാ ഭവേസനാ? ഭവരാഗോ തദേകട്ഠം അകുസലം കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മം, അയം വുച്ചതി ഭവേസനാ. തത്ഥ കതമാ

ബ്രഹ്മചരിയേസനാ? അന്തഗ്ഗാഹികാ ദിട്ഠി തദേകട്ഠം അകുസലം കായകമ്മം വചീകമ്മം മനോകമ്മം, അയം വുച്ചതി ബ്രഹ്മചരിയേസനാ''തി (വിഭ॰ ൯൧൯).

നവവിധമാനോതി ''സേയ്യസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൧൦൮; ധ॰ സ॰ ൧൧൧൬; വിഭ॰ ൮൬൬; മഹാനി॰ ൨൧) ആഗതോ നവവിധമാനോ.

''കാമേസനാ''തിആദിഗാഥായ പന **ബ്രഹ്മചരിയേസനാ സഹാ**തി ബ്രഹ്മചരിയേസനായ സദ്ധിം. വിഭത്തിലോപേന ഹി അയം നിദ്ദേസോ. കരണത്ഥേ വാ ഏതം പച്ചത്തവചനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി ''ബ്രഹ്മചരിയേസനായ സദ്ധിം കാമേസനാ ഭവേസനാതി തിസ്സോ ഏസനാ''തി. താസു ബ്രഹ്മചരിയേസനം സരൂപതോ ദസ്സേതും **''ഇതിസച്ചപരാമാസോ, ദിട്ഠിട്ഠാനാ സമുസ്സയാ''**തി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - ഇതി ഏവം സച്ചന്തി പരാമാസോ **ഇതിസച്ചപരാമാസോ**. ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ദിട്ഠിയാ പവത്തിആകാരം ദസ്സേതി. ദിട്ഠിയോ ഏവ സബ്ബാനത്ഥഹേതുഭാവതോ **ദിട്ഠിട്ഠാനാ**. വുത്തഞ്ഹേതം - ''മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജം വദാമീ''തി (അം॰ നി॰ ൧.൩൧൦). താ ഏവ ച ഉപരൂപരി വുദ്ധിയാ മാനലോഭാദികിലേസസമുസ്സയനേന വട്ടദുക്ഖസമുസ്സയനേന ച **സമുസ്സയാ,** ''ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ''ന്തി മിച്ഛാഭിനിവിസമാനാ സബ്ബാനത്ഥഹേതുകാ കിലേസദുക്ഖൂപചയതോ ഹേതുഭൂതാ ച ദിട്ഠിയോ ബ്രഹ്മചരിയേസനാതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന പവത്തിആകാരതോ നിബ്ബത്തിതോ ച ബ്രഹ്മചരിയേസനാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

സബ്ബരാഗവിരത്തസ്സാതി സബ്ബേഹി കാമഭവരാഗേഹി വിരത്തസ്സ. തതോ ഏവ തണ്ഹാക്ഖയസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ വിമുത്തത്താ **തണ്ഹാക്ഖയവിമുത്തിനോ** അരഹതോ. **ഏസനാ പടിനിസ്സട്ഠാ**തി കാമേസനാ, ഭവേസനാ സബ്ബസോ നിസ്സട്ഠാ പഹീനാ. **ദിട്ഠിട്ഠാനാ സമൂഹതാ**തി ബ്രഹ്മചരിയേസനാസങ്ഖാതാ ദിട്ഠിട്ഠാനാ ച പഠമമഗ്ഗേനേവ സമുഗ്ഘാതിതാ. ഏവമ്പി ഇമിസ്സാ ഗാഥായ അത്ഥവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പതിലീനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉജ്ജയസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. നവമേ **അനുകുലയഞ്ഞന്തി** അനുകുലം കുലാനുക്കമം ഉപാദായ ദാതബ്ബദാനം. തേനാഹ **''അമ്ഹാകം…പേ॰… കുലാനുകുലവസേന യജിതബ്ബ''**ന്തി. വംസപരമ്പരായ പച്ഛാ ദുഗ്ഗതപുരിസേഹി പദാതബ്ബദാനം. ഏവരൂപം കുലം സീലവന്തേ ഉദ്ദിസ്സ നിബദ്ധദാനം, തസ്മിം കുലേ ദലിദ്ദാനിപി ന ഉപച്ഛിന്ദന്തി. തത്രിദം വത്ഥു - അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ഘരേ പഞ്ച സലാകഭത്തസതാനി ദീയിംസു. ദന്തമയസലാകാനം പഞ്ചസതാനി അഹേസും. അഥ തം കുലം അനുക്കമേന ദാലിദ്ദിയേന അഭിഭൂതം. ഏകാ തസ്മിം കുലേ ദാരികാ ഏകസലാകതോ ഉദ്ധം ദാതും നാസക്ഖി. സാപി പച്ഛാ സാതവാഹനം രട്ഠം ഗന്ത്വാ ഖലം സോധേത്വാ ലദ്ധധഞ്ഞേന തം സലാകം അദാസി. ഏകോ ഥേരോ രഞ്ഞോ ആരോചേസി. രാജാ തം ആനേത്വാ അഗ്ഗമഹേസിട്ഠാനേ ഠപേസി. സാ തതോ പട്ഠായ പുന പഞ്ചപി സലാകസതാനി പവത്തേസി.

അസ്സമേധന്തിആദീസു പോരാണകരാജകാലേ കിര സസ്സമേധം, പുരിസമേധം, സമ്മാപാസം, വാചാപേയ്യന്തി ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി അഹേസും, യേഹി രാജാനോ ലോകം സങ്ഗണ്ഹിംസു. തത്ഥ നിപ്ഫന്നസസ്സതോ ദസമഭാഗഗ്ഗഹണം **സസ്സമേധം** നാമ, സസ്സസമ്പാദനേ മേധാവിതാതി അത്ഥോ. മഹായോധാനം ഛമാസികഭത്തവേതനാനുപ്പദാനം **പുരിസമേധം** നാമ, പുരിസസങ്ഗണ്ഹനേ മേധാവിതാതി അത്ഥോ. ദലിദ്ദമനുസ്സാനം ഹത്ഥേ ലേഖം ഗഹേത്വാ തീണി വസ്സാനി വിനാ വഡ്ഢിയാ സഹസ്സദ്വിസഹസ്സമത്തധനാനുപ്പദാനം **സമ്മാപാസം** നാമ. തഞ്ഹി സമ്മാ മനുസ്സേ പാസേതി ഹദയേ ബന്ധിത്വാ വിയ ഠപേതി, തസ്മാ സമ്മാപാസന്തി വുച്ചതി. ''താത, മാതുലാ''തിആദിനാ പന സണ്ഹവാചാഭണനം **വാചാപേയ്യം** നാമ, പേയ്യവജ്ജം പിയവചനതാതി അത്ഥോ. ഏവം ചതൂഹി വത്ഥൂഹി സങ്ഗഹിതം രട്ഠം ഇദ്ധഞ്ചേവ ഹോതി ഫീതഞ്ച പഹൂതഅന്നപാനം ഖേമം നിരബ്ബുദം, മനുസ്സാ മുദാ മോദമാനാ ഉരേ പുത്തേ നച്ചേന്താ അപാരുതഘരദ്വാരാ വിഹരന്തി. ഇദം ഘരദ്വാരേസു അഗ്ഗളാനം അഭാവതോ **നിരഗ്ഗള**ന്തി വുച്ചതി. അയം പോരാണികാ പവേണീ. അപരഭാഗേ പന ഓക്കാകരാജകാലേ ബ്രാഹ്മണാ ഇമാനി ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി ഇമഞ്ച രട്ഠസമ്പത്തിം പരിവത്തേന്താ ഉമ്മൂലം കത്വാ അസ്സമേധം പുരിസമേധന്തിആദികേ പഞ്ച യഞ്ഞേ നാമ അകംസു. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ **ബ്രാഹ്മണധമ്മിയസുത്തേ** -

> ''തേസം ആസി വിപല്ലാസോ, ദിസ്വാന അണുതോ അണും...പേ॰...;
> തേ തത്ഥ മന്തേ ഗന്ഥേത്വാ, ഓക്കാകം തദുപാഗമു''ന്തി. (സു॰ നി॰ ൩൦൧-൩൦൨);

ഇദാനി തേഹി പരിവത്തേത്വാ ഠപിതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''അസ്സമേധ''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മേധന്തീ**തി വധേന്തി. **ദ്വീഹി പരിയഞ്ഞേഹീ**തി മഹായഞ്ഞസ്സ പുബ്ബഭാഗേ പച്ഛാ ച പവത്തേതബ്ബേഹി ദ്വീഹി പരിവാരയഞ്ഞേഹി. **സത്തനവുതിപഞ്ചപസുസതഘാതഭിംസനസ്സാ**തി സത്തനവുതാധികാനം പഞ്ചന്നം പസുസതാനം മാരണേന ഭേരവസ്സ പാപഭീരുകാനം ഭയാവഹസ്സ. തഥാ ഹി വദന്തി -

> ''ഛസതാനി നിയുജ്ജന്തി, പസൂനം മജ്ഝിമേ ഹനി;
> അസ്സമേധസ്സ യഞ്ഞസ്സ, ഊനാനി പസൂഹി തീഹീ''തി. (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൨൦);

സമ്മന്തി യുഗച്ഛിദ്ദേ പക്ഖിപിതബ്ബദണ്ഡകം. **പാസന്തീ**തി ഖിപന്തി. **സംഹാരിമേഹീ**തി സകടേഹി വഹിതബ്ബേഹി. പുബ്ബേ കിര ഏകോ രാജാ സമ്മാപാസം യജന്തോ സരസ്സതിനദിതീരേ പഥവിയാ വിവരേ ദിന്നേ നിമുഗ്ഗോയേവ അഹോസി, അന്ധബാലബ്രാഹ്മണാ ഗതാനുഗതിഗതാ ''അയം തസ്സ സഗ്ഗഗമനമഗ്ഗോ''തി സഞ്ഞായ തത്ഥ സമ്മാപാസയഞ്ഞം പട്ഠപേന്തി. തേന വുത്തം **''നിമുഗ്ഗോകാസതോ പഭുതീ''**തി. അയൂപോ അപ്പകദിവസോ യാഗോ, സയൂപോ ബഹുദിവസം നേയ്യോ **സത്രയാഗോ**തി. മന്തപദാഭിസങ്ഖതാനം സപ്പിമധൂനം **വാജ**മിതി സമഞ്ഞാ. ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണഗോമഹിംസാദി **സത്തരസകദക്ഖിണസ്സ**. സാരഗബ്ഭകോട്ഠാഗാരാദീസു നത്ഥി ഏത്ഥ അഗ്ഗളന്തി **നിരഗ്ഗളോ**. തത്ഥ കിര യഞ്ഞേ അത്തനോ സാപതേയ്യം അനവസേസതോ അനിഗൂഹിത്വാ നിയ്യാതീയതി.

മഹാരമ്ഭാതി ബഹുപസുഘാതകമ്മാ. അട്ഠകഥായം പന ''വിവിധാ യത്ഥ ഹഞ്ഞരേ''തി വക്ഖമാനത്താ ''മഹാകിച്ചാ മഹാകരണീയാ''തി പഠമോ അത്ഥവികപ്പോ വുത്തോ. ദുതിയോ പന അത്ഥവികപ്പോ ''മഹാരമ്ഭാതി പപഞ്ചവസേന അജേളകാ''തിആദി വുത്തന്തി അധിപ്പായേന **''അപിചാ''**തിആദിനാ ആരദ്ധോ. **നിരാരമ്ഭാ**തി എത്ഥാപി വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നനു ച പാണാതിപാതാദിഅകുസലകമ്മസ്സ അപ്പമത്തകമ്പി ഫലം നുപലബ്ഭതി, തസ്മാ തസ്സ നിപ്ഫലഭാവം അവത്വാ ''ന തേ ഹോന്തി മഹപ്ഫലാ''തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ **''നിരവസേസത്ഥേ''**തിആദി. അനുഗതം കുലന്തി **അനുകുലം,** കുലാനുഗതന്തി അത്ഥോ. യേ നിച്ചഭത്താദിം പുബ്ബപുരിസേഹി പട്ഠപിതം അപരാപരം അനുപച്ഛിന്ദന്താ മനുസ്സാ ദദന്തി, തേ അനുകുലം യജന്തി നാമ. തേനേവാഹ **''യേ അഞ്ഞേ അനുകുലം യജന്തീ''**തിആദി.

ഉജ്ജയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉദായിസുത്തവണ്ണനാ

ൾ. ദസമേ **പാണസമാരമ്ഭരഹിത**ന്തി പാണഘാതരഹിതം. **അബ്യാബജ്ഝം സുഖം ലോകം, പണ്ഡിതോ ഉപപജ്ജതീ**തി കാമച്ഛന്ദാദിബ്യാപാദവിരഹിതത്താ അബ്യാബജ്ഝം നിദ്ദുക്ഖം. പരപീളാഭാവേ പന വത്തബ്ബം നത്ഥി. ഝാനസമാപത്തിവസേന സുഖബഹുലത്താ സുഖം ഏകന്തസുഖം ബ്രഹ്മലോകം ഝാനപുഞ്ഞേന, ഇതരപുഞ്ഞേന പന തദഞ്ഞസമ്പത്തിഭവസങ്ഖാതം സുഖം ലോകം പണ്ഡിതോ സപ്പഞ്ഞോ ഉപേതി. സേസം ഉത്താനമേവ.

ഉദായിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചക്കവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. രോഹിതസ്സവഗ്ഗോ

൧. സമാധിഭാവനാസുത്തവണ്ണനാ

൪൧. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരായാ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ സുഖവിഹാരത്ഥായ, നിക്കിലേസതായ നിരാമിസേന സുഖേന വിഹരണത്ഥായാതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ചത്താരി ഫലസമാപത്തിജ്ഝാനാനി ഖീണാസവസ്സ ആസവക്ഖയാധിഗമതോ അപരഭാഗേ അധിഗതരൂപാരൂപജ്ഝാനാനി ച കഥിതാനി. **ദിബ്ബചക്ഖുഞാണദസ്സനപ്പടിലാഭായാ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണപ്പടിലാഭത്ഥായ. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണഞ്ഹി രൂപഗതസ്സ ദിബ്ബസ്സ ഇതരസ്സ ച ദസ്സനട്ഠേന ഇധ ''ഞാണദസ്സന''ന്തി അധിപ്പേതം. **ആലോകസഞ്ഞം മനസി കരോതീ**തി ദിവാ വാ രത്തിം വാ സൂരിയദീപചന്ദമണിഉക്കാവിജ്ജുലതാദീനം ആലോകോ ദിവാ രത്തിഞ്ച ഉപലദ്ധോ, യഥാലദ്ധവസേനേവ ആലോകം മനസി കരോതി ചിത്തേ ഠപേതി, തഥാ ച നം മനസി കരോതി, യഥാസ്സ സുഭാവിതാലോകകസിണസ്സ വിയ കസിണാലോകോ യഥിച്ഛകം യാവദിച്ഛകഞ്ച സോ ആലോകോ രത്തിയം ഉപതിട്ഠതി , യേന തത്ഥ ദിവാസഞ്ഞം ഠപേതി, ദിവാ വിയ വിഗതഥിനമിദ്ധോ ഹോതി. തേനാഹ **''യഥാ ദിവാ തഥാ രത്തി''**ന്തി.

യഥാ ദിവാ ആലോകസഞ്ഞാ മനസി കതാ, തഥേവ നം രത്തിമ്പി മനസി കരോതീതി യഥാ ദിവാ ദിട്ഠോ ആലോകോ, തഥേവ തം രത്തിം മനസി കരോതി. **ദുതിയപദേ**തി ''യഥാ രത്തിം തഥാ ദിവാ''തി ഇമസ്മിം വാക്യേ. **ഏസ നയോ**തി ഇമിനാ യഥാ രത്തിയം ചന്ദാലോകാദി ആലോകോ ദിട്ഠോ, ഏവമേവ രത്തിം ദിട്ഠാകാരേനേവ ദിവാ തം ആലോകം മനസി കരോതി ചിത്തേ ഠപേതീതി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി. **ഇതി വിവടേന ചേതസാ**തി ഏവം അപിഹിതേന ചിത്തേന, ഥിനമിദ്ധാപിധാനേന അപിഹിതചിത്തേനാതി വുത്തം ഹോതി. **അപരിയോനദ്ധേനാ**തി സമന്തതോ അനദ്ധേന അസഞ്ഛാദിതേന. **കിഞ്ചാപീ**തിആദിനാ അത്തനാ വുത്തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. **ആലോകസദിസം കതം** ''യഥാ ദിവാ തഥാ രത്തി''ന്തിആദിനാ.

സത്തട്ഠാനികസ്സാതി ''അഭിക്കന്തേ പടിക്കന്തേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧൪; ൨.൩൭൬; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൯) വുത്തസ്സ സത്തട്ഠാനികസ്സ സതിസമ്പജഞ്ഞസ്സ അത്ഥായ. **പരിഗ്ഗഹിതവത്ഥാരമ്മണതായാ**തി വത്ഥുനോ ആരമ്മണസ്സ ച യാഥാവതോ വിദിതഭാവേന. യഥാ ഹി സപ്പം പരിയേസന്തേന തസ്സ ആസയേ വിദിതേ സോപി വിദിതോ ഗഹിതോ ഏവ ച ഹോതി മന്താഗദബലേന തസ്സ ഗഹണസ്സ സുകരത്താ, ഏവം വേദനായ ആസയഭൂതേ വത്ഥുമ്ഹി ആരമ്മണേ ച വിദിതേ ആദികമ്മികസ്സപി വേദനാ വിദിതാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോതി സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച തസ്സാ ഗഹണസ്സ സുകരത്താ. പഗേവ പരിഞ്ഞാതവത്ഥുകസ്സ ഖീണാസവസ്സ. തസ്സ ഹി ഉപ്പാദക്ഖണേപി ഠിതിക്ഖണേപി ഭങ്ഗക്ഖണേപി വേദനാ വിദിതാ പാകടാ ഹോന്തി ''താ വേദനാ ഏവം ഉപ്പജ്ജിത്വാ''തിആദിനാ. ന കേവലഞ്ച വേദനാ ഏവ, ഇധ വുത്താ സഞ്ഞാദയോപി അവുത്താ ചേതനാദയോപി വിദിതാവ ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ തിട്ഠന്തി ച നിരുജ്ഝന്തി ച. നിദസ്സനമത്തഞ്ഹേതം, യദിദം പാളിയം വേദനാസഞ്ഞാവിതക്കഗ്ഗഹണം. തേന അനവസേസതോ സബ്ബധമ്മാനമ്പി ഉപ്പാദാദിതോ വിദിതഭാവം ദസ്സേതി.

അപിച വേദനായ ഉപ്പാദോ വിദിതോ ഹോതി, ഉപട്ഠാനം വിദിതം ഹോതി, അത്ഥങ്ഗമോ വിദിതോ ഹോതി. കഥം വേദനായ ഉപ്പാദോ വിദിതോ ഹോതി ? അവിജ്ജാസമുദയാ വേദനാസമുദയോ, തണ്ഹാസമുദയാ കമ്മസമുദയോ, ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോതി നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ സമുദയം പസ്സതി. ഏവം വേദനായ ഉപ്പാദോ വിദിതോ ഹോതി. കഥം വേദനായ ഉപട്ഠാനം വിദിതം ഹോതി? അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഖയതുപട്ഠാനം വിദിതം ഹോതി, ദുക്ഖതോ മനസികരോതോ ഭയതുപട്ഠാനം വിദിതം ഹോതി, അനത്തതോ മനസികരോതോ സുഞ്ഞതുപട്ഠാനം വിദിതം ഹോതി. ഏവം വേദനായ ഉപട്ഠാനം വിദിതം ഹോതി. ഇതി ഖയതോ ഭയതോ സുഞ്ഞതോ ജാനാതി. കഥം വേദനായ അത്ഥങ്ഗമോ വിദിതോ ഹോതി? അവിജ്ജാനിരോധാ വേദനാനിരോധോ...പേ॰... ഏവം വേദനായ അത്ഥങ്ഗമോ വിദിതോ ഹോതി. ഇമിനാപി നയേനേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഇതി രൂപന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**സദ്ദോ അനവസേസതോ രൂപസ്സ സരൂപനിദസ്സനത്ഥോതി തസ്സ **ഇദം രൂപന്തി** ഏതേന സാധാരണതോ സരൂപനിദസ്സനമാഹ, **ഏത്തകം രൂപന്തി** ഏതേന അനവസേസതോ, **ന ഇതോ പരം രൂപം അത്ഥീ**തി തബ്ബിനിമുത്തസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവം. **ഇതി വേദനാ**തിആദീസുപി അയം വേദനാ, ഏത്തകാ വേദനാ, ഇതോ പരം വേദനാ നത്ഥി. അയം സഞ്ഞാ...പേ॰... ഇമേ സങ്ഖാരാ...പേ॰... ഇദം വിഞ്ഞാണം, ഏത്തകം വിഞ്ഞാണം, ഇതോ പരം വിഞ്ഞാണം നത്ഥീതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോതി ആഹ **“വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ”**തി.

ഞാണേന ജാനിത്വാ പരോപരാനി. **പരോപരാനീ**തി പരാനി ച ഓപരാനി ച. **ഉത്തമാധമാനീ**തി പരത്തഭാവസകത്തഭാവാദീനി ഉത്തമാധമാനി. **ചലിതന്തി** തണ്ഹാദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതം. **അനീഘോ**തി രാഗാദിഈഘരഹിതോ. **അതാരി സോ**തി സോ ഏവരൂപോ അരഹാ ജാതിജരം അതരി.

സമാധിഭാവനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൪. പഞ്ഹബ്യാകരണസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൨-൪൪. ദുതിയേ **ഏതേസം പഞ്ഹാനന്തി** ഏകംസബ്യാകരണാദീനം ചതുന്നം പഞ്ഹാനം. **തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ ബ്യാകരണം ജാനാതീ**തി “ചക്ഖും അനിച്ച”ന്തി പുട്ഠേ “അനിച്ച”ന്തി ഏകംസേനേവ ബ്യാകാതബ്ബം. “അനിച്ചാ നാമ ചക്ഖു”ന്തി പുട്ഠേ പന “ന കേവലം ചക്ഖുമേവ, സോതമ്പി അനിച്ച”ന്തി ഏവം വിഭജിത്വാ ബ്യാകാതബ്ബം. “യഥാ ചക്ഖും തഥാ സോതം, യഥാ സോതം തഥാ ചക്ഖു”ന്തി പുട്ഠേ “കേനട്ഠേന പുച്ഛസീ”തി പടിപുച്ഛിത്വാ “ദസ്സനട്ഠേന പുച്ഛാമീ”തി വുത്തേ “ന ഹീ”തി ബ്യാകാതബ്ബം. “അനിച്ചട്ഠേന പുച്ഛാമീ”തി വുത്തേ “ആമാ”തി ബ്യാകാതബ്ബം. “തം ജീവം തം സരീര”ന്തിആദീനി പുട്ഠേന പന “അബ്യാകതമേതം ഭഗവതാ”തി ഠപേതബ്ബോ, ഏസ പഞ്ഹോ ന ബ്യാകാതബ്ബോതി ഏവം ജാനാതീതി അത്ഥോ. **അത്ഥസമാഗമേനാ**തി അത്ഥസ്സ പടിലാഭേന ലദ്ധബ്ബേന. സമിതി സങ്ഗതി സമോധാനന്തി സമയോ, പടിലാഭോ. സമയോ ഏവ **അഭിസമയോ,** അഭിമുഖഭാവേന വാ സമയോ **അഭിസമയോ**തി ഏവമേത്ഥ പദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.
തതിയചതുത്ഥാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പഞ്ഹബ്യാകരണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. രോഹിതസ്സസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൫-൪൬. പഞ്ചമേ (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൦൭) **ഏകോകാസേതി** ചക്കവാളസ്സ പരിയന്തസഞ്ഞിതേ ഏകസ്മിം ഓകാസേ. **ഭുമ്മന്തി** "യത്ഥാ"തി ഇദം ഭുമ്മവചനം. സാമഞ്ഞതോ വുത്തമ്പി "സോ ലോകസ്സ അന്തോ"തി വചനതോ വിസിട്ഠവിസയമേവ ഹോതി. "ന ജായതി, ന മീയതീ"തി വത്വാ പുന "ന ചവതി, ന ഉപപജ്ജതീ"തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ **"ഇദം അപരാപരം...പേ॰... ഗഹിത"**ന്തി. **പദഗമനേനാതി** പദസാ ഗമനേന. **സത്ഥാ സങ്ഖാരലോകസ്സ അന്തം സന്ധായ വദതി** ഉപരി സബ്ബാനി പകാസേതുകാമോ. സങ്ഖാരലോകസ്സ ഹി അന്തോ നിബ്ബാനം.

ദള്ഹം ഥിരം ധനു ഏതസ്സാതി ദള്ഹധന്വാ, സോ ഏവ "ദള്ഹധമ്മാ"തി വുത്തോ. തേനാഹ **"ദള്ഹധനൂ"**തി. **ഉത്തമപ്പമാണം** നാമ സഹസ്സഥാമധനു. ധനുഗ്ഗണ്ഹനസിപ്പചിത്തകതായ ധനുഗ്ഗഹോ, ന ധനുഗ്ഗഹണമത്തേനാതി ആഹ **"ധനുഗ്ഗഹോതി ധനുആചരിയോ"**തി. "ധനുഗ്ഗഹോ"തി വത്വാ "സിക്ഖിതോ"തി വുത്തേ ധനുസിക്ഖായ സിക്ഖിതോതി വിഞ്ഞായതി. സിക്ഖാ ച ഏത്തകേന കാലേന സിക്ഖന്തസ്സ ഉക്കംസഗതാ ഹോതീതി ആഹ **"ദ്വാദസ വസ്സാനി ധനുസിപ്പം സിക്ഖിതോ"**തി. **ഉസഭപ്പമാണേതി** വീസതി യട്ഠിയോ ഉസഭം, തസ്മിം ഉസഭപ്പമാണേ പദേസേ. **വാലഗ്ഗന്തി** വാലകോടിം. **കതഹത്ഥോതി** പരിചിതഹത്ഥോ. **കതസരക്ഖേപോതി** ഥിരലക്ഖേ ച ചലലക്ഖേ ച പരേസം ദസ്സനവസേന സരക്ഖേപസ്സ കതാപീ. തേനാഹ **"ദസ്സിതസിപ്പോ"**തി, "കതയോഗ്ഗോ"തി കേചി. അസന്തി ഏതേനാതി **അസനം,** കണ്ഡോ. **താലച്ഛാദിന്തി** താലച്ഛായം. സാ പന രതനമത്താ വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലാ.

പുരത്ഥിമാ സമുദ്ദാതി ഏകസ്മിം ചക്കവാളേ പുരത്ഥിമാ സമുദ്ദാ. സമുദ്ദസീസേന പുരത്ഥിമചക്കവാളമുഖവട്ടിം വദതി. **പച്ഛിമസമുദ്ദോതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **നിപ്പപഞ്ചതന്തി** അദന്ധകാരിതം. **സമ്പത്തേതി** താദിസേന ജവേന ഗച്ഛന്തേന സമ്പത്തേ. **അനോതത്തേതി** ഏത്ഥാപി "സമ്പത്തേ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ, തഥാ "നാഗലതാദന്തകട്ഠ"ന്തി ഏത്ഥാപി. **തദാതി** യദാ സോ ലോകന്തഗവേസകോ അഹോസി, തദാ. **ദീഘായുകകാലോതി** അനേകവസ്സസഹസ്സായുകകാലോ. **ചക്കവാളലോകസ്സാതി** സാമഞ്ഞവസേന ഏകവചനം, ചക്കവാളലോകാനന്തി അത്ഥോ. ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ നിബ്ബത്തിപുബ്ബപരിചയസിദ്ധായ നികന്തിയാ.

സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേതി ന രൂപധമ്മമത്തകേ, അഥ ഖോ പഞ്ചക്ഖന്ധസമുദായേതി ദസ്സേതി. **സമിതപാപോതി** സമുച്ഛിന്നസംകിലേസധമ്മോ. ഛട്ഠം ഉത്താനമേവ.

രോഹിതസ്സസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സുവിദൂരസുത്തവണ്ണനാ

൪൭. സത്തമേ **സുവിദൂരവിദൂര**-സദ്ദാനം സമാനത്ഥാനംയേവ ഏകത്ഥ ഗഹണം ഇധ നിദ്ദേസോ ദൂരാസന്നഭാവസ്സ അപേക്ഖാസിദ്ധത്താ ഇധാധിപ്പേതസ്സ

ദൂരഭാവസ്സ കേനചി പരിയായേന അനാസന്നഭാവദസ്സനത്ഥം കതന്തി ആഹ **"കേനചി പരിയായേന അനാസന്നാനി ഹുത്വാ"**തിആദി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സുവിദൂരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വിസാഖസുത്തവണ്ണനാ

൪൮. അട്ഠമേ വാക്കരണചാതുരിയതോ വചനഗുണഹേതൂനം പൂരിയാ പോരീ, പോരിയം ഭവാതി പോരീ, തായ **പോരിയാ**. തേനാഹ **"പരിപുണ്ണവാചായാ"**തി, അക്ഖരപദപരിപുണ്ണായ വാചായാതി അത്ഥോ. **അപലിബുദ്ധായാ**തി പിത്താദീഹി ന വിബദ്ധായ അനനുബുന്ധിതായ. **അനേലഗലായാ**തി അനേലായ അഗലായ നിദ്ദോസായ അഗളിതപദബ്യഞ്ജനായ ച. ഥേരസ്സ ഹി കഥയതോ പദം വാ ബ്യഞ്ജനം വാ ന പരിഹായതി. തേനാഹ **"അനേലഗലായാതി നിദ്ദോസായ ചേവ അഗളിതായ ചാ"**തിആദി. തത്ഥ **നിദ്ദോസായാ**തി അത്ഥതോ ച ബ്യഞ്ജനതോ ച വിഗതദോസായ. **അപതിതപദബ്യഞ്ജനായാ**തി അവിരഹിതപദബ്യഞ്ജനായ. അഥ വാ **അനേലഗലായാ**തി ന ഏലം ദോസം ഗലതീതി അനേലഗലാ. അവിച്ഛിന്നവാചായ അനേലഗലായ യഥാ ദന്ധമനുസ്സാ മുഖേന ഖേളം ഗളന്തേന വാചം ഭാസന്തി, ന ഏവരൂപായ. അഥ ഖോ നിദ്ദോസായ വിസദവാചായാതി അത്ഥോ. വിവട്ടപ്പകാസിനീ വാചാ ന കദാചി വിവട്ടമുത്താതി കത്വാ ആഹ **"വിവട്ടപരിയാപന്നായാ"**തി, വിവട്ടം അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തായാതി അത്ഥോ. വിവട്ടപ്പകാസിനീ ഹി വാചാ വിവട്ടം പരിച്ഛിജ്ജ ആപാദേന്തീ പവത്തതി. നവലോകുത്തരധമ്മോ സബ്ബധമ്മേഹി സമുസ്സിതട്ഠേന അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന ച ധജോ നാമാതി ആഹ **"അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേനാ"**തിആദി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

വിസാഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വിപല്ലാസസുത്തവണ്ണനാ

൪൯. നവമേ അനിച്ചാദീനി വത്ഥൂനി നിച്ചന്തിആദിനാ വിപരീതതോ അസന്തീതി വിപല്ലാസാ , സഞ്ഞായ വിപല്ലാസോ **സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ**. ഇതരേസുപി തീസു ഏസേവ നയോ. ഏവമേതേ ചതുന്നം വത്ഥൂനം വസേന ചത്താരോ, തേസു വത്ഥൂസു സഞ്ഞാദീനം വസേന ദ്വാദസ ഹോന്തി. തേസു അട്ഠ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹീയന്തി. **അസുഭേ സുഭന്തി** സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാ സകദാഗാമിമഗ്ഗേന തനുകാ ഹോന്തി, അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹീയന്തി. **ദുക്ഖേ സുഖന്തി** സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാ അരഹത്തമഗ്ഗേന പഹീയന്തീതി വേദിതബ്ബാ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

വിപല്ലാസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉപക്കിലേസസുത്തവണ്ണനാ

൫൦. ദസമേ **ഉപക്കിലിട്ഠഭാവകരണേനാ**തി മലീനഭാവകരണേന. **പഞ്ചവിധായ സുരായ ചതുബ്ബിധസ്സ ച മേരയസ്സാ**തി ഏത്ഥ പൂവസുരാ, പിട്ഠസുരാ, ഓദനസുരാ, കിണ്ണപക്ഖിത്താ, സമ്ഭാരസംയുത്താതി പഞ്ച സുരാ. പുപ്ഫാസവോ, ഫലാസവോ, മധ്വാസവോ, ഗുളാസവോതി ചത്താരോ

ആസവാ, ചതുബ്ബിധം മേരയം നാമ. തത്ഥ പൂവേ ഭാജനേ പക്ഖിപിത്വാ തജ്ജം ഉദകം ദത്വാ മദ്ദിത്വാ കതാ **പൂവസുരാ**. ഏവം സേസസുരാപി. **കിണ്ണാ**തി പന തസ്സാ സുരായ ബീജം വുച്ചതി. യേ സുരാ "മോദകാ"തിപി വുച്ചന്തി, തേ പക്ഖിപിത്വാ കതാ **കിണ്ണപക്ഖിത്താ**. ധാതകിആസവാദിനാനാസമ്ഭാരേഹി സംയോജിതാ **സമ്ഭാരസംയുത്താ.**മധുകതാലനാളികേരാദിപുപ്ഫരസോ ചിരപരിവാസിതോ **പുപ്ഫാസവോ**. പനസാദിഫലരസോ **ഫലാസവോ**. മുദ്ദികാരസോ **മധ്വാസവോ**. ഉച്ഛുരസോ **ഗുളാസവോ**.

ഉപക്കിലേസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രോഹിതസ്സവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൨. ദുതിയപണ്ണാസകം

(൫) ೧. പുഞ്ഞാഭിസന്ദവഗ്ഗോ

೧. പഠമപുഞ്ഞാഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൫൧. ദുതിയസ്സ പഠമേ **പുഞ്ഞാഭിസന്ദാ**തി വാ പുഞ്ഞനദിയോ. അവിച്ഛേദേന നിച്ചം പവത്തിയമാനാനി ഹി പുഞ്ഞാനി അഭിസന്ദനട്ഠേന ''പുഞ്ഞാഭിസന്ദാ''തി വുത്താ. **അപരിമിത**ന്തി ആള്ഹകഗണനായ അപരിമിതം, യോജനവസേന പനസ്സ പരിമാണം അത്ഥി. തഥാ ഹി ഹേട്ഠാ മഹാപഥവിയാ ഉപരി ആകാസേന പരതോ ചക്കവാളപബ്ബതേന മജ്ഝേ തത്ഥ തത്ഥ ഠിതേഹി ദീപപബ്ബതപരിയന്തേഹി പരിച്ഛിന്നത്താ യോജനതോ സക്കാ പമാണം കാതും. **ഭേരവാരമ്മണേഹീ**തി സവിഞ്ഞാണകാവിഞ്ഞാണകേഹി ഭേരവാരമ്മണേഹി. തഥാ ഹി തം മഹാസരീരമച്ഛകുമ്ഭീലയക്ഖരക്ഖസമഹാനാഗദാനവാദീനം സവിഞ്ഞാണകാനം വളവാമുഖപാതാലാദീനം അവിഞ്ഞാണകാനഞ്ച ഭേരവാരമ്മണാനം വസേന ''ബഹുഭേരവ''ന്തി വുച്ചതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

പഠമപുഞ്ഞാഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയപുഞ്ഞാഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൫൨. ദുതിയേ **സോതാപന്നസ്സ സദ്ധാ അധിപ്പേതാ**തി സോതാപന്നസ്സ മഗ്ഗേനാഗതാ സദ്ധാ അധിപ്പേതാ.

ദുതിയപുഞ്ഞാഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. പഠമസംവാസസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൩-൫൪. തതിയേ യഥാകമ്മം താ താ ഗതിയോ **അര**ന്തി ഉപഗച്ഛന്തീതി അരിയാ, സത്താ. ഇമേ പന കുച്ഛിതാ അരിയാതി **കദരിയാ**. ഥദ്ധമച്ഛരിനോ, ഥദ്ധേന മച്ഛരേന സമന്നാഗതാതി അത്ഥോ. ഥദ്ധമച്ഛരിയസദിസഞ്ഹി കുച്ഛിതം സബ്ബദാ നിഹീനം നത്ഥി സബ്ബഗുണാനം ആദിഭൂതസ്സ ഭോഗസമ്പത്തിആദിസബ്ബസമ്പത്തീനം മൂലഭൂതസ്സ ദാനസ്സ നിസേധനതോ. തേനാഹ **''കദരിയാതി ഥദ്ധമച്ഛരിനോ''**തി. ഏകച്ചോ ഹി അത്തനോ വസനട്ഠാനേ ഭിക്ഖൂ ഹത്ഥം പസാരേത്വാപി ന വന്ദതി. അഞ്ഞത്ഥ ഗതോ വിഹാരം പവിസിത്വാ സക്കച്ചം വന്ദിത്വാ മധുരപ്പടിസന്ഥാരം കരോതി ''കിം, ഭന്തേ, അമ്ഹാകം വസനട്ഠാനം നാഗച്ഛഥ, സമ്പന്നോ പദേസോ, പടിബലാഹം അയ്യാനം യാഗുഭത്താദീഹി ഉപട്ഠാനം കാതു''ന്തി. ഭിക്ഖു ''സദ്ധോ അയം ഉപാസകോ''തി യാഗുഭത്താദീഹി സങ്ഗണ്ഹാതി.

അഥേകോ ഥേരോ തസ്സ ഗാമം ഗന്ത്വാ പിണ്ഡായ ചരതി. സോ തം ദിസ്വാ അഞ്ഞേന വാ ഗച്ഛതി, ഘരം വാ പവിസതി. സചേപി സമ്മുഖീഭാവം ആഗച്ഛതി, ഹത്ഥേന വന്ദിത്വാ ''അയ്യസ്സ ഭിക്ഖം ദേഥ, അഹം ഏകേന കമ്മേന ഗച്ഛാമീ''തി പക്കമതി. ഥേരോ സകലഗാമം ചരിത്വാ തുച്ഛപത്തോവ നിക്ഖമതി. ഇദം താവ മുദുമച്ഛരിയം നാമ. യേന അദായകോപി ദായകോ വിയ പഞ്ഞായതി. ഇധ പന ഥദ്ധമച്ഛരിയം അധിപ്പേതം. യേന സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖൂസു പിണ്ഡായ പവിട്ഠേസു ''ഥേരാ ഠിതാ''തി വുത്തേ ''കിം മയ്ഹം

പാദാ രുജ്ജന്തീ’’തിആദീനി വത്വാ സിലാഥമ്ഭോ വിയ ഖാണുകോ വിയ ച ഥദ്ധോ ഹുത്വാ തിട്ഠതി, സാമീചിമ്പി ന കരോതി, കുതോ ദാനം. അയമിധ അധിപ്പേതോ. തേന വുത്തം **‘‘ഥദ്ധമച്ഛരിനോതി ഥദ്ധേന മച്ഛരേന സമന്നാഗതാതി അത്ഥോ’’**തി. മച്ഛരം മച്ഛേരം മച്ഛരിയന്തി അത്ഥതോ ഏകം.

പരിഭാസകാതി ഭിക്ഖൂ ഘരദ്വാരേ ഠിതേ ദിസ്വാ ‘‘കിം തുമ്ഹേ കസിത്വാ ആഗതാ വപിത്വാ ലായിത്വാ, മയം അത്തനോപി ന ലഭാമ, കുതോ തുമ്ഹാകം, സീഘം നിക്ഖമഥാ’’തിആദീഹി സന്തജ്ജകാ. **യാചകാനം വചനസ്സ അത്ഥം ജാനന്തീ**തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി ഭിക്ഖൂ ഘരദ്വാരേ ഠിതാ തുണ്ഹീ ഹോന്തി, അത്ഥതോ പന ‘‘ഭിക്ഖം ദേഥാ’’തി വദന്തി നാമ അരിയായ യാചനായ. വുത്തഞ്ഹേതം ‘‘ഉദ്ദിസ്സ അരിയാ തിട്ഠന്തി, ഏസാ അരിയാന യാചനാ’’തി (മി॰ പ॰ ൪.൫.൯). തത്ര യേ ‘‘മയം പചാമ, ഇമേ ന പചന്തി, പചമാനേ പത്വാ അലഭന്താ കുഹിം ലഭിസ്സതീ’’തി ദേയ്യധമ്മം സംവിഭജന്തി, തേ വദഞ്ഞൂ യാചകാനം വചനസ്സ അത്ഥം ജാനന്തി നാമ ഞത്വാ കത്തബ്ബകരണതോ. ചതുത്ഥം ഉത്താനമേവ.

പഠമസംവാസസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. സമജീവീസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൫-൫൬. പഞ്ചമേ **അനുഗ്ഗണ്ഹനത്ഥ**ന്തി നകുലമാതാ നകുലപിതാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം സങ്ഗഹത്ഥായ. നകുലസ്സ ദാരകസ്സ പിതാ **നകുലപിതാ. നകുലമാതാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ. ഛട്ഠേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

സമജീവീസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൯. സുപ്പവാസാസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൭-൫൯. സത്തമേ **ആയുഭാഗപടിലാഭിനീ ഹോതീ**തി ആയുകോട്ഠാസസ്സ പടിലാഭിനീ ഹോതി. **തിവിധലോക**ന്തി സത്തസങ്ഖാരഭാജനസങ്ഖാതം തിവിധം ലോകം. **വിദിതം കത്വാ**തി വിഭൂതം കത്വാ. **ലോകവിദൂ**നന്തി കരണത്ഥേ സാമിവചനന്തി ആഹ **‘‘ബുദ്ധേഹി പസത്ഥാ’’**തി. അട്ഠമനവമദസമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സുപ്പവാസാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുഞ്ഞാഭിസന്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(೨) ೨. പത്തകമ്മവഗ്ഗോ

൧-൪. പത്തകമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ

൬൧-൬൪. ദുതിയസ്സ പഠമേ യേ അനിട്ഠാ ന ഹോന്തി, തേ ഇട്ഠാതി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"അനിട്ഠപടിക്ഖേപേന ഇട്ഠാ"**തി. **ഇട്ഠാതി** ച പരിയിട്ഠാ വാ ഹോതു മാ വാ, ഇട്ഠാരമ്മണഭൂതാതി അത്ഥോ. ഗവേസിതമ്പി ഹി ഇട്ഠന്തി വുച്ചതി, തം ഇധ നാധിപ്പേതം. **മനേതി** മനസ്മിം. **കന്താതി** വാ കമനീയാ, കാമേതബ്ബാതി അത്ഥോ. **മനം അപ്പായന്തീതി** ഇട്ഠഭാവേന മനം വഡ്ഢേന്തി. കമ്മസാധനോ ഇധ **ഭോഗ**-സദ്ദോതി ആഹ **"ഭോഗാതി ഭുഞ്ജിതബ്ബാ"**തിആദി. **ധമ്മൂപഘാതം കത്വാ** കുസലധമ്മം വിനോദേത്വാ. ഉപനിജ്ഝായീയന്തീതി **ഉപജ്ഝായാതി** ആഹ **"സുഖദുക്ഖേസു ഉപനിജ്ഝായിതബ്ബത്താ"**തി, സുഖദുക്ഖേസു ഉപ്പന്നേസു അനുസ്സരിതബ്ബത്താതി അത്ഥോ. **സന്ദിട്ഠസമ്ഭത്തേഹീതി** ഏത്ഥ തത്ഥ തത്ഥ സങ്ഗമ്മ ദിട്ഠമത്താ നാതിദള്ഹമിത്താ **സന്ദിട്ഠാ,** സുട്ഠു ഭത്താ സിനേഹവന്തോ ദള്ഹമിത്താ **സമ്ഭത്താ**.

വിസമലോഭന്തി ബലവലോഭം. **സുഖിതന്തി** സഞ്ജാതസുഖം. **പീണിതന്തി** ധാതം സുഹിതം. തഥാഭൂതോ പന യസ്മാ ബലസമ്പന്നോ ഹോതി, തസ്മാ **"ബലസമ്പന്നം കരോതീ"**തി വുത്തം.

സോഭനേ കായികവാചസികകമ്മേ രതോതി സൂരതോ ഉകാരസ്സ ദീഘം കത്വാ, തസ്സ ഭാവോ **സോരച്ചം,** കായികവാചസികോ അവീതിക്കമോ. സോ പന അത്ഥതോ സുസീലഭാവോതി ആഹ **"ഖന്തിസോരച്ചേ നിവിട്ഠാതി അധിവാസനക്ഖന്തിയഞ്ച സുസീലതായ ച നിവിട്ഠാ"**തി. **ഏകമത്താനന്തി** ഏകം ചിത്തന്തി അത്ഥോ. രാഗാദീനഞ്ഹി പുബ്ബഭാഗിയം ദമനാദി പച്ചേകം ഇച്ഛിതബ്ബം, ന മഗ്ഗക്ഖണേ വിയ ഏകജ്ഝം പടിസങ്ഖാനമുഖേന പജഹനതോ. **ഏകമത്താനന്തി** വാ വിവേകവസേന ഏകം ഏകാകിനം അത്താനം. തേനേവാഹ **"ഏകം അത്തനോവ അത്തഭാവ"**ന്തിആദി. **ഉപരൂപരിഭൂമീസൂതി** ഛകാമസഗ്ഗസങ്ഖാതാസു ഉപരൂപരികാമഭൂമീസു. കമ്മസ്സ ഫലം **അഗ്ഗം** നാമ. തം പനേത്ഥ ഉച്ചഗാമീതി ആഹ **"ഉദ്ധമഗ്ഗമസ്സാ"**തി. സുവഗ്ഗേ നിയുത്താ, സുവഗ്ഗപ്പയോജനാതി വാ **സോവഗ്ഗികാ. ദസന്നം വിസേസാനന്തി** ദിബ്ബആയുവണ്ണയസസുഖആധിപതേയ്യാനഞ്ചേവ ഇട്ഠരൂപാദീനഞ്ച ഫലവിസേസാനം. വണ്ണഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ സകോ അത്തഭാവവണ്ണോ ഗഹിതോ, രൂപഗ്ഗഹണേന ബഹിദ്ധാ രൂപാരമ്മണം. ദുതിയതതിയചതുത്ഥാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പത്തകമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. രൂപസുത്തവണ്ണനാ

൬൫. പഞ്ചമേ പമിനോതി ഉളാരതാദിവിസേസം ഏതേനാതി പമാണം, രുപകായോ പമാണം ഏതസ്സാതി **രൂപപ്പമാണോ**. തതോ ഏവ രൂപേ പസന്നോതി **രൂപപ്പസന്നോ. ഘോസോതി** ചേത്ഥ ഥുതിഘോസോ. **ലൂഖന്തി**

പച്ചയലൂഖതാ. **ധമ്മാ**തി സീലാദയോ ഗുണധമ്മാ അധിപ്പേതാ. ഇമേസം പന ചതുന്നം പുഗ്ഗലാനം നാനാകരണം പാളിയംയേവ ആഗതം. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "കതമോ ച പുഗ്ഗലോ രൂപപ്പമാണോ രൂപപ്പസന്നോ? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ ആരോഹം വാ പസ്സിത്വാ പരിണാഹം വാ പസ്സിത്വാ സണ്ഠാനം വാ പസ്സിത്വാ പാരിപൂരിം വാ പസ്സിത്വാ തത്ഥ പമാണം ഗഹേത്വാ പസാദം ജനേതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ രൂപപ്പമാണോ രൂപപ്പസന്നോ.
>
> "കതമോ ച പുഗ്ഗലോ ഘോസപ്പമാണോ ഘോസപ്പസന്നോ? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ പരവണ്ണനായ പരഥോമനായ പരപസംസനായ പരവണ്ണഹാരികായ തത്ഥ പമാണം ഗഹേത്വാ പസാദം ജനേതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ ഘോസപ്പമാണോ ഘോസപ്പസന്നോ.
>
> "കതമോ ച പുഗ്ഗലോ ലൂഖപ്പമാണോ ലൂഖപ്പസന്നോ? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ ചീവരലൂഖം വാ പസ്സിത്വാ പത്തലൂഖം വാ പസ്സിത്വാ സേനാസനലൂഖം വാ പസ്സിത്വാ വിവിധം വാ ദുക്കരകാരികം പസ്സിത്വാ തത്ഥ പമാണം ഗഹേത്വാ പസാദം ജനേതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ ലൂഖപ്പമാണോ ലൂഖപ്പസന്നോ.
>
> "കതമോ ച പുഗ്ഗലോ ധമ്മപ്പമാണോ ധമ്മപ്പസന്നോ? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ സീലം വാ പസ്സിത്വാ സമാധിം വാ പസ്സിത്വാ പഞ്ഞം വാ പസ്സിത്വാ തത്ഥ പമാണം ഗഹേത്വാ പസാദം ജനേതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ ധമ്മപ്പമാണോ ധമ്മപ്പസന്നോ"തി (പു॰ പ॰ ൧൭൧-൧൭൨).

തത്ഥ **ആരോഹ**ന്തി ഉച്ചതം. സാ ച ഖോ തസ്മിം തസ്മിം കാലേ പമാണയുത്താ ദട്ഠബ്ബാ. **പരിണാഹ**ന്തി നാതികിസഥൂലതാവസേന പീണതം. **സണ്ഠാന**ന്തി തേസം തേസം അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം സുസണ്ഠിതതം ദീഘരസ്സവട്ടാദിയുത്തട്ഠാനേസു തഥാഭാവം. **പാരിപൂരി**ന്തി സബ്ബേസം സരീരാവയവാനം പരിപുണ്ണതം അവികലതം. **തത്ഥ പമാണം ഗഹേത്വാ**തി തസ്മിം രൂപേ രൂപസമ്പത്തിയം പമാണഭാവം ഉപാദായ. **പസാദം ജനേതീ**തി അധിമോക്ഖം ജനേതി ഉപ്പാദേതി.

പരവണ്ണനായാതി "അസുകോ ഏദിസോ ച ഏദിസോ ചാ"തി പരസ്സ ഗുണവചനേന. **പരഥോമനായാ**തി പരമ്മുഖാ പരസ്സ സിലാഘുപ്പാദകേന അഭിത്ഥവനേന പരേന ഥുതിവസേന, ഗാഥാദിഉപനിബന്ധനേന വുത്തായ ഥോമനായാതി വുത്തം ഹോതി. **പരപസംസനായാ**തി പരമ്മുഖാ പരസ്സ ഗുണസംകിത്തനേന. **പരവണ്ണഹാരികായാ**തി പരമ്പരവണ്ണഹാരികായ പരമ്പരായ പരസ്സ കിത്തനസദ്ദസ്സ ഉപസംഹാരേന. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഥുതിഘോസേ.

ചീവരലൂഖന്തി ഥൂലജിണ്ണബഹുതുന്നകതാദിചീവരസ്സ ലൂഖഭാവം. **പത്തലൂഖ**ന്തി അനേകഗണ്ഠികാഹടതാദിപത്തസ്സ ലൂഖഭാവം. **വിവിധം വാ ദുക്കരകാരിക**ന്തി ധുതങ്ഗാദിവസേന പവത്തനാനാവിധം ദുക്കരചരിയം. **സീലം വാ പസ്സിത്വാ**തി സീലപാരിപൂരിവസേന വിസുദ്ധം കായവചീസുചരിതം

ഞാണചക്ഖുനാ പസ്സിത്വാ, ഝാനാദിഅധിഗമസുദ്ധിസമാധിം വാ വിപസ്സനാഭിഞ്ഞാസങ്ഖാതം പഞ്ഞം വാ പസ്സിത്വാതി അത്ഥോ.

ഏവമേതസ്മിം ചതുപ്പമാണേ ലോകസന്നിവാസേ ബുദ്ധേസു അപ്പസന്നാ മന്ദാ, പസന്നാ ബഹുകാ. രൂപപ്പമാണസ്സ ഹി ബുദ്ധരൂപതോ ഉത്തരി പസാദാവഹം രൂപം നാമ നത്ഥി. ഘോസപ്പമാണസ്സ ബുദ്ധാനം കിത്തിഘോസതോ ഉത്തരി പസാദാവഹോ ഘോസോ നാമ നത്ഥി. ലൂഖപ്പമാണസ്സ കാസികാനി വത്ഥാനി മഹാരഹാനി കഞ്ചനഭാജനാനി തിണ്ണം ഉതൂനം അനുച്ഛവികേ സബ്ബസമ്പത്തിയുത്തേ പാസാദവരേ പഹായ പംസുകൂലചീവരസേലമയപത്തരുക്ഖമൂലാദിസേനാസനസേവിനോ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ലൂഖതോ ഉത്തരി പസാദാവഹം അഞ്ഞം ലൂഖം നാമ നത്ഥി. ധമ്മപ്പമാണസ്സ സദേവകേ ലോകേ അസാധാരണസീലാദിഗുണസ്സ തഥാഗതസ്സ സീലാദിഗുണതോ ഉത്തരി പസാദാവഹോ അഞ്ഞോ സീലാദിഗുണോ നാമ നത്ഥി. ഇതി ഭഗവാ ഇമം ചതുപ്പമാണികം ലോകസന്നിവാസം മുട്ഠിനാ ഗഹേത്വാ വിയ ഠിതോതി.

പമാണിംസൂതി പമാണം അഗ്ഗഹേസും. **നിയകജ്ഝത്തേ തസ്സ ഗുണം ന ജാനാതീ**തി തസ്സ അബ്ഭന്തരേ പവത്തമാനം സീലാദിഗുണം ന ജാനാതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

രൂപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അഹിരാജസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. സത്തമേ **ദട്ഠവിസാനേവാ**തി അവധാരണേന ദിട്ഠവിസാദയോ നിവത്തേതി. കട്ഠമുഖാദയോ ഹി ചത്താരോ ആസീവിസാ ദട്ഠവിസോ, ദിട്ഠവിസോ, ഫുട്ഠവിസോ, വാതവിസോതി പച്ചേകം ചതുബ്ബിധാ ഹോന്തീതി വിസവേഗവികാരവസേന സോളസ വുത്താ. തേസു ദട്ഠവിസാനംയേവ ഇധ ഗഹണം, ന ഇതരേസന്തി ദസ്സേതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അഹിരാജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദേവദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൬൮. അട്ഠമേ **കാലേ സമ്പത്തേ**തി ഗബ്ഭസ്സ പരിപാകഗതത്താ വിജായനകാലേ സമ്പത്തേ. **പോതക**ന്തി അസ്സതരിയാ പുത്തം. ''ഫലം വേ കദലിം ഹന്തീ''തിആദിഗാഥായ കുക്കുജകേനേവ പത്തവട്ടിപസവസ്സ ഉച്ഛിന്നത്താ ഫലുപ്പത്തി കദലിയാ പരാഭവായ ഹോതീതി ആഹ **"ഫലം വേ കദലിം ഹന്തീ"**തി. **കുക്കുജകം** നാമ കദലിയാ പുപ്ഫനാളം. തഥാ ഫലപാകപരിയോസാനത്താ ഓസധീനം **"ഫലം വേളും നള"**ന്തി വുത്തം. അയം പനേത്ഥ പിണ്ഡത്ഥോ - യഥാ അത്തനോ ഫലം കദലിവേളുനളേ വിനാസേതി, ഗബ്ഭോ ച അസ്സതരിം, ഏവം അത്തനോ കമ്മഭൂതോ സക്കാരോ അസപ്പുരിസം വിനാസേതീതി.

ദേവദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പധാനസുത്തവണ്ണനാ

൯൯. നവമേ പദഹതി ഏതേഹീതി **പധാനാനി. ഉത്തമവീരിയാനി** സേട്ഠവീരിയാനി വിസിട്ഠസ്സ അത്ഥസ്സ സാധനതോ. **കിലേസാനം സംവരത്ഥായാ**തി യഥാ അഭിജ്ഝാദയോ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏവം സതിയാ ഉപട്ഠാനേന കിലേസാനം സംവരണത്ഥായ. **പജഹനത്ഥായാ**തി കാമവിതക്കാദീനം വിനോദനത്ഥായ. **പധാനന്തി** തസ്സേവ പജഹനസ്സ സാധനവസേന പവത്തവീരിയം. **കുസലാനം ധമ്മാനം ബ്രൂഹനത്ഥായാ**തി ബോജ്ഝങ്ഗസങ്ഖാതാനം കുസലധമ്മാനം വഡ്ഢനത്ഥായ. **പധാനന്തി** തസ്സേവ വഡ്ഢനസ്സ സാധനവസേന പവത്തവീരിയം.

പധാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അധമ്മികസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. ദസമേ **വിസമന്തി** ഭാവനപുംസകമേതം. തേനാഹ **"വിസമാ ഹുത്വാ"**തി. **അസമയേനാ**തി അകാലേ. ഭുമ്മത്ഥേ ഹേതം കരണവചനം. പകട്ഠം പധാനം അഞ്ജസം ഏതേസന്തി പഞ്ജസാ, അഞ്ജസം പഗതാ പടിപന്നാതി വാ പഞ്ജസാ, പകതിമഗ്ഗഗാമിനോ. ന പഞ്ജസാ **അപഞ്ജസാ,** അമഗ്ഗപ്പടിപന്നാ. തേ പന യസ്മാ മഗ്ഗതോ അപഗതാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"മഗ്ഗതോ അപഗതാ"**തിആദി.

ഗാഥാസു പന ഏവമേത്ഥ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **ഗുന്നം ചേ തരമാനാനന്തി** ഗാവീസു മഹോഘം തരന്തീസു. **ജിമ്ഹം ഗച്ഛതി പുങ്ഗവോതി** യദി യൂഥപതി ഉസഭോ കുടിലം ഗച്ഛതി. **സബ്ബാ താ ജിമ്ഹം ഗച്ഛന്തീ**തി സബ്ബാ താ ഗാവിയോ കുടിലമേവ ഗച്ഛന്തി. കസ്മാ? **നേത്തേ ജിമ്ഹം ഗതേ സതി** തസ്സ കുടിലഗതത്താ. സോ ഹി താസം പച്ഛയികോ ഉപദ്ദവഹരോ ച. **ഏവമേവന്തി** യഥാ ചേതം, ഏവമേവ യോ മനുസ്സേസു പധാനസമ്മതോ, യദി സോ അധമ്മചാരീ സിയാ, യേ തസ്സ അനുജീവിനോ, സബ്ബേപി അധമ്മികാ ഹോന്തി. സാമിസമ്പദാ ഹി പകതിസമ്പദം സമ്പാദേതി. യസ്മാ ഏതദേവം, തസ്മാ **സബ്ബം രട്ഠം ദുക്ഖം സേതി, രാജാ ചേ ഹോതി അധമ്മികോ**.

അധമ്മികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പത്തകമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨) ൩. അപണ്ണകവഗ്ഗോ

൧-൨. പധാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൧-൨൨. തതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ യവതി തേന ഫലം മിസ്സിതം വിയ ഹോതീതി **യോനി,** ഏകന്തികം കാരണം. **അസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ. **പരിപുണ്ണ**ന്തി അവികലം അനവസേസം. ആസവേ ഖേപേതീതി **ആസവക്ഖയോ,** അഗ്ഗമഗ്ഗോ. ഇധ പന അരഹത്തഫലം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"അരഹത്തത്ഥായാ"**തി. ദുതിയം ഉത്താനമേവ.

പധാനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. സപ്പുരിസസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൩-൨൪. തതിയേ **പഞ്ഹത്ഥായ അഭിനീതോ**തി പഞ്ഹകരണത്ഥായ അഭിമുഖം നീതോ. **അലമ്ബിതം കത്വാ**തി അലമ്ബം കത്വാ, അയമേവ വാ പാഠോ, വിപലമ്ബം അകത്വാതി അത്ഥോ. **അവജാനാതീ**തി അവഞ്ഞം കരോതി, നിന്ദതീതി അത്ഥോ. ചതുത്ഥപഞ്ചമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

സപ്പുരിസസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. കുസിനാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. ഛട്ഠേ നഗരം പവിസിതുകാമാ ഉയ്യാനതോ ഉപേച്ച വത്തന്തി ഗച്ഛന്തി ഏതേനാതി **ഉപവത്തനം**. യഥേവ ഹി കലമ്ബനദിതീരതോ രാജമാതുവിഹാരദ്വാരേന ഥൂപാരാമം ഗന്തബ്ബം ഹോതി, ഏവം ഹിരഞ്ഞവതികായ പാരിമതീരതോ സാലവനം ഉയ്യാനം, യഥാ അനുരാധപുരസ്സ ഥൂപാരാമോ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായ, ഏവം തം ഉയ്യാനം കുസിനാരായ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായ ഹോതി. യഥാ ഥൂപാരാമതോ ദക്ഖിണദ്വാരേന നഗരം പവിസനമഗ്ഗോ പാചീനമുഖോ ഗന്ത്വാ ഉത്തരേന നിവത്തതി, ഏവം ഉയ്യാനതോ സാലപന്തി പാചീനമുഖാ ഗന്ത്വാ ഉത്തരേന നിവത്താ, തസ്മാ തം ''ഉപവത്തന''ന്തി വുച്ചതി. **അന്തരേ**തി ദ്വിന്നം സാലരുക്ഖാനം വേമജ്ഝേ. തത്ഥ ഹി പഞ്ഞാപിയമാനസ്സ മഞ്ചസ്സ ഏകാ സാലപന്തി സീസഭാഗേ ഹോതി, ഏകാ പാദഭാഗേ. തത്രാപി ഏകോ തരുണസാലോ സീസഭാഗസ്സ ആസന്നോ ഹോതി, ഏകോ പാദഭാഗസ്സ. അപിച **യമകസാലാ** നാമ മൂലഖന്ധവിടപപത്തേഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസിബ്ബിത്വാ ഠിതസാലാതിപി വദന്തി.

ദ്വേള്ഹകന്തി ദ്വിധാഗാഹോ, അനേകംസഗ്ഗാഹോതി അത്ഥോ. **വിമതീ**തി സംസയാപത്തീതി ആഹ **"വിനിച്ഛിതും അസമത്ഥതാ"**തി. **തം വോ വദാമീ**തി തം സംസയവന്തം ഭിക്ഖും സന്ധായ വോ തുമ്ഹേ വദാമീതി. **നിക്കങ്ഖഭാവപച്ചക്ഖകരണ**ന്തി ബുദ്ധാദീസു തേസം ഭിക്ഖൂനം നിക്കങ്ഖഭാവസ്സ പച്ചക്ഖകാരിയാ യാഥാവതോ തമത്ഥം പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ.

കുസിനാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അചിന്തേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൭൭. സത്തമേ **ലോകചിന്താ**തി ലോകസന്നിവേസപ്പടിസംയുത്താ വീമംസാ. തേനാഹ **"കേന നു ഖോ ചന്ദിമസൂരിയാ"**തിആദി. **നാളികേരാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അവുത്താനം ഓസധിതിണവനപ്പതിആദീനം സങ്ഗഹോ. **ഏവരൂപാ ലോകചിന്താ**തി ഏദിസാ വുത്തസദിസാ അഞ്ഞാപി സാ ലോകചിന്താ.

അചിന്തേയ്യസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദക്ഖിണസുത്തവണ്ണനാ

൭൮. അട്ഠമേ **ദാനസങ്ഖാതായ ദക്ഖിണായാ**തി ദേയ്യധമ്മസങ്ഖാതായ ദക്ഖിണായ. വിസുദ്ധി നാമ മഹാജുതികതാ. സാ പന മഹപ്ഫലതായ വേദിതബ്ബാതി ആഹ **"മഹപ്ഫലഭാവേനാ"**തി. **വിസുജ്ഝതീ**തി ന കിലിസ്സതി, അമലിനാ മഹാജുതികാ മഹാവിപ്ഫാരാ ഹോതീതി അത്ഥോ. **സുചിധമ്മോ**തി രാഗാദിഅസുചിവിധമനേന സുചിസഭാവോ. **ലാമകധമ്മോ**തി ഹീനസഭാവോ പാപകിരിയായ. അകുസലധമ്മാ ഹി ഏകന്തനിഹീനാ. ജൂജകോ സീലവാ കല്യാണധമ്മോ ന ഹോതി, തസ്സ മഹാബോധിസത്തസ്സ അത്തനോ പുത്തദാനം ദാനപാരമിയാ മത്ഥകം ഗണ്ഹന്തം മഹാപഥവികമ്പനസമത്ഥം ജാതം. സ്വായം ദായകഗുണോതി ആഹ **"വേസ്സന്തരമഹാരാജാ കഥേതബ്ബോ"**തിആദി. **ഉദ്ധരതീ**തി ബഹുലം പാപകമ്മവസേന ലദ്ധബ്ബവിനിപാതതോ ഉദ്ധരതി, തസ്മാ നത്ഥി മയ്ഹം കിഞ്ചി ചിത്തസ്സ അഞ്ഞത്ഥത്തന്തി അധിപ്പായോ.

പേതദക്ഖിണന്തി പേതേ ഉദ്ദിസ്സ ദാതബ്ബദക്ഖിണം. **പാപിതകാലേയേവാ**തി "ഇദം ദാനം അസുകസ്സ പേതസ്സ ഹോതൂ"തി തംഉദ്ദിസനവസേന പത്തിയാ പാപിതകാലേയേവ. **അസ്സാ**തി പേതസ്സ. **പാപുണീ**തി ഫലസമ്പത്തിലഭാപനവസേന പാപുണി. അയഞ്ഹി പേതേ ഉദ്ദിസ്സ ദാനേ ധമ്മതാ. തദാ കോസലരഞ്ഞോ പരിച്ചാഗവസേന അതിവിയ ദാനജ്ഝാസയതം ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ച സങ്ഘസ്സ ഉക്കംസഗതഗുണവിസിട്ഠതം സന്ധായാഹ **"അസദിസദാനം കഥേതബ്ബ"**ന്തി.

ദക്ഖിണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. വണിജ്ജസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൯-൮൦. നവമേ **തംസദിസാ**തി യാദിസാ വണിജ്ജാ പയുത്താ അയഥാധിപ്പായാ അഞ്ഞാ വാ സമ്പജ്ജതി, താദിസാവാതി അത്ഥോ. **ഛേദഗാമിനീ** **ഗച്ഛതീ**തി വിനാസം പാപുണാതി. അധിപ്പായതോ പരാ വിസിട്ഠാതി **പരാധിപ്പായോ**. തേനേവാഹ **"അജ്ഝാസയതോ അധികതരഫലാ ഹോതീ"**തി. **ചീവരാദിനാ പച്ചയേന വദേയ്യാസീ**തി ചീവരാദിപച്ചയഹേതു മം വദേയ്യാസി പത്ഥേയ്യാസി. അഥ വാ യദാ ചീവരാദിനാ പച്ചയേന അത്ഥോ ഹോതി, തദാ മം യാചേയ്യാസീതി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ദസമം ഉത്താനമേവ.

വണിജ്ജസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അപണ്ണകവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൯) ർ. മചലവഗ്ഗോ

൧-൬. പാണാതിപാതസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൧-൮൬. ചതുത്ഥസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ. പഞ്ചമേ (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൩൨) ''നീചേ കുലേ പച്ചാജാതോ''തിആദികേന അപ്പകാസഭാവേന തമതീതി തമോ, തേന തമേന യുത്തോതി **തമോ** പുഗ്ഗലോ വുച്ചതി. തഥാ ഹി തംയോഗതോ പുഗ്ഗലസ്സ തബ്ബോഹാരോ യഥാ ''മച്ഛേരയോഗതോ മച്ഛരോ''തി, തസ്മാ **തമോ**തി അപ്പകാസഭാവേന തമോ തമഭൂതോ അന്ധകാരം വിയ ജാതോ, അന്ധകാരത്തം വാ പത്തോതി അത്ഥോ. വുത്തലക്ഖണം തമമേവ പരമ്പരതോ അയനം ഗതി നിട്ഠാ ഏതസ്സാതി **തമപരായണോ**. ഉഭയേനപി തമഗ്ഗഹണേന ഖന്ധതമോ കഥിതോ, ന അന്ധകാരതമോ. **ഖന്ധതമോ**തി ച സമ്പത്തിരഹിതാ ഖന്ധപവത്തിയേവ ദട്ഠബ്ബാ. ''ഉച്ചേ കുലേ പച്ചാജാതോ''തിആദികേന പകാസഭാവേന ജോതേതീതി ജോതി, തേന ജോതിനായുത്തോതിആദി സബ്ബം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **ഇതരേ ദ്വേ**തി ജോതിതമപരായണോ, ജോതിജോതിപരായണോതി ഇതരേ ദ്വേ പുഗ്ഗലേ.

വേണുവേത്താദിവിലീവേഹി പേളഭാജനാദികാരകാ **വിലീവകാരകാ**. മിഗമച്ഛാദീനം നിസാദനതോ **നേസാദാ,** മാഗവികമച്ഛബന്ധാദയോ. രഥേസു ചമ്മേന നഹണകരണതോ **രഥകാരാ,** ചമ്മകാരാ. പുഇതി കരീസസ്സ നാമം, തം കുസേന്തി അപനേന്തീതി **പുക്കുസാ,** പുപ്ഫഛഡ്ഡകാ. **ദുബ്ബണ്ണോ**തി വിരൂപോ. **ഓകോടിമകോ**തി ആരോഹാഭാവേന ഹേട്ഠിമകോ, രസ്സകായോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''ലകുണ്ഡകോ''**തി. ലകു വിയ ഘടികാ വിയ ഡേതി പവത്തതീതി **ലകുണ്ഡകോ,** രസ്സോ. കണതി നിമീലതീതി **കാണോ**. തം പനസ്സ നിമീലനം ഏകേന അക്ഖിനാ ദ്വീഹിപി വാതി ആഹ **''ഏകച്ഛികാണോ വാ ഉഭയച്ഛികാണോ വാ''**തി. കുണനം കുണോ, ഹത്ഥവേകല്ലം, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **കുണീ. ഖഞ്ജോ** വുച്ചതി പാദവികലോ. ഹേട്ഠിമകായസങ്ഖാതോ സരീരസ്സ പക്ഖോ പദേസോ ഹതോ അസ്സാതി **പക്ഖഹതോ**. തേനാഹ **''പീഠസപ്പീ''**തി. പദീപേ പദീപനേ ഏതബ്ബം നേതബ്ബന്തി **പദീപേയ്യം,** തേലകപാലാദിഉപകരണം. **വുത്തന്തി** അട്ഠകഥായം വുത്തം.

ആഗമനവിപത്തീതി ആഗമനട്ഠാനവസേന വിപത്തി ''ആഗമോ ഏത്ഥാ''തി കത്വാ. **പുബ്ബുപ്പന്നപച്ചയവിപത്തീ**തി പഠമുപ്പന്നപച്ചയവസേന വിപരാവത്തി. ചണ്ഡാലാദിസഭാവാ ഹിസ്സ മാതാപിതരോ പഠമുപ്പന്നപച്ചയോ. **പവത്തപച്ചയവിപത്തീ**തി പവത്തേ സുഖപച്ചയവിപത്തി. താദിസേ നിഹീനകുലേ ഉപ്പന്നോപി കോചി വിഭവസമ്പന്നോ സിയാ, അയം പന ദുഗ്ഗതോ ദുരൂപോ. **ആജീവുപായവിപത്തീ**തി ആജീവനുപായവസേന വിപത്തി. സുഖേന ഹി ജീവികം പവത്തേതും ഉപായഭൂതാ ഹത്ഥിസിപ്പാദയോ ഇമസ്സ നത്ഥി, പുപ്ഫഛഡ്ഡനസിലാകോട്ടനാദികമ്മം പന കത്വാ ജീവികം പവത്തേതി. തേനാഹ **''കസിരവുത്തികേ''**തി. **അത്തഭാവവിപത്തീ**തി ഉപധിവിപത്തി. **ദുക്ഖകാരണസമായോഗോ**തി കായികചേതസികദുക്ഖുപ്പത്തിയാ പച്ചയസമോധാനം. **സുഖകാരണവിപത്തീ**തി സുഖപച്ചയപരിഹാനി. **ഉപഭോഗവിപത്തീ**തി ഉപഭോഗസുഖസ്സ വിനാസോ അനുപലദ്ധി. ജോതി ചേവ ജോതിപരായണഭാവോ ച **സുക്കപക്ഖോ**. ഛട്ഠം ഉത്താനമേവ.

പാണാതിപാതസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൭. സത്തമേ **മ-കാരോ പദസന്ധികരോ** ‘‘അഞ്ഞമഞ്ഞ’’ന്തിആദീസു വിയ. **നിച്ചലസമണോ**തി ഥിരസമണോ. അഭിസിഞ്ചിതബ്ബോതി **അഭിസേകോ**തി കമ്മസാധനോ അഭിസേകസദ്ദോ. തേനാഹ **‘‘അഭിസേകം കാതും യുത്തോ’’**തി.

ബാകുലത്ഥേരോ വിയാതി ഥേരോ ഹി മഹായസസ്സീ, തസ്സ പുത്തധീതരോ നത്തുപനത്തകാ സുഖുമസാടകേഹി ചീവരാനി കാരേത്വാ രജാപേത്വാ സമുഗ്ഗേ പക്ഖിപിത്വാ പഹിണന്തി. ഥേരസ്സ നഹാനകാലേ നഹാനകോട്ഠകേ ഠപേന്തി. ഥേരോ താനി നിവാസേതി ചേവ പാരുപതി ച. തേനേവേതം വുത്തം.

ഖദിരവനമഗ്ഗേ സീവലിത്ഥേരോ വിയാതി സത്ഥരി കിര തം മഗ്ഗം പടിപന്നേ ദേവതാ ‘‘അമ്ഹാകം അയ്യസ്സ സീവലിത്ഥേരസ്സ സക്കാരം കരിസ്സാമാ’’തി ചിന്തേത്വാ ഏകേകയോജനേ വിഹാരം കാരേത്വാ ഏകയോജനതോ ഉദ്ധം ഗന്തും അദത്വാ പാതോവ ഉട്ഠായ ദിബ്ബാനി യാഗുആദീനി ഗഹേത്വാ ‘‘അമ്ഹാകം അയ്യോ സീവലിത്ഥേരോ കഹം നിസിന്നോ’’തി വിചരന്തി. ഥേരോ അത്തനോ അഭിഹടം ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ദാപേസി. ഏവം സത്ഥാ സപരിവാരോ തിംസയോജനികം കന്താരം സീവലിത്ഥേരസ്സ പുഞ്ഞഫലം അനുഭവമാനോവ അഗമാസി. തേനേവേതം വുത്തം.

അട്ഠകനാഗരസുത്തേ ആനന്ദത്ഥേരോ വിയാതി അട്ഠകനാഗരകോ കിര ഗഹപതി ഥേരസ്സ ധമ്മദേസനായ പസീദിത്വാ പഞ്ചസതഗ്ഘനകം വിഹാരം കാരേത്വാ അദാസി. തം സന്ധായേതം വുത്തം.

പിലിന്ദവച്ഛത്ഥേരോ വിയാതി ഥേരസ്സ കിര ഇദ്ധാനുഭാവേന പസന്നാ മനുസ്സാ സപ്പിആദീനി ബഹൂനി ഭേസജ്ജാനി അഭിഹരിംസു. പകതിയാപി ച ആയസ്മാ പിലിന്ദവച്ഛോ ലാഭീ ഹോതി പഞ്ചന്നം ഭേസജ്ജാനം, ലദ്ധം ലദ്ധം പരിസായ വിസ്സജ്ജേതി. തേനേതം വുത്തം **‘‘ഗിലാനപച്ചയം പിലിന്ദവച്ഛത്ഥേരോ വിയാ’’**തി.

തിണ്ണമ്പി സന്നിപാതേന നിബ്ബത്താനീതി പിത്താദീനം തിണ്ണമ്പി വിസമാനം സന്നിപാതേന ജാതാനി. അതിസീതാദിഭാവേന ഉതൂനം പരിണാമോതി ആഹ **‘‘അതിസീതഅതിഉണ്ഹഉതുതോ ജാതാനീ’’**തി. പുരിമഉതുതോ വിസദിസോ ഉതു ഉതുപരിണാമോ, തതോ ജാതാനി **ഉതുപരിണാമജാനി,** വിസഭാഗഉതുതോ ജാതാനീതി അത്ഥോ. ജങ്ഗലദേസവാസീനഞ്ഹി അനൂപദേസേ വസന്താനം വിസഭാഗോവ ഉതു ഉപ്പജ്ജതി, അനൂപദേസവാസീനഞ്ച ജങ്ഗലദേസേതി. ഏവം മലയസമുദ്ദതീരാദിവസേനപി ഉതുവിസഭാഗതാ ഉപ്പജ്ജതിയേവ. തതോ ജാതാനി ഉതുപരിണാമജാനി നാമ.

അത്തനോ പകതിചരിയാനം വിസമം കായസ്സ പരിഹരണവസേന **വിസമപരിഹാരജാനി**. താനി പന അച്ചാസനഅതിട്ഠാനാദിനാ വേദിതബ്ബാനീതി ആഹ **‘‘അച്ചാസനഅതിട്ഠാനാദികാ’’**തി. **ആദി**-സദ്ദേന മഹാഭാരവഹണസുധാകോട്ടനഅദേസകാലചരണാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. പരസ്സ ഉപക്കമതോ നിബ്ബത്താനി **ഓപക്കമികാനി,** അയം ചോരോതി വാ

പാരദാരികോതി വാ ഗഹേത്വാ ജണ്ണുകകപ്പരമുഗ്ഗരാദീഹി നിപ്പോഥനഉപക്കമം പച്ചയം കത്വാ ഉപ്പന്നാനീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“വധബന്ധനാദിഉപക്കമേന നിബ്ബത്താനീ”**തി. **കേവല**ന്തി ബാഹിരം പച്ചയം അനപേക്ഖിത്വാ കേവലം, തേന വിനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“പുബ്ബേകതകമ്മവിപാകവസേനേവ ജാതാനീ”**തി.

പുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮-൧൦. സംയോജനസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൮-൯൦. അട്ഠമേ സോതാപന്നോ ചതൂഹി വാതേഹി ഇന്ദഖീലോ വിയ പരപ്പവാദേഹി അകമ്പിയോ അചലസദ്ധായ സമന്നാഗതത്താ സാസനേ ലദ്ധപ്പതിട്ഠോ **സമണമചലോ** നാമാതി ആഹ **“സാസനേ ലദ്ധപ്പതിട്ഠത്താ”**തിആദി. **ഥദ്ധഭാവകരാനം കിലേസാനം സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നത്താ**തി ചിത്തസ്സ ഥദ്ധഭാവകരാനം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയകിലേസാനം സബ്ബസോ അഭാവാ **സമണസുഖുമാലോ** നാമ സുഖുമാലഭാവപ്പത്തിതോ. നവമദസമാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനേവ.

സംയോജനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മചലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൦) ൫. അസുരവഗ്ഗോ

൧-൨. അസുരസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൧-൯൨. പഞ്ചമസ്സ പഠമദുതിയാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

അസുരസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദുതിയസമാധിസുത്തവണ്ണനാ

൯൩. തതിയേ **അപ്പടിവാനീ**തി ഭാവപ്പധാനോ നിദ്ദേസോതി ആഹ **"അനിവത്തനതാ"**തി. "അപ്പടിവാനിതാ"തി വത്തബ്ബേ "അപ്പടിവാനീ"തി വുത്തം. തഥാ ഹി വീരിയപ്പവാഹേ വത്തമാനേ അന്തരാ ഏവ പടിഗമനം നിവത്തനം പടിവാനം, തം അസ്സ അത്ഥീതി പടിവാനീ, ന പടിവാനീ അപ്പടിവാനീ, തസ്സ ഭാവോ **അപ്പടിവാനിതാ,** അനിവത്തനാതി അത്ഥോ. **അപ്പടിവാനീ**തി വാ ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേനേവായം നിദ്ദേസോ. അന്തരായേവ പടിഗമനം നിവത്തനം പടിവാനീ, ന പടിവാനീ **അപ്പടിവാനീ,** അനിവത്തനാതി അത്ഥോ.

ദുതിയസമാധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. തതിയസമാധിസുത്തവണ്ണനാ

൯൪. ചതുത്ഥേ **സണ്ഠപേതബ്ബ**ന്തി സമ്മദേവ ഠപേതബ്ബം. യഥാ പന ഠപിതം സണ്ഠപിതം ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"സന്നിസാദേതബ്ബ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സന്നിസാദേതബ്ബ**ന്തി സമാധിപ്പടിപക്ഖേ കിലേസേ സന്നിസീദാപേന്തേന ചിത്തം ഗോചരജ്ഝത്തേ സന്നിസീദാപേതബ്ബന്തി. **ഏകോദി കാതബ്ബ**ന്തി അബ്യഗ്ഗഭാവാപാദനേന ഏകഗ്ഗം കാതബ്ബം. **സമാദഹിതബ്ബ**ന്തി യഥാ ആരമ്മണേ സുട്ഠു അപ്പിതം ഹോതി, ഏവം സമ്മാ സമ്മദേവ ആദഹിതബ്ബം, സുട്ഠു ആരോപേതബ്ബം സമാഹിതം കാതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

തതിയസമാധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. ഛവാലാതസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൫-൯൬. പഞ്ചമേ **ഛവാലാത**ന്തി ഛവാനം ദഡ്ഢട്ഠാനേ അലാതം. തേനേവാഹ **"സുസാനേ അലാത"**ന്തി. **മജ്ഝട്ഠാനേ ഗൂഥമക്ഖിത**ന്തി പമാണേന അട്ഠങ്ഗുലമത്തം ദ്വീസു ഠാനേസു ആദിത്തം മജ്ഝേ ഗൂഥമക്ഖിതം. **കട്ഠത്ഥ**ന്തി കട്ഠേന കാതബ്ബകിച്ചം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ. ഛട്ഠം ഉത്താനമേവ.

ഛവാലാതസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൧൦. ഖിപ്പനിസന്തിസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൭-൧൦൦. സത്തമേ **ഖിപ്പനിസന്തീ**തി ഖിപ്പപഞ്ഞോ. തേനാഹ **"ഖിപ്പനിസാമനോ"**തിആദി. **അനുരൂപധമ്മ**ന്തി ലോകുത്തരാധിഗമസ്സ അനുച്ഛവികസഭാവം. കല്യാണാ സുന്ദരാ പരിമണ്ഡലപദബ്യഞ്ജനാ വാചാ

അസ്സാതി **കല്യാണവാചോ**. തേനാഹ **“സുന്ദരവചനോ”**തി. കല്യാണം മധുരം വാക്കരണം ഉദാഹാരഘോസോ അസ്സാതി **കല്യാണവാക്കരണോ**. ഗുണപരിപുണ്ണഭാവേന പൂരേ പുണ്ണഭാവേ ഭവാതി പോരീ, തായ **പോരിയാ**. തേനാഹ **“ഗുണപരിപുണ്ണായാ”**തി. പുരേ ഭവത്താ പോരിയാ നാഗരികിത്ഥിയാ സുഖുമാലത്തനേന സദിസാതി പോരീ, തായ **പോരിയാ**. “സുഖുമാലത്തനേനാ”തി ഇമിനാ തസ്സാ വാചായ മുദുസണ്ഹഭാവോ വുത്തോ. **അപലിബുദ്ധായാ**തി പിത്തസേമ്ഹാദീഹി ന പലിവേഠിതായ. **അദോസായാ**തി സന്ദിദ്ധവിലമ്ബിതാദിദോസരഹിതായ **അഗളിതപദബ്യഞ്ജനായാ**തി അപതിതപദബ്യഞ്ജനായ അവിരഹിതപദബ്യഞ്ജനായ. ഉഭയമേതം അനേലഗലായാതി ഇമസ്സേവ അത്ഥവചനം. **അനേലഗലായാ**തി ഹി അനേലായ ചേവ അഗലായ ചാതി അത്ഥോ. **അത്ഥം വിഞ്ഞാപേതും സമത്ഥായാ**തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനം പാകടം കത്വാ ഭാസിതത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാപനസത്ഥായ. അട്ഠമനവമദസമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

ഖിപ്പനിസന്തിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അസുരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൩. തതിയപണ്ണാസകം

(൧൧) ൧. വലാഹകവഗ്ഗോ

൧-൨. വലാഹകസുത്തദ്വയവണ്ണനാ

൧൦൧-൨. തതിയപണ്ണാസകസ്സ പഠമേ **ഗജ്ജിതാ**തി ഥനിതാ. തത്ഥ ഗജ്ജിത്വാ നോവസ്സനഭാവോ നാമ പാപകോ. മനുസ്സാ ഹി യദാ ദേവോ ഗജ്ജതി, തദാ ''സുവുട്ഠിതാ ഭവിസ്സതീ''തി ബീജാനി നീഹരിത്വാ വപന്തി. അഥ ദേവേ അവസ്സന്തേ ഖേത്തേ ബീജാനി ഖേത്തേയേവ നസ്സന്തി, ഗേഹേ ബീജാനി ഗേഹേയേവ നസ്സന്തീതി ദുബ്ഭിക്ഖം ഹോതി. നോഗജ്ജിത്വാ വസ്സനഭാവോപി പാപകോ. മനുസ്സാ ഹി ഇമസ്മിം കാലേ ''ദുബ്ബുട്ഠികാ ഭവിസ്സതീ''തി നിന്നട്ഠാനേസുയേവ വപ്പം കരോന്തി. അഥ ദേവോ വസ്സിത്വാ സബ്ബബീജാനി മഹാസമുദ്ദം പാപേതി, ദുബ്ഭിക്ഖമേവ ഹോതി. ഗജ്ജിത്വാ വസ്സനഭാവോ പന ഭദ്ദകോ. തദാ ഹി സുഭിക്ഖം ഹോതി. നോഗജ്ജിത്വാ നോവസ്സനഭാവോ ഏകന്തപാപകോവ. **ഭാസിതാ ഹോതി നോ കത്താ**തി ''ഇദാനി ഗന്ഥധുരം പൂരേസ്സാമി, വാസധുരം പൂരേസ്സാമീ''തി കഥേതിയേവ, ന ഉദ്ദേസം ഗണ്ഹാതി, ന കമ്മട്ഠാനം ഭാവേതി.

കത്താ ഹോതി നോ ഭാസിതാതി ''ഗന്ഥധുരം പൂരേസ്സാമി, വാസധുരം വാ''തി ന ഭാസതി, സമ്പത്തേ പന കാലേ സമത്തം സമ്പാദേതി. ഇമിനാ നയേന ഇതരേപി വേദിതബ്ബാ. അഥ വാ സബ്ബം പനേതം പച്ചയദായകേഹേവ കഥിതം. ഏകോ ഹി ''അസുകദിവസേ നാമ ദാനം ദസ്സാമീ''തി സങ്ഘം നിമന്തേതി, സമ്പത്തേ കാലേ നോ കരോതി. അയം പുഗ്ഗലോ പുഞ്ഞേന പരിഹായതി, ഭിക്ഖുസങ്ഘോ പന ലാഭേന പരിഹായതി. അപരോ സങ്ഘം അനിമന്തേത്വാ സക്കാരം കത്വാ ''ഭിക്ഖൂ ആനേസ്സാമീ''തി ന ലഭി, സബ്ബേ അഞ്ഞത്ഥ നിമന്തിതാ ഹോന്തി. അയമ്പി പുഞ്ഞേന പരിഹായതി, സങ്ഘോപി ലാഭേന പരിഹായതി. അപരോ പഠമം സങ്ഘം നിമന്തേത്വാ പച്ഛാ സക്കാരം കത്വാ ദാനം ദേതി, അയം കിച്ചകാരീ ഹോതി. അപരോ നേവ സങ്ഘം നിമന്തേതി, ന ദാനം ദേതി, അയം പാപപുഗ്ഗലോതി വേദിതബ്ബോ. ദുതിയം ഉത്താനമേവ.

വലാഹകസുത്തദ്വയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കുമ്ഭസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൩. തതിയേ **രിത്തകോ**തി അന്തോ രിത്തോ. **പിഹിതമുഖോ**തി പിദഹിത്വാ ഠപിതോ. **അപാരുതമുഖോ**തി വിവരിത്വാ ഠപിതോ, ഉപമിതപുഗ്ഗലേസു പനേത്ഥ അന്തോഗുണസാരവിരഹിതോ ച **തുച്ഛോ,** ബാഹിരസോഭനതായ **പിഹിതോ** പുഗ്ഗലോതി വേദിതബ്ബോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

കുമ്ഭസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഉദകരഹദസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൪. ചതുത്ഥേ ഉദകരഹദോ ജണ്ണുകമത്തേപി ഉദകേ സതി പണ്ണരസസമ്ഭിന്നവണ്ണത്താ വാ ബഹലത്താ വാ ഉദകസ്സ അപഞ്ഞായമാനതലോ **ഉത്താനോ ഗമ്ഭീരോഭാസോ** നാമ ഹോതീതി ആഹ **''പുരാണപണ്ണരസ...പേ॰...**

ഗമ്ഭീരോഭാസോ നാമാ"തി. തിപോരിസചതുപോരിസേ പന ഉദകേ സതി അച്ഛത്താ ഉദകസ്സ പഞ്ഞായമാനതലോ **ഗമ്ഭീരോ ഉത്താനോഭാസോ** നാമ ഹോതീതി ആഹ "**അച്ഛവിപ്പസന്നമണിവണ്ണഉദകോ ഉത്താനോഭാസോ നാമാ**"തി. ഉഭയകാരണസമ്ഭവതോ പന ഇതരേ ദ്വേ വേദിതബ്ബാ. പുഗ്ഗലേപി കിലേസുസ്സദഭാവതോ ഗുണഗമ്ഭീരതായ ച അഭാവതോ ഗുണഗമ്ഭീരാനം സദിസേഹി അഭിക്കമനാദീഹി യുത്തോ **ഉത്താനോ ഗമ്ഭീരോഭാസോ** നാമ. ഇമിനാ നയേന സേസാ വേദിതബ്ബാ.

ഉദകരഹദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. അമ്ബസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൫-൬. പഞ്ചമേ **ആമകം ഹുത്വാ**തി അന്തോ ആമം ഹുത്വാ. **പക്കം ആമവണ്ണീ**തി അന്തോ പക്കം ബഹി ആമസദിസം. തത്ഥ യഥാ അമ്ബേ അപക്കഭാവോ ആമതാ ഹോതി, ഏവം പുഗ്ഗലേപി പുഥുജ്ജനതാ. യഥാ ച തത്ഥ പക്കസദിസതാ പക്കവണ്ണിതാ, ഏവം പുഗ്ഗലേപി അരിയാനം അഭിക്കമനാദിസദിസതാ പക്കവണ്ണിതാതി ഇമിനാ നയേന സേസാ വേദിതബ്ബാ. ഛട്ഠം ഉത്താനമേവ.

അമ്ബസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. മൂസികസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭. സത്തമേ **ആവാടം ഖനതീ**തി അത്തനോ ആസയം ബിലകൂപം ഖനതി. **ന ച തത്ഥ വസതീ**തി തത്ഥ അവസിത്വാ കിസ്മിഞ്ചിദേവ ഠാനേ വസതി, ഏവം ബിളാരാദിഅമിത്തവസം ഗച്ഛതി. **വസിതാ നോ ഗാധം കത്താ**തി സയം ന ഖനതി, പരേന കതേ ബിലേ വസതി, ഏവം ജീവിതം രക്ഖതി. തതിയാ ദ്വേപി കരോന്തീ ജീവിതം രക്ഖതി. ചതുത്ഥീ ദ്വേപി അകരോന്തീ അമിത്തവസം ഗച്ഛതി. ഇമായ പന ഉപമായ ഉപമിതേസു പുഗ്ഗലേസു പഠമോ യഥാ സാ മൂസികാ ഗാധം ഖനതി, ഏവം നവങ്ഗം സത്ഥുസാസനം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി. യഥാ പന സാ തത്ഥ ന വസതി, കിസ്മിഞ്ചിദേവ ഠാനേ വസന്തീ അമിത്തവസം ഗച്ഛതി, തഥാ അയമ്പി പരിയത്തിവസേന ഞാണം പേസേത്വാ ചതുസച്ചധമ്മം ന പടിവിജ്ഝതി, ലോകാമിസട്ഠാനേസു വിചരന്തോ മച്ചുമാരകിലേസമാരദേവപുത്തമാരസങ്ഖാതാനം വസം ഗച്ഛതി. ദുതിയോ യഥാ മൂസികാ ഗാധം ന ഖനതി, ഏവം നവങ്ഗം സത്ഥുസാസനം ന ഉഗ്ഗണ്ഹാതി. യഥാ പന പരേന ഖനിതേ ബിലേ വസന്തീ ജീവിതം രക്ഖതി, ഏവം പരസ്സ കഥം സുത്വാ ചതുസച്ചധമ്മം പടിവിജ്ഝിത്വാ തിണ്ണം മാരാനം വസം അതിക്കമതി. ഇമിനാ നയേന തതിയചതുത്ഥേസുപി ഓപമ്മസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

മൂസികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ബലീബദ്ദസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൮. അട്ഠമേ ബലീബദ്ദോ താവ യോ അത്തനോ ഗോഗണം ഘട്ടേതി ഉബ്ബേജേതി, പരഗോണേ പന സൂരതോ സുഖസീലോ ഹോതി, അയം **സഗവചണ്ഡോ നോ പരഗവചണ്ഡോ** നാമ. പുഗ്ഗലോപി അത്തനോ പരിസം

ഘട്ടേന്തോ വിജ്ഝന്തോ ഫരുസേ സമുദാചരന്തോ, പരപരിസായ പന സോരച്ചം നിവാതവുത്തിതം ആപജ്ജന്തോ **സഗവചണ്ഡോ** നാമാതി ഇമിനാ നയേന സേസാപി വേദിതബ്ബാ.

ബലീബദ്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. രുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൱൯. **നവമേ** രുക്ഖോ താവ **ഫേഗ്ഗു സാരപരിവാരോതി** വനജേട്ഠകരുക്ഖോ സയം ഫേഗ്ഗു ഹോതി, പരിവാരരുക്ഖാ പനസ്സ സാരാ ഹോന്തി. ഇമിനാ നയേന സേസാ വേദിതബ്ബാ. പുഗ്ഗലേസു പന സീലസാരവിരഹിതതോ ഫേഗ്ഗുതാ, സീലാചാരസമന്നാഗമേന ച സാരതാ വേദിതബ്ബാ.

രുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൰. ആസീവിസസുത്തവണ്ണനാ

൱൰. ദസമേ യസ്സ വിസം പജ്ജലിതതിണുക്കായ അഗ്ഗി വിയ സീഘം അഭിരുഹിത്വാ അക്ഖീനി ഗഹേത്വാ ഖന്ധം ഗഹേത്വാ സീസം ഗഹേത്വാ ഠിതന്തി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി മണിസപ്പാദീനം വിസം വിയ, മന്തം പന പരിവത്തേത്വാ കണ്ണവാതം ദത്വാ ദണ്ഡകേന പഹടമത്തേ ഓതരിത്വാ ദട്ഠട്ഠാനേയേവ തിട്ഠതി, അയം **ആഗതവിസോ ന ഘോരവിസോ** നാമ. യസ്സ പന വിസം സണികം അഭിരുഹതി, ആരുള്ഹാരുള്ഹട്ഠാനേ പന ആസിത്തഉദകം വിയ ഹോതി ഉദകസപ്പാദീനം വിയ, ദ്വാദസവസ്സച്ചയേനപി കണ്ണവിദ്ധഖന്ധപിട്ഠികാദീസു പഞ്ഞായതി, മന്തപരിവത്തനാദീസു ച കരിയമാനേസു സീഘം ന ഓതരതി, അയം **ഘോരവിസോ ന ആഗതവിസോ** നാമ. യസ്സ പന വിസം സീഘം അഭിരുഹതി, ന സീഘം ഓതരതി അനേളകസപ്പാദീനം വിസം വിയ, അയം **ആഗതവിസോ ച ഘോരവിസോ ച. അനേളകസപ്പോ** നാമ മഹാആസീവിസോ. യസ്സ വിസം മന്ദം ഹോതി, ഓഹാരിയമാനമ്പി സുഖേനേവ ഓതരതി നീലസപ്പധമനിസപ്പാദീനം വിസം വിയ, അയം **നേവ ആഗതവിസോ ന ഘോരവിസോ. നീലസപ്പോ** നാമ സാഖവണ്ണോ രുക്ഖഗ്ഗാദീസു വിചരണസപ്പോ.

ആസീവിസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വലാഹകവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൨) ൨. കേസിവഗ്ഗോ

൧-൭. കേസിസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧൧-൧൧൭. ദുതിയസ്സ പഠമേ **അസ്സദമ്മേ**തി ദമ്മനയോഗ്ഗേ അസ്സേ. **സാരേതീ**തി സിക്ഖാപേതി പവത്തേതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ. ദുതിയാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

കേസിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮-൧൦. സംവേജനീയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧൮-൧൨൦. അട്ഠമേ **സദ്ധസ്സാ**തി ബുദ്ധാദീസു പസന്നചിത്തസ്സ വത്തസമ്പന്നസ്സ, യസ്സ പാതോ വുട്ഠായ ചേതിയങ്ഗണവത്താദീനി സബ്ബവത്താനി കതാനേവ പഞ്ഞായന്തി. **ദസ്സനീയാനീ**തി ദസ്സനാരഹാനി. **സംവേഗോ** നാമ സഹോത്തപ്പം ഞാണം. അഭിജാതിട്ഠാനാദീനിപി തസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതൂനി ഭവന്തീതി സിക്ഖാപേന്തോ ആഹ **“സംവേഗജനകാനീ”**തി. **ഠാനാനീ**തി കാരണാനി, പദേസട്ഠാനാനി വാ. നവമദസമാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി.

സംവേജനീയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കേസിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൩) ൩. ഭയവഗ്ഗോ

൧. അത്താനുവാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൧. തതിയസ്സ പഠമേ **അത്താനം അനുവദന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജനകഭയ**ന്തി അത്താനം അനുവദന്തസ്സ പാപകമ്മിനോ ഉപ്പജ്ജനകഭയം. **ദ്വത്തിംസകമ്മകാരണേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജനകഭയ**ന്തി അഗാരികാനം വസേന വുത്തം , അനഗാരികാനം പന വിനയദണ്ഡം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജനകഭയമ്പി ദണ്ഡഭയന്തേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അത്താനുവാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഊമിഭയസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൨. ദുതിയേ **കോധൂപായാസസ്സേതം അധിവചന**ന്തി ഏത്ഥ കുജ്ഝനട്ഠേന **കോധോ,** സ്വേവ ചിത്തസ്സ കായസ്സ ച അതിപ്പമദ്ദനമഥനുപ്പാദനേഹി ദള്ഹആയാസട്ഠേന **ഉപായാസോ**. അനേകവാരം പവത്തിത്വാ അത്തനാ സമവേതം സത്തം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ സീസം ഉക്ഖിപിതും അദത്വാ ഊമിസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ. യഥാ ഹി ബാഹിരം ഉദകം ഓതിണ്ണോ ഊമീസു ഓസീദിത്വാ മരതി, ഏവം ഇമസ്മിം സാസനേ കോധൂപായാസേ ഓസീദിത്വാ വിബ്ഭമതി, തസ്മാ കോധൂപായാസോ **"ഊമിഭയ"**ന്തി വുത്തോ. **ഓദരികത്തസ്സേതം അധിവചന**ന്തി യഥാ ഹി ബാഹിരം ഉദകം ഓതിണ്ണോ കുമ്ഭീലേന ഖാദിതോ മരതി, ഏവം ഇമസ്മിം സാസനേ ഓദരികത്തേന ഓദരികഭാവേന ആമിസഗേധേന മിച്ഛാജീവേന ജീവികകപ്പനേന നാസിതസീലാദിഗുണതായ ഖാദിതധമ്മസരീരോ വിബ്ഭമതി, തസ്മാ ഓദരികത്തം **"കുമ്ഭീലഭയ"**ന്തി വുത്തം.

അനുപട്ഠിതായ സതിയാതി കായഗതം സതിം അനുട്ഠാപേത്വാ. **അസംവുതേഹീ**തി അപിഹിതേഹി. **പഞ്ചന്നേതം കാമഗുണാനം അധിവചന**ന്തി യഥാ ഹി ബാഹിരം ഉദകം ഓതിണ്ണോ ആവട്ടേ നിമുജ്ജിത്വാ മരതി, ഏവം ഇമസ്മിം സാസനേ പബ്ബജിതോ പഞ്ചകാമഗുണാവട്ടേ നിമുജ്ജിത്വാ വിബ്ഭമതി. കാമരാഗാഭിഭൂതോ ഹി സത്തോ ഇതോ ച ഏത്തോ, ഏത്തോ ച ഇതോതി ഏവം മനാപിയരൂപാദിവിസയസങ്ഖാതേ ആവട്ടേ അത്താനം സംസാരേത്വാ യഥാ തതോ ബഹിഭൂതേ നേക്ഖമ്മേ ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേതി, ഏവം ആവട്ടേത്വാ ബ്യസനാപാദനേന കാമഗുണാനം ആവട്ടസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ.

അനുദ്ധംസേതീതി കിലമേതി വിലോലതി. **രാഗാനുദ്ധംസിതേനാ**തി രാഗേന അനുദ്ധംസിതേന. **മാതുഗാമസ്സേതം അധിവചന**ന്തി. യഥാ ഹി ബാഹിരം ഉദകം ഓതിണ്ണോ ചണ്ഡമച്ഛം ആഗമ്മ ലദ്ധപ്പഹാരോ മരതി, ഏവം ഇമസ്മിം സാസനേ മാതുഗാമം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നകാമരാഗോ വിബ്ഭമതി, തസ്മാ മാതുഗാമോ **"സുസുകാഭയ"**ന്തി വുത്തോ. മാതുഗാമോ ഹി യോനിസോമനസികാരരഹിതം അധീരപുരിസം ഇത്ഥികുത്തഭൂതേഹി അത്തനോ ഹാസഭാവവിലാസേഹി അഭിഭുയ്യ ഗഹേത്വാ ധീരജാതികമ്പി അത്തനോ രൂപാദീഹി സമ്പലോഭനവസേന അനവസേസം അത്തനോ ഉപകാരധമ്മേ സീലാദികേ സമ്പാദേതും അസമത്ഥം കരോന്തോ അനയബ്യസനം പാപേതി.

ഇമാനി പന ചത്താരി ഭയാനി ഭായിത്വാ യഥാ ഉദകം അനോരോഹന്തസ്സ ഉദകം നിസ്സായ ഉദകപിപാസാവിനയനം സരീരസുദ്ധിപരിളാഹൂപസമോ കായഉതുഗ്ഗാഹാപനന്തി, ഏവമാദി ആനിസംസോ നത്ഥി, ഏവമേവം ഇമാനി ചത്താരി ഭയാനി ഭായിത്വാ സാസനേ അപബ്ബജന്തസ്സപി ഇമം സാസനം നിസ്സായ സങ്ഖേപതോ വട്ടദുക്ഖൂപസമോ, വിത്ഥാരതോ പന സീലാനിസംസാദിവസേന അനേകവിധോ ആനിസംസോ നത്ഥി. യഥാ പന ഇമാനി ചത്താരി ഭയാനി അഭായിത്വാ ഉദകം ഓരോഹന്തസ്സ വുത്തപ്പകാരോ ആനിസംസോ ഹോതി, ഏവം ഇമാനി അഭായിത്വാ സാസനേ പബ്ബജന്തസ്സപി വുത്തപ്പകാരോ ആനിസംസോ ഹോതി. **മഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരോ** പനാഹ ''ചത്താരി ഭയാനി ഭായിത്വാ ഉദകം അനോതരന്തോ സോതം ഛിന്ദിത്വാ പരതീരം പാപുണിതും ന സക്കോതി, അഭായിത്വാ ഓതരന്തോ സക്കോതി, ഏവമേവം ഭായിത്വാ സാസനേ അപബ്ബജന്തോപി തണ്ഹാസോതം ഛിന്ദിത്വാ നിബ്ബാനപാരം ദട്ഠും ന സക്കോതി, അഭായിത്വാ പബ്ബജന്തോ സക്കോതീ''തി.

ഊമിഭയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമനാനാകരണസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൯. തതിയേ **ബ്രഹ്മകായികാനം ദേവാനന്തി** ഏത്ഥ ബ്രഹ്മാനം കായോ സമൂഹോതി ബ്രഹ്മകായോ, തപ്പരിയാപന്നതായ തത്ഥ ഗതാതി **ബ്രഹ്മകായികാ**. ഏതായ ച സബ്ബസ്സപി ബ്രഹ്മകായസ്സ സമഞ്ഞായ ഭവിതബ്ബം. **ആഭസ്സരാനം ദേവാനന്തി**ആദിനാ പന ദുതിയജ്ഝാനഭൂമികാദീനം ഉപരി ഗഹിതത്താ ഗോബലീബദ്ദഞ്ഞായേന തദവസിട്ഠാനം അയം സമഞ്ഞാ, തസ്മാ ''ബ്രഹ്മകായികാനം ദേവാന''ന്തി പഠമജ്ഝാനഭൂമികാനംയേവ ഗഹണം വേദിതബ്ബം. സഹ ബ്യയതി ഗച്ഛതീതി സഹബ്യോ, സഹവത്തനകോ. തസ്സ ഭാവോ **സഹബ്യതാ,** സഹപവത്തീതി ആഹ **''സഹഭാവം ഉപഗച്ഛതീ''**തി. **കപ്പോ ആയുപ്പമാണന്തി** ഏത്ഥ യദിപി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീനം ആയുനോ അന്തരം അത്ഥി, ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന പനേതം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **''പഠമജ്ഝാനം അത്ഥി ഹീന''**ന്തിആദിമാഹ.

ദ്വേ കപ്പാ ആയുപ്പമാണന്തി ഏത്ഥ പന ഹീനജ്ഝാനേന നിബ്ബത്താനം വസേന അയം പരിച്ഛേദോ കതോതി ദസ്സേതും **''ദുതിയജ്ഝാനം വുത്തനയേനേവ തിവിധം ഹോതീ''**തിആദി ആരദ്ധം. **ചത്താരോ കപ്പാതി** ഏത്ഥ പന ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന ചതുസട്ഠി കപ്പാ വത്തബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **''യം ഹേട്ഠാ വുത്തം 'കപ്പോ ദ്വേ കപ്പാ'തി , കമ്പി ആഹരിത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ''**തി ആഹ. കഥം പനേത്ഥ അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **''കപ്പോതി ച ഗുണസ്സപി നാമ''**ന്തി. തത്ഥ **പഠമം വുത്തോ കപ്പോ,** തതോ ഏകേന ഗുണേന, ഏകസ്മിം വാരേ ഗണനായാതി അത്ഥോ. **ദ്വേ കപ്പാ ഹോന്തീതി** ഏകവാരഗണനായ കപ്പസ്സ ദ്വിഗുണിതത്താ ദ്വേ മഹാകപ്പാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **ദുതിയേനാതി** ദുതിയവാരഗണനായ. **ചത്താരോതി** ദുതിയവാരഗണനായ ദ്വീസു കപ്പേസു ദ്വിഗുണിതേസു ചത്താരോ മഹാകപ്പാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **പുന തേ ചത്താരോ കപ്പാതി** വുത്തനയേന ദ്വേ വാരേ ഗുണേത്വാ യേ ചത്താരോ കപ്പാ ദസ്സിതാ, പുന തേ ചത്താരോ കപ്പാ ചതുഗ്ഗുണാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ദ്വേ വാരേ ഗുണേത്വാ യേ ചത്താരോ കപ്പാ ദസ്സിതാ, തേസു ചതുക്ഖത്തും ഗുണിതേസു ചതുസട്ഠി കപ്പാ സമ്പജ്ജന്തീതി. തഥാ ഹി ചത്താരോ ഏകസ്മിം വാരേ ഗുണിതാ അട്ഠ ഹോന്തി, പുന തേ അട്ഠ

ദുതിയവാരേ ഗുണിതാ സോളസ ഹോന്തി, പുന തേ സോളസ തതിയവാരേ ഗുണിതാ ദ്വത്തിംസ ഹോന്തി, പുന തേ ദ്വത്തിംസ ചതുത്ഥവാരേ ഗുണിതാ ചതുസട്ഠി ഹോന്തി. തേനേവാഹ **"ഇമേഹി ചതൂഹി ഗുണേഹി ഗുണിതാ ഏകേന ഗുണേന അട്ഠ ഹോന്തീ"**തിആദി. ഏത്ഥ ച ഹേട്ഠാ **ഉപോസഥസുത്തേ** (അം॰ നി॰ ൩.൭൧) -

> "യാനി മാനുസകാനി പഞ്ഞാസ വസ്സാനി, ചാതുമഹാരാജികാനം ദേവാനം ഏസോ ഏകോ രത്തിന്ദിവോ"തി -

ആദിനാ കാമാവചരദേവാനമേവ ആയുപ്പമാണം ദസ്സിതം. ഹേട്ഠായേവ -

> "തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലാ സന്തോ സംവിജ്ജമാനാ ലോകസ്മിം. കതമേ തയോ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ പുഗ്ഗലോ സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ…പേ॰… ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാനം ദേവാനം സഹബ്യതം ഉപപജ്ജതി. ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാനം, ഭിക്ഖവേ, ദേവാനം വീസതി കപ്പസഹസ്സാനി ആയുപ്പമാണ"ന്തി (അം॰ നി॰ ൩.൧൧൭) -

ആദിനാ അരൂപാവചരാനംയേവ ആയുപ്പമാണം വുത്തം. ഇധ പന രൂപാവചരാനമേവ ആയുപ്പമാണം ദസ്സിതം. **വിഭങ്ഗപാളിയം** (വിഭ॰ ൧൦൨൨) പന "മനുസ്സാനം കിത്തകം ആയുപ്പമാണം, വസ്സസതം അപ്പം വാ ഭിയ്യോ"തിആദിനാ ദേവമനുസ്സാനഞ്ചേവ രൂപാരൂപാവചരസത്താനഞ്ച ആയുപ്പമാണം ദസ്സിതം.

തത്ഥ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന മനുസ്സാനം ദേവാനഞ്ച ആയും പരിച്ഛിന്ദമാനേന ചതൂസു അപായേസു ഭുമ്മദേവേസു ച ആയു ന പരിച്ഛിന്നം. തം കസ്മാതി? നിരയേ താവ കമ്മമേവ പമാണം. യാവ കമ്മം ന ഖീയതി, താവ പച്ചന്തി. തഥാ സേസഅപായേസു. ഭുമ്മദേവാനമ്പി കമ്മമേവ പമാണം. തത്ഥ നിബ്ബത്താ ഹി കേചി സത്താഹമത്തം തിട്ഠന്തി, കേചി അഡ്ഢമാസം, കപ്പം തിട്ഠമാനാപി അത്ഥിയേവ. തത്ഥ മനുസ്സേസു ഗിഹിഭാവേ ഠിതായേവ സോതാപന്നാപി ഹോന്തി, സകദാഗാമിഫലം അനാഗാമിഫലം അരഹത്തമ്പി പാപുണന്തി, തേസു സോതാപന്നാദയോ യാവജീവം തിട്ഠന്തി, ഖീണാസവാ പന പരിനിബ്ബായന്തി വാ പബ്ബജന്തി വാ. കസ്മാ? അരഹത്തം നാമ സേട്ഠഗുണം, ഗിഹിലിങ്ഗം ഹീനം, തം ഹീനതായ ഉത്തമം ഗുണം ധാരേതും ന സക്കോതി, തസ്മാ തേ പരിനിബ്ബാതുകാമാ വാ ഹോന്തി പബ്ബജിതുകാമാ വാ. ഭുമ്മദേവാ പന അരഹത്തം പത്താപി യാവജീവം തിട്ഠന്തി, ഛസു കാമാവചരേസു ദേവേസു സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ യാവജീവം തിട്ഠന്തി, അനാഗാമിനാ രൂപഭവം ഗന്തും വട്ടതി ഖീണാസവേന പരിനിബ്ബാതും. കസ്മാ? നിലീയനോകാസസ്സ അഭാവാ. രൂപാവചരാരൂപാവചരേസു സബ്ബേപി യാവജീവം തിട്ഠന്തി, തത്ഥ രൂപാവചരേ നിബ്ബത്താ സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ ന പുന ഇധാഗച്ഛന്തി, തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായന്തി. ഏതേ ഹി ഝാനഅനാഗാമിനോ നാമ.

അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനം പന കിം നിയമേതി? പഗുണജ്ഝാനം. യദേവസ്സ പഗുണം ഹോതി, തേന ഉപപജ്ജതി. സബ്ബേസു പഗുണേസു കിം നിയമേതി? നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തി. ഏകംസേനേവ ഹി സോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേ ഉപപജ്ജതി. നവസു ബ്രഹ്മലോകേസു

നിബ്ബത്തഅരിയസാവകാനം തത്രൂപപത്തിപി ഉപരൂപപത്തിപി, ന ഹേട്ഠൂപപത്തി. പുഥുജ്ജനാനം പന തത്രൂപപത്തിപി ഹോതി, ഉപരൂപപത്തിപി, ഹേട്ഠൂപപത്തിപി. പഞ്ചസു സുദ്ധാവാസേസു ചതൂസു ച അരൂപേസു അരിയസാവകാനം തത്രൂപപത്തിപി ഹോതി ഉപരൂപപത്തിപി. പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം നിബ്ബത്തോ അനാഗാമീ നവ ബ്രഹ്മലോകേ സോധേത്വാ മത്ഥകേ ഠിതോ പരിനിബ്ബാതി. വേഹപ്ഫലം, അകനിട്ഠം, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി ഇമേ തയോ ദേവലോകാ സേട്ഠഭവാ നാമ. ഇമേസു തീസു ഠാനേസു നിബ്ബത്തഅനാഗാമിനോ നേവ ഉദ്ധം ഗച്ഛന്തി, ന അധോ, തത്ഥ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായന്തീതി ഇദം പകിണ്ണകം വേദിതബ്ബം.

പഠമനാനാകരണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൬. ദുതിയനാനാകരണസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൨൪-൬. ചതുത്ഥേ **തേ ധമ്മേ**തി തേ ‘‘രൂപഗത’’ന്തിആദിനാ നയേന വുത്തേ രൂപാദയോ ധമ്മേ. **അനിച്ചതോ**തി ഇമിനാ നിച്ചപ്പടിക്ഖേപതോ തേസം അനിച്ചതമാഹ, തതോ ഏവ ച ഉദയവയവന്തതോ വിപരിണാമതോ താവകാലികതോ ച തേ അനിച്ചാതി ജോതിതം ഹോതി. യഞ്ഹി നിബ്ബത്തം ഹോതി, തം ഉദയവയപരിച്ഛിന്നം . ജരായ മരണേന ച തദേവ വിപരീതം, ഇത്തരക്ഖണമേവ ച ഹോതീതി. **ദുക്ഖതോ**തി ഇമിനാ സുഖപ്പടിക്ഖേപതോ തേസം ദുക്ഖതമാഹ. തതോ ഏവ ച അഭിണ്ഹപ്പടിപീളനതോ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച തേ ദുക്ഖാതി ജോതിതം ഹോതി. ഉദയവയവന്തതായ ഹി തേ അഭിണ്ഹപ്പടിപീളനതോ നിരന്തരദുക്ഖതായ ദുക്ഖസ്സേവ ച അധിട്ഠാനഭൂതാ. പച്ചയയാപനീയതായ രോഗമൂലതായ ച **രോഗതോ**. ദുക്ഖതാസൂലയോഗതോ കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതോ ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗേഹി ഉദ്ധുമാതപരിപക്കപഭിന്നതോ ച **ഗണ്ഡതോ**. പീളാജനനതോ, അന്തോതുദനതോ, ദുന്നീഹരണതോ ച **സല്ലതോ**. അവഡ്ഢിആവഹനതോ അഘവത്ഥുതോ ച **അഘതോ**. അസേരിഭാവജനനതോ ആബാധപദട്ഠാനതായ ച **ആബാധതോ**. അവസവത്തനതോ അവിധേയ്യതായ ച **പരതോ**. ബ്യാധിജരാമരണേഹി പലുജ്ജനീയതായ **പലോകതോ**. സാമിനിവാസികാരകവേദകഅധിട്ഠായകവിരഹതോ **സുഞ്ഞതോ**. അത്തപ്പടിക്ഖേപട്ഠേന **അനത്തതോ**. രൂപാദിധമ്മാ ഹി ന ഏത്ഥ അത്താ അത്ഥീതി **അനത്താ**. ഏവം സയമ്പി അത്താ ന ഹോന്തീതി **അനത്താ**. തേന അബ്യാപാരതോ നിരീഹതോ തുച്ഛതോ അനത്താതി ദീപിതം ഹോതി. ലക്ഖണത്തയമേവ സുഖാവബോധനത്ഥം ഏകാദസഹി പദേഹി വിഭജിത്വാ ഗഹിതന്തി ദസ്സേതും **‘‘തത്ഥാ’’**തിആദി വുത്തം. പഞ്ചമഛട്ഠാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

ദുതിയനാനാകരണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഠമതഥാഗതഅച്ഛരിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൭. സത്തമേ വത്തമാനസമീപേ വത്തമാനേ വിയ വോഹരിതബ്ബന്തി **‘‘ഓക്കമതീ’’**തി ആഹ **‘‘ഓക്കന്തോ ഹോതീതി അത്ഥോ’’**തി. ദസസഹസ്സചക്കവാളപത്ഥരണോ സമുജ്ജലഭാവേന **ഉളാരോ. ദേവാനുഭാവന്തി** ദേവാനം പഭാനുഭാവം. ദേവാനഞ്ഹി പഭം സോ ഓഭാസോ അധിഭവതി, ന

ദേവേ. തേനാഹ **"ദേവാന"**ന്തിആദി. രുക്ഖഗച്ഛാദിനാ കേനചി ന ഹഞ്ഞതീതി **അഘാ,** അസമ്ബാധാ. തേനാഹ **"നിച്ചവിവരാ"**തി. **അസംവുതാ**തി ഹേട്ഠാ ഉപരി കേനചി അപിഹിതാ. തേനാഹ **"ഹേട്ഠാപി അപ്പതിട്ഠാ"**തി. തത്ഥ **പി-**സദ്ദേന യഥാ ഹേട്ഠാ ഉദകസ്സ പിധായികാ സന്ധാരികാ പഥവീ നത്ഥി അസംവുതാ ലോകന്തരികാ, ഏവം ഉപരിപി ചക്കവാളേസു ദേവവിമാനാനം അഭാവതോ അസംവുതാ അപ്പതിട്ഠാതി ദസ്സേതി. അന്ധകാരോ ഏത്ഥ അത്ഥീതി **അന്ധകാരാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ന ജായതി** ആലോകസ്സ അഭാവതോ, ന ചക്ഖുനോ. തഥാ ഹി **"തേനോഭാസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സഞ്ജാനന്തീ"**തി വുത്തം. ജമ്ബുദീപേ ഠിതമജ്ഝന്ഹികവേലായ പുബ്ബവിദേഹവാസീനം അത്ഥങ്ഗമവസേന ഉപഡ്ഢം സൂരിയമണ്ഡലം പഞ്ഞായതി, അപരഗോയാനവാസീനം ഉഗ്ഗമനവസേന. ഏവം സേസദീപേസുപീതി ആഹ **"ഏകപ്പഹാരേനേവ തീസു ദീപേസു പഞ്ഞായന്തീ"**തി. ഇതോ അഞ്ഞഥാ ദ്വീസു ഏവ ദീപേസു പഞ്ഞായന്തി. ഏകേകായ ദിസായ നവനവയോജനസതസഹസ്സാനി അന്ധകാരവിധമനമ്പി ഇമിനാവ നയേന ദട്ഠബ്ബം. **പഭായ നപ്പഹോന്തീ**തി അത്തനോ പഭായ ഓഭാസിതും നാഭിസമ്ഭുണന്തി. യുഗന്ധരപബ്ബതമത്ഥകസമപ്പമാണേ ആകാസേ വിചരണതോ **"ചക്കവാളപബ്ബതസ്സ വേമജ്ഝേന ചരന്തീ"**തി വുത്തം.

ബ്യാവടാതി ഖാദനത്ഥം ഗണ്ഹിതും ഉപക്കമന്താ. **വിപരിവത്തിത്വാ**തി വിവട്ടിത്വാ. **ഛിജ്ജിത്വാ**തി മുച്ഛാപവത്തിയാ ഠിതട്ഠാനതോ മുച്ചിത്വാ, അങ്ഗപച്ചങ്ഗഛേദനവസേന വാ **ഛിജ്ജിത്വാ. അച്ചന്തഖാരേ**തി ആതപസന്തപാഭാവേന അതിസീതഭാവം സന്ധായ അച്ചന്തഖാരതാ വുത്താ സിയാ. ന ഹി തം കപ്പസണ്ഠാനഉദകം സമ്പത്തികരമഹാമേഘവുട്ഠം പഥവിസന്ധാരകം കപ്പവിനാസകഉദകം വിയ ഖാരം ഭവിതുമരഹതി, തഥാ സതി പഥവീപി വിലീയേയ്യ, തേസം വാ പാപകമ്മഫലേന പേതാനം പകതിഉദകസ്സ പുബ്ബഖേളഭാവാപത്തി വിയ തസ്സ ഉദകസ്സ ഖാരഭാവാപത്തി ഹോതീതി വുത്തം **"അച്ചന്തഖാരേ ഉദകേ"**തി.

പഠമതഥാഗതഅച്ഛരിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദുതിയതഥാഗതഅച്ഛരിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൮. അട്ഠമേ ആലീയന്തി ആരമിതബ്ബട്ഠേന സേവീയന്തീതി ആലയാ, പഞ്ച കാമഗുണാ. **ആരമന്തീ**തി രതിം വിന്ദന്തി കീളന്തി ലളന്തി. ആലീയന്തി വാ അല്ലീയന്താ അഭിരമണവസേന സേവന്തീതി ആലയാ, തണ്ഹാവിചരിതാനി. തേഹി ആലയേഹി രമന്തീതി **ആലയാരാമാ**. യഥേവ ഹി സുസജ്ജിതം പുപ്ഫഫലഭരിതരുക്ഖാദിസമ്പന്നഉയ്യാനം പവിട്ഠോ രാജാ തായ സമ്പത്തിയാ രമതി, സമ്മുദിതോ ആമോദിതപ്പമോദിതോ ഹോതി, ന ഉക്കണ്ഠതി, സായമ്പി നിക്ഖമിതും ന ഇച്ഛതി, ഏവമിമേഹി കാമാലയതണ്ഹാലയേഹി സത്താ രമന്തി, സംസാരവട്ടേ പമുദിതാ അനുക്കണ്ഠിതാ വസന്തി. തേന തേസം ഭഗവാ ദുവിധമ്പി ആലയം ഉയ്യാനഭൂമിം വിയ ദസ്സേന്തോ **"ആലയാരാമാ"**തിആദിമാഹ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ദുതിയതഥാഗതഅച്ഛരിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. ആനന്ദഅച്ഛരിയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൨൯-൧൩൦. നവമേ **പടിസന്ഥാരധമ്മ**ന്തി പകതിചാരിത്തവസേന വുത്തം, ഉപഗതാനം പന ഭിക്ഖൂനം ഭിക്ഖുനീനഞ്ച പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവസേന ചേവ ചിത്തരുചിവസേന ച യഥാകാലം ധമ്മം ദേസേതിയേവ, ഉപാസകഉപാസികാനം പന ഉപനിസിന്നകകഥാവസേന. ദസമം ഉത്താനമേവ.

ആനന്ദഅച്ഛരിയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൪) ൪. പുഗ്ഗലവഗ്ഗോ

൧. സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൧. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ ഉപപത്തിപ്പടിലാഭം സംവത്തനികാനീതി **ഉപപത്തിപടിലാഭിയാനി. ഭവപടിലാഭിയാനീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **യേഹീ**തി യേഹി സംയോജനേഹി ഹേതുഭൂതേഹി, കരണഭൂതേഹി വാ. നനു ച സോതാപന്നസ്സപി ഓരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി അപ്പഹീനാനി, കസ്മാ പന സകദാഗാമീയേവ ഇധ ഗഹിതോതി ആഹ **"സകദാഗാമിസ്സാതി ഇദം അപ്പഹീനസംയോജനേസു അരിയേസു ഉത്തമകോടിയാ ഗഹിത"**ന്തി. തത്ഥ **അപ്പഹീനസംയോജനേസൂ**തി അപ്പഹീനഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനേസു. **ഉത്തമകോടിയാ ഗഹിത**ന്തി ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന ഗഹിതം. സകദാഗാമിതോ പരഞ്ഹി അപ്പഹീനഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനോ അരിയോ നാമ നത്ഥി. നനു ച സകദാഗാമിസ്സ പഹീനാനിപി ഓരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി അത്ഥി ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസസംയോജനാനം പഹീനത്താ, തസ്മാ "ഓരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി അപ്പഹീനാനീ"തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ **"ഓരമ്ഭാഗിയേസു ച അപ്പഹീനം ഉപാദായാ"**തിആദി. യസ്മാ കാമരാഗബ്യാപാദസംയോജനാനി സകദാഗാമിസ്സ അപ്പഹീനാനി, തസ്മാ താനി അപ്പഹീനാനി ഉപാദായ **"ഓരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി അപ്പഹീനാനീ"**തി വുത്തം, ന സബ്ബേസം അപ്പഹീനത്താതി അധിപ്പായോ.

സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പടിഭാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൨. ദുതിയേ പടിഭാനം വുച്ചതി ഞാണമ്പി ഞാണസ്സ ഉപട്ഠിതവചനമ്പി, തം ഇധ അധിപ്പേതം, അത്ഥയുത്തം കാരണയുത്തഞ്ച പടിഭാനമസ്സാതി **യുത്തപ്പടിഭാനോ**. പുച്ഛാനന്തരമേവ സീഘം ബ്യാകാതും അസമത്ഥതായ നോമുത്തപ്പടിഭാനമസ്സാതി **നോമുത്തപ്പടിഭാനോ**. ഇമിനാ നയേന സേസാ വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥ പന പഠമോ കഞ്ചി കാലം വീമംസിത്വാ യുത്തമേവ പേക്ഖതി **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ** വിയ. സോ പന പഞ്ഹം പുട്ഠോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ യുത്തപ്പത്തകാരണമേവ കഥേതി. ദുതിയോ പുച്ഛാനന്തരമേവ യേന വാ തേന വാ വചനേന പടിബാഹതി, വീമംസിത്വാപി ച യുത്തം ന പക്ഖേതി **ചതുനികായികപിണ്ഡതിസ്സത്ഥേരോ** വിയ. സോ പന പഞ്ഹം പുട്ഠോ പഞ്ഹപരിയോസാനമ്പി നാഗമേതി, യം വാ തം വാ കഥേതിയേവ, വചനത്ഥം പനസ്സ വീമംസിയമാനം കത്ഥചി ന ലഗതി. തതിയോ പുച്ഛാസമകാലമേവ യുത്തം പേക്ഖതി, തംഖണംയേവ ച നം ബ്യാകരോതി **തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരോ** വിയ. സോ പന പഞ്ഹം പുട്ഠോ സീഘമേവ കഥേതി, യുത്തപ്പത്തകാരണോ ച ഹോതി. ചതുത്ഥോ പുട്ഠോ സമാനോ നേവ യുത്തം പേക്ഖതി, ന യേന വാ തേന വാ പടിബാഹിതും സക്കോതി, തിബ്ബന്ധകാരനിമുഗ്ഗോ വിയ ഹോതി **ലാളുദായിത്ഥേരോ** വിയ.

പടിഭാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩൩-൪. തതിയേ **ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ**തി ഏത്ഥ ഉഗ്ഘടനം നാമ ഞാണുഗ്ഘടനം, ഞാണേന ഉഗ്ഘടിതമത്തേയേവ ജാനാതീതി അത്ഥോ. **സഹ ഉദാഹടവേലായാ**തി ഉദാഹാരേ ഉദാഹടമത്തേയേവ. **ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാണേന സദ്ധിം അഭിസമയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ''ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തിആദിനാ (വിഭം ൩൫൫) നയേന സംഖിത്തേന മാതികായ ഠപിയമാനായ ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ ''ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ''തി വുച്ചതി. വിപഞ്ചിതം വിത്ഥാരിതമേവ അത്ഥം ജാനാതീതി **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ. അയം വുച്ചതീ**തി അയം സംഖിത്തേന മാതികം ഠപേത്വാ വിത്ഥാരേന അത്ഥേ ഭാജിയമാനേ അരഹത്തം പാപുണിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ ''വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ''തി വുച്ചതി . ഉദ്ദേസാദീഹി നേതബ്ബോതി **നേയ്യോ. അനുപുബ്ബേന ധമ്മാഭിസമയോ**തി അനുക്കമേന അരഹത്തപ്പത്തി. ബ്യഞ്ജനപദമേവ പരമം അസ്സാതി **പദപരമോ. ന തായ ജാതിയാ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി തേന അത്തഭാവേന ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോതീതി അത്ഥോ. ചതുത്ഥം ഉത്താനമേവ.

ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൮. സാവജ്ജസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩൫-൮. പഞ്ചമേ **സാവജ്ജോ**തി സദോസോ. **സാവജ്ജേന കായകമ്മേനാ**തി സദോസേന പാണാതിപാതാദിനാ കായകമ്മേന. ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം പുഗ്ഗലോ തീഹി ദ്വാരേഹി ആയൂഹനകമ്മസ്സ സദോസത്താ ഗൂഥകുണപാദിഭരിതോ പദേസോ വിയ ''സാവജ്ജോ''തി വുച്ചതി. **സാവജ്ജേന ബഹുല**ന്തി യസ്സ സാവജ്ജമേവ കായകമ്മം ബഹുലം ഹോതി, അപ്പം അനവജ്ജം. സോ ''സാവജ്ജേന ബഹുലം കായകമ്മേന സമന്നാഗതോ അപ്പം അനവജ്ജേനാ''തി വുച്ചതി. ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. കോ പന ഏവരൂപോ ഹോതീതി? യോ ഗാമധമ്മതായ വാ നിഗമധമ്മതായ വാ കദാചി കരഹചി ഉപോസഥം സമാദിയതി, സീലാനി പൂരേതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം പുഗ്ഗലോ തീഹി ദ്വാരേഹി ആയൂഹനകമ്മേസു സാവജ്ജസ്സേവ ബഹുലതായ അനവജ്ജസ്സ അപ്പതായ ''വജ്ജബഹുലോ''തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി ഏകസ്മിം പദേസേ ദുബ്ബണ്ണാനി ദുഗ്ഗന്ധാനി പുപ്ഫാനി രാസികതാനസ്സു, തേസം ഉപരി തഹം തഹം അധിമുത്തകവസ്സികപാടലാനി പതിതാനി ഭവേയ്യും, ഏവരൂപോ അയം പുഗ്ഗലോ വേദിതബ്ബോ. യഥാ പന ഏകസ്മിം പദേസേ അധിമുത്തകവസ്സികപാടലാനി രാസികതാനസ്സു, തേസം ഉപരി തഹം തഹം ദുഗ്ഗന്ധാനി ബദരപുപ്ഫാദീനി പതിതാനി ഭവേയ്യും. ഏവരൂപോ തതിയോ പുഗ്ഗലോ വേദിതബ്ബോ. ചതുത്ഥോ പന തീഹി ദ്വാരേഹി ആയൂഹനകമ്മസ്സ നിദ്ദോസത്താ ച ചതുമധുരഭരിതസുവണ്ണപാതി വിയ ദട്ഠബ്ബോ. ഛട്ഠാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സാവജ്ജസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. ധമ്മകഥികസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩൯-൧൪൦. നവമേ **അപ്പഞ്ച ഭാസതീ**തി സമ്പത്തപരിസായ ഥോകമേവ കഥേതി. **അസഹിതഞ്ചാ**തി കഥേന്തോ ച പന ന അത്ഥയുത്തം കാലയുത്തം

കഥേതി. **പരിസാ ചസ്സ ന കുസലാ ഹോതീ**തി സോതും നിസിന്നപരിസാ ചസ്സ യുത്തായുത്തം കാരണാകാരണം സിലിട്ഠാസിലിട്ഠം ന ജാനാതീതി അത്ഥോ. **ഏവരൂപോ**തി അയം ഏവംജാതികോ ബാലധമ്മകഥികോ ഏവംജാതികായ ബാലപരിസായ ധമ്മകഥികോത്വേവ നാമം ലഭതി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച ദ്വേയേവ ജനാ സഭാവധമ്മകഥികാ, ന ഇതരേ. ഇതരേ പന ധമ്മകഥികാനം അന്തോ പവിട്ഠത്താ ഏവം വുത്താ. ദസമം ഉത്താനമേവ.

ധമ്മകഥികസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുഗ്ഗലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൫) ൫. ആഭാവഗ്ഗോ

൧-൬. ആഭാസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൪൧-൧൪൬. പഞ്ചമസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

ആഭാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൧൦. ദുതിയകാലസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൪൭-൧൫൦. സത്തമേ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനസഭാവസ്സ കാലസ്സ ഭാവനാദിയോഗോ ന സമ്ഭവതീതി ആഹ **"കാലാതി തസ്മിം തസ്മിം കാലേ ധമ്മസ്സവനാദിവസേന പവത്താനം കുസലധമ്മാനം ഏതം അധിവചന"**ന്തി. കാലസഹചരിതാ ഹി കുസലാ ധമ്മാ ഇധ കാല-സദ്ദേന ഗഹിതാ അപരസ്സ അസമ്ഭവതോ. അട്ഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

ദുതിയകാലസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആഭാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൪. ചതുത്ഥപണ്ണാസകം

(൧൩) ൧. ഇന്ദ്രിയവഗ്ഗോ

൧-൭. ഇന്ദ്രിയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൧-൧൭൭. ചതുത്ഥസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനാനേവ.

ഇന്ദ്രിയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൮. കപ്പസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൩-൧൭൮. ഛട്ഠേ സംവട്ടനം വിനസ്സനം **സംവട്ടോ,** സംവട്ടതോ ഉദ്ധം തഥാ ഠായീ **സംവട്ടട്ഠായീ**. വിവട്ടനം നിബ്ബത്തനം, വഡ്ഢനം വാ **വിവട്ടോ**. ''തേജോസംവട്ടോ, ആപോസംവട്ടോ, വായോസംവട്ടോതി ഏവം സംവട്ടസീമാനുക്കമേന സംവട്ടേസു വത്തബ്ബേസു തഥാ അവത്വാ ആപോസംവട്ടോ, തേജോസംവട്ടോ, വായോസംവട്ടോതി വചനം സംവട്ടമഹാഭൂതദേസനാനുപുബ്ബിയാ''തി കേചി. ''ഭാവീസംവട്ടാനുപുബ്ബിയാ''തി അപരേ. ആപേന സംവട്ടോ **ആപോസംവട്ടോ. സംവട്ടസീമാ**തി സംവട്ടനമരിയാദാ. **സംവട്ടതീ**തി വിനസ്സതി. **സദാ**തി സബ്ബകാലം, തീസുപി സംവട്ടകാലേസൂതി അത്ഥോ. **ഏകം ബുദ്ധക്ഖേത്തം വിനസ്സതീ**തി ഏത്ഥ ബുദ്ധക്ഖേത്തം നാമ തിവിധം ഹോതി ജാതിക്ഖേത്തം, ആണാക്ഖേത്തം, വിസയക്ഖേത്തഞ്ച.

തത്ഥ **ജാതിക്ഖേത്തം** ദസസഹസ്സചക്കവാളപരിയന്തം ഹോതി, തഥാഗതസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണാദീസു കമ്പതി. **ആണാക്ഖേത്തം** കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളപരിയന്തം, യത്ഥ **രതനസുത്തം** (ഖു॰ പാ॰ ൩.൧ ആദയോ; സു॰ നി॰ ൨൨൪ ആദയോ) **ഖന്ധപരിത്തം** (അ॰ നി॰ ൪.൬൭; ചൂളവ॰ ൨൫൧) **ധജഗ്ഗപരിത്തം** (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) **ആടാനാടിയപരിത്തം** (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൭൭-൨൭൮) **മോരപരിത്ത**ന്തി (ജാ॰ ൧.൨.൧൭-൧൮) ഇമേസം പരിത്താനം ആനുഭാവോ വത്തതി. **വിസയക്ഖേത്തം** അനന്താപരിമാണം, യം ''യാവതാ വാ പനാകങ്ഖേയ്യാ''തി (അ॰ നി॰ ൩.൮൧) വുത്തം. തത്ഥ യം യം തഥാഗതോ ആകങ്ഖതി, തം തം ജാനാതി. ഏവമേതേസു തീസു ബുദ്ധക്ഖേത്തേസു ഏകം ആണാക്ഖേത്തം വിനസ്സതി , തസ്മിം പന വിനസ്സന്തേ ജാതിക്ഖേത്തം വിനട്ഠമേവ ഹോതി, വിനസ്സന്തഞ്ച ഏകതോവ വിനസ്സതി, സണ്ഠഹന്തഞ്ച ഏകതോവ സണ്ഠഹതി. സേസമേത്ഥ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൪൦൪) വുത്തനയേനേവ ഗഹേതബ്ബം. സത്തമട്ഠമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

കപ്പസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഭിക്ഖുനീസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൯. നവമേ **ഏവം പവത്തം പച്ചുപ്പന്നതണ്ഹം നിസ്സായാ**തി ''കുദാസ്സു നാമാഹമ്പി ആസവാനം ഖയാ''തിആദിനാ നയേന അനുത്തരേ വിമോക്ഖേ പിഹം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ഉപ്പന്നതണ്ഹം നിസ്സായ. കഥം പന ലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭ ആസാ ഉപ്പജ്ജതീതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, ന ആരമ്മണകരണവസേന തത്ഥ പിഹാ പവത്തതി അവിസയത്താ പുഗ്ഗലസ്സ ച

അനധിഗതഭാവതോ. അനുസ്സവൂപലദ്ധേ പന അനുത്തരവിമോക്ഖേ ഉദ്ദിസ്സ പിഹം ഉപ്പാദേന്തോ തത്ഥ പിഹം ഉപ്പാദേതി നാമ. **നാകഡ്ഢതീ**തി കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്തതായ പടിസന്ധിം ന ദേതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഭിക്ഖുനീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സുഗതവിനയസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൦. ദസമേ **വളഞ്ജേന്തീ**തി സജ്ഝായന്തി ചേവ വാചുഗ്ഗതം കരോന്താ ധാരേന്തി ച. അവിഗതതണ്ഹതായ തം തം പരിക്ഖാരജാതം ബഹുമ്പി ആദിയന്തീതി ബഹുലാ, തേ ഏവ **ബാഹുലികാ** യഥാ ''വേനയികോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൬; അ॰ നി॰ ൮.൧൧; പാരാ॰ ൮). തേ പന യസ്മാ പച്ചയബഹുലഭാവാ യുത്തപ്പയുത്താ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **''പച്ചയബാഹുല്ലായ പടിപന്നാ''**തി. സിഥിലം ഗണ്ഹന്തീതി **സാഥലികാ,** സിക്ഖായ ആദരഗാരവാഭാവേന സിഥിലം അദള്ഹം ഗണ്ഹന്തീതി അത്ഥോ. **സിഥില**ന്തി ച ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ, സിഥില-സദ്ദേന വാ സമാനത്ഥസ്സ സാഥലസദ്ദസ്സ വസേന **സാഥലികാ**തി പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **അവഗമനതോ**തി അധോഗമനതോ, ഓരമ്ഭാഗിയഭാവതോതി അത്ഥോ. **നിബ്ബീരിയാ**തി ഉജ്ഝിതുസ്സാഹാ തദധിഗമായ ആരമ്ഭമ്പി അകുരുമാനാ.

സുഗതവിനയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇന്ദ്രിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൭) ൨. പടിപദാവഗ്ഗോ

൧. സംഖിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൧. ദുതിയസ്സ പഠമേ **ദുക്ഖാപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ**തിആദീസു പാളിയാ ആഗതനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തഥാ ഹി -

> ''തത്ഥ കതമാ ദുക്ഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ? കിച്ഛേന കസിരേന സമാധിം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ദന്ധം തം ഠാനം അഭിജാനന്തസ്സ യാ ഉപ്പജ്ജതി പഞ്ഞാ പജാനനാ...പേ॰... അമോഹോ ധമ്മവിചയോ സമ്മാദിട്ഠി, അയം വുച്ചതി ദുക്ഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ. തത്ഥ കതമാ ദുക്ഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ? കിച്ഛേന കസിരേന സമാധിം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ഖിപ്പം തം ഠാനം അഭിജാനന്തസ്സ യാ ഉപ്പജ്ജതി പഞ്ഞാ പജാനനാ...പേ॰... സമ്മാദിട്ഠി, അയം വുച്ചതി ദുക്ഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ. തത്ഥ കതമാ സുഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ? അകിച്ഛേന അകസിരേന സമാധിം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ദന്ധം തം ഠാനം അഭിജാനന്തസ്സ യാ ഉപ്പജ്ജതി പഞ്ഞാ പജാനനാ...പേ॰... സമ്മാദിട്ഠി, അയം വുച്ചതി സുഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ. തത്ഥ കതമാ സുഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ? അകിച്ഛേന അകസിരേന സമാധിം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ഖിപ്പം തം ഠാനം അഭിജാനന്തസ്സ യാ ഉപ്പജ്ജതി പഞ്ഞാ പജാനനാ...പേ॰... സമ്മാദിട്ഠി, അയം വുച്ചതി സുഖപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ പഞ്ഞാ''തി (വിഭ॰ ൮൦൧) - അയമേത്ഥ പാളി.

തത്ഥ **കിച്ഛേന കസിരേന സമാധിം ഉപ്പാദേന്തസ്സാ**തി പുബ്ബഭാഗേ ആഗമനകാലേ കിച്ഛേന കസിരേന ദുക്ഖേന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ ലോകുത്തരസമാധിം ഉപ്പാദേന്തസ്സ. **ദന്ധം തം ഠാനം അഭിജാനന്തസ്സാ**തി വിക്ഖമ്ഭിതേസു കിലേസേസു വിപസ്സനാപരിവാസേ ചിരം വസിത്വാ തം ലോകുത്തരസമാധിസങ്ഖാതം ഠാനം ദന്ധം സണികം അഭിജാനന്തസ്സ പടിവിജ്ഝന്തസ്സ, പാപുണന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **അയം വുച്ചതീ**തി യാ ഏസാ ഏവം ഉപ്പജ്ജതി, അയം കിലേസവിക്ഖമ്ഭനപ്പടിപദായ ദുക്ഖത്താ, വിപസ്സനാപരിവാസപഞ്ഞായ ച ദന്ധത്താ മഗ്ഗകാലേ ഏകചിത്തക്ഖണേ ഉപ്പന്നാപി പഞ്ഞാ ആഗമനവസേന **''ദുക്ഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമാ''**തി വുച്ചതി. ഉപരി തീസു പദേസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സംഖിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിത്ഥാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൨. ദുതിയേ **അകതാഭിനിവേസോ**തി അകതാധികാരോ. രൂപാനം ലക്ഖണാദീഹി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹണം **രൂപപരിഗ്ഗഹോ. തീസു അദ്ധാസു കിലമതീ**തി പുബ്ബന്തേ അപരന്തേ പുബ്ബന്താപരന്തേതി ഏവം തീസു പദേസേസു കിലമതി. **പഞ്ചസു ഞാണേസൂ**തി രൂപപരിഗ്ഗഹാദീസു പഞ്ചസു ഞാണേസു. **നവസു വിപസ്സനാഞാണേസൂ**തി ഉദയബ്ബയാദിനവവിപസ്സനാഞാണേസു. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

വിത്ഥാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അസുഭസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൯. തതിയേ **“യഥാ ഏതം, തഥാ ഇദ”ന്തി ഇമിനാ നയേനാതി** ഏതേന -

> ‘‘യഥാ ഇദം തഥാ ഏതം, യഥാ ഏതം തഥാ ഇദം;
> അജ്ഝത്തഞ്ച ബഹിദ്ധാ ച, കായേ ഛന്ദം വിരാജയേ’’തി. (സു॰ നി॰ ൨൦൫); -

ഇമം ദേസനാനയം സങ്ഗണ്ഹാതി. തസ്സത്ഥോ - യഥാ ഇദം സവിഞ്ഞാണകാസുഭം ആയുഉസ്മാവിഞ്ഞാണാനം അനപഗമാ ചരതി തിട്ഠതി നിസീദതി സയതി, തഥാ ഏതം ഏതരഹി സുസാനേ സയിതം അവിഞ്ഞാണകമ്പി പുബ്ബേ തേസം ധമ്മാനം അനപഗമാ അഹോസി. യഥാ ച ഏതം ഏതരഹി മതസരീരം തേസം ധമ്മാനം അപഗമാ ന ചരതി ന തിട്ഠതി ന നിസീദതി ന സേയ്യം കപ്പേതി, തഥാ ഇദം സവിഞ്ഞാണകമ്പി തേസം ധമ്മാനം അപഗമാ ഭവിസ്സതി. യഥാ ച ഇദം സവിഞ്ഞാണകം നേതരഹി സുസാനേ മതം സേതി ന ഉദ്ധുമാതകാദിഭാവമുപഗതം, തഥാ ഏതം ഏതരഹി മതസരീരമ്പി പുബ്ബേ അഹോസി. യഥാ പനേതം ഏതരഹി അവിഞ്ഞാണകാസുഭം മതകസുസാനേ സേതി ഉദ്ധുമാതകാദിഭാവഞ്ച ഉപഗതം, തഥാ ഇദം സവിഞ്ഞാണകമ്പി ഭവിസ്സതീതി. തത്ഥ **യഥാ ഇദം തഥാ ഏത**ന്തി അത്തനാ മതസരീരസ്സ സമാനഭാവം കരോന്തോ ബാഹിരേ ദോസം പജഹതി. **യഥാ ഏതം തഥാ ഇദ**ന്തി മതസരീരേന അത്തനോ സമാനഭാവം കരോന്തോ അജ്ഝത്തികേ രാഗം പജഹതി. യേനാകാരേന ഉഭയം സമം കരോതി, തം സമ്പജാനന്തോ ഉഭയത്ഥ മോഹം പജഹതി.

ബഹിദ്ധാ ദിട്ഠാനന്തി ബഹിദ്ധാ സുസാനാദീസു ദിട്ഠാനം ഉദ്ധുമാതകാദിദസന്നം അസുഭാനം. **“നവന്നം പാടികുല്യാനം വസേനാ”**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു അന്തിമജീവികാഭാവതോ പിണ്ഡപാതസ്സ അലാഭലാഭേസു പരിതസ്സനഗേധാദിസമുപ്പത്തിതോ ഭത്തസ്സ സമ്മദജനനതോ കിമികുലസംവഡ്ഢനതോതി ഏവമാദീഹിപി ആകാരേഹി ആഹാരേപടികൂലതാ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം - ‘‘അന്തമിദം, ഭിക്ഖവേ, ജീവികാനം യദിദം പിണ്ഡോല്യം അതിപാപോയം ലോകസ്മിം യദിദം പിണ്ഡോല്യോ വിചരതി പത്തപാണീതി (സം॰ നി॰ ൩.൮൦; ഇതിവു॰ ൯൧). അലദ്ധാ ച പിണ്ഡപാതം പരിതസ്സതി, ലദ്ധാ ച പിണ്ഡപാതം ഗധിതോ മുച്ഛിതോ അജ്ഝോപന്നോ അനാദീനവദസ്സാവീ അനിസ്സരണപഞ്ഞോ പരിഭുഞ്ജതീതി (അം॰ നി॰ ൩.൧൨൪). ഭുത്തോ ച ആഹാരോ കസ്സചി കദാചി മരണം വാ മരണമത്തം വാ ദുക്ഖം ആവഹതീ’’തി.

കടുകീടകാദയോ ദ്വത്തിംസകുലപ്പഭേദാ കിമിയോ നം ഉപനിസ്സായ ജീവന്തീതി? വുച്ചതേ - അന്തിമജീവികാഭാവോ താവ ചിത്തസംകിലേസവിസോധനത്ഥം കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസനതോ പഗേവ മനസി കാതബ്ബോ ‘‘മാഹം ഛവാലാതസദിസോ ഭവേയ്യ’’ന്തി. തഥാ പിണ്ഡപാതസ്സ അലാഭലാഭേസു പരിതസ്സനഗേധാദിസമുപ്പത്തിനിവാരണം പഗേവ അനുട്ഠാതബ്ബം സുപരിസുദ്ധസീലസ്സ പടിസങ്ഖാനവതോ തദഭാവതോ. ഭത്തസമ്മദോ അനേകന്തികോ പരിഭോഗേ അന്തോഗധോവാതി വേദിതബ്ബോ.

കിമികുലസംവഡ്ഢനം പന സങ്ഗഹേതബ്ബം, സങ്ഗഹിതമേവ വാ ''നവന്നം പാടികുല്യാനം വസേനാ''തി ഏത്ഥ നിയമസ്സ അകതത്താ. ഇമിനാ വാ നയേന ഇതരേസമ്പേത്ഥ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ യഥാസമ്ഭവമേത്ഥ പടികൂലതാപച്ചവേക്ഖണസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

ഏവഞ്ച കത്വാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൯൪-൨൯൫) ദസഹി ആകാരേഹി പടികൂലതാ വേദിതബ്ബാ. സേയ്യഥിദം - ഗമനതോ, പരിയേസനതോ, പരിഭോഗതോ, ആസയതോ, നിധാനതോ, അപരിപക്കതോ, പരിപക്കതോ, ഫലതോ, നിസ്സന്ദതോ, സമ്മക്ഖനതോതി. ഏവം ദസന്നം വസേന പാടികുല്യവചനേനപി ഇധ ''നവന്ന''ന്തി വചനം ന വിരുജ്ഝതി, സമ്മക്ഖനസ്സ പരിഭോഗാദീസു ലബ്ഭമാനഭാവാ വിസും തം അഗ്ഗഹേത്വാ ന വദന്തി. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൦൪) പന സമ്മക്ഖനം പരിഭോഗാദീസു ലബ്ഭമാനമ്പി നിസ്സന്ദവസേന വിസേസതോ പടികൂലന്തി ദസ്സേതും സബ്ബപച്ഛാ ഠപിതാ.

ഉക്കണ്ഠിതസഞ്ഞായ സമന്നാഗതോതി തീസു ഭവേസു അരുച്ചനവസേന പവത്തായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ. നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ ഹേസാ സഞ്ഞാസീസേന വുത്താ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

അസുഭസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൬. പഠമഖമസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൪-൧൬൬. ചതുത്ഥേ പധാനകരണകാലേ സീതാദീനി നക്ഖമതി ന സഹതീതി **അക്ഖമാ**. ഖമതി സഹതി അഭിഭവതീതി **ഖമാ**. ഇന്ദ്രിയദമനം **ദമാ**. ''ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൪; ൬.൫൮) നയേന വിതക്കസമനം **സമാതി** ആഹ **''അകുസലവിതക്കാനം വൂപസമനപടിപദാ''**തി. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം, സബ്ബേസമ്പി കിലേസാനം സമനവസേന പവത്താ പടിപദാ സമാ. പഞ്ചമഛട്ഠാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പഠമഖമസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൭-൧൬൮. സത്തമട്ഠമേസു **മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സാ**തിആദിനാ മോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ ഹേട്ഠാ തിണ്ണം മഗ്ഗാനം സുഖപടിപദദന്ധാഭിഞ്ഞഭാവോ, അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ദുക്ഖപടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞഭാവോ വുത്തോ, സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ പന ഹേട്ഠിമാനം തിണ്ണം മഗ്ഗാനം സുഖപടിപദദന്ധാഭിഞ്ഞഭാവോ, അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ച സുഖപടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞഭാവോ ദസ്സിതോ. യം പന വുത്തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ២.൮൨൧) ''ബുദ്ധാനം പന ചത്താരോപി മഗ്ഗാ സുഖപടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞാവ അഹേസും, തഥാ ധമ്മസേനാപതിസ്സ. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ പന പഠമമഗ്ഗോ സുഖപടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ അഹോസി, ഉപരി തയോ ദുക്ഖപടിപദദന്ധാഭിഞ്ഞാ''തി. യഞ്ച വുത്തം **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൭൬) ''തഥാഗതസ്സ ഹി സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ ച ചത്താരോപി മഗ്ഗാ സുഖപടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞാവ അഹേസും,

മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ പന പഠമമഗ്ഗോ സുഖപടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ ഉപരി തയോ ദുക്ഖപടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ''തി, തം സബ്ബം അഞ്ഞമഞ്ഞം നാനുലോമേതി. ഇമായ പാളിയാ ഇമായ ച അട്ഠകഥായ ന സമേതി, തസ്മാ വീമംസിതബ്ബമേതം. തംതംഭാണകാനം വാ മതേന തത്ഥ തത്ഥ തഥാ തഥാ വുത്തന്തി ഗഹേതബ്ബം.

മഹാമോഗ്ഗല്ലാനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സസങ്ഖാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൯. നവമേ സസങ്ഖാരേന ദുക്ഖേന കസിരേന അധിമത്തപയോഗം കത്വാവ കിലേസപരിനിബ്ബാനധമ്മോതി **സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**. അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന അധിമത്തപയോഗം അകത്വാവ കിലേസപരിനിബ്ബാനധമ്മോതി **അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**. ധമ്മാനുസാരീ പുഗ്ഗലോ ഹി ആഗമനമ്ഹി കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ അപ്പദുക്ഖേന അകസിരേന അകിലമന്തോവ വിക്ഖമ്ഭേതും സക്കോതി. സദ്ധാനുസാരീ പുഗ്ഗലോ പന ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ ഹുത്വാ വിക്ഖമ്ഭേതും, തസ്മാ ധമ്മാനുസാരിസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗക്ഖണേ കിലേസച്ഛേദകം ഞാണം അദന്ധം തിഖിണം സൂരം ഹുത്വാ വഹതി. യഥാ നാമ തിഖിണേന അസിനാ കദലിം ഛിന്ദന്തസ്സ ഛിന്നട്ഠാനം മട്ഠം ഹോതി, അതിസീഘം വഹതി, സദ്ദോ ന സുയ്യതി, ബലവവായാമകിച്ചം ന ഹോതി, ഏവരൂപാ ധമ്മാനുസാരിനോ പുബ്ബഭാഗഭാവനാ ഹോതി. സദ്ധാനുസാരിനോ പന പുബ്ബഭാഗക്ഖണേ കിലേസച്ഛേദകം ഞാണം ദന്ധം അതിഖിണം അസൂരം ഹുത്വാ വഹതി. യഥാ നാമ കുണ്ഠേന അസിനാ കദലിം ഛിന്ദന്തസ്സ ഛിന്നട്ഠാനം ന മട്ഠം ഹോതി, അതിസീഘം ന വഹതി, സദ്ദോ സുയ്യതി, ബലവവായാമകിച്ചം ഇച്ഛിതബ്ബം ഹോതി, ഏവരൂപാ സദ്ധാനുസാരിനോ പുബ്ബഭാഗഭാവനാ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി നേസം കിലേസക്ഖയേ നാനത്തം നത്ഥി, അനവസേസാവ കിലേസാ ഖീയന്തി.

സസങ്ഖാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. യുഗനദ്ധസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൦. ദസമേ **സമഥപുബ്ബങ്ഗമം വിപസ്സനം ഭാവേതീ**തി ഇദം സമഥയാനികസ്സ വസേന വുത്തം. സോ ഹി പഠമം ഉപചാരസമാധിം വാ അപ്പനാസമാധിം വാ ഉപ്പാദേതി, അയം സമഥോ. സോ തഞ്ച തംസമ്പയുത്തേ ച ധമ്മേ അനിച്ചാദീഹി വിപസ്സതി, അയം വിപസ്സനാ, ഇതി പഠമം സമഥോ, പച്ഛാ വിപസ്സനാ. തേന വുച്ചതി ''സമഥപുബ്ബങ്ഗമം വിപസ്സനം ഭാവേതീ''തി. **വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമം സമഥം ഭാവേതീ**തി ഇദം പന വിപസ്സനായാനികസ്സ വസേന വുത്തം. സോ തം വുത്തപ്പകാരം സമഥം അസമ്പാദേത്വാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ അനിച്ചാദീഹി വിപസ്സതി. **പഠമോ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ നിബ്ബത്തതീ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗം സന്ധായ വദതി, ലോകിയമഗ്ഗവസേനേവ വാ ഇമിസ്സാ പാളിയാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കഥം? **മഗ്ഗോ സഞ്ജായതി,** പുബ്ബഭാഗിയോ ലോകിയമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി. **ആസേവതി** നിബ്ബിദാനുപസ്സനാവസേന. **ഭാവേതി** മുച്ചിതുകമ്യതാവസേന. **ബഹുലീകരോതി** പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാവസേന. **ആസേവതി** വാ ഭയതുപട്ഠാനാദിഞാണവസേന. **ഭാവേതി** മുച്ചിതുകമ്യതാദിഞാണവസേന.

ബഹുലീകരോതി വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവസേന. **സംയോജനാനി പഹീയന്തി. അനുസയാ ബ്യന്തീ ഹോന്തീ**തി മഗ്ഗപ്പടിപാടിയാ പഹീയന്തി ബ്യന്തീ ഹോന്തി.

ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതമാനസന്തി ഓഭാസാദീസു അരിയധമ്മോതി പവത്തം ഉദ്ധച്ചം വിക്ഖേപോ ധമ്മുദ്ധച്ചം , തേന ധമ്മുദ്ധച്ചേന വിപസ്സനാവീഥിതോ ഉഗ്ഗമനേന വിരൂപം ഗഹിതം പവത്തിയമാനം ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതമാനസം. വുത്തഞ്ഹേതം -

“ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതമാനസം ഹോതി, അനിച്ചതോ മനസി കരോതി, ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജതി, ഓഭാസോ ധമ്മോതി ഓഭാസം ആവജ്ജതി, തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ചം, തേന ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. ദുക്ഖതോ...പേ॰... അനത്തതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. തഥാ അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി...പേ॰... പീതി പസ്സദ്ധി സുഖം അധിമോക്ഖോ പഗ്ഗഹോ ഉപട്ഠാനം ഉപേക്ഖാ നികന്തി ഉപ്പജ്ജതി, നികന്തി ധമ്മോതി നികന്തിം ആവജ്ജതി, തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ചം, തേന ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. ദുക്ഖതോ...പേ॰... അനത്തതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതീ”തി (പടി॰ മ॰ ൨.൬). സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

യുഗനദ്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിപദാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(෴) ൩. സഞ്ചേതനിയവഗ്ഗോ

൧. ചേതനാസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൧. തതിയസ്സ പഠമേ **കായസഞ്ചേതനാഹേതൂ**തി കായകമ്മനിമിത്തം, കായികസ്സ കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപചിതത്താതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസസഞ്ചേതനാദ്വയേപി. ഉദ്ധച്ചസഹഗതചേതനാ പവത്തിവിപാകം ദേതിയേവാതി **"വീസതിവിധാ"**തി വുത്തം. **തഥാ വചീസഞ്ചേതനാ മനോസഞ്ചേതനാ**തി ഏത്ഥ കാമാവചരകുസലാകുസലവസേന വീസതി ചേതനാ ലബ്ഭന്തി. ഇദം തഥാ-സദ്ദേന ഉപസംഹരതി. **അപിചേത്ഥ നവ മഹഗ്ഗതചേതനാപി ലബ്ഭന്തീ**തി ഇമിനാ നവഹി രൂപാരൂപകുസലചേതനാഹി സദ്ധിം മനോദ്വാരേ ഏകൂനതിംസാതി തീസു ദ്വാരേസു ഏകൂനസത്തതി ചേതനാ ഹോന്തീതി ദസ്സേതി. **അവിജ്ജാപച്ചയാവാ**തി ഇദം താപി ചേതനാ അവിജ്ജാപച്ചയാവ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. യഥാവുത്താ ഹി ഏകൂനസത്തതി ചേതനാ കുസലാപി അവിജ്ജാപച്ചയാ ഹോന്തി, പഗേവ ഇതരാ അപ്പഹീനാവിജ്ജസ്സേവ ഉപ്പജ്ജനതോ പഹീനാവിജ്ജസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ.

യസ്മാ യം തം യഥാവുത്തം ചേതനാഭേദം കായസങ്ഖാരഞ്ചേവ വചീസങ്ഖാരഞ്ച മനോസങ്ഖാരഞ്ച പരേഹി അനുസ്സാഹിതോ സാമമ്പി അസങ്ഖാരികചിത്തേന കരോതി, പരേഹി കാരിയമാനോ സസങ്ഖാരികചിത്തേനപി കരോതി, ''ഇദം നാമ കമ്മം കരോന്തോപി തസ്സ ഏവരൂപോ നാമ വിപാകോ ഭവിസ്സതീ''തി ഏവം കമ്മം വിപാകഞ്ച ജാനന്തോപി കരോതി, മാതാപിതൂസു ചേതിയവന്ദനാദീനി കരോന്തേസു അനുകരോന്തോ ദാരകോ വിയ കേവലം കമ്മഞ്ഞേവ വിജാനന്തോ ''ഇമസ്സ പന കമ്മസ്സ അയം വിപാകോ''തി വിപാകം അജാനന്തോപി കരോതി , തസ്മാ തം ദസ്സേതും **"സാമം വാ ത"**ന്തിആദി വുത്തം. **പരേഹി അനാണത്തോ**തി സരസേനേവ വത്തമാനോ. **ജാനന്തോ**തി അനുസ്സവാദിവസേന ജാനന്തോ.

നനു ച ഖീണാസവോ ചേതിയം വന്ദതി, ധമ്മം ഭണതി, കമ്മട്ഠാനം മനസി കരോതി, കഥമസ്സ കായകമ്മാദയോ ന ഹോന്തീതി? അവിപാകത്താ. ഖീണാസവേന ഹി കതകമ്മം നേവ കുസലം ഹോതി നാകുസലം, അവിപാകം ഹുത്വാ കിരിയാമത്തേ തിട്ഠതി. തേനസ്സ തേ കായാദയോ ന ഹോന്തി. തേനേവാഹ **"ഖീണാസവസ്സ കായേന കരണകമ്മം പഞ്ഞായതീ"**തിആദി. **തന്തി** കുസലാകുസലം.

ഖിഡ്ഡായ പദുസ്സന്തീതി ഖിഡ്ഡാപദോസിനോ, ഖിഡ്ഡാപദോസിനോ ഏവ **ഖിഡ്ഡാപദോസികാ**. ഖിഡ്ഡാപദോസോ വാ ഏതേസം അത്ഥീതി **ഖിഡ്ഡാപദോസികാ**. തേ കിര പുഞ്ഞവിസേസാധിഗതേന മഹന്തേന അത്തനോ സിരിവിഭവേന നക്ഖത്തം കീളന്താ തായ സമ്പത്തിയാ മഹന്തതായ ''ആഹാരം പരിഭുഞ്ജിമ്ഹാ ന പരിഭുഞ്ജിമ്ഹാ''തിപി ന ജാനന്തി. അഥ ഏകാഹാരാതിക്കമതോ പട്ഠായ നിരന്തരം ഖാദന്താപി പിവന്താപി ചവന്തിയേവ ന തിട്ഠന്തി. കസ്മാ? കമ്മജതേജസ്സ ബലവതായ കരജകായസ്സ മന്ദതായ. മനുസ്സാനഞ്ഹി കമ്മജതേജോ മന്ദോ, കരജകായോ ബലവാ. തേസം തേജസ്സ മന്ദതായ കായസ്സ ബലവതായ സത്താഹമ്പി അതിക്കമിത്വാ ഉണ്ഹോദകഅച്ഛയാഗുആദീഹി സക്കാ കരജകായം ഉപത്ഥമ്ഭേതും. ദേവാനം

പന തേജോ ബലവാ ഹോതി ഉളാരപുഞ്ഞനിബ്ബത്തത്താ ഉളാരഗരുസിനിദ്ധസുധാഹാരജീരണതോ ച. കരജം മന്ദം മുദുസുഖുമാലഭാവതോ. തേ ഏകം ആഹാരവേലം അക്കമിത്വാവ സണ്ഠാപേതും ന സക്കോന്തി. യഥാ നാമ ഗിമ്ഹാനം മജ്ഝന്ഹികേ തത്തപാസാണേ ഠപിതം പദുമം വാ ഉപ്പലം വാ സായന്ഹസമയേ ഘടസതേനപി സിഞ്ചിയമാനം പാകതികം ന ഹോതി വിനസ്സതിയേവ, ഏവമേവ പച്ഛാ നിരന്തരം ഖാദന്താപി പിവന്താപി ചവന്തിയേവ ന തിട്ഠന്തി. കതമേ പന തേ ദേവാതി? "ഇമേ നാമാ"തി അട്ഠകഥായ വിചാരണാ നത്ഥി, "ആഹാരൂപച്ഛേദേന ആതപേ ഖിത്തമാലാ വിയാ"തി വുത്തത്താ യേ കേചി കബളീകാരാഹാരൂപജീവിനോ ദേവാ ഏവം കരോന്തി, തേ ഏവം ചവന്തീതി വേദിതബ്ബാ. **അഭയഗിരിവാസിനോ** പനാഹു "നിമ്മാനരതിപരനിമ്മിതവസവത്തിനോ തേ ദേവാ, ഖിഡ്ഡായ പദുസ്സനമത്തേനേവ ഹേതേ ഖിഡ്ഡാപദോസികാതി വുത്താ"തി. കോ പനേത്ഥ ദേവാനം ആഹാരോ, കാ ആഹാരവേലാതി? "സബ്ബേസമ്പി കാമാവചരദേവാനം സുധാ ആഹാരോ, സാ ഹേട്ഠിമേഹി ഹേട്ഠിമേഹി ഉപരിമാനം ഉപരിമാനം പണീതതമാ ഹോതി. തം യഥാസകം ദിവസവസേനേവ ദിവസേ ദിവസേ ഭുഞ്ജന്തി. കേചി പന ബദരപ്പമാണം സുധാഹാരം പരിഭുഞ്ജന്തി. സോ ജിവ്ഹായം ഠപിതമത്തോയേവ യാവ കേസഗ്ഗനഖഗ്ഗാ കായം ഫരതി, തേസംയേവ ദിവസവസേന സത്തദിവസം യാപനസമത്ഥോവ ഹോതീ"തി വദന്തി.

ഇസ്സാപകതത്താ പദുട്ഠേന മനസാ പദുസ്സന്തീതി **മനോപദോസികാ**. ഉസൂയവസേന വാ മനസോ പദോസോ മനോപദോസോ, സോ ഏതേസം അത്ഥി വിനാസഹേതുഭൂതോതി **മനോപദോസികാ. അക്കുദ്ധോ രക്ഖതീതി** കുദ്ധസ്സ സോ കോധോ ഇതരസ്മിം അക്കുജ്ഝന്തേ അനുപാദാനോ ഏകവാരമേവ ഉപ്പത്തിയാ അനാസേവനോ ചാവേതും ന സക്കോതി, ഉദകന്തം പത്വാ അഗ്ഗി വിയ നിബ്ബായതി, തസ്മാ അക്കുദ്ധോ തം ചവനതോ രക്ഖതി. ഉഭോസു പന കുദ്ധേസു ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ അഞ്ഞമഞ്ഞമ്ഹി പരിവഡ്ഢനവസേന തിഖിണസമുദാചാരോ നിസ്സയദഹനരസോ കോധോ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഹദയവത്ഥും നിദഹന്തോ അച്ചന്തസുഖുമാലം കരജകായം വിനാസേതി, തതോ സകലോപി അത്തഭാവോ അന്തരധായതി. തേനാഹ **"ഉഭോസു പനാ"**തിആദി. തഥാ ചാഹ ഭഗവാ "അഞ്ഞമഞ്ഞമ്ഹി പദുട്ഠചിത്താ കിലന്തകായ...പേ... ചവന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൭).

കതമേ തേന ദേവാ ദട്ഠബ്ബാതി ഏത്ഥ **തേനാതി** പച്ചത്തേ കരണവചനന്തി ആഹ **"കതമേ നാമ തേ ദേവാ ദട്ഠബ്ബാ"**തി. കരണത്ഥേയേവ വാ ഏതം കരണവചനന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തേന വാ അത്തഭാവേനാ"**തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ചേതനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിഭത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൨. ദുതിയേ അത്ഥപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം **അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. അത്ഥോതി** ചേത്ഥ സങ്ഖേപതോ ഹേതുഫലം. തഞ്ഹി ഹേതുവസേന അരണീയം ഗന്തബ്ബം പത്തബ്ബം, തസ്മാ "അത്ഥോ"തി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യം കിഞ്ചി

പച്ചയസമുപ്പന്നം, നിബ്ബാനം, ഭാസിതത്ഥോ, വിപാകോ, കിരിയാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ "അത്ഥോ"തി വേദിതബ്ബാ , തം അത്ഥം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം **അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ**. തേനാഹ **"പഞ്ചസു അത്ഥേസു പഭേദഗതം ഞാണ"**ന്തി. **ആചിക്ഖാമീ**തിആദീസു ആദിതോ കഥേന്തോ **ആചിക്ഖതി** നാമ, ഉദ്ദിസതീതി അത്ഥോ. തമേവ ഉദ്ദേസം പരിയോസാപേന്തോ **ദേസേതി**. യഥാഉദ്ദിട്ഠമത്ഥം ഉദ്ദിസനവസേന പകാരേഹി ഞാപേന്തോ **ഞാപേതി**. പകാരേഹി ഏവ തമത്ഥം പതിട്ഠാപേന്തോ **പട്ഠപേതി**. യഥാഉദ്ദിട്ഠം പടിനിദ്ദിസനവസേന **വിവരതി**. വിവടം **വിഭജതി**. വിഭത്തഅത്ഥം ഹേതൂദാഹരണദസ്സനേഹി പാകടം കരോന്തോ **ഉത്താനിം കരോതി**.

തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാതി ധമ്മനിരുത്തിപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ. തത്ഥ **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ** നാമ ധമ്മപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം ഞാണം. **ധമ്മോ**തി ച സങ്ഖേപതോ പച്ചയോ. സോ ഹി യസ്മാ തം തം വിദഹതി പവത്തേതി ചേവ പാപേതി ച, തസ്മാ "ധമ്മോ"തി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു, അരിയമഗ്ഗോ, ഭാസിതം, കുസലം, അകുസലന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ "ധമ്മോ"തി വേദിതബ്ബാ, തം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ**. നിരുത്തിപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം നിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം **നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അത്ഥേ ച ധമ്മേ ച യാ സഭാവനിരുത്തി, തം സഭാവനിരുത്തിം സദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം സഭാവനിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാതി.

ഏവമയം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ സദ്ദാരമ്മണാ നാമ ജാതാ, ന പഞ്ഞത്തിആരമ്മണാ. കസ്മാ? യസ്മാ സദ്ദം സുത്വാ "അയം സഭാവനിരുത്തീ"തി ജാനന്തി. പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തോ ഹി "ഫസ്സോ"തി വുത്തേ "അയം സഭാവനിരുത്തീ"തി ജാനാതി, "ഫസ്സാ"തി വാ "ഫസ്സ"ന്തി വാ വുത്തേ പന "അയം അസഭാവനിരുത്തീ"തി ജാനാതി. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അഞ്ഞം പനേസ നാമാഖ്യാതഉപസഗ്ഗബ്യഞ്ജനസദ്ദം ജാനാതി ന ജാനാതീതി? യദഗ്ഗേന സദ്ദം ജാനിത്വാ "അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം അസഭാവനിരുത്തീ"തി ജാനാതി, തദഗ്ഗേന തമ്പി ജാനിസ്സതീതി. തം പന "നയിദം പടിസമ്ഭിദാകിച്ച"ന്തി പടിക്ഖിപിത്വാ ഇദം വത്ഥു കഥിതം -

തിസ്സദത്തത്ഥേരോ കിര ബോധിമണ്ഡേ സുവണ്ണസലാകം ഗഹേത്വാ "അട്ഠാരസസു ഭാസാസു കതരഭാസായ കഥേമീ"തി പവാരേസി. തം പന തേന അത്തനോ ഉഗ്ഗഹേ ഠത്വാ പവാരിതം, ന പടിസമ്ഭിദായ ഠിതേന. സോ ഹി മഹാപഞ്ഞതായ തം തം ഭാസം കഥാപേത്വാ ഉഗ്ഗഹേത്വാ ഏവം പവാരേസി. "ഭാസം നാമ സത്താ ഉഗ്ഗണ്ഹന്തീ"തി വത്വാ പനേത്ഥ ഇദം കഥിതം. മാതാപിതരോ ഹി ദഹരകാലേ കുമാരകേ മഞ്ചേ വാ പീഠേ വാ നിപജ്ജാപേത്വാ തം തം കഥയമാനാ താനി താനി കിച്ചാനി കരോന്തി. ദാരകാ തേസം തം തം ഭാസം വവത്ഥാപേന്തി "ഇമിനാ ഇദം വുത്ത"ന്തി. ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ സബ്ബമ്പി ഭാസം ജാനന്തി. മാതാ ദമിളീ, പിതാ അന്ധകോ. തേസം ജാതോ ദാരകോ സചേ മാതുകഥം പഠമം സുണാതി, ദമിളഭാസം ഭാസിസ്സതി. സചേ പിതുകഥം പഠമം സുണാതി, അന്ധകഭാസം ഭാസിസ്സതി. ഉഭിന്നമ്പി പന കഥം അസ്സുണന്തോ മാഗധഭാസം ഭാസിസ്സതി. യോപി അഗാമകേ

മഹാഅരഞ്ഞേ നിബ്ബത്തോ, തഥ അഞ്ഞോ കഥേന്തോ നാമ നത്ഥി. സോപി അത്തനോ ധമ്മതായ വചനം സമുട്ഠാപേന്തോ, മാഗധഭാസമേവ ഭാസിസ്സതി. നിരയേ, തിരച്ഛാനയോനിയം, പേത്തിവിസയേ, മനുസ്സലോകേ, ദേവലോകേതി സബ്ബത്ഥ മാഗധഭാസാവ ഉസ്സന്നാ, സേസാ ഓട്ടകിരാതഅന്ധകയോനകദമിളഭാസാദികാ അട്ഠാരസ ഭാസാ പരിവത്തന്തി, കാലന്തരേന അഞ്ഞഥാ ഹോന്തി ച നസ്സന്തി ച.

അയമേവേകാ യഥാഭുച്ചബ്രഹ്മവോഹാരഅരിയവോഹാരസങ്ഖാതാ മാഗധഭാസാ ന പരിവത്തതി. സാ ഹി കത്ഥചി കദാചി പരിവത്തന്തീപി ന സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ സബ്ബഥാവ പരിവത്തതി, കപ്പവിനാസേപി തിട്ഠതിയേവ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോപി ഹി തേപിടകം ബുദ്ധവചനം തന്തിം ആരോപേന്തോ മാഗധഭാസായ ഏവ ആരോപേസി. കസ്മാ? ഏവഞ്ഹി ആഹരിതും സുഖം ഹോതി. മാഗധഭാസായ ഹി തന്തിം ആരുള്ഹസ്സ ബുദ്ധവചനസ്സ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്താനം സോതപഥാഗമനമേവ പപഞ്ചോ. തേന സങ്ഘട്ടിതമത്തേനേവ നയസതേന നയസഹസ്സേന അത്ഥോ ഉപട്ഠാതി. അഞ്ഞായ ഭാസായ തന്തിം ആരുള്ഹകം സോധേത്വാ ഉഗ്ഗഹേതബ്ബം ഹോതി, ബഹുമ്പി ഉഗ്ഗഹേത്വാ പന പുഥുജ്ജനസ്സ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തി നാമ നത്ഥി, അരിയസാവകോ നോപടിസമ്ഭിദാപ്പത്തോ നാമ നത്ഥി.

പടിഭാനപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം പടിഭാനേ പഭേദഗതം ഞാണം **പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ**. അത്ഥധമ്മാദിവിസയേസു ഹി തീസു ഞാണേസു "ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീ"തി (വിഭം ൭൨൬-൭൨൫) ഏവം പവത്തഞാണസ്സേതം അധിവചനം. ഇമാ പന ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ ദ്വീസു ഠാനേസു പഭേദം ഗച്ഛന്തി, പഞ്ചഹി കാരണേഹി വിസദാ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ. കതമേസു ദ്വീസു? സേക്ഖഭൂമിയഞ്ച അസേക്ഖഭൂമിയഞ്ച, തത്ഥ സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ മഹാകസ്സപത്ഥേരസ്സ മഹാകച്ചായനത്ഥേരസ്സ മഹാകോട്ഠികത്ഥേരസ്സാതി അസീതിയാപി മഹാഥേരാനം പടിസമ്ഭിദാ അസേക്ഖഭൂമിയം പഭേദഗതാ. ആനന്ദത്ഥേരസ്സ, ചിത്തസ്സ ഗഹപതിനോ, ധമ്മികസ്സ ഉപാസകസ്സ, ഉപാലിസ്സ ഗഹപതിനോ, ഖുജ്ജുത്തരായ ഉപാസികായാതി ഏവമാദീനം പടിസമ്ഭിദാ സേക്ഖഭൂമിയം പഭേദഗതാതി ഇമാസു ദ്വീസു ഭൂമീസു പഭേദം ഗച്ഛന്തി. പഭേദോ നാമ മഗ്ഗേഹി അധിഗതാനം പടിസമ്ഭിദാനം പഭേദഗമനം.

കതമേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തീതി? അധിഗമേന, പരിയത്തിയാ, സവനേന , പരിപുച്ഛായ, പുബ്ബയോഗേന. തത്ഥ **അധിഗമോ** നാമ അരഹത്തം. തഞ്ഹി പത്തസ്സ പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **സവനം** നാമ ധമ്മസ്സവനം. സക്കച്ചം സുണന്തസ്സ ഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **പരിപുച്ഛാ** നാമ അട്ഠകഥാ. ഉഗ്ഗഹിതപാളിയാ അത്ഥം കഥേന്തസ്സ ഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **പുബ്ബയോഗോ** നാമ പുബ്ബയോഗാവചരതാ ഹരണപച്ചാഹരണനയേന പരിഹടകമ്മട്ഠാനതാ. പുബ്ബയോഗാവചരസ്സ ഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി.

ഏതേസു പന പരിയത്തി, സവനം, പരിപുച്ഛാതി ഇമാനി തീണി പഭേദസ്സേവ ബലവകാരണാനി, പുബ്ബയോഗോ അധിഗമസ്സ ബലവപച്ചയോ. പഭേദസ്സ ഹോതി ന ഹോതീതി? ഹോതി, ന പന യഥാ അധിഗമസ്സ ബലവപച്ചയോ ഹോതി, തഥാ പഭേദസ്സ. പരിയത്തിസവനപരിപുച്ഛാ ഹി

പുബ്ബേ ഹോന്തു വാ മാ വാ, പുബ്ബയോഗേന പന പുബ്ബേ ചേവ ഏതരഹി ച സങ്ഖാരസമ്മസനം വിനാ പടിസമ്ഭിദാധിഗമോ നാമ നത്ഥി. ഇമേ പന ദ്വേപി ഏകതോ ഹുത്വാ പടിസമ്ഭിദാ ഉപത്ഥമ്ഭേത്വാ വിസദാ ഹോന്തീതി.

വിഭത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. മഹാകോട്ഠികസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൩-൪. തതിയേ **ഫസ്സായതനാന**ന്തി ഏത്ഥ ആകരട്ഠോ ആയതനസദ്ദോതി ആഹ **"ഫസ്സാകരാന"**ന്തിആദി. "സുവണ്ണായതനം, രജതായതന"ന്തിആദീസു ആകരോപി "ആയതന"ന്തി വുത്തോ, സഞ്ജാതിസമോസരണാദിവസേനപി ആയതനട്ഠോ ലബ്ഭതിയേവ. **മാ**-ഇതി പടിസേധേ നിപാതോ. സ്വായം ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം അസേസം വിരാഗനിരോധാ അത്ഥഞ്ഞം വചനം കിഞ്ചീതി സന്ധായാഹാതി ആഹ **"മാ ഭണീതി അത്ഥോ"**തി. **പഞ്ചഫസ്സായതനാനി നിരുദ്ധാനീ**തി ചക്ഖാദീനഞ്ച തത്ഥ അഭാവം സന്ധായ വദതി. **ഛട്ഠസ്സാ**തി മനായതനസ്സ. ചതുത്ഥേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

മഹാകോട്ഠികസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. ഉപവാണസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൫-൬. പഞ്ചമേ **വിജ്ജായാ**തി ദിബ്ബചക്ഖുപുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിആസവക്ഖയഞാണസങ്ഖാതായ തിവിധായ വിജ്ജായ, അട്ഠവിധായ വാ. അട്ഠവിധാപി ഹി വിജ്ജാ വിപസ്സനാഞാണേന മനോമയിദ്ധിയാ ച സഹ അഭിഞ്ഞാ പരിഗ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. **പന്നരസധമ്മഭേദേന ചരണേന സമന്നാഗതോ**തി സീലസംവരോ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, ജാഗരിയാനുയോഗോ, സദ്ധാ, ഹിരീ, ഓത്തപ്പം, ബാഹുസച്ചം, വീരിയം, സതി, പഞ്ഞാ, ചത്താരി രൂപാവചരജ്ഝാനാനീതി ഏവം പന്നരസഭേദേന ചരണധമ്മേന സമന്നാഗതോ. ഇമേയേവ ഹി പന്നരസ ധമ്മാ യസ്മാ ഏതേഹി ചരതി അരിയസാവകോ ഗച്ഛതി അമതം ദിസം, തസ്മാ **"ചരണ"**ന്തി വുത്താ. ഛട്ഠേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

ഉപവാണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. രാഹുലസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൭. സത്തമേ **പഥവീധാതുരേവേസാ**തി ദുവിധാപേസാ ഥദ്ധട്ഠേന, കക്ഖളട്ഠേന, ഫരുസട്ഠേന ഏകലക്ഖണാ പഥവീധാതു ഏവാതി അജ്ഝത്തികം ബാഹിരായ സദ്ധിം യോജേത്വാ ദസ്സേതി. കസ്മാ? ബാഹിരായ പഥവീധാതുയാ അചേതനാഭാവോ പാകടോ, ന അജ്ഝത്തികായ, തസ്മാ ബാഹിരായ സദ്ധിം ഏകസദിസാ അചേതനായേവാതി ഗണ്ഹന്തസ്സ സുഖപരിഗ്ഗാഹാ ഹോതി, യഥാ കിം? ദന്തേന ഗോണേന സദ്ധിം യോജിതോ അദന്തോ കതിപാഹമേവ വിസുകായതി വിപ്ഫന്ദതി, അഥ ന ചിരസ്സേവ ദമഥം ഉപേതി, ഏവം അജ്ഝത്തികം ബാഹിരായ സദ്ധിം ഏകസദിസാതി ഗണ്ഹന്തസ്സ കതിപാഹമേവ അചേതനഭാവേന ഉപട്ഠാതി, അഥ ന ചിരേനേവസ്സാ അചേതനഭാവോ പാകടോ ഹോതി ധാതുമത്തതായ ദസ്സനതോ. **നേതം മമ...പേ॰... ദട്ഠബ്ബ**ന്തി തം ഉഭയമ്പി "ന ഏതം മമ, ന ഏസോഹമസ്മി, ന

ഏസോ മേ അത്താ''തി ഏവം യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ ദട്ഠബ്ബം. **യഥാഭൂത**ന്തി യഥാസഭാവം. തഞ്ഹി അനിച്ചാദിസഭാവം, തസ്മാ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി ഏവം ദട്ഠബ്ബന്തി അത്ഥോ. യസ്മാ ''നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ''തി പസ്സന്തോ നേവ കത്ഥചി അത്താനം പസ്സതി, ന തം പരസ്സ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം പസ്സതി, ന പരസ്സ അത്താനം അത്തനോ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം പസ്സതി, തസ്മാ വുത്തം **"ചതുകോടികസുഞ്ഞതാ നാമ കഥിതാ"**തി.

രാഹുലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ജമ്ബാലീസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൮. അട്ഠമേ **സന്ത**ന്തി അങ്ഗസന്തതായ ചേവ ആരമ്മണസന്തതായ ച കമനീയം മനോഹരം. **ചേതോവിമുത്തി**ന്തി രൂപാരൂപാവചരം ചിത്തവിമുത്തിം. തേനേവാഹ **"അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം അഞ്ഞതരം സമാപത്തി"**ന്തി. **ലേപമക്ഖിതേനാ**തി ലാഖാമക്ഖിതേന. **പാരിപന്ഥികേ അസോധേത്വാ**തി കാമച്ഛന്ദാദിപാരിപന്ഥികേ അസോധേത്വാ. യോ ഹി കാമാദീനവപച്ചവേക്ഖണാദീഹി കാമച്ഛന്ദം ന സുട്ഠു വിക്ഖമ്ഭേത്വാ കായപ്പസ്സദ്ധിവസേന ദുട്ഠുല്ലം സുപ്പടിപ്പസ്സദ്ധം അകത്വാ ആരമ്ഭധാതുമനസികാരാദിവസേന ഥിനമിദ്ധം ന സുട്ഠു പടിവിനോദേത്വാ സമഥനിമിത്തമനസികാരാദിവസേന ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം ന സമൂഹതം കത്വാ അഞ്ഞേപി സമാധിപരിപന്ഥേ ധമ്മേ ന സുട്ഠു സോധേത്വാ ഝാനം സമാപജ്ജതി. സോ അസോധിതം ആസയം പവിട്ഠഭമരോ വിയ അസുദ്ധം ഉയ്യാനം പവിട്ഠരാജാ വിയ ച ഖിപ്പമേവ നിക്ഖമതി. യോ പന സമാധിപരിപന്ഥേ ധമ്മേ സുട്ഠു വിസോധേത്വാ ഝാനം സമാപജ്ജതി, സോ സുവിസോധിതം ആസയം പവിട്ഠഭമരോ വിയ സുപരിസുദ്ധം ഉയ്യാനം പവിട്ഠരാജാ വിയ ച സകലമ്പി ദിവസഭാഗം അന്തോസമാപത്തിയംയേവ ഹോതി.

ആയമുഖാനീതി നദിതളാകകന്ദരപദരാദിതോ ആഗമനമഗ്ഗാ. തേ ച കന്ദരായേവാതി ആഹ **"ചതസ്സോ പവിസനകന്ദരാ"**തി. **അപായമുഖാനീ**തി അപഗമനമഗ്ഗാ. അപേന്തി അപഗച്ഛന്തി ഏതേഹീതി ഹി അപായാ, തേ ഏവ മുഖാനീതി **അപായമുഖാനി**. താനി ച ഉദകനിക്ഖമനച്ഛിദ്ദാനീതി ആഹ **"അപവാഹനച്ഛിദ്ദാനീ"**തി, അപായസങ്ഖാതാനി ഉദകനിക്ഖമനച്ഛിദ്ദാനീതി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ജമ്ബാലീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൯. നവമേ **അഭിധമ്മേ വുത്തനയേനാ**തി -

''കതമാ ഹാനഭാഗിനീ പഞ്ഞാ? പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭിം കാമസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ സമുദാചരന്തി ഹാനഭാഗിനീ പഞ്ഞാ, തദനുധമ്മതാ സതി സന്തിട്ഠതി ഠിതിഭാഗിനീ പഞ്ഞാ. അവിതക്കസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ സമുദാചരന്തി വിസേസഭാഗിനീ പഞ്ഞാ.

നിബ്ബിദാസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ സമുദാചരന്തി
വിരാഗൂപസഞ്ഹിതാ നിബ്ബേധഭാഗിനീ പഞ്ഞാ''തി (വിഭം ൭൯൯) -

ആദിനാ **വിഭങ്ഗേ** വുത്തനയേന ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ **പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭി**ന്തി യ്വായം അപ്പഗുണസ്സ പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭീ, തം. **കാമസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ സമുദാചരന്തീ**തി തതോ വുട്ഠിതം ആരമ്മണവസേന കാമസഹഗതാ ഹുത്വാ സഞ്ഞാമനസികാരാ സമുദാചരന്തി തുദന്തി ചോദേന്തി. തസ്സ കാമാനുപക്ഖന്ദാനം സഞ്ഞാമനസികാരാനം വസേന സാ പഠമജ്ഝാനപഞ്ഞാ ഹായതി പരിഹായതി, തസ്മാ ''ഹാനഭാഗിനീ പഞ്ഞാ''തി വുത്താ. **തദനുധമ്മതാ**തി തദനുരൂപസഭാവാ. **സതി സന്തിട്ഠതീ**തി ഇദം മിച്ഛാസതിം സന്ധായ വുത്തം, ന സമ്മാസതിം. യസ്സ ഹി പഠമജ്ഝാനാനുരൂപസഭാവാ പഠമജ്ഝാനം സന്തതോ പണീതതോ ദിസ്വാ അസ്സാദയമാനാ അഭിനന്ദമാനാ നികന്തി ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ നികന്തിവസേന പഠമജ്ഝാനപഞ്ഞാ നേവ ഹായതി ന വഡ്ഢതി, ഠിതികോട്ഠാസികാ ഹോതി. തേന വുത്തം **''ഠിതിഭാഗിനീ പഞ്ഞാ''**തി. **അവിതക്കസഹഗതാ**തി അവിതക്കം ദുതിയജ്ഝാനം സന്തതോ പണീതതോ മനസികരോതോ ആരമ്മണവസേന അവിതക്കസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ. **സമുദാചരന്തീ**തി പഗുണതോ പഠമജ്ഝാനതോ വുട്ഠിതം ദുതിയജ്ഝാനാധിഗമത്ഥായ തുദന്തി ചോദേന്തി, തസ്സ ഉപരി ദുതിയജ്ഝാനാനുപക്ഖന്ദാനം സഞ്ഞാമനസികാരാനം വസേന സാ പഠമജ്ഝാനപഞ്ഞാ വിസേസഭൂതസ്സ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ ഉപ്പത്തിപദട്ഠാനതായ **''വിസേസഭാഗിനീ''**തി വുത്താ.

നിബ്ബിദാസഹഗതാതി തംയേവ പഠമജ്ഝാനലാഭിം ഝാനതോ വുട്ഠിതം നിബ്ബിദാസങ്ഖാതേന വിപസ്സനാഞാണേന സഹഗതാ. വിപസ്സനാഞാണഞ്ഹി ഝാനങ്ഗഭേദേ വത്തന്തേ നിബ്ബിന്ദതി ഉക്കണ്ഠതി, തസ്മാ ''നിബ്ബിദാ''തി വുച്ചതി. **സമുദാചരന്തീ**തി നിബ്ബാനസച്ഛികിരിയത്ഥായ തുദന്തി ചോദേന്തി. **വിരാഗൂപസഞ്ഹിതാ**തി വിരാഗസങ്ഖാതേന നിബ്ബാനേന ഉപസംഹിതാ. വിപസ്സനാഞാണഞ്ഹി സക്കാ ഇമിനാ മഗ്ഗേന വിരാഗം നിബ്ബാനം സച്ഛികാതുന്തി പവത്തിതോ ''വിരാഗൂപസംഹിത''ന്തി വുച്ചതി. തംസമ്പയുത്തസഞ്ഞാമനസികാരാപി വിരാഗൂപസംഹിതാ ഏവ നാമ. തസ്സ തേസം സഞ്ഞാമനസികാരാനം വസേന സാ പഠമജ്ഝാനപഞ്ഞാ അരിയമഗ്ഗപ്പടിവേധസ്സ പദട്ഠാനതായ **''നിബ്ബേധഭാഗിനീ''**തി വുത്താതി.

നിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. മഹാപദേസസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൦. ദസമേ **മഹാഓകാസേ**തി മഹന്തേ ഓകാസേ മഹന്താനി ധമ്മസ്സ പതിട്ഠാപനട്ഠാനാനി. യേസു പതിട്ഠാപിതോ ധമ്മോ നിച്ഛീയതി അസന്ദേഹതോ. കാനി പന താനി? ആഗമനവിസിട്ഠാനി സുത്തോതരണാദീനി. ദുതിയവികപ്പേ അപദിസീയന്തീതി അപദേസാ, മഹന്താ അപദേസാ ഏതേസന്തി **മഹാപദേസാ**. ''സമ്മുഖാ മേതം, ആവുസോ, ഭഗവതോ സുത''ന്തിആദിനാ കേനചി ആഭതസ്സ ധമ്മോതി വിനിച്ഛയനേ കാരണം. കിം പന തന്തി? തസ്സ യഥാഭതസ്സ സുത്തോതരണാദി ഏവ. യദി ഏവം കഥം ചത്താരോതി? യസ്മാ ധമ്മസ്സ ദ്വേ സമ്പദായോ സത്ഥാ സാവകോ ച. തേസു സാവകാ

സങ്ഘഗണപുഗ്ഗലവസേന തിവിധാ. ഏവമിമമ്ഹാ മയായം ധമ്മോ പടിഗ്ഗഹിതോതി അപദിസിതബ്ബാനം ഭേദേന ചത്താരോ. തേനാഹ **"സമ്മുഖാ മേതം, ആവുസോ, ഭഗവതോ സുത"**ന്തിആദി. തഥാ ച വുത്തം **നേത്തിയം** (നേത്തിം ര്.ഫവ്വ) ''ചത്താരോ മഹാപദേസാ ബുദ്ധാപദേസോ, സങ്ഘാപദേസോ, ഗണാപദേസോ, പുഗ്ഗലാപദേസോ. ഇമേ ചത്താരോ മഹാപദേസാ''തി. ബുദ്ധോ അപദേസോ ഏതസ്സാതി **ബുദ്ധാപദേസോ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. തേനാഹ **"ബുദ്ധാദയോ...പേ॰... മഹാകാരണാനീ"**തി.

നേവ അഭിനന്ദിതബ്ബന്തി ന സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ഗന്ഥസ്സ സമ്പടിച്ഛനം നാമ സവനന്തി ആഹ **"ന സോതബ്ബ"**ന്തി. **പദബ്യഞ്ജനാനീ**തി പദാനി ച ബ്യഞ്ജനാനി ച, അത്ഥപദാനി ബ്യഞ്ജനപദാനി ചാതി അത്ഥോ. പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേഹീതി **പദാനി,** അക്ഖരാദീനി ബ്യഞ്ജനപദാനി. പജ്ജിതബ്ബതോ **പദാനി,** സങ്കാസനാദീനി അത്ഥപദാനി. ''അട്ഠകഥായം പദസങ്ഖാതാനി ബ്യഞ്ജനാനീതി ബ്യഞ്ജനപദാനേവ വുത്താനീ''തി കേചി. അത്ഥം ബ്യഞ്ജേന്തീതി **ബ്യഞ്ജനാനി,** ബ്യഞ്ജനപദാനി. തേഹി ബ്യഞ്ജിതബ്ബതോ **ബ്യഞ്ജനാനി,** അത്ഥപദാനീതി ഉഭയസങ്ഗഹതോ. **ഇമസ്മിം ഠാനേ**തി തേനാഭതസുത്തസ്സ ഇമസ്മിം പദേസേ. **പാളി വുത്താ**തി കേവലോ പാളിധമ്മോ വുത്തോ. **അത്ഥോ വുത്തോ**തി പാളിയാ അത്ഥോ വുത്തോ നിദ്ദിട്ഠോ. **അനുസന്ധി കഥിതോ**തി യഥാരദ്ധദേസനായ ഉപരിദേസനായ ച അനുസന്ധാനം കഥിതം, സമ്ബന്ധോ കഥിതോ. **പുബ്ബാപരം കഥിത**ന്തി പുബ്ബേന പരം അവിരുജ്ഝനഞ്ചേവ വിസേസട്ഠാനഞ്ച കഥിതം പകാസിതം. ഏവം പാളിധമ്മാദീനി സമ്മദേവ സല്ലക്ഖേത്വാ ഗഹണം സാധുകം ഉഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **"സുട്ഠു ഗഹേത്വാ"**തി. **സുത്തേ ഓതാരേതബ്ബാനീ**തി ഞാണേന സുത്തേ ഓഗാഹേത്വാ താരേതബ്ബാനി. തം പന ഓഗാഹേത്വാ തരണം തത്ഥ ഓതരണം അനുപ്പവേസനം ഹോതീതി വുത്തം **"ഓതരിതബ്ബാനീ"**തി. സംസന്ദേത്വാ ദസ്സനം സന്ദസ്സനന്തി ആഹ **"വിനയേ സംസന്ദേതബ്ബാനീ"**തി.

''കിം പന തം സുത്തം, കോ വാ വിനയോ''തി വിചാരണായം ആചരിയാനം മതിഭേദമുഖേന തമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **വിനയോ**തി വിഭങ്ഗപാഠമാഹ. സോ ഹി മാതികാസഞ്ഞിതസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥേ സൂചനതോ ''സുത്ത''ന്തി വത്തബ്ബതം അരഹതി. വിവിധനയത്താ വിസിട്ഠനയത്താ ച **വിനയോ,** ഖന്ധകപാഠോ. **ഏവ**ന്തി ഏവം സുത്തവിനയേസു പരിഗ്ഗയ്ഹമാനേസു വിനയപിടകമ്പി ന പരിയാദിയതി പരിവാരപാളിയാ അസങ്ഗഹിതത്താ. സുത്തന്താഭിധമ്മപിടകാനി വാ **സുത്തം** അത്ഥസൂചനാദിഅത്ഥസമ്ഭവതോ. **ഏവമ്പീ**തി സുത്തന്താഭിധമ്മപിടകാനി സുത്തം, വിനയപിടകം വിനയോതി ഏവം സുത്തവിനയവിഭാഗേ വുച്ചമാനേപി. **ന താവ പരിയാദിയന്തീ**തി ന താവ അനവസേസതോ പരിഗ്ഗയ്ഹന്തി . കസ്മാതി ചേതി ആഹ **"അസുത്തനാമകഞ്ഹീ"**തിആദി. യസ്മാ സുത്തന്തി ഇമം നാമം അനാരോപേത്വാ സങ്ഗീതം ജാതകാദിബുദ്ധവചനം അത്ഥി, തസ്മാ വുത്തനയേന തീണി പിടകാനി ന പരിയാദിയന്തീതി. സുത്തനിപാതഉദാനഇതിവുത്തകാനി ദീഘനികായാദയോ വിയ സുത്തന്തി നാമം ആരോപേത്വാ അസങ്ഗീതാനീതി അധിപ്പായേനേത്ഥ ജാതകാദീഹി സദ്ധിം താനിപി ഗഹിതാനി. ബുദ്ധവംസചരിയാപിടകാനം പനേത്ഥ അഗ്ഗഹണേ കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബം, കിം വാ ഏതേന മഗ്ഗനേന. സബ്ബോപായം വണ്ണനാനയോ ഥേരവാദദസ്സനമുഖേന പടിക്ഖിത്തോ ഏവാതി.

കിം അത്ഥീതി അസുത്തനാമകം ബുദ്ധവചനം നത്ഥിയേവാതി ദസ്സേതി. **തം സബ്ബം പടിക്ഖിപിത്വാ**തി "സുത്തന്തി വിനയോ"തിആദിനാ വുത്തസംവണ്ണനായം "നായമത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോ"തി പടിസേധേത്വാ. വിനേതി ഏതേന കിലേസേതി വിനയോ, കിലേസവിനയനൂപായോ, സോ ഏവ കാരണന്തി ആഹ **"വിനയോ പന കാരണ"**ന്തി.

ധമ്മേതി പരിയത്തിധമ്മേ. **സരാഗായാ**തി സരാഗഭാവായ കാമരാഗഭവരാഗപരിബ്രൂഹനായ. **സംയോഗായാ**തി ഭവസംയോജനായ. **സഉപാദാനായാ**തി ചതുരൂപാദാനൂപസംഹിതതായ. **മഹിച്ഛതായാ**തി മഹിച്ഛഭാവായ. **അസന്തുട്ഠിയാ**തി അസന്തുട്ഠഭാവായ. **കോസജ്ജായാ**തി കുസീതഭാവായ. **സങ്ഗണികായാ**തി കിലേസസങ്ഗണികവിഹാരായ. **ആചയായാ**തി തിവിധവട്ടാചയായ. **വിരാഗായാ**തി സകലവട്ടതോ വിരജ്ജനത്ഥായ. **വിസംയോഗായാ**തി കാമരാഗാദീഹി വിസംയുജ്ജനത്ഥായ. **അനുപാദാനായാ**തി സബ്ബസ്സപി കമ്മഭവസ്സ അഗ്ഗഹണായ. **അപ്പിച്ഛതായാ**തി പച്ചയപ്പിച്ഛതാദിവസേന സബ്ബസോ ഇച്ഛായ അപഗമായ. **സന്തുട്ഠിയാ**തി ദ്വാദസവിധസന്തുട്ഠഭാവായ. **വീരിയാരമ്ഭായാ**തി കായികസ്സ ചേവ ചേതസികസ്സ ച വീരിയസ്സ പഗ്ഗണ്ഹനത്ഥായ. **വിവേകായാ**തി പവിവിത്തഭാവായ കാമവിവേകാദിതദങ്ഗവിവേകാദിവിവേകസിദ്ധിയാ. **അപചയായാ**തി സബ്ബസ്സപി വട്ടസ്സ അപചയനായ, നിബ്ബാനായാതി അത്ഥോ. ഏവം യോ പരിയത്തിധമ്മോ ഉഗ്ഗഹണധാരണപരിപുച്ഛാമനസികാരവസേന യോനിസോ പടിപജ്ജന്തസ്സ സരാഗാദിഭാവപരിവജ്ജനസ്സ കാരണം ഹുത്വാ വിരാഗാദിഭാവായ സംവത്തതി, ഏകംസതോ **ഏസോ ധമ്മോ, ഏസോ വിനയോ** സമ്മദേവ അപായാദീസു അപതനവസേന ധാരണതോ കിലേസാനം വിനയനതോ ച. സത്ഥു സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഓവാദാനുരൂപപ്പവത്തിഭാവതോ **ഏതം സത്ഥുസാസന**ന്തി ച ജാനേയ്യാസീതി അത്ഥോ.

ചതുസച്ചത്ഥസൂചനം സുത്തന്തി ആഹ **"സുത്തേതി തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ"**തി. തേപിടകഞ്ഹി ബുദ്ധവചനം സച്ചവിനിമുത്തം നത്ഥി. രാഗാദിവിനയകാരണം യഥാ തേന സുത്തപദേന പകാസിതന്തി ആഹ **"വിനയേതി ഏതസ്മിം രാഗാദിവിനയകാരണേ"**തി. സുത്തേ ഓതരണഞ്ചേത്ഥ തേപിടകബുദ്ധവചനപരിയാപന്നതാവസേനേവ വേദിതബ്ബം, ന അഞ്ഞഥാതി ആഹ **"സുത്തപ്പടിപാടിയാ കത്ഥചി അനാഗന്ത്വാ"**തി. **ഛല്ലിം ഉട്ഠപേത്വാ**തി അരോഗസ്സ മഹതോ രുക്ഖസ്സ തിട്ഠതോ ഉപക്കമേന ഛല്ലികായ സകലികായ പപടികായ വാ ഉട്ഠാപനം വിയ അരോഗസ്സ സാസനധമ്മസ്സ തിട്ഠതോ ബ്യഞ്ജനമത്തേന തപ്പരിയാപന്നം വിയ ഹുത്വാ ഛല്ലിസദിസം പുബ്ബാപരവിരുദ്ധതാദിദോസം ഉട്ഠപേത്വാ പരിദീപേത്വാ. താദിസാനി പന ഏകംസതോ ഗുള്ഹവേസ്സന്തരാദിപരിയാപന്നാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"ഗുള്ഹവേസ്സന്തര...പേ॰... പഞ്ഞായന്തീതി അത്ഥോ"**തി. **രാഗാദിവിനയേ**തി രാഗാദിവിനയനത്ഥേന അതദാകാരതായ **അപഞ്ഞായമാനാനി ഛഡ്ഡേതബ്ബാനി** ഛജിതബ്ബാനി ന ഗഹേതബ്ബാനി. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബവാരേസു.

മഹാപദേസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സഞ്ചേതനിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൯) ൪. ബ്രാഹ്മണവഗ്ഗോ

൧-൩. യോധാജീവസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൮൧-൧൮൩. ചതുത്ഥസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

൪. അഭയസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൪. ചതുത്ഥേ **സോചതീ**തി ചിത്തേ ഉപ്പന്നബലവസോകേന സോചതി, ചിത്തസന്താപേന അന്തോ നിജ്ഝായതീതി അത്ഥോ. **കിലമതീ**തി തസ്സേവ സോകസ്സ വസേന കായേ ച ഉപ്പന്നദുക്ഖേന കിലമതി. **പരിദേവതീ**തി സോകുദ്ദേഹകവസേന തം തം വിപ്പലപന്തോ വാചായ പരിദേവതി. **ഉരത്താളി**ന്തി ഉരത്താളം, ഉരം താളേത്വാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഉരം താളേത്വാ"**തി. **കങ്ഖാവിചികിച്ഛാ**തി ഏത്ഥ "ഏകമേവിദം പഞ്ചമം നീവരണം. കിം നു ഖോ ഇദ"ന്തി ആരമ്മണം കങ്ഖനതോ **കങ്ഖാ,** "ഇദമേവ വര"ന്തി നിച്ഛേതും അസമത്ഥഭാവതോ **"വിചികിച്ഛാ"**തി വുച്ചതി - "ധമ്മസഭാവം വിചിനന്തോ കിച്ഛതി, വിഗതാ ചികിച്ഛാ"തി വാ കത്വാ.

അഭയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ബ്രാഹ്മണസച്ചസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൫. പഞ്ചമേ **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാധികാരേ. **കാചീ**തി കത്ഥചി ഠാനേ, കാലേ, ധമ്മേ വാ. അഥ വാ **കാചീ**തി അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ വാ. **അത്തനോ അത്താന**ന്തി സകത്താനം "അയം ഖോ, ഭോ ബ്രഹ്മാ, മഹാബ്രഹ്മാ...പേ॰... വസീ പിതാ ഭൂതഭബ്യാന"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൨) പരേഹി പരികപ്പിതം അത്താനഞ്ച കസ്സചി കിഞ്ചനഭൂതം ന പസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ **"കസ്സചീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പരസ്സാ**തി പരജാതി പരോ പുരിസോതി വാ ഏവം ഗഹിതസ്സ. **ന ച മമ കാചനീ**തി ഏത്ഥ **മമ**-സദ്ദോ അട്ഠാനപ്പയുത്തോതി ആഹ **"മമ-സദ്ദം താവ ഠപേത്വാ"**തി. **പരസ്സ ചാ**തി അത്തനോ അഞ്ഞസ്സ. പരോ പുരിസോ നാമ അത്ഥി മമത്ഥായ ഠിതോ. തസ്സ വസേന മയ്ഹം സബ്ബം ഇജ്ഝതീതി ഏകച്ചദിട്ഠിഗതികപരികപ്പിതവസേന പരം അത്താനം തഞ്ച അത്തനോ കിഞ്ചനഭൂതം ന പസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ **"ന ച കാചനീ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച **നാഹം കാചനീ**തി സകഅത്തനോ സബ്ഭാവം ന പസ്സതി. **ന കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മി**ന്തി സകഅത്തനോ ഏവ കസ്സചി അത്തനിയതം ന പസ്സതി. **ന ച മമാ**തി ഏതം ദ്വയം യഥാരഹം സമ്ബന്ധിതബ്ബം, അത്ഥി-പദം പച്ചേകം. **ന ച കാചനി പരസ്സ അത്താ അത്ഥീ**തി പരസ്സ അത്തനോ അഭാവം പസ്സതി. **തസ്സ പരസ്സ അത്തനോ മമ കിഞ്ചനതാ നത്ഥീ**തി പരസ്സ അത്തനോ അനത്തനിയതം പസ്സതി. ഏവം അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ ഖന്ധാനം അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതാ-സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജതാ-ചതുകോടികസുഞ്ഞതാപരിഗ്ഗണ്ഹനേന നിട്ഠാ ഹോതി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ബ്രാഹ്മണസച്ചസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഉമ്മഗ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൮൨. ഛട്ഠേ **ആകഡ്ഢീയതീ**തി ചിത്തവസികോ ലോകോ തത്ഥ തത്ഥ ഉപകഡ്ഢീയതി. **തേസംയേവേത്ഥ ഗഹണം വേദിതബ്ബ**ന്തി യേ അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാ ചിത്തസ്സ വസം ഗച്ഛന്തി, തേസംയേവ ഗഹണം. ന ഹി പരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധാ പഹീനകിലേസാ ചിത്തസ്സ വസം ഗച്ഛന്തി, ചിത്തം പന അത്തനോ വസേ വത്തേന്തി. **സഹ സീലേനാ**തി ചാരിത്തവാരിത്തസീലേന സദ്ധിം. **പുബ്ബഭാഗപടിപദ**ന്തി ധുതങ്ഗമാദിം കത്വാ യാവ ഗോത്രഭുഞാണം, താവ പവത്തേതബ്ബം സമഥവിപസ്സനാസങ്ഖാതം സമ്മാപടിപദം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഉമ്മഗ്ഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വസ്സകാരസുത്തവണ്ണനാ

൮൭. സത്തമേ **വസ്സകാരോ ബ്രാഹ്മണോ മഗധമഹാമത്തോ**തി ഏത്ഥ **വസ്സകാരോ**തി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ നാമം. മഹതിയാ ഇസ്സരിയമത്തായ സമന്നാഗതോ മഹാമത്തോ. **ഇസ്സരിയമത്തായാ**തി ച ഇസ്സരിയപ്പമാണേനാതി അത്ഥോ, ഇസ്സരിയേന ചേവ വിത്തൂപകരണേന ചാതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, ഉപഭോഗൂപകരണാനിപി ഹി ലോകേ ''മത്താ''തി വുച്ചന്തി. മഗധരഞ്ഞോ, മഗധരട്ഠേ വാ മഹാമത്തോതി **മഗധമഹാമത്തോ**. തുദിസഞ്ഞിതോ ഗാമോ നിവാസോ ഏതസ്സാതി **തോദേയ്യോ**. തേനേവാഹ **"തുദിഗാമവാസികസ്സാ"**തി. തുദിഗാമവാസിതാ ചസ്സ തത്ഥ അധിപതിഭാവേനാതി ദട്ഠബ്ബാ. സോ ഹി തം ഗാമം സോണദണ്ഡോ വിയ, ചമ്പം കൂടദന്തോ വിയ, ഖാണുമതം അധിപതിഭാവേന അജ്ഝാവസതി. **മഹദ്ധനോ ഹോതി** പഞ്ചചത്താലീസകോടിവിഭവോ. **പരിസതീ**തി പരിസായം, ജനസമൂഹേതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സന്നിപതിതായ പരിസായാ"**തി. **അഭിപ്പസന്നോ**തി ഏത്ഥ അഭിക്കമനത്ഥോ **അഭി**-സദ്ദോതി ആഹ **"അതിക്കമ്മ പസന്നോ"**തി, പസാദനീയം ഠാനം അതിക്കമിത്വാ അപ്പസാദനീയട്ഠാനേ പസന്നോതി അധിപ്പായോ. തം തം കിച്ചം അത്ഥം പസ്സതീതി അത്ഥദസാ, അലം സമത്ഥാ പടിബലാ അത്ഥദസാ അലമത്ഥദസാ, അലമത്ഥദസേ അതിസയന്തീതി **അലമത്ഥദസതരാ**. തേനാഹ **"അത്ഥേ പസ്സിതും സമത്ഥാ"**തിആദി. **നേവ സപ്പുരിസം ന അസപ്പുരിസം ജാനാതി** സപ്പുരിസധമ്മാനം അസപ്പുരിസധമ്മാനഞ്ച യാഥാവതോ അജാനനതോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

വസ്സകാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഉപകസുത്തവണ്ണനാ

൮൮. അട്ഠമേ നിബ്ബത്തിവസേന നിരയം അരഹതി, നിരയസംവത്തനിയേന വാ കമ്മുനാ നിരയേ നിയുത്തോതി **നേരയികോ**. അവീചിമ്ഹി ഉപ്പജ്ജിത്വാ തത്ഥ ആയുകപ്പസഞ്ഞിതം അന്തരകപ്പം തിട്ഠതീതി **കപ്പട്ഠോ**. നിരയൂപപത്തിം പരിഹരണവസേന തികിച്ഛിതും അസക്കുണേയ്യോതി **അതേകിച്ഛോ. അപരിയാദിന്നാവാ**തി അപരിക്ഖീണായേവ. സചേ ഹി ഏകോ ഭിക്ഖു കായാനുപസ്സനം പുച്ഛതി, അഞ്ഞോ വേദനാനുപസ്സനം...പേ॰... ചിത്താനുപസ്സനം. ''ഇമിനാ പുട്ഠേ അഹം പുച്ഛാമീ''തി ഏകോ ഏകം ന ഓലോകേതി, ഏവം സന്തേപി തേസം വാരോ പഞ്ഞായതി ഏവ, ബുദ്ധാനം പന വാരോ ന പഞ്ഞായതി. വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലം ഛായം അതിക്കമനതോ

പുരേതരംയേവ ഭഗവാ ചുദ്ദസവിധേന കായാനുപസ്സനം, നവവിധേന വേദനാനുപസ്സനം, സോളസവിധേന ചിത്താനുപസ്സനം, പഞ്ചവിധേന ധമ്മാനുപസ്സനം കഥേതി. തിട്ഠന്തു വാ ഏ്വവം ചത്താരോ. സചേ ഹി അഞ്ഞേ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനേസു, അഞ്ഞേ ഇദ്ധിപാദേസു, അഞ്ഞേ പഞ്ചിന്ദ്രിയേസു , അഞ്ഞേ പഞ്ചബലേസു, അഞ്ഞേ സത്തബോജ്ഝങ്ഗേസു, അഞ്ഞേ അട്ഠമഗ്ഗങ്ഗേസു പഞ്ഹേ പുച്ഛേയ്യും, തമ്പി ഭഗവാ കഥേയ്യ. തിട്ഠന്തു വാ ഏതേ അട്ഠ. സചേ അഞ്ഞേ സത്തതിംസ ജനാ ബോധിപക്ഖിയേസു പഞ്ഹേ പുച്ഛേയ്യും, തമ്പി ഭഗവാ താവദേവ കഥേയ്യ. കസ്മാ? യാവതാ ഹി ലോകിയമഹാജനേ ഏകം പദം കഥേന്തേ താവ ആനന്ദത്ഥേരോ അട്ഠ പദാനി കഥേതി. ആനന്ദത്ഥേരേ പന ഏകം പദം കഥേന്തേയേവ ഭഗവാ സോളസ പദാനി കഥേതി. കസ്മാ? ഭഗവതോ ഹി ജിവ്ഹാ മുദു, ദന്താവരണം സുഫുസിതം, വചനം അഗളിതം, ഭവങ്ഗപരിവാസോ ലഹുകോ. തേന വുത്തം - **"അപരിയാദിന്നാവസ്സ തഥാഗതസ്സ ധമ്മദേസനാ, അപരിയാദിന്നം ധമ്മപദബ്യഞ്ജന"**ന്തി.

തത്ഥ **ധമ്മദേസനാ**തി തന്തിട്ഠപനാ. **ധമ്മപദബ്യഞ്ജന**ന്തി ഏത്ഥ **ധമ്മോ**തി പാളി. പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേനാതി **പദം**. വാക്യഞ്ച പദേനേവ സങ്ഗഹിതം. അത്ഥം ബ്യഞ്ജേതീതി **ബ്യഞ്ജനം,** അക്ഖരം. തഞ്ഹി പദവാക്യം പരിച്ഛിജ്ജമാനം തം തം അത്ഥം ബ്യഞ്ജേതി പകാസേതി. ഏതേന അപരാപരേഹി പദബ്യഞ്ജനേഹി സുചിരമ്പി കാലം കഥേന്തസ്സ തഥാഗതസ്സ ന കദാചി തേസം പരിയാദാനം അത്ഥീതി ദസ്സേതി. **ഗുണധംസീ**തി ഗുണധംസനസീലോ. **പഗബ്ഭോ**തി വാചാപാഗബ്ബിയേന സമന്നാഗതോ.

ഉപകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സച്ഛികരണീയസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൯. നവമേ **നാമകായേന**ാതി സഹജാതനാമകായേന. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സച്ഛികരണീയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉപോസഥസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൦. ദസമേ **തുണ്ഹീഭൂതം തുണ്ഹീഭൂത**ന്തി ആമേഡിതവചനം ബ്യാപനിച്ഛാവസേന വുത്തന്തി ആഹ **"യതോ യതോ അനുവിലോകേതീ"**തി. **അനുവിലോകേത്വാ**തി ഏത്ഥ **അനു**-സദ്ദോപി ബ്യാപനിച്ഛാവചനമേവാതി അനു അനു വിലോകേത്വാതി അത്ഥോ, പഞ്ചപസാദപ്പടിമണ്ഡിതാനി അക്ഖീനി ഉമ്മീലേത്വാ തതോ തതോ വിലോകേത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **അല**ന്തി യുത്തം, ഓപായികന്തി അത്ഥോ ''അലമേവ നിബ്ബിന്ദിതു''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭൨; സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪-൧൨൫) വിയ. പുടബന്ധനേന പരിഹരിത്വാ അസിതബ്ബം **പുടോസം** സമ്ബലം അ-കാരസ്സ ഓ-കാരം കത്വാ. തേനാഹ **"പാഥേയ്യ"**ന്തി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഉപോസഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രാഹ്മണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨) ൫. മഹാവഗ്ഗോ

൧. സോതാനുഗതസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൧. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **സോതാനുഗതാന**ന്തി പസാദസോതം അനുഗന്ത്വാ ഗതാനം, പഗുണാനം വാചുഗ്ഗതാനന്തി അത്ഥോ. ഏവംഭൂതാ ച പസാദസോതം ഓദഹിത്വാ ഞാണസോതേന സുട്ഠു വവത്ഥപിതാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"പസാദസോത"**ന്തിആദി. ഏകച്ചസ്സ ഹി ഉഗ്ഗഹിതപുബ്ബവചനം തം തം പഗുണം നിച്ചരിതം സുട്ഠു വവത്ഥപിതം ന ഹോതി. "അസുകം സുത്തം വാ ജാതകം വാ കഥേഹീ"തി വുത്തേ "സജ്ഝായിത്വാ സംസന്ദിത്വാ സമനുഗ്ഗാഹിത്വാ ജാനിസ്സാമീ"തി വദന്തി. ഏകച്ചസ്സ തം തം പഗുണം ഭവങ്ഗസോതസദിസം ഹോതി "അസുകം സുത്തം വാ ജാതകം വാ കഥേഹീ"തി വുത്തേ ഉദ്ധരിത്വാ തമേവ കഥേതി. തം സന്ധായേതം വുത്തം **"ഞാണസോതേന വവത്ഥപിതാന"**ന്തി. ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി തീണി **ലിങ്ഗാനി**. നാമാദീനി ചത്താരി **പദാനി**. പഠമാദയോ സത്ത **വിഭത്തിയോ**.

വളഞ്ജേതീതി പാളിം അനുസന്ധിം പുബ്ബാപരവസേന വാചുഗ്ഗതം കരോന്തോ ധാരേതി. **വചസാ പരിചിതാ**തി സുത്തദസകവഗ്ഗദസകപണ്ണാസദസകവസേന വാചായ സജ്ഝായിതാ, "ദസസുത്താനി ഗതാനി, ദസവഗ്ഗാനി ഗതാനീ"തിആദിനാ സല്ലക്ഖേത്വാ വാചായ സജ്ഝായിതാതി അത്ഥോ. വഗ്ഗാദിവസേന ഹി ഇധ വചസാ പരിചയോ അധിപ്പേതോ, ന പന സുത്തേകദേസസ്സ സുത്തമത്തസ്സ വചസാ പരിചയോ. മനസാ അനു അനു പേക്ഖിതാ ഭാഗസോ നിജ്ഝായിതാ വിദിതാ **മനുസാനുപേക്ഖിതാ**. യസ്സ വാചായ സജ്ഝായിതം ബുദ്ധവചനം മനസാ ചിന്തേന്തസ്സ തത്ഥ തത്ഥ പാകടം ഹോതി, മഹാദീപം ജാലേത്വാ ഠിതസ്സ രൂപഗതം വിയ വിഭൂതം ഹുത്വാ പഞ്ഞായതി. തം സന്ധായേതം വുത്തം. **സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ജടം നിഗ്ഗുമ്ബം കത്വാ സുട്ഠു യാഥാവതോ പടിവിദ്ധാ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സോതാനുഗതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഠാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൨. ദുതിയേ **സംവാസേനാ**തി സഹവാസേന. **സീലം വേദിതബ്ബ**ന്തി "അയം സുസീലോ വാ ദുസ്സീലോ വാ"തി സഹ വസന്തേന ഉപസങ്കമന്തേന ജാനിതബ്ബോ. **തഞ്ച ഖോ ദീഘേന അദ്ധുനാ, ന ഇത്തര**ന്തി തഞ്ച സീലം ദീഘേന കാലേന വേദിതബ്ബം, ന ഇത്തരേന. ദ്വീഹതീഹഞ്ഹി സംയതാകാരോ ച സംവുതിന്ദ്രിയാകാരോ ച ന സക്കാ ദസ്സേതും. **മനസി കരോതാ**തി തമ്പി "സീലമസ്സ പരിഗ്ഗഹേസ്സാമീ"തി മനസികരോന്തേന പച്ചവേക്ഖന്തേനേവ സക്കാ ജാനിതും, ന ഇതരേന. **പഞ്ഞവതാ**തി തമ്പി സപ്പഞ്ഞേനേവ പണ്ഡിതേന. ബാലോ ഹി മനസികരോന്തോപി ജാനിതും ന സക്കോതി.

സംവോഹാരേനാതി അപരാപരം കഥനേന.

"യോ ഹി കോചി മനുസ്സേസു, വോഹാരം ഉപജീവതി;

ഏവം വാസേട്ഠ ജാനാഹി, വാണിജോ സോ ന ബ്രാഹ്മണോ''തി. (മ॰ നി॰ ൨.൪൫൭; സു॰ നി॰ ൬൨൩) -

ഏത്ഥ ഹി ബ്യവഹാരോ നാമ. ''ചത്താരോ അരിയവോഹാരാ, ചത്താരോ അനരിയവോഹാരാ''തി (ദീ॰ നി॰ ૩.૩૧૩) ഏത്ഥ ചേതനാ. ''സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൧൩-൧൩൧൫; മഹാനി॰ ൭൩) ഏത്ഥ പഞ്ഞത്തി. ''വോഹാരമത്തേന സോ വോഹരേയ്യാ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൫) ഏത്ഥ കഥാവോഹാരോ. ഇധാപി ഏസോവ അധിപ്പേതോ. ഏകച്ചസ്സ ഹി സമ്മുഖാകഥാ പരമ്മുഖാകഥായ ന സമേതി പരമ്മുഖാകഥാ സമ്മുഖാകഥായ. തഥാ പുരിമകഥാ പച്ഛിമകഥായ, പച്ഛിമകഥാ ച പുരിമകഥായ. സോ കഥനേനേവ സക്കാ ജാനിതും ''അസുചി ഏസോ പുഗ്ഗലോ''തി. സുചിസീലസ്സ പന പുരിമം പച്ഛിമേന, പച്ഛിമഞ്ച പുരിമേന സമേതി. സമ്മുഖാകഥിതം പരമ്മുഖാകഥിതേന സമേതി, പരമ്മുഖാകഥിതഞ്ച സമ്മുഖാകഥിതേന, തസ്മാ കഥനേന സക്കാ സുചിഭാവോ ജാനിതുന്തി പകാസേന്തോ ഏവമാഹ.

ഥാമോതി ഞാണഥാമോ. യസ്സ ഹി ഞാണഥാമോ നത്ഥി, സോ ഉപ്പന്നേസു ഉപദ്ദവേസു ഗഹേതബ്ബം ഗഹണം കത്തബ്ബം കിച്ചം അപസ്സന്തോ അദ്വാരകഘരം പവിട്ഠോ വിയ ചരതി. തേനാഹ **''ആപദാസു, ഭിക്ഖവേ, ഥാമോ വേദിതബ്ബോ''**തി.

സാകച്ഛായാതി സംകഥായ. ദുപ്പഞ്ഞസ്സ ഹി കഥാ ഉദകേ ഗേണ്ഡു വിയ ഉപ്പിലവതി. പഞ്ഞവതോ കഥേന്തസ്സ പടിഭാനം അനന്തം ഹോതി. ഉദകവിപ്ഫന്ദിതേനേവ ഹി മച്ഛോ ഖുദ്ദകോ വാ മഹന്തോ വാതി ഞായതി.

ഞാതിവിനാസോതി ചോരരോഗഭയാദീഹി ഞാതീനം വിനാസോ. ഭോഗാനം ബ്യസനം **ഭോഗബ്യസനം,** രാജചോരാദിവസേന ഭോഗവിനാസോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ''**തി. **പഞ്ഹുമ്മഗ്ഗോ**തി പഞ്ഹഗവേസനം, ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ വീമംസനന്തി അത്ഥോ. **അതപ്പക**ന്തി അതിത്തികരട്ഠേന അതപ്പകം സാദുരസഭോജനം വിയ. **സണ്ഹ**ന്തി സുഖുമസഭാവം.

ഠാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

૩. ഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൯૩. തതിയേ കരണസ്സ ഉത്തരം കിരിയം കരണുത്തരിയം, തം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **കരണുത്തരിയലക്ഖണോ**. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സാമുഗിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൪. ചതുത്ഥേ പുഗ്ഗലസ്സ പാരിസുദ്ധിയാ പധാനഭൂതാനി വാ അങ്ഗാനി **പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗാനി**. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സാമുഗിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. വപ്പസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൫. പഞ്ചമേ **പിഹിതത്താ**തി അകുസലസ്സ പവേസനദ്വാരം പിദഹിത്വാ ഠിതത്താ. കായേന സംവരിതബ്ബേഞ്ഹി അപിഹിതേന ദ്വാരേന പവത്തനകം പാപധമ്മം സംവരിത്വാ ഠിതോ **കായേന സംവുതോ നാമ. ഖയവിരാഗേനാ**തി അച്ചന്തഖയസങ്ഖാതേന വിരജ്ജനേന, അനുപ്പാദനിരോധേനാതി അത്ഥോ. കിം വിജ്ജാ പുബ്ബേ ഉപ്പന്നാതി? ഉഭയമേതം ന വത്തബ്ബം. പഹാനാഭിസമയഭാവനാഭിസമയാനം അഭിന്നകാലത്താ പദീപുജ്ജലനേന അന്ധകാരം വിയ വിജ്ജുപ്പാദേന അവിജ്ജാ നിരുദ്ധാവ ഹോതി, വത്തബ്ബം വാ ഹേതുഫലത്തമുപചാരവസേന. യഥാ ഹി പദീപുജ്ജലനഹേതുകോ അന്ധകാരവിഗമോ, ഏവം വിജ്ജുപ്പാദഹേതുകോ അവിജ്ജാനിരോധോ. ഹേതുഫലധമ്മാ ച സമാനകാലാപി പുബ്ബാപരകാലാ വിയ വോഹരീയന്തി യഥാ ''ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ２.൪൩-൪൫; ２.൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) പച്ചയാദാനുപ്പജ്ജനകിരിയാ. ചിത്തസ്സ കായസ്സ ച വിഹനനതോ **വിഘാതോ,** ദുക്ഖം. പരിദഹനതോ **പരിളാഹോ**.

നിച്ചവിഹാരാതി സബ്ബദാ പവത്തനകവിഹാരാ. ഠപേത്വാ ഹി സമാപത്തിവേലം ഭവങ്ഗവേലഞ്ച ഖീണാസവാ ഇമിനാ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവിഹാരേന സബ്ബകാലം വിഹരന്തി. **ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപം ദിസ്വാ. ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാതി ഹി നിസ്സയവോഹാരേന വുത്തം. സസമ്ഭാരകഥാ ഹേസാ യഥാ ''ധനുനാ വിജ്ഝതീ''തി, തസ്മാ നിസ്സയസീസേന നിസ്സിതസ്സ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **രാഗവസേന ന സോമനസ്സജാതോ ഹോതീ**തി ഗേഹസിതപേമവസേനപി ജവനക്ഖണേ സോമനസ്സജാതോ ന ഹോതി മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നത്താ, **ന ദോമനസ്സജാതോ** പസാദഞ്ഞഥത്തവസേനപി. **ഉപേക്ഖകോ മജ്ഝത്തോ ഹുത്വാ വിഹരതീ**തി അസമപേക്ഖനേന മോഹം അനുപ്പാദേന്തോ ഞാണുപേക്ഖാവസേനേവ ഉപേക്ഖകോ വിഹരതി മജ്ഝത്തോ. ഖീണാസവോ ഹി ഇട്ഠേപി അനിട്ഠേപി മജ്ഝത്തേപി ആരമ്മണേ യോ അസമപേക്ഖനേന സമസമാ അയോനിസോഗഹണേ അഖീണാസവാനം മോഹോ ഉപ്പജ്ജതി, തം അനുപ്പാദേന്തോ മഗ്ഗേനേവ തസ്സ സമുഗ്ഘാതിതത്താ ഞാണുപേക്ഖാവസേനേവ ഉപേക്ഖകോ വിഹരതി, അയഞ്ചസ്സ പടിപത്തി സതിവേപുല്ലപത്തിയാ പഞ്ഞാവേപുല്ലപത്തിയാ ചാതി വുത്തം **''സതിസമ്പജഞ്ഞപരിഗ്ഗഹിതായാ''**തി.

ഏത്ഥ ച ''ഛസു ദ്വാരേസു ഉപേക്ഖകോ വിഹരതീ''തി ഇമിനാ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ കഥിതാ. ''സമ്പജാനോ''തി വചനതോ പന ചത്താരി ഞാണസമ്പയുത്തചിത്താനി ലബ്ഭന്തി തേഹി വിനാ സമ്പജാനതായ അസമ്ഭവതോ. ''സതതവിഹാരാ''തി വചനതോ അട്ഠപി മഹാകിരിയചിത്താനി ലബ്ഭന്തി ഞാണുപ്പത്തിപച്ചയരഹിതകാലേപി പവത്തിജോതനതോ. ''അരജ്ജന്തോ അദുസ്സന്തോ''തി വചനതോ ഹസിതുപ്പാദവോട്ഠബ്ബനേഹി സദ്ധിം ദസ ചിത്താനി ലബ്ഭന്തി. അരജ്ജനാദുസ്സനവസേന പവത്തി ഹി തേസമ്പി സാധാരണാതി. നനു ചേത്ഥ ''ഉപേക്ഖകോ വിഹരതീ''തി ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവസേന ഇമേസം സതതവിഹാരാനം ആഗതത്താ സോമനസ്സം കഥം ലബ്ഭതീതി? ആസേവനതോതി. കിഞ്ചാപി ഹി ഖീണാസവോ ഇട്ഠാനിട്ഠേപി ആരമ്മണേ മജ്ഝത്തേ വിയ ബഹുലം ഉപേക്ഖകോ

വിഹരതി അത്തനോ പരിസുദ്ധപ്പകതിഭാവാവിജഹനതോ, കദാചി പന തഥാ ചേതോഭിസങ്ഖാരഭാവേ യം തം സഭാവതോ ഇട്ഠം ആരമ്മണം , തസ്സ യാഥാവതോ സഭാവഗ്ഗഹണവസേനപി അരഹതോ ചിത്തം സോമനസ്സസഹഗതം ഹുത്വാ പവത്തതേവ, തഞ്ച ഖോ പുബ്ബാസേവനവസേന.

കായോതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൫൧) പഞ്ചദ്വാരകായോ, സോ അന്തോ അവസാനം ഏതിസ്സാതി കായന്തികാ, തം **കായന്തികം**. തേനാഹ - **"യാവ പഞ്ചദ്വാരകായോ പവത്തതി, താവ പവത്ത"**ന്തി. **ജീവിതന്തികന്തി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ**തി ഏതസ്മിം അത്തഭാവേ മനോദ്വാരികവേദനാതോ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തതോ പഠമം നിരുജ്ഝതി, തതോ ഏവ അത്ഥസിദ്ധമത്ഥം സരൂപേനേവ ദസ്സേതും **"മനോദ്വാരികവേദനാ പഠമം ഉപ്പജ്ജിത്വാ പച്ഛാ നിരുജ്ഝതീ"**തി വുത്തം. ഇദാനി തമേവ സങ്ഖേപേന വുത്തം വിവരിതും **"സാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. യാവ തേത്തിംസവസ്സാനി പഠമവയോ. **പഞ്ഞാസവസ്സകാലേ**തി പഠമവയതോ യാവ പഞ്ഞാസവസ്സകാലാ, താവ. **ഠിതാ ഹോതീ**തി വഡ്ഢിഹാനിയോ അനുപഗന്ത്വാ സമരൂപേനേവ ഠിതാ ഹോതി. **മന്ദാ**തി മുദുകാ അതിഖിണാ. **തദാ**തി അസീതിനവുതിവസ്സകാലേ **വദന്തേപി** തഥാചിരപരിചിതേപീതി അധിപ്പായോ. **ഭഗ്ഗാ**തി തേജോഭഗ്ഗേന ഭഗ്ഗാ ദുബ്ബണ്ണാ. **ഹദയകോടിംയേവാ**തി ചക്ഖാദിവത്ഥൂസു അപ്പവത്തിത്വാ തേസം ആദിഅന്തകോടിഭൂതം ഹദയവത്ഥുംയേവ. **താവാ**തി യാവ വേദനാ വത്തതി, താവ.

വാപിയാതി മഹാതളാകേന. **പഞ്ചഉദകമഗ്ഗസമ്പന്നന്തി** പഞ്ചഹി ഉദകസ്സ പവിസനനിക്ഖമനമഗ്ഗേഹി യുത്തം. **തതോ തതോ വിസ്സന്ദമാനം** സബ്ബസോ പുണ്ണത്താ. **പഠമം ദേവേ വസ്സന്തേ**തിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. **ഇമം വേദനം സന്ധായാ**തി ഇമം യഥാവുത്തം പരിയോസാനപ്പത്തം മനോദ്വാരികവേദനം സന്ധായ.

കായസ്സ ഭേദാതി അത്തഭാവസ്സ വിനാസനതോ. **പരതോ അഗന്ത്വാ**തി പരലോകവസേന അഗന്ത്വാ. വേദനാനം സീതിഭാവോ നാമ സങ്ഖാരദരഥപരിളാഹാഭാവോ. സോ പനായം സബ്ബസോ അപ്പവത്തിവസേനേവാതി ആഹ **"അപ്പവത്തനധമ്മാനി ഭവിസ്സന്തീ"**തി.

അത്തഭാവം നാസേതുകാമസ്സ ദള്ഹം ഉപ്പന്നം സംവേഗഞാണം സന്ധായാഹ **"കുദാലോ വിയ പഞ്ഞാ"**തി. തതോ നിബ്ബത്തിതജ്ഝാനസമാധിം സന്ധായ **"പിടകം വിയ സമാധീ"**തി. തന്നിസ്സായ പവത്തേതബ്ബവിപസ്സനാരമ്ഭഞാണം സന്ധായ **"ഖനിത്തി വിയ വിപസ്സനാ"**തി ച വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

വപ്പസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സാള്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൫൯. ഛട്ഠേ കായദള്ഹിബഹുലതം തപതീതി തപോ, അത്തകിലമഥാനുയോഗവസേന പവത്തം വീരിയം. തേന കായദള്ഹിബഹുലതാനിമിത്തസ്സ പാപസ്സ ജിഗുച്ഛനം വിരജ്ജനം **തപോജിഗുച്ഛാ**തി ആഹ **"ദുക്കരകാരികസങ്ഖാതേനാ"**തിആദി. **തപോജിഗുച്ഛവാദാ**തിആദീസു തപോജിഗുച്ഛം വദന്തി, മനസാപി തമേവ

സാരതോ ഗഹേത്വാ വിചരന്തി, കായേനപി തമേവ അല്ലീനാ നാനപ്പകാരം അത്തകിലമഥാനുയോഗമനുയുത്താ വിഹരന്തീതി അത്ഥോ.
അപരിസുദ്ധകായസമാചാരാതി അപരിസുദ്ധേന പാണാതിപാതാദിനാ കായസമാചാരേന സമന്നാഗതാ. **അപരിസുദ്ധവചീസമാചാരാ**തി അപരിസുദ്ധേന മുസാവാദാദിനാ വചീസമാചാരേന സമന്നാഗതാ.
അപരിസുദ്ധമനോസമാചാരാതി അപരിസുദ്ധേന അഭിജ്ഝാദിനാ മനോസമാചാരേന സമന്നാഗതാ. കാമം അകുസലകായസമാചാരവചീസമാചാരപ്പവത്തികാലേപി അഭിജ്ഝാദയോ പവത്തന്തിയേവ, തദാ പന തേ ചേതനാപക്ഖികാ വാ അബ്ബോഹാരികാ വാതി, മനോസമാചാരവാരേ ഏവ അഭിജ്ഝാദിവസേന യോജനാ കതാ. അഥ വാ ദ്വാരന്തരേ പവത്താനം പാണാതിപാതാദീനം വചീസമാചാരാദിഭാവാഭാവോ വിയ ദ്വാരന്തരേ പവത്താനമ്പി അഭിജ്ഝാദീനം കായസമാചാരാദിഭാവോ അസിദ്ധോ, മനോസമാചാരഭാവോ ഏവ പന സിദ്ധോതി കത്വാ മനോസമാചാരവാരേ ഏവ അഭിജ്ഝാദയോ ഉദ്ധടാ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> ''ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനി, ന ദ്വാരാ ദ്വാരചാരിനോ;
> തസ്മാ ദ്വാരേഹി കമ്മാനി, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ''തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧ കാമാവചരകുസലദ്വാരകഥാ);

അപരിസുദ്ധാജീവാതി അപരിസുദ്ധേന വേജ്ജകമ്മദൂതകമ്മവഡ്ഢിയോഗാദിനാ ഏകവീസതിഅനേസനാഭേദേന ആജീവേന സമന്നാഗതാ. ഇദഞ്ച സാസനേ പബ്ബജിതാനംയേവ വസേന വുത്തം, ''യേപി തേ സമണബ്രാഹ്മണാ''തി പന വചനതോ ബാഹിരകവസേന ഗഹട്ഠവസേന ച യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഗഹട്ഠാനമ്പി ഹി ജാതിധമ്മകുലധമ്മദേസധമ്മവിലോമനവസേന അഞ്ഞഥാപി മിച്ഛാജീവോ ലബ്ഭതേവ.

ഞാണദസ്സനായാതി ഏത്ഥ **ഞാണദസ്സന**ന്തി മഗ്ഗഞാണമ്പി വുച്ചതി ഫലഞാണമ്പി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമ്പി പച്ചവേക്ഖണഞാണമ്പി വിപസ്സനാഞാണമ്പി. ''കിം നു ഖോ, ആവുസോ, ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൭) ഹി ഏത്ഥ മഗ്ഗഞാണം ''ഞാണദസ്സന''ന്തി വുത്തം. ''അയമഞ്ഞോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ അലമരിയഞാണദസ്സനവിസേസോ അധിഗതോ ഫാസുവിഹാരോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൨൮) ഏത്ഥ ഫലഞാണം. ''ഭഗവതോപി ഖോ ഞാണം ഉദപാദി സത്താഹകാലകതോ ആളാരോ കാലാമോ''തി (മഹാവ॰ ൧൦) ഏത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. ''ഞാണഞ്ച പന മേ ദസ്സനം ഉദപാദി, അകുപ്പാ മേ വിമുത്തി, അയമന്തിമാ ജാതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൬; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) ഏത്ഥ പച്ചവേക്ഖണഞാണം. ''ഞാണദസ്സനായ ചിത്തം അഭിനീഹരതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൪-൨൩൫) ഏത്ഥ വിപസ്സനാഞാണം. ഇധ പന ഞാണദസ്സനായാതി മഗ്ഗഞാണം ''ഞാണദസ്സന''ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **''മഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതായ ദസ്സനായാ''**തി. **അവിരാധിതം വിജ്ഝതീ**തി അവിരാധിതം കത്വാ വിജ്ഝതി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സാള്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. മല്ലികാദേവീസുത്തവണ്ണനാ

൯൭. സത്തമേ **അപ്പേസക്ഖാ**തി അപ്പാനുഭാവാ. സാ പന അപ്പേസക്ഖതാ ആധിപതേയ്യസമ്പത്തിയാ പരിവാരസമ്പത്തിയാ ച അഭാവേന പാകടാ ഹോതി. തത്ഥ പരിവാരസമ്പത്തിയാ അഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അപ്പപരിവാരാ"**തി ആഹ. **ഇസ്സരാ**തി ആധിപതേയ്യസംവത്തനകമ്മബലേന ഈസനസീലാ. സാ പനസ്സാ ഇസ്സരതാ വിഭവസമ്പത്തിപച്ചയാ പാകടാ ജാതാതി അഡ്ഢതാപരിയായഭാവേന വദന്തോ **"അഡ്ഢാതി ഇസ്സരാ"**തി ആഹ. മഹന്തം ധനമേതിസ്സാ ഭൂമിഗതഞ്ചേവ വളഞ്ജനകഞ്ചാതി **മഹദ്ധനാ**. ഇധ പന വളഞ്ജനകേനേവ ധനേന മഹദ്ധനതം ദസ്സേന്തോ **"വളഞ്ജനകധനേന മഹദ്ധനാ"**തി ആഹ. ഈസതീതി ഈസാ, അഭിഭൂതി അത്ഥോ. മഹതീ ഈസാ മഹേസാ, സുപ്പതിട്ഠിതമഹേസതായ പന പരേഹി മഹേസോതി അക്ഖാതബ്ബതായ **മഹേസക്ഖാ**. യസ്മാ പന സോ മഹേസക്ഖാഭാവോ ആധിപതേയ്യപരിവാരസമ്പത്തിയാ വിഞ്ഞായതി, തസ്മാ **"മഹാപരിവാരാ"**തി വുത്തം.

സണ്ഠാനപാരിപൂരിയാ അധികം രൂപമസ്സാതി **അഭിരൂപാ. സണ്ഠാനപാരിപൂരിയാ**തി ച ഹത്ഥപാദാദിസരീരാവയവാനം സുസണ്ഠിതതായാതി അത്ഥോ. അവയവപാരിപൂരിയാ ഹി സമുദായപാരിപൂരിസിദ്ധി. **രൂപ**ന്തി ച സരീരം "രൂപവന്തേവ സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതീ"തിആദീസു വിയ. **ദസ്സനയുത്താ**തി സുരൂപഭാവേന പസ്സിതബ്ബയുത്താ, ദിസ്സമാനാ ചക്ഖൂനി പിയായതീതി അഞ്ഞകിച്ചവിക്ഖേപം ഹിത്വാപി ദട്ഠബ്ബാതി വുത്തം ഹോതി. ദിസ്സമാനാവ സോമനസ്സവസേന ചിത്തം പസാദേതീതി **പാസാദികാ**. തേനാഹ **"ദസ്സനേന പാസാദികാ"**തി. പോക്ഖരതാതി വുച്ചതി സുന്ദരഭാവോ, വണ്ണസ്സ പോക്ഖരതാ **വണ്ണപോക്ഖരതാ,** തായ വണ്ണസമ്പത്തിയാതി അത്ഥോ. പോരാണാ പന **പോക്ഖര**ന്തി സരീരം വദന്തി , **വണ്ണം** വണ്ണമേവ. തേസം മതേന വണ്ണഞ്ച പോക്ഖരഞ്ച വണ്ണപോക്ഖരാനി, തേസം ഭാവോ **വണ്ണപോക്ഖരതാ** . ഇതി **പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായാ**തി ഉത്തമപരിസുദ്ധേന വണ്ണേന ചേവ സരീരസണ്ഠാനസമ്പത്തിയാ ചാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനേവാഹ **"വണ്ണേന ചേവ സരീരസണ്ഠാനേന ചാ"**തി. തത്ഥ **വണ്ണേനാ**തി വണ്ണധാതുയാ. സരീരം നാമ സന്നിവേസവിസിട്ഠോ കരചരണഗീവാസീസാദിഅവയവസമുദായോ, സോ ച സണ്ഠാനമുഖേന ഗയ്ഹതീതി ആഹ **"സരീരസണ്ഠാനേനാ"**തി.

അഭിസജ്ജതീതി കുജ്ഝനവസേനേവ കുടിലകണ്ടകോ വിയ തസ്മിം തസ്മിം സമുട്ഠാനേ മകരദന്തോ വിയ ലഗതി. യഞ്ഹി കോധസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതേ ആരമ്മണേ ഉപനാഹസ്സ പച്ചയഭൂതം കുജ്ഝനവസേന അഭിസജ്ജനം, തം ഇധാധിപ്പേതം, ന ലുബ്ഭനവസേന. **കുപ്പതീ**തിആദീസു പുബ്ബുപ്പത്തി **കോപോ,** തതോ ബലവതരോ **ബ്യാപാദോ** ലദ്ധാസേവനതായ ചിത്തസ്സ ബ്യാപജ്ജനതോ. സാതിസയം ലദ്ധാസേവനതായ തതോ ബ്യാപാദതോപി ബലവതരാ പച്ചത്ഥികഭാവേന ഥാമപ്പത്തി **പതിത്ഥിയനാ. അന്നം പാന**ന്തിആദീസു അദീയതോ **അന്നം,** ഖാദനീയം ഭോജനീയഞ്ച. പാതബ്യതോ **പാനം,** യംകിഞ്ചി പാനം. വസിതബ്ബതോ അച്ഛാദേതബ്ബതോ **വത്ഥം,** നിവാസനപാവുരണം. യന്തി തേനാതി **യാനം,** ഛത്തുപാഹനവയ്ഹസിവികാദി യംകിഞ്ചി ഗമനപച്ചയം. ഛത്തമ്പി ഹി വസ്സാതപദുക്ഖനിവാരണേന മഗ്ഗഗമനസാധനന്തി കത്വാ **"യാന"**ന്തി വുച്ചതി. **മാല**ന്തി യംകിഞ്ചി സുമനമാലാദിപുപ്ഫം. **ഗന്ധ**ന്തി യംകിഞ്ചി ചന്ദനാദിവിലേപനം.

മല്ലികാദേവീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. അത്തന്തപസുത്തവണ്ണനാ

൯൯൭. അട്ഠമേ ആഹിതോ അഹംമാനോ ഏത്ഥാതി അത്താ, അത്തഭാവോ. ഇധ പന യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ, തം **അത്താനം. പര**ന്തി അത്തതോ അഞ്ഞം. **ദിട്ഠേ**തി പച്ചക്ഖഭൂതേ. **ധമ്മേ**തി ഉപാദാനക്ഖന്ധധമ്മേ. തത്ഥ ഹി അത്താ ഭവതി, അത്തസഞ്ഞാദിട്ഠി ഭവതീതി അത്തഭാവസമഞ്ഞാ. തേനാഹ **"ദിട്ഠേവ ധമ്മേതി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ"**തി. **ഛാതം വുച്ചതി തണ്ഹാ** ജിഘച്ഛാഹേതുതായ. **അന്തോ താപനകിലേസാന**ന്തി അത്തനോ സന്താനേ ദരഥപരിളാഹജനനേന സന്താപനകിലേസാനം.

പരേസം ഹനനഘാതനാദിനാ രോദാപനതോ **ലുദ്ദോ**. തഥാ വിഘാതകഭാവേന കായചിത്താനം വിദാലനതോ **ദാരുണോ**. ഥദ്ധഹദയോ **കക്ഖളോ**. ബന്ധനാഗാരേ നിയുത്തോ **ബന്ധനാഗാരികോ**.

ഖത്തിയാഭിസേകേനാതി ഖത്തിയാനം കാതബ്ബഅഭിസേകേന. **സന്ഥാഗാര**ന്തി സന്ഥാരവസേന കതം അഗാരം യഞ്ഞാഗാരം. **സപ്പിതേലേനാ**തി സപ്പിമിസ്സേന തേലേന. യമകസ്നേഹേന ഹി ഏസാ തദാ കായം അബ്ഭഞ്ജതി. വച്ഛഭാവം തരിത്വാ ഠിതോ **വച്ഛതരോ. പരിക്ഖേപകരണത്ഥായാ**തി നവമാലാഹി സദ്ധിം ദബ്ബേഹി വേദിയാ പരിക്ഖിപനത്ഥായ. **യഞ്ഞഭൂമിയ**ന്തി അവസേസയഞ്ഞട്ഠാനേ.

ദൂരസമുസ്സാരിതമാനസ്സേവ സാസനേ സമ്മാപടിപത്തി സമ്ഭവതി, ന മാനജാതികസ്സാതി ആഹ **"നിഹതമാനത്താ"**തി. **ഉസ്സന്നത്താ**തി ബഹുഭാവതോ. ഭോഗാരോഗ്യാദിവത്ഥുകാ മദാ സുപ്പഹിയാ ഹോന്തി നിമിത്തസ്സ അവട്ഠാനതോ, ന തഥാ കുലവിജ്ജാമദാതി ഖത്തിയബ്രാഹ്മണകുലാനം പബ്ബജിതാനമ്പി ജാതിവിജ്ജാ നിസ്സായ മാനജപ്പനം ദുപ്പജഹന്തി ആഹ **"യേഭുയ്യേന ഹി…പേ॰… മാനം കരോന്തീ"**തി. **വിജാതിതായാ**തി നിഹീനജാതിതായ. **പതിട്ഠാതും ന സക്കോന്തീ**തി സുവിസുദ്ധം കത്വാ സീലം രക്ഖിതും ന സക്കോന്തി. സീലവസേന ഹി സാസനേ പതിട്ഠഹന്തി. **പതിട്ഠാതു**ന്തി വാ സച്ചപ്പടിവേധേന ലോകുത്തരായ പതിട്ഠായ പതിട്ഠാതും. യേഭുയ്യേന ഹി ഉപനിസ്സയസമ്പന്നാ സുജാതായേവ ഹോന്തി, ന ദുജ്ജാതാ.

പരിസുദ്ധന്തി രാഗാദീനം അച്ചന്തമേവ പഹാനദീപനതോ നിരുപക്കിലേസതായ സബ്ബസോ വിസുദ്ധം. **സദ്ധം പടിലഭതീ**തി പോഥുജ്ജനികസദ്ധാവസേന സദ്ദഹതി. വിഞ്ഞുജാതികാനഞ്ഹി ധമ്മസമ്പത്തിഗ്ഗഹണപുബ്ബികാ സദ്ധാസിദ്ധി ധമ്മപ്പമാണധമ്മപ്പസന്നഭാവതോ. **ജായമ്പതികാ**തി ഘരണിപതികാ. കാമം "ജായമ്പതികാ"തി വുത്തേ ഘരസാമികഘരസാമിനിവസേന ദ്വിന്നംയേവ ഗഹണം വിഞ്ഞായതി, യസ്സ പന പുരിസസ്സ അനേകാ പജാപതിയോ ഹോന്തി, തത്ഥ കിം വത്തബ്ബന്തി ഏകായപി സംവാസോ സമ്ബാധോതി ദസ്സനത്ഥം **"ദ്വേ"**തി വുത്തം. രാഗാദിനാ സകിഞ്ചനട്ഠേന, ഖേത്തവത്ഥുആദിനാ സപലിബോധട്ഠേന രാഗരജാദീനം ആഗമനപഥതാപി ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനതാ ഏവാതി ദ്വേപി വണ്ണനാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. **അലഗ്ഗനട്ഠേനാ**തി അസജ്ജനട്ഠേന അപ്പടിബദ്ധഭാവേന. ഏവം അകുസലകുസലപ്പവത്തീനം ഠാനഭാവേന ഘരാവാസപബ്ബജ്ജാനം

സമ്ബാധബ്ഭോകാസതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കുസലപ്പവത്തിയായേവ അട്ഠാനട്ഠാനഭാവേന തേസം തം ദസ്സേതും **“അപിചാ”**തിആദി വുത്തം.

സങ്ഖേപകഥാതി വിസും വിസും പദുദ്ധാരം അകത്വാ സങ്ഖേപതോ അത്ഥവണ്ണനാ. **ഏകമ്പി ദിവസ**ന്തി ഏകദിവസമത്തമ്പി. **അഖണ്ഡം കത്വാ**തി ദുക്കടമത്തസ്സപി അനാപജ്ജനേന അഖണ്ഡിതം കത്വാ. **കിലേസമലേന അമലിന**ന്തി തണ്ഹാസംകിലേസാദിവസേന അസംകിലിട്ഠം കത്വാ. **പരിദഹിത്വാ**തി നിവാസേത്വാ ചേവ പാരുപിത്വാ ച. അഗാരവാസോ അഗാരം ഉത്തരപദലോപേന, തസ്സ വഡ്ഢിആവഹം **അഗാരസ്സ ഹിതം**.

ഭോഗക്ഖന്ധോതി ഭോഗരാസി ഭോഗസമുദായോ. **ആബന്ധനട്ഠേനാ**തി പുത്തോ നത്താതിആദിനാ പേമവസേന സപരിച്ഛേദവസേന ബന്ധനട്ഠേന. അമ്ഹാകമേതേതി ഞായന്തീതി **ഞാതീ,** പിതാമഹപിതുപുത്താദിവസേന പരിവത്തനട്ഠേന **പരിവട്ടോ**. സാമഞ്ഞവാചീപി സിക്ഖാ-സദ്ദോ ആജീവസദ്ദസന്നിധാനതോ ഉപരിവുച്ചമാനവിസേസാപേക്ഖായ ച വിസേസനിവിട്ഠോവ ഹോതീതി വുത്തം **“യാ ഭിക്ഖൂനം അധിസീലസങ്ഖാതാ സിക്ഖാ”**തി. സിക്ഖിതബ്ബട്ഠേന **സിക്ഖാ,** സഹ ആജീവന്തി ഏത്ഥാതി **സാജീവോ. സിക്ഖനഭാവേനാ**തി സിക്ഖായ സാജീവേ ച സിക്ഖനഭാവേന. **സിക്ഖം പരിപൂരേന്തോ**തി സീലസംവരം പരിപൂരേന്തോ. **സാജീവഞ്ച അവീതിക്കമന്തോ**തി “നാമകായോ, പദകായോ, നിരുത്തികായോ, ബ്യഞ്ജനകായോ”തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൯) വുത്തം സിക്ഖാപദം ഭഗവതോ ച വചനം അവീതിക്കമന്തോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ഇദമേവ ച “സിക്ഖന”ന്തി വുത്തം, തഥ സാജീവാനം അവീതിക്കമോ സിക്ഖാപാരിപൂരിയാ പച്ചയോ. തതോ ഹി യാവ മഗ്ഗാ സിക്ഖാപാരിപൂരീ ഹോതീതി.

അനുപ്പദാതാതി അനുബലപ്പദാതാ, അനുവത്തനവസേന വാ പദാതാ. കസ്സ പന അനുവത്തനം പദാനഞ്ചാതി? “സഹിതാന”ന്തി വുത്തത്താ സന്ധാനസ്സാതി വിഞ്ഞായതി. തേനാഹ **“സന്ധാനാനുപ്പദാതാ”**തി. യസ്മാ പന അനുവത്തനവസേന സന്ധാനസ്സ പദാനം ആധാനം ആരക്ഖനം വാ ദള്ഹകരണം ഹോതി, തേന വുത്തം **“ദ്വേ ജനേ സമഗ്ഗേ ദിസ്വാ”**തിആദി. ആരമന്തി ഏത്ഥാതി **ആരാമോ,** രമിതബ്ബട്ഠാനം. യസ്മാ പന ആ-കാരേന വിനാപി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ വുത്തം **“സമഗ്ഗരാമോതിപി പാളി, അയമേവത്ഥോ”**തി.

ഏത്ഥാതി -

> “നേലങ്ഗോ സേതപച്ഛാദോ, ഏകാരോ വത്തതീ രഥോ;
> അനീഘം പസ്സ ആയന്തം, ഛിന്നസോതം അബന്ധന”ന്തി. (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭; ഉദാ॰ ൬൫; പേടകോ॰ ൨൫) -

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ. സീലഞ്ഹേത്ഥ നേലങ്ഗന്തി വുത്തം. തേനേവാഹ - “ചിത്തോ ഗഹപതി, നേലങ്ഗന്തി ഖോ, ഭന്തേ, സീലാനമേതം അധിവചന”ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭). **സുകുമാരാ**തി അപ്ഫരുസതായ മുദുകാ. **പുരസ്സ ഏസാ**തി ഏത്ഥ **പുര**-സദ്ദോ തന്നിവാസിവാചകോ ദട്ഠബ്ബോ - “ഗാമോ ആഗതോ”തിആദീസു വിയ. തേനേവാഹ **“നഗരവാസീന”**ന്തി. മനം അപ്പായതി വഡ്ഢേതീതി **മനാപോ**. തേന വുത്തം **“ചിത്തവുഡ്ഢികരാ”**തി.

കാലവാദീതിആദി സമ്ഫപ്പലാപാ പടിവിരതസ്സ പടിപത്തിദസ്സനം. അത്ഥസംഹിതാപി ഹി വാചാ അയുത്തകാലപ്പയോഗേന അത്ഥാവഹാ ന സിയാതി അനത്ഥവിഞ്ഞാപനവാചം അനുലോമേതി, തസ്മാ സമ്ഫപ്പലാപം പജഹന്തേന അകാലവാദിതാ പരിഹരിതബ്ബാതി വുത്തം **"കാലവാദീ"**തി. കാലേന വദന്തേനപി ഉഭയാനത്ഥസാധനതോ അഭൂതം പരിവജ്ജേതബ്ബന്തി ആഹ **"ഭൂതവാദീ"**തി. ഭൂതഞ്ച വദന്തേന യം ഇധലോകപരലോകഹിതസമ്പാദകം, തദേവ വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതും **"അത്ഥവാദീ"**തി വുത്തം. അത്ഥം വദന്തേനപി ലോകിയധമ്മസന്നിസ്സിതമേവ അവത്വാ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതം കത്വാ വത്തബ്ബന്തി ദസ്സനത്ഥം **"ധമ്മവാദീ"**തി വുത്തം. യഥാ ച അത്ഥോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"വിനയവാദീ"**തി വുത്തം. പഞ്ചന്നഞ്ഹി സംവരവിനയാനം പഞ്ചന്നഞ്ച പഹാനവിനയാനം വസേന വുച്ചമാനോ അത്ഥോ നിബ്ബാനാധിഗമനഹേതുഭാവതോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതോ ഹോതീതി. ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോവ അത്ഥോ വുച്ചമാനോ ദേസനാകോസല്ലേ സതി സോഭതി, കിച്ചകരോ ച ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാതി ദസ്സേതും **"നിധാനവതിം വാചം ഭാസിതാ"**തി വുത്തം. ഇദാനി തം ദേസനാകോസല്ലം വിഭാവേതും **"കാലേനാ"**തിആദിമാഹ. പുച്ഛാദിവസേന ഹി ഓതിണ്ണവാചാവത്ഥുസ്മിം ഏകംസാദിബ്യാകരണവിഭാഗം സല്ലക്ഖേത്വാ ഠപനാഹേതൂദാഹരണസന്ദസ്സനാദിം തംതംകാലാനുരൂപം വിഭാവേന്തിയാ പരിമിതപരിച്ഛിന്നരൂപായ വിപുലതരഗമ്ഭീരോദാരപരമത്ഥവിത്ഥാരസങ്ഗാഹികായ കഥായ ഞാണബലാനുരൂപം പരേ യാഥാവതോ ധമ്മേ പതിട്ഠാപേന്തോ ''ദേസനാകുസലോ''തി വുച്ചതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഏവം പടിപാടിയാ സത്ത മൂലസിക്ഖാപദാനി വിഭജിത്വാ അഭിജ്ഝാദിപ്പഹാനം ഇന്ദ്രിയസംവരജാഗരിയാനുയോഗേഹി വിഭാവേതും തമ്പി നീഹരിത്വാ ആചാരസീലസ്സേവ വിഭജനവസേന പാളി പവത്താതി തദത്ഥം വിവരിതും **"ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ബീജാനം ഗാമോ സമൂഹോ **ബീജഗാമോ**. ഭൂതാനം ജാതാനം നിബ്ബത്താനം രുക്ഖഗച്ഛലതാദീനം സമൂഹോ **ഭൂതഗാമോ**. നനു ച രുക്ഖാദയോ ചിത്തരഹിതതായ ന ജീവാ, ചിത്തരഹിതതാ ച പരിപ്ഫന്ദാഭാവതോ ഛിന്നേ വിരുഹനതോ വിസദിസജാതിഭാവതോ ചതുയോനിഅപരിയാപന്നതോ ച വേദിതബ്ബാ, വുദ്ധി പന പവാളസിലാലവണാനമ്പി വിജ്ജതീതി ന തേസം ജീവഭാവേ കാരണം, വിസയഗ്ഗഹണഞ്ച നേസം പരികപ്പനാമത്തം സുപനം വിയ ചിഞ്ചാദീനം, തഥാ ദോഹളാദയോ, അഥ കസ്മാ ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ പടിവിരതി ഇച്ഛിതാതി? സമണസാരുപ്പതോ തന്നിവാസിസത്താനുരക്ഖണതോ ച. തേനേവാഹ - ''ജീവസഞ്ഞിനോ ഹി മോഘപുരിസ മനുസ്സാ രുക്ഖസ്മി''ന്തിആദി (പാചി॰ ൮൯).

മൂലമേവ ബീജം **മൂലബീജം,** മൂലം ബീജം ഏതസ്സാതിപി **മൂലബീജം**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഫളുബീജ**ന്തി പബ്ബബീജം. പച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ വിസേസകാരണഭാവതോ വിരുഹനസമത്ഥേ സാരഫലേ നിരുള്ഹോ ബീജ-സദ്ദോ തദത്ഥസംസിദ്ധിയാ മൂലാദീസുപി കേസുചി പവത്തതീതി മൂലാദിതോ നിവത്തനത്ഥം ഏകേന ബീജ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **"ബീജബീജ"**ന്തി ''രൂപരൂപം, ദുക്ഖദുക്ഖ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൨൭) ച യഥാ. കസ്മാ പനേത്ഥ ബീജഗാമഭൂതഗാമം ഉദ്ധരിത്വാ ബീജഗാമോ ഏവ

നിദ്ദിട്ഠോതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, നനു അവോചുമ്ഹാ "മൂലമേവ ബീജം മൂലബീജം, മൂലം ബീജം ഏതസ്സാതിപി മൂലബീജ"ന്തി. തത്ഥ പുരിമേന ബീജഗാമോ നിദ്ദിട്ഠോ, ദുതിയേന ഭൂതഗാമോ. ദുവിധോപേസ മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജന്തി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ ഉദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"പഞ്ചവിധസ്സാ"**തിആദി. **നീലതിണരുക്ഖാദികസ്സാ**തി അല്ലതിണസ്സ ചേവ അല്ലരുക്ഖാദികസ്സ ച. **ആദി-**സദ്ദേന ഓസധിഗച്ഛലതാദീനം സങ്ഗഹോ.

ഏകം ഭത്തം ഏകഭത്തം, തം അസ്സ അത്ഥീതി **ഏകഭത്തികോ**. സോ പന രത്തിഭോജനേനപി സിയാതി തന്നിവത്തനത്ഥം ആഹ **"രത്തൂപരതോ"**തി. ഏവമ്പി അപരണ്ഹഭോജീപി സിയാ ഏകഭത്തികോതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"വിരതോ വികാലഭോജനാ"**തി വുത്തം. അരുണുഗ്ഗമനതോ പട്ഠായ യാവ മജ്ഝന്ഹികാ അയം ബുദ്ധാദീനം അരിയാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോ ഭോജനസ്സ കാലോ നാമ, തദഞ്ഞോ വികാലോ. അട്ഠകഥായം പന ദുതിയപദേന രത്തിഭോജനസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ "അതിക്കന്തേ മജ്ഝന്ഹികേ യാവ സൂരിയത്ഥങ്ഗമനാ ഭോജനം വികാലഭോജനം നാമാ"തി വുത്തം.

ദാരുമാസകോതി യേ വോഹാരം ഗച്ഛന്തീതി **ഇതി-**സദ്ദേന ഏവംപകാരേ ദസ്സേതി. അഞ്ഞേഹി ഗാഹാപനേ ഉപനിക്ഖിത്തസാദിയനേ ച പടിഗ്ഗഹണത്ഥോ ലബ്ഭതീതി **"നേവ തം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി, ന ഉഗ്ഗഹാപേതി, ന ഉപനിക്ഖിത്തം സാദിയതീ"**തി വുത്തം. അഥ വാ തിവിധം പടിഗ്ഗഹണം കായേന, വാചായ, മനസാതി. തത്ഥ കായേന പടിഗ്ഗഹണം **ഉഗ്ഗണ്ഹനം,** വാചായ പടിഗ്ഗഹണം **ഉഗ്ഗഹാപനം,** മനസാ പടിഗ്ഗഹണം **സാദിയന**ന്തി തിവിധമ്പി പടിഗ്ഗഹണം ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ പടിഗ്ഗഹണാതി വുത്തന്തി ആഹ **"നേവ തം ഉഗ്ഗണ്ഹാതീ"**തിആദി. ഏസ നയോ **ആമകധഞ്ഞപടിഗ്ഗഹണാ**തിആദീസുപി. നീവാരാദിഉപധഞ്ഞസ്സ സാലിആദിമൂലധഞ്ഞന്തോഗധത്താ വുത്തം **"സത്തവിധസ്സാ"**തി. "അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ച വസാനി ഭേസജ്ജാനി അച്ഛവസം, മച്ഛവസം, സുസുകാവസം, സൂകരവസം, ഗദ്രഭവസ"ന്തി (മഹാവ॰ ഢ്ഢ) വുത്തത്താ ഇദം **ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതം** നാമ. തസ്സ പന "കാലേ പടിഗ്ഗഹിത"ന്തി (മഹാവ॰ ഢ്ഢ) വുത്തത്താ പടിഗ്ഗഹണം വട്ടതി സതി പച്ചയേതി ആഹ **"അഞ്ഞത്ര ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതാ"**തി.

സാരുപ്പേന വഞ്ചനം **രൂപകൂടം,** പതിരൂപേന വഞ്ചനാതി അത്ഥോ. അങ്ഗേന അത്തനോ സരീരാവയവേന വഞ്ചനം **അങ്ഗകൂടം**. ഗണ്ഹനവസേന വഞ്ചനം **ഗഹണകൂടം**. പടിച്ഛന്നം കത്വാ വഞ്ചനം **പടിച്ഛന്നകൂടം. അക്കമതീ**തി നിപ്പീളേതി, പുബ്ബഭാഗേ അക്കമതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഹദയ**ന്തി നാളിആദിമാനഭാജനാനം അബ്ഭന്തരം. തേലാദീനം നാളിആദീഹി മിനനകാലേ ഉസ്സാപിതാ സിഖായേവ **സിഖാഭേദോ,** തസ്സാ ഹാപനം. **കേചീ**തി സാരസമാസാചരിയാ ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച.

വധോതി മുട്ഠിപ്പഹാരകസാതാളനാദീഹി ഹിംസനം, വിഹേഠനന്തി അത്ഥോ. വിഹേഠനത്ഥോപി ഹി **വധ-**സദ്ദോ ദിസ്സതി "അത്താനം വധിത്വാ വധിത്വാ രോദതീ"തിആദീസു. യഥാ ഹി അപടിഗ്ഗഹഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി പബ്ബജിതേഹി അപ്പടിഗ്ഗഹിതബ്ബവത്ഥുവിസേസഭാവസന്ദസ്സനത്ഥം ഇത്ഥികുമാരിദാസിദാസാദയോ വിഭാഗേന വുത്താ, ഏവം പരസ്സഹരണഭാവതോ അദിന്നാദാനഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി തുലാകൂടാദയോ

അദിന്നാദാനവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥം വിഭാഗേന വുത്താ. ന ഏവം പാണാതിപാതപരിയായസ്സ വധസ്സ പുന ഗഹണേ പയോജനം അത്ഥി, തഥ സയംകാരോ, ഇധ പരംകാരോതി ച ന സക്കാ വത്തും "കായവചിപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ ഛപ്പയോഗാ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൦) വചനതോ, തസ്മാ യഥാവുത്തോ ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ യുത്തോ. അട്ഠകഥായം പന "വധോതി മാരണ"ന്തി വുത്തം. തമ്പി പോഥനമേവ സന്ധായാതി ച സക്കാ വിഞ്ഞാതും മാരണസദ്ദസ്സ വിഹിംസനേപി ദിസ്സനതോ.

ചീവരപിണ്ഡപാതാനം യഥാക്കമം കായകുച്ഛിപരിഹരണമത്തജോതനായം അവിസേസതോ അട്ഠന്നം പരിക്ഖാരാനം തപ്പയോജനതാ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേന്തോ **"തേ സബ്ബേപീ"**തിആദിമാഹ. **ഏതേപീ**തി നവപരിക്ഖാരികാദയോപി അപ്പിച്ഛാ ച സന്തുട്ഠാ ച. ന ഹി തത്തകേന മഹിച്ഛതാ അസന്തുട്ഠിതാ ഹോതീതി.

ചതൂസു ദിസാസു സുഖം വിഹരതി, തതോ ഏവ സുഖവിഹാരട്ഠാനഭൂതാ ചതസ്സോ ദിസാ അസ്സ സന്തീതി **ചാതുദ്ദിസോ**. തത്ഥ ചായം സത്തേ വാ സങ്ഖാരേ വാ ഭയേന നപ്പടിഹഞ്ഞതീതി **അപ്പടിഘോ**. ദ്വാദസവിധസ്സ സന്തോസസ്സ വസേന സന്തുസ്സനതോ **സന്തുസ്സമാനോ. ഇതരീതരേനാ**തി ഉച്ചാവചേന പരിസ്സയാനം ബാഹിരാനം സീഹബ്യഗ്ഘാദീനം, അബ്ഭന്തരാനഞ്ച കാമച്ഛന്ദാദീനം കായചിത്തൂപദ്ദവാനം അഭിഭവനതോ **പരിസ്സയാനം സഹിതാ**. ബന്ധനഭാവകരഭയാഭാവേന **അച്ഛമ്ഭീ. ഏകോ** അസഹായോ. തതോ ഏവ ഖഗ്ഗമിഗസിങ്ഗസദിസതായ **ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ** ചരേയ്യാതി അത്ഥോ.

ഛിന്നപക്ഖോ, അസഞ്ജാതപക്ഖോ വാ സകുണോ ഗന്തും ന സക്കോതീതി പക്ഖി-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ സകുണോ പാളിയം വുത്തോതി ആഹ **"പക്ഖയുത്തോ സകുണോ"**തി. യസ്സ സന്നിധികാരപരിഭോഗോ കിഞ്ചി ഠപേതബ്ബം സാപേക്ഖാഠപനഞ്ച നത്ഥി, താദിസോ അയം ഭിക്ഖൂതി ദസ്സേന്തോ **"അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ"**തിആദിമാഹ. അരിയന്തി അപേന്തി തതോ ദോസാ, തേഹി വാ ആരകാതി **അരിയോ**തി ആഹ **"അരിയേനാതി നിദ്ദോസേനാ"**തി. **അജ്ഝത്ത**ന്തി അത്തനി. **നിദ്ദോസസുഖ**ന്തി നിരാമിസസുഖം കിലേസവജ്ജരഹിതത്താ.

യഥാവുത്തേ സീലസംവരേ പതിട്ഠിതസ്സേവ ഇന്ദ്രിയസംവരോ ഇച്ഛിതബ്ബോ തദധിട്ഠാനതോ തസ്സ ച പരിപാലകഭാവതോതി വുത്തം **"സോ ഇമിനാ അരിയേന സീലക്ഖന്ധേന സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖൂ"**തി. **സേസപദേസൂ**തി "ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതീ"തിആദിപദേസു. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - **ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ**തി ഇത്ഥിപുരിസനിമിത്തം വാ സുഭനിമിത്താദികം വാ കിലേസവത്ഥുഭൂതം നിമിത്തം ന ഗണ്ഹാതി, ദിട്ഠമത്തേയേവ സണ്ഠാതി. **നാനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹീ**തി കിലേസാനം അനു അനു ബ്യഞ്ജനതോ പാകടഭാവകരണതോ അനുബ്യഞ്ജനന്തിലദ്ധവോഹാരം ഹത്ഥപാദസിതഹസിതകഥിതവിലോകിതാദിഭേദം ആകാരം ന ഗണ്ഹാതി. യം തത്ഥ ഭൂതം, തദേവ ഗണ്ഹാതി. **യത്വാധികരണമേന**ന്തിആദിമ്ഹി യംകാരണാ യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരസ്സ ഹേതു ഏതം പുഗ്ഗലം സതികവാടേന ചക്ഖുന്ദ്രിയം അസംവുതം അപിഹിതചക്ഖുദ്വാരം ഹുത്വാ വിഹരന്തം ഏതേ അഭിജ്ഝാദയോ ധമ്മാ അന്വാസ്സവേയ്യും അനുപ്പബന്ധേയ്യും. **തസ്സ സംവരായ പടിപജ്ജതീ**തി തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ സതികവാടേന പിദഹനത്ഥായ പടിപജ്ജതി. ഏവം പടിപജ്ജന്തോയേവ ച **"രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം

ആപജ്ജതീ"തി വുച്ചതി. **സോതേന സദ്ദം സുത്വാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവമിദം സങ്ഖേപതോ രൂപാദീസു കിലേസാനുബന്ധനിമിത്താദിഗ്ഗാഹപരിവജ്ജനലക്ഖണം ഇന്ദ്രിയസംവരം സീലം വേദിതബ്ബം. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൫) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. **കിലേസേഹി അനവസിത്തസുഖ**ന്തിആദീസു രൂപാദീസു നിമിത്താദിഗ്ഗാഹപരിവജ്ജനലക്ഖണത്താ ഇന്ദ്രിയസംവരസ്സ കിലേസേഹി അനവസിത്തസുഖതാ അവികിണ്ണസുഖതാ ചസ്സ വുത്താ.

അഭിക്കമനം **അഭിക്കന്തോ,** പുരതോ ഗമനം. പടിക്കമനം **പടിക്കന്തോ,** പച്ഛാഗമനം. തദുഭയമ്പി ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു ലബ്ഭതി. ഗമനേ താവ പുരതോ കായം അഭിഹരന്തോ അഭിക്കമതി നാമ, പടിനിവത്തേന്തോ പടിക്കമതി നാമ. ഠാനേപി ഠിതകോവ കായം പുരതോ ഓണമന്തോ അഭിക്കമതി നാമ, പച്ഛതോ അപനാമേന്തോ പടിക്കമതി നാമ. നിസജ്ജായപി നിസിന്നകോവ ആസനസ്സ പുരിമഅങ്ഗാഭിമുഖോ സംസരന്തോ അഭിക്കമതി നാമ, പച്ഛിമം അങ്ഗപ്പദേസം പച്ഛാസംസരന്തോ പടിക്കമതി നാമ. നിപജ്ജായപി ഏസേവ നയോ.

സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞന്തിആദീസു സമന്തതോ പകാരേഹി, പകട്ഠം വാ സവിസേസം ജാനാതീതി സമ്പജാനോ, സമ്പജാനസ്സ ഭാവോ സമ്പജഞ്ഞം, തഥാപവത്തം ഞാണം. ധമ്മതോ വഡ്ഢിസങ്ഖാതേന സഹ അത്ഥേന വത്തതീതി സാത്ഥകം, അഭിക്കന്താദിസാത്ഥകസ്സ സമ്പജഞ്ഞം **സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം**. സപ്പായസ്സ അത്തനോ ഉപകാരാവഹസ്സ സമ്പജഞ്ഞം **സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം**. അഭിക്കമാദീസു ഭിക്ഖാചാരഗോചരേ, അഞ്ഞത്ഥാപി പവത്തേസു അവിജഹിതകമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ ഗോചരേ സമ്പജഞ്ഞം **ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം**. അഭിക്കമാദീസു അസമ്മുയ്ഹനമേവ സമ്പജഞ്ഞം **അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം**. തത്ഥ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൧൪; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൯) അഭിക്കമനചിത്തേ ഉപ്പന്നേ ചിത്തവസേനേവ അഗന്ത്വാ "കിന്നു മേ ഏത്ഥ ഗതേന അത്ഥോ അത്ഥി നത്ഥീ"തി അത്ഥാനത്ഥം പരിഗ്ഗഹേത്വാ അത്ഥപരിഗ്ഗഹണം **സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം**. തത്ഥ ച **അത്ഥോ**തി ചേതിയദസ്സനബോധിദസ്സനസങ്ഘദസ്സനഥേരദസ്സനഅസുഭദസ്സനാദിവസേന ധമ്മതോ വഡ്ഢി. ചേതിയം വാ ബോധിം വാ ദിസ്വാപി ഹി ബുദ്ധാരമ്മണം, സങ്ഘദസ്സനേന സങ്ഘാരമ്മണം പീതിം ഉപ്പാദേത്വാ തദേവ ഖയവയതോ സമ്മസന്തോ അരഹത്തം പാപുണാതി. ഥേരേ ദിസ്വാ തേസം ഓവാദേ പതിട്ഠായ അസുഭം ദിസ്വാ തത്ഥ പഠമജ്ഝാനം ഉപ്പാദേത്വാ തദേവ ഖയവയതോ സമ്മസന്തോ അരഹത്തം പാപുണാതി, തസ്മാ ഏതേസം ദസ്സനം "സാത്ഥക"ന്തി വുത്തം. കേചി പന "ആമിസതോപി വഡ്ഢി അത്ഥോയേവ തം നിസ്സായ ബ്രഹ്മചരിയാനുഗ്ഗഹായ പടിപന്നത്താ"തി വദന്തി.

തസ്മിം പന ഗമനേ സപ്പായാസപ്പായം പരിഗ്ഗഹേത്വാ സപ്പായപരിഗ്ഗണ്ഹനം **സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം**. സേയ്യഥിദം - ചേതിയദസ്സനം താവ സാത്ഥം. സചേ പന ചേതിയസ്സ മഹാപൂജായ ദസദ്വാദസയോജനന്തരേ പരിസാ സന്നിപതന്തി, അത്തനോ വിഭവാനുരൂപം ഇത്ഥിയോപി പുരിസാപി അലങ്കതപടിയത്താ ചിത്തകമ്മരൂപകാനി വിയ സഞ്ചരന്തി. തത്ര ചസ്സ ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ ലോഭോ, അനിട്ഠേ പടിഘോ, അസമപേക്ഖനേ മോഹോ ഉപ്പജ്ജതി,

കായസംസഗ്ഗാപത്തിം വാ ആപജ്ജതി, ജീവിതബ്രഹ്മചരിയാനം വാ അന്തരായോ ഹോതി. ഏവം തം ഠാനം അസപ്പായം ഹോതി, വുത്തപ്പകാരഅന്തരായാഭാവേ സപ്പായം. ബോധിദസ്സനേപി ഏസേവ നയോ. സങ്ഘദസ്സനമ്പി സാത്ഥം. സചേ പന അന്തോഗാമേ മഹാമണ്ഡപം കാരേത്വാ സബ്ബരത്തിം ധമ്മസ്സവനം കരോന്തേസു മനുസ്സേസു വുത്തപ്പകാരേനേവ ജനസന്നിപാതോ ചേവ അന്തരായോ ച ഹോതി. ഏവം തം ഠാനം അസപ്പായം, അന്തരായാഭാവേ സപ്പായം. മഹാപരിസാപരിവാരാനം ഥേരാനം ദസ്സനേപി ഏസേവ നയോ. അസുഭദസ്സനമ്പി സാത്ഥം മഗ്ഗഫലാധിഗമഹേതുഭാവതോ. ദന്തകട്ഠത്ഥായ സാമണേരം ഗഹേത്വാ ഗതദഹരഭിക്ഖുനോ വത്ഥുപേത്ഥ കഥേതബ്ബം. ഏവം സാത്ഥമ്പി പനേതം പുരിസസ്സ മാതുഗാമാസുഭം അസപ്പായം, മാതുഗാമസ്സ ച പുരിസാസുഭം. സഭാഗമേവ സപ്പായന്തി ഏവം സപ്പായപരിഗ്ഗണ്ഹനം സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം നാമ.

ഏവം പരിഗ്ഗഹിതസാത്ഥകസപ്പായസ്സ പന അട്ഠതിംസായ കമ്മട്ഠാനേസു അത്തനോ ചിത്തരുചിയം കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതം ഗോചരം ഉഗ്ഗഹേത്വാ ഭിക്ഖാചാരഗോചരേ തം ഗഹേത്വാവ ഗമനം **ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം** നാമ.

അഭിക്കമാദീസു പന അസമ്മുയ്ഹനം **അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം**. തം ഏവം വേദിതബ്ബം - ഇധ ഭിക്ഖു അഭിക്കമന്തോ വാ പടിക്കമന്തോ വാ യഥാ അന്ധപുഥുജ്ജനാ അഭിക്കമാദീസു "അത്താ അഭിക്കമതി, അത്തനാ അഭിക്കമോ നിബ്ബത്തിതോ"തി വാ, "അഹം അഭിക്കമാമി, മയാ അഭിക്കമോ നിബ്ബത്തിതോ"തി വാ സമ്മുയ്ഹന്തി, തഥാ അസമ്മുയ്ഹന്തോ "അഭിക്കമാമീ"തി ചിത്തേ ഉപ്പജ്ജമാനേ തേനേവ ചിത്തേന സദ്ധിം ചിത്തസമുട്ഠാനാ വായോധാതു വിഞ്ഞത്തിം ജനയമാനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഇതി ചിത്തകിരിയവായോധാതുവിപ്ഫാരവസേന അയം കായസമ്മതോ അട്ഠിസങ്ഘാടോ അഭിക്കമതി, തസ്സേവം അഭിക്കമതോ ഏകേകപദുദ്ധരണേ പഥവീധാതു, ആപോധാതൂതി ദ്വേ ധാതുയോ ഓമത്താ ഹോന്തി മന്ദാ, ഇതരാ ദ്വേ അധിമത്താ ഹോന്തി ബലവതിയോ. തഥാ അതിഹരണവീതിഹരണേസു. വോസ്സജ്ജനേ തേജോധാതു, വായോധാതൂതി ദ്വേ ധാതുയോ ഓമത്താ ഹോന്തി മന്ദാ, ഇതരാ ദ്വേ അധിമത്താ ബലവതിയോ. തഥാ സന്നിക്ഖേപനസന്നിരുമ്ഭനേസു. തത്ഥ ഉദ്ധരണേ പവത്താ രൂപാരൂപധമ്മാ അതിഹരണം ന പാപുണന്തി, തഥാ അതിഹരണേ പവത്താ വീതിഹരണം, വീതിഹരണേ പവത്താ വോസ്സജ്ജനം, വോസ്സജ്ജനേ പവത്താ സന്നിക്ഖേപനം, സന്നിക്ഖേപനേ പവത്താ സന്നിരുമ്ഭനം ന പാപുണന്തി. തത്ഥ തത്ഥേവ പബ്ബപബ്ബം സന്ധിസന്ധി ഓധിഓധി ഹുത്വാ തത്തകപാലേ പക്ഖിത്തതിലം വിയ പടപടായന്താ ഭിജ്ജന്തി. തത്ഥ കോ ഏകോ അഭിക്കമതി, കസ്സ വാ ഏകസ്സ അഭിക്കമനം? പരമത്ഥതോ ഹി ധാതൂനംയേവ ഗമനം, ധാതൂനം ഠാനം, ധാതൂനം നിസജ്ജനം, ധാതൂനം സയനം. തസ്മിം തസ്മിഞ്ഹി കോട്ഠാസേ സദ്ധിം രൂപേന -

> "അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതേ ചിത്തം, അഞ്ഞം ചിത്തം നിരുജ്ഝതി;
> അവീചിമനുസമ്ബന്ധോ, നദീസോതോവ വത്തതീ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൧൪; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൯; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൪.൩൭൨);

ഏവം അഭിക്കമാദീസു അസമ്മുയ്ഹനം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം നാമാതി. **പച്ചയസമ്പത്തി**ന്തി പച്ചയപാരിപൂരിം. **ഇമേ ചത്താരോ**തി സീലസംവരോ,

സന്തോസോ, ഇന്ദ്രിയസംവരോ, സതിസമ്പജഞ്ഞന്തി ഇമേ ചത്താരോ അരഞ്ഞവാസസ്സ സമ്ഭാരാ . **വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതീ**തി "അസുകസ്സ ഭിക്ഖുനോ അരഞ്ഞേ തിരച്ഛാനഗതാനം വിയ വനചരകാനം വിയ ച നിവാസമത്തമേവ, ന അരഞ്ഞവാസാനുച്ഛവികാ കാചി സമ്മാപടിപത്തീ"തി അപവാദവസേന വത്തബ്ബതം, ആരഞ്ഞകേഹി വാ തിരച്ഛാനഗതേഹി വനചരകവിസഭാഗജനേഹി വിപ്പടിപത്തിവസേന വത്ഥബ്ബതം ആപജ്ജതി. **ഭേരവസദ്ദം സാവേന്തി,** താവതാ അപലായന്താനം **ഹത്ഥേഹി സീസം...പേ°... കരോന്തി**. കാളകസദിസത്താ **കാളകം,** വീതിക്കമസങ്ഖാതം ഥുല്ലവജ്ജം. തിലകസദിസത്താ **തിലകം,** മിച്ഛാവിതക്കസങ്ഖാതം അണുമത്തവജ്ജം. **ത**ന്തി പീതിം. വിഭൂതഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ **ഖയതോ സമ്മസന്തോ**.

വിവിത്തന്തി ജനവിവിത്തം. തേനാഹ **"സുഞ്ഞ"**ന്തി. തം പന ജനസദ്ദനിഗ്ഘോസാഭാവേന വേദിതബ്ബം സദ്ദകണ്ടകത്താ ഝാനസ്സാതി ആഹ **"അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസന്തി അത്ഥോ"**തി. **ഏതദേവാ**തി നിസ്സദ്ദതംയേവ. **വിഹാരോ** പാകാരപരിച്ഛിന്നോ സകലോ ആവാസോ. **അഡ്ഢയോഗോ** ദീഘപാസാദോ, "ഗരുളസണ്ഠാനപാസാദോ"തിപി വദന്തി. **പാസാദോ** ചതുരസ്സപാസാദോ. **ഹമ്മിയം** മുണ്ഡച്ഛദനപാസാദോ. **അട്ടോ** പടിരാജൂനം പടിബാഹനയോഗ്ഗോ ചതുപ്പഞ്ചഭൂമകോ പതിസ്സയവിസേസോ. **മാളോ** ഏകകൂടസങ്ഗഹിതോ അനേകകോണവന്തോ പതിസ്സയവിസേസോ. അപരോ നയോ - **വിഹാരോ** നാമ ദീഘമുഖപാസാദോ. **അഡ്ഢയോഗോ** ഏകപസ്സച്ഛദനകസേനാസനം. തസ്സ കിര ഏകപസ്സേ ഭിത്തി ഉച്ചതരാ ഹോതി, ഇതരപസ്സേ നീചാ. ഏതേന തം ഏകപസ്സച്ഛദനകം ഹോതി. **പാസാദോ** നാമ ആയതചതുരസ്സപാസാദോ. **ഹമ്മിയം** മുണ്ഡച്ഛദനം ചന്ദികങ്ഗണയുത്തം. **ഗുഹാ** നാമ കേവലാ പബ്ബതഗുഹാ. **ലേണം** ദ്വാരബദ്ധം പബ്ഭാരം. **മണ്ഡപോ**തി സാഖാമണ്ഡപോ. ആവസഥഭൂതം സേനാസനം വിഹരിതബ്ബട്ഠേന **വിഹാരസേനാസനം**. മസാരകാദി മഞ്ചപീഠം തത്ഥ അത്ഥരിതബ്ബഭിസി ഉപധാനഞ്ച മഞ്ചപീഠസമ്ബന്ധതോ **മഞ്ചപീഠസേനാസനം**. ചിമിലികാദി ഭൂമിയം സന്ഥരിതബ്ബതായ **സന്ഥതസേനാസനം**. അഭിസങ്ഖതാഭാവതോ കേവലം സയനസ്സ നിസജ്ജായ ച ഓകാസഭൂതം രുക്ഖമൂലാദി പടിക്കമിതബ്ബട്ഠാനം **ഓകാസസേനാസനം. സേനാസനഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവാ**തി "വിവിത്തം സേനാസന"ന്തി ഇമിനാ സേനാസനഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവ സാമഞ്ഞജോതനാഭാവതോ.

യദി ഏവം കസ്മാ "അരഞ്ഞ"ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **"ഇമസ്സ പനാ"**തിആദി. **ഭിക്ഖുനീനം വസേന ആഗത**ന്തി ഇദം വിനയേ തഥാ ആഗതം സന്ധായ വുത്തം , **അഭിധമ്മേപി** (വിഭ° ൫൨൯) പന "അരഞ്ഞന്തി നിക്ഖമിത്വാ ബഹി ഇന്ദഖിലാ സബ്ബമേതം അരഞ്ഞ"ന്തി ആഗതമേവ. തത്ഥ ഹി യം ന ഗാമപ്പദേസന്തോഗധം, തം അരഞ്ഞന്തി നിപ്പരിയായവസേന തഥാ വുത്തം. **ധുതങ്ഗനിദ്ദേസേ** (വിസുദ്ധി° ൧.൩൧) യം വുത്തം, തം യുത്തം, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേന ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **രുക്ഖമൂല**ന്തി രുക്ഖസമീപം. വുത്തഞ്ഹേതം "യാവതാ മജ്ഝന്ഹികേ കാലേ സമന്താ ഛായാ ഫരതി, നിവാതേ പണ്ണാനി പതന്തി, ഏത്താവതാ രുക്ഖമൂല"ന്തി. **സേല**-സദ്ദോ അവിസേസതോ പബ്ബതപരിയായോതി കത്വാ വുത്തം **"പബ്ബതന്തി സേല"**ന്തി, ന സിലാമയമേവ. പംസുമയാദികോ ഹി തിവിധോപി പബ്ബതോ ഏവാതി. **വിവര**ന്തി ദ്വിന്നം പബ്ബതാനം മിഥോ ആസന്നതരേ ഠിതാനം ഓവരകാദിസദിസം വിവരം.

ഏകസ്മിംയേവ വാ പബ്ബതേ. **ഉമങ്ഗസദിസ**ന്തി സുദുങ്ഗാസദിസം. **മനുസ്സാനം അനുപചാരട്ഠാന**ന്തി പകതിസഞ്ചാരവസേന മനുസ്സേഹി ന സഞ്ചരിതബ്ബട്ഠാനം. **ആദി**-സദ്ദേന **"വനപത്ഥ**ന്തി വനസണ്ഡാനമേതം സേനാസനാനം അധിവചനം. **വനപത്ഥ**ന്തി ഭിംസനകാനമേതം. **വനപത്ഥ**ന്തി സലോമഹംസാനമേതം. **വനപത്ഥ**ന്തി പരിയന്താനമേതം. **വനപത്ഥ**ന്തി ന മനുസ്സൂപചാരാനമേതം സേനാസനാനം അധിവചന"ന്തി (വിഭ॰ ൫൩൧) ഇമം പാളിപ്പദേസം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അച്ഛന്ന**ന്തി കേനചി ഛദനേന അന്തമസോ രുക്ഖസാഖായപി ന ഛാദിതം. **നിക്കഡ്ഢിത്വാ**തി നീഹരിത്വാ. **പബ്ഭാരലേണസദിസേ**തി പബ്ഭാരസദിസേ, ലേണസദിസേ വാ.

പിണ്ഡപാതപരിയേസനം **പിണ്ഡപാതോ** ഉത്തരപദലോപേനാതി ആഹ **"പിണ്ഡപാതപരിയേസനതോ പടിക്കന്തോ"**തി. **പല്ലങ്ക**ന്തി എത്ഥ **പരി**-സദ്ദോ സമന്തതോതി എതസ്മിം അത്ഥേ, തസ്മാ വാമോരും ദക്ഖിണോരുഞ്ച സമം ഠപേത്വാ ഉഭോ പാദേ അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്ബന്ധേ കത്വാ നിസജ്ജാ പല്ലങ്കന്തി ആഹ **"സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസന"**ന്തി. ഊരൂനം ബന്ധനവസേന നിസജ്ജാ പല്ലങ്കം. **ആഭുജിത്വാ**തി ച യഥാ പല്ലങ്കവസേന നിസജ്ജാ ഹോതി, എവം ഉഭോ പാദേ ആഭുജിതേ സമിഞ്ജിതേ കത്വാ. തം പന ഉഭിന്നം പാദാനം തഥാസമ്ബന്ധതാകരണന്തി ആഹ **"ബന്ധിത്വാ"**തി. ഹേട്ഠിമകായസ്സ അനുജുകം ഠപനം നിസജ്ജാവചനേനേവ ബോധിതന്തി **ഉജും കായ**ന്തി എത്ഥ **കായ**-സദ്ദോ ഉപരിമകായവിസയോതി ആഹ **"ഉപരിമസരീരം ഉജുകം ഠപേത്വാ"**തി. തം പന ഉജുകം ഠപനം സരൂപതോ പയോജനതോ ച ദസ്സേതും **"അട്ഠാരസാ"**തിആദി വുത്തം. **ന പണമന്തീ**തി ന ഓണമന്തി. **ന പരിപതതീ**തി ന വിഗച്ഛതി വീഥിം ന ലങ്ഘേതി, തതോ എവ പുബ്ബേനാപരം വിസേസസമ്പത്തിയാ കമ്മട്ഠാനം വുഡ്ഢിം ഫാതിം ഗച്ഛതി. **പരിമുഖ**ന്തി എത്ഥ **പരി**-സദ്ദോ അഭി-സദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖ"**ന്തി, ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണതോ നിവാരേത്വാ കമ്മട്ഠാനംയേവ പുരക്ഖത്വാതി അത്ഥോ. സമീപത്ഥോ വാ **പരി**-സദ്ദോതി ദസ്സേന്തോ **"മുഖസമീപേ വാ കത്വാ"**തി ആഹ. എത്ഥ ച യഥാ "വിവിത്തം സേനാസനം ഭജതീ"തിആദിനാ ഭാവനാനുരൂപം സേനാസനം ദസ്സിതം, എവം **നിസീദതീ**തി ഇമിനാ അലീനാനുദ്ധച്ചപക്ഖിയോ സന്തോ ഇരിയാപഥോ ദസ്സിതോ. "പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ"തി ഇമിനാ നിസജ്ജായ ദള്ഹഭാവോ. "പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ"തി ഇമിനാ ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹൂപായോ.

പരീതി പരിഗ്ഗഹട്ഠോ "പരിണായികാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൬, ൨൦) വിയ. **മുഖന്തി നിയ്യാനട്ഠോ** "സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖ"ന്തിആദീസു വിയ. പടിപക്ഖതോ നിഗ്ഗമനട്ഠോ ഹി നിയ്യാനട്ഠോ, തസ്മാ **പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനം സതി**ന്തി സബ്ബഥാ ഗഹിതാസമ്മോസം പരിച്ചത്തസമ്മോസം സതിം കത്വാ, പരമസതിനേപക്കം ഉപട്ഠപേത്വാതി അത്ഥോ.

അഭിജ്ഝായതി ഗിജ്ഝതി അഭികങ്ഖതി എതായാതി **അഭിജ്ഝാ,** ലോഭോ. **ലുജ്ജനട്ഠേനാ**തി ഭിജ്ജനട്ഠേന, ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **വിക്ഖമ്ഭനവസേനാ**തി എത്ഥ വിക്ഖമ്ഭനം അനുപ്പാദനം അപ്പവത്തനം പടിപക്ഖേന സുപ്പഹീനത്താ. **പഹീനത്താ**തി ച പഹീനസദിസതം സന്ധായ വുത്തം ഝാനസ്സ അനധിഗതത്താ. തഥാപി നയിദം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വിയ സഭാവതോ വിഗതാഭിജ്ഝം, അഥ ഖോ ഭാവനാവസേന. തേനാഹ **"ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസദിസേനാ"**തി. **ഏസേവ നയോ**തി യഥാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം

സഭാവേന വിഗതാഭിജ്ഝം അബ്യാപന്നഞ്ച ന ഭാവനായ വിക്ഖമ്ഭിതത്താ, ന ഏവമിദം. ഇദം പന ചിത്തം ഭാവനായ പരിസോധിതത്താ അബ്യാപന്നം വിഗതഥിനമിദ്ധം അനുദ്ധതം നിബ്ബിചികിച്ഛഞ്ചാതി അത്ഥോ. **പുരിമപകതി**ന്തി പരിസുദ്ധപണ്ഡരസഭാവം. ''യാ തസ്മിം സമയേ ചിത്തസ്സ അകല്യതാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൨; വിഭ॰ ൫൪൬) ഥിനസ്സ, ''യാ തസ്മിം സമയേ കായസ്സ അകല്യതാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൩; വിഭ॰ ൫൪൬) ച മിദ്ധസ്സ അഭിധമ്മേ നിദ്ദിട്ഠത്താ വുത്തം **''ഥിനം ചിത്തഗേലഞ്ഞം, മിദ്ധം ചേതസികഗേലഞ്ഞ''**ന്തി. സതിപി ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിപ്പയോഗേ ചിത്തകായലഹുതാദീനം വിയ ചിത്തചേതസികാനം യഥാക്കമം തംതംവിസേസസ്സ യാ തേസം അകല്യതാദീനം വിസേസപച്ചയതാ, അയമേതേസം സഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം. **ആലോകസഞ്ഞീ**തി ഏത്ഥ അതിസയത്തവിസിട്ഠഅത്ഥിഅത്ഥാവബോധകോയമീകാരോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''രത്തിമ്പി...പേ॰... സമന്നാഗതോ''**തി. **ഇദം ഉഭയ**ന്തി സതിസമ്പജഞ്ഞമാഹ.

അതിക്കമിത്വാതി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പജഹിത്വാ. കഥമിദം കഥമിദന്തി പവത്തിയാ കഥംകഥാ, വിചികിച്ഛാ, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി കഥംകഥീ, ന കഥംകഥീതി **അകഥംകഥീ,** നിബ്ബിചികിച്ഛോ. **ലക്ഖണാദിഭേദതോ**തി ഏത്ഥ **ആദി-**സദ്ദേന പച്ചയപരിഹാനപ്പഹായകാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തേപി ഹി പഭേദതോ ദട്ഠബ്ബാതി. **ഉച്ഛിന്ദിത്വാ പാതേന്തീ**തി ഏത്ഥ ഉച്ഛിന്ദനം പാതനഞ്ച താസം പഞ്ഞാനം അനുപ്പന്നാനം ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനമേവ. ഇതി മഹഗ്ഗതാനുത്തരപഞ്ഞാനം ഏകച്ചായ ച പരിത്തപഞ്ഞായ അനുപ്പത്തിഹേതുഭൂതാ നീവരണധമ്മാ ഇതരായ ച സമത്ഥതം വിഹനന്തിയേവാതി **''പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണാ''**തി വുത്താ. **അപ്പേന്തോ**തി നിഗമേന്തോ.

അത്തന്തപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. തണ്ഹാസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൯൯-൨൦൦. നവമേ തയോ ഭവേ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഠിതം ''അജ്ഝത്തികസ്സ ഉപാദായ അട്ഠാരസ തണ്ഹാവിചരിതാനീ''തിആദിനാ വുത്തം തം തം അത്തനോ കോട്ഠാസഭൂതം ജാലമേതിസ്സാ അത്ഥീതി **ജാലിനീ.** തേനാഹ **''തയോ വാ ഭവേ''**തിആദി. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തസ്മിം തസ്മിം ഭവേ, ആരമ്മണേ വാ. **അപി ചാ**തിആദിനാ നിദ്ദേസനയേന വിസത്തികാപദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ നിദ്ദേസപാളിയാ ഏകദേസം ദസ്സേതി **''വിസമൂലാ''**തിആദിനാ. അയഞ്ഹേത്ഥ **നിദ്ദേസപാളി** (മഹാനി॰ ന; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൨൨, ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസോ ൧൨൪) -

> ''വിസത്തികാതി കേനട്ഠേന വിസത്തികാ? വിസതാതി വിസത്തികാ, വിസടാതി വിസത്തികാ, വിസാലാതി വിസത്തികാ, വിസക്കതീതി വിസത്തികാ, വിസംഹരതീതി വിസത്തികാ, വിസംവാദികാതി വിസത്തികാ, വിസമൂലാതി വിസത്തികാ, വിസഫലാതി വിസത്തികാ . വിസപരിഭോഗാതി വിസത്തികാ. വിസാലാ വാ പന സാ തണ്ഹാ രൂപേ സദ്ദേ ഗന്ധേ രസേ ഫോട്ഠബ്ബേ കുലേ ഗണേ ആവാസേ ലാഭേ യസേ പസംസായ സുഖേ ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരേ

കാമധാതുയാ രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ കാമഭവേ രൂപഭവേ അരൂപഭവേ സഞ്ഞിഭവേ അസഞ്ഞിഭവേ നേവസഞ്ഞിനാസഞ്ഞിഭവേ ഏകവോകാരഭവേ ചതുവോകാരഭവേ പഞ്ചവോകാരഭവേ അതീതേ അനാഗതേ പച്ചുപ്പന്നേ ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതബ്ബേസു വിസടാ വിത്ഥതാതി വിസത്തികാ''തി.

തത്ഥ (മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൩; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧ ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനാ) **വിസതാ**തി വിത്ഥതാ രൂപാദീസു തേഭൂമകധമ്മബ്യാപനവസേന. **വിസടാ**തി പുരിമവചനമേവ ത-കാരസ്സ ട-കാരം കത്വാ വുത്തം. **വിസാലാ**തി വിപുലാ. **വിസക്കതീ**തി പരിസഹതി. രത്തോ ഹി രാഗവത്ഥുനാ പരേന താളിയമാനോപി സഹതി, വിപ്ഫന്ദനം വാ ''വിസക്കന''ന്തി വദന്തി. **വിസംഹരതീ**തി തഥാ തഥാ കാമേസു ആനിസംസം ദസ്സേന്തീ വിവിധേഹി ആകാരേഹി നേക്ഖമ്മാഭിമുഖപ്പവത്തിതോ ചിത്തം സംഹരതി സംഖിപതി. വിസം വാ ദുക്ഖം, തം ഹരതി ഉപനേതീതി അത്ഥോ. അനിച്ചാദിം നിച്ചാദിതോ ഗണ്ഹന്തീ **വിസംവാദികാ** ഹോതി. ദുക്ഖനിബ്ബത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ഹേതുഭാവതോ **വിസമൂലാ,** വിസം വാ ദുക്ഖദുക്ഖാദിഭൂതാ വേദനാ മൂലം ഏതിസ്സാതി **വിസമൂലാ**. ദുക്ഖസമുദയത്താ വിസം ഫലം ഏതിസ്സാതി **വിസഫലാ**. തണ്ഹായ രൂപാദികസ്സ ദുക്ഖസ്സ പരിഭോഗോ ഹോതി, ന അമതസ്സാതി സാ **വിസപരിഭോഗാ** വുത്താ. സബ്ബത്ഥ നിരുത്തിവസേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. യോ പനേത്ഥ പധാനോ അത്ഥോ, തം ദസ്സേതും പുന **''വിസടാ വാ പനാ''**തിആദി വുത്തം.

തന്തം വുച്ചതി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൯൫ അപസാദനാവണ്ണനാ; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൬൦) വത്ഥവിനനത്ഥം തന്തവായേഹി ദണ്ഡകേ ആസഞ്ചിത്വാ പസാരിതസുത്തവട്ടി ''തനീയതീ''തി കത്വാ, തം പന സുത്തം സന്താനാകുലതായ നിദസ്സനഭാവേന ആകുലമേവ ഗഹിതന്തി ആഹ **''തന്തം വിയ ആകുലജാതോ''**തി. സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **''യഥാ നാമാ''**തിആദി വുത്തം. **സമാനേതു**ന്തി പുബ്ബേനാപരം സമം കത്വാ ആനേതും, അവിസമം ഉജും കാതുന്തി അത്ഥോ. തന്തമേവ വാ ആകുലം തന്താകുലം, തന്താകുലം വിയ ജാതോ ഭൂതോതി **തന്താകുലകജാതോ**. വിനനതോ ഗുലാതി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന ലദ്ധനാമസ്സ തന്തവായസ്സ ഗുണ്ഠികം നാമ ആകുലഭാവേന അഗ്ഗതോ വാ മൂലതോ വാ ദുവിഞ്ഞേയ്യമേവ ഖലിബദ്ധതന്തസുത്തന്തി ആഹ **''ഗുലാഗുണ്ഠികം വുച്ചതി പേസകാരകഞ്ജിയസുത്ത''**ന്തി.

സകുണികാതി പടപദസകുണികാ. സാ ഹി രുക്ഖസാഖാസു ഓലമ്ബനകുടവാ ഹോതി. തഞ്ഹി സാ കുടവം തതോ തതോ തിണഹീരാദികേ ആനേത്വാ തഥാ വിനതി, യഥാ തേ പേസകാരകഞ്ജിയസുത്തം വിയ അഗ്ഗേന വാ അഗ്ഗം, മൂലേന വാ മൂലം സമാനേതും വിവേചേതും വാ ന സക്കാ. തേനാഹ **''യഥാ''**തിആദി. **തദുഭയമ്പി** ''ഗുലാഗുണ്ഠിക''ന്തി വുത്തം കഞ്ജിയസുത്തം കുലാവകഞ്ച. **പുരിമനയേനേവാ**തി ''ഏവമേവ സത്താ''തിആദിനാ വുത്തനയേനേവ. കാമം മുഞ്ജപബ്ബജതിണാനി യഥാജാതാനിപി ദീഘഭാവേന പതിത്വാ അരഞ്ഞട്ഠാനേ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിനന്ധിത്വാ ആകുലബ്യാകുലാനി ഹുത്വാ തിട്ഠന്തി, താനി പന ന തഥാ ദുബ്ബിവേചിയാനി യഥാ രജ്ജുഭൂതാനീതി ദസ്സേതും **''യഥാ താനീ''**തിആദി വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

അപായാതി അവഡ്ഢികാ, സുഖേന, സുഖഹേതുനാ വാ വിരഹിതാതി അത്ഥോ. **ദുക്ഖസ്സ ഗതിഭാവതോ**തി ആപായികസ്സ ദുക്ഖസ്സ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **സുഖസമുസ്സയതോ**തി അബ്ഭുദയതോ. **വിനിപതിതത്താ**തി വിരൂപം നിപാതത്താ, യഥാ തേനത്തഭാവേന സുഖസമുസ്സയോ ന ഹോതി, ഏവം നിപതിതത്താ. **ഇതരോ**തി സംസാരോ. നനു "അപായാ"ന്തിആദിനാ വുത്തോപി സംസാരോ ഏവാതി? സച്ചമേതം, നിരയാദീനം പന അധിമത്തദുക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥം അപായാദിഗ്ഗഹണം. ഗോബലീബദ്ദഞായേനായമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടീതി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഹേതുഫലഭാവേന അപരാപരപ്പവത്തി. **അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ**തി അവിച്ഛേദേന വത്തമാനാ. **തം സബ്ബമ്പീ**തി തം "അപായാ"ന്തിആദിനാ വുത്തം സബ്ബം അപായദുക്ഖഞ്ച വട്ടദുക്ഖഞ്ച. **മഹാസമുദ്ദേ വാതക്ഖിത്താ നാവാ വിയാ**തി ഇദം പരിബ്ഭമനട്ഠാനസ്സ മഹന്തദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ പരിബ്ഭമനസ്സ അനവട്ഠിതതാദസ്സനത്ഥഞ്ച ഉപമാ. **യന്തേ യുത്തഗോണോ വിയാ**തി ഇദം പന അവസീഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ ദുപ്പമോക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം.

"സമൂഹഗ്ഗാഹോതി തണ്ഹാമാനദിട്ഠീനം സാധാരണഗ്ഗാഹോ"തി വദന്തി, "ഇത്ഥം ഏവം അഞ്ഞഥാ"തി പന വിസേസം അകത്വാ ഗഹണം സമൂഹഗ്ഗാഹോതി ദട്ഠബ്ബോ. **വിസേസം അകത്വാ**തി ച അനുപനിധാനം സമതോ അസമതോ ച ഉപനിധാനന്തി ഇമം വിഭാഗം അകത്വാതി അത്ഥോ. **ഇത്ഥ**ന്തി ഹി അനുപനിധാനം കഥിതം. **ഏവം അഞ്ഞഥാ**തി പന സമതോ അസമതോ ച ഉപനിധാനം. **അഞ്ഞം ആകാര**ന്തി പരസന്താനഗതം ആകാരം.

അത്ഥീതി സദാ സംവിജ്ജതീതി അത്ഥോ. **സീദതീ**തി നസ്സതി. **സംസയപരിവിതക്കവസേനാ**തി "കിം നു ഖോ അഹം സിയം, ന സിയ"ന്തി ഏവം പരിവിതക്കവസേന. **പത്ഥനാകപ്പനവസേനാ**തി "അപി നാമ സാധു പനാഹം സിയ"ന്തി ഏവം പത്ഥനായ കപ്പനവസേന. **സുദ്ധസീസാ**തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠീനം സാധാരണാ സീസാ. "ഇത്ഥം ഏവം അഞ്ഞഥാ"തി വുത്തസ്സ വിസേസസ്സ അനിസ്സിതത്താ **"സുദ്ധസീസാ"**തി വുത്താ. തത്ഥ ദിട്ഠിസീസേഹി ദിട്ഠിയാ ഗഹിതായ തദവിനാഭാവിനീ തണ്ഹാ ദസ്സിതാ, ചതൂഹി സീസേഹി ദ്വാദസഹി ച സീസമൂലകേഹി മാനദിട്ഠീഹി അയമേവ തണ്ഹാ ദസ്സിതാതി ആഹ **"ഏവമേതേ…പേ॰… തണ്ഹാവിചരിതധമ്മാ വേദിതബ്ബാ"**തി. നനു ച മാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹോപി ഇധാധിപ്പേതോ, യതോ "തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന സമൂഹഗ്ഗാഹോ"തി അട്ഠകഥായം വുത്തം, തസ്മാ കഥം തണ്ഹാവിചരിതാനീതി ഇദം വചനം? വുച്ചതേ - ദിട്ഠിമാനേസുപി തണ്ഹാവിചരിതാനീതി വചനം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിപ്പയോഗീനം ദിട്ഠിമാനാനം തണ്ഹായ അവിപ്പയോഗാനം തംമൂലകത്താ തപ്പധാനതായ കതന്തി വേദിതബ്ബം. ദസമം ഉത്താനമേവ.

തണ്ഹാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൫. പഞ്ചമപണ്ണാസകം

(൨൧) ൧. സപ്പുരിസവഗ്ഗോ

൧-൧൦. സിക്ഖാപദസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൦൧-൨൧൦. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **അസപ്പുരിസോ**തി ലാമകപുരിസോ. പാണം അതിപാതേതീതി **പാണാതിപാതീ**. അദിന്നം ആദിയതീതി **അദിന്നാദായീ**. കാമേസു മിച്ഛാ ചരതീതി **കാമേസുമിച്ഛാചാരീ**. മുസാ വദതീതി **മുസാവാദീ**. സുരാമേരയമജ്ജപമാദേ തിട്ഠതീതി **സുരാമേരയമജ്ജപമാദട്ഠായീ. പാണാതിപാതേ സമാദപേതീ**തി യഥാ പാണം അതിപാതേതി, തഥാ നം തത്ഥ ഗഹണം ഗണ്ഹാപേതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ യസ്മാ സയംകതേന ച ദുസ്സീല്യേന സമന്നാഗതോ, യഞ്ച സമാദപിതേന കതം, തതോ ഉപഡ്ഢസ്സ ദായാദോ, തസ്മാ ''അസപ്പുരിസേന അസപ്പുരിസതരോ''തി വുച്ചതി. **സപ്പുരിസോ**തി ഉത്തമപുരിസോ. **സപ്പുരിസേന സപ്പുരിസതരോ**തി അത്തനാ ച കതേന സുസീല്യേന സമന്നാഗതത്താ യഞ്ച സമാദപിതോ കരോതി, തതോ ഉപഡ്ഢസ്സ ദായാദത്താ ഉത്തമപുരിസേന ഉത്തമപുരിസതരോ. ഏത്ഥ ച പരേന കതം ദുസ്സീല്യം സുസീല്യം വാ ആണത്തിയാ അത്തനാ ച വചിപ്പയോഗേന കതന്തി ആണാപനവസേന പസുതപാപസ്സ പുഞ്ഞസ്സ വാ ദായാദോ ''തതോ ഉപഡ്ഢസ്സ ദായാദോ''തി വുത്തോ. ദുതിയാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സിക്ഖാപദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സപ്പുരിസവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൧൧-൨൨൦. ദുതിയോ പരിസാവഗ്ഗോ ഉത്താനത്ഥോയേവ.

(൨൩) ൩. ദുച്ചരിതവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൨൧-൨൩൧. തതിയസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ. **ചിന്താകവീ**തിആദീസു വത്ഥുഅനുസന്ധിഉഭയമേവ ചിരേന ചിന്തേത്വാ കരണവസേന **ചിന്താകവി** വേദിതബ്ബോ. കിഞ്ചി സുത്വാ സുതേന അസ്സുതം അനുസന്ധേത്വാ കരണവസേന **സുതകവി,** കിഞ്ചി അത്ഥം ഉപധാരേത്വാ തസ്സ സങ്ഖിപനവിത്ഥാരണാദിവസേന **അത്ഥകവി** യംകിഞ്ചി പരേന കതം കബ്ബം നാടകം വാ ദിസ്വാ തംസദിസമേവ അഞ്ഞം അത്തനോ ഠാനുപ്പത്തികപ്പടിഭാനേന കരണവസേന **പടിഭാനകവി** വേദിതബ്ബോ.

ദുച്ചരിതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨൪) ൪. കമ്മവഗ്ഗോ

൧. സംഖിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൨. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **കാളക**ന്തി മലീനം, ചിത്തസ്സ അപ്പഭസ്സരഭാവകരന്തി അത്ഥോ. തം പനേത്ഥ കമ്മപഥപ്പത്തമേവ അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ദസഅകുസലകമ്മപഥ"**ന്തി. കണ്ഹാഭിജാതിഹേതുതോ വാ **കണ്ഹം**. തേനാഹ **"കണ്ഹവിപാക"**ന്തി. അപായൂപപത്തി മനുസ്സേസു ച ദോഭഗ്ഗിയം കണ്ഹവിപാകോ, യം തസ്സ തമഭാവോ വുത്തോ. **നിബ്ബത്തനതോതി** നിബ്ബത്താപനതോ. **പണ്ഡരക**ന്തി ഓദാതം, ചിത്തസ്സ പഭസ്സരഭാവകരന്തി അത്ഥോ. സുക്കാഭിജാതിഹേതുതോ വാ **സുക്കം**. തേനാഹ **"സുക്കവിപാക"**ന്തി. സഗ്ഗൂപപത്തി മനുസ്സസോഭഗ്ഗിയഞ്ച സുക്കവിപാകോ, യം തസ്സ ജോതിഭാവോ വുത്തോ. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന പന **"സഗ്ഗേ നിബ്ബത്തനതോ"**തി വുത്തം, നിബ്ബത്താപനതോതി അത്ഥോ. **മിസ്സകകമ്മ**ന്തി കാലേന കണ്ഹം കാലേന സുക്കന്തി ഏവം മിസ്സകവസേന കതകമ്മം. **സുഖദുക്ഖവിപാക**ന്തി വത്വാ തത്ഥ സുഖദുക്ഖാനം പവത്തിആകാരം ദസ്സേതും **"മിസ്സകകമ്മം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. കമ്മസ്സ കണ്ഹസുക്കസമഞ്ഞാ കണ്ഹസുക്കാഭിജാതിഹേതുതായാതി അപചയഗാമിതായ തദുഭയവിദ്ധംസകസ്സ കമ്മക്ഖയകരകമ്മസ്സ ഇധ സുക്കപരിയായോപി ഇച്ഛിതോതി ആഹ **"ഉഭയ…പേ॰… അയമേത്ഥ അത്ഥോ"**തി. തത്ഥ **ഉഭയവിപാകസ്സാതി** യഥാധിഗതസ്സ ഉഭയവിപാകസ്സ. സമ്പത്തിഭവപരിയാപന്നോ ഹി വിപാകോ ഇധ സുക്കം സുക്കവിപാകോതി അധിപ്പേതോ, ന അച്ചന്തപരിസുദ്ധോ അരിയഫലവിപാകോ.

സംഖിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിത്ഥാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൩. ദുതിയേ **സബ്യാബജ്ഝ**ന്തി വാ സദുക്ഖം, അത്തനാ ഉപ്പാദേതബ്ബേന ദുക്ഖേന സദുക്ഖന്തി അത്ഥോ, ദുക്ഖസംവത്തനികന്തി വുത്തം ഹോതി. കായസങ്ഖാരാദീസു കായദ്വാരേ ഗഹണാദിവസേന ചോപനപ്പത്താ ദ്വാദസ അകുസലചേതനാ അബ്യാബജ്ഝകായസങ്ഖാരോ നാമ. വചീദ്വാരേ ഹനുസംചോപനവസേന വചീഭേദപ്പവത്തികാ തായേവ ദ്വാദസ വചീസങ്ഖാരോ നാമ. ഉഭയചോപനം അപ്പത്വാ രഹോ ചിന്തേന്തസ്സ മനോദ്വാരേ പവത്താ മനോസങ്ഖാരോ നാമ. ഇതി തീസുപി ദ്വാരേസു കായദുച്ചരിതാദിഭേദാ അകുസലാ ചേതനാവ സങ്ഖാരാതി വേദിതബ്ബാ. **അഭിസങ്ഖരോതീതി ആയൂഹതി,** തം പന ആയൂഹനം പച്ചയസമവായസിദ്ധിതോ സങ്കഡ്ഢിത്വാ പിണ്ഡനം വിയ ഹോതി. **സദുക്ഖം ലോക**ന്തി അപായലോകമാഹ. **വിപാകഫസ്സാതി** ഫസ്സസീസേന തത്ഥ വിപാകപ്പവത്തമാഹ. **വേമാനികപേതാതി** ഇദം ബാഹുല്ലതോ വുത്തം, ഇതരേസമ്പി വിനിപാതികാനം കാലേന സുഖം, കാലേന ദുക്ഖം ഹോതി. **തസ്സ പഹാനായാതി** തസ്സ യഥാവുത്തസ്സ കമ്മസ്സ അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനായ. **യാ ചേതനാതി** യാ അപചയഗാമിനിചേതനാ. തേനേവാഹ **"വിവട്ടഗാമിനീ മഗ്ഗചേതനാ വേദിതബ്ബാ"**തി.

വിത്ഥാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൯. സോണകായനസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൩൮-൨൪൦. തതിയേ **പുരിമാനി, ഭന്തേ, ദിവസാനി പുരിമതരാനീ**തി ഏത്ഥ ഹിയ്യോ ദിവസം പുരിമം നാമ, തതോ പരം പുരിമതരന്തി ആഹ **"അതീതാനന്തരദിവസതോ പട്ഠായാ"**തിആദി. ഇതി ഇമേസു ദ്വീസു പവത്തിതോ യഥാക്കമം പുരിമപുരിമതരഭാവോ ദസ്സിതോ. ഏവം സന്തേപി യദേത്ഥ ''പുരിമതര''ന്തി വുത്തം, തതോ പഭുതി യം യം ഓരം, തം തം പുരിമം. യം യം പരം, തം തം പുരിമതരം ഓരപാരഭാവസ്സ വിയ പുരിമതരഭാവസ്സ ച അപേക്ഖാസിദ്ധത്താ. സേസം വുത്തനയമേവ. ചതുത്ഥാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സോണകായനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦-൧൧. സമണസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൪൧-൨. ദസമേ **സേസപദേസുപീ**തി ''ഇധ ദുതിയോ സമണോ''തിആദീസു സേസപദേസുപി. യഥാ ഹി ''വിവിച്ചേവ കാമേഹീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧, ൨൭൭, ൨൪൭; സം॰ നി॰ ൨.൧൫൨; അ॰ നി॰ ൪.൧൨൩) ഏത്ഥ കതോ നിയമോ ''വിവിച്ച അകുസലേഹീ''തി ഏത്ഥാപി കതോയേവ ഹോതി സാവധാരണഅത്ഥസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ, ഏവമിധാപീതി. തേനാഹ **"ദുതിയാദയോപി ഹീ"**തിആദി. സാമഞ്ഞഫലാധിഗമവസേന നിപ്പരിയായതോ സമണഭാവോതി തേസം വസേനേത്ഥ ചത്താരോ സമണാ ദേസിതാ. ഇമസ്മിഞ്ഹി ഠാനേ ചത്താരോ ഫലട്ഠകസമണാവ അധിപ്പേതാ സമിതപാപസമണഗ്ഗഹണതോ. കസ്മാ പനേത്ഥ മഹാപരിനിബ്ബാനേ വിയ മഗ്ഗട്ഠാ തദത്ഥായ പടിപന്നാപി ന ഗഹിതാതി? വേനേയ്യജ്ഝാസയതോ. തത്ഥ ഹി മഗ്ഗാധിഗമത്ഥായ വിപസ്സനാപി ഇതോ ബഹിദ്ധാ നത്ഥി, കുതോ മഗ്ഗഫലാനീതി ദസ്സേന്തേന ഭഗവതാ ''ഞായസ്സ ധമ്മസ്സ പദേസവത്തീ, ഇതോ ബഹിദ്ധാ സമണോപി നത്ഥീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൪) വുത്തം. ഇധ പന നിട്ഠാനപ്പത്തമേവ തംതംസമണഭാവം ഗണ്ഹന്തേന ഫലട്ഠകസമണാവ ഗഹിതാ, മഗ്ഗട്ഠതോ ഫലട്ഠോ സവിസേസം ദക്ഖിണേയ്യോതി. സ്വായമത്ഥോ ദ്വീസു സുത്തേസു ദേസനാഭേദേനേവ വിഞ്ഞായതീതി. **രിത്താ**തി വിവിത്താ. **തുച്ഛാ**തി നിസ്സാരാ പടിപന്നകസാരാഭാവതോ.

പവദന്തി ഏതേഹീതി **പവാദാ**. ദിട്ഠിഗതികാനം നാനാദിട്ഠിദീപകസമയാതി ആഹ **"ചത്താരോ സസ്സതവാദാ"**തിആദി. തത്ഥ **ചത്താരോ സസ്സതവാദാ**തി ലാഭിവസേന തയോ, തക്കിവസേന ഏകോതി ഏവം ചത്താരോ സസ്സതവാദാ. പുബ്ബേനിവാസഞാണലാഭീ തിത്ഥിയോ മന്ദപഞ്ഞോ അനേകജാതിസതസഹസ്സമത്തം അനുസ്സരതി, മജ്ഝപഞ്ഞോ ദസ സംവട്ടവിവട്ടകപ്പാനി, തിക്ഖപഞ്ഞോ ചത്താലീസ സംവട്ടവിവട്ടകപ്പാനി, ന തതോ പരം. സോ ഏവം അനുസ്സരന്തോ ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തി അഭിവദതി, തക്കീ പന തക്കപരിയാഹതം വീമംസാനുചരിതം സയംപടിഭാനം ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തി അഭിവദതി. തേന വുത്തം ''ലാഭിവസേന തയോ, തക്കിവസേന ഏകോതി ഏവം ചത്താരോ സസ്സതവാദാ''തി.

സത്തേസു സങ്ഖാരേസു ച ഏകച്ചം സസ്സതന്തി പവത്തോ വാദോ ഏകച്ചസസ്സതവാദോ. സോ പന

ബ്രഹ്മകായികഖിഡ്ഡാപദോസികമനോപദോസികത്തഭാവതോ ചവിത്വാ ഇധാഗതാനം തക്കിനോ ച ഉപ്പജ്ജനവസേന ചതുബ്ബിധോതി ആഹ **“ചത്താരോ ഏകച്ചസസ്സതവാദാ”**തി.

ചത്താരോ അന്താനന്തികാതി ഏത്ഥ അമതി ഗച്ഛതി ഏത്ഥ വോസാനന്തി അന്തോ, മരിയാദാ. തപ്പടിസേധേന അനന്തോ. അന്തോ ച അനന്തോ ച അന്താനന്തോ സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസേന വാ ‘‘നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന’’ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; ഉദാ॰ ൧) വിയ. അന്താനന്തസഹചരിതോ വാദോ അന്താനന്തോ യഥാ ‘‘കുന്താ ചരന്തീ’’തി. അന്താനന്തസന്നിസ്സയോ വാ യഥാ ‘‘മഞ്ചാ ഘോസന്തീ’’തി. സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **അന്താനന്തികാ**. ‘‘അന്തവാ അത്താ ച ലോകോ ച, അനന്തവാ അത്താ ച ലോകോ ച, അന്തവാ ച അനന്തവാ ച അത്താ ച ലോകോ ച, നേവന്തവാ നാനന്തവാ’’തി ഏവം പവത്തവാദാ ചത്താരോ. അവഡ്ഢിതകസിണസ്സ തം കസിണം അത്താതി ച ലോകോതി ച ഗണ്ഹന്തസ്സ വസേന പഠമോ വുത്തോ, ദുതിയോ വഡ്ഢിതകസിണസ്സ വസേന വുത്തോ, തതിയോ തിരിയം വഡ്ഢേത്വാ ഉദ്ധമധോ അവഡ്ഢിതകസിണസ്സ, ചതുത്ഥോ തക്കിവസേന വുത്തോ. ഏത്ഥ ച യുത്തം താവ പുരിമാനം തിണ്ണം വാദാനം അന്തഞ്ച അനന്തഞ്ച അന്താനന്തഞ്ച ആരബ്ഭ പവത്തവാദത്താ അന്താനന്തികത്തം, പച്ഛിമസ്സ പന തദുഭയനിസേധനവസേന പവത്തവാദത്താ കഥമന്താനന്തികത്തന്തി? തദുഭയപ്പടിസേധനവസേന പവത്തവാദത്താ ഏവ. അന്താനന്തികപ്പടിസേധവാദോപി ഹി അന്താനന്തവിസയോ ഏവ തം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ.

ന മരതീതി അമരാ. കാ സാ? ‘‘ഏവന്തിപി മേ നോ’’തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൨) നയേന പരിയന്തരഹിതാ ദിട്ഠിഗതികസ്സ ദിട്ഠി ചേവ വാചാ ച. വിവിധോ ഖേപോതി വിക്ഖേപോ, അമരായ ദിട്ഠിയാ, വാചായ വാ വിക്ഖേപോതി അമരാവിക്ഖേപോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അമരാവിക്ഖേപികോ**. അഥ വാ അമരാ നാമ മച്ഛജാതി, സാ ഉമ്മുജ്ജനാദിവസേന ഉദകേ സന്ധാവമാനാ ഗാഹം ന ഗച്ഛതി, ഏവമേവം അയമ്പി വാദോ ഇതോ ചിതോ ച സന്ധാവതി, ഗാഹം ന ഉപഗച്ഛതീതി അമരാവിക്ഖേപോതി വുച്ചതി, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **അമരാവിക്ഖേപികാ**. സ്വായം വാദോ മുസാവാദാനുയോഗഛന്ദരാഗഭയമോഹഭാവഹേതുകതായ ചതുധാ പവത്തോതി ആഹ **“ചത്താരോ അമരാവിക്ഖേപികാ”**തി.

അധിച്ച യദിച്ഛകം യം കിഞ്ചി കാരണം കസ്സചി ബുദ്ധിപുബ്ബം വാ വിനാ സമുപ്പന്നോതി അത്തലോകസഞ്ഞിതാനം ഖന്ധാനം അധിച്ച പവത്തിആകാരാരമ്മണം ദസ്സനം തദാകാരസന്നിസ്സയേന പവത്തിതോ തദാകാരസഹചരിതതായ ച ‘‘അധിച്ചസമുപ്പന്ന’’ന്തി വുച്ചതി യഥാ ‘‘മഞ്ചാ ഘോസന്തി’’, ‘‘കുന്താ ചരന്തീ’’തി ച. തം ഏതേസം അത്ഥീതി **അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ**. ലാഭിവസേന തക്കിവസേന ച **“ദ്വേ അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ”**തി വുത്തം.

സഞ്ഞീതി പവത്തോ വാദോ സഞ്ഞിവാദോ, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **സഞ്ഞിവാദാ**. രൂപീചതുക്കം ഏകന്തസുഖചതുക്കന്തി ഇമേസം ചതുന്നം ചതുക്കാനം വസേന **സോളസ സഞ്ഞിവാദാ**. ഇമേസുയേവ പുരിമാനം ദ്വിന്നം

ചതുക്കാനം വസേന **അട്ഠ സഞ്ഞിവാദാ, അട്ഠ നേവസഞ്ഞിനാസഞ്ഞിവാദാ** വേദിതബ്ബാ. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ "സഞ്ഞീ അത്താ"തി ഗണ്ഹന്താനം താ ദിട്ഠിയോ, ഇധ അസഞ്ഞീതി ച നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീതി ച.

സത്ത ഉച്ഛേദവാദാതി മനുസ്സത്തഭാവേ കാമാവചരദേവത്തഭാവേ രൂപാവചരത്തഭാവേ ചതുബ്ബിധാരൂപത്തഭാവേ ച ഠത്വാ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദപഞ്ഞാപനവസേന സത്ത ഉച്ഛേദവാദാ.

പഞ്ച ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാതി പഞ്ചകാമഗുണഉപഭോഗവസേന ചതുബ്ബിധരൂപജ്ഝാനസുഖപരിഭോഗവസേന ച ദിട്ഠധമ്മേ നിബ്ബുതിപഞ്ഞാപനവാദാ. **ദിട്ഠധമ്മോ**തി പച്ചക്ഖധമ്മോ വുച്ചതി, തത്ഥ തത്ഥ പടിലദ്ധത്തഭാവസ്സേതം അധിവചനം. ദിട്ഠധമ്മേ നിബ്ബാനം ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം, ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ദുക്ഖവൂപസമന്തി അത്ഥോ. തം വദന്തീതി **ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാ**.

ഞായതി കമതി പടിവിജ്ഝതീതി ഞായോ, സോ ഏവ നിബ്ബാനസമ്പാപകഹേതുതായ ധമ്മോതി ആഹ **"ഞായസ്സ ധമ്മസ്സാ"**തി. **ഇതോ ബഹിദ്ധാ സമണോപി നത്ഥീ**തിആദീസു കസ്മാ പനേതേ അഞ്ഞത്ഥ നത്ഥീതി? അക്ഖേത്തതായ. യഥാ ഹി ന ആരഗ്ഗേ സാസപോ തിട്ഠതി, ന ഉദകപിട്ഠേ അഗ്ഗി ജലതി, ന പിട്ഠിപാസാണേ ബീജാനി വിരുഹന്തി, ഏവമേവം ബാഹിരേസു തിത്ഥായതനേസു ന ഇമേ സമണാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഇമസ്മിംയേവ സാസനേ ഉപ്പജ്ജന്തി. കസ്മാ? സുക്ഖേത്തതായ. സാ പന നേസം അക്ഖേത്തതാ സുക്ഖേത്തതാ ച അരിയമഗ്ഗസ്സ അഭാവതോ ഭാവതോ ച വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "യസ്മിം ഖോ, സുഭദ്ദ, ധമ്മവിനയേ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ന ഉപലബ്ഭതി, സമണോപി തത്ഥ ന ഉപലബ്ഭതി, ദുതിയോപി തത്ഥ സമണോ ന ഉപലബ്ഭതി, തതിയോപി തത്ഥ സമണോ ന ഉപലബ്ഭതി, ചതുത്ഥോപി തത്ഥ സമണോ ന ഉപലബ്ഭതി. യസ്മിഞ്ച ഖോ, സുഭദ്ദ, ധമ്മവിനയേ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഉപലബ്ഭതി, സമണോപി തത്ഥ ഉപലബ്ഭതി, ദുതിയോപി തത്ഥ... തതിയോപി തത്ഥ... ചതുത്ഥോപി തത്ഥ സമണോ ഉപലബ്ഭതി. ഇമസ്മിം ഖോ, സുഭദ്ദ, ധമ്മവിനയേ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഉപലബ്ഭതി. ഇധേവ, സുഭദ്ദ, സമണോ, ഇധ ദുതിയോ സമണോ, ഇധ തതിയോ സമണോ, ഇധ ചതുത്ഥോ സമണോ, സുഞ്ഞാ പരപ്പവാദാ സമണേഭി അഞ്ഞേഹീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൪).

അരിയമഗ്ഗസ്സ ച അഭാവോ ഭാവോ ച സുപരിസുദ്ധസ്സ സീലസ്സ സുപരിസുദ്ധായ സമഥവിപസ്സനാഭാവനായ അഭാവതോ ഭാവതോ ച വേദിതബ്ബോ. തദുഭയഞ്ച ദുരക്ഖാതസ്വാക്ഖാതഭാവഹേതുകം . സോ ച അസമ്മാസമ്ബുദ്ധപ്പവേദിതത്താ. യസ്മാ തിത്ഥായതനം അക്ഖേത്തം, സാസനം ഖേത്തം, തസ്മാ യഥാ സുരത്തഹത്ഥപാദോ ഭാസുരകേസരഭാരോ സീഹോ മിഗരാജാ ന സുസാനേ വാ സങ്കാരകൂടേ വാ പടിവസതി, തിയോജനസഹസ്സവിത്ഥതം പന ഹിമവന്തം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ മണിഗുഹായമേവ വസതി, യഥാ ച ഛദ്ദന്തോ നാഗരാജാ ന ഗോചരിയഹത്ഥികുലാദീസു നവസു കുലേസു ഉപ്പജ്ജതി, യഥാ ച വലാഹകോ

അസ്സരാജാ ന ഗദ്രഭകുലേ വാ ഘോടകകുലേ വാ ഉപ്പജ്ജതി, സിന്ധുതീരേ പന സിന്ധവകുലേയേവ ഉപ്പജ്ജതി, യഥാ ച സബ്ബകാമദദം മനോഹരം മണിരതനം ന സങ്കാരകൂടേ വാ പംസുപബ്ബതാദീസു വാ ഉപ്പജ്ജതി, വിപുലപബ്ബതബ്ഭന്തരേയേവ ഉപ്പജ്ജതി, യഥാ ച തിമിരപിങ്ഗലോ മച്ഛരാജാ ന ഖുദ്ദകപോക്ഖരണീസു ഉപ്പജ്ജതി, ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സഗമ്ഭീരേ മഹാസമുദ്ദേയേവ ഉപ്പജ്ജതി, യഥാ ച ദിയഡ്ഢയോജനസതികോ സുപണ്ണരാജാ ന ഗാമദ്വാരേ ഏരണ്ഡവനാദീസു പടിവസതി, മഹാസമുദ്ദം പന അജ്ഝോഗാഹേത്വാ സിമ്ബലിദഹവനേയേവ പടിവസതി, യഥാ ച ധതരട്ഠോ സുവണ്ണഹംസോ ന ഗാമദ്വാരേ ആവാടകാദീസു പടിവസതി, നവുതിഹംസസഹസ്സപരിവാരോ പന ഹുത്വാ ചിത്തകൂടേയേവ പടിവസതി, യഥാ ച ചതുദ്ദീപിസ്സരോ ചക്കവത്തിരാജാ ന നീചകുലേ ഉപ്പജ്ജതി, അസമ്ഭിന്നജാതിയഖത്തിയകുലേയേവ പന ഉപ്പജ്ജതി, ഏവമേവം ഇമേസു സമണേസു ഏകസമണോപി ന അഞ്ഞത്ഥ തിത്ഥായതനേ ഉപ്പജ്ജതി, അരിയമഗ്ഗപരിക്ഖതേ പന ബുദ്ധസാസനേയേവ ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ ഭഗവാ - ‘‘ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ...പേ॰... സുഞ്ഞാ പരപ്പവാദാ സമണേഭി അഞ്ഞേഹീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯-൧൪൦; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧). ഏകാദസമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

സമണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨൫) ൫. ആപത്തിഭയവഗ്ഗോ

൧. സങ്ഘഭേദകസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൩. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **വിവാദാധികരണാദീസൂ**തി വിവാദാധികരണം അനുവാദാധികരണം ആപത്താധികരണം കിച്ചാധികരണന്തി ഇമേസു ചതൂസു. തത്ഥ ധമ്മോതി വാ അധമ്മോതി വാ അട്ഠാരസഹി വത്ഥൂഹി വിവദന്താനം ഭിക്ഖൂനം യോ വിവാദോ, ഇദം **വിവാദാധികരണം** നാമ. സീലവിപത്തിയാ വാ ആചാരദിട്ഠിആജീവവിപത്തിയാ വാ അനുവദന്താനം യോ അനുവാദോ ഉപവദനാ ചേവ ചോദനാ ച, ഇദം **അനുവാദാധികരണം** നാമ. മാതികായ ആഗതാ പഞ്ച, വിഭങ്ഗേ ദ്വേതി സത്തപി ആപത്തിക്ഖന്ധാ, ഇദം **ആപത്താധികരണം** നാമ. സങ്ഘസ്സ അപലോകനാദീനം ചതുന്നം കമ്മാനം കരണം, ഇദം **കിച്ചാധികരണം** നാമ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സങ്ഘഭേദകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൩. ആപത്തിഭയസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൪൪-൫. ദുതിയേ ഭസ്സതി നിരത്ഥകഭാവേന ഖിപീയതീതി ഭസ്മം, ഛാരികാ. തസ്സ പുടം ഭണ്ഡികാ **ഭസ്മപുടം**. തേനാഹ **"ഭസ്മപുടന്തി ഛാരികാഭണ്ഡിക"**ന്തി. തതിയം ഉത്താനത്ഥമേവ.

ആപത്തിഭയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൭. സേയ്യാസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൪൬-൯. ചതുത്ഥേ **പേതാ**തി പേച്ചഭാവം ഗതാ. തേ പന യസ്മാ ഇധ കതകാലകിരിയാ കാലേന കതജീവിതുച്ഛേദാ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"കാലകതാ വുച്ചന്തീ"**തി, മതാതി അത്ഥോ. അഥ വാ പേച്ചഭവം ഗതാ, പേതൂപപത്തിവസേന നിബ്ബത്തിം ഉപഗതാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അഥ വാ പേതവിസയേ നിബ്ബത്താ പേതാ നാമാ"**തി. **ഏകേന പസ്സേന സയിതും ന സക്കോന്തി** ദുക്ഖുപ്പത്തിതോ.

തേജുസ്സദത്താതി ഇമിനാ സീഹസ്സ അഭീരുകഭാവം ദസ്സേതി. ഭീരുകാ സേസമിഗാ അത്തനോ ആസയം പവിസിത്വാ സന്താസപുബ്ബകം യഥാ തഥാ സയന്തി, സീഹോ പന അഭീരുകോ സഭാവതോ സതോകാരീ ഭിക്ഖു വിയ സതിം ഉപട്ഠപേത്വാവ സയതി. തേനാഹ **"ദ്വേ പുരിമപാദേ"**തിആദി. ദക്ഖിണേ പുരിമപാദേ വാമസ്സ പുരിമപാദസ്സ ഠപനവസേന **ദ്വേ പുരിമപാദേ ഏകസ്മിം ഠാനേ ഠപേത്വാ. പച്ഛിമപാദേ** വുത്തനയേനേവ ഇധാപി ഏകസ്മിം ഠാനേ ഠപനം വേദിതബ്ബം, **ഠിതോകാസസല്ലക്ഖണം** അഭീരുകവസേനേവ. **സീസം പന ഉക്ഖിപിത്വാ**തിആദിനാ വുത്തസീഹകിരിയാ അനുത്രസ്തപ്പബുജ്ഝനാ വിയ അഭീരുഭാവസിദ്ധധമ്മതാവസേനേവാതി വേദിതബ്ബാ. **സീഹവിജമ്ഭനം** അതിവേലം ഏകാകാരേ ഠപിതാനം സരീരാവയവാനം ഗമനാദികിരിയാസു യോഗ്യഭാവാപാദനത്ഥം. **തിക്ഖത്തും സീഹനാദനദനം** അപ്പേസക്ഖമിഗരാജേഹി പരിത്താസപരിഹരണത്ഥം.

അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസേയ്യാതി ഇമിനാ ചതുത്ഥജ്ഝാനസേയ്യാ തഥാഗതസേയ്യാ നാമാതി ദസ്സേതി. സേതി അബ്യാവടഭാവേന പവത്തതി ഏത്ഥാതി സേയ്യാ, ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ സേയ്യാ **ചതുത്ഥജ്ഝാനസേയ്യാ**. കിം പന തം ചതുത്ഥജ്ഝാനന്തി? ആനാപാനചതുത്ഥജ്ഝാനം. തത്ഥ ഹി ഠത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ ഭഗവാ അനുക്കമേന അഗ്ഗമഗ്ഗം അധിഗന്ത്വാ തഥാഗതോ ജാതോതി. തയിദം പദട്ഠാനം നാമ ന സേയ്യാ, തഥാപി യസ്മാ ''ചതുത്ഥജ്ഝാനസമനന്തരാ ഭഗവാ പരിനിബ്ബായീ''തി **മഹാപരിനിബ്ബാനേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൯) ആഗതം, തസ്മാ ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തി ഏവ തഥാഗതസേയ്യാതി കേചി. ഏവം സതി പരിനിബ്ബാനകാലികാവ തഥാഗതസേയ്യാ ആപജ്ജതി, ന ച ഭഗവാ ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപജ്ജനബഹുലോ വിഹാസി. അഗ്ഗഫലവസേന പവത്തം പനേത്ഥ ചതുത്ഥജ്ഝാനം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ യഥാ സത്താനം നിദ്ദൂപഗമലക്ഖണാ സേയ്യാ ഭവങ്ഗചിത്തവസേന ഹോതി, സാ പന നേസം പഠമജാതിസമന്വയാ യേഭുയ്യവുത്തികാ, ഏവം ഭഗവതോ അരിയജാതിസമന്വയം യേഭുയ്യവുത്തികം അഗ്ഗഫലഭൂതം ചതുത്ഥജ്ഝാനം തഥാഗതസേയ്യാതി വേദിതബ്ബം. പഞ്ചമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി.

സേയ്യാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമവോഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൦-൨൫൩. അട്ഠമേ **അനരിയാന**ന്തി അസാധൂനം നിഹീനാനം. **വോഹാരാ**തി സംവോഹാരാ അഭിലാപാ വാ, ''ദിട്ഠം മയാ''തി ഏവംവാദിതാ. ഏത്ഥ ച തംതംസമുട്ഠാപകചേതനാവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നവമാദീസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

പഠമവോഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആപത്തിഭയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

(൨൩) ൩. അഭിഞ്ഞാവഗ്ഗോ

൧-൩. അഭിഞ്ഞാസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൫൪-൨൫൬. ഛട്ഠസ്സ പഠമേ പച്ചനീകസമനതോ **സമഥോ,** സമാധീതി ആഹ **"ചിത്തേകഗ്ഗതാ"**തി. അനിച്ചാദിനാ വിവിധേനാകാരേന ദസ്സനതോ **വിപസ്സനാ,** സങ്ഖാരപരിഗ്ഗാഹകഞാണം. തേനാഹ **"സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹവിപസ്സനാഞാണ"**ന്തി.

ദുതിയേ അനരിയേഹി പരിയേസിതബ്ബത്താ അനരിയാനം പരിയേസനാതി **അനരിയപരിയേസനാ**. സയം ലാമകതായ അനരിയാനം പരിയേസനാതി വാ **അനരിയപരിയേസനാ. ജരാസഭാവ**ന്തി ജീരണപകതികം. തതിയം ഉത്താനമേവ.

അഭിഞ്ഞാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൧൦. മാലുക്യപുത്തസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൫൭-൨൬൩. ചതുത്ഥേ **അപസാദേതീ**തി നിഗ്ഗണ്ഹാതി. **ഉസ്സാദേതീ**തി പഗ്ഗണ്ഹാതി. അപസാദനാകാരം ഉസ്സാദനാകാരഞ്ച വിഭാവേതും **"കഥ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. പഞ്ചമാദീനി ഉത്താനാനേവ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മാലുക്യപുത്തസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അഭിഞ്ഞാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

ചതുക്കനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

ദുതിയോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.